

COLLECTIO

LATINORVM SCRIPTORVM

CVM NOTIS.

TAVRINI

MDCCCXX

PER VIDVAM POMBA ET FILIOS.

C. CORNELII

TACITI

OPERA QVAE EXSTANT OMNIA

EX RECENSIONE

IER. IAC. OBERLINI.

TOMVS PRIMVS.

AVGVSTAE TAVRINORVM
EX TYPIS VIDVAE POMBA ET FILIORVM.
ANNO MDCCCXX.

TYPOGRAPHVS TAVRINENSIS

L. S.

Quum, edito iam C. Valerio Catullo, ad alios scriptores redire animus esset, quo ex ipso rerum delectu et varietate gratior tibi, candide Lector, meus hic labor accideret, C. Cor-

nelium Tacitum, historicum sane gravissimum, qua maxima potui diligentia excudendum curavi.

Quatuor priores annalium libros hic habes, in quibus, ut in caeteris Taciti illustrandis, incredibilis exstitit eruditorum industria, tum propter multiplicem eventuum et hominum notitiam, tum propter pressum et subobscurum scribendi genus, cui noster, Sallustianae brevitatis plus aequo studiosus, indulsit. Atque, ut alios sileam egregios eiusdem enarratores, commemorare in primis iuvat I. A. Ernestium, perelegantis ingenii virum, exquisitissimis graecis et latinis literis cum paucis eruditum. Quantam hic Tacito operam impen-

derit, ipse in praefatione declaravit, secundae Lipsiensi editioni, anno MDCCLXXII praeposita; universam nempe, incredibili labore ex scriptis editisque libris collectam, lectionis varietatem exhibuit, et superiorum interpretum adnotationibus suas subiunxit, ita tamen, ut quid sentiret apertissime modestissimeque ostenderet, nec contrarias sententias acrius, ut fit, refellendo, suas tueretur.

Ernestinam editionem iam antea Parisiis anno MDCCXCII a I. H. Dotteville, adiecta versione gallica, repetitam, nuper recensuit iterum Oberlinus. Et revera multae causae suberant, quibus permotus diligentissimus vir Tacitum denuo praelis mandaret. Ani-

madverterat enim librariis rationibus inclusum Ernestium, maiorem quam par esset, molestiam perpessum, proindeque multa operarum vitia non modo in notis admissa, ubi minutissimi characteres oculis vim facerent, sed et in textu, satis nitida pro illa aetate, forma excuso; praeterea integros saepe versus in graecis omissos, aliisque modis peccatum, uti docuit in nota, qua Ernestinam praefationem interpolavit (nostrae edit. pag. LXXI); infinita denique loca ad cognitionem antiquitatis praecipue spectantia, detectis iam aliis monumentis, uberius rectiusque quam Ernestio licuisset, a se posse explicari.

Naviter adeo susceptum munus

obivit Oberlinus, ut eius editio studiose conquisita, digna visa sit, quae Parisiis superiore anno, additis postumis eiusdem adnotationibus, typis iterum vulgaretur.

Equidem existimavi, quae a doctis in Gallia viris tanti haberentur, Italorum ingeniis haud parum profutura, quorum commodis ut pro instituto meo consulerem, hoc volumen in lucem emittere constitui, reliqua mox daturus, nulla iam mora interposita, nisi quae homini haud indiligenti, ad textum cum fide et nitore edendum necessaria esse videbitur.

Dabam Augustae Taurinorum IV idus Iunii, an. MDCCCXX.

N. Aute postumas Oberlini adnotationes hoc signum * appositum est.

PRAEFATIO

IER. IAC. OBERLINI.

Ernestino Tacito tertium edendo manum admoverat vir celeberrimus, antiquarum literarum stator eximius, Frid. Aug. Wolfius, in alma Halensi Academia graecae linguae professor, remque ad Annalium libri secundi caput 24 perduxerat. Ei altius dein molienti consilium, Taciti proprio Marte elaborandi et critico adparatu instruendi, succenturiatus ego optimi viri postremas adnotationes a meis distinxi, inque sequentibus eius vestigia, quantum pro ingenii mediocritate licuit, legere studui. Ad id autem negotii vix accesseram, quum ecce codex Budensis, quo ante haec tria saecula Beatus Rhenanus fuerat usus, quique dudum putabatur deperditus, quasi Deus ex machina mihi adstitit. Eum ergo munificentia viri eximii strenuique belli ducis Dorsneri, tormentariae rei per Galliam praefecti, ad quem haereditario iure pervenerat, acceptum de novo contuli, neque

huius est laboris ut me poeniteat. In recensendo Cornelio ita sum versatus, ut recentiora doctorum virorum notata in usum traherem, et ab ipso ERNESTIO, ubi visum esset, modeste libereque dissentirem. Quae viro immortali, de consilio suo praefanti, videbantur addenda, ita heic inserta leguntur, ut typorum discrimine facile dignoscantur.

ERNESTI PRAEFATIO

ANNI MDCCLXXII.

Cum Suetonii Caesares, ante hos quatuor et viginti annos, qualicumque cura mea emendatos illustratosque edidissem, iam tum erant, qui hortarentur, ut eandem operam Taciti libris impenderem. Sed, cum non ignorarem, quanto plus laboris ea in re proponeretur, quam in Suetonio exhausissem, ab eo me consilio alienissimum ostendi. Nam, ut mitterem, quanto difficilior scriptor esset Tacitus, quanto maior operis moles; illud maxime incommodi ea in re esse, quod nondum quisquam editorum superiorum hoc in se laboris suscepisset, ut editiones veteres accurate inter se conferret, et, unde lectio quaeque nata esset, ostenderet; cum satis, tractandis interpretandisque aliquoties Taciti libris, cognovissem, non pauca esse in eorum contextu, ut duobus quidem abhinc saeculis editus esset, quae temere irrepserint, nec e bonis libris venerint: tot autem libros vel conquirere, vel comparare, quam difficile, quam molestiae plenum esset, facile intelligi posse. Anno autem post, cum ratio institutorum meorum ita tulisset, ut aliquot Annalium libros publicis in Academia lectionibus enarrarem, animadversa exemplarium in tabernis librariis paucitate, serio rogatus sum, ut id oneris mihi paterer imponi et novam Taciti editionem curarem. Recepto tandem negotio, ante omnia mecum constitui, quid maxime

agendum, quid consilii sequendum putarem. Etsi autem videbam, nova editione iis maxime consultum iri, qui in Tacito legendo aliena ope indigerent: tamen ita me comparavi, ut non huic modo rei satisfacerem pro viribus, sed etiam operae aliquid, si possem, navarem Tacito ipsi, sive potius iis, qui interpretis auxilio non admodum indigerent, ceterum, quid Tacitus scripserit quoque loco, quae vera manus auctoris esset, vel doceri, vel iudicare ipsi vellent. Et, quoniam prior illa consilii pars procedere saepenumero non potest, nisi de vera lectione constet, primum omnium hoc egi, ut, veluti materia aç silva critica congesta, vel ipse veras lectiones eruerem, vel acutiores ad earum indagandarum facultatem adiuvarem. In quo etsi temporis angustiae, in quas me rationes librariae concluserant, fecere, ut minus, quam spes esset, aut voluntas ferret, efficere potuerim; tamen vel sic me satis felicem laetor fuisse: nam profecto et in hoc genere quaedam intelligi felicitas potest, in tempore offerens librorum copiam, quae aliis idem agentibus defuerit. Etenim ab illo statim tempore tot vetera Taciti exemplaria brevi tempore nactus sum, quot nemini, qui post Lipsium ad edendos Taciti libros accesserit, ad manus fuisse sciam. Ac, ne frustra eae copiae mihi contigisse viderentur, hunc mihi laborem sumpsi, ut ea diligenter cum exemplo eo, quod praelis accommodare cogitabam, conferendo, varietates lectionum notarem, et cuiusque origines indagarem, efficeremque saltem hoc, ut, si quis post me moliri splendidiorem editionem vellet, labore eorum librorum conferendorum supersedere posset, satisque haberet, consulere eos, quorum facultas nulla mihi fuisset. Quae res mihi attulit hoc commodi, ut lectionis Cornelianae prope iustam historiam, atque, ut ita dicam, genealogiam nectere pos-

sem, et proferre multa, quorum vel negligentia vel ignorantia Tacito et editoribus eius saepissime obfuisset. Superioribus saeculis, qui ad recensendos scriptores veteres accedebant, satis habebant, codices scriptos et editos consulere in locis iis, ubi haererent ipsi, et difficultatis aliquid obiectum esset. Itaque tantum lectiones librorum, ad ea loca fortasse profuturas, petebant, non universam lectionis varietatem. Ea re commiserunt, non modo ut iidem libri consulendi essent his, qui post eos ad recensendos eosdem scriptores accederent, si quid alicubi vitii subodorarentur, sed multa etiam intacta ipsi relinquerent, quae ex iisdem libris poterant emendari. Etenim nemo est ita lynceus, ut omnia lectionis vulgatae vitia sua sponte videat, nec interdum pro rectis probet, quae vitiosa sint, aut velut plana ac perspicua transeat, in quibus alii aut parum aut nihil intelligant. Casaubonus quidem (ad Suetonium) fatebatur, sibi saepe accidisse, ut, quae clarissima putasset, in iis haereret, cum plana et perspicua eorum interpretatio peteretur. Inde etiam fit, ut subinde viri docti, aut, vitio lectionis animadverso, coniecturis se exerceant, aut explicare laborent, quod vitiosum est; nihil laboraturi, si librorum veterum lectiones omnes notatas haberent ab iis, quibus eorum facultas fuisset. Itaque utiliter hoc institutum est a recentioribus criticis, ut e codicibus scriptis editisque ómnis lectionum varietas, etiam manifesta scripturae vitia, notarentur: unde quantum utilitatis redundaverit ad scriptores veteres, non ignorant, qui in his literis diligenter sunt versati. Tacito quidem quid profuerit, et ante dictum est, et post dicetur planius, ubi accuratius de instituto nostro dicendi locus venerit. Id antequam facerem, visum est diligentius de scriptis Taciti codicibus, in primisque editionibus superioribus

dicere; cum ea, quae ab aliis, velut Maittario, Fabricio, tradita sunt, partim imperfecta, partim vitiosa admodum, certe parum utilia cognoverim. Etenim historia editionum ea demum utilis est, quae docet, unde cuiusque textus ductus sit; utrum ex alia superiori repetitus, an e scriptis editisque libris ab idoneo auctore emendatus: quibus ignoratis, nihil editionum notitia, neque ad delectum in emendo, neque ad usum in emendando interpretandoque, prodesse potest. Quid? quod saepe accidit iis, qui hoc ignorant, aut non curant, ut carbones pro thesauro eundemque textum aliquoties emant, et pretium statuant libris, non ab usu, quem inde capere possint, sed a vulgari de editoribus opinione; quam saepe fallere, sciunt periti, et in Tacito quoque saepe fefellisse, infra docebimus. Sed illud ipsum, quod maxime in editionum historia videndum est, nemo docere nisi is potest, qui comparandis inter se libris, indagandaque lectionis cuiusque origine (quod ei necesse est, si delectum bonarum lectionum recte facere velit) qualis quaeque editio esset, cognorit.

Antiquissimi Taciti codices scripti sunt *Florentini duo;* quorum alter libros sex priores (ut, auctore Lipsio, numeramus hodie; olim quinque numerabantur) Annalium continet, alter reliquos et Annalium et Historiarum, ut hodie vocantur. Ille unus est, nec alium scriptum illorum librorum codicem habemus. Nam liber Ioh. Iocundi Veronensis, qui a nonnullis commemoratur, apographum illius est, atque ille ipse, quem saepe Ursinus laudat. V. Gronov. ad A. IV, 36. Itaque non recte faciunt, qui omnium exemplorum scriptorum consensum in istis libris commemorant, quod aliquoties memini me reperire. Codex ille quondam fuit monasterii Corbeiensis in Vestfalia, repertus ab Angelo Arcimboldo, quaestore Leonis X pontificis romani, et

ad Leonem delatus: a quo quingentis aureis numis emptus in bibliothecam, post mortem eius, Florentinam venit. Ex eo edidit hos libros primus Phil. Beroaldus, ut mox dicetur: sed eum post accuratius excussere et cum editis contulere Curtius Pichena et Iac. Gronovius, vir in libris scriptis tritus admodum: quorum diligentia non parum Tacito profuit. Hunc codicem vetustissimum esse constat; ceterum viri docti, qui eum tractarunt, Beroaldus, Pichena, tantum universe eius antiquitatem commemoravere, cum de alterius aetate et scriptura multi dixerint: unde factum videtur, ut de utroque codice nonnulli, tanquam de uno, loquerentur, velut ipse Abr. Gronovius, V. C. in praefatione editionis Traiecti Bat. a. 1721 promulgatae, cui parentis notas addidit; cum diversum hunc codicem esse ab altero, de quo mox, certum sit. Vid. Montefalc. *Bibl. MSS.* p. 374. Quod si Iacobo contigisset, ut ipse huic editioni praefaretur, haud dubie accuratiorem eius codicis descriptionem haberemus. Vid. de hoc codice etiam *Monumenta Paderb.* p. 69, 79.

V. etiam Rhenanus ad A. IV, 43, et ex eo Lipsius ad A. II, 9, et in *Dispunctione codicis Mirandulani.* Eiusdem antiquitatis esse hunc codicem cum Pandectis Florentinis, ex simili utriusque orthographia coniicit Fr. Taurellus in *Praefatione ad istas Pandectas*, *ed. Flor.* a. 1553. Petrum Danesium, episcopum Vaurensem, vetere codice usum, testatur Ursinus ad A. IV, 20. Capiendum hoc de exemplo Iocundi, autumat Cl. Exterus, sed ipse Ursinus quum hoc contulerit, non opus habebat eius respectu provocare ad Danesium, quem a. 1534 in Italia veteres scriptores examinasse constat. Potius ergo Florentinum ipsum lustrasse putarim, et hunc esse, quem innuat Ursinus. Parum abest, quin Danesium exscripsisse notas Rhenani dicam, adeo gemella sunt quae tradit.

Alter Florentinus liber, Pichenae iudicio, a. C. CCCXCV scriptus est. Quem erroris coarguit scriptura libri,

quae Langobardica est: unde patet, eum tempore Langobardici in Italia imperii, aut proxime secutis saeculis, quibus scriptura Langobardica adhuc usurpabatur, decimo undecimove saeculo (nam certior temporis in hoc genere definitio esse non potest), e vetere codice descriptum esse. Nam, quod subscriptionem in calce hanc habet: *Ego Sallustius legi et emendavi Romae felix, Olibrio et Probino Coss. in foro Martis controversias declamans oratori Endelechio. Rursus Constantinopoli recognovi Caesario et Attico Coss.* Id bene monet Th. Ryckius ad H. I. init. deberi inscitiae librarii, qui eam subscriptionem temere e codice eo repetiit, unde Taciti libros descripserat; cuius generis, et alia exempla observata sunt a viris doctis, nominatim Salmasio: nec bene vir doctus, in *Novo opere Diplom.*, t. III, p. 279, aliud huius generis exemplum negat reperiri. Ioh. quidem Gerson, in libello *de laude scriptorum*, in principio, quaerens, *an liceat diebus festis scribere devotionis libros gratis*, commemorat genus quoddam scribentium, quod appellat infimum, qui nullum penitus habeant intellectum eorum, quae transcribant, qui quasi pictores appellentur (*t. II, Opp. p.* 694). Eius generis scriptores cum semper fuerint vel mercenarii, vel monachi, non est mirandum, si codices tales, qualis ille Florentinus est, multi facti sunt, ex iisque superstites sunt plures: nec dubitem codices eiusmodi, pictos magis quam scriptos, extare, qui longe antiquiores habeantur, quam sint: ceterum sine fraude. Sed, ut redeamus ad librum Florentinum, ad eum primus, quod constet, Pichena accurate recensuit hos Taciti libros. Nam Iuntinam editionem anni 1527 ex illo libro aliquid novi boni accepisse, non credo, cum Ant. Franc. Varchiensis, qui ei editioni praefuit, in praefatione nihil aliud commemoret, quam, se, cum

ceteris Taciti libris, etiam quinque primos, a Phil. Beroaldo prius castigatos, mox vero a se iterum cognitos, dare, nec ipse comparando repererim, quod ex eo libro ductum videretur. Beroaldus an eo usus fuerit, post videbimus. De auctoritate codicis non satis consentiunt viri docti. I. Gronovius quidem tantum ei tribuit, ut modum excedere videatur. V. eius notata ad A. XI, 24. Moderatius Graevius iudicat, in *ep. ad Heinsium*, t. IV, *Coll. Burm.* p. 498, qui *exemplar, unde ille fluxit, mendosum et ab semidocto interpolatum* putat. In primis observavi, utrumque codicem subinde peccare omissione syllabae alicuius mediae. Vid. dicta ad A. II, 63, confusione syllabarum *de* et *di*, omissione literae *m* in accusativis. Habere et glossemata, constat. Vid. dicta ad XVI, 2. Ceterum ex hoc codice omnia alia scripta Taciti exemplaria fluxisse, ut I. Gronovius videtur credidisse, non audeam pro certo affirmare, etsi consensus omnium in transpositionibus, ut Hist. III, 5, 65, credibile facit. Specimen scripturae ex l. XII Annal. inseruit Mabillonius *Operi diplomatico*, l. V, tab. 5, n. 5, p. 353; melius dedere *Auctores novi Operis diplomatici*, tab. 49, qui et accurate de eo codice tradiderunt, p. 278, 279, in primis inserenda epistola bibliothecarii Medicei super hoc codice a. 1752 ad Botarium V. C. scripta.

Pichenam decepit epigraphe codicis, putavitque, barbaricos characteres non esse Langobardicos, quippe qui saeculo IV non fuerint in usu. Hoc posterius ut verum est, ita quid inde colligendum, recte noster docuit. In eo contra adsentire huic nequeo, quod aetatem codicis nimium deprimit. Nec video, quid obstet, quo minus ad VII vel VIII saeculum referri queat. Sic Exterus quoque iudicat. Veterrimum esse codicem et omnibus reliquis superiorem, et quidem immenso intervallo, statuit Iac. Gronovius ad H. I, 77. Ex uno isto et primitus corrupto codices omnes esse

propagatos, de quo hic dubitat, ipse inferius validis argumentis adstruit.

Post hos principatum tenent *codices Vaticani* (nam Lipsium pluribus usum, non uno, ut colligas ex eo, quod fere *Vaticanum codicem* laudat, patet ex nota ad Dialog. de Or. init. *nam Vaticanis aberat*, sed uno ex his, antiquiori illo, ut appellat, in primis) et *Farnesianus*; quorum excerpta Lipsium habuisse, iisque adiutum esse in emendando Tacito, satis ex eius commentario constat. Optem cum Grutero (ad Hist. IV, 86), ut Lipsio aut alii cuidam varietates omnes horum codicum, etiam vitia librariorum, excerpere et editioni suae adiungere placuisset. Sed id temporum istorum rationes non ferebant, ut ante dixi. Ne formam quidem codicum, scripturam, aetatem, in tot editionibus prodidit, quod merito miratur Iac. Gronov. ad Ann. I, 1. Norisius in *Epochis Syro-Mac.* Diss. III, p. 184, ed. Lips. tres codd. Vatic. commemorat, primum inter Urbinates n. 585, secundum et tertium n. 1958 et 3405. Hi duo an diversi sint a duobus recentioribus, quos Montefalconius n. 1863, 1864 adsignat, nescio. Sed Broterius V. C. quatuor reperit, quorum antiquissimus saec. XIV extremi videretur.

Contulit *Vaticanos* codices nescio quis ante Lipsium, sed admodum negligenter, quod is queritur ad A. XIV, 8. In istis *Vaticanis* censetur nunc n. 1864, *Farnesianus* antea, quem se beneficio Fulvii Ursini adeptum Lipsius refert et ad A. XIII, 36. *Romanum* dicit. Exaratus saec. XIV aut ineunte XV, complectitur Annales inde ab XI et Historiarum libros. Optimae notae est. Lectiones ex eo excerpsisse *Iacobum Corbinelli* et exemplo Beroaldino adscripsisse, Broterius refert. Novissime eum inspexit Iac. Gronovius. Sunt et *Vaticani* recentiores alii, n. 2965, scriptus Genuae 1449. et n. 1958.

Addendus hic *codex Genuensis*, adhibitus ipse aut eius similis a Puteolano in editione sua. Is plurium apographorum parens

factus, ut Vaticanorum n. 2965 et 1958, item *Oxoniensium*, de quibus paullo inferius.

Lipsius etiam laudat interdum *codicem Hispanum*, qui fuit *Covarruviae*, ICti clarissimi. Idem etiam mentionem facit *codicis Sambuci*, quem a se consultum dicit super aliquo loco, cum Vindobonae esset, ad H. II, 23. Ceterum nondum quisquam eo ad Tacitum emendandum usus est: nisi vero est ipse *Budensis*; ut videtur, quod Sambuci codices fere e Budensi bibliotheca venere.

Covarruviae codicem contulit *Andr. Schottus*. *Budensem* eundem fuisse cum *Sambuci* codice, stare nequit, quoniam is, ex quo Rhenani manibus tritus fuit, nostras has oras nunquam reliquit, nec, si Vindobonam hinc pervenisset, facile huc remigrasset. De isto *Sambuci* videant porro literati homines Vindobonenses.

Ante Lipsium nobilis fuit ille *Budensis codex*, e bibliotheca Corvini regis, quo usus est Rhenanus; qui ei libro plurimum tribuit. Lipsius contra ad A. XIII, 25, non optimae notae fuisse censet; I. Gronovius etiam recentem et interpolatum, ad A. XI, 18. Quidquid sit, Tacito profuisse hunc librum, negari non potest.

Corvinianus ille *codex*, qui et *Regius* audit, continet Annalium libros inde ab XI et Historiarum quinque. Titulo caret, unde Rhenano ἀνεπίγραφος dicitur. Forma gaudet folii minoris. Scriptus est in membrana tenui vitulina, charactere minuto romano eleganti quadrato ad rotundum vergente. Lineas paginae habent 27, 28 vel 29. Exterior eius facies auro oblita et corio rubro tecta est, cui hinc et inde insignia Regis sunt impressa, corvum exhibentia, cuius rostro annulus conspicitur insertus ex auro. Addidisse hunc annulum insignibus paternis Corvinum et solitum esse isto ornatu condecorare libros, docet Fr. Xystus Schier, Augustinianus, in dissertatione *de Regiae Budensis bibliothecae Matthiae Corvini ortu, lapsu, interitu et reliquiis* (cuius editio altera prodiit Viennae anno 1799), pag. 18, §. III. Fuisse omnino eius librorum thesauri cultum luxuriosissimum, idem observat.

De codicis Budensis antiquitate et auctoritate, ex quo is cura Beati Rhenani innotuit, varia fuere variorum iudicia. Iustus Lipsius ad A. XV, 44, veterem dicit aeque ac Florentinum, unde non mirum, a Trillero quoque *Obs. crit.* III, 22, antiquissimum adpellari. Iac. Gronovius contra ad A. XI, 18, Ryckianum et Budensem recentissimos et interpolatos esse iudicat. Repetit hoc ad H. II, 70, verum frustra ibi saltem ei succenset; vox enim, de qua queritur, non Budensi codici, sed ingenio Rhenani debetur. Ceterum non optimae notae illum fuisse, Lipsius quoque pronuntiat ad A. XIII, 25. Certiora nunc de indole codicis tradere licet, quum eo ipso temporis momento, quo novam hanc editionem curare coepi, commode mihi istius usus sit concessus. Gratum proinde criticae artis fautoribus me facturum spero, si pleniorem eius notitiam dedero.

Ordior a scriptura. Vocalis tertia nonnunquam accentum, saepe punctum, habet impositum, saepius eo destitnitur, unde dubia interdum lectio, ut A. XV, 31, et H. III, 11, 51. IV, 39, 69, in *ius*, *uis*. Contra *ius* clare legitur accentu super prima litera posito H. IV, 48. A. XII, 29, *iubillius*, *uibillius*. XII, 45, *umidium*, *uinidium*. XIII, 57, *iubonum*, *uibonum*. H. III, 13, *uinctas*, *iunctas*. *j* longum sive gothicum nusquam occurrit. More medii aevi *hii* legitur pro *hi*. Contra *isdem* pro *iisdem*, antiqua forma, item *omnis*, *tendentis*, *prodentis* et similia quarto casu. Id ipsum in Florentino quoque observavit Pichena. *Valitudo* etiam noster cum Florentino habet commune. Prisca porro forma obtinet in *adicere*, *obicere*, *inicere*.

Diphthongus nunquam seiunctis literis, saepe per *e* caudatum expressa, frequentius desideratur. In compositis, *de* et *di*, *dis*, saepe alternant. Sic *demitto*, *dimitto*; *deripere*, *diripere*; *degredi*, *digredi*; *distinere*, *detinere*, etc.

Praepositiones compositorum more antiquo non mutantur. Sic *adlevare*, *adcusare*, *inbellis*, *inrumpo*, *inlustris*, etc. Duplicatum *d* in *reddidus* pro *reditus*, H. I, 65, medium aevum sapit. Graeco more scribitur *Gaius*, *Gaianus*, *Gneius*; immo A. XII, 42, *Grispinus*. Simplici elemento legitur *mile*, *milies*, *pelex*, *pelices*. Finale *s* oblongum ubivis. In medio vocum sive simplex, sive duplicatum, frequenter per literam *x* exprimitur; sic vulgo *Vespexianus* imp. vocatur, item *Vespaxianus*. Simili modo in Marsilii Ficini epistolis occurrit Bexarion cardinalis. Sic porro H. II, 71, IV, 15, *auxus* pro *ausus*; contra H. IV, 71, V, 9, *ausit* pro *auxit*. Alibi sic *Frixios*, *implexe*, *explexe*, *peximis*, *sex-*

tertium, pro *Frisios*, *implesse*, etc. Sic et *extimare*, quod nunc *existimare*, nunc *aestimare* significat. V. Ernesti ad A. XIII, 17. Sic porro *illexa* pro *illaesa*; et A. XV, 38, *fexa* pro *fessa*. Simili modo A. XIII, 13, *effulxerant* ex editione prima notatum Ernesti ad XIII, 6, ubi docet, MS. Flor. e contrario habere *disserunt*, pro quo vulgo legatur *dixerunt*. H. II, 70, est *quadrigeximum*.

Vitiis permultis scatet codex. Ea saepe ex oscitantia librarii, nonnunquam ex similitudine literarum orta. H. III, 44, dubium, legendumne *inclitus*, an *inditus*; item ex vicinia, inde H. V, 10, *comprimere receptantem* pro *coeptantem*. H. III, 13, *secretorum castrorum* pro *secreta castrorum*. Porro ex vocibus male seiunctis, ut H. IV, 32, *molii orare ferre* pro *molliora referre*. Lineola, quarti casus index, in nostro, ut in Florentino, saepe deficit; interdum temere adposita cernitur. Ista lineola, in fine vocum vocali imposita, alibi quoque literam *m* supplet; in aliis omissa vitium parit. Sic in Flor. quoque H. III, 47, est *contemti* pro *contemtim*. Alia etiam compendii signa perperam vel addita vel omissa multis peccatis ansam dedere. A. XVI, 29, ubi in Flor. vitiose legitur *uteret* pro *ut erat*, alius quis videtur dedisse *uteret*, inde noster *verteret*. Signum ᵃ in fine verborum, ubi notat *ur*, nonnunquam deest. Inde H. I, 31, *diffidebat* pro *diffidebatur*. Alibi *exsoluerent* pro *exsolverentur*. Ex confusa lineola horizontali literam *p* secante cum obliqua ortum *proinde* pro *perinde*, *provectus* pro *pervectus*, H. III, 12. Omissa lineola dedit H. IV, 52, *plueret* pro *perlueret*. Compendium scribendi male intellectum vitii caussa fuit. Sic ortum A. XVI, 26, *spem* ex *sps*, spiritus. Simili modo in Guelferb. H. III, 84, ortum *speciem* pro *spem*. Apud nostrum A. XVI, 32, ex *mie*, misericordie, factum *nunc*. Glossarum et interpolationis vestigia passim. Huc refero, H. I, 18, *parva liberalitate*. Ibidem c. 2, *plenum gravioribus casibus*. A. XVI, 25, glossator quis *secretum* in margine exposuerat per *otium*; noster utramque vocem in textum admisit. Insititia verba, H. III, 20, noster cum Flor. et editione prima communia habet; sed proprium nostro est, H. III, 8, *post tres menses*. Maiores transpositiones a criticis deprehensae, H. III, 5 et 65–69; item IV, 53, coll. c. 46, nostro etiam inhaerent. Demum voces haud raro, immo integrae phrases omissae vel transiectae sensum turbant, ubi vana aliquoties Rhenani opera in extricando sensu tuendaque scriptura mutilati codicis. Exempla obvia. Respice H. I. 24, ubi deest *animis*; c. 77, ubi omissa *Verginio destinat*....

iungitur; II, 18, *repente;* 47, *felicitati, reliquerit;* 48, *nimium;* 79, *eo ardore;* III, 58, *ubi;* 72, *stetit;* IV, 15, *quippe viribus;* 38, *praeerat..... cui una;* 58, *cordi;* V, 18, *labantem.* Ne iam plura addam.

Peccata haec codicis Budensis, quibus teste Heinsio ad A. V, 4, similia in codice Florentino occurruut, sexcentis locis praeclara probaque lectione pensantur. Non solum enim frequenter cum codice laudato conspirat, ut in adcusandi casu nominum propriorum peregrinorum, *Tiridaten, Vasacen, Vologesen,* sed haud raro quoque rectiora aliis offert. Eius generis sunt A. XI, 21, *ex se natus;* 30 et passim *discidium;* XII, 42, *interdiceret;* 58, *vetera;* XIII, 6, *pleraque;* 23, *vanitatis;* 36, *adirent;* 46, *se ire;* 48, *ad saxa, ad minas;* XIV, 13, *regia;* 28, *cum iis;* 32, *transiit;* 59, *de caede;* XV, 2, *certamina;* 68, *ex intima;* 69, *an dissimulando;* XVI, 7, *dux partium;* 20, *invidiae iuxta;* 21, *expetibilem.* H. I, 14, *et Scribonia;* 30, *plus deest;* 77, *ex praesenti usu;* II, 3, *vovisset;* 4, *pervectus;* 7, *ceteri;* 23, *et Celsi ductu;* 43, *a parte alia;* 49, *exitium;* 76, *iam et coram;* 84, *rarissimus;* III, 6, *rumoribus;* 43, *volentibus fuit;* IV, 13, *adiit;* 22, *iuxta;* 53, *super;* 55, 65, *cum maxime;* 65, *tumultus* deest; 70, *Romanus;* 76, *Germanici;* 83, *Scydrothemidi;* 84, *advectu;* V, 2, *tradant;* 6, *a latere Syriae;* 12, *opere;* 23, *flexu.*

Ex iis, quae de scriptura codicis dicta sunt, dubia esse posset eius aetas. Eximius quippe literarum nitor, frequens diphthongorum usus, quas seculo XV, demum medio ex orco reduxit Guarinus Veronensis *in arte diphthongandi, punctandi et accentuandi,* et constans sibilantis literae forma finalis oblonga suadent, ad saec. XI vel XII referendum codicem; contra punctum tertiae vocali impositum recentius aevum sapit. Scrupulum omnem eximit formula Beati Rhenani manu primae paginae inscripta, quae sic habet in summo:

Beati Rhenani sum. Nec muto dominum.
Ex dono Iacobi Spiegellii iure consulti. An. salut.
M. D. XVIII.

In ima pagina:

Hic liber sum	*ptus est ex bibliotheca Buden-*
si, iussu im-	*pensaque Matthiae Corvini Hun-*
gariae Bo-	*emiaeque regis scriptus.*

In intervallo comparent egregie picta gentilitia regis insignia; quadripartita sunt, et in area quidem prima et quarta octo fa-

scias Hungaricas rubras argenteasque alternantes, in reliquis rubro colore tinctis Bohemicum leonem argenteum exhibent; medio scuto aliud impositum est minus caeruleum, quod corvum offert, ramo insistentem aureo, aureumque rostro annulum tenentem.

Est ergo hic liber ex iis, quos magno numero Matthias describi curavit. Scilicet ut Brassicani verbis, Salviano a se Basileae a. 1530 emisso praefixis et a Schierio ad §. IV citatis, utar, *Rex iste, quem recte librorum helluonem adpellaveris, quatuor insignes librarios Florentiae magnis impendiis aluit, quorum unus et unicus labor erat, ut omnes melioris notae auctores et graecos et latinos, quos commode ex Graecia habere non poterat (ad eos enim conquirendos in Graeciam et Asiam aliasque regiones viros doctos miserat) exscriberent. Nam ipsa typographia (ut exigua sunt omnium rerum principia) nondum tam late radices egerat, ut ardentissimis illis et vere regiis votis satisfacere posset. Istorum operum correctioni et nitori Naldus Naldius, qui nascentis bibliothecae eius incunabula quatuor carminum libris cecinit, aliique multiplici scientia perpoliti viri invigilabant. Domi praeterea triginta librarios habebat, qui libros describerent, pingerentque sub Felice Ragusano praefecto*, teste Nic. Olaho in *Hungaria sua*, c. 5.

Florentiae exaratum esse codicem Taciti et ex antiquo codice, perquam est verisimile. Italam manum prodit etiam vox *Spagna*, quae legitur H. V, 19. Ante quam prima prodiret editio Taciti, ex praelo Spirensis Veneto circa a. 1469 emissa, scriptum esse, Brassicani verba suadent. Quem codicem antiquiorem in describendo ante oculos habuerit librarius, nemo dixerit. Forsan unus is est ex iis, qui praeter Corbeiensem servantur Florentiae, qua de re nunc facile fuerit iudicare, postquam adcuratius lectionis Budensis varietas a me est indicata. Mirum videri omnino debet, codicem Budensem saepe cum Florentino et editione principe conspirare. Verum, ut idem de Guelferbytano, Vaticano, Agricolae codicibus adseri potest, sic contra in multis ab his et Florentino et editione prima dissidere, notata nostra satis superque declarant. Eo spectant inter alia, H. III, 47, *contemtius*; 51 *flagitii*; 54, *referret*; IV, 6, *certatum*. Similia his de codicibus Vaticano quoque et Florentino, cum editione principe collatis, refert Ernestius.

Atque haec hactenus de aetate et auctoritate codicis *Budensis*. Proximum est, ut qui factum sit, ut in nostras perveniret oras,

inquiramus. Iacobi Spiegelii, Sclestadiensis IC. aevo suo celeberrimi, qui Maximiliano Caesari a manu erat et consiliis, fuisse, epigraphe laudata Rhenani docet, qui istius dono eum acceptum refert. Spiegelio autem, qui, ut ipse *in praefatione ad Iacobi Wimphelingii expurgationem* narrat, a. 1514, Budam inviserat, a Vladislao II. rege traditus fuisse videtur. Scilicet, quod observat Schierius, §. VII, a morte Matthiae bibliotheca, quam summo studio collegerat, sensim defluere coepit incuria dicti regis Vladislai eiusque filii Ludovici, qui, literarum studiis parum innutriti, doctis viris eo adfluentibus gratificaturi praeclara omnis generis opera, praesertim auctorum veterum classicorum, iis concessere, quod exemplo Cuspiniani aliorumque Schierius ostendit, qui hanc primam Budensi bibliothecae cladem illatam queritur, falsoque totam eius labis caussam ad Turcos referri dicit.

Quicquid sit, usus est in edendo Tacito Budensi codice Rhenanus, exque eo multa loca egregie sanitati restituit, etiamsi negari non possit, optimum virum, et criticae rei suo tempore peritissimum, humani quid nonnunquam passum. Praeterquam enim, quod manifesta peccata codicis passim suffragio suo fulcire laborat, quod in eo reprehendit Pichena ad H. I, 49, et paullo ante a me exemplis est firmatum, aliquoties in referenda codicis lectione fallitur, cuius rei specimina videbis ad A. XI, 1, 4, 10, 28; XIV, 15, 51, 60; XV, 74. H. III, 52. Est et ubi ad varietatem lectionis non adtendit, ut H. III, 79, ubi Bud. *procul urbem.* Ista indicare, haec supplere, non neglexi. Optandum porro fuisset, ut, quod fecit nonnunquam Rhenanus, semper indicasset, emendationes, quas commendat, de suo an ex codice, deprompserit. Ex hac eius incuria factum, ut dubius haereat Ernestius haud raro, ut ad A. XV, 53; XVI, 21; H. III, 47, 56; IV, 70, 84, etc. Id porro Rhenani silentium saepe Ernestium in errorem induxit, ut casui tribueret, quod Budensis erat, respice ad A. XVI, 22. Id ipsum accidit et Lipsio ad H. II, 19, et Pichenae in cod. Flor. ad A. XI, 7. Similes errores notavi ad H. I, 64; II, 99; III, 41; V, 20. Lepidum illud videri potest, quod ex hoc Rhenani silentio contrarium plane colligunt Gronovius et Ernestius. Scilicet Rhenanus ad H. II, 80, profitetur se reposuisse *hiberna* relatum ad *Germanica*, nec indicat, e Budensi, an ex suo ingenio. Ernestius e Budensi putat, et, ubi simpliciter Rhenanus corrigit, id indicio esse pronuntiat, e MS. sumptam lectionem; in quo iudicio egregie fallitur. Contra

Gronovius ex eo silentio infert, legi in Budensi, *hiberno*, et hoc quidem loco acu rem tenet; verum id vulgo valere quod putat, et lectionem non esse e Budensi, nisi id aperte profiteatur Rhenanus, errat et ipse. Ceterum, quod etiam praeter Budensis codicis auctoritatem non pauca Rhenanus immutaverit licentiosius, non plane abs re queritur Theod. Ryckius.

Post Lipsium nemo e Taciti editoribus codice scripto usus est, quod sciamus, ante Theod. Ryckium. Is codicem habuit eum, qui quondam Rod. Agricolae fuerat, unde *Agricolae codex* vocatur. Ex eo quaedam excerpta cum Lipsio communicavit olim Franciscus Modius: quae Lipsius pro coniecturis potius Agricolae, quam lectionibus codicis antiqui, habuit, ut e notis eius apparet, vide v. c. ad A. XIV, 60, extr. Eum codicem cum habuerit Ryckius, eoque usus sit ad corrigendum Tacitum, mirandum est, eum nihil de aetate, scriptura codicis, aliisque tradidisse, quae scire cupiant periti, atque etiam debeant, si de codicis auctoritate iudicare velint. Iac. Gronovius eum recentissimum et mire interpolatum iudicat ad Ann. XI, 18; XV, 53. De interpolatione non dubitem. Habet enim nimis multa, quae interpolationem et correctoris ingenium sapiant, ut variis locis et ipsi notavimus. Unde profecto non est negandum, Ryckium ei nimis tribuisse. Ceterum observavimus, eum in Historiarum libris, praesertim posterioribus, mire consentire cum editione prima, ut notae nostrae ad illos libros docebunt. Eo usus est etiam Nic. Heinsius, qui eius lectiones saepissime adfert; nec parum ei tribuit.

Rud. Agricola antiquae Taciti editionis, quae princeps fuisse videtur, margini lectiones ex suo codice MS. itemque coniecturas suas adpinxerat. Id libri exemplum Franc. Modius se ad Lipsium misisse testatur Ep. XV. Novantiq. Lectionum. Rem narrat et Ryckius ad A. XV, 51. Inde non mirum, si Lipsius

conjecturas Agricolae putarit, quae e codice fuerant desumpta. Respice ad A. XV, 53, ubi male Agricolam subsannat Lipsius.

Idem Ryckius etiam usus est *codicis Parisiensis* excerptis, a Melch. Thevenotio acceptis: quem ille *regium* vocat: sed in notis raro lectiones eius commemorat. Atque ipse de eo sic statuit, ut ne cum suo quidem, nedum cum Florentino, comparet. Huius codicis lectiones iam diligenter notatas habemus ab editore librorum Taciti nupero Broterio V. C. qui eum chartaceum esse tradit, et sub finem saeculi quintidecimi scriptum: quo tempore cum iam editi Taciti libri essent Venetiis et Mediolani, e tali exemplo sumptus esse potest. Illud operae pretium est monere, hunc codicem confundi cum Budensi a I. Gronovio ad A. V, 23, cui confusioni locum dedit Rhenanus, qui Budensem librum interdum *regium* vocat.

Is codex *Parisinus*, antea *Du Fresnianus*, non dissimilis videtur Codici Vaticano n. 1863. Est et *Parisinus* alius, isque in membrana eleganter sed vitiose scriptus, bibliothecae Congregat. antehac Oratorii, cui illatus fuit ab Henr. Harlaeo de Sanci, ipsius Oratorii presbytero a. 1667 fatis functo. Serius oblatus is fuerat Broterio, qui similem fere codici, a Iac. Corbinelli consulto, iudicavit. Usus eo est demum I. H. Dotteville, Oratorio et ipse adscriptus, in edendo Tacito, quem tertiis curis cum versione gallica et notis emisit in-8, Paris. a. 1792.

Gronoviis, Iacobo et Abrahamo, porro debemus excerpta duorum *codicum Oxoniensium*, quorum alter Collegii Servatoris I. est, deficiens nonnullis locis, ut didici e Montefalc. p. 668, alter bibliothecae Bodleianae; unde ille *Oxoniensis*, hic *Bodleianus* vocatur. Illius excerpta ad calcem utriusque editionis Gronovianae reperiuntur; huius ad calcem maioris et recentioris, quae a. 1721 prodiit. Eorum atque etiam tertii, *Har-*

leiani, lectiones dedit idem Broterius: qui omnes saeculo quinto decimo medio scriptos tradit.

Inter hos Oxonienses codex *S. I.* scriptus est a. 1458. *Harleianus* a. 1452 collatus cum Vaticano n. 1863 aut simili. *Bodleianus* anni 1463 idem est forsan cum codice Franc. *Bernardi*, quem memorat Montefalc. p. 683.

Personatus quidam Pompeius Lampugnanus etiam *codicis Mirandulani* excerpta protulit, et ad Lipsium castigandum contulit in libro, cui titulus: *Collatio notarum I. Lipsii in C. Tacitum cum MS. Mirandulano. Bergomi*, 1602, *in*-8. Sub eo nomine latere *Marqu. Freherum* opinio est; quam sequi et Ryckium, ex nota ad H. III, 13, didici. Ceterum Lipsius in *Dispunctione notarum Mirandulani codicis* a. 1602 edita, subiecta deinde editionibus exempli Lipsiani, velut Antuerpiensi a. 1648 eum codicem aut nullum esse, aut nullius pretii iudicat.

Videram etiam, ab I. Schegkio *ad Vellei.*, p. 504, ed. Burm. laudari *codicem Herbipolensem*, qui esset in bibliotheca episcopali. Itaque, cum primam editionem parabam, scripsi ad aliquem virum doctum in ea urbe, quocum aliquid notitiae mihi olim hic fuerat, eumque rogavi, ut quid codicis istius esset, perscriberet, eiusque mihi copia ut fieret, perficeret. Sed nihil responsi tuli. Cum iterum ad tractandum textum accedebam, alteram editionem curaturus, ad alium virum doctum in ea urbe, scripsi; quem putabam, idonea de caussa, rem suscepturum: isque fecit omnia, ut eius libri usum mihi impetraret; sed nihil efficere potuit, cum eum reperiri a se potuisse negaret, qui curam bibliothecae habet. Fama etiam quondam fuit de codice antiquo Taciti, qui Bambergae servaretur. Sed Franc. Modius, a Lipsio de eo consultus, rescripsit (t. I,

Collect. epp. Burm. p. 107) falsam illam famam esse, nec quicquam ibi reperiri, nisi paucas e libello de moribus Germanorum plagulas, easque recenti manu scriptas.

Eas in Lipsii usum se comparasse scribit Modius.

Multi praeterea alii *codices* adhuc latent in bibliothecis, nondum excerpti: e quibus, non dubito, quin aliquid bonae frugis colligi possit. In MSS. *bibliothecae Mediceae* tres membranaceos commemorari video, ab antiquiori illo, quem Langobardicum vocant, diversos, in pluteo 68, apud eundem Montefalconium, p. 374, a quibus puto non diversos esse, quos Pichena aliquoties laudat in notis ad Tacitum.

Reperi etiam a P. Victorio antiquum *codicem* Taciti *Venetum* bibliothecae S. Marci laudari, ad Cic. Ep. II, 12, quem tamen frustra in catalogo MSS. eius bibliothecae, ab ill. Theupolo edito, quaesivi. Nam codex, qui n. CCCLXXXI exhibetur, fuitque *Bessarionis*, a. 1453 demum Bononiae scriptus est, nec Victorio antiquus dictus fuisset. Ceterum hoc fortasse exemplo firmetur fama, quae de codicibus bibliothecae Venetae, in primis ex iis, traditur, qui a Bessarione nomen habuere, subductis: de qua videat, cui lubet, librum Boerneri *τοῦ μακαρίτου*, de Graecis literarum in Italia instauratoribus, p. 67, 68.

Inter codices porro Ottobonianos, Neapolitanos, S. Ioannis in Carbonaria, Caesenatenses, Taciti libri inde ab XI Ann. reperiuntur, sed fere recentioris scripturae.

Extat etiam *codex* MS. membranaceus in *bibliotheca* ducali *Guelferbytana*, cuius mihi usus benigne concessus fuit. Is fuit olim P. Candidi, qui sua manu in libro scripsit, ab se emtum esse Ferrariae, a. MCCCCLXI,

die lunae XXVIII, sept.: a Francisco autem Mediabarba Birago dono est datus Marquardo Gudio, ex cuius bibliotheca in Guelferbytanam venit. Sed de hoc codice infra pluribus dicam.

Denique citat aliquoties Heinsius ad H. V. codicem *Spinae*, quem nemini praeterea memorari video, neque, quis qualisve ille sit, pronum est dicere.

Minor scriptorum numerus est in minoribus libellis, qui cum Taciti Annalibus et Historiis eduntur, *Germania*, *Agricola* et *de Oratoribus Dialogo*. Quid ex iis reperiatur in Vaticanis, Lipsius non tradit, nisi quod Dialogum ab iis abfuisse scribit. Libellus de Moribus Germ. separatim notatur in MSS. *Mediceae* bibliothecae plut. 73, n. 6, ap. Montefalc. p. 381, et in MSS. bibliothecae Norfolc. in collegio *Greshamensi*, quod Londini est. *Arundellianus* liber, cuius excerpta dedit Abr. Gronovius, V. C. est ille ipse, qui sub *Bilib. Pirckheimeri* nomine laudari solet, ut monet I. Fr. Gronovius ad Germ. c. 11. De libro *Bambergensi* supra e Modii epistola dictum est: et de *Turicensi* infra dicetur.

Iulii Agricolae scriptum exemplar nusquam notatum reperi, nec Dialogi de Oratoribus, praeter Farnesianum, e quo Lipsius eum correxit: qui ita pauca scripta eius libri exemplaria esse dicit in praefatione libri, ut vix duo aut tria in omni Europa esse putet. Nunc universe aliquid de codicibus scriptis Taciti dicendum videtur.

Ac primum libri Taciti non eodem modo in codd. inscribuntur. *Actorum* vel *Actionum diurnalium Historiae Augustae libros* plerumque vocari, intelligitur partim e titulis codicum apud Montefalconium (adde Lipsium ad Ann. I, 1) et MS. Guelf. partim e veteri-

bus editionibus Fr. Puteolani, Frobenii, a. 1519 curata. Sed non omnes libros ita habuisse, diversitas edentium arguit. In editione principe Io. Spirensis nulla est inscriptio aut subscriptio librorum, nisi in Germania. Beroaldus inscripsit *Libros Historiarum ab excessu Augusti*: an e libro illo Corbeio-Mediceo, non possum dicere, cum nihil diserte notatum repererim. Illud video a I. Gronovio proditum, in capite L. IIII. in illo codice scriptum esse: *Incipit L. IIII ab excessu Augusti.* Rhenanus *Annales* inscripsit: quod constanter omnes secuti sunt usque ad Lipsium; qui receptam hodie rationem invexit: de qua ipse satis dixit. Nec in praenomine Taciti consentiunt. I. Gronovius e Mediceo profert *P.* et id ei tribuitur in editionibus veteribus inde a Beroaldo, qui e Mediceo sumpsit, usque ad Lipsium, a quo *C.* praenomen substitutum est, auctore Farnesiano libro et Sidonio Apollinari. Idem etiam reperi in antiquissima editione libri de Germania, de qua infra dicemus; unde sane firmamenti aliquid accedit Lipsianae rationi. In ed. Spirensis, in capite Germaniae et Puteolani, MS. Guelf. nullum praenomen expressum est. Etiam librorum non eundem numerum codices faciunt. Viginti alii, alii unum et viginti. Vidi etiam codicem memorari Montefalconio, qui undeviginti tantum numeraret. Caussa diversitatis est, quod nonnulli librorum, qui nunc Historiarum vocantur, primum et secundum coniungunt, ut Guelferbytanus: quod servant et edd. Franc. Puteolani, Beroaldi, Frobenii a. 1519, ita tamen, ut lacuna sit parva initio libri secundi, et in fine subscriptum: *septimusdecimus et octavusdecimus confusi simul expliciunt:* vel *Librorum XVII ac XVIII simul confusorum finis:* et sequens liber XIXmus dicatur. Ac fortasse in iis libris, qui XIX tantum exhibent, fragmentum libri Hist. quinti

adhaesit quarto, ut alius alii. Illud autem hinc plane intelligitur, in antiquioribus libris nullam inscriptionem, nullos numeros librorum fuisse, ut in editione Io. Spirensis. Forte etiam probabile videatur nonnullis, discrimina librorum non esse a Tacito, quae nec necessaria erant, cum per annos historia digesta esset, eaque adeo grammaticis vel librariis deberi, ut in aliis antiquis libris: de quo, digna est, quae legatur Perizonii *praef. ad Aeliani Var. Historias.* Denique plerique codices tantum Annalium et Historiarum libros exhibent (et in extremo alius citius desinit alio), velut Florentinus, Budensis, Vaticani, ceteri apud Montefalconium et Guelferbytanus. Farnesianus libellum de oratoribus habuit, unde is liber correctus est a Lipsio. Sed illud in primis dignum observatu est, animadversum et in aliis libris, quod omnes scripti libri, e quibus editi ducti, aut qui ab eruditis inspecti sunt, ex uno codice omnes fluxere. Monuit de eo dudum I. Fr. Gronovius *Observ.* l. IV, p. 30, ex loco Hist. II, 98, ubi omnes MSS. pariter, atque tali modo depravati sunt, ut planissime appareat, eam depravationem uni libro deberi. Sed eadem res intelligitur etiam ex aliis locis, in primis iis, in quibus transpositiones paginarum factae, vel librarii vel bibliopegi vitio, in codice illo antiquiori. Nam eae in omnibus MSS. conservatae reperiuntur. V. ad H. III, 5, 65. Unde non una observatio nascitur, studiosis artis criticae commendanda. Nam *primum* hinc intelligitur, omnes varietates lectionum, quas e libris scriptis notatas habemus, proprie esse varietates unius exempli, non plurium, qui ex ipso ἀρχετύπῳ fluxerint. Unde fit *secundo*, ut omnibus codicibus comparandis nihil aliud effici possit, quam ut, quid in uno illo apographo, unde ii venere, fuerit, inveniamus. Hanc *tertio* caussam esse paucitatis le-

ctionum variantium, atque *tandem* corruptelarum et mendorum, in Tacito reliquorum, in quibus frustra se exerceant ingenia virorum doctissimorum. Hinc porro discent iuvenes studiosi literarum et artis criticae (cuius, ego identidem moneo iuvenes, neminem plane imperitum esse debere, qui se non subinde turpiter dare, et risum criticae rei peritis, aut bilem movere velit), discent igitur hinc, *primo*, cum de libris scriptis agatur, non tam videndum esse, quam multos numero habeamus, sed quam multos, qui velut ius sententiae dicendae habeant, cum de lectionis alicuius veritate quaeratur. Nam, si tu centum codices eiusdem libri habeas, eos autem constet, ex uno apographo ductos esse, non nisi unius libri ius et vim obtineant universi. Iam porro, nonne apparet hoc exemplo, id quod fidem excedere videatur, manus quamvis multas non modo saepissime, et toto, quod aiunt, coelo dissentire in scriptura, etiam quae ex eodem fonte ducta sit, sed etiam posse ac solere in eodem errore saepe summa concordia, quasi ex compacto, consentire? *Denique* luculento exemplo intelligitur, quam sit non modo utile ad puritatem integritatemque scriptorum veterum, sed etiam necessarium, plurimas lectiones variantes esse et conquiri. In libris sex prioribus Taciti, si varias lectiones tantum codicum scriptorum dissensu aestimamus, nulla varietas lectionis est, quia unus tantum scriptus liber extat. At ea ipsa res facit, sicut in aliis libris, quorum unum tantum exemplum e vetere aevo restat, velut in Quinctiliano, Propertio, ut saepius ingenio vel coniecturis agenda res sit, quam vellent critici, multis in locis nulla certae aut probabilis correctionis spe relicta. Atque etiam in ceteris libris Taciti multis locis minus laboraremus, si non ex eodem apographo omnes codices fluxissent: quod ni

esset, haud paullo plures lectionis varietates haberemus, haud paullo melius consultum Tacito foret. Sed hunc locum iam satis tractatum et explanatum a pluribus, in primisque a magno Bentleio, in libro, Collini calumniis adversus religionem christianam opposito (francice, *friponnerie laïque*, p. 168) hic, per talem occasionem, breviter repetiisse et inculcasse studiosis, satis putavimus esse. Et haec quidem de scriptis libris dicta sunt: ad editos veniamus.

Primus omnium Taciti libros edidit *Ioh. Spirensis*, inde a l. XI Ann. cum Germania et libro de Oratoribus, sine titulo operis et sine anni locique nota. Hanc editionem *Romanam* saepe vocant Lipsius (interdum ut ad Ann. XII, 41; H. III, 34, *codicem* citat et *librum Romanum*) et Gruterus etiam *Vaticanam* ad H. III, 5, quos imitantur Ryckius ad H. III, 5, et Acidalius ad H. II, 51. Nam hanc ipsam intelligi, cum Romanam vocant, patet vel ex eo, quod iidem subinde etiam *primam*, Gruterus etiam *Spirensis* editionem appellat ad H. IV, 20. Nam, quod uno et altero fortasse loco lectio huius editionis discrepat ab ea, quae de romana commemoratur, ut H. IV, 65, ubi Lipsius ex romana profert *adyta*, cum in ed. Spir. sit *edita:* in eo forte error aliquis intercessit, qui in hoc genere facile obrepit diligentissimis criticis. At hodie opinio tenet, Venetiis a. 1468 vel 1469 hunc librum prodiisse. V. Maittarii *Annal.* t. I. p. 66; Fabricii *Bibl. lat.* I, p. 471. Caussa opinionis est, quod ex aliis libris constat, Ioh. Spirensem officinam habuisse Venetiis, ibique artem suam exercuisse. Sed prisca illa opinio videtur locum dedisse editioni romanae commentitiae, ab editione Spirensis diversae, quae nescio unde, commemoratur a Fabricio, adsignaturque a. 1495. Nam talem editionem a nemine alio, praesertim idoneo auctore,

commemoratam reperi. Ceterum de anno huius editionis nihil certi est. Hoc satis constat e versibus, subiectis eiusdem artificis editioni epistolarum Ciceronis ad diversos, hoc Ciceronis opus, primum esse librum, qui Venetiis ab eo editus sit. Atqui is liber praefert annum 1469. Unde clarum videtur, aut illo ipso demum anno, aut paullo post, Taciti libros ab eo editos esse. Nam, quod in Catal. bibl. clarissimi Francogalli *de Boze*, editionibus veteribus plenissime annus 67 huic editioni assignatur, quia in versibus ad calcem subiectis primum Ioh. Spirensis opus dicatur, id falsum est: *artis gloria prima suae*, ad artificem pertinet, non ad opus artificis.

Sed de hoc sub iudice lis est. Scilicet istud tetrastichon ita habet:

Caesareos mores scribit Cornelius; esto
Iste tibi codex: historiae pater est.
Insigni quem laude feret gens postera: pressit
Spira premens: artis gloria prima suae.

Chevillier in *l'origine de l'imprimerie de Paris*, p. 61, loco *artis* exhibet *gentis*, per memoriae lapsum, puto. Quaeritur hic, *Spira premens* designetne *Iohannem de Spira*, an *Vendelinum* eius fratrem? De hoc explicat Fabricius l. c. quem sequitur Cl. Exterus in *editionum Taciti syllabo*. Haec opinio videtur firmari eo, quod privilegium a senatu Veneto die 18 sept. a. 1469, Iohanni de Spira indultum, quod nuper produxit Morellius, cuius etiam meminit Marinus Sanutus in *vitis ducum Venetorum*, t. XXII, *SS. RR. Ital.* Muratorii col. 1168, non nisi duorum operum ex praelo Iohannis progressorum mentionem facit, epistolarum scilicet Ciceronis et Plinii H. N. quodque teste Morellio (V. Panzer. *Annal. typogr.* vol. III, p. 62) in codicis, ex quo is privivilegium excerpsit, margine adiectum legitur, non valere hoc, quia magister Iohannes obierit. Hunc autem ipso anno 1469 vel initio sequentis subita morte peremptum, ex epigraphe adiecta Augustino de Civitate Dei patet, quem ab isto coeptum perfecit a. 1470, Vendelinus frater (Cf. Panzer l. c. p. 64). In hac quoque epigraphe Iohannes non nisi Ciceronis epistolas et Plinii H. N. excudisse dicitur, nulla mentione facta Taciti. Verum

Vendelinus Augustino inchoato a fratre demum supervenisse scribitur, neque Vendelini ullam mentionem facit privilegium senatus. Nullum proinde dubium esse potest, quin *artis gloria prima* ad Iohannem sit referenda. Et ad Taciti editionem adeoque artificis opus eam laudem pertinere, *Debure* in *Bibliogr. instr.* n. 4904, et ill. *Bewizki*, qui sub Deltophili nomine κειμήλια sua recensuit, alio argumento student evincere; observant quippe, in isto Tacito foliorum singulorum infimae orae adpositum esse custodem, quem in operibus a Vendelino impressis nunquam deprehendere liceat. Valeret hoc, nisi eum foliorum custodem in Cicerone et Plinio Iohannis Spirensis aeque desiderari Maittarii et Panzeri testimonio constaret. Ut ergo mirum videri debet, custodem in Tacito comparere; sic non minus et illud, quod, quum anni notam in reliquis expresserit Iohannes, in Tacito id neglexerit. Sed idem dicendum est de Vendelino, qui in magna operum copia, licet rarius, aliquando tamen annum, item loci interdum, sui denique ipsius nominis mentionem omisit. Quodsi indulgere coniecturae liceat, Iohannem dixerim primum artis specimen dedisse Tacitum, in quo custodem adiecerit eo, quod in codice scripto, quem sequebatur, is esset adpictus, quemque deinceps tanquam inutilem superfluumque neglexerit. Crediderim porro, Taciti opus tacite esse a Iohanne excusum, nec senatui oblatum, indeque factum, ut in privilegio laudato non memoretur, utque Ciceronis epistolae a. 1469 impressae in epigraphe (Cf. Panzer p. 63), *primus labor Iohannis* dicantur, scilicet quem palam vulgaverit. Id si sit, Tacitus cum Deltophilo ad a. 1468 recte referri videbitur, quod et placuit Deburio.

Hanc editionem Gruterus ad H. II, 74, ductam putat e codice Vaticano illo antiquiori, quo Lipsius maxime usus est, unde *Vaticani filiam*, *Vaticanam* vocat, ut ante dixi. Sed eam rem, comparando lectiones eius cum lectionibus MS. Vaticani, parum certam cognovi. Sane negari non potest, in hac editione multas lectiones reperiri, quae sint Vaticano propriae, velut A. XI, 18; XII, 11, 12; H. I, 61; III, 5, init. 6; IV, 12, et plane singulares, ut H. IV, 64, 66, 69, etc., quae res videtur Gruterum in hanc sententiam impulisse. Sed tamen non minus notabiliter permultis locis con-

sentit cum Florentino: velut A. XI, 4, etc. 6 med. et extr. 9, 11, 17, 18, 22, 23, etc., etc. porro H. III, 8, ita in verbo *pretiam*, ut a Vaticano dissentiat, in quo est *Retiam*: porro c. 13, in glossemate, c. 20, etc., omninoque pluribus in locis, ubi plane discrepat a Vaticano, et quidem in lectionibus notabilibus: velut H. III, 7, ubi in Vatic. est *adductius*, cum in ed. Spirensis sit *audacius*. Accedit, quod Lipsius centies lectiones editionis Romanae laudat, ubi silet de Vaticano, et contra iis locis, ubi singulares lectiones e Vaticano profert, nullam editionis Romanae mentionem facit, etsi easdem lectiones habet: quod, non credibile est, facturum fuisse, nisi eum excerpta tantum ex utroque libro habuisse dicamus, et iis locis nihil e Vaticano notatum fuisse. Ac de editione Romana, facile credam ita esse, inductus iis, quae post dicam, ubi de editionibus Lipsianis sermo instituetur: non de codice Vaticano, quem ab ipso inspectum et cum editis collatum esse patet ex Mureti Var. Lect. XI, 1. Paucis, quod sentio, dicam. Cum in quibusdam cum Vaticano, in quibusdam cum Florentino consentiat, in aliis ab utroque dissentiat, habeatque quaedam bona propria, ut e notis, maxime nostris, apparebit, nec tamen credibile sit, e pluribus codicibus inter se collatis editum librum istum, quod in istis primordiis artis typographicae vix factum est, sed ex uno eoque antiquo textus illius sumptus videatur, cuius apographum acceperat Spirensis: videtur ignorari, unde illa editio fluxerit; nisi forte ex illo ipso antiquo Veneto ducta est, quem supra diximus a Victorio laudari e bibliotheca D. Marci, hodie autem in ea non reperiri. Adde dicta ad Ann. XIV, 12. Ceterum, ut libri huius rarissimi ratio et indoles planius intelligatur: charta est pulcherrima, literae luculentae, margines lati, ut

splendorem pulcherrimarum nostrae aetatis editionum vel aequet, vel superet: totus contextus eiusmodi, ut appareat, cum omnibus librariorum peccatis ductum esse e libro scripto: eaque de caussa codicis scripti auctoritatem obtinere posse. Nominum Persicorum, Armenicorum, ita ut Florentinus, in accusativo semper terminationem facit *en:* plerumque, ubi alii *nec quidem*, ipsa exhibet *ne quidem*, ut Gronovius coniecerat: *cum primum* prope semper, ubi alii libri *nunc* vel *tunc primum: aut* vel *et* pro *ac*, sequente vocali: saepe accuratior est aliis in distinguendis verbis *degredi* et *digredi*, similibusque, *consilium*, *concilium*, *dissidium*, *discidium*: ex quibus aliisque similibus patet, e bono codice ductum esse textum. Atque ut non negem, quaedam esse peccata operarum, ut queritur Franc. Puteolanus, tamen permulta credo ex ipso codice scripto esse. Nam v. g. XI, 17, *omissis, sed*, pro *omisisset;* neglecta duplicatio literae in *pelex*, et multa his gemina, similiora librarii peccato videntur quam editoris; quod librarios centies sic peccavisse observatum est. Mox *alucte* pro *alacre*, *silius* pro *filius*, facile typorum peccata agnosco. Quae praeterea de hoc libro dicenda habeo, mox suis locis proferentur. Huius libri copia mihi olim facta est a I. E. Kappio V. C. nunc ego ex ipsius bibliotheca emptum habeo. Eiusdem exemplum est in bibliotheca ducali Guelferbytana.

De raritate libri vel hinc iudicare licet, quod in distrahenda bibliotheca ducis *de la Vallière* pretio 740 librarum gallicarum est venditus.

Post hanc principem editionem Maittarius t. V, part. II, p. 293, commemorat editiones Ven. 1484, et Rom. 1495, sed sine auctore ac teste: unde eius traditioni parum tribuo. Ego quidem nuspiam vidi earum editionum mentionem eam fieri, cui fides haberi posset.

Lipsius porro in praefatione editionis primae a. 1574, ait, se usum editionis Venetae a. CIↃCCCCXCIIII factae exemplo. In quo si nihil vitii habet numerus anni, nec CIↃCCCCXCIIII, est pro CIↃCCCCXCVII eam editionem nemini praeter illum visam oportet, qui Taciti editiones commemoravere. Itaque licebit mihi de his editionibus dubitare, dum idoneis mihi documentis persuadeatur, istis locis iisque annis Taciti libros editos esse.

De adserto Lipsii vix dubitare fas esse putat Exterus; facile fieri posse, ut editio citata alicubi delitescat; sed aeque facile in numeris apud Lipsium error committi potuit.

Mihi post Ioh. Spirensis editionem prima visa erat, cum primum editionum varietatem recensebam, *Francisci Puteolani Venet.* 1497, forma maiori, curata per *Philipp. Pinci*, sumptibus *Benedicti Fontanae.*

Titulus hic est: *Cornelii Taciti Historiae Augustae.* In fine: *Cornelii Taciti Historiae Augustae: nec non de situ, moribus et populis Germaniae libellus ac de oratoribus dialogus foeliciter expliciunt. Venetiis fideliter impressi ac diligenter emendati per Philippum pinci sumptibus nobilis viri dni Benedicti fontana. Anno dni MCCCCXCVII die XXII marcii. Imperante sapientissimo dno Augustino Barbadico prudentissimi ac Invictissimi senatus Venetiarum duce serenissimo.*

Accedit in exemplo, quo utor, *Iulii Agricolae vita per Cornelium Tacitum eius generum castissime composita.* Forma eadem, qua supra. In fine: *Venetiis per Philippum pinci: sumptibus dni Benedicti fontana. Anno dni MCCCCXCVII. die XXII martii.*

Huic editioni praefatio praeposita est Francisci ad Iacobum Antiquarium, secretarium ducalem: in qua se dicit multis vigiliis intentissimoque studio recognovisse Taciti libros, adiuvante *Bernardino Lanterio*, omnium Mediolanensium eruditissimo; de quo vide Saxium, loco mox laudando, p. 240. Addit, venetos impressores (vitio operarum est *veteri*, in exemplo ve-

neto et ed. Beroaldi: pro quo *Veneti* legitur in editione Taciti, quae loci, anni, et typographi nota caret: de qua mox) adeo inculcavisse et foedavisse hoc divinum opus, ut non modo cornelianae facundiae maiestas inquinaretur, sed vix sensus ullus coniectari posset. Huius quoque editionis charta et typi satis elegantes sunt, sed superiorem illa n Ioh. Spirensis non adsequitur. Sed post nactus sum matrem huius quasi filiae, exemplum *Mediolani* factum, sine loci et anni nota; et matrem filia multo pulchriorem et castigatiorem. Quibus libris usus sit Franciscus cum Lanterio in corrigendo textu, non prodidit: unde in suspicionem venit I. Gronovio, forte et aliis, quasi ex ingenio multa mutaverit, etiam licentius quam deberet. Qua suspicione eum magna parte absolvi, postquam librum Guelferbytanum contuli. Etenim in eo maximam partem lectionum inveni, in quibus ingenio indulsisse creditur. Itaque haud dubie libris scriptis usus est, ut ipse profitetur, etsi non usquequaque bonis. Spirensis exemplum ei pro basi fuisse videtur. Ceterum egregiam Taciti libris operam navavit, quod eos etiam a vitiis manifestis vel librariorum vel typographorum liberavit. Sed de Franc. Puteolano qui velit cognoscere, adeat Io. Saxii *Hist. liter. typogr. Mediolan.* praemissam Argelati *Bibl. Script. Mediol.*, t. I, qui et ipse editionem mediolanensem facit eam, quae sine anni et loci nota extat. Ceterum haec est, quam Pichena, qui eam e MS. bono ductam iudicat, item Ryckius, Venetam appellant, nempe, vel quod primam illam Romae curatam putabant, vel Venetae repetitionis modo exemplum habebant: etsi, quae Lipsius v. c. ad A. XI, 18, e Veneta laudat, in hac non reperiuntur. Sed in talibus facile erratur, similiterque a Lipsio etiam in Romana, quam vocant, erratum est. Ego Puteolani editionem

vocavi, ut ab aliis Venetis distingueretur, essetque nomen eius et Mediolanensibus et Venetis exemplis aptum. Sunt autem huius editionis exempla perpulchra, etiam supra Venetam Ioh. Spirensis.

Extare etiam sciebam alia Venetae editionis exempla a. 1512 curatae a Io. Rivio; quorum tamen nullum mihi ante primam nostram editionem contigerat videre. Nec magnopere desideraram. Etenim Ryckius, qui eius exemplum habuit, vix bis, ni fallor, aut ter in notis mentionem eius fecit, nec quicquam ex eo protulit, quod Tacito prodesset: unde eam collegeram e superiori illa totam ductam esse, eaque facile carere posse, qui illam haberet. Sed tamen, occasione oblata, emi exemplum eius et inspexi. Habet autem praefatiunculam Rivii brevem, et in ea breviorem etiam professionem de opera a se navata. Opus totum, recepta novae editionis cura, se primum, ait, percurrisse, in eoque tot errata, tot naevos reperisse, ut locis supra mille correxerit. Qui professionis modus et consensus eius cum textu Puteolani, quem in notis indicavimus, clare indicat, editionis Venetae proxime superioris, id est a. 1497 exemplum ab eo ita praelis typographicis accommodatum esse, ut operarum vitia tollerentur, quae praeterea vitiosa viderentur, de iudicio suo corrigeret. In quo quam ei interdum infeliciter res successerit, exemplo esse potest correctio notata ad A. XI, 4. Ceterum et hanc intelligit Lipsius interdum, cum Venetam commemorat in editionibus posterioribus, ut colligi potest e nota editionis quintae ad XI, 18, in fine. Vid. ibi notam nostram.

Hanc excepit editio *Philippi Beroaldi* iunioris, nitidissimis chartis typisque, per magistrum Stephanum Guillereti de Lothoringia, Tullensis dioeceseos, Romae 1515, kal. mart. Leonis X pont. max. anno secundo.

Titulus iste: *P. Cornelii Taciti libri quinque noviter inventi, atque cum reliquis eius operibus, quae prius inveniebantur Romae impressi*, etc.

Praefatiunculam Beroaldi, quae ad editionis rationem pertinet, quia brevis est, liber autem ipse rarissimus, subiecimus, *Philipp. Beroaldus ad lectorem: Quoniam vetus codex, unde hunc ipsum describendum atque invulgandum curavi, pluribus mendis scatet, aequum videtur, lectorem in prima quasi operis limine, consilii mei, quo in toto hoc negotio usus sum, admonere. Namque errores, qui poterant nulla temeritatis nota emendari, consultis primo nonnullis eruditis et acris iudicii viris, correxi. At, quae loca maiorem in se corrigendi difficultatem habere videbantur, sicut erant, reliqui, appositis interiori margini stellulis, quae vitiosum codicem testarentur. Seposuimus vero librum in calce quinti libri, in quo per numerum chartarum stellulam ipsam cum suo numero tanquam ad caussam dicendam in iudicium vocemus. Ibi dum lector aut dubitationem, aut opinionem nostram audiet, vel sententiam approbabit meam, vel meliorem ipse afferet.* Verum, etsi ea diligentia se usum ostendit Beroaldus, ad calcem libri quinti, ut illos ipsos quinque libros, iam formis excusos, cum codice vetere contulerit, et quae operae variassent, annotarit, tamen post eum Pichena et I. Gronovius non irritum laborem consumpserunt, cum eundem veterem codicem cum editis contulere: e quorum notatis patet, Beroaldum vel per negligentiam, vel scripturae veteris inscitiam, non raro a vera lectione libri aberrasse, quod etiam aliis olim viris doctis, et Petrarchae in describendis Ciceronis epistolis, accidit. Sed illud monendi sunt studiosi harum literarum, ne eundem cum I. Gronovio aliisque errorem errent, nec putent, Beroaldum etiam reliquos Taciti

libros Annalium et Historiarum e MS. Florentino, Langobardico illo, edidisse: quod falsissimum esse, me res docuit. Ipsa praefatiuncula et admonitio de mendis typographicis, libro quinto subiecta, docere poterat, Beroaldum quinque illos libros tantum e MS. Corbeiensi edidisse. Nam alter ille codex, incertum est, an tum iam Florentiae fuerit. Si fuit, quid id ad Beroaldum, qui Romae erat? Agebatur hoc tantum, ut libri nondum editi vulgarentur. Itaque et exempla Beroaldina reperiuntur, in quibus tantum libri illi primi e codice Corbeiensi insunt. Ceteri igitur additi sunt ex editione Fr. Puteolani. Cuius rei indicium vel hoc est, quod libro XI praeposita est Puteolani praefatio. Planissime autem hoc me docuit textus Romani ipsius cum Veneto comparatio. Etenim vidi, locis oppido paucis illum ab hoc discrepare: sicubi discrepet, id aut vitio operarum, aut correctoris sedulitate factum, ut fere accidit in omnibus talibus libris (vide quae mox de Aldina editione dicentur). Sed Mediolanense exemplum non habuisse, nec operis exprimendum dedisse Beroaldum, parva res indicio est. Nam in praefatione Puteolani, quam repetitam esse dixi in editione Beroaldina, idem error operarum est, *Veteri* pro *Veneti* exprimentium, quum Veneta et Mediolanensis *Veneti* exhibeat. Itaque frustra I. Gronovius pluribus locis (vide v. c. ad XV, 64; XVI, 1; XV, 11, not. 10, ubi mire se expedit) irascitur Beroaldo, aliter, quam in Florentino codice esset, edenti, quaeritque, ubi oculos habuerit. Nempe longissime ab illo codice Florentino, sequens unum exemplum suum Venetum. Sed age, exemplis aliquot praeter ea, quae ante indicavimus, positis, rem planam faciamus. A. XIII, 14, init., et H. IV, 21, MS. Flor. *arbitrium*: Ber. priori loco *arbitrium*, altero *arbitrum*, ut Puteolanus. XIII,

21, extr. verbum *mater* abest a Flor. est apud Ber. ubi I. Gron. *interim vox* mater *non est in vetustissimo Mediceo, undecunque eam arripuerit Beroaldus*: nempe e Puteolano; ut c. 25, *gladiatorum*, pro *gladiatores*, quod est in Flor. c. 31, *extruserat*, pro *extruxerat*, etc. Etiam peccata typographica Veneti libri servata esse in Beroaldina patet v. c. A. XIII, 49, in verbo *insedebat*, pro *incedebat*; XV, 58, in *latatum*, pro *laetatum*. Dissensus a Puteolano exempla sunt XIV, 9, in *produntur*; c. 16, extr. in *eruebantur*; c. 17, in *contentione*; XV, 30, in *postero*, etc. Huius libri exemplum habui, primum editurus hos libros e bibliotheca ducali Vinariensi, in quam e M. Gudii bibliotheca per Schurtzfleischium illatum est; non multo post emi mihi pulcherrimum e Britannia.

Memoratu dignum est, quod in calce operis gentilitio pontificis scuto subiectum legitur: *Nomine Leonis X Pont. Max. proposita sunt praemia non mediocria his, qui ad eum libros veteres neque hactenus editos attulerint.* In quibusdam editionis huius exemplis deest *vita Agricolae.* Consuli de opere hoc merentur Deburedaus sa *Bibliogr. instr.* n. 4905. Deltophilus p. 103, et le *Catalogue raisonné de la collection de livres de M. P. Ant. Crevenna*, t. V, p. 158.

Proximam huic editioni facit Maittarius, t. V, part. II, p. 273, *Romanam a.* 1517, publicatam *ex officina Minutiana*, in cuius praefatione agatur de prima editione a. 1515. Sed iste error ita perspicuus est, ut vitium operarum esse videatur. Nam Minutiana officina non Romae, sed Mediolani fuit; nec id ullo modo ignorare potuit Maittarius. Rectius itaque hanc editionem, *Mediolanensem* vocat Fabricius in *Bibliotheca latina.* Mirum autem videri possit, duobus annis post Beroaldi editionem Romanam, aliam institutam esse, quae illam repeteret, cum edictum Leonis extaret, adiunctum

editioni Beroaldinae, quo ducentorum aureorum poena proponeretur iis, qui hoc citra decennium ausi essent subiecti ecclesiasticae iurisdictioni, ceteris, ubique gentium, excommunicatio latae sententiae, quam vocat curia romana. Sed Minutianus, sive ignorantia istius edicti, sive fallendi spe, cum audisset, Tacitum pleniorem Romae edi, per amicos romanos consecutus est, ut sibi omnes exempli romani plagulae, adhuc paene madentes a praelo, mitterentur; quas ille statim recudebat, sperans, ita suae editionis exempla una cum Romanis proditura. Sed ea spes irrita fuit. Nam, re cognita, Leo hominem Romam evocat, rationem redditurum incepti atque etiam poenas daturum. Sed deprecantibus iram Leonis ac poenam ab eo viris gratiosis, cum epistola veniam peccati, quod ab ignorantia edicti, et cupiditate discipulis suis exponendi historiam Augustam, natum esset, suppliciter rogasset, obtinet a. 1516, cum venia, potestatem absolvendi operis, hac lege, ut cum Beroaldo ante decideret. Epistolae, Minutiani ad Leonem et Leonis ad Minutianum, subiectae sunt istius editionis exemplis. V. Saxius in *Prolegom. Hist. literario-typogr. Mediolan.*, p. 109. Quem virum doctissimum miror tradere, Beroaldum priores quinque libros tantum edidisse, Minutianum autem etiam reliquum corpus, a Puteolano ante Mediolani editum, addidisse, cum aliud res ipsa doceat. Nempe deceptus est vir doctus exemplo Beroaldino, in quo soli primi libri essent, de quo genere ante monui. Huius editionis exemplum etsi diligenter quaesitum, invenire mihi nondum licuit: nec profuturum quicquam erat, quando tota editio e Beroaldina fluxit.

Duobus annis post, hoc est 1519, Taciti opera edidit *Basileae I. Frobenius*, ita eleganter, ut superiores non modo aequaret, sed etiam prope superaret. Sed

nihil aliud hic actum est, nisi ut Beroaldina repeteretur, cuius etiam praefatio notulaeque adiectae sunt. Ut tamen aliquid praecipui haberet haec editio, additus est libellus observationum in Tacitum, ab Andr. Alciato scriptarum. Libellus deinde de moribus German. a Rhenano correctus est, de quo post dicetur. Nonnullis in locis dissentit haec editio a Beroaldina, sed, id quod clarum est, vitio operarum; ut passim in notis monuimus: v. c. III, 73, ubi edidit *populi contumelia Rom.* pro *contum. pop. Rom.*, v. not. c. 29, ubi edidit *ultro* pro *ultra*, etc. Et ista huius exempli errata saepe notas et correctiones peperere Rhenano, cui huius editionis exemplum pro basi fuit; saepe ad omnes editores sequentes propagata sunt, modo coniecturis tentata, modo etiam defensa, ut notae nostrae docebunt. Hanc editionem *Alciati* vocavi potius, quam Frobenii, ut distingueretur a ceteris, quas Frobenius dedit, caveremusque confusioni diversorum exemplorum Frobenii. I. Gronovius subinde editionem Frobenii laudat, sed intelligit eam, quam nos Rhenani secundam vocamus: de qua mox dicendum.

Sed ante, quam ad ceteras Frobenianas editiones accedamus, interponamus aliquid de editione *Iuntina*, *Florentiae a.* 1527-8 facta: cuius exemplum, post editionem nostram primam, e bibliotheca Schwarziana in nostram venit. Est autem textus Iuntinus sumptus e Beroaldina, cuius et praefatio repetita est cum notulis in libros quinque, primum a Beroaldo editos: sed interdum correctus ab *Ant. Franc. Varchiensi.* Nam se dicit edere libros quinque nuper inventos cum reliquis eius operibus, a Phil. Beroaldo iuniore, viro sui saeculi eruditissimo, ante castigatos; mox vero a se iterum cognitos. In quo, clarum est, nihil, praeter correctiones vitiorum typographicorum, intelligi pos-

se, aut quae ingenio factae essent coniecturisque, ubi ipse aliquid vitii esse putaret. Itaque editionis huius criticis usus nullus est. Nec forte plus est in editione Florentina altera, quae anno 1552 adsignatur. Sed eius nihil nisi indicium dedere, qui eam commemorarunt: nec eius exemplum mihi unquam sub oculos aut in manus venit. Redeamus ergo in Germaniam et ad Basileenses editiones.

Recognitionis igitur a Rhenano factae exempla primum prodiere in eadem urbe a. 1533, ex eademque officina Frobeniana, hoc titulo: *P. Cornelii Taciti equitis rom. Annalium ab excessu Augusti sicut ipse vocat, sive Historiae Augustae, qui vulgo receptus titulus est, libri sedecim, qui supersunt, partim haud oscitanter perlecti, partim, nempe posteriores, ad exemplar manuscriptum recogniti magna fide, nec minore iudicio, per Beatum Rhenanum. Nihil hic fingi, docebunt castigationes suis quaeque libris additae. Libellus de Germanorum populis, Dialogus de Oratoribus, denique de vita Iulii Agricolae non solum emaculatius prodeunt, sed et explicatius, adiunctis in hanc rem scholiis.* Haec quoque editio pulchra est, nec multum cedit superiori. Manu scriptum exemplar, quo se usum dicit, intelligit Budense, de quo ante dictum. Editum nullum habuit, quod quidem fateatur, praeter prius Basileense: quod sane mirandum in tempore eo, quo facile reperiri primae editiones poterant. At Basileensis exempli textum ille *vulgatum* vocat, etiam ubi operarum vitio aberrat a Beroaldino, aut Beroaldini peccata et aberrationes ab editione Puteolani servat: quod non uno loco factum animadvertimus atque notavimus. Sic v. c. ad A. XIII, 46, dicit: scripsimus *potentiam ei adiiceret*. Iam sic plane ediderant Puteol. Beroaldus. Sed in Basileensi erat operarum vitio *potentium*. XV, 44,

extr. dicit se castigare *absumerentur :* quod tamen est in omnibus praeter Basil. superioribus; in qua operae dedere vitiose *absumeretur.* Add. not. ad H. IV, 14, 73, etc. Contra alia eius peccata ne animadvertit quidem, velut ea, quae ante notavimus, et plura alia. Illud in primis nos advertit, quod permultis locis, ubi cum superioribus, hoc est Veneto Puteolani et Beroaldino consentit, corrigit textum plane ut habet ed. princeps; cuius tamen nullam uspiam mentionem facit: velut A. XII, 16, 19 bis; in quo loco nobis fides eius prope suspecta fuit: XII, 32, extr. ubi pro *Sylvarum* correxit *Silurum*, plane, ut est in editione principe. Sed facile eum absolvit tum nota viri integritas, tum multitudo locorum quae pariter corrigendi ed. pr. facultatem dabat. Itaque ista eum vel e libro Budensi, vel ingenio petiisse putabimus. Omnino ille saepe ita corrigit, ut, unde correctio sumpta sit, non dicat. Atque ex iis quasdam a Victorio excogitatas reperi, ut A. III, 18, 58; IV, 73, etc., quas utrum sumpserit a Victorio et sub nomine suo ediderit, an cum Victorio, id quod potuit accidere, in eadem coniecturae vestigia incurrerit, non audeam dicere. In Germania usus est editione alia Italica vetere, de qua infra dicemus. In Agricola et Dialogo de Oratoribus solo ingenio usus est. Ceterum addidit initio operis *Thesaurum constructionum et locutionum et vocum Tacito solemnium*, citatis etiam ex Livio plerumque testimoniis: quem libellum rectius suis editionibus, exemplo Seb. Gryphii, addidissent Gronovii, quam Salinerii notas, quas ipsi plerumque nugatorias esse iudicant. Denique Alciati et Beroaldi notae et praefationes additae sunt ex editione superiori. Hanc editionem vocavi *Rhenani primam.* Etenim ea repetita est in eadem urbe et officina a. 1544, sed ita, ut priori illi multum pulchritudine concederet poste-

rior; quam *Rhenani secundam* dixi. Nonnulli viri docti, nominatim Gronovius uterque, primam illam ignoraverunt, eaque de caussa Aldinam editione Rhenani priorem putaverunt v. I. Fr. Gronov. ad XI, 6, et mutationes textus tribuerunt Aldo, quae Rhenano debentur. V. Iac. Gronov. ad VI, 21, 23, 43; XIII, 10, etc. An haec repetitio facta sit sciente Rhenano, nec ne (nam tum adhuc erat in vivis), non audeo dicere. Novae quidem praefationis additum nihil est. Nec novas notas reperi, nisi forte unam, si recte memini. Ceterum a primae lectione differt in nonnullis; quae ego vel operis vel correctoribus tribuerim. Sic A. II, 38, e *transmerei* factum *transumere:* quod correctori debetur: Hist. II, 81, in verbis *introrsus in Pontum* praepositio *in* omissa; quod est vitium operarum, servatum usque ad Ryckium, ut alia, de quibus in notis monuimus.

Rhenanum temeritate sua multa in Tacito correxisse, multo vero plura corrupisse iudicat Muretus V. L. 15, 3.

Anno post editionem primam Rhenani, hoc est, 1534 prodiit *Aldina* Venetiis, octonis: quae est mera illius repetitio, sine ullo auctario, aut mutatione, nisi quae ab operis, ut fit, nata est; velut A. II, 38; III, 34, etc. Semel observavi coniecturam Rhenani in textum receptam A. IV, 47. Interdum tamen ab ea discedit, sed vitio operarum, ut XII, 12; XIII, 17, etc., quae in notis indicavimus. Igitur facile Aldina careat, qui Rhenani editionem habet.

Eadem ratio est *Gryphianae*, quae Lugduni 1543 octonis prodiit, nisi quod plura operarum peccata admisit. Additae tamen sunt notae Ferreti, servatusque Thesaurus Rhenani, quem dixi. Huius editionis exemplum habeo, quod totum manu elegante ita correctum

est, uti praelo paratum fuisse videatur. Cuius ea manus esset, exquirere non potui. Lipsiana quidem editione posterior correctio est. Nam emendationes fere sunt e notis Lipsii, Mureti, aliorumque. In primisque id licet videre in Dialogo de Oratoribus, qui totus ad exemplum Lipsianum correctus est. Ante Pichenae tamen recognitionem correctionem istam factam esse, patet ex eo, quod nihil emendationum Pichenae reperitur. Novi, hoc est, quod alibi non iam esset, perparum reperi, quod in notis meis prodere non neglexi. Ceterae Gryphianae, quae commemorantur, quotquot ante Lipsium prodiere, haud dubie tantum priorem illam repetunt: unde eas non magnopere requisivi. Quae post Lipsianam ἐκδοσιν vulgatae sunt, velut Antonii Gryphii a. 1576 et 1584 duodenis, e Lipsiano exemplo ductae sunt. Ceterum, quoties in notis nostris ed. Gryph. commemoratur, prima illa a. 1543 intelligi debet.

Fuit ergo illis temporibus, hoc est inde ab a. 1533 vulgata Taciti lectio exempli a Rhenano proditi, nisi forte *Florentina a.* 1552 octonis, quam commemorat Fabricius, prioris exempli, hoc est Beroaldini, aut Iuntini prioris, hoc est a. 1527 retinens fuit; de quo nihil pronunciare in alterutram partem licet, cum mihi nunquam contigerit eius editionis exemplum videre.

A medio autem XVI saeculo duo eruditissimi viri ad Tacitum corrigendum ingenium doctrinamque contulere, *M. Antonius Muretus* et *Iustus Lipsius*. Sed Muretum praevenit Lipsius, ut ipse Muretus testatur Var. Lect. XI, 1, admodum favens ingenio et doctrinae Lipsii. *Deprehendimus*, inquit, *ita saepe incurrisse utrumque nostrum in eadem vestigia, ut, qui rem non nosset, pleraque sumpsisse alterum ab altero suspicaretur. Quam suspicionem a me, si nihil aliud, temporum*

ratio facile amolitur, *neque cadere in Lipsium sinit fides ipsius et probitas*, *qua ille non minus*, *quam ingenio*, *excellit*, etc. Sequuntur deinde quatuor capitibus quaedam Mureti coniecturae, a Lipsianis diversae. Sed edidit etiam Romae 1580, librum primum Ann. cum notis suis, aliquoties in Germania recusis. Lipsius autem Tacitum ad MSS. et editiones veteres recognitum, cum erudito commentario edidit primum *Antuerpiae* 1574 octonis, et post a. 1581 eadem forma, *Lugduni* 1585, forma maiori, 1588 et 95 octonis, et sextum *Antuerpiae* a. 1600 quaternis, et forma maiori, cuius exemplum in bibliotheca Dresdae Principali vidi. Ex hac ductae sunt ceterae Antuerpienses, post mortem eius vulgatae, quarum habeo eam, quae 1648 curata est. Eae habent hoc commodi, quod commentarius subiectus est textui, qui ante ad calcem reiectus fuerat.

Lipsianarum editionum series haec est: I, in-8, Antw. 1574, ex off. Plantini; II, in-8. ib. 1581; III, in-fol. L. B. 1585, qua Pichena usus est; IV, in-8. ib. 1588; V, in-fol. ib. 1589; *Iustus Lipsius quintum recensuit;* VI, in-8. et in-12, 1595, ap. Hier. Commelinum; VII, in-8, Antw. 1598; VIII, in-8, L. B. eod.; IX, in-fol. et in-4 cum Velleio Paterculo Antw. 1600; *Iustus Lipsius postremum recensuit;* X, in-fol. Antw. 1607, consultis Pichenae notis emendatior. Accedit praeter commentarios et excursus dispunctio notarum Mirandulani codicis; XI, post Lipsii mortem in-8, L. B. 1619; XII, in-8, Aureliae Allobr. 1619; XIII, in-12, L. B. 1621; XIV, in fol. Antw. 1627; XV, in-fol. ib. 1637; XVI, in-fol. 1648; XVII: in-fol. ib. 1667 et 1668.

Omnino meliores Lipsianae sunt editiones, quae post Pichenae ἔκδοσιν prodiere. Nam ex ea in multis profecit, in quibusdam mentem mutavit, ut ipse dicit in praefatione editionis ultimae. Itaque etiam in notis quaedam diversitas est, et v. c. nota ad A. XIV, 13, ad verbum *reperiret*, non est in ed. 1585; nec bene fecere Gronovianae editionis curatores, cum notas non ex

ultimae recensionis exemplo sumpsere: quod nos in nostra editione correximus. Nam aliquot notulas, quae in sexta essent, desideravimus in ed. pr. I. Fr. Gronovii, unde nostram exprimi curavimus. H. I, 2, in edd. Gron. ad verba *odio et terrore* est duplex nota Lipsii: nos e sexta reposuimus. III, extr. temere omissa est notula etiam in sexta Lips. quam nos e tertia restituimus. Usum esse Lipsium codicibus Vaticanis et Farnesiano, ante dictum, item excerptis e cod. Agricolae. Consuluit et editiones veteres, sed non omnes ab initio. Nam in editionis primae praefatione unam Venetam e saeculo quintodecimo commemorat, quam sibi, ait, pro libro scripto fuisse. In sequentibus paullatim et alias consuluit, ut Romanam quam vocat, id est Spirensis, Venetam alteram Rivii, Beroaldinam, Basileensem Rhenani, et Florentinam Pichenae. Spirensis exempli excerpta tantum, nec ea accurata habuisse, iis exemplis inductus credo, quibus lectiones profert, quae in ea non reperiuntur. Aliquot specimina posuisse, non alienum fuerit, eaque ex uno libro Hist. IV, 33, 35, 65 extr., 78 extr., quibus locis videndae notae nostrae. Etiam Gruterus ad H. II, 63, ex editione Rom. laudat falso *tenuit* pro *terruit:* sed in hoc facilis aberratio oculorum fuit, non ita in iis, quae ante posuimus, locis, aliisque pluribus. Vicissim pluribus locis ei lectio editionis primae ignota fuit. Nam pro coniectura sua interdum adfert, quod est in illa editione. Vide e. c. notas nostras ad A. XV, 23, in voce *Atticae;* 30, *postero;* 33, *incipere*, *ausus*, etc. Per vanitatem quidem eum aliena pro suis venditasse, non est vero simile. Cuius editionis textum ante oculos habuerit Lipsius, cum scriberet notas, praelisque accommodarit, nondum potui reperire. Vulgatus tum textus erat Rhenani. Itaque, cum dudum deprehen-

dissem, lectionem, quam ipse *vulgatam* vocat, non semper consentire cum lectione editionis primae Rhenani, cuius exemplum in manibus erat, putabam, secundae Rhenani lectiones intelligi. Sed ea comparanda didici, in nonnullis quidem locis ita esse, ut suspicatus eram, sed plures, quas ille vulgatas lectiones vocet, nec ibi, nec in ulla alia superiorum, quas haberem, reperiri. Unde planum est, cum in manibus atque prae oculis habuisse editionem aliquam ignobiliorem, in qua peccata secundae Rhen. aucta novis essent, quae ille pro vulgatis lectionibus haberet, de more scilicet vulgari, quo eam quisque vulgatam putat, quam in suo exemplo invenit. Ea quae sit, nondum potui reperire. Loca quidem ipsa notavi, quorum indicio alii poterunt rem deprehendere, si qui forte illius ipsius editionis exemplum habeant et attendere velint. Gratum mihi quidem fecerit, qui rem deprehensam mihi indicarit. Illud etiam de notis Lipsii criticis monere attinet: Pichenam et alios interdum commemorare Lipsii coniecturas, quae in notis non reperiuntur. Eae autem quaerendae sunt in margine exemplorum Lipsianorum. Vide e. g. ad A. XV, 33. Ceterum ita praeclare de Tacito meritus est Lipsius, ut merito *sospitator Taciti* dicatur, eiusque commentarius in Tacitum recte a Burmanno, τῷ πάνυ, omnibus ceteris eius libris, quamvis bonis, praeferatur, in praef. ad librum *de Vectigalibus pop. rom.* Fabricius in *Biblioth. lat.*, vol. II, p. 754, tradit, in bibliotheca senatus Lipsiensis esse codicem Taciti (ed. Lipsii a. 1585) cum commentariis, ipsa Lipsii manu, deinde a Fr. Hotomanno, Scipione Gentili, Mich. Piccarto, emendatis auctisque. Decepit virum praeclarum, qui ei hoc persuasit. In titulo libri est manus Lipsii, donantis id exemplum Hugoni Donello, nuspiam alibi.

Gentilis versiculos quosdam in capite scripsit ad Scherbium, cum dono eum Scherbio librum daret. A Piccarto in capite aliquot foliis scripta est chronologia, sive supputatio annorum in Taciti libros, et stemma familiae Augustae Lipsianum, quod tum nondum adiectum a Lipsio erat: ab eodem capitum et sectionum minorum numeri in margine adscripti. Interdum et, sed non eadem manu, loca parallela et libri laudati, in quibus de quibusdam sententiis moralibus collectanea essent. Scholia etiam in Agricolam adscripta. Ab hoc tempore lectio vulgata esse coepit sola Lipsiana.

Cum Lipsius iam aliquoties edidisset Taciti libros a se correctos, *Curtius Pichena*, Florentinus edere eosdem emendatius instituit. In ea re codicibus Florentinis usum esse, supra dictum. Habuit praeterea editionem Puteolani, cuius lectiones non uno loco restituit. Hic cum vulgatam lectionem memorat, semper Lipsianam ed. 1585 intelligit. Unde saepe fit, ut vulgatam corrigere se dicat, velut e Florentino, quae merae depravationes operarum erant in exemplis Lipsianis, reponatque, quae dudum in aliis editionibus fuerant. Vide v. c. ad IV, 44, 48. Atque etiam VI, 33, coniecturam Lipsii, quae nunquam in textum venerat, pro vulgata laudat. Multa ille recepit in textum, quae Lipsius aliique tantum pro coniecturis posuerant in notis; unde in omnes sequentes editiones propagata iam vulgatae lectionis auctoritatem obtinent, quam nemo ex ingenio corrigere audeat. Ceterum praeclare et hunc de Tacito meritum, convenit, eiusque adeo exempli textus pro accuratissimo et emendatissimo recte habitus est. Gruterus quidem ad Cicer. Verr. V, 7., Pichenam vocat *sospitatorem Taciti*, *post Lipsium*, *unico magis unicum*. Florentinae editionis exemplum non vidi, nec Batavae, quam pa-

rum accurate factam esse monet alicubi I. Gronovius. Usus sum exemplo editionis Francof. 1607, quaternis curatae, quam Gronovius Batavae longe praefert.

Pichenae notae seorsim prodiere in-8, Hanov. 1608.

Secuta est a. 1638 *Berneccериana* recensio, edita Argentorati ibique recusa a. 1664 octonis, quae Pichenae textum prope totum servavit, pauca de coniectura doctorum virorum, etiam Freinshemii mutavit, quae suis locis notavimus. Accessere etiam notae Freinshemii, in loca intacta interpretibus superioribus, aut secus accepta, dignae claritate nominis Freinsheniani.

Huius editionis textus, sed non paucis operarum vitiis admissis, repetitus est in editione, quae Lugduni Bat. a. 1675 octonis facta, et a. 1685 repetita est, sub nomine *I. Fr. Gronovii*, viri summi: a quo ea editio instituta, sed non absoluta fuerat. Non usus est Gronovius libris scriptis, nec editionibus antiquioribus. Igitur subinde pro coniectura posuit, quae in editione prima saepe et aliis, reperiuntur, ut non uno loco a nobis adnotatum est.

Non ita multo post *Theod. Ryckius* ad recognoscendum Tacitum accessit, adiutus codice Agricolae maxime, excerptis MS. Regii editionibusque Puteolani, Beroaldi, Rivii; edidítque Taciti libros cum notis suis Lugd. Bat. a. 1687, in-12. Exprimi iussit textum Gronovianae editionis, hoc est Berneccerianum, nisi quod nonnulla e cod. Agr. MS. Flor. cuius excerpta a I. Gronovio acceperat, et ed. Puteol. correxit, quaedam etiam, sed oppido pauca, de coniectura.

Accessit post hunc ad recensendum Tacitum *Iac. Gronovius*, instructus excerptis florentinorum librorum, et accuratissima utriusque codicis collatione cum editionis paternae textu; unde non uno in loco bene textus correctus est. Sed ipse absolvere opus atque

edere non potuit, morte praeventus. Edidit filius Abrahamus et avitae editioni patris notas addidit Trai. Bat. a. 1721, in-4. Quantum ille pretii his libris statuerit, supra dictum est. Vellemus, lenius tractasset Ryckium; quem subinde in levi re ita increpat, velut patriae salutem prodidisset. Credimus tamen, mitius virum excellenter doctum sensisse, quam scripsisse.

Hae fere sunt editiones, quibus usi sumus in textu Taciti recensendo, cum primum eum laborem suscepimus: ceterae minus clarae sunt, nec locum obtinent in iis, quibus ius suffragii concedatur, cum de lectione aliqua quaeritur. Nam eae ex harum aliqua ductae et repetitae sunt: et, si qua forte in parte discedunt, id aut operis debetur, aut non est tanti, ut propterea earum ratio in hoc censu debeat haberi. Tempus facile docebit, unde quaeque derivata sit. Nam, ut ante Lipsium omnes Rhenani editionem expressere, sic postea Lipsium secuti sunt omnes, deinde Pichenam et Berneccerum aut huius sequaces.

Non tamen prorsus silentio premendi sunt *Ianus Gruterus*, qui Taciti opera recognovit in-8, Francof. 1607, ita ut et copioso indice et notis variorum instruxerit Cornelium, primus quoque eius libros in capita distinxerit; *Hugo Grotius*, cuius nitida editio prodiit L. B. in-12, notis et emendationibus stipata; *M. Zuerius Boxhornius*, qui pauculis observationibus Tacitum illustravit in 12, Amst. 1643.

Sed exorti sunt duo alii operum Taciti editores francici, qui ad criticam rationem pertinent. Primus *I. Nic. Allemannus* (*Lallemand*) V. C. qui a. 1760, in-12, Taciti opera edidit, usus libro uno scripto Regio, cuius lectiones, in primis cum editione Spirensis consentientes, plerumque in textum e nostra sumptum recepit. Maiori conatu et pluribus praesidiis librorum instructus novam editionem molitus est *Gabr. Brote-*

rius, quam a. 1761 Programmate promiserat. Ea anno 1771 absoluta est Parisiis, quatuor magnis formae mediae voluminibus. Basin fecit textum recensionis nostrae, ut in programmate professus erat. Usus autem est libris scriptis, qui quidem ab aliis ante se vel omnino non adhibiti fuissent, vel non satis diligenter, Regio (nam Allemannus lectiones eius, in prioribus libris raro, et quibus locis iam notarat Ryckius, commemorat, ac saepius l. XIV, ubi tacet Ryckius, et interdum utiliter, tum l. XVI), Vaticanis, his recentioribus omnibus e quarto aut quintodecimo saeculo, et Excerptis incerti libri, in margine Beroaldino, scriptis: quorum lectiones in notis criticis exhibet, additis coniecturis interdum suis et iudiciis super aliorum lectiones et coniecturas, item aliorum virorum doctorum correctionibus, in marginibus exemplorum Taciti repertis, quibus illi usi erant. Huius viri doctissimi labor quid huic secundae nostrae editioni in genere critico profuerit, notae nostrae indicabunt.

Recudi curavit *Broterius* Tacitum suum octonis Parisiis a. 1776, vol. 7, cum supplementis et notis selectis, quibus accessere *Politica, res Traiani, supplementum dialogi de Oratoribus et fragmentum libri XCI Titi Livii, supplemento et notis illustratum.* Repetita est haec editio, omissis, quae ad Tacitum non pertinebant, Manhemii octonis a. 1780, vol. 5.

Abhinc egregie de Tacito promeriti sunt Professores Bipontini celeberrimi, quibus seriem classicorum auctorum Graecorum Latinorumque probe curatam debemus, *G. Chr. Crollius, Frid. Chr. Exterus* et *Ioh. Val. Embserus.* Hi id egerunt, ut Biponti 4 vol. a. 1779 octonis darent Cornelium emendatiorem et critica sua aliorumque opera illustratum. Repetiit a morte collegarum Exterus editionem, et notitiam literariam operi praemissam aptius et dilucidius dispositam exhibuit a. 1792.

Antequam hunc locum de editionibus relinquimus, libet monere studiosos, ut discant, quae res sit ea,

quam *vulgatam sive receptam lectionem* dicant, quam tam saepe in ore habeant imperiti rei criticae, cuius tantam reverentiam plerique ita profiteantur, ut reverentiam erga auctoris cuiusque libros nulla in re magis ponant, quam in conservandis eorum vitiis omnibus. Vere dixit, qui homines plerumque nescire dixit, quid sibi velint, cum de recepta lectione vulgatoque textu loquantur. Plerumque vulgatam et receptam lectionem homines intelligunt, quam in suo libro habent, hoc est saepe coniecturam in textum illatam, quod sexcenties in Tacito factum, vitium operarum, correctionem pravam male curiosi correctoris speciminum typographicorum. Itaque, quod mirere, alius aliam vulgatam lectionem et receptam habet. Intelligitur res planissime Taciti exemplo. Rhenanus vulgatam lectionem, ut vidimus, intelligebat, quicquid esset in editione Basileensi 1519, sive recte, sive prave expressum. Post eum intelligebant hoc nomine, quidquid in editione Basileensi Rhenani esset, aut in iis, quae ex hac fluxissent; Lipsius lectionem ignobilioris et obscurae editionis, quam praelis typographicis accommodabat, vel maxime eius mendas; Pichena omnem qualemcunque Lipsianae editionis 1585; Ryckius editionis Gronovianae, sive Bernecceriana e. Quae ergo est vere vulgata et recepta Taciti lectio? Profecto saepe animadverti, vulgatae lectionis nomen nihil esse, nisi, quod de Fortuna dixit vetus aliquis, ἀγνοίας εἴδωλον, perfugium certe inscitiae. Non videndum est in scriptoribus antiquis, quae vulgata lectio sit (sunt enim saepe in uno loco plures vulgatae: atque etiam mendae vulgantur, ut centies in notis ad Tacitum docui), sed quae bona sit, e bonis libris et correctis ducta, et linguae legibus rebusque consentiens maxime. Sed tempus est

dicendi de nostra editione, quidque in ea curanda actum sit.

I. G. Graevius existimabat, Taciti libros adhuc valde esse mendosos, mirabaturque Lipsium de locis mendosis tam raro admonuisse in commentario suo: in *ep. ad Heins. t. IV*, *Collect. Burm.* p. 498. Recte. Neque id librorum modo scriptorum vitio accidit, quorum etiam optimus quisque vitiosus multis locis et interpolatus est, ut supra vidimus, notaeque virorum doctorum non uno loco docent, sed etiam editorum, qui, exemplis veteribus non diligenter conquirendis comparandisque, vitia operarum non animadversa propagaverunt. Itaque dedi operam, ut, quoad diligentia conferendarum veterum editionum fieri posset, perficerem, ne ab hac parte aliquid omitteretur, quo emendatior Tacitus reddi posset. Et libris editis quidem usus sum omnibus, qui prodesse poterant, hoc est iis, de quibus ante dictum est, quorum varietatibus, quanta potui diligentia, notandis, consecutus sum, ut non modo multis locis Tacitum vitiis operarum, temere per multas editiones propagatis, liberarem, sed etiam origine cuiusque lectionis reperta, quae melior esset, iudicare possem. Vellem equidem, ut mihi licuisset codices scriptos conquirere, iisque excutiendis aliquid ad Tacitum emendandum adiumenti comparare: sed, quoniam boni, qui quidem nondum in consilium ab editore aliquo vocati essent, non suppeditabant, editis contentus esse coactus sum. Usus tamen sum, cum primum edebam, ut supra indicavi, *codice Guelferbytano*. Is etsi recens est, tamen et ad lectiones nonnullas confirmandas, et ad meliores indagandas, subinde profuit. Complectitur solos libros Annalium inde ab undecimo, et Historiarum. Scriptus est in membrana, manu elegante, sed passim correctus a manu

secunda : ita tamen, ut plerumque priorem lectionem adsequi liceat. Correctiones saepissime cum lectionibus editionis primae consentiunt: sive ex eodem codice, sive ex ipsa illa editione promptae sunt.

In **Germania** recensenda usus sum etiam varietate *codicis* chartacei *Turicensis*, a Petro de Numagen, Trevirensi, Capellano S. Leonhardi prope Thuregum (ita se vocat ipse) sub finem saec. XV scripti: quem mea caussa, pro singulari sua in me benevolentia, excerpsit I. I. Breitingerus V. C. Praeterea mihi Kappius noster obtulerat editionem libelli veterrimam, qua comparanda cum vulgatis cognovi, esse illum ipsum *codicem*, quem ab *Artolpho* medico acceperat Rhenanus. Eius ope mihi licuit reperire originem lectionum, a Rhenano in illum libellum inductarum, et ipsum libellum non uno in loco correctiorem reddere. Ita autem in multis consentit cum excerptis veteris editionis, ab Abr. Gronovio adiectis Var. Lect. cod. Arund. ut ab initio eandem putarem. Sed deinde ita reperi differre, ut illum librum ab hoc diversum iudicarem.

Praeter codices manu exaratos, quorum mentio hic facta, Paullus Daniel Longolius, cuius commentarios in Tacitum amplos et eruditos excerptos dedit Ioh. Kappius in Taciti libello a. 1788 Lipsiae forma octava edito, usus est duobus MSS. chartaceis, quorum alterum *Hummelianum*, ab ipso Hummelio in *der neuen Bibliothek von seltenen Büchern* 1 *B. p.* 212 descriptum, nec multum supra typographiae natales adscendentem, cum editione Rhagiana in-4 Lipsiae 1509 contulit; alterum ipsius *Longolii*, post incunabula typographiae scriptum, et a fine capitis octavi ad caput 43 procedentem.

Quam hic editionem veterrimam Kappii dicit noster, in recensenda Taciti Germania, Rhenani exemplo, codicem dicit, minus adcurate. Iste autem *Kappianus* liber idemne fuerit cum eo, quem ab Hieron. *Artolpho* acceperat Beatus, disquirendum. Scilicet duae sunt Germaniae Taciti editiones veteres, diei Consulisque, typographi etiam et loci nota destitutae, quae in bibliotheca

Argentoratensi publica extant. Harum altera formae maioris, quae ex praelo Frid. Creusneri Norimbergae prodiit, charactere gothico, cuius singulae paginae lineas 33 (non 35 ut apud Panzerum legitur) offerunt, in fronte sic habet: *Cai. Cornelii. Taciti. Equitis. Ro. Germania. incipit.* in fine folio 11, *Laus deo clementissimo.* Alterius, quae mediam formam obtinet, character Iohannem Gensberg Romanum typographum prodit. In fronte prorsus eadem epigraphe, quae in priore, sed in fine folio 16 legitur: *Deo gratias.* Meminit Panzerus t. IV *Annal. typogr.* p. 162 tertiae editionis veteris, subiunctae *Mirabilibus Romae.* Verum bene viro doctissimo suboluit, non ad ipsam *Mirabilium* editionem spectare, sed cum iis esse compactam. Romanae saltem istorum editioni a. 1515, quae mihi est ad manus, nil aliud est adiectum. Ista ergo, quae pro tertia venditatur, Germaniae editio vetus, a Romana fortassis non differt. Est hoc eo magis verisimile, quod et *Mirabilia* Romae sunt impressa, et quidem eadem forma cum Taciti Germania. Duae, quas dixi, editiones in multis conspirant. Est tamen et ubi discrepent. Sic Norimbergensis usum diphthongi habet, qua caret Romana. Haec quoque spatium relinquit vacuum, ubi ista c. 3. Graecam vocem corruptam, sed Latinis literis exhibet *Acrinipriou*, prorsus ut liber Kappii, ex quo patet, hunc non alium esse ac Norimbergensem: eumdem vero esse Kappianum cum codice Artolphi quo usus Rhenanus, omni caret dubio. Igitur eo Rhenanus et Ernestius peccavere, quod contra morem consuetum codicem dixere, quae editio est typis expressa. Ita scilicet Iohannes Kappius aliquoties, ut ad cap. 11 et 19 codices Kappii et Longolii, item MS. Kappii et Longolii, citat, quum editionem veterem a Kappio oblatam Ernestio et MS. sive codicem Longolii nominasse deberet. Rem sic sese habere, et codicem falso sic dictum Kappii esse revera istam editionem Norimbergensem, ex notatis nostris abunde patebit. Cf. saltem c. 13 et 20. Patebit ex iisdem, hanc ipsam esse quoque eandem cum φεύω codice Artolphi. Obstare tamen loca quaedam videntur, in quibus Rhenanus codici Artolphi contraria adscribit iis, quae in ista editione comparent. Verum hic noscendum, Rhenanum in notandis variantibus locis editionis antiquae admodum supine esse versatum, quod ex his eius verbis ad caput 15 constat. « Pro *ac viritim* ex priori collatione reperi scriptum in margine voluminis mei, sed literis pene fugientibus exolescentibusque, *ac virium* sive *ec virium*. » Docent haec, Rhenanum a. 1533 non amplius ad manum habuisse editionem istam veterem, quam cum eo

communicarat a. 1519 Artolphus, sed ex hac margini exemplaris sui adlitas antehac notulas, et quidem negligenter adeo adspersas, consuluisse a. 1533, ut fugientes literas ipse non nisi difficulter dignosceret, cuius rei specimina videsis ad cap. 1, in voce *Abnobae;* c. 11, in *tum;* cap. 26, in *sepiant;* c. 40, in *Reudigni.* Contra editio Romana vetus differt ab ea, quam codicem Artolphi salutat Rhenanus, etsi frequenter etiam cum Norimbergensi conspiret. Dissensus exempla dabunt c. 2, *ac nunc.... tunc;* c. 3, lacuna relicta; c. 5, *perinde;* c. 10, *consoletur;* c. 11, *auspicatissimum;* c. 15, *ac viritim;* c. 19, *vocatur;* c. 20, *noscas;* c. 21, *utiliter:* c. 31, *raro;* c. 40, *Reudigni;* c. 44, *hinc vel illinc;* c. 45, *cadentis;* c. 46, *huc,* etc.

Sitne codex ille, ex quo Groslotius c. 22 dedit *gens non astuta aut calida*, manu exaratus, an editio quaedam vetus, hariolari mihi non licuit. Editiones veteres, quas inspexi, constanter *nec* offerunt. Aliud quid ex vetere codice suo profert idem ad c. 34, quod cum nostris minus convenit.

Meminit porro Gebauerus in vestigiis Iuris germanici, p. 920 editionis Viennensis a. 1514, excusae forma quarta, quam et Ernestius et Bipontini editores ignorant. Error sine dubio hic haeret; Conradi Celtis editio intelligenda videtur, quae Vindobonae a. 1515 prodiit, memorata Panzero, t. IX, v. 24.

Iam Is. Vossius ad Melam, l. III, c. 3, veterem adlegat Taciti librum, qui cap. 45 lectionis varietatem offert, in nullo nobis cognito deprehensam. Forsan idem est cum Groslotii codice, aut Fulvii Ursini, de quo videsis notata ad vitam Agricolae, c. 19.

Habui etiam editionem Poggii Flor. subiectam versioni latinae Diodori a. 1476, Venetiis, per Andream Iacobi Katharensem curatam, quam bibliotheca nostra Paullina suppeditavit. Eius lectiones ab initio libri indicavi, hoc consilio, ut appareret, eam plane cum editione Ioh. Spirensis, cuius etiam vitia omnia servat, consentire: omnes per totum deinceps libellum enotare supersedi. Editionem Bononiensem a. 1472 laudatam Pichenae ad c. 2, nunquam vidi, estque fortasse in eo nomine error memoriae, Bononiam pro Mediolano suggerentis. Nam a Minutiano eo, de quo supra dixi, hunc libellum etiam separatim editum constat, ut ab

Rhenano, eodem, quo cetera edidit primum, a. 1519, in-8.

Constat nunc, editionem Bononiensem a. 1472 esse ipsam, primam scilicet, a Poggio Florentino emissam cum Diodoro Siculo. V. Maittaire, p. 319; Panzer, t. I, p. 205; Debure, *Bibliogr. instr.*, n. 4766.

Venit etiam in manus exemplum tale, a Io. Rhagio Aesticampiano, viro clarissimo, proditum in hac urbe a. 1509, in-4. ex priori aliqua editione.

In libro de Oratoribus non eam diligentiam adhibui in notandis lectionibus veterum editionum. Nam nec tanti putabam in isto libello, cui ego nunquam tantum pretii statuissem, quantum vulgo solet; et tanta est multitudo varietatis, nullum magnopere usum habiturae, ut nemini me gratum facturum putarem.

Ad Dialogum de Oratoribus tres Vaticanos codices contulit Broterius, qui Lipsii diligentiam fugerant. Is enim Germaniam, Agricolam et Dialogum laudatum a Vaticanis abfuisse scribit. Dialogum hunc nuperus auctoris nostri interpres Dureau de Lamalle Tacito bene vindicavit. Inter alia argumento etiam a dicendi formis Cornelio suetis, quales *famam alicui circumdare*, *inserere fortunae*, *famae*, etc.

Sed praeter libros scriptos editosque, adhibui etiam in consilium viros doctos, qui vel ex instituto in Tacito corrigendo laborarunt, vel obiter in libris suis loca corrupta emendare tentarunt; cuius generis multa notata e lectionibus meis habebam. In illis etiam fuere Groslotii *coniecturae ad Dousam* a. 1581 missae quas *Syllogae suae epistolarum* inseruit Burmannus, t. I, p. 348, et Heinsii *observationes ad libros tres priores Annalium*, quas Dorvillius, a Burmanno Secundo, V. Cl. acceptas, *Observationum Miscell. vol. IX* inseruit. Sed nunc Heinsianas notas universas huic secundae editioni nostrae addidimus, acceptas ab eodem Bur-

manno, per Fr. Oudendorpium iam tum, cum editio prima fiebat, sed serius, quam ut tum addi possent. In iis usus est uno libro scripto Agricolae, cuius lectiones longe plures, quam Ryckius, attulit. Saepissime coniecturis, interdum audacius, quam in poëtis solebat; in quibus metri vincula coniectandi lubidinem facilius cohibent, quam in prosaicis scriptoribus. Facile intelligitur, ultimam curam defuisse, quae limaret scripta, et fluctuationem in coniectando tolleret; quae est interdum tanta, ut nobis quidem etiam molesta fuerit. Ceterum multum inest ingenii atque doctrinae. E bibliotheca ducali Vinariensi acceperam etiam, beneficio Bartholomaei, viri venerandi, qui in aula Vinariensi, pari cum doctrinae et sanctitatis laude, sacra faciebat, exemplum editionis Parisinae, a Morello 1612 duodenis, ad Lipsiani textus exemplar, factae, quod olim Heinsii fuit, passimque notatum erat eius manu. Sed chartae ita diffuderant transmiserantque atramentum, ut raro scripturam assequi liceret. Quae quidem assecutus eram, vidi esse aut scholia, aut coniecturas de lectione, vel ante apud alios iam repertas, vel incognitas ante mihi. Eas notare coeperam, cum spes adferebatur de notis Heinsianis e Batavis. Itaque tum nolui diutius oculis meis vim facere.

In Lipsii notis loca auctorum ab eo excitata studiose contuli et lectorum in gratiam adcuratius indicavi, subinde etiam errata quaedam emendavi. Idem in Heinsianis praestiti, quas ex Ryckii animadversionibus aliquoties auxi. Satis enim nunc constat, apud hunc sub amici nomine Nic. Heinsium latere, quod et Ernestio ad 4, 58, et Wopkensio ad 1, 11 visum. Unde praeterea Heinsio quoque vindicanda notata ad H. 2, 74, 4. 3, 29. 3. et 34, 2. 4, 14.

Ex eadem bibliotheca mihi submissum erat exemplum Berneccerianae editionis, quod Schurzfleischii

manu in margine notatum diceretur. Sed ibi quoque quam pauca repererim digna relatu, e notis nostris apparebit. Denique acceperam e bibliotheca Cizensi a I. Frid. Leisnero, viro doctissimo et vetere amicitia mihi coniuncto, qui tum ei bibliothecae praeerat, notulas Reinesii, in margine exempli scriptas, quo ille usus fuerat: e quibus nonnullas in notis meis commemoravi. Quae autem sub Schefferi nomine ad Agricolam attuli, ea sumpta sunt ex eius observationibus, quae in *Observ. Misc. Dorvillianis*, *vol. IX*, *t. III* reperiuntur. Ceterum et ipse operam dedi, ut examinandis diligenter verbis Taciti omnibus reperirem, ubi vel interpolatus esset, vel corruptus. In quo tamen hac, ut debui, moderatione usus sum, ut nihil mutarem de coniectura in textu, ubi non evidentia esset ea, ut quemvis viderem probare correctionem debere, qui latinitatis universae, et Cornelianae indolem accurate cognoverit, et usum rei criticae habeat.

Ernestinam editionem repetiit I. H. Dotteville ex PP. Oratorii, in editione curata Parisiis, in-8, vol. 7. Prodiit ea tertium a. 1792, adiecta versione Gallica, partim Bletterii Abattis, partim ipsius editoris. Contulit hic denuo codicem Parisinum Bibliothecae regiae, itemque alium congregationis suae, cuius ductu hinc inde quaedam mutavit in textu.

Sed hic mihi audaciae invidia deprecanda est in eo, quod non uno loco me existimare, aut suspicari professus sum, Tacitum interpolatum esse, ut A. XVI, 2, in voce *visoribus*, in Germ. 39 et aliis nonnullis locis. Possim me tueri, sociis istius culpae commemorandis. Gruterus quidem passim ἐμβλήματα agnoscit, reprehensus eo nomine a Iac. Gronovio ad l. IV Annal.; et Graevius, ut supra dixi, etiam illos antiquissimos codd. Florentinos interpolatos iudicabat. Sed non utar ista defensione. Etenim exemplis iis doceri potest, co-

dices Taciti etiam optimos interpolatos esse, de quo nemo hodie dubitet, postquam a Lipsio Pichenaque ea ipsa ἐμβλήματα sunt exempta. V. Lips. ad A. XIV, 8 extr.; et Pich. ad H. III, 20; me ad XVI, 2; H. III, 7, 8. In primis in Tacito interpolationes factae sunt duabus de caussis. Primo, concisus scriptor cum esset, glossae saepius, quam in aliis libris, in margine aut inter versus scriptae sunt, quae inscitia librariorum facile in textum venire potuere: sicut non uno loco docuimus, varietatem lectionis, in margiue scriptam, in textum migrasse; quod et in aliis scriptoribus antiquis non raro factum. Deinde MSS. in his Guelferbytanus, docent, in margine Taciti scriptas fuisse a dominis sententias similes, versiculos poëtarum, capita rerum, et similia. Sic A. XI, 7. ad verba: *sublatis studiorum pretiis etiam studia peritura*, eadem manu adscriptum est e Ciceronis Tusculanis: *honos alit artes, omnesque incenduntur ad studia gloria, iacentque ea semper, quae apud quosque improbantur.* Ibid. 31, ubi in textu codicis est *feminae nebridibus cinctae*, in margine est glossa: *nebridibus, pellibus cervinis*, a prima manu. XII, 7, ad verba: *cuncta feminae obediebant*, in margine est a m. pr. *dux femina facti;* quod e Virgilio esse, sciunt omnes. Ibid. ad c. 66 extr. versus Iuvenalis: *Instituitque rudes melior Locusta propinquas per famam et populum nigros efferre maritos.* XIII, 17, iuxta verba: *antiquas fratrum discordias et insociabile*, scriptum est: *Fratrum quoque gratia rara est:* et, *non capit regnum duos.* L. XV, 33, init. in margine glossa haec est: *scena locus umbratilis, ubi fiunt demonstrationes.* Mox c. 39, extr. ad verba: *cecinisse troianum excidium*, in margine hemistichium Iuvenalis: *Troica carmina scripsit.* H. I, 10, ad verba: *bellum iudaicum Flavius*, ex eodem Iuvenali: *cum iam semianimem la-*

cerarct Flavius orbem. Ad c. 21, verba: *nec cunctatione opus*, adscriptum Virgilianum: *rumpe moras.* Ad c. 30, verba: *muliebri ornatu*, in margine iterum e Iuvenali: *et pressum in faciem digitis extendere panem.* H. III, 7, ad *Galbae imagines subversas* additum: *et Galbam auriculis nasoque carentem* ex eodem. Hinc, quam proclive fuerit, aliquid in textum inseri, quis non videt, cum id etiam in aliis libris antiquis, ut Ciceronis, Livii, factum esse constet?

Interpretes nactus est Tacitus numero permultos, sed non admodum multos valde probandos. Sunt autem duo genera: alterum eorum, qui de emendatione corruptorum, et explicatione obscurorum laborarunt: alterum horum, qui prudentiae civilis e Tacito discendae magistros se professi sunt. Huius generis magna multitudo superiori saeculo extitit. Etenim tempus fuit, quo in magno pretio ista ratio haberetur, atque adolescentes cupide et frequenter ad scholas confluerent, in quibus non tam agebatur hoc, ut Tacitus recte intelligeretur, quam ut civilis prudentia, ut iactabant, e Tacito disceretur: allicientibus stultitiam adolescentum illius rationis praeconibus, qui politicas artes induere isti aetati stulte tentarent. Abiit tempus illud. Coeptum est intelligi, quam parum utilis in eo labor susciperetur. Itaque et libri ex eo genere nec requiruntur hodie, nec leguntur. Merito. Etenim haec ratio Taciti interpretandi, quae congerendis similibus sententiis exemplisque, et eliciendis quibusdam consectariis, ad mores vitamque humanam pertinentibus, continetur, nec ingenii aliquid requirit, nec quicquam docet, quod non sua sponte cuivis in mentem veniat, ubi verba Taciti recte intellexerit. Verissime Gordonus, Britannus in *Disput. historicis et politicis super Taciti libris t. I*, p. 72: « *De tous les commentateurs*

politiques de Tacite, je n'en trouve que bien peu d'estimables: je parle de ceux que j'ai vus, dont la plupart sont au-dessous du médiocre. Ce ne sont que des compilations ennuyeuses de lieux communs, des paraphrases languissantes, où le sens de l'original est noyé dans des explications superflues: les réflexions pleines de feu de Tacite, y sont converties en maximes usées, souvent malheureusement transformées, la plupart frivoles et affectées: ce ne sont encore souvent que des idées communes, à la portée du moindre paysan, ou d'un enfant; des déclamations bouffies et ennuyeuses, fort travailiées, et où l'on n'apprend rien. Voilà ce que l'on peut dire en gros des commentaires de Boccalini, d'Annibal Scoti, de Forstnerus, de Schildius, et de plusieurs autres.» Idemque mox de Amelotii conatibus recte iudicat: et erit, ut opinor, tempus, cum non multo secus de Gordono iudicabitur. Namque hoc genus interpretum cum altero illo critico et grammatico ita et pretio et usu et fato comparatur, ut ascetici theologorum libri, compendia et systemata doctrinae concionesque populares, cum commentariis in libros divinos eruditis Masii, Merceri, Bezae, Vitringae, Grotii, aliorumque similium. Utiles libri illi esse possunt imperitis, tironibus; a doctioribus non magnopere leguntur, et cum auctoribus fere moriuntur. Ex altero autem genere longe princeps est Iustus Lipsius, quo maxime duce uti debent, qui ad Tacitum legendum accedunt. Huic proximus est Ioh. Fr. Gronovius, qui iustum quidem commentarium non scripsit, ceterum notis, quamquam paucis, plurimum lucis Tacito adfudit. Itaque horum notas huic editioni addidimus. Magnam etiam laudem merito suo consecuti sunt Pichena, Freinshemius atque Ryckius. Sed eorum notas non capiebat modus libri, qui iuventuti

destinabatur. Et dedimus operam, ut, quae illi bona habent, in primis necessaria ad recte intelligendum, e notis nostris, sub eorum tamen nominibus cognosci possent: quod etiam in aliorum observatis fecimus: curavimusque, ut ne quis ceteras, quae in editionibus Gronoviorum reperiuntur, notas magnopere desiderare posset: in quibus multa sunt hodie vulgata, saepe etiam inepta, in primis in notis Salinerii, quae, vix adsequor, quare dignae habitae sint, quae istis editionibus insererentur, cum tam saepe ipsi Gronovii pro gerris siculis, fabulis, nugis repudient. Vid. ex c. Ioh. Fr. Gron. ad XII, 18. Iac. quidem Gron. ad XIV, 33, plane, *Salineriana semper claudicant et inepta sunt.* Similiterque interdum de notis Vertranii et Donati iudicant: v. ad XIII, 49, 51; XV, 74. H. I, 24 extr. de notisque Lupani iudicandum erat, quae subinde falsissimae sunt, adeoque noxiae esse non satis peritis possunt, nisi refellantur. Eademque de caussa ceteros Taciti interpretes recentiores neglexìmus, in primis Ludov. Aurelium (d'Orléans), cuius commentarium in Annales Paris., 1622, editum habemus, et Iulianum Pichonum, qui in usum Delphini Tacitum edidit: cum hic nullam operae suae laudem tulerit, ille etiam ineptiarum et peccatorum saepe puerilium merito arguatur. Vid. Fabrett. ad. Column. Trai. p. 192, 253, etc. Unde falli patet Fabricium τὸν μακαρίτην, qui in *Bibl. lat.* v. I, p. 475, prolato loco e Colomesio, ubi *novus sed aliquando ineptus cogitator* vocatur, existimat, Colomesium scripsisse *non ineptus.* Accessere nuper duo Francici, Alemannus et Broterius, de quorum editionibus supra memoravimus: uterque usus est superiorum notis ad interpretationem pertinentibus: ceterum saepe nimis pueriles notas scripsere et explicavere, quae apud nos quidem nemo de tironibus sibi

explicari velit, praesertim ex iis, qui ad Tacitum legendum accedant. Broterius etiam dissertationes, ut vocat, addidit, in quibus plerumque loci communes antiquarii tractantur; super quos commodius erat lectores ad lexica aut antiquitatum scriptores ablegari. A nobis quidem cura habita est, ne quid inexplicatum relinqueremus, in quo haerere possent ii, qui ad Tacitum legendum admitterentur, hoc est, iam aliquantum literis latinis eruditi: qui sane non opus habent talibus notis, quales fere sunt hae, de quibus diximus, item quae, ad modum Minellii scriptae, in hac urbe a. 1714 prodiere. Neque illustrare neglexímus, ubi res postularet, quae ab aliis aut omnino non, aut non satis illustrata videbantur; in quo tamen brevitate usi sumus, apta consilio nostro. De *vexillariis*, quorum saepe mentio fit apud Tacitum, diatriben ad calcem posuimus, item de *SC. quo Vespasiano imperium datum est*, *et lege Regia*, admonitu I. M. Gesneri, V. C. ob raritatem orationis Gronovianae de lege Regia. Eam, in hac secunda recensione, etiam, per occasionem eorum, quae interea super hoc monumento scripta sunt, locupletavimus. Adiunximus etiam duo monumenta antiqua Graeca e Chishulli *Antiquitatibus asiaticis*, ad illustrandum Taciti locum de Asylis pertinentia.

Monumenti Ancyrani particulas quasdam subiungere constitueram; re probe pensitata totum illud, omissis pauculis, ex quibus nihil extricari potest, dare decrevi et succincte illustrando variorum observatis mea interspersi. Quarum unam ex fragmento graece verso, Pocockii industria servato, vir eximius mihique a multis retro annis amicissimus S. Croix scite emendavit. Laudati quoque viri beneficio dissertationem de re Parthorum publica debet lector, cui hoc eo erit gratius, quo frequentior apud Tacitum gentis eius mentio incidit.

Novos praeterea, et ad usum studiosorum accom-

modatiores indices fieri curavimus. Nam magnum illum Berneccerianum nec modus, quem huic editioni statueramus, capiebat, nec res et ratio magnopere desiderabat. Etenim, ut mittam, pluribus locis eum esse vitiosum (v. Praef. ed. Gronov. min.) multa non habere, quae nos in eo quaesierimus; innumerabilia exhibet, quae nemo quaerat, h. e. vulgaria et ubivis obvia, quorum exempla nemo a Tacito petat. Itaque sic instituimus, ut primo res a verbis seiungeremus, conficereturque *index historicus*, multo auctior iis, qui in editionibus Pichenae et Ryckii reperiuntur, hac quidem ex parte, qua titulus eius desideraret: nam sententias morales neglexímus: deinde, ut in verborum indicem referretur, quicquid aut non nimis tritum, aut Tacito proprium esset, efficereturque adeo *index latinitatis Cornelianae*, unde et cognosci ipsa, in unum locum congesta, a studiosis et suppleri lexica et peti formularum dicendi rariorum exempla, possent. Huius congerendi ac digerendi laborem sibi imponi passus est olim Car. Lud. Bauerus, A. M. disciplinae nostrae ante alumnus, nunc rector Gymnasii Hirschbergensis in Silesia, praeclari vir ingenii, idemque hebraice, graece latineque doctissimus: sed eum nos ipsi in hac repetita recensione innumerabilibus prope locis locupletiorem fecimus, cum, quicquid non vulgare, insolentius, etc., videretur, inspiceremus, an inesset, nec ne.

In hac nova editione quoque index aliquanto auctior comparet.

Illud quoque non alienum fuerit indicare, textum editionis Gronovianae minoris a nobis accommodatum praelis fuisse. Etenim id subinde scire refert eorum, qui in recensendis scriptoribus antiquis versantur, ut patet ex iis, quae de editionibus Taciti, in primisque

Lipsiana, diximus. Nemo est ita vel lynceus, vel semper satis attentus, in rebus praesertim tam minutis, qui non interdum aliquid vitii in textu libri, quem tractat, praetereat. Id si nobis quoque accidit, et aliquid inde vitii in hanc nostram editionem, quod operis non debeatur, irrepsit, fontem indicavimus. Ceterum illud confirmare possimus, actum hoc in primis esse, ut textus Taciti quam emendatissime exhiberetur. Itaque nec piguit me ipsum inspicere specimina typographica, et textum quidem totum quam diligentissime perlegere. Qua cura effecimus iam in prima editione, ut oppido pauca ab operis peccata remanserint, quae in calce operis tum notata, nunc et ipsa sublata sunt. In notis Lipsianis, quas ipsi non correxeramus, plura erant, praesertim in Graecis, parte quidem priori operis: nam, animadversa re, Graeca ipsi inspicere coeperamus: sed et hae nunc emendatiores reperiuntur.

Non tamen dissimulare licet, quod et Bipontinis aliisque observatum, multis mendis, potissimum in notis contaminatam esse Ernesti editionem secundam, in Graecis praeprimis, quae nunc plurimum correcta. Aliquoties integras lineas omissas deprehendi, ut ad H. IV, 28; V, 10; Germ. c. 7. Immo in nota ad H. II, 4, Freinshemii observatio neglecta sensum turbavit nexu sublato. In numeris frequenter peccatum est, quod ex confusione signorum romanorum et vulgarium ortum. Sic confusa 11 et 2 ad A. II, 48; XIV, 25, etc. Litera *l*, ubi *lege* signabat, nonnunquam reddita est per *libro*. V. ad A. II, 48; III, 19, etc. Nomina propria male posita, ut ad A. VI, 3, ubi *Suetonius* pro *Sidonio* citatur. Est et ubi Budensis codex perperam adlegatur, ut ad A. XVI, 9, item ubi Rhenanus, ut ad H III, 22, ut alia mittam. Unde norit Ernestius, in Budensi A. XIV, 53, legi *me ipse*, non capio; Rhenanus saltem non indicaverat.

Multa adhuc restant, de quibus dici, de more praefationes talibus libris scribentium, possit: de Tacito ipso, eiusque libris, qua materiam, qua formam. Sed his pleni iam sunt eruditorum libri.

De ordine tamen, quo scripta Taciti ab ipso sunt elaborata, non erit superfluum addere pauca. Scripsit nondum quinquagenarius *vitam Agricolae*, soceri sui, vivo adhuc Nerva circa a. C. 97; librum *de moribus Germanorum*, consule II Traiano, anno sequente; *Historias* ab excessu Neronis ad mortem Domitiani, divo Nerva et imperante Traiano, e quibus quatuor libri priores et quintus mutilus extant; demum *Annales* ab excessu Augusti ad Neronis usque mortem. Eorum extant libri sex primi et quintus quidem mutilus, dein post quatuor librorum lacunam reliqui, quorum ultimus quoque in fine truncatus. Ordinem operum ab editoribus esse inversum res ipsa docet. Addi solet ex more *dialogus de Oratoribus*, quem alii Quinctiliano, codices manuscripti Tacito, tribunnt, qua de re vid. Ernestium in Fabricii *Bibl. lat.*, t. II, p. 325 seq.

Atque etiam temerarium sit fortasse, iudicium suum de Tacito interponere, cuius etiam dicendi genus is, quem supra commemoravi, Gordonus, magnus Taciti admirator (admirantur autem maxime et Livio aliisque, ut Plinium Ciceroni, longe praeferunt omnes, qui sibi valde acuti videntur), is igitur ita defendit, ut omnes a reprehendendo deterruisse videatur. *Nemo*, inquit, *Tacitum intelligit, nisi qui rempublicam gerat.* A perpaucis ergo, bone Tacite, intelligeris. *Tacitum esse*, francicus quidam scriptor ait, *oportet, qui Tacitum intelligere; qui de Tacito iudicare velit.* Quam modeste! Etenim ipse intelligebat haud dubie. Non dicam, quam sit in promptu cuique, pari modestia respondere: Livium, Ciceronem esse oportet, etc. Illud aequum est, quod dicam. Ego omnibus concedam, ut Tacitum Livio, Plinium Ciceroni, praeferant, et utriusque genus dicendi in primis admirentur et pulcherrimum dicant. Ipsi contra mihi concedant, Plinio et Tacito potius, quam ipsis credere: Plinio, cum se Ciceroni simillimum esse voluisse, id consequi per ingenium non potuisse, fatetur (I, 5, 12; IV, 8, 5); Tacito, cum Livium eloquentiae praeclarum in primis

(A. IV, 34) et eloquentissimum (Agr. 10) vocat. Dixerint magni rhetores (sic Gordonus, part. I, *Diss.* I, c. 5, probante auctore *Bibl. britann.*, t. I, p. 37) res a Tacito scriptas non pati Livii copiam? Feram facile. Sed ipsi pari facilitate ferant, me de Tacito credere, quod ipse de Seneca dixit: *Fuit illi viro ingenium amoenum et temporis illius auribus accommodatum.* Nam illud magni Baconis Verulamii (*de Augm. Scient.*, l. VI extr. p. m. 182) ad iniuriam faciundam dictum existiment, de stylo Plinii et Taciti. *Mediocribus ingeniis gratus esse solet.* — Imitatorem Sallustii vulgo Tacitum vocant. Si de verbis intelligunt; non minus saepe Virgilium et Livium imitatur, ut in notis passim indicavi, ubi quidem locus ipse cuiusque statim occurrebat; haud paullo saepius indicaturus, si non laborem quaerendi, cum numeros librorum capitumque non tenebam, fugissem.

Sed satis diu lectores tenui. Itaque finem faciam, sed lectoribus peritis harum rerum rogandis, ut, si qua in re a nobis erratum repererint, quod non uno loco ne factum sit veremur, aut ignoscere nobis, aut in viam nos reducere velint: sed ita, ut nos in aliis fecimus, hoc est, secundum Ennianum illud: *Erranti comiter monstrat viam.* Scripsi Lipsiae, mense maio a. C. CIↃIↃCCLXXII.

Equidem in curanda hac editione, praeter varia doctorum virorum observata, Ioh. Frid. Hilleri, Eloq. P. P. Wittebergensis, *racemationes* inde ab a. 1777, occasione programmatum, quibus ad Orationes academicas et alia sollennia invitabat, emissas, in usum traxi.

Khunius, cuius animadversiones quasdam nostris insertas videbis, nostras est vir celeberrimus olim universitatis orator et historiarum professor, qui istas aliasque exemplo, quo usus erat, Taciti ad marginem adleverat. Nonnullas quoque debeo interpreti gallo paulo ante memorato.

Quam sint egregia, quibus celeb. Thomas Wopkensius illustraverit Tacitum, ex iis indicare licuit, qnae Cl. Wolfius in notis ad primos Annalium protulit. Cnius Obs. in Actis societatis traiectinae ab Henrico Ioanne Arntzenio publici inris factas, ne qua re defraudetur criticae artis studiosus, dare visum, et meis inserere observationibus.

Sequitur index editionum Taciti, quae Ernestio fuere ad manus.

1. *Io. Spirensis.* in-fol.
2. *Franc. Puteolani* Mediolan. in-fol.
3. *Io. Rivii* Venet. a. 1512. in-fol.
4. *Phil. Beroaldi* Rom. a. 1515. in-fol.
5. Basileensis prima cum Obs. Alciati a. 1519. in-fol.
6. Basileensis secunda, *Rhenani* prima a. 1519. in-fol.
7. Basileensis tertia, *Rhenani* secunda a. 1544. in-fol.
8. Florentina *Iuntae* 1527. in-8.
9. *Aldina* Venet. 1534. in-8.
10. Seb. *Gryphii* Lugd. 1542. in-8.
11. *Lipsii* prima Antuerp. 1574. in-8.
12. *Lipsii* sec. ibid. 1581.
13. *Lipsii* quinta ibid. 1598.
14. *Lipsii* sexta ibid. 1600.
15. *Pichenae* Francof. 1607. in-4.
16. *Bernecceri* Arg. 1638. in-8.
17. *Theodori Ryckii* Trai. 1687. in-12.
18. *Hauſii* Lips. 1714. in-8. cum V. L. MS. Guelf.
19. *Gronovii* 1721. in-4.
20. *I. N. Lallemand* Paris. 1760. in-12. 3 voll.
21. *Gabr. Brotier.* Paris. 1771. in-4. 4 voll.
22. Taciti Germania per *Aesticampianum.* Lips. 1509. in-4.
23. *Eiusdem* ed. sec. ap. Schumannum cum Comm.
24. *Eiusdem* ed. Bas. cum Comm. 1519.

Equidem usus sum sequentibus:

1. *Franc. Puteolani*, Veneta 1497. in-fol.
2. *Andr. Alciati*, Bas. 1519. in-fol. verius Rhenani I.
3. *Rhenani* secunda, verius III. Bas. 1544. in-fol.
4. *Lipsii* prima, Antw. 1574. in-8.

5. *Seb. Gryphii*, Lugd. 1576. in-12.
6. *Aldi Manutii* c. obs. *Paschalii*. Par. 1581. in-fol.
7. *Curtii Pichenae*, Francof. 1607. in-4.
8. *Iani Gruteri* c. n. var. Francof. 1607. in-8.
9. *Car. Auberti* c. comm. var. Par. 1608. in-f.
10. *Lipsii* XII c. comment. Aur. Allobr. 1619. in-8.
11. *Eiusdem* XIV c. comment. Antw. 1627. in-f.
12, 13. *Matthiae Berneggeri* utraque, Arg. 1638 et 1664. in-8.
14. *M. Zuerii Boxhornii*, Amst. 1643. in-12.

Tum 15 seq. *Gronoviorum*, *Ernesti*, *Lallemandi*, *Broterii* et *Bipontinorum*. Item *I. H. Dotteville*, Par. 1792, 7 vol. in-8. Item *Dureau de Lamalle*. Par. 5 vol. in-8.

In recensenda Germania adfuere mihi editiones veteres romana et norimbergensis. In Agricolae vita editio Puteolani. Venet. per Phil. Pinci. 1497. in-fol.

C. CORNELII TACITI

VITA,

PER

IVSTVM LIPSIVM

CONSCRIPTA.

Caius Cornelius Tacitus, cui vulgo P. praenomen faciunt, non illa patricia Cornelia gente, sed alia minus illustri natus est, extremis, ut opinio mea fert, Tib. Claudii imp. temporibus. Pater avusque honores gesserint et ad remp. accesserint, necne, ut re vetusta et incerta, nihil adfirmem: propius a vero abest, ipsum primum ius imaginis et honores in familiam non nimis illustrem intulisse. Initium dignitatis illi sub Vespasiano fuit; a quo, Plinio auctore, procurator datus Galliae Belgicae rationes principis administravit: quae dignitas equestri ordini diu peculiaris fuit. Reversus, a Tito, ut opinor, quaesturam accepit: certe dignitatem suam, quam Vespasianus inchoaverat, auctam et adiutam esse a Tito, ipse in Historiis profitetur: nec aliud suspicari est, quam quaesturam, aut si forte aedilitatem, quia praetura xiv. demum consulatu Domitiani auctus est. In quo erroris manifestus est eruditus vir, qui Domitiano ix. et Verginio Rufo ii. coss. praetorem Ta-

citum constituit. Nam Tacitus quidem ipse in Annali XI. diserte ait se XV virum S. F. ac tum praetorem ludis saecularibus Domitiani cum cura adfuisse. Atqui ludos saeculares a Domitiano editos A. U. C. DCCCXLI. id est, quinquennio ipso posterius, quam Vertranio placuit, ex monumentis antiquis liquidae veritatis est. Extant numi non pauci cum his notis, IMP. CAES. FLAV. DOMITIANVS. AVG. GERM. PONT. MAX. TR. POTEST. VIII. COS. XIV. LVD. SAEC. FEC. Ad consulatum deinde satis longo intervallo imperante Nerva pervenit A. U. C. DCCCL. suffectus in locum demortui T. Verginii Rufi, illius, qui delatum a germanicis legionibus imperium constanter spreverat. Quem et defunctum pro rostris Tacitus laudavit. Exsulasse eum sub Domitiano quidam tradiderunt; magis tamen, ut opinor, pro more vulgi, qui magnis viris insignes casus adfingere amat, quam quod eius rei certus auctor sit. Ego legendo non aliud comperio, quam abfuisse eum aliquot annis ab urbe, idque eo ipso tempore, quo Iulius Agricola socer eius mortem obierit coss. Pompeio Conlega, et Cor. Prisco, non tam exsilii necessitate, ut arbitror, quam taedio temporum et cupidine otii. Nam, quod iidem, ut omni ex parte tam anxia diligentia constet, decennium in exsilio egisse scribunt, ac demum exorato Domitiano restitutum; latine ut loquar, inanis fabula est. Ac credo eos homines, cum hoc scriberent, indormiisse bello Troiano, et illinc decennia sua sumpsisse. Constat enim apud vigilantes et sobrios, Domitianum a ludis suis saecularibus, quibus certe Tacitus praetor Ro-

mae adfuit, VII. duntaxat annos vixisse, octavo conspiratione suorum occisum. Haec fere in rep. In privata eius vita ista sunt. Uxorem duxit A. U. C. DCCCXXX. Vespasiano IIX. et C. Iulio Agricola coss. Agricolae filiam, idque illi ad extremam aetatem concors et tranquillum matrimonium fuit. Liberos haud dubie reliquit, et ex iis, nisi coniectura fallor, longo intervallo nepotem M. Claudium Tacitum, qui postea imp. appellatus est (sic enim eum imperatorem nummi appellant, non ut vulgus, P. Annium Tacitum), qui, ut Fl. Vopiscus refert, parentem suum appellare hunc Tacitum solebat. Historiae scribendae senex demum vacavit, cum reliquum aetatis in foro et caussis orandis egisset. Ex Plinii epistolis, et Tacitum in principibus oratoribus fuisse, et orationes aliquot edidisse, intelligimus. Aequales habuit, Fabium Quinctilianum, utrumque Plinium, Iulium Florum, Secundum, Maternum, M. Aprum, Eprium Marcellum, Vipsanium Messallam. Scripsit primum omnium, uti post docebo, Historiarum libros ab excessu Neronis ad imperium Nervae. Deinde Annales ab Augusti excessu ad finem Neronis; quorum omnium quanta iactura et quibus locis facta sit, in tempore memorabo. Nominantur et eius Facetiarum libri a Fulgentio, cum hoc fragmento, *Caesi itaque morum eclogio in filiis relicto.* Mortis eius tempus non exprimo: natalem tamen annum propemodum inveni. Odoratus sum ex Plinii Nepotis epistola, quae libro VII. Nam ait diserte, propemodum aetate aequalem se Tacito. At Plinius incendio Vesuvini montis, quo

avunculus periit, agebat, ut ipse ait, duoetvicesimum annum. Natus ergo Plinius (nam incendium illud secundo anno Titi) non dubie anno urbis conditae DCCCXVI, Memmio Regulo et Verginio Rufo coss. At Tacitus paullo maior natu, quod eadem illa epistola testatum reliquit Plinius. Ergo natus extremo imperio Claudii, vel potius, initio Neronis: vixitque, opinor, vel ad imperium Hadriani. Historiam quidem exorsus est scribere post mortem Nervae. Clarum, quoniam principio 1 Histor. vocat Divum Nervam: qui honos non habetur, nisi principi mortuo.

VETERVM SCRIPTORVM

DE TACITO TESTIMONIA,

VEL

EIVSDEM FRAGMENTA.

Plin., lib. VII, *Nat. Hist.*, cap. XVI (XVII).

Ipsi non pridem vidimus eadem omnia in filio Corn. Taciti equitis r. Galliae Belgicae rationes procurantis.

Plinius Nepos, lib. II, epist. I.

Laudatus est Verginius a consule Corn. Tacito. Nam hic felicitati eius supremus cumulus accessit, laudator eloquentissimus.

Eodem libro, epistol. XI.

Respondit Cornelius Tacitus eloquentissime, et quod eximium orationi eius inest, σεμνῶς.

Libro IV, epist. XV.

Idem Cornelium Tacitum, scis quem virum, arcta familiaritate complexus est.

Libro VI, epist. XVI.

Petis ut avunculi mei exitum tibi scribam, quo verius tradere posteris possis. Gratias ago: nam video morti eius, si celebretur a te, immortalem gloriam esse propositam.

Libro VII, epist. XX ad Tacitum.

Erit rarum et insigne, duos homines, aetate propemodum aequales, non nullius in literis nominis, alterum alterius studia fovisse. Equidem adolescentulus, cum iam tua fama gloriaque floreret, te sequi, tibi longo, sed proximus, intervallo, et esse et haberi concupiscebam.

Libro IX, epist. XIV.

Nec ipse tibi plaudis; et ego nihil magis ex fide, quam de te scribo. Posteris an aliqua cura nostri nescio: nos certe mereamur, ut sit aliqua: non dico ingenio (id enim superbum) sed studio, sed labore et reverentia posterum.

Orosius de Domit. loquens.

Nam, quanta fuerint Diurpanei Dacorum regis cum Fusco Duce proelia, quantaeque Rom. clades, longo contextu evolverem, nisi Corn. Tacitus, qui hanc historiam diligentissime contexuit, de reticendo interfectorum numero, et Sallustium Crispum, et alios auctores, quamplurimos sanxisse, et seipsum idem potissimum elegisse dixisset.

Idem.

Dein, ut verbis Corn. Taciti utar, sene Augusto Ianus patefactus, dum apud extremos terrarum terminos novae gentes saepe ex usu et aliquando cum damno quaeruntur, usque ad Vespasiani duravit imperium.

Flavius Vopiscus in Probo.

Et mihi quidem in animo fuit, non ut Sallustios, Livios, Tacitos, Trogos atque omnes disertissimos imitarer viros, sed Marium Maximum, Suetonium Tranquillum, etc.

Idem in Tacito.

Corn. Tacitum scriptorem historiae Augustae quod parentem suum eumdem diceret, in omnibus bibliothecis collocari iussit.

Sidonius Epist., lib. IV ad Polemium.

Caius Tacitus e maioribus unus tuis Ulpianorum temporum consularis, sub verbis cuiusdam Germanici ducis in historia sua rettulit, etc.

Idem, in *Panegyrico ad Anthemium.*

Quam Crispus brevitate placet, quo pondere Varro,
Quo genio Plautus, quo flumine Quinctilianus:
Qua pompa Tacitus nunquam sine laude loquendus.

Idem in *Epigram.*

Et te qui brevitate Crispe polles,
Et qui pro ingenio fluente nulli,
Corneli Tacite, es tacendus ori.

Illa Quinctiliani lib. X, 1, 103 [1], fortasse ad Tacitum referantur.

Superest adhuc et exornat aetatis suae gloriam vir saeculorum memoria dignus, qui olim nominabitur, nunc intelligitur. Habet amatores, nec immerito, ut libertas, quamquam circumcisis quae dixisset, ei nocuerit. Sed elatum abunde spiritum, et audaces sententias deprehendas etiam in iis, quae manent.

1 Ambigo ideo, quia haec vivo Domitiano Fabius scripsisse videtur. Atqui noster tunc, ut opinor, nil vulgaverat. Lips.

Tacito vol I

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSV DIVI AVGVSTI

ANNALIVM

QVATVOR PRIORES LIBRI.

C. CORNELII TACITI

ANNALIVM

LIBER PRIMVS.

BREVIARIVM LIBRI.

Cap. 1. *Rei romanae status ante Augustum.* 2. *Eius artes et via ad imperium.* 3. *Varii ab Augusto destinati successores.* 4. *Status rerum et affectus civium sub Augusto. Iudicia de successoribus.* 5. *Morbus Augusti, et mors celata. Accitus ad successionem Tiberius.* 6. *Caedes Postumi Agrippae.* 7. *Roma prona in servitutem. Iuratum in verba novi principis. Eius cal-*

COMMENTARIVS.

Caii Cornelii Taciti. Id verum huic scriptori praenomen adserui. Sidonius epist. 4, 14, ad Polemium: *Caius Tacitus e maioribus unus tuis, Ulpianorum temporum consularis.* Et ad Leonem, 4, 22: *Namque et antiquitus cum Caius Cornelius Tacitus Caio Plinio Secundo paria suasisset.* Sed et epigraphe Farnesiani libri, *C. Cornelii Taciti Romanas historias scribentis ex his, qui reperiuntur liber primus.* Publium, praenomen, quod in libris tritis, a casu aut a vulgo est. Mihi autem in ipso aditu testari placet, *Odi profanum vulgus et arceo.* Lips.

Annalium. Bene Rhenanus, qui hanc inscriptionem adserit, etiam contra libros. In quibus plerisque est, *Actarum diurnalium*, vel, ut in Veneto, *Actionum diurnalium.* Qui tamen titulus non acceptus referendus alicui imperito. Unde enim illi in mentem fuissent Acta, vel Diurna? sed cuipiam antiquioris aevi, qui Taciti Annales non ineptissime comparavit cum Actis urbis. Quem tamen refellit ipse Tacitus, lib. 13, 31; 4, 32; 71, init. Etiam Iornandes in rebus Goth. 1, 2. Cornelium hunc citat *Annalium scriptorem.* Lips. August. Mascardus in Arte sua historica differentiam *Annalium* et *Historiarum* e Tacito discendam scribit: Annales admittere, quicquid patitur historia, sed id tradere concisius ac brevius; dein habere aliquid proprium, nempe res minus graves, quam frons historiae postulat. Sed postea fatetur, utroque scripto Taciti diligenter inspecto se caussam edere non posse, quamobrem alterum potius *Annalium*, alterum *Historiarum* nomen praeferat. Nec certe dissimilis hac parte sibi Tacitus. Nam quod singuli Annales absolvunt complures annus, tot historiae vix unum exhauriunt, ubertas materiae facit, non index librorum. Quod si plures historiarum libri exstarent, appareret non minus in his quam in Annalibus stylum annia, ut loquun-

lida tergiversatio. 8. *Augusti testamentum et honores eximii in funere.* 9. *De Augusto iudicia in utramque partem.* 10. *Iudicia sequiora.* 11. *Tiberius imperium subdole renuit, urgente senatu. Rationarium imperii.* 12. *Asinio iratus Tiberius.* 13. *Mox Arruntio, Haterio et Scauro.* 14. *Senatus adulatio in Liviam, a Tiberio temperata.* 15. *Ratio comitiorum. Ludi Augustales.* 16. *Seditio Pannonicarum legionum*, 8, 9, 15. *Concitor Percennius.* 17. *Huius seditiosae conciones.* 18. *Furit miles, quem moderari conatur Blaesus.* 19. *Legatio ad principem.* 20. *Recrudescit seditio.* 21. *Blaesus frustra obnititur.* 22. *Vibuleni fallaci facinore paene oppressus.* 23. *Tribuni mil. pulsi. Lucillius caesus.* 24. *Drusus seditioni sedandae missus a Tiberio.* 25. *Drusus literas Tiberii recitat.* 26. *Militum postulata differt. Clamor.* 27. *Hinc tumultus acrior. Lentuli periculum.* 28. *Lunae defectio seditiosos terret, nec deest occasioni Drusus.* 29. *Miles ponit ferociam.* 30. *Capita tumultus caesa. Legiones hibernis suis redditae.* 31. *Gravior oritur seditio legionum octo germanicarum.* 32. *Saevitia in centuriones. Chaereae facinus.* 33. *Germanicus Caesar ad legiones e Gallia properat:* 34. *quas ad finem cohortatur.* 35. *Eae querelas promunt: pars imperium offerunt acriter obnuenti.* 36. *Remedia quaesita.* 37. *Oblata missio et pecunia: sic paullum oppressa seditio.* 38. *Vexillarii tarbant: quos fortiter coërcet Mennius.* 39. *Denuo legg.* 1 *et* 20 *turbant. Caesari vim, Planco mortem intentant.* 40. *Germanicus, filio et uxore dimissis,* 41. *militi poenitentiam iniicit,* 42, 43. *tum eum facunda oratione alloquitur.* 44. *Mutati*

tur, et consulibus accommodasse Tacitom. At quod discrimeu reiicit ac pro nullo putat Mascardos, id solum secutus est aoctor noster. Sic enim tradunt Servius ad Aeneida 1, 373; et e Verrio Flacco Gellius 5, 18: visum quibusdam aotiquis, *Annales* temporum esse illorum, quos scriptoris haud vidit aetas; *Historiam* eorum, quibus ioterfuerit. Et, ut huius rei obscura esset ratiu, quam multa sunt, quorum significationes ab origine non diversas usus secreverit, ut certa essent cuique rei vocabula? Sed at praebet rationem evideotem, si nun *Annalium*, at *Historiae* vox dicta ἀπὸ τοῦ ἱστορεῖν, quod est noscere visendo vel inspicere. Plutarchus, βουλόμενος ἱστορῆσαι τὴν πόλιν. Sic καθ᾽ ἱστορίαν ἰέναι καθ᾽ ἱστορίαν πλανηθῆναι, lustraudi vel visendi gratia. Palaephatus, c. 1: καὶ γέγραφα ταῦτα, οὐχ᾽ οἷα ἦν λεγόμενα, ἀλλ᾽ αὐτὸς ἐπελθὼν καὶ ἱστορήσας· i. e. *quae ipse adii et comperi vel contemplatus sum.* Iam cum scribit Tacitus diguitatem suam a Vespasiauo inchoatam, a Tito auctam, a Domitiaoo longius profectam, satis demonstrat, quae tradit iu Annalibus, ea praecessisse suam aetatem, dumtaxat illam, quae rebus intenta esse, et maturum de illis iudicium facere posset. Gron.

poenas in se ultro poscunt: noxios ipsi puniunt. Centuriones novi suffecti. 45. *In turbidos adhuc vis paratur.* 46. *Trepidae urbis rumores.* 47. *Tiberius iter simulat.* 48. *Germanici minae.* 49. *Miles suos turbatores ipse caedit.* 50. *Furorem expiaturi, in hostem eunt. Marsi oppressi.* 51. *Tanfanae templum dirutum. Insidiae in reditu irritae.* 52. *Tiberius maligne laudat Germanicum.* 53. *Iuliae mors et mores. Gracchus caesus.* 54. *Sodales Augustales instituuntur. Histrioniae turbae.* 55. *Proximo anno in Cattos excursus. Arminius. Segestes.* 56. *Catti improviso oppressi. Mattium incensum.* 57. *Segestem obsessum liberat Germanicus. Uxor Arminii capta.* 58. *Segestis oratio. Segestes cum suis benigne habitus.* 59. *Arminius in eum et Romanos invehitur.* 60. *Cherusci aliique populi rebellant. Bructeri fusi.* 61. *Monumenta cladis Varianae.* 62. *Reliquiae illius cladis tumulatae, improbante Tiberio.* 63. *Pugna cum Arminio.* 64. *Caecinam loco iniquo aggreditur Arminius intrepidum.* 65. *Milites consternati. Caecinae somnium infaustum. Caesi paene Romani.* 66. *Panicus terror ut repressus.* 67. *Consilium Caecinae de recessu.* 68. *Felix eruptio. Germanorum clades.* 69. *Agrippinae viriles curae Tiberium offendunt.* 70. *Legiones aestu maris cum periculo revectae.* 71. *Segimerus in deditionem acceptus. Exercitus damna suppleta.* 72. *Tiberii ficta modestia. Lex maiestatis revocata,* 73. *et in minimis quibusdam exercita. Delationum pestis ingruit.* 74. *Marcellus maiestatis postulatus. In eum ira Tiberii incautior.* 75. *Tiberii liberalitas.* 76. *Tiberis inundatio. Achaia et Macedonia levatae. Drusi munus.* 77. *Theatri licentia coërcita.* 78. *Templum Augusti. Centesima.* 79. *An aquae Tiberi subducendae.* 80. *Tiberius cur praesides raro mutarit.* 81. *Comitiorum confusa ratio.*

Haec fere biennio gesta,

Sext. Pompeio et Sext. Appuleio, coss.

Nerone Claudio Druso Caesare et C. Norbano, coss.

Nerone Cl. Dr. Ryckius rescripsit *C. Iulio Druso Caesare*, lateque in hanc sententiam disputat. Legitimum id nomen Drusi fuisse, inducto patre in familiam Caesarum, non ambigitur. Sed legitimam illam rationem tum secuti in appellando non videntur. Nam ex ea nec pater *Tiberius* vocari debebat: similiterque mutanda foret inscriptio Vitae Tiberianae apud Suetonium. Ann. I, 4, quidem habemus *Tiberium Neronem*. Et hinc fortasse iudicari potest de iis, quae Perizonius de *Silio Nerva* consule a. U. 781 scripsit. V. ad 4, 68. Ern.

1. Urbem Romam a principio reges habuere. Libertatem et consulatum L. Brutus instituit. Dictaturae ad tempus sumebantur, neque decemviralis potestas ultra biennium, neque tribunorum militum consulare ius diu valuit. Non Cinnae, non Sullae longa dominatio; et Pompeii Crassique potentia cito in Caesarem, Lepidi atque Antonii arma in Augustum cessere: qui cuncta, discordiis civilibus fessa, nomine *principis* sub impe-

Reges habuere. Ryckius consulto initium factum putat ab hexametro, quod tali initio etiam usus esset Sallustius in Iug. c. 5, hemistichio Livius. Quae ratio mihi levis videtur. Versus alios Taciti collectos, tum aliorum scriptorum prosaicorum indicatos vide ap. Fabric. in Bibl. lat., vol. 2, p. 389 et seq. Ern. Idem censet Fosterus in libro anglico de Accentu et Quant., p. 155, nec subtilius auctor libelli de Rhythmo Graecorum (Oxon., 1789, in-8), p. 55. Sane puerilis ista aemulatio esset. Contra quis tam surdus est scriptor, cui versus inscienti obrepat in ipso operis ingressu? Neque ita obrepunt boni versiculi. In istis, qui ex prosaicis operibus proferuntur magno numero, perpauci sunt suo nomine digni: v. c. ille hoc libro, c. 71. *Quorum.... armis.* Adeo plerique fracti sunt et elumbes; adeo in iis multa concurrunt, quorum quidque per se vitiosum versum facit. Atque ex hoc genere hunc quoque celebrem versum esse, ac multo magis Sallustianum, periti sentient verbo moniti; ceteris explicare longum est. Ex his igitur imperfectis numeris; minime dubito, quin hic tantus masculorum numerorum artifex illud σεμνὸν suum de industria quaesierit.

Dictaturae ad tempus. Quas diuturnas primus Sulla fecit, Caesar perpetuas. Et hic gradus ad principatum: quo praefatio ista ducit. Lips.

Ultra biennium. Ita accipio, quasi dicat, haud multo ultra biennium. Nam exacte si putas, revera ultra biennium decemviri imperium tenuere. Livium 3, 38, et Fastos vide. Nec tamen Vertranio adsentior, *ultra triennium* sufficienti. Nam id includit, triennium eos imperasse: quod contra est, et non nisi supra biennium aliquot menses. Lips. Ita vero se tutari iste queat exemplo 37 annorum c. 9. Verum *septem* menses, quos ex tertio anno delibarunt decemviri, non ius fuit, sed vis, et vis in dies incertior. Ceterum mirabatur P. Scriverius, cur huic uni rei adderetur notatio temporis; hinc progressus est ad utramque controversam vocem relegandam.

Nomine principis. Non ergo tam celebre tunc *imperatoris* nomen, ea quidem notatione. Et Augusto visum istud *principis* minuendae invidiae: quia etiam olim *princeps senatus.* Quod exemplum non dubie secutus Noster infra c. 9. *Non regno tamen neque dictatura, sed principis nomine constitutam rem publicam.* Ovidius de Augusto ad Romulum, Fast. 2, 142. *Tu Domini nomen, principis ille tenet.* Dio, 67, 8, de Tiberio: πρόκριτός τι τῆς γερουσίας κατὰ τὸ ἀρχαῖον ὠνομάζετο. Καί

rium accepit. Sed veteris populi rom. prospera vel adversa claris scriptoribus memorata sunt; temporibusque Augusti dicendis non defuere decora ingenia, donec gliscente adulatione deterrerentur. Tiberii Caiique

πολλάκις γε ἔλεγεν, ὅτι δεσπότης μὲν τῶν δούλων, αὐτοκράτωρ δὲ τῶν στρατιωτῶν, τῶν δὲ δὴ λοιπῶν πρόκριτός εἰμι : nec temere aliter Tacitus appellat. Inde principatus et principium etiam pro imperio. Sueton., Calig. 31. *Augusti principium, clade Variana; Tiberii, ruina spectaculorum memorabile factum.* Ita opt. liber, et puto sincere. Tertullianus quidem receptam eam significationem fuisse ostendit, adversus Hermog., c. 19. p. 275. D. Rigalt. *In graeco*, inquit, *principii vocabulum, quod est ἀρχὴ, non tantum ordinativum, sed et potestativum capit principatum. Unde et ἄρχοντες dicuntur principes. Ergo secundum hanc quoque significationem, principium pro potestate et principatu sumetur.* Sed et Glossae graecae distincte, Ἀρχή· *τὸ προοίμιον, exordium*, et deinde, Ἀρχή· *imperium, magisterium, praesidatus, principium.* Lips. Adde dicta Burmanno ad illum Suetonii locum. Sed tamen *principatum* ibi verum est. V. Oudendorp. ad Suet., l. c. De nomine *principis* tirones inspiciant etiam locum Suetonii Calig. 22. Ern.

* *Sub imperium.* Frustra d'Orléans *sub imperii vim.* Burm. ad Anthol. 1, 103, 8.

Veteris reip. Ita Vertranio placitum, traiectis notis, quae vulgo, *p. r.* Lips. At Mediceus verbo integro, ut nulla suspicio sit traiectionis literarum, *populi rom.* ut notavit Pichena, qui etiam modum loquendi *vetus populus* bene adserit. Ern. Adscripto 11, 24. Plura et alieniora afferunt alii. Tu antequam correctionem spernas, quaere similius exemplum *veteres populi r.* et conf. ad 4, 32. — * Confert hoc initium cum initio historiarum Vinc. Contarenus in variis lection., c. 20.

Deterrerentur. Detererentur, ita recte, non *deterrerentur*. Vid. Hist. 2, 76. Hor. pari metaphora *culpa deterit ingeni.* Lips. Si rem bene putes, versatur hic μορμὼ non levis. Sed non *deterret* tantum, qui gravem metum incutit, verum etiam qui studium alicuius qualicumque vel religione, vel ratione tardat, et alia cogitatis suadet. Sic Cicero et optimi quique veterum, hinc *adhortari* vel *cohortari*, inde *deterrere* et *avocare*, ponentes. Itaque *deterrerentur*, nihil est aliud quam, scribendi animum dimitterent, historiae condendae studium abiicerent atque deponerent, alii ob metum, partim ob stomachi fastidium. Cicero ad Att., 13, 28. *De epistola ad Caesarem, iurato mihi crede, non possum: nec me turpitudo deterret.* Vide reliqua. Gron. *Deterrere* sic dici, vel in levissimo terriculo, inter doctos constabat. Conf. Broukh. ad Tibull., 1, 3, p. 57. Ad alterum autem, ut h. l. aptius, inclinant praeter Muretum V. L. 11, 1, plures et elegantissimi translatores, Hispanus, Belga, Galli aliquot. Uter igitur sensus Tacitum, uter *decora* ingenia magis deceat, hoc unum dubitandum. Nempe generosi spiritus scriptores si adulatione saeculi *deterrentur* a tractando opere *periculosae aleae plenissimo*, si id aliorum studiis relinquunt, nihil illi decore suo indignum faciunt: ac si *deteruntur* communi labe, in-

et Claudii ac Neronis res, florentibus ipsis, ob metum falsae; postquam occiderant, recentibus odiis compositae sunt. Inde consilium mihi, pauca de Augusto et extrema tradere, mox Tiberii principatum et cetera, sine ira et studio, quorum caussas procul habeo.

2. Postquam, Bruto et Cassio caesis, nulla iam publica arma, Pompeius apud Siciliam oppressus, exutoque Lepido, interfecto Antonio, ne Iulianis quidem

fectique ad scribendum accedunt, vix eos decoro nomine dignos habens. Iam quum Hist. 1, 1, post actiacam victoriam dicantur magna ingenia *cessisse*, ibi prius illud, non hoc, significari apparet. Nam de ipsius Aug. principatu, et extremis quidem annis, intell. sunt verba *donec g. a. deterr.* Adeo Velleium neutra lectio tangit! Muretus vero audiendus non est, cui v. *deteri* venustatem trahere e contraria notione *gliscendi* videbatur. Denique cogita nobis ineptam iuncturam enuntiationum: Exstiterunt ing. decora, donec fierent deteriora! —. *Barcl. ad Agr. vult *detinerentur*; Wopkens *deterrerentur*.

Tiberii Caiique. Fines designat, intra quos hi libri, qui attingunt quatuor dumtaxat principes. Ut vel hinc liqueat, Historias seorsum scriptas, finemque Annalium fuisse in fine Neronis. LIPS.

Florentibus ipsis. Itaque verissima scriptio de principibus, cum iam esse desierunt. Quod Arrianus Prooemio in rebus Alexandri pro argumento habet, fideliter eas a Ptolemaeo et Aristobulo traditas. LIPS.

Falsae.... compositae sunt. An *falso*, seu potius *false?* Forma proba et antiqua. Res *falsae compositae* non magis placent quam *fallere res gestas sive historiam*, id quod prorsus nihili est. *Falso* contra *tradere*, *falsò memoriae prodere*, usitatum. Sic fuerit etiam, quod commode reddatur *recentibus odiis*. Iam perpendes, an forte ex notatis ad c. 7 vulgatum defendi queat.

Nulla publica arma. Senatus populique, pro re publica et a re publica. Tantum privata nunc arma, et in propriam potentiam. LIPS.

Apud Siciliam oppressus. Non mehercules apud Siciliam. In Asia oppressum eum iugulatumque consentiunt scriptores: de urbe tamen ambigitur. Dio, 49, 18, caesum vult ἐν Μιδαείῳ τῆς Φρυγίας, in Phrygiae oppido, Midaio. Florus, 4, 8, et Appianus B. C., 5, 144. Mileti, quae Cariae adscripta. Sed noster victum eum saltem intelligit, et copias eius apud Siciliam oppressas. Ita et Florus de eodem: *In Siculo freto iuvenis oppressus est.* LIPS. *Oppressus* sive *deletus* est Sext. Pompeius apud Naulochum. Suet. Aug. 16. Cetera Tacito sunt nihil ad rem. Nec tamen quicquam ambigitur. Captus est Midaii, occisus Mileti. Vid. Vessel. ad Simsoni Chron., p. 1540. Reimar. ad Dion., l. c. Hic quoque male suspicax Scriverius satis putabat *pompeianis oppressis.*

Exutoque Lepido, etc. Eleganter, id est, exarmato, et exercitu spoliato. Nam viginti legiones ei ademit. LIPS. Sic infra 4, 21, *bonis exutus.*

partibus nisi Caesar dux reliquus: posito *triumviri* nomine, consulem se ferens, et ad tuendam plebem tribunicio iure contentum; ubi militem donis, populum annona, cunctos dulcedine otii pellexit, insurgere paullatim, munia senatus, magistratuum, legum in se trahere, nullo adversante; cum ferocissimi per acies aut proscriptione cecidissent, ceteri nobilium, quanto quis servitio promptior, opibus et honoribus extollerentur, ac novis ex rebus aucti, tuta et praesentia, quam vetera et periculosa mallent. Neque provinciae illum rerum statum abnuebant, suspecto senatus populique imperio, ob certamina potentium et avaritiam magistratuum; invalido legum auxilio, quae vi, ambitu, postremo pecunia turbabantur.

Livius saepe *castris, agris, fortunis exuere.* De re v. Velleii, 2, 80. Ern.

Triumviri nomine. Tironum in gratiam dicam, hunc solum *triumviratum* proprie dici, ac vere. Nam fuit magistratus cum summo imperio, quem in quinquennium accepere Octavianus, Antonius et Lepidus: eiusque nomine usi sunt, ut patet ex nummis et inscriptionibus, sicut aliorum honorum. V. Casaub. ad Suet., c. 27; Pighius Annal. t. III, p. 474. Ceteri triumviratus, qui in vulgaribus libellis historicis traduntur, commentitii sunt. Nam v. c. Caesar, Pompeius et Crassus tantum privatim potentiae societatem inter se inierant, neque aut publico aliquo scito accepere, aut nomina triumvirorum usi sunt, etc. Ern.

Tribunicio iure contentum V. de trib. pot. Annal. 3, 56. Ubi v. Lips. Add. Spanhem. de Usu et Pr. Num., t. II, p. 424. Ern. Conf. Bleterii Diss. in Memor. Acad. Inscript. et b. lit. T. XXV.

Ubi militem donis. Respexit huc Victor, cum de eodem Augusto scripsit: *Illectis per dona militibus, atque annonae curandae specie vulgo, ceteros haud difficulter subegit.* Lips.

Populum annona. Muretus capit de copia et vilitate annonae. Immo multo magis frumento gratuito; haec enim illa lenta et perpetua plebis romanae vincula escaria. Sueton. Aug., 40 seq. Gron.

Opibus et honoribus. Ablativi sunt, uti posthac *pontificatu et cur. aedilitate.* Structura haec legitima; ne credas Intpp. Hor. carm. 1, 1. Sed ante illud subaudi *tanto magis*, qua de ellipsi ad c. 57 et aliis locis dicetur.

Certamina potentium. Factiones in urbe, et tum bella, quae miseras provincias affligebant. Lips.

Avaritiam. Rapinas et extorsiones praesidum, in populi imperio dissimulatas, aut invicem donatas. Lips.

Vi, ambitu, postremo pecunia. Cicero etiam *pecuniam* solet *vim* vocare, omninoque, quae in iudiciis adhibentur praeter leges et caussam,

3. Ceterum Augustus, subsidia dominationi, Claudium Marcellum, sororis filium, admodum adolescentem, pontificatu et curuli aedilitate; M. Agrippam, ignobilem loco, bonum militia et victoriae socium,

ut in Verr. 2, 31, *si aliqua se vi eripuerit ex hoc iudicio*, h. e. metu, gratia, vel largitione: in singulisque locis videndum, quod genus, aut quae intelligantur. In Quintiana autem, c. 1. coniungit *vim* et *gratiam*, opponitque inopiae et solitudini. Hoc loco per *vim* intelligo metum, per *ambitum* autem gratiam, sive studium gratiae inenudae. Vid. c. 75, seq. Ern. Iudicia repetundarum in re publ. corruptissima corrumpebantur saepe potentia, minis, quin et sicis intentandis, saepe precibus, modo largitione, occulta primum, tandem aperta: *nunc prece, nunc pretio, nunc vi*, ut poëta ait.

Subsidia dominationi. Sic vocat, item *subsidia aulae*, eos, qui succedere in imperio possunt, aut destinari successores: propterea, quod facilius et confidentius insurgit populus adversus principem, cuius morte fore se liberum putat, et quem si occiderit, nullum paratum videt ultorem, quam si videat, eo sublato, successorem quempiam ex eadem stirpe fore, ubi, futuri metu, praesentibus acquiescit, ut recte Muretus ad h. l. Adde mox Lipsium ad verba: *quo pluribus munimentis insisteret:* et Tacitum ipsum, c. 8, extr. item Sueton. Galb. 17. Ern. Modo absolutam constructionem notabis et graecam, eximiam brevitate. Non enim proprie ipsos, quos nominat, subsidia dicit, sed, *ut dominatio haberet subsidia in iis elatis.* Conf. c. 27, 30, init., et 49 *piaculum furoris.*

Claudium Marcellum. Magnam illam Romae et libertatis spem. De cuius laudibus plena manu Seneca ad Marc., c. 2. Lips.

Ignobilem loco. Adeo ut ipsum generis sui nominisque poeniteret. Vide Senecam patr. Controv. 2, 12, extr. Lips.

Bonum militia. Heinsius, in Misc. observ., vol. IX, pag. 282, malebat *militiae.* Si Cod. addiceret, non repugnarem. Delectatur enim graecismis Tacitus. Sed ablativo fere iungunt etiam alii graecismi amatores, Sallustius, Iug., 13, 49, atque poetae, ut docet Drakenb. ad Silium, 10, 76, ubi similiter genitivum pro ablativo malebat Heinsius, ut in aliis locis permultis Ern. — * Wopkens. *etiam militia.*

Geminatis consulatibus. Ideone geminatis, quia his consul? Cave censeas. Tertium enim fuisse Dio, 48, 49, docet et Fasti: itemque Velleius, 2, 90. *Agrippa*, inquiens, *quem usque in tertium consulatum et mox collegium tribuniciae potestatis, amicitia principis evexerat.* Sed ideo id dixit: quia postremi duo consulatus Agrippae coniuncti continentesque. Qui sane honos erat: et *raro* cuiquam ea aetate tributus, praeter principes re aut destinatione. Lips. Immo nunquam. V. Pagios Appar. ad Crit. Baron., p. 26, b. Ern. *Geminatis*, nativo significatu, de continuatis consulatibus annorum 726 et 727, quos gessit cum Augusto, cui debuerat. Priorem a. 717 debuit liberis suffragiis tribuum, nondum verso statu. Is ergo huc non pertinebat.

geminatis consulatibus extulit: mox, defuncto Marcello, generum sumpsit: Tiberium Neronem et Claudium Drusum, privignos, imperatoriis nominibus auxit, integra etiam tum domo sua; nam genitos Agrippa, Caium ac Lucium, in familiam Caesarum induxerat;

Defuncto Marcello. Qui Baiis obiit, ut clare testatum reliquit, elegia huic rei propria, poëta Umber. Nec scio cur vir doctus tanto opere pertendat mortuum eum potius in Stabiano. Quid? Propertius, qui vixit id aevi, locum nescivit funestum inveni tam illustri? Scivit, sed dedit hoc, inquit, Liviae, quae suspicione laborabat Marcelli interempti. Nec hercle immerito. Num ergo venenum dari Baiis minus potuit, ac in Stabiano? Scilicet soluta omni crimine illa aulica Medea, si Marcellus obiit Baiis. Ego vero, vir maxime, caussam nullam video huius tuae tam seriae adsertionis: placetque cum Propertio et vulgatis Servii ad Æn. 6, 826, libris mortuum eum in Baiano. Suspicionem quidem de Livia Dio, 53, 33, huiusmodi inseruit: Αἰτίαν μὲν οὖν ἡ Λιουΐα τοῦ θανάτου Μαρκέλλου ἔσχεν, ὅτι τῶν υἱέων αὐτῆς προετετίμητο. At Tacitus Pliniusque ea culpa non liberant etiam Augustum, Annal. 2, 41. Plinius 7, 45, inter Augusti infortunia: *Suspecta Marcelli vota, pudenda Agrippae ablegatio.* Quasi conceperit aliquid cupiveritque contra Augustum, amore pristini status et libertatis. Lips. Vir ille maximus est Ios. Scaliger ad Propert., 3, 18, 7.

Imperatoriis nominibus auxit. Non eo more, quo rei romanae domini, imperatores dicti: sed quo olim, qui rem publ. militiae feliciter gessissent. Vulgatus olim honos: non item sub impp. qui rei prospere gestae lauream et laudem sibi adscribi volebant auspiciisque suis. Turbat in sententia huius loci vir doctus, et miror. Tu vide Dionem Cass., 54, 33, et 55, 6; et Velleium, 2, 125, itemque ea quae scribo ad 3, 74, extremum. Lips.

Integra etiam tum. Antiquum mendum, nimis diu repetitum, sustuli. *Dum*, quod negationibus iungitur, non erat huius loci.

In familiam Caesarum induxerat. Emptos domi a patre per aes et libram. Ita loquebantur, non *per assem*, ut perperam inolevit Suetonii Aug., 64. Quamquam re vera in ea formula aes non aliud notat quam assem. Varro de L. L. 8, p. 148, Bip. *Pro assibus nonnunquam aes dicebant antiqui, a quo dicimus assem tenentes: hoc aere aeneaque libra.* Ritum hunc (ut omittam notata aliis) notat explicatque eleganter Clemens Alexandrinus Strom. 5, p. 574: Καὶ τὰ παρὰ Ῥωμαίοις ἐπὶ τῶν διαθηκῶν γινόμενα τάξιν εἴληχε διὰ δικαιοσύνην, ἐκεῖνα· ζυγὰ καὶ ἀσσάρια, καρπισμοί τε καὶ αἱ τῶν ὤτων ἐπιψαύσεις. Τὰ μὲν γὰρ ἵνα δικαίως γίνηται, τὰ δὲ εἰς τὸν τῆς τιμῆς μερισμόν, τὰ δὲ ὅπως ὁ παρατυχών, ὡς βάρους τινὸς αὐτῷ ἐπιτιθεμένου, ἐντὸς ἀκούσῃ, καὶ τάξιν μαρτύρου λάβῃ. Triplex antiquitatis ritus, interpreti non intellectus. Aes et libra in testamentis, vindiciae, et antestatio. Nam καρπισμοὺς ad vindicias adsertionemque refero: τὰς τῶν ὤτων ἐπιψαύσεις, aurium tactiones, ad antestationem. Omnia enim haec ad familiae mutationem pertinent, quae per testamentum,

nec dum posita puerili praetexta, *principes iuventutis* appellari, destinari consules, specie recusantis flagrantissime cupiverat. Ut Agrippa vita concessit, L. Caesarem, euntem ad hispanienses exercitus, Caium, re-

de qua Quinctilian. Declam. 308. *Non dixerim testamentum, cui libripens deest et familiae emptor, et cetera iuri necessaria.* Gellius, 4, 27, et iurisconsulti. Lips.

Principes iuventutis appellari. Quod sane ridiculum, ut principes iuventutis sint, qui etiamnum in pueris. Natus autem Caius anno urbis 734, Sext. Appuleio, P. Silio coss. At Lucius biennio toto minor, ex Dione, 54, 18, in actis eius anni. Princeps iuventutis (πρόκριτον τῆς νεότητος Zonaras hic reddidit) ab Augusto invaluit, ad futurum imperium titulus et omen. Sunt nummi cum inscriptione: C. L. Caesares. Augusti. F. Cos. Des. Princ. Ivvent., adpositae effigies Caii Luciique, cum clypeis et hastis, quae tirocinii die equites dederant, honoris Augusti caussa. Dio, 55, 12: Καὶ αἱ πέλται τά τε δόρατα, ἃ παρὰ τῶν ἱππέων ἐς τοὺς ἐφήβους ἐσιόντες χρυσᾶ εἰλήφεσαν, ἐς τὸ βουλευτήριον ἀνετέθη. Observa Dionem aureas hastas dicere, quas lapis Ancyranus (magnae apud me fidei, ut quem vivus conceperit Augustus ipse) argenteas. Verba sunt, uti ad me missa beneficio viri illustris Angerii Busbequii: EQVITES. AVTEM. ROMANI. VNIVERSI. PRINCIPEM. . . . . HASTIS. ARGENTEIS. DONATVM. APPELLAVERVNT. quam lacunam rite expleveris: *Principem iuvent. Caium.* Lips. Hodie, accuratius inspecto monumento a pluribus, lacuna sic expleta est: *Principem iuventutis utrumque eorum parmis et hastis*; ut iam monuit ad h. l. Iac. Gron. Adde quos laudat ad h. l. lapidis Ancyr. Fabric. in Augusti frag., p. 223. Ern.

Destinare consules. Et vero perfecerat. Romae marmor de Caio: QVEM. POPVLVS. COS. CREAVIT. ANNOS. NATVM. XIV. Ait annos natum quatuordecim: et addicit Dionis ratio, 55, 9, qui consulem facit designatum anno urbis 748. Tamen Augustus in iam dicto lapide XV illi annum circumdat, sed nempe, quem ingressus erat, et iam agebat. Verba sunt: *Honoris mei caussa senatus populusque romanus annum quintum et decimum agentis consulis designavit, ut eum magistratum inirent post quinquennium ex eo die, quo deducti in forum.* Lips.

Destinari consules. *Designari* legendum putat, ut et ante *appellari*, Muretus. De forma verbi, subscribo, nempe *destinari* scripsisse auctorem, hoc est, designari. Suet. Caes. 1, *flamen Dialis destinatus.* Vide Obss. 2, 8. Gron. Olim depravato sensu legebatur *destinare.* Verum cum Ryckio Ernest. posuit.

Caium remeantem Armenia. In Lycia mortuum cum voluit Suetonius cum Velleio, ille Aug. 65, hic 2, 102. Etiam Florus, 4, 12, 42; *Massiliae Lucius morbo solvitur: in Lycia Caius ex vulnere.* Fugerit ergo ratio memoriosum illum senem necesse est, qui in Syria tradidit defunctum. Dico Senecam in Controv. 4, pr. Sed erit fortasse, qui culpam eam in exscriptorem conferet, rescribetque, *Lycia.* Addi velim Suetonii locum Tib., c. 15, *Caio et Lucio intra triennium defunctis, adoptatur ab Augusto.* Nec addi solum, sed et corrigi. Nam hoc de

meantem Armenia et vulnere invalidum, mors fato propera vel novercae Liviae dolus abstulit; Drusoque pridem exstincto, Nero solus e privignis erat: illuc cuncta vergere: filius, collega imperii, consors tribu-

triennio, nonne nimis laxum? Apparet e Velleii l. l. *Caius*, inquit, *in urbe Lyciae morbo obiit, cum ante annum ferme L. Caesar Massiliae morbo decessisset.* En, dumtaxat intervallum fecit paullo plus anni. Et ipse Suet., l. l., *duodeviginti* modo *menses* interponit. Non ergo ambiges, quin scribend. *intra biennium*: si hunc putamus sensum. Nam in aliom me doxit P. Io. Deckerius e societate Iesu, qui refert ad *triennium* Tiberiani reditus, et vult utrumque periisse intra tres primos annos, ex qoo iste Rhodo reversus. Historia approbat. Lips. Vere. Conf. Intpp. ad hunc Suetonii locum et ad illum Flori, ubi nunc legitur *Syria.*

L. Caesarem.... Caium.... mors abstulit. Cenotaphium iis positum fuisse aotumat Ioh. Eb. Rao in confiniis Ubiorum ac Treverorum. Id saeculo superiore detectum describit in Diss. de tumulo honorario C. et L. Caess. inserta eius monumenti vetustatis germanicae, 8. Trai. ad Rh., 1738. Situm erat in loco, cui nomen *Iunkerrath*, et in ornamentis offerebat anaglyphum, quod Augustum et nepotes, ut putatur, essedo vectos exhibebat.

Novercae Liviae. Nata exitio rei publ. haec mulier, et suae domus. Sed bene quod Tacitus nusquam dissimulat fraudem eius et scelus. Plinius l. l., cautior, qui suspicionem hanc taugens, cavit sibi obscuritate sermonis: *Incusatae filiorum mortes, luctusque non tantum orbitate tristes.* Nec enim alio traxeris ea verba, non, me quidem interprete. Lips.

Druso pridem exstincto. Nempe ante annos circiter 12, priusquam Caius moreretur. Quippe Drusus obiit ex lapso equi, in Germania, anno urbis 745, ex Dione 55, init., et Caius anno 756. Imposuerat mihi Dio olim, in cuios libro hiatus est, et anni aliquot omissi: atque ita narratur mors Caii, quasi bienniu post illam Drusi. Sed, ut dixi, defectio et hiatus est, atque anni plures medii desunt: quod in notis ad Velleium observamus. Lips.

Collega imperii. De hoc collegio imperii eiusque initio, etc., late et erudite disputat Pagius in Critic. Baron. ad a. C. 11. Sed collegium imperii ille definit tribunicia potestate, et proconsulari imperio. Id per se non improbem. Sed h. l. ubi a *collega imperii* distinguitur diserte *consors tribuniciae potestatis*, collegam imperii factum Tiberium putem dato *imperatoris* praenomine. Clara in pari caussa Plinius de Traiano in Paneg. 8. *Simul filius, simul Caesar, mox imperator et consors tribuniciae pot.* Nam quod ibi idem Pagius pro consulare imperium intelligi dispotat, ad a. C. 97, 98, 117, n. xv, nullo modo probare possum. Nam imperium extra urbem, cur praeferretur urbano? Proconsulare imperium sumtum ac datom tantum cum in provincias irent: hic perpetuum intelligitur. Nec illa ratio gravis, quod, nisi *imperatoris* nomine procous. imp. intelligeretur, eius in toto panegyrico nulla mentio esset. Vide impr. nostrum c. 7. Hoc quidem in loco videtur indicari verbis

niciae potestatis adsumitur, omnisque per exercitus ostentatur; non obscuris, ut antea, matris artibus, sed palam hortatu. Nam senem Augustum devinxerat adeo, uti nepotem unicum, Agrippam Postumum, in insulam Planasiam proiiceret, rudem sane bonarum artium et robore corporis stolide ferocem, nullius tamen flagitii compertum. At hercule Germanicum, Druso ortum, octo apud Rhenum legionibus imposuit, ascirique per adoptionem a Tiberio iussit: quamquam esset in domo Tiberii filius iuvenis; sed quo pluribus

sequentibus: *omnisque per exercitus ostentatur.* Ceterum verbis *consors trib. pot.* Tacitus addere poterat *iterum.* Nam ante iam tribunicia potestate usus fuerat, vivis Caio et Lucio caesaribus. Ern. Satis erat laudare Velleii 2, 121, et Suet. Tib. 21. Quippe ibi narrata, quae, si Velleium audimus, ad a. U. 765 pertinent, hanc *collegae* appellationem vel certe vim eius designant. Nam nomen hoc fortasse illo tempore non fuit in usu publico (Conf. Dio, 56, 28, ad a. 766). Perpetuum imperium proconsulare an unquam Tiberio datum sit, dubito; ea quidem vi, qua id primum Augustus, mox Germanicus accepit. Vid. Dio, 53, 32. Si datum esset ista lege per coss. lata, appellationem hanc etiam adiecisset aliquis eorum scriptorum, quos supra nominavi. Itaque virum summum ad Suet., l. c., errare opinor. Quid autem hic vicat, non satis assequor. *Imperatoris* enim nomen, quod paullo ante memorabatur Tiberio ac Druso simul tributum, nunc iterum inculcari non potuit; neque ei rei nomen *collegae* conveniebat.

Ostentatur. Modo huic, modo illi exercitui impositus imperator, Germanicis maxime; tamquam non ambiguus successor.

Insulam Planasiam. Atqui Siciliam vocat scholiastes Iuvenalis vetus ad 6, 158. *Agrippa*, inquit, *in Sicilia propter morum feritatem ab Augusto relegatus est.* Errat; nam de Planasia adfirmat cum nostro etiam Dio, et ait vicinam Corsicae esse, libro extr. 55. In qua narratiuncula quod legitur, Καὶ τὴν Ἰουλίαν, ὡς μητρυιὰν, διέβαλλεν: meo iudicio τὴν Λιουΐαν faciendum est. Non enim matrem suam Agrippa insectabatur (at illa vero iam relegata aberat), sed Liviam, ut probabile est, Augustae stirpi numquam aequam. Lips. Wesseling. in Observ. var. 1, 26, p. 106, apud Dionem h. l. citatam *Iuliam* per anticipationem vocari censet; Reimaro contra potior videtur Lipsii emendatio, idque eo magis, quod Dio *Liviam* ne post mortem quidem Augusti *Iuliam* adpellari soleat.

Nullius tamen flagitii. Imitatione Livii, si forte: qui de T. Manlio: *Filium iuvenem, nullius probri compertum, extorrem urbe egit*, 7, 4. Lips.

Quo pluribus munimentis. Vere emendavi. Conf. Muret. Var. lect. 11, 1. Filii enim heredesque passim dicuntur subsidia et firmamenta regni. Tacitus H., 4, 52, *Non legio-*

munimentis insisteret. Bellum ea tempestate nullum, nisi adversus Germanos, supererat; abolendae magis infamiae, ob amissum cum Quinctilio Varo exercitum, quam cupidine proferendi imperii aut dignum ob praemium. Domi res tranquillae; eadem magistratuum vocabula: iuniores post Actiacam victoriam, etiam senes plerique inter bella civium nati: quotusquisque reliquus, qui rempublicam vidisset?

4. Igitur verso civitatis statu, nihil usquam prisci et integri moris: omnes, exuta aequalitate, iussa principis aspectare; nulla in praesens formidine, dum Augustus aetate validus seque et domum et pacem sustentavit. Postquam provecta iam senectus aegro et corpore fatigabatur, aderatque finis et spes novae;

1. *Omnis exuta aequalitate iussa principis adspectare. Omnes* praestiterit, ut sit, *omnes iussa principis adspectabant*, H. 2, 38 *Rebus modicis aequalitas facile habebatur.* Senec. Epist. 30 *Quis queri potest, in ea se conditione esse, in qua nemo non est! Prima enim pars aequitatis est aequalitas.* Epist. 31. *Æqualitas ac tenor vitae per omnia consonans sibi.* De Benef., 2, 29. *Naturam oderunt, quod infra deos sumus, quod non in aequo illis stetimus.*

nes, non classes, perinde firma imperii munimenta quam numerum liberorum. Eurip., Med., 600, ξῦναι τυράννους παῖδας, ἔρυμα δώμασι. Sic *subsidia aulae*, Suetonio, Calig. 12, *adminicula Augusti* Senecae cons. ad Marc. 4, heredes imperii dicuntur: et vere. Siculus ille monar: (exprimit, quod verum est, a me indignatio) cum sua coniectura, *sed qui pluribus morum vitiis insisteret*, abeat morbonium. Lips. In pr. edit. fuerat *monumentis*, correctum isto modo a pluribus. Conf. Lucret., 4, 1250.

Vocabula. Sed non vis aut potestas. Caesar in se traxerat. Lips. Intimum arcanum novi status, imago prioris. Ipse paullatim exolevit *priscus mos*, i. e., vetera instituta et ratio rei publ. administrandae, magistratuum creandorum; etc., ne forte disciplinam morum cogites. Mox dedi *omnes*. Iam Muretus vulgare vitium mutavit.

Nulla in pr. formidine. Eruditus quidam corr. *nullae formidines*. Cuiusmodi correctionum facilitas saepe fraudem facit. Dixi supra de hoc genere ablativorum, e quo statim hi sunt in proximis, *vetere superbia, urbem magnifico ornatu*, c. 9. Ubi non difficilius erat, Ciceronem in Tacitum intrudere scribendo *magnifice ornatam*.

Aegro et corpore. Velim traiici, *et aegro corpore*. Lips. Sed a Tacito solere transponi *et*, recte monet Pichena. Sic quoque tamen viris doctis omnia suspecta, et *animo* vellent interponi. Non dubium est, quin τὸ *fatigabatur*, quod iidem observant,

pauci bona libertatis incassum disserere: plures bellum pavescere, alii cupere: pars multo maxima imminentes dominos variis rumoribus differebant: « trucem Agrippam et ignominia accensum, non aetate, neque rerum experientia, tantae moli parem: Tiberium Neronem maturum annis, spectatum bello, sed vetere atque insita Claudiae familiae superbia; multaque indicia saevitiae, quamquam premantur, erumpere.

referatur ad vocem *senectus*: sed eo sensu, quo apud Iuvenalem, 10, 75, *si oppressa foret secura senectus principis*. Nimirum postquam ipse princeps aetatis provectae, iam et morbis coepit attentari. Rationem reddit Tacitus, quare hominibus de re publica Augusto permissa pridem securis sollicitudinem attulerit exspectatio successoris: nempe, quod videbant, illum accessisse ad finem mortalitatis, utpote valde senem, nec iam crudo viridique, sed caussario et labanti corpore: ut ille apud Phaedrum leo describitur, *Defectus annis et desertus viribus*. Hic nihil prorsus necesse fuit *animi* mentionem facere. Non enim auctori cura, pingere Augustum omnibus partibus, qualis fuerit tali tempore, sed submonere de duobus illis publice notis et in oculos incurrentibus, quae adverterunt homines, tamquam praesagia instantis mortis. At animus neque vegetus in senio vitae longum duraturae, neque infirmior citae mortis praerogativa est. Gron. Exemi scrupulum virgula, quae *aegro* praeponitur, deleta. Tacito, Suetonio aliisque nihil tritius est postposito *et*, non ad morem illum poëtarum, sed ut sit *etiam, adeo*, qua vi illius voculae nondum utitur aevum Ciceronis. Provectior aetas principis *etiam* morbis conflictabatur. Sic duo membra apte constringuntur in unum. Verbum *erat* in medio subaudire vix latinitas sinit. Rectum et Acidal. vidit. Freinshemii coniecturae, *animo* allinentis, et exemplo Liv. 38, 29, exemplum ipsius obverti poterat Supplem. Liv., 89, 37. Male coni. Wopkensius, *p. provecta iam senectute aeger, et corp. f.*

Imminentes.... differebant. Notabis ingenium plebis, *Cui mos humili laesisse veneno Summa, nec impositos umquam cervice volenti Ferre duces*. Stat., Theb. 1, 171. Lips.

Quamquam premantur. *Indicia* proprie non *premuntur*, sed vitia, h. l. saevitia. Itaque inclinarem in eam partem ut Tacitum scripsisse putarem *prematur*, nisi scirem, hunc scriptorem et in aliis duriorem esse, et ab vulgari consuetudine loquendi saepe consulto recedere. Et favet vulgatae alius locus. H. l. 26. Ern. Immo rei ratio ac sermonis proprietas. Vitia animi premere, virtus est; id vero est coërcere ea et compescere: at significationes eorum nobis incautis erumpentes premere h. e. occultare et oculis hominum subducere, simulatio est virtutis. Haud abnuerim, figurate etiam alterum dici posse, sensu eodem, sed in alia verborum collocatione. De superbia Claudiorum vel Suetonium vide Tib., c. 2, et Livium passim.

Hunc et prima ab infantia eductum in domo regnatrice: congestos iuveni consulatus, triumphos: ne iis quidem annis, quibus Rhodi, specie secessus, exulem egerit, aliquid quam iram et simulationem et secretas libidines meditatum. Accedere matrem muliebri impotentia: serviendum feminae, duobusque insuper adolescentibus, qui rem publicam interim premant, quandoque distrahant.»

5. Haec atque talia agitantibus, gravescere valetudo Augusti: et quidam scelus uxoris suspectabant. Quippe

Exulem egerit. Ita *principem agere, et agere se paullo minus quam privatum*, in Suetonio aliisque lego. Et in nostro H. 3, 2. M. Antonio tamen Mureto, var. lect. 11, 1, cuius scripta Venus inhabitat pariter cum Musis, legendum videtur, *exul egerit*. Lips. — * Wopkens. contra Muretum adfert, a. 13, 14. H. 1, 30; 2, 83; 4, 2; 21. — Gravius videri potest ulcus subesse, quamvis perquam similis oratio sit 4, 44; sed diversa res. Quid enim aliud est *exulem agere* nisi speciem seu personam exulis induere et gerere? At secedentis specie, non exulis, Rhodi vixit Tiberius. Quid vero *exul agere* nisi verum exilium indicat? Cui rei ecquis auctor? Nullus praeter frigidum rumorem, quem, ut minime probabilem, Dio, 55, 9, certioribus illius secessus rationibus subiicit. Verum aliam, ac veriorem caussam norat Tacitus, c. 53. No multa, *exulem* irrepsisse putabam aliquando ex glossa librarii, cui verbum *egerit*, absolute sic toties positum, h. l. novum fuisset. Iam comparato Suet. Tib., c. 13, id me maxime in viam retrahit, quod fama vulgi hic affertur, non sententia scriptoris. Ac forsan ita tueare vulgatum, ut eodem modo dictum sit, quomodo quis Augustum dicat Romae *egisse dominum specie antiquae libertatis*. Sic fere etiam Hooftius vertit.

Aliquid pro *aliud quid*, ne quis haereat, et *aliud* legendum suspicetur. Sic etiam hoc verbo uti Ciceronem et alios demonstratum est a Pearc. ad Cic. de Or., 2, 42; Drakenb. ad Liv., 6, 3; et Oudendorp. ad Suet. Tib., c. 47. Ern. Hic vero *aliquid* est *aliud quicquam*, propter negationem: quod longe rarissimum.

Interim pr., quandoque d. Dixi corruptum olim locum mutilumque. Redeo in viam admonitu amici, qui explicat: Drusus et Germanicus nunc quidem coniuncti prement rem publicam; at olim orto, fors fuat, dissidio, eandem distrahent per bellum civile, dissipabuntque. Consule Muret. V, L. 11, 1. Lips. *Interim* est τέως per aliquod tempus (vivo Tiberio), parum frequens significatio. Non est h. l. *interdum*, ut explicant ad Florum, 1, 26, 6. — * Crusius, Prob. crit., p. 29, legit: *qui populum romanum interim prensent* (i. e. Tiberio superstite, prensando captent, et favoris aucupio et patrandis successioni praesidiis misceant), *quandoque distrahant* (Tiberio defuncto, ubi de successione ambigendum foerit, distrahant in partes).

Scelus uxoris. Haec est tertia ve-

rumor incesserat, paucos ante menses Augustum, electis consciis et comite uno, Fabio Maximo, Planasiam vectum ad visendum Agrippam: multas illic utrimque lacrimas et signa caritatis; spemque ex eo, fore ut iuvenis penatibus avi redderetur. Quod Maximum uxori Marciae aperuisse, illam Liviae: gnarum

nenariae huius palma, at iurs lemniscata. Tangit vero suspicionem illam de ficubus, quae nota ex Dione, 56, 3o. Lips. Inter recentiores sunt, qui fidem demant atroci suspicioni, et ipsum Planasium iter, inscia Livia factum, ad vanos rumores reiiciant. Scilicet veneno grassari si voluisset mulier, id non in 76 annum mariti distulisset. Mihi nec haec ratiuncula satisfacit ad refellendum, neque vagus rumor ad firmandum.

Maximum uxori Marciae. Habes eleganter historiam totam in Plutarchi περὶ ἀδολεσχίας, p. 508. A. quem locum, pretium puto, ut convertam bene verbatim. *Fulvius vero Caesaris Augusti amicus, cum iam senem eum saepius querentem audiret de solitudine suae domus: quodque duobus nepotibus fato functis, Postumo, qui solus reliquus, ex calumnia nescio qua exsulante, cogeretur uxoris suae filium ad successionem imperii vocare, quamquam miserans et consilium captans revocandi ab exsilio nepotis: cum, inquam, haec audiret Fulvius, enuntiavit suae uxori, illa Liviae. Livia autem acerbe cum Caesare egit, cur, quoniam iampridem id decrevisset, non arcesseret nepotem, sed se odio invidiaeque successoris obiiceret? Venientem igitur, de more, mane Fulvium, et solitum illud dicentem Ave, Caesar resalutavit, Vale, inquit, Fulvi. Atque ille id intelligens, domum se illico subduxit, et vocata uxore: Rescivit, inquit, Caesar, non siluisse me arcana: ideo mori mihi decretum est. Uxor autem: Iure, ait, quoniam tamdiu mecum habitans vivensque, nec noveris, nec caveris intemperantiam meae linguae. Sed praecedam tamen ego, et accepto gladio, seipsa viro coram interemit.* Haec Plutarchus: nec alibi tam liquide narrata res. Hoc tantum male, quod φούλβιον ubique vocat, qui Fabius est. Fabius ille Maximus, qui consul fuit anno urbis 742. Item, quod Marciam interfectam vult ante maritum: cum noster clare, vixisse eam dicat, et auditos gemitus eius in funere mariti. Atque haec homini vera caussa mortis: ne innocuum poëtam oneremus, aut potius ipse se, de Ponto, 4, 6, 11. *Occidis ante preces, caussamque ego, Maxime, mortis, Nec fueram tanti, me reor esse tuae.* Est enim hic Maximus, quem Naso coluit, et ad quem elegia non una. Sed et Uxor Nasonis, propinqua Maximi, seu coniugis eius Marciae, ex his versibus ibid. 1, 2, 138. *Ille ego, de vestra cui data nupta domo est. Hanc probat, et primis dilectam semper ab annis Est inter comites Marcia censa suas. Est censa,* pro censuit, satis nove, immo antique. Sic *adfectatus est regnum,* pro adfectavit: *Spectatus est suem,* in Varrone lego, retineoque: *Communicati sunt,* pro communicaverunt, in Livio: *Peragratus est regionem,* in Velleio, et plura. Tangit hanc de

id Caesari: neque multo post exstincto Maximo, (dubium an quaesita morte) auditos in funere eius Marciae gemitus, semet incusantis, *quod caussa exitii marito fuisset.* Utcunque se ea res habuit, vixdum ingressus Illyricum Tiberius, properis matris literis accitur. Neque satis compertum est, spirantem adhuc Augustum apud urbem Nolam, an exanimem repererit. Acribus namque custodiis domum et vias sepserat Livia: laetique interdum nuntii vulgabantur, do-

a *Acrioribus namque custodiis domum et vias sepserat. Paribus custodiis* satius fore mihi videbatur olim: nam *acres custodias* vix alibi mihi lectas recordor. Nunc praefero *artius* vel *artioribus custodiis.* Sic Livius, 26, 4, *custodiae artae* dixit: et ibid., c. 17, *huius saltus fauces, ut Nero, arte praesepsit*, sic lego. Vide Gronovium. Iustinus, 27, 3, *servari eum artissima custodia iubet*; et 38, 9, *Demetrium artioribus custodiis observari iubet.* Ubi MS. *acrioribus*, Et ita Tacitus H. 1, 88. *Sepositus per eos dies Cornelius Dolabella in coloniam Aquinatem, neque arta custodia, neque obscura.* Ann. 3, 28 *Artiora ex eo vincula, inditi custodes.* Sic recte Pichena, non *acriora*, 13, 28, *cohibita artius et aedilium potestas. Intentas custodias* dixit noster H., 4, 28.

Fabio tragoediam etiam Plinius, l. l.: *Iuxta haec abdicatio Postumi Agrippae post adoptionem, desiderium post relegationem, inde suspicio in Fabium, arcanorumque proditiones.* Lips. In illo, *censa est*, explicando falli summum virum monuimus observ. 4, 3, extr. Gron. Etiam verbum *peragrari* subtraxit Ruhnken. ad Velleium, 2, 97.

C. Navum id. Pridem emendavi firmavique, *gnarum id Caesari.* Caii Navi nulla persona est in hoc actu. Sic 6, 46, *gnarum id Caesari, eoque dubitavit de tradenda re pub.* 1, 51, *quod gnarum duci, incessitque itineri et praelio.* Sed ecce, hanc mihi quasi desponsam coniecturam, est, qui sine ullo divortio velit abducere. Ego vero non dimitto; nec enim soli Atridae uxores suas amant, ait ille. Lips. Muretum taugit ob V. L. 11, 1. Conf. utriusque epistolas in Mureti Opp., t. 1, p. 537, et require, si potes, urbanitatem illorum temporum. —* Albericus Gentilis in Lect. Virgil., c. 19, p. 177, legit *Liviam id Caesari.* Kh.

Quaesita morte. Illata, et violenta machinatione Augusti. Lips. Voluntaria, sponte sumta, ut bene Freinsh.

An exanimem. Prius tradunt Velleius, 2, 123; Suet. Aug., 98; et Tib. 21. Dio, 56, 31, quamquam hic prudentius dubitat.

Acribus custodiis. Heinsius, in Misc. Obs., vol. IX, p. 282, voluerat statim *paribus*, dein emendat *artioribus:* quod est frequens huius verbi epithetou, ut ibi docet, permutaturque cum *acrior* ap. Iustinum, 38, 9, atque nostrum, 3, 28, ut videtur viris doctis. Sed, quia tamen *acre* proprie dicitur de diligentia et rebus iis, in quibus diligentia spectatur, sine libris nihil muto. Sic 6, 17, opponuntur *acria initia et incuriosus finis.* Ern. De vulgato nemo ambigat. Apud Liv., 39, 19, est *custodia intentior*, voce plane συνωνύμῳ.

nec, provisis quae tempus monebat, simul excessisse Augustum et rerum potiri Neronem, fama eadem tulit.

6. Primum facinus novi principatus fuit Postumi Agrippae caedes: quem ignarum inermumque quamvis firmatus animo centurio aegre confecit. Nihil de ea re Tiberius apud senatum disseruit: patris iussa simulabat, quibus praescripsisset tribuno, custodiae apposito, « ne cunctaretur Agrippam morte afficere, quandoque ipse supremum diem explevisset. » Multa sine dubio saevaque Augustus de moribus adolescentis questus, ut exsilium eius senatusconsulto sanciretur, perfecerat: ceterum in nullius unquam suorum necem duravit; neque, mortem nepoti pro securitate privigni illatam, credibile erat; propius vero, Tiberium ac Liviam, illum metu, hanc novercalibus odiis, suspecti et invisi iuvenis caedem festinavisse. Nuncianti centu-

Centurio aegre confecit. A tribuno interfactum Suetonius voluit, c. 22. Sed Dio, 57, 3, pariter ut noster, a centurione. Credo verum esse, ut a centurione occisus sit, at iussu tribuni. Lips. *Aegre*, obnitente praevalido homine, et, quantum nudis manibus poterat, ictus reddente. Annal. 16, 9. Falso Broterius misericordiam centurionis cogitabat. Caeterum *firmatus* a Sallustio cum genit. *animi* constructum erat, teste Arus. Messio libello Elocut. Quam rarus nostro scriptori sit ablativus in hoc genere, index docebit.

Quandoque. Sic cum Iac. Gron. reponere non dubitavi, cum Codex scriptus sic habeat, quod Beroaldus, ut vitiosum mutavit, sequacibus editoribus posterioribus. Bonae autem latinitatis esse *quandoque* pro *quandocumque* docuit Gron. ad Liv., 1. 24, et alii. Ern. Prior sic correxit Muretus, a quo sumptum fortasse; in textu habet Aurelius.

Duravit. Absolutum verbi usum animadverte; uti est 14, 1, aliaque exempla ap. Quinctil. Similiter, c. 7, *dabat famae*, ubi alias semper additur *aliquid*. Mox praeteritum ponitur *erat*, respectu priorum temporum. *Tum hominibus* parum credibile *videbatur*. Sic infra, c. 53, *credebantur*; et 4, 74, apudque Cic. Tusc., 3, 27, *constabat*, pro quo Boherius male corr. *constat*.

Nuncianti. Legitimum verbum in hac re est *renunciare*, idque Tacito reddendum putat Drak. ad Liv., ep. 47, ubi v. exempla. Praecedentis verbi ultima syllaba potuit *re* absorbere. Ern. Legitima et propria non raro optimi scriptores spernunt consulto: id promtius erat h. l. ob memoratum *morem militiae*. Ita deinde *Vestae virgines* vocantur, quae

rioni, ut mos militiae, « factum esse, quod imperasset; neque imperasse sese, et rationem facti reddendam apud senatum, » respondit. Quod postquam Sallustius Crispus, particeps secretorum (is ad tribunum miserat codicillos), comperit: metuens, ne reus subderetur, iuxta periculoso, ficta seu vera promeret, monuit Liviam, « ne arcana domus, ne consilia amicorum, ministeria militum vulgarentur: neve Tiberius vim principatus resolveret, cuncta ad senatum vocando;

Vestales sunt publico vocabulo, adeo ut Dionysio Halic. opus videretur facere τὰς Ἑστιάδας. Accedit, quod simplicia verba poëtarum more praeferuntur compositis. Ut, c. 7, *posuit*, *edictum* est *proposuit*, quod ipsum ibi legere volebat Muretus. Suetonium, c. 22, et alios cum centurionibus loqui facile patimur.

Ut mos militiae. Solennia militiae verba, factum quod imperasti. Sueton., l. c. *Renuncianti tribuno factum esse quod imperasset.* Et in Claud., 29. *De nece consularis viri renunciante centurione factum esse quod imperasset.* Lips.

Sallustius Crispus. Est ille, cuius vitam mortemque infra memorat, 3, 30, Sallustii, historiarum regis, ex sorore nepos. Nominat eum Seneca inter intimos Augusti, de Clem., 1, 10. *Ignovit abavus tuus victis. Nam si non ignovisset, quibus imperasset? Sallustium et Cocceios et Duillios et totam cohortem interioris admissionis ex adversariorum castris conscripsit.* Sed cedo, qois in Seneca Duillius? Falsns, scribendumque, *Deillios*, sive *Dellios*. Deillius a Seneca patre dicitur, in Suas. 1. med. *Bellissimam tamen rem Dellius dixit, etc.* Graecis tamen est Δέλλιος, Plutarcho Dionique. Item Horatio, inscriptione odes 2, 3; ubi temere interpretes *Gellium* sufficiunt. Plutarchus in Anton., p. 943, D. eum historias quoque scripsisse ostendit. Πολλοὺς, inquit, καὶ τῶν ἄλλων φίλων οἱ Κλεοπάτρας κόλακες ἐξέβαλον τὰς παροινίας καὶ βωμολοχίας οὐχ ὑπομένοντας, ὧν Μάρκος ἦν Σιλανος; καὶ Δέλλιος ὁ ἱστορικός. Eadem Dio, 50, 13, et 23. Ad Sal. autem istum facit, quod Plinins, 34, 2. *Metallum quoddam Sallustianum appellatum*, scribit, *ab amico divi Augusti.* Lips. Conf. Ruhnken. ad Velleium, p. 353.

Miserat codicillos. Ita enim receptum, quo magis cautum militibus esset, caedem mandari per libellum. Scilicet ne imperatoe auctoritatem posset defugere. Pulchre Herodianus, 3, 11, 8, de Saturnino et Plautiano: Ὁ δὲ Σατουρνῖνος γραμματεῖον ἔχει τοῦ φόνου φέρον τὰς ἐντολὰς, etc. Ad quem usum duplices adhibitos, alibi lectum. Lips.

Ficta seu vera. Ficta, si a Tiberio crimen amoliretur; ne ipse eius damnaretur a senatu. Vera, si Tiberium auctorem ederet, ab eo puniendus aut tollandus. Lips. *Periculoso*, ablativus, et omissio prioris partic. *seu*, Graecum et poeticum colorem habent. Notatur illa saepe ad Horat. Male argo quidam lenium

eam conditionem esse imperandi, ut non aliter ratio constet, quam si uni reddatur.»*

7. At Romae ruere in servitium consules, patres, eques: quanto quis illustrior, tanto magis falsi ac festinantes, vultuque composito, ne laeti excessu principis, neu tristiores primordio, lacrimas, gaudium,

3. *Tanto magis falsi.* Opinabar, *tanto magis fassi*, quo illustriores, eo apertiores ruebant in servitium, dum Tiberii benevolentiam hoc ipso aucuparentur. Sic *famem ieiuniis fateri*, H., 5, 4. *Fortuna fateri* aliaque compluria apud nostrum. Quinctil., 8, 3, *ut in his nullus sit ornatus, sed ut pressior et severior, eo minus confessus.* Sed et vulgata ferri potest. Ann. 3, 3, *ne omnium oculis vultum eorum scrutantibus falsi intelligerentur.* H. 2, 17, *ita ceteros terruere, ut adesse omnem Cinnae exercitum trepidi et falsi nunciarent.*

4. *Lacrimas, gaudium, questus, adulatione miscebant.* Sic scripti. Sed τὸ m geminari debuit ante τὸ *miscebant. Adulationem* scilicet reponi oportet, etsi nec male Muretus.

correctionem amator coni. *Periculo seu ficta seu v. p.* Metuebat, ne reus subderetur *ipse*, quum aeque periculosum futurum esset, etc.

Ut non aliter ratio constet. Scitum dictum, nec quidquam mutemus. A mensulariis ductum est, quibus constant rationes cum pares sunt. Plin., Epist. 1, 9, init.; Paneg. 38, 4. Usi et auctores prisci iuris, lib. 1; de Obseq. parent., l. penult.; de Re militari. Adde Valentis dictum apud Trebellium Pollionem Trig. tyr. 21. *Non sibi apud deos inferos constare rationem, quod quamvis hostem suum, Pisonem tamen iussisset occidi, virum cuius similem Rom. res publ. non haberet.* Lips.

Falsi. Heinsius coniiciebat *fossi* in Obs. Misc. V, IX, p. 283, male. Simulationem assumptam dicit, de qua exquisite *falsus* dicitur, imitatione Sallustii Cat. 10, ubi v. Cortius. Ern.

Lacrimas, gaudium. Acute Muretus V. L., 11, 3, *lacrimas gaudio, questus adulatione miscebant.* Placet rei hominisque caussa. Lips. Praemissa ratio clare indicat, hic peccatum esse, ablativo in accusativum mutando. Nam quod Salinerius et Pichena sic accipiunt, quasi Tacitus in omnibus adulationem adhibitam dicat, id frigidum est, nec caussae praemissae convenit. Ceterum putem etiam legi posse *lacrimis gaudium, questus adulatione miscebant.* Nam ita minus abitur a scriptura librorum, et Tacito solenne est variare modos loquendi, non omnia eodem modo atque ordine exprimere, ut attenti lectores facile observabunt. Heinsius etiam coniiciebat *adulationem*, ut ultima absorpta sit a prima sequentis verbi. Nec hoc male. Ern. Certi aliquid statuere, difficile est. Interim mihi quoque prae ceteris placet ratio Heinsii, vel Lipsii *adulationes* ob Hist., 3, 74. Certe iners est ablativus pro gerundio. Non demum nunc subiecisset *questus*, si nihil esset quod responderet huic voci. Paullo ante notabilis est ellipsis substantivi vel similis verbi, in Hist., 1, 85, expleta: *ne viderentur.* Pro *tristiores* in Cod. est *tristior.* Id Iac. Gronov. in textum retrahit, propter incredibiles, ut ait, varietates Taciti in constructione. Nec laudator defuit Cortius ad Sallust. Cat., 20. — * Wopkens. plane reprobat. Recte.

questus, adulatione miscebant. Sext. Pompeius et Sext. Apuleius coss. primi in verba Tiberii Caesaris iuravere: apudque eos Seius Strabo et C. Turranius, ille praetoriarum cohortium praefectus, hic annonae:

In verba Tib. Caesar. iuravere. Rem, quae per se satis habet indignitatis, magis turpificat Muretus, dum censet, hoc loquendi genus proprium gladiatorum, qui se addicebant lanistis; quasi ad facienda perpetiendaque omnia, quae is, cuius in verba iuratur, iusserit, obstringi sit. Immo militum est proprium, qui se devovebant imperatori. Liv. 3, 20. Eumenes apud Iustin. 14, 4: *Quater intra hunc annum in mea verba iureiurando obstricti estis.* Quod hic narratur, initium sumpsit in Divo, de quo Sueton. Caes., c. 84, *item iusiurandum, quo se cuncti pro salute unius adstrinxerant.* Et mox: *confisum novissimo illo SC. et iureiurando.* Appianus, B. C., 2, 124, ὧν Καίσαρι πάντες ὠμόσαμεν, φύλακες τοῦ σώματος ἢ τιμωροὶ παθόντι τι ἔσεσθαι. Iterum, c. 145, καὶ τοὺς ὅρκους, ἦ μὴν φυλάξειν Καίσαρα καὶ τὸ τοῦ Καίσαρος σῶμα παντὶ σθένει πάντας, ἢ εἴ τις ἐπιβουλεύσειεν, ἐξώλεις εἶναι τοὺς οὐκ ἀμύναντας αὐτῷ. Nec Augosto defuit foeda Sex. Pacuvii adulatio, de qua Dio, 53, 20. His exemplis cessit pudor, et Tiberia iam quasi legitimum ac solenne faciunt. Vis fuit, salutem propugnaturos et acta rata habituros. A militio etiam translatum ad gladiatores; sed horum sacramentum *uri, vinciri, virgis ferroque necari.* GRON. Iusiurandum Caesari praestitum ab hoc differre puto: fuit enim extraordinarium. Nec iusiurandum in acta huc pertinet, quod post oblatum Tiberio SCto, sed repudiatum, auctore Tacito, infr. 72; Sueton., Tib., c. 67. In verba Tiberii iurarunt ut imperatoris. Vis fuit: se dicto audientes fore, imperata facturos. Ita olim milites iurasse auctor Polybius. V. LIPS. Mil. R. I, 6. ERN. Confundit etiam Broterius, quum rem discere potuisset ex Mem. Acad. Inscript., t. XIX, edit. in-4.

Apudque eos. Apud coss. emendabat Muret. Eleganter. Copulo languet prae more Taciti. Minus bene idem mox pro *vetere* coni. *Vigente* ex vet. librorum nescio quorum scriptura *vintere.*

C. Turranius. Et quidem primus in eo munere, ab Augusto. Nam Augustus acceptam a populo praefecturam, nisi fallor, tenuit dum vixit: aut certo paullo ante mortem substituit sibi Turranium istum. Adsero id ex Cornelii nostri verbis, Annal. 11, 31, init., nisi tamen aliter accipis, ut in loco videbo. Turranii etiam mentio Senecae de Brev. vit., 20, nescio an huius, quia procurationem ille tribuit, non praefecturam. Nominat et Ovidius in poetarum albo ex P. 4, 16, 29: et in doctorum, Plinii index. Sed quaeras, cum praef. praetorio et annonae in verba Tiberii iurarint, cur omissus praefectus urbis? cuius auctoritas non minor (maior immo illo Annonario), et cui proprius in urbe miles. Credo equidem omissum, quia nemo fuit. Taurus Statilius defunctus erat, cui Piso suffectus post aliquot annos a Tiberio, uti doceo clare, 6, 10. LIPS. De praefecto annonae, V. Burman., de Vectigal. P. R., c. 8, p. 118. ERN.

mox senatus, milesque et populus: nam Tiberius cuncta per consules incipiebat, tamquam vetere re publica et ambiguus imperandi. Ne edictum quidem, quo patres in curiam vocabat, nisi tribuniciae potestatis praescriptione posuit, sub Augusto acceptae. Verba edicti fuere pauca et sensu permodesto: « de honoribus parentis consulturum: neque abscedere a

Neque abscedere a corpore. Non rei publ. corpore, ne inducat te Maurus, sed Augusti. Datum enim honori defuncti Augusti a Tiberio, quod ab eo olim Druso: 3, 5. Sed cur id e publicis muneribus? Visum ita Tiberio loqui, ad honorem Augusti: quasi magistratuum praecipuo esset, et eorum, qui rei publ. primi, curare funus semonis illius et viri supra viros. Lips. Ego vero sic intelligo: neque se discessurum ab hac una re, de funere Augusti; hoc unum, nempe *consulere senatum de ea re*, se de publicis muneribus usurpaturum. Quam interpretationem confirmat illud, quod c. 8, dicit, *nihil primo senatus die agi passus, nisi de supremis Augusti.* Vulgaris illa interpretatio Lipsii aliorumque locum habere non posse videtur quia privata ista pietas esset, non publicum munus: deinde quia inde non apparet *edicti sensus permodestus*, h. e. quo indicare videretur, se principatum non affectare: denique, quia falsum est, non discessisse a corpore Augusti Tiberium, sensu proprio. Fuit enim Romae, senatum habuit, et de honoribus Augusto habendis egit, ut e seq. patet. *Suprema* dicuntur de morte, in primis de funere, de quo h. l. accipienda, ut docuit Salmas. ad Solin., p. 16, 31. — * Ibi Salm. explicat *de reliquiis corporis.* Ern. Ne *corpus* ad celebrationem funeris aut sermonem de ea re habendum trahamus, tum usus latinus vetat, tum locus a Lips. laudatus aliusque Curtii, 10, 7, extr. denique tempus instans verbi *abscedere*, quod, ut tempora licenter mutet Tacitus, tamen in isto sensu adhibiturus non fuerat. Illa vero palmaria est observatio Boecleri, sententiam postremi membri rursus revolvi ad primum, quasi illud de custodia cadaveris interiectum sit. Igitur hoc dicit: relaturum se de sepultura patris, cuius corpori ut assideret, pietatem poscere; hanc convocationem senatus unum esse ex senatoriis sc. tribuniciis muneribus, quo fungi animum induxerit: idque omitti sibi non licere, quoniam ad honorem Aug. pertineat. Quid hac oratione modestius esse potuerat in eo, quem successorem imperii sperabat senatus omnis metuebatve? Gravis autem significatio est in ista παρενθήκῃ, eo spectans nimirum, ne quis illum iam nunc aliquid moliri suspicetur ad occupandam rem publ., videantque omnes, nihil nunc ei potius cura venerandi corporis esse, sive custodiendi sive comitandi. Nam edictum hoc fortasse Nola aut ex via Romam misisse putandus est. Nola missi sunt, qui Agrippam necarent; Nola sunt mandata ad exercitus distributa; iam Nolae quodammodo aula fuit. Quippe haud paucos intra dies omnia illa peracta esse arguunt kalendaria vett. Postero statim die,

corpore : idque unum ex publicis muneribus usurpare. » Sed, defuncto Augusto, signum praetoriis cohortibus ut imperator dederat, excubiae, arma, cetera aulae : miles in forum, miles in curiam comitabatur. Literas ad exercitus, tamquam adepto principatu, misit : nusquam cunctabundus, nisi cum in senatu loqueretur. Caussa praecipua ex formidine, ne Germanicus, in cuius manu tot legiones, immensa sociorum auxilia, mirus apud populum favor, habere imperium quam expectare mallet. Dabat et famae, ut vocatus electusque potius a re publica videretur, quam per uxorium ambitum et senili adoptione irrepsisse. Postea cognitum est, ad introspiciendas etiam procerum voluntates inductam dubitationem. Nam verba, vultus, in crimen detorquens, recondebat.

quam corpus in urbem illatum erat, hic senatus agebatur. V. Dio, 56, 31; 57, 2 et 3.

Excubiae, arma. Praecipua haec signa tunc principis. Conf. H., 4, 21. Lips.

Cetera aulae. Quae haec cetera? Puto lictores, fasces laureati, et siquid praeterea tunc receptum principi distinguendo. Neque enim adhuc illa principatus insignia, ignis, diadema, purpura : quae reperta sequenti aeva, et ad exemplum regum. Vide Excurs. in litt. *A.* Lips.

Ex formidine. Cunctandi nempe caussa, formido ex Germanico: ne, si ille tantis viribus et gratia imperium vellet, ipse turpiter abiiceretur. Melius ergo censebat non agnoscere, donec nosset eius mentem. Lips.

Tot legiones. Octo ad Rhenum, in ripa gallica: praecipuum, uno loco, imperii robur. Atque eae cum suis auxiliis et equitatu, facile ad c. M. militum accedebant. Lips.

Uxorium ambitum. Matris Liviae, quae a marito id exambierat. Lips.

Senili adoptione. Quae facta esset a sene iam delirante, ideoque non satis gloriosa adoptatio. Ern.

Inductam dubitationem. Scribo *indutam.* Est enim *induere* nonnunquam praeferre, obtendere, ostentare. Livius, 1, 56, de Bruto: *longe alius ingenio quam cuius simulationem induerat.* Seneca, de Benef., 2, 2, *laetus facit et induit sibi animi sui vultum.* Noster 6, 42; 15, 69. Gron. Immo *inductam* verum est. Sic Cicero, pro Coel., 11, *oratio inducta* pro adhibita. Nempe *induere* proprie refertur non ad rem, sed ad speciem, aut ad personam, habitum, praetextum, ut in omnibus exemplis a Gron. prolatis; cuiusmodi verbum hic non est. *Species dubitantis* indui potest, non *dubitatio*, ut opinor. Vulgatum defendit etiam Ryckius, sed alio modo, qui probari non potest. Ern. Mihi is modus unice

8. Nihil primo senatus die agi passus nisi de supremis Augusti: cuius testamentum, illatum per virgines Vestae, Tiberium et Liviam heredes habuit. Livia in familiam Iuliam nomenque Augustae adsumebatur: in

probabatur, priusquam eius auctorem legerem. *Induci* proprium est in opere tectorio, in coloribus et pigmentis; legiturque ita sp. Plinium saepissime. Hoc vult Ryckius, atsi aliena affundit. Itaque *inducta*, ut fucus, opponuntur sinceris verisque; et quis nescit Persii *tectoria linguae?* Ad rem. conf. Aurelii Vict. de Caes., 2.

Virgines Vestae. More scilicet Romanorum, qui pactiones, foedera, testamenta, pecunias etiam, deponebant in templis: et saepissime in isto Vestae, quod religione primum. Dio, 48, 37, de pace inter triumviros et Sextum inita: *Ταῦτά τε συνθέμενοι, καὶ συγγραψάμενοι, τά τε γραμματεῖα ταῖς ἱερείαις ταῖς ἀειπαρθένοις παρακατέθεντο.* Eadem in re Appianus B. C., 5, 73, *Καὶ ταῦτα συνγράψαντες, καὶ ἐσημήναντο καὶ ταῖς ἱεραῖς παρθένοις φυλάσσειν ἔπεμψαν ἐς Ῥώμην.* Sed ut Iulianum testamentum virgini Maximae traditum, Sueton., Caes., c. 83, ait: M. Antonii, depositum apud Vestales, Plutarch., p. 942, E. Et generatim de templis, Ulpian., l. 111, de tabb. exhib. *Si custodiam testamenti aedituus suscepit.* Dixi et pecunias in templis deponi solere: quod verum adeo, ut quidam omnes fortunas in iis haberent, quasi custodia certa. Vid. Herodian., de templo Pacis, quod exustum sub Commodo, 1, 14, 3. Nec mirum, quia milite haec templa custodiebantur. Tertullianus, de Corona, p. 127, C. ubi non vult christianum militem scribi. Et in Apologetico, p. 29, D. Ideo Iuvenalis, 14, 260. Castora vigilem dixit: *Et ad vigilem ponendi Castora nummi.* Lips.

Livia in familiam Iuliam. Ideo in numis et lapidibus exhinc fere Iulia scripta aut sculpta, non Livia: quod item in notis ad Valerium observamus. Sed nomen Augustae an recepit? Negat ecce Suetonius Claudio, c. 11. Dicit ab avia id recusatum: quae non alia quam Livia est. Mirum. Liviam enim Augustam faciunt scribuntque alii omnes: et hercle, si, ambitionem feminae novi, non recusavit. Tacit. 3, 64; 4, 16; 5, 1. Plinius, 15, extr. *Livia Drusilla, quae postea Augusta matrimonii nomen accepit.* Idem lapides sexcenti testantur et numi. Quid ergo Suetonio, l. c., visum dissentire! Non ipsi quidem, sed librario, qui pervertit. Liquet enim nobis corruptum locum scribendumque *ab viva recusatum*, vel, *ab ea viva.* Ad matrem Antoniam haec referuntur, non ad aviam: uti docet vel ἀκολουθία sermonis. Quae viva donata Augustae nomine a Caligula (*ταύτην τε γὰρ Αὐγοῦσταν εὐθὺς καὶ ἱέρειαν τοῦ Αὐγούστου ἀπέδειξε*, ait Dio, 59, 3) id sprevit: et mortua nunc per Claudium recepit. Itaque in lapidibus claudiani aevi: ANTONIAE. AVG. DRVSI. sculptum hodieque. Hoc verum; at interpretes in suetoniano loco quam natant? qui licet ad portum se recipiant, me duce. Lips. Emendationem optimam etiam numi firmant. In nostro autem loco *nomen Augustum* sine idonea auctoritate exsculpsit I. Gronov. ex codicis scriptura,

spem secundam, nepotes pronepotesque: tertio gradu primores civitatis scripserat, plerosque invisos sibi, sed iactantia gloriaque ad posteros. Legata non ultra civilem modum, nisi quod populo et plebi CCCCXXXV, praetoriarum cohortium militibus singula numum millia, legionariis CCC, cohortibus civium romanorum

Augustu. Ita quidem est ap. Lamprid. Severo, c. 1, et ceteros istius classis, non apud priores. Alia ne cumulem, Plinius, Paneg. 84, *cognomen Augustarum*, Suet., l. l. De nomine *Iuliae*, V. Ruhnken. ad Velleium, p. 311.

Sed iactantia gloriaque. Quare *iactantia?* quasi sine affectu scilicet, optimos utilissimosque patriae legisset. LIPS.

Civilem modum. i. e. nihil praecipuum novumque in legatis, nihil regium, aut praeter civium modum moremque. Nam de Falcidiae modo accipere (ignoscent viri magni) pravum acumen est. LIPS.

Populo et plebi CCCCXXXV. Video placere viro docto, emendari e Sueton., 101: *Populo et plebi* CCCC, *tribubus* XXXV, ut intelligamus, ait, praeter quadringenties legatum populo, etiam in singulas tribus centena millia relicta esse. Haereo: et e vulgatis Taciti verbis eruo bonum sane sensum. Coniunctim scilicet extulit noster, quae magis distincte Tranquillus. Ea tamen eius mens, ut populo legatum sit quadringenties, tribubus sive plebi XXXV. Ni esset, non iunxisset duas eas voces, *populo et plebi*. Sed populus ergo alius a tribubus? Alius, hac quidem in parte. Populo legavit quadringenties viritim distribuendum, et καθ' ἕνα: tribubus tricies quinquies, id est, corpori tribuum universo: veluti si collegio legem, et collegis singulis seorsum. Discrimen hoc summamque exactam neglexit Dio, 56, 32, qui satis habet dicere legatum populo CCCC. Neglexi, vereor, et ego, dum in electis motus haesitatione aliorum tentavi corrigere in Suetonii verbis, *tribubus* XXXV. LIPS. Add. Casaub. ad Suet., l. c., et Muret. V. L. 11, 3. Distributionem alii rectius sic faciunt, ut quod populo legaverat, in aerarium ad publ. usus delatum sit; quod tribubus, vicatim vel viritim perunumeratum.

Legionariis cohortibus civium. Bene additum, ne accipiamus etiam cohortes sociales. Ideo et Dio vertit, τῷ τε λοιπῷ πολιτικῷ πλήθει πέντε καὶ ἑβδομήκοντα δραχμάς. Itaque ille idem legiones πολιτικὰ στρατόπεδα non semel appellat, quia scripta ex civibus tantum. Fuit tamen, cum in Dione placeret, τῷ ἐκλεκτῷ πλήθει. Male. Sueton., l. c. *Legionariis trecenos numos: quam summam repraesentari iussit; nam et confiscatam semper, repositamque habuerat.* Ubi *confiscatam*, in fiscis adservatam: uti Tertullianus eleganti metaphora, de fuga, p. 698. B. *Felices itaque pauperes, qui animam totam in confiscato habent.* LIPS. Si rem, ut erat, edidit Tacitus, scripsit: *legionariis trecenos, cohortibus civium romanorum quingenos numos viritim dedit.* Sic enim Suetonius, sic Dio. Hoc si obtinere nequeam, admisero Freinshemianum, *leg. autem et coh.*

CCCCC numos viritim dedit. Tum consultatum de honoribus; ex quis maxime insignes visi: «ut porta triumphali duceretur funus,» Gallus Asinius; «ut legum latarum tituli, victarum ab eo gentium vocabula anteferrentur,» L. Arruntius censuere. Addebat Mes-

ea tamen conditione, ut cohortes civium romanorum solas aint urbanae cohortes; non quae aliae sub certis legionibus non continebantur; quas ille adiongit. Et fuerit aut error, aut negligentia Taciti, uno ordine habentis urbanos et legionarios; quum tamen urbani non in Augusti modo, sed etiam in Tiberii testamento lautius fuerint tractati. Sed, si verum licet fateri, magis placet prius. Gron. Freinshemianam rationem Ryckius dedit. Iac. Gronovius autem e Cod. mediceo *legionariis aut cohortibus*. Legiones quidem et cohortes saepe distingui certum est. Ego interea post *autem* interpunxi. Copula *et* potuit a Tacito ipso omitti, ut mox: *ut legum latarum tituli, victarum ab eo gentium vocabula anteferrentur*. *Aut*, quod in MS. esse testatus est Gronovius, vereor, ne Beroaldus recte acceperit pro *autem*. Ern. Valde vereor, ut recte acceperit. Tacitum asyndeton decebat in tali enumeratione; non adversativa *autem*, qua omnino rarius utitur, ne semel quidem in hoc toto libro; minime error in re notissima et gratae in vulgus memoriae. Adde quod *et* omissum post *autem*, nescio quo modo, vehementer displicet, nec illo exemplo bene defenditur; neque locum habet *aut*, cui particulae Crollius simplicis copulae vim tribuit, quibusdam locis male intellectis deceptus. Neque vero Broterii correctio, *leg. atque coh.*, vestigia corruptae scripturae eum fide sequitur. His de causis Gronovio maiori sine ulla dubitatione assentior, *aut* ex numerali nota CCC, et proximo versu CCC ex CCCCC depravata esse, atque ad hunc modum quo feci, mutanda. Tantum in re aperta et testata licet circa notas istas toties multo foedius habitas, praesertim in tanta similitudine elementorum.

Ex quis m. i. visi. Visi sunt hi, qui statim ponuntur. Wopkens. vel expungendum hoc *visi*, vel doplex *ut* nominibus censentium praefigendum putabat.

Porta triumphali. Sueton., 100, *Inter alia complura censuerunt quidam, funus porta triumphali ducendum, praecedente Victoria.* Neque dicit id factum: quod tamen viri docti ex Dione asseront, me mirante: qui video Dionem nihil tale, immo contra scribere, 56, 31, *funus eius ab equitibus noctu urbi illatum.* Si noctu quid refert per quam portam? Hoc tamen Dio, c. 34, *imaginem eius e palatio ceream, habitu triumphali, ductam; itemque alteram in curru triumphali.* Lips. Spectabant viri docti Dionis cap. 42, ubi funus non ducendum porta triumphali, sed ductum, narrat. Perperam Lipsius cogitabat de corpore e Campania in Urbem deferendo.

Porta triumphali. De hac porta videndus Alex. Donatus in Roma vetere, 1, 22, ita tamen, ut homini, quantumvis docto, ne credas, nescio quam religionem inferendi cadaver

salla Valerius, « renovandum per annos sacramentum in nomen Tiberii: » interrogatusque a Tiberio, « num se mandante eam sententiam prompsisset? sponte dixisse, » respondit: « neque in iis, quae ad rem publicam pertinerent, consilio, nisi suo, usurum, vel cum periculo offensionis. » Ea sola species adulandi supererat. Conclamant patres, « corpus ad rogum humeris senatorum ferendum. » Remisit Caesar adroganti mo-

Augusti per hanc portam Romanis obiectam, eaque religione vetitos, mortuum Augustum isthac recipere. Gron.

Renovandum per annos. De eo ritu dico ad 15, 67. Valuit autem haec seutentia, et voluit Tiberium iam principem esse: neque enim alii iuratur. Eoque velut offeusus, rogat, quo auctore dixisset? Lips. Sacramentum *in nomen* nun est aliud quam supra dictum *in verba.* Etiam militis sacramentum singulis annis reuovari moris erat. Quare qui id trausferendum ceusebat in novum priucipem, is primus militaris principatus fuudamentis iactis libertati funus parabat. Atqui potuit Messalla hanc adulationem sententiae auae iutexere? Per egressionem puta, de qua vid. 2, 38, eoque spectare videtur verbum *addebat.* Iam ante talia plura immisturi erant senatores: sed *nihil ille agi passus nisi de supremis Aug.* Logi volebat.

Corpus humeris. Qui huuor, nisi fallor, Sullae habitus primo Romanorum. Appiauum lege, 1, 106, Civil. Lips.

Remisit Caesar. Quid? non ergo elatum corpus humeris seuatorum? Est vero. Sueton., 100. — * Id. Dio. At remitteudi verbum eo valet, ut non sit factum. Lib. 3, 55. *Remissa aedilibus talis cura.* Lib. 11, 3. *Hortantibus dehinc inediam et levem exitum, remittere beneficium Asiaticus ait.* Scribo ergo, *permisit Caesar.* Sed eam ipsam permissionem arrogantem esse vult Tacitus, quia per speciem modestiae, et quasi puguare cum seuatu uollet, habuit amplissimum ordinem inter vespilloues. Simile illud, 6, 23, de Asinio Gallo: *Consultusque Caesar an sepeliri sineret, non erubuit permittere. Add.* De correctiona nunc ambigo, quia docuit me vir ille qui omues, (Cuiacium dico, quem nemo satis unquam miratus est, qui cepit) eamdem vim iuesse verbo *remittendi.* Exempla apud ipsum in obss. 21, 29. Et sane in Irenaeo, 1, 8, etiam legi: *Remittite mortuos sepelire mortuos suos.* Lips. Sic accipio, *remisit* in adversando, et cessit instantibus patribus, superbus specie pudoris et modestiae, facto eodem verecuudus simul et arrogans. De Cuiacii observatione, quam laudat ὁ πάνυ, vide quae diximus obs. 4, 2. Gron. Locis ibi excussis adde Caes. B. G. 7, 20, med. Quod non simpliciter dissuadebat, aut significabat iudecoram rem esse, mera arrogantia erat: modestia videri poterat, quod nec imperabat, nec prohibebat, quum utrumque facere posset. Temperamentum fuit eiusmodi, quo aluti solemus in collegiis,

deratione; populumque edicto monuit, « ne, ut quondam nimiis studiis funus divi Iulii turbassent, ita Augustum in foro potius quam in campo Martis, sede destinata, cremari vellent. » Die funeris milites velut praesidio stetere, multum irridentibus, qui ipsi viderant, quique a parentibus acceperant diem illum crudi adhuc servitii et libertatis inprospere repetitae, cum occisus dictator Caesar aliis pessimum, aliis pulcherrimum facinus videretur : nunc senem principem, longa potentia, provisis etiam heredum in rem publicam opibus, auxilio scilicet militari tuendum, ut sepultura eius quieta foret.

9. Multus hinc ipso de Augusto sermo, plerisque vana mirantibus: « quod idem dies accepti quondam

quorum pars sumus, ut, quum nostra ipsorum res agitur, eam rem ad humanitatem collegarum reiiciamus. — * Crusius, Probab. crit., p. 28, intelligit, Caesarem remisisse molestiam illam rei per se non iniustae, nec alienae, ut moderatio sit in remittenda molestia, adrogantia in eo, quod rem ipsam non improbaret.

In campo Martis. Primum Sullam in campo Martio, per honorem, sepultum tradit Appian., l. c. Nam alii, etiam illustres viri, extra urbem. At postea Iuliae ibi tumulus, et mox ipsius Iulii, nunc Augusti, *sede destinata:* id est, in mausoleo, quod sibi struxit. Lips.

Praesidio stetere. Tanquam metuendum fuisset, ne plebi, quae nondum vetus servitii, exsequias divi Iulii tantis studiis concelebraverat, nunc demum, postquam ad libertatem tot per annos omnium animi occalluissent, mitis domini supremum honorem turbare, seque eadem opera militibus discerpendam obiicere liberet. Ita propemodum Muretus. Supervacui apparatus risorem in ipso senatu vide ap. Dion. 57, 2.

* *Improspere repetitae.* Iac. Gronov. malebat *improspera.* Male Wopkens.

Provisis h. in rem p. opibus. Quum provisum esset, ne successoris exercitus et reliquae opes deessent ad opprimendam rem publ.

Quod idem dies. Erit fortasse, qui hic adhaereat; cui adiutorium ego. Triplex enim ratio numerandi imperii augustei. Alii plurimique ab actiaca pugna numerant, cum victo Antonio potens fuit imperii solus. Ea pugna pugnata IV nonas septembres. Quidam a sexto eius consulato, cum imperium illi a senatu firmatum, datumque cognomen Augusti : quasi is legitimi principatus primus dies. Id fuit VII idus ianuar. Atque ea ratio numerandi provinciis fere familiaris. Ita in lapide, qui Narbone: VII. QVOQVE. IDVS. IANVARIAS. QVA. DIE. PRIMVM. IMPERIVM. ORBIS. TERRARVM. AVSPICATVS. EST. THVRE. VINO. SVPPLICENT. Orosius 6,

imperii princeps et vitae supremus: quod Nolae in domo et cubiculo, in quo pater eius Octavius, vitam finivisset. Numerus etiam consulatuum celebrabatur, quo Valerium Corvum et C. Marium simul aequaverat: continuata per septem et triginta annos tribunicia potestas: nomen imperatoris semel atque vicies partum aliaque honorum multiplicata aut nova.» At apud prudentes vita eius varie extollebatur, arguebaturve. Hi, «pietate erga parentem et necessitudine rei publicae, in qua nullus tunc legibus locus, ad arma civilia actum, quae neque parari possent, neque haberi per bonas artes. Multa Antonio, dum interfectores patris ulcisceretur, multa Lepido concessisse. Postquam hic socordia senuerit, ille per libidines pessum datus sit, non aliud discordantis patriae remedium fuisse, quam

20, paullum a lapide dissentiens, VIII nominat idus. Longius recedit Censorinus, de D. N. 21, qui reiicit in XVI cal. febr. Ovidius idus dumtaxat nominat Fast. 1, 587 et seq. Sed lapidem ego credo verum dicere. Tertii denique numerabant a primo eius consulatu: scilicet quia is gradus et aditus ad reliquos honores. Is fuit XIV kal. septembres. Eam rationem sequutus est quicumque ille scriptor de caussis corruptae eloquentiae, c. 17, qui imperitasse Augustum ait annis 56, fallente numero, nisi ad hanc rationem. Quam ipsam sequuti curiosi isti, qui initium imperii et finem Augusti vitae in eumdem diem, miraculi caussa, conferebant. Satis dixi: tu abi liber et expeditus. LIPS. Conf. Monim. Ancyr. in Chishulli Antiq. asiat., p. 172. Norisii Cenot. Pis., p. 102, et ex vett. maxime Dio, 56, 30.

Simul aequaverat. Nam Valerius sextum, Marius septimum consul. At *ter Latio deciesque tulit labentibus annis Augustus fasces*, ut ait Statius Silv., 4, 1, 31. LIPS. Valerii illius verum cognomen *Corvum* fuisse, non *Corvinum*, quod h. l. vulgatur, docuerunt Sigonius, Pighius, alii. Quidni ergo Medicei fidem sequamur cum I. Gronov. et Allemando?

XXXVII *annos tr. p.* Accepit eam Aug. V kal. iul., ut per XXXVI annos et duos ferme menses gesserit. Dio, 53, 32, cum Norisii Cenot. Pis. p. 260 et seq. Mox *nomen imp.* illud dicitur, quod prisco more post poni solebat. Conf. Dio, 52, 41.

Aliaque honorum multiplicata. V. Sueton., Aug., c. 26 *seq.* et 57.

Necessitudine rei publ. Id est, necessitate: quia, ut mox loquitur, *tempora rei publ.* id poscebant, et asperum hoc remedii. LIPS.

Dum interfectores. MS. dabat *tunc.* Inde Beroald. coni. *quo*, Rhenanus *ut*, Muret. et Pichena *dum.* Iac. Gronov. *tunc interf. p. ut ulcisc.* Acutius, ut solet.

ut ab uno regeretur. Non regno tamen, neque dictatura, sed principis nomine constitutam rem publicam: mari Oceano aut amnibus longinquis septum imperium: legiones, provincias, classes, cuncta inter se connexa: ius apud cives, modestiam apud socios, urbem ipsam magnifico ornatu: pauca admodum vi tractata, quo ceteris quies esset.»

10. Dicebatur contra, «pietatem erga parentem et tempora rei publicae obtentui sumpta: ceterum cupidine dominandi concitos per largitionem veteranos, paratum ab adolescente privato exercitum, corruptas consulis legiones, simulatam Pompeianarum gratiam partium: mox ubi decreto patrum fasces et ius praetoris invaserit, caesis Hirtio et Pansa (sive hostis illos, seu Pansam venenum vulneri adfusum, sui milites Hirtium, et machinator doli Caesar abstulerat); utriusque copias occupavisse: extortum invito senatu consu-

Mari Oceano. Hoc verum, et docui in admirandis I, 3, 4. Tamen addendum hic ex Herodiano, de Augusto, 2, 11, 5. Illic distincte pleraque: noster universa, et praecipua dixit. Sed fuere alibi *fossae*, *castra*, *stipites*: quae talia *limites* appellat Spartianus in Hadr. 11. *In plurimis*, inquit, *locis*, *in quibus barbari non fluminibus*, *sed limitibus dividuntur*, *stipitibus magnis*, *in modum muralis sepis*, *funditus iactis atque connexis*, *barbaros separavit*. Fuit instar valli castrensis, aut potius sudeti. Hic passim limitanei milites, quos Zosimus, 2, 34, narrat a Constantino sublatos, magno rei romanae malo. Lips.

Dicebatur contra. Uberius hanc partem exsequitur: an quia ipse in ea? non ambibo. Lips. Propterea illum iusto acrius carpit Famian. Strada Prolus. 1, 11.

Largitionem. Sic cod. et edit. pr. Vulgo *largitiones*. Id cur tam sedulo repetant editores, praesertim a I. Gron. moniti, non video. Etiam magis miror paullo post ab omnibus servatum *abstulerant*, quum iidem testes et grammaticus usus singularem commendet.

Consulis legiones. D. Iunii Bruti, quas in Mutinensi obsidio ad se traxit. Lips. Immo Antonii Quartam et Martiam, quae donis promissisque corruptae, M. Antonium consulem deseruerunt, seque cum Octavio coniunxerunt, ut recte Muretus. Gron. Cic, Philipp. 4, 2; Appian. B. C. 3, 93.

Fasces et ius praetoris. Suadente Cicerone, Philipp. V. Ern.

Extortum invito senatu. Muretus in commentario habet *senatu*. Apud Ciceronem id praeferendum esset. Historiam narrant Suet. Aug., 26;

latum, armaque, quae in Antonium acceperit, contra rem publicam versa: proscriptionem civium, divisiones agrorum, ne ipsis quidem, qui cepere, laudatas. Sane Cassii et Brutorum exitus paternis inimicitiis datos (quamquam fas sit, privata odia publicis utilitati-

5. *Ne ipsis quidem, qui coepere, laudatas.* Itane scripsit, an *fecere?* Locus luxatus. Forte, qui *reperere.* Ut ipsum Augustum oblique tangat: qui videri volebat invitus, et necessitate adactus, proscriptioni et agrorum divisioni consensisse. *Qui reperere* sunt, qui auctores proscriptionis fuere. Eo verbo saepius utitur noster Ann. 2, 30. *Callidus et novi iuris repertor Tiberius.* C. 83 *Honores, ut quis amore in Germanicum validus, reperti decretique* Ann. 3, 5. *cuncta a maioribus reperta: aut, quae posteri invenere, cumulata.* C. 26. *repertaque quaedam a Tullo et Anco.* C. 56. *id summi fastigii vocabulum Augustus reperit.* C. 69 *sapienter reperta et semper placita.* 4, 11. *Seianus facinorum omnium repertor.* C. 19. *Proprium Tiberio fuit, scelere nuper reperta priscis verbis obtegere.* C. 30. *delatores publico exitio reperti.* C. 71. *Latinius atque Opsius ceterique eius flagitii repertores.* 6, 5. *reperisse prorsus, quod D. Augustus non providerit.* 11, 25. *mitem et recens repertam rationem adhibuit.* 12, 53. *Pallanti, quem repertorem eius relationis ediderat Caesar, praetoria insignia censuit.* 13, 31. *ex dignitate populi romani repertum,* quod male solicitat Muretus. Proprie tamen proscriptionis auctor Sulla. De quo Seneca, de Benef., 16 *proscriptionem commentus est;* et Velleius, 2, 28. *Primus ille, et utinam ultimus, proscriptionis exemplum invenit.* Vides *invenire* dici Velleio, quod *reperire* Tacito dicatur. *Coepere* est ex mutilatione vocis. Ut ita Ann. 2, 36. *auretur* pro *augeretur* in codice Mediceo. 4, 51. *sponte incorum* pro *incolarum* in eodem codice. 65. *tavisset* pro *doctavisset.* Vid. et 5, 4, laudavit vero proscriptionem a patre repertam Sullae filius Faustus. Valer. Max., 5, 1, 3.

Dio, 46, 32, seq.; Appian. B. C. 3, 48, seq.

In Antonium. De hoc Iolio Antonio, ut supra, c. 5, de Paullo Fabio Maximo vid. Reinesii ep. 21 ad Rupertum.

Acceperit. Muretus malebat *acceperat:* sc. quia mox *fecere.* Tacitus utroque modo utitur: paullo ante *invaserit.* Sed saepius tamen plusquam perfecto, ut attentus lector facile observabit Ern.

Qui fecere. Muretus legi volebat *cepere:* idque probat Ryckius. Bene, ut opinor. Heinsius in Misc. Obs. v, ix, p. 283, *caepere* esse in scriptis ait, et emendat *fecere* vel *reperere.* Sed unus modo scriptus exstat, et is habet *fecere,* teste Pichena. Agnoscit tamen Sullam proprie esse proscriptionum auctorem et repertorem. Ego non ignoro, etiam Augustum simulasse, se invitum proscribere: sed si hoc voluisset Tacitus dicere, dixisset, ut opinor, brevius: *nec ipsis laudatas.* Longe gravissima sententia est, si nec illi probarunt divisiones agrorum, ad quos fructus ex iis pervenit. Ern. Verissimae sunt hae duae rationes, emendatio autem felicissima; cui futilia quaedam nuper opposita sunt. Speciosius iste abuti potuisset loco H. 1, 6, ut dictum videretur de mensoribus ex partibus triumvirorum. Sed cui placere hic potest herum operarum mentio? Immo quod in hoc genere largitionum. Cic., de Off., 2, 22, 79, accidere ait, ut eas ne sperata quidem gratia sequatur, in illa agrorum divisione evenisse, clare testatur Suet. Aug., c. 13. Haec maxime auctoritas fecit, ut *cepere* dederim in textu.

Privata....remittere. Vid. Cic., post reditum in senatu, c. 8. Idem, de provinciis consularibus, c. 18. Livius, 9, 38. Gron.

bus remittere); sed Pompeium imagine pacis, sed Lepidum specie amicitiae deceptos: post, Antonium tarentino brundisinoque foedere et nuptiis sororis illectum, subdolae adfinitatis poenas morte exsolvisse. Pacem sine dubio posthaec, verum cruentam: lollianas, varianasque clades; interfectos Romae Varrones,

Sed Pompeium.... Lepidum. Sic Livio restituimus, 24, 14. *Libertatis auctorem eis non se fore solum, sed consulem M. Marcellum, sed universos patres.* Gron. Alia exempla ad h. l. attulit Vertrauius. Sic, c. 22, *cum osculis, cum lacrimis dolorem meum implevero*, c. 59. extr. bis *ne.* c. 62. pr. *ut*, etc. Add. Gron. et Drak. ad Liv. 3, 11. Ern. Seneca de Benef. 1, 1, med. *Sed difficulter, sed subductis superciliis, sed malignis, et vix exeuntibus verbis.* Memini me talia etiam quater repetita legisse.

Tarentino. . . .. foedere. Ὑστερολογία est. Nam brundisinum foedus aliquot annis prius tarentino. Utrumque autem a loco, ubi ictum. Brundisinum, quod Caesar cum Antonio coiit, Perusia capta: cum morte opportuna Fulviae sublatum esset non dubium bellum, a. U. 714. Octavia tunc Antonio data, et provinciae Orientis. At tarentinum triennio posterius est: cum iterum simultate exorta, ὁ μὲν Ἀντώνιος (verba Appiani sunt civilium 5, 93.) *ἐξ Ἀθηνῶν ἐς Τάραντα διέπλει ναυσὶ τριακοσίαις·* sub prudentia Octaviae, adnitente item Agrippa et Maecenate, iterum compositae res. Antonius Caesari centum naves ad bellum siculum, ipse illi duas legiones ad bellum parthicum attribuit. Adi, si libido est. Plut. Antonio, p. 931. F. Dion. 48, 54. Lips.

Nuptiis sororis illectum. Octavius ex Ancharia. de quo instabili coniugio mire foedatus Senecae patris locus Suasoria prima. V. Excurs. in B. Lips.

Lollianas. Non impleo paginas istis, quae alibi exposita et prompta. In hac lolliana clade Iulium Obsequentem emendo de Prodig. 131. *Insidiis Romanorum Germani circumventi, sub M. Lollio legato, graviter vexati.* Nam contra scribo, *insidiis Germanorum Romani circumventi.* Vide praeterea Sueton. Aug., c. 23; Dion. 54, 20; Eusebium Chronicis Olymp. cxc. Lips. Cons. Velleium, 2, 97, et ibi Ruhnken.

Varianasque clades. Clades ea nota; sed Senecae de illa locus non sine labe, etiam in emendatis nuper libris. Epist. 47. *Mariana clade quam multos splendidissime natos, senatorium per militiam auspicantes gradum fortuna depressit: alium ex illis pastorem, alium custodem casulae fecit.* Cladene Mariana? ubi ista, aut quando? Nam C. ille Marius victor, ubique, si memini, et fecit servos, non dedit. Quod de ea accipias, quam Germanis intulit: nugae. An germani senatorium per militiam auspicantur gradum? Certissime rescribendum *variana.* Hanc enim nostram intelligit: et opportuno recentique exemplo admonet, posse e summa fortuna labi ad imam. Lips.

Varrones. Fuit Licinius Varro Murena: de cuius insidiis, praeter

Egnatios, Iulos.» Nec domesticis abstinebatur. «Abducta Neroni uxor: et consulti per ludibrium pontifices, an concepto, necdum edito partu rite nuberet: Q. Tedii et Vedii Pollionis luxus: postremo Livia, gra-

alios, Strabo, 14, p. 670. Lips.

Egnatios. M. Egnatius Rufus aedilis; de quo Dio, 53, 24; Suet., c. 19. *Mox M. Egnatii, axin Plautii Rufi.* Ita ibi scrib. non *Genutii.* Vide Senecam de Clem. 1, 9. Lips.

Iulos. Dicere videtur iussu Augusti occisum Iulum: idque et Dio prodidit, 55, 10. At Velleius sua manu cecidisse eum dat intelligi, 2, 100. Quid tum? nihil haec pugnant. Praecessit scilicet iussus Augusti: quem ille exsecutus sua manu. Iulum autem Antonium intelligit: triumviri filium, ad quem Horatii Oda 4, 2. Cognomen ei Africanus: quod male adhaesit Fabio, cum quo consul fuit, apud Suetonium in Claud., c. 2. Paullo enim Fabio cognomen Maximi fuit: et sunt duae ex ordine horatianae Odae, libri quarti prima et secunda, ad hos non dubie consules, perque eam occasionem coniunctim scriptae. De eo Iulo Seneca in de Brev. vitae, c. 5. *Filia et tot nobiles iuvenes, adulterio velut sacramento adacti, infractam aetatem territabant. Postquam* (melius, *postque*) *iterum timenda cum Antonio mulier.* Apparet enim hunc Iulum arcanum aliquod scelus (cui proximus ab adulterio gradus est) cum Iulia in Augustum concepisse: uti olim cum Cleopatra eius pater. Lips. Contra particulam huius notae, quae pertinet ad consulatum Iuli et Paulli Fabii, et cognomen Africani disputant Reinesius et Rupertus in Epistolis. Ern. — * Item Reinesius in V. L. *t*, 17 et Intpp. ad Horat.

Q. Tedii .... luxus. Non extrico, quis hic Tedius. Utrumne *Atedius* scribendum? ut sit ille, qui Ciceroni ad Att., 12, 4 et seq. dictus inter Caesaris amicos. An Sex. Tedium Afrum capimus, qui consul designatus se praecipitavit, apud Sueton. Aug., c. 27? Leviter placet. Magis est, ut geminata ab haesitante librario vox sit, scribamusque: *Qui Vedii Pollionis luxus.* In Seneca sane simile mendum succreverat, de Ira, 3, 40. *Divus Augustus cum coenaret apud Vedium Pollionem*, ita restituit Pincianus, cum antea, *Atedium*, legeretur. Pincianus, selectus mihi censor, et verbis modicus, re iudicioque ingens. Mentio huius Vedii luxuriaeque eius apud multos, Dionem 54, 23; Plinium, 9, 23; Tertullianum de Pallio, c. 5, p. 138. *B.* Hic est ille Pollio, qui testamento Caesari Pausilypum legavit, at e cuius diruta domo facta Romae porticus, quae Livia dicta. Lips. *Atidius* praefectus Verris nominatur Ciceroni, 3, 32; et in.... *Atidius Geminus* pictor. Ad Atticum, 12, epist. 4 et 24, ex Caesarianis appellatur *Aledius*, qui forsan hic *Atedius*, ut suspicatur et Lipsius. Alioqui posses cogitare *Q. Asellii* ex Acrone ad illud Hor. sat. 2, 7. *Tutoque ciconia nido, Donec vos auctor docuit praetorius: Asellius quidam praetor fuit, qui usum ciconiarum condendarum primus reperit.* Gron. In Cod. erat *nuberetque Tedii.* Hinc Beroald. cum. *qui;* cui pronomini, hucusque per editt. vulgato, nullus hic locus est, quo id cunque torseris. Illud cer-

vis in rem publicam mater, gravis domui Caesarum noverca. Nihil deorum honoribus relictum, cum se templis et effigie numinum per flamines et sacerdotes coli vellet. Ne Tiberium quidem caritate aut rei publicae cura successorem adscitum: sed quoniam adrogantiam saevitiamque eius introspexerit, compara-

tum puto, in eo latere nomen *Quinti*, primum propositum a Rhenano; idque nunc reductum nemo doctus reprehendet. De nomine altero et, quam occulit, persona nihil compertum habeo. Non lubet, nobiles populinones omnes simili nomine exagitare ex lustris suis, hoc ipso Tedio (*seu Atedio*) nihilo notiores. Si tamen nominis similitudo sufficeret, ex proximo caperem Augusti coheredem, *Q. Pedium*, cui nemo adhuc manum iniecit. Sed nuperus quidam editor (Crollius. V. com. Acad. Palat. vol. 6 hist. p. 23. Cf. Goett. Anz. 1790, n.° 34 *), admirans in notis domesticae turpitudinis omissa adulteria, post longissimae disputationis taedium nos mactat coniectura, quam adeo in ordinem recepit, *nuptaeque taedia*. Haud vidi magis: id videat, opinor, quisque, malae linguae vulgi unum exemplum luxuriae satisfacere non potuisse.

Gravior domui Caes. Sic rescripsit Pichena, quem editores deinceps secuti sunt: sicque coniecerat Groslotius ad Dousam, (Burm. Syll. Epp. viris ill. script. t. 1, 48 *), ut concinnius et Tacito dignius, sed tamen nihil mutari volebat. In MS. est *gravius*, unde Beroaldus ediderat *gravis*. Iac. Gron. *gravis* servandum censet. Sic 6, 26; *grave conscientiae, grave famae suae*. Caussam affert, quod illud, rei publ. obtrudere fraudibus suis filium saevissimum, peius sit; certum praeterea, cum hoc dubium sit. Sed in criminando rumores pro certis rebus sumuntur: et in perdendis privignis maior saevitia. Ern. Loquuntur prudentes, quibus publica res antiquior. Recte igitur notant Allem. et Croll., gradationem ad h. l. alienam esse. Illa eiusdem vocabuli repetitio vel sine ulla maiore emphasi fieri solet. Ut c. 7, *miles in forum, miles in curiam*. Velleius, 2, 126, *daturos senatui, daturos principi leges*.

Templis et effigie numinum. Magna et insana ambitio: quam exemplo Herculis et Liberi patris excusare tamen videtur, 4, 38, noster. Sed Augustus adhuc vivus, et hominem fungens, in provinciis esse colique voluit pro deo; in provinciis, non in Italia, aut Romae. Sueton., 52, de urbe ait: Dio etiam de Italia, 51, 20. Quod Tacitus scribit effigie numinum: valet in eam mentem, ut signa adposita Augusti statuis sint: quae solent deorum: puta, radius, hasta, fulmen. Lucan. 7, 458. *Fulminibus manes, radiisque ornabit et astris*. Itaque numi etiam hodie, in quibus Augusti caput radiatum. At de flaminibus et sacerdotibus Augusti, plena omnia monimenta, ut putidum sit referre. Vide pluscula in Excurs. C. Lips.

Comparatione deterrima. Sive placet, *teterrima*. De re Suetonius Tib., c. 21. *Augustum ambitione tractum, ut tali successore, desideraretur ipse quandoque fieret*. Lips.

tione deterrima sibi gloriam quaesivisse.» Etenim Augustus, paucis ante annis, cum Tiberio tribuniciam potestatem e patribus rursum postularet, quamquam honora oratione, quaedam de habitu culluque et institutis eius iecerat, quae velut excusando exprobraret.

6. *Quaedam de habitu cultuque et institutis eius iecerat.* De cultu Tiberii insolentiore quidquam sibi lectum homines eruditissimi negant, et recte. Legendum enim, *de habitu vultuque eius.* Habitum pro vestitu accepit librarius imperitus, cui *cultum* rectius quam *vultum* adiungi credidit. Ut Ann., 2, 59. *Tiberius cultu habituque eius lenibus verbis perstricto*; et alibi saepe. Atqui *habitus* corporis aeque animorum obvius apud scriptores: plerumque etiam cum *ore* aut *vultu* coniungitur. Noster Ann., 16, 22. *Habitum vultumque eius sectantur, rigidi et tristes.* H. 1, 17. *nihil in vultu habituque mutatum.* 2, 52, *vultum habitumque trahere in deterius.* De quo nos ad Claudiani Epith. Honorii 73. plura. Utrumque coniungit noster Ann. 12, 18 *cultu vultuque ad praesentem fortunam comparato.* Unice coniecturam nostram confirmat Suetonius Tiber., 68. *Incedebat cervice rigida et obstipa, adducto fere vultu, plerumque tacitus.* Tum, ne dubitare possis. *Quae omnia ingrata et arrogantiae plena animadvertit Augustus, et excusare tentavit saepe apud senatum et populum.* Vides, arrogantiam vultus in Tiberio excusari apud senatum ab Augusto, nihil illic de *cultu.* Noster Ann., 2, 29. *Manum ad Tiberium tendens, immoto eius vultu excipitur.* De Pompeio Lucan., 8, 665. *Nihil ultima mortis Ex habitu vultuque viri mutasse fateatur.* Senec de Benefic., 2, 19. *quid vultum habitumque oris pervertit.* Epist. 52. *insanum vultus habitusque demonstrat.* Valer. Max. 5, 10. Ext. 1 *vultu pristinum habitum retinente.* De oris habitu, vide locum a nobis restitutum Ann. 6, 20. et de hoc ipso Tiberio noster, 4, 57. *Erant, qui crederent, in senectute quoque corporis habitum pudori fuisse.*

Verum arbitror *deterrima.* Non placet *deterrimi* sine fulcro substantivi, multoque minus *teterrima.* Illud dicitur, ut *honorifica comparatio*, quae in honorem alterius utrius partis cedit; at sic in aliis, etiam συγκριτικῶς, permutantur attributa. Sic Germ. c. 5, terra nostra est *improcera* ob *improcera corpora* pecudum. De re, ne Augustus monstrum habeatur, vid. Ann. 4, 57; Dio 57, 3, 12; Suet. Tib., c. 23; Calig. c. 4, ipsamque rem perpende et fortunam domus principalis.

Habitu cultuque.... eius. Ad habitum spectant haec Sueton. Tib., c. 68. *Incedebat cervice rigida et obstipa, adducto fere vultu, plerumque tacitus*, etc. Addit pro Tacito etiam: *Quae omnia ingrata, et arrogantiae plena, animadvertit Augustus, et excusare tentavit saepe apud senatum et populum.* Atque haec ad *habitum*: in *cultu* eius quid notabile aut arrogans, haud nunc memini legere. LIPS. Recte. Itaque verissime Heinsius in Observ. Misc. V, IX, p. 284, emendat *vultuque*, quod unicuique in mentem venire debuerat e loco Suetonii. Cervix rigida et obstipa est habitus superbior. Atque etiam Tacitus haec duo alibi iungit: Ann. 16, 22. H. 1, 17; 2, 52, ut ibi iam notavit Heinsius, quem vide. Itaque in tanta evidentia non dubitavi rescribere *vultuque.* Adde infr., c. 33. ERN. Assenserunt Allem. et Brot. Rectius scripturam Cod. nunc reductam defendit Croll. fecitque iam Lipsius docto, ut saepe alias, silentio. *Habitus* in primis oris et vultus est, iungiturque modo *vestitus*, modo *cultus*: cuius pars est *vestitus.* Vide Suet. Aug., c. 44, et hunc ipsum Ann. 2, 59. In tali homine cultum habitui similem fuis-

11. Ceterum sepultura more perfecta, templum et coelestes religiones decernuntur. Versae inde ad Tiberium preces. Et ille varie disserebat: de magnitudine imperii, sua modestia; « solam divi Augusti mentem tantae molis capacem; se, in partem curarum ab illo vocatum experiendo didicisse, quam arduum, quam subiectum fortunae regendi cuncta onus. Proinde in civitate, tot illustribus viris subnixa, non ad unum omnia deferrent: plures facilius munia rei publicae sociatis laboribus executuros. » Plus in oratione tali dignitatis quam fidei erat: Tiberioque etiam in rebus, quas non occuleret, seu natura, sive adsuetudine, suspensa semper et obscura verba: tunc vero nitenti, ut sensus suos penitus abderet, in incertum et ambiguum magis implicabantur. At patres, quibus unus metus, si intelligere viderentur, in questus, lacrimas,

se, vel tacente Suetonio facile intelligitur.

Templum et coelestes. Templum in Palatio ipso, ex decreto senatus. Dio 56, 46. Καὶ αὐτῷ (Αὐγούστῳ) ἔν τε τῇ Ῥώμῃ ἡρῷον ψηφισθὲν μὲν ὑπὸ τῆς γερουσίας, οἰκοδομηθὲν δὲ ὑπό τε τῆς Λιουίας καὶ ὑπὸ τοῦ Τιβερίου ἐποιήθη, καὶ ἄλλοθι πολλαχόθι. Liviae tamen soli id opus attribuit (praeter Dionis et Suet., c. 47, mentem) Plinius, 12, 19. Huc respicientem credo Senecam scribere, Cons. ad Polyb., 35, extremo. Puto enim id templum in Palatii vestibulo fuisse, etsi referre forsitan possis ad templum Apollinis Palatini. Ceterum ἀποθέωσιν hanc Augusti, quam Tacitus commemorat, carmine singularis libris complexus videtur Ovidius, ut ipse quidem indicat, De Ponto, 4, 6, 17, et alibi. Lips. Quae hic *coelestes religiones*, in Kalendario amiternino vocantur *coelestes honores*, qui Augusto decreti dicuntur a. d. XIII kal. octobr. Nam dissentio a Fogginio, qui illarum rerum discrimen ex Dione trahit Fast. Praenest., p. 130.

Preces. Ut onus cuncta regendi sibi imponi patiatur. Post hoc scribendum forsan *At ille*.

Modestia. Id est, moderatione, animo minime ambitioso; atque sic alibi usurpat: Mureto notatum. Lips. Quod tamen h. l. non satis convenit, ubi opponitur magnitudini. Sensus requirit *mediocritate*: quo sensu fortassa *modestia* h. l. dictum. Sic *modestia hiemis*, 12, 43. Ern. Ipse Muretus accurate expl. tenuitatem virium V. L., 11. 4. Conf. Dio 57, 2, ubi Tib. aetatem at visus imbecillitatem excusat.

At patres. Confer. Dio 57, pr. Kh. *.

vota effundi; ad deos, ad effigiem Augusti, ad genua ipsius manus tendere: cum proferri libellum recitarique iussit. Opes publicae continebantur: quantum civium sociorumque in armis: quot classes, regna, provinciae, tributa, aut vectigalia, et necessitates ac largitiones. Quae cuncta sua manu perscripserat Augustus: addideratque consilium coërcendi intra terminos imperii, incertum metu, an per invidiam.

12. Inter quae senatu ad infimas obtestationes pro-

Ad effigiem Augusti. Quae in ipsa curia. Apparet enim ex illis, quae de Hortensio, 2, 37. Lips.

Cum proferri libellum. Libellum eumdem, quem Sueton. Aug., c. 28, *rationarium imperii* non incommode appellat: scilicet, quia rationes eo publicae continebantur. Videbatur autem prolatione libelli flexus paullum Tiberius, et imperium accepturus, cum curas susciperet. Vocat idem auctor etiam *Breviarium imperii* cap. ultimo. Ubi nota mihi etiam, indicem hunc rerum Augusti certo illum esse, cuius exemplar Ancyrae positum, et curante nobilissimo Busbequio exscriptum. Nam titulus in ea ipsa tabula iste: *Rerum gestarum divi Augusti, quibus orbem terrarum imperio populi romani subiecit, et impensarum, quas in rem publicam populumque romanum fecit, incisarum in duabus ahenis pilis, quae sunt Romae positae, exemplar subiectum.* Ex quo haud temere collegerim, dixerimque, in Suetonio scribendum, *in aeneis pilis*, non *tabulis*. De eadem re loqui utrumque, id quidem clarum est. Lips.

Opes publicae continebantur. Heinsius, l. c. omissum coniicit *eo*. Credo Tacitum ipsum omisisse studio brevitatis, ut alibi facit in pronominibus. Ern. Exempla collegit Wopkens. ad h. l.

Necessitates ac largitiones. Necessitates vocat onera publica, quaeque necessario in milites, in populum, aliasque imperii res eroganda. Livius eadem sententia, 23, 48. Lampridius Alexandro, c. 38. Capitolinus paullo aliter in Gord., c. 32. Tacitus, 2, 27, extr. pro onere vel angore, ex aere alieno: sive et pauperie. Lips. De larg. conf. lap. Gr. p.... vel Chishulli Monim. Ancyr. p. 174.

Addiderat consilium. Quod consilium suum plene extollit Augustus ipse apud Iulianum in Menippea de Caesaribus, p. 326, C. Spanh. Sed qui termini sive limites Rom. imperii sub Augusto? Duos nominat Iulianus, Istrum et Euphratem: quibus adde Rhenum et Oceanum, et quae supra dixi. Lips.

Metu, an per invidiam. Metu, quem pro ipsis habebat, *ne studio plura quaerendi ante parta amitterent.* Atque hanc rationem ab ipso Augusto in libello datam, Dio est auctor, 56, 33. Lips. *Per invidiam*, ne quis successorum proferendo fines augeret gloriam, et latius imperasse diceretur. Ern.

Dixit forte. Excidit hoc si in

cumbente, dixit forte Tiberius, «se, ut non toti rei publicae parem, ita, quaecunque pars sibi mandaretur, eius tutelam suscepturum.» Tum Asinius Gallus, «Interrogo, inquit, Caesar, quam partem rei publicae mandari tibi velis.» Perculsus improvisa interrogatione, paullulum reticuit, dein, collecto animo, respondit: «Nequaquam decorum pudori suo, legere aliquid aut evitare ex eo, cui in universum excusari mallet.» Rursum Gallus (etenim vultu offensionem coniectaverat): «non idcirco interrogatum, ait, ut divideret, quae separari nequirent; sed ut sua confessione argueretur, unum esse rei publicae corpus, atque unius animo regendum.» Addidit *laudem de Augusto*, Tiberiumque

*. *Unum esse reipublicae corpus.* Malo *rempublicam, atque unius animo regendam.* Sic Hist., 1, 30. *Si respublica et senatus et populus vana nomina sunt.* 2, 32 *Senatumque et populum, nunquam obscura nomina.*

calore sermonum, quum reliqua omnia probe meditata domo attulisset. Ne fortuiti speciem artem mimi putes. Suet., c. 24. Illud non fert latinitas.

Quam partem rei p. Explicat Dio 57, 2. Tiberius, inquit, tres fecerat rei publ. partes: prima Romam et Italiam complectebatur: altera, exercitus: tertia, provincias. Uni ex istis parem se aiebat, non omnibus. At bono histrioni detracta propemodum persona est, improvisa interrogatione Galli. Lips.

Perculsus. Legendum puto *percussus*, i. e. perturbatus et velut captus; de quo *percuti* dicitur non *percelli*, inprimisque in rebus repentinis. Sic Cic., Ep. ad Div., 9, 25, *repente percussus est atrocissimis literis*: ubi male quidam *perculsus*. Saepe haec verba confundi notissimum est. Ern. Vix id probavisset Bentleius, ad cuius doctrinam Ernest. in eadem correctione ad Suet. Tib., c. 11, provocat. Nam recollectus animus vocabulum gravius poscit. Atque proprium est *percelli* in terrore et formidine ex inopinis. Adde quod altero illo Tac. ne semel quidem utitur, hoc multis in locis. Quae res magnum in hoc genere momentum habet. Mecum sentit Wupkens. laudans H. 4, 16; 3, 36; 2, 25. A. 1, 28; 4, 54; et alia; adeoque in Cic. epist. 9, 25, nonnullorum lectionem bene restituit *perculsus*.

Rursum Gallus. Vulgo *rursus*. Scripturam Codicis, auribus gratiorem, habent priscae editt., ut c. 10, 25, 29. Alibi *adversum*.

Vultu offensionem coniectaverat. Int. e vultu Tiberii, in quo signa offensionis non satis dissimulatae eminebant. Praepositionis huius omissae plura exempla sunt apud nostrum Ern.

Laudem de Augusto. Liberiorem usum particulae *de* saepe notavi in

ipsum victoriarum suarum, quaeque in toga per tot annos egregie fecisset, admonuit. Nec ideo iram eius lenivit, pridem invisus, tanquam ducta in matrimonium Vipsania, M. Agrippae filia, quae quondam Tiberii uxor fuerat, plus quam civilia agitaret, Pollionisque Asinii patris ferociam retineret.

13. Post quae L. Arruntius, haud multum discrepans a Galli oratione, perinde offendit: quamquam

optimis auctoribus latinitatis. Fortasse ergo nihil opus Mureti correct. *Addidit de laudibus Aug.* Et magis in promptu erat *laudem Augusti*; ut natum esset mendum ex male repetita finali syllaba *de*.

Plus quam civilia. Calpurnius Flaccus Declam. 6. *Sceleratis ingeniis et plus quam civilia cupientibus non dominari instar servitutis est.* LIPS.

Pollionisque patris ferociam. Sic vocabatur in aula, quod, submittentibus sese, inservientibusque aliis, paullo plus libertatis et iuris sui retineret, qui, puero etiam tum privatoque Octavio, magnis legionibus imperitarat, dein adiutor partium, se iudicaret commeruisse, ut regni, cuius condendi non leve momentum fuerat, particeps magis quam *famulus ultimus esset*: ut canit Ennius. Nec dubito, quin *ferociam* interpretati sint aulae interioris ministri, quod Timagenem, cum Augustus desiisset amare coepit et contubernalem habuit, postquam ei domo sua ille interdixerat, ut tradit Seneca de Ira, 3, 23: quod Aesernini nepotis sui casum, qui in ludo Troiae crus fregerat, in curia graviter invidioseque questus est, teste Sueton. c. 43 (omnis enim ea invidia in principem, qui ludum ediderat, redundabat): quod bello Actiaco, cum tota Italia coniuraret pro Caesare, unus quievit, et se discrimini subtraxit, se praedam victoris fore praefatus, ut est apud Velleium, 2, 86. Hunc ego Velleium Asinii Galli clientem fuisse suspicor, atque eius gratiae non modo laudes patris, quas etiam cap. 36 et 62, et 73 et 76 decantat, sed etiam L. Munatii Planci, quas cap. 63, et 67, et 74, et 76, et 83, et 95 exstant, vituperia dedisse. Nam inter Plancum et Asinium simultates intercessisse discimus ex praefatione Plinii, ubi narrat non illepide Plancum, *cum diceretur Asinius Pollio orationes in eum parare, quae ab ipso aut liberis post mortem Planci ederentur, ne respondere posset*, dixisse, *cum mortuis non nisi larvas luctari*: atque eo dicto sic repercussisse illas orationes, ut apud eruditos nihil impudentius iudicetur. Unde colligere est, quantum fidei sit habendum convivae apud dominum de inimico illius haereditario male opinanti. Blandum fuisse aptumque auribus regiae (nam ut supparasitaretur, fortunae illius alienum erat) et inventum Augusti cognomen et Seneca in Praef. Quaest. Nat. 4, ostendunt. Virum tamen εὖ τυχόντα et res aliae gestae et conditum Lugdunum, oratorem summum epistolae in decimo Ciceronis Familiarium evincunt. Denique, quo

Tiberio nulla vetus in Arruntium ira; sed divitem, promptum, artibus egregiis et pari fama publice, suspectabat. Quippe Augustus supremis sermonibus cum tractaret, quinam adipisci principem locum suffecturi abnuerent, aut impares vellent, vel iidem possent cuperentque: « M. Lepidum dixerat capacem, sed aspernantem; Gallum Asinium avidum et minorem; L. Arruntium non indignum, et, si casus dare-

de incepimus, inter Asinium et Monatium hoc interfuisse puto, quod inter Labeonem Antistium et Ateium Capitonem: quaeque Asinii *ferocia* dicta est, eandem Labeonis *insaniam* vocatam fuisse. Dio, 1, 57. Ἀσίνιος δὲ δὴ Γάλλος παῤῥησίᾳ ἀεί τινι πατρῴᾳ καὶ ὑπὲρ τὸ συμφέρον αὐτῷ χρώμενος. Gron. Ad partem huius animadversionis pro Velleio suo accurate disputat optimus Ruhnken. 2, 63.

Arruntium divitem. Est is, qui consul anno urbis 732 artes in eo doctrinamque suspicit. Non vane, quoniam ex Plinii indice, lib. 3 et 5, inter scriptores censitus illustres fuit. Et scripsit, nisi fallor, Geographica. Divitias etiam commemorat: quas Seneca non fuisse ostendit a bona arte, si de eo quidem sensit De Benef., 6, 38. Sed alium ab isto, upinor, intelligit Seneca: qui sub Caio magnus, et qui ante praeco. Iosephum vide Antiq. 19, 1, sub fin. Lips. Ryckius intelligi potius vult eum, qui a. U. 759 consul fuit, et, auctore Dione 58, 27, a. U. 790 se interfecit ipse: filiumque putat illius fuisse. Verum videtur. Ern. Est etiam. Diligenter id docuit Brummerus de Lege Cinc., p. 84.

Divitem, promptum. Cicero ad Famil. 2, 18. *Tres fratres, summo loco natos, promptos, non indisertos* Lib. 1, 2, 14, in Verrem: *Heraclium hominem esse maiorem natu, non promptissimum.* Lib. 4, 17. *C. Cacurii, promptissimi hominis et experientis.* Iustinus, 22, 2, extr. *ex plebe quoque locupletissimos et promptissimos interficit.* Agric. 3. *Promptissimus quisque saevitia principis interciderunt.* Gron. Conf. Ruhnken. ad Velleii 2, 75.

M. Lepidum dixerat. Sic restituere ex Ruperti admonitione et demonstratione I. F. Gronovius et Ryckius, cum ita esset etiam in antiquioribus edd. ante Lipsium. Pichena et Freinsh. dederant *Manius Lep.* e Lipsii coniectura ad Ann. 3, 35, ubi vide. Ern. Conf. Burm. ad Velleii 2, 114.

Avidum, et minorem. Mureto legenti, *avidum, sed minorem*, Pichena assentitur. Vid. ad 6, 3. Ego *at* rescripserim. Ern. Dedit hoc Brot. Animadvertat hic nobis studiosus eloquentiae, quanta arte sine ulla affectatione variatae sint locutiones, *suffecturi abn.* et *impares vellent.*

Si casus daretur. Nempe a fortuna. Quemadmodum H. 1, 65. *Quoties fortuna contra daret.* Puta casum. A Sallustio in Iug. 56, *fortunam illis praeclari facinoris casum dare.* Vide ad Livium 30,

tur, ausurum.» De prioribus consentitur: pro Arruntio quidam Cn. Pisonem tradidere: omnesque, praeter Lepidum, variis mox criminibus, struente Tiberio, circumventi sunt. Etiam Q. Haterius et Mamercus Scaurus suspicacem animum perstrinxere: Haterius, cum dixisset, « Quousque patieris, Caesar, non adesse

30. Noster 11, 9, *casus Mithridati datus est occupandi Armeniam*. Lib. 13, 36. *bene gerendae rei casum offerri*. Quorsum ergo, *si casus daret, vi ausurum?* Gron. Sic Aurelius, qui passim vapulat a Gronovio, ne nominatus quidem.

Circumventi sunt. Exquisite pro oppressi, ad perniciem redacti. Ern. *Omnes* dicit de tribus illis, quorum mortes enarrat 3, 15; 6, 23, 48, quibus tamen locis accurate lectis mirabere, cur affirmate loquatur de omnibus.

Non adesse caput r. p. Sententiam potius in hoc loco expedimus, quam verba. Lectio quam posui, a Ferreto est, qui adseverat, in Mediceo Cod. sic scriptum. Et cur ambigimus? Sententia hercle percommoda est: offensum Tiberium, pro reliqua sua modestia, quod *caput rei publ.* nominaretur, qui tanquam veteri libertate unus vellet esse e multis. Nec absurde legeris e vulgatis, *non esse caput te rei p.?* Lips. Dicit hoc quidem Ferretus, sed aliud Pichena testatur, ibi legi corrupte; *non adesse caput te rei publicae*; quemadmodum vulgabatur olim, antequam Rhenatus coniiceret, quod nunc habetur. Cui omnino acquiescendum censeo, et illud, *non esse caput te*, iuxta miserum ac supervacaneum indico ac Vertranii, *non esse apud te caput*. Aeque *περιττῶς* Muretus cum suo, *desse caput rei publ.*, quae sit vetus scripture, pro *deesse*. Quid quaeso opus? aut quid minus est *non adest*, quam *deest?* Immo nescio quid gravius et suavius in isto. Cicero Bruto, 54. *Intelligens dicendi existimator*, etc. Tiberius dici sibi putavit: Quousque sines rem publ. quasi truncam et absque capite, quod scis esse atque esse debere Caesarem; neque ex illis, qui nomen hoc ferunt, alium quam temetipsum esse posse, nisi bellum civile volumus existere? Nolebat autem sciri, Caesarem rei publ. caput esse, quippe *ignota etiam tum Caesarum potestate*, quam ipse *onerosam servitutem* vocabat, et principem *servire senatui oportere* dicebat. Nolebat suspicari homines, si Caesar caput rerum foret, spe successionis in imperio id se nomen admisisse. Invitus audiebat per ipsum stare, quo minus rem publ. quaecunque pars nedum caput, deficeret. Nolebat notescere, alium principem ac rei publ. caput esse non posse, qui *modestiam* loquebatur et malle privatum pati se simulabat, quum iam eo processisset et milite et provinciis occupatis, ut privatus vivere non quiret. Praeterea illud, *quousque*, impatientiam quandam at familiaritatem praefert multum rogari et rogando fatigari volentis, nec nisi tardissime exorandum sese praebituri mimo agenti contrariam. Gron. Rhenanus in contextu servavit lectionem Cod. MS. supra indicatam: sed Aldus, qui alias sequitur

caput rei publicae?» Scaurus, quia dixerat, «spem esse ex eo, non irritas fore senatus preces, quod relationi consulum iure tribuniçiae potestatis non intercessisset.» In Haterium statim invectus est; Scaurum, cui implacabilius irascebatur, silentio tramisit: fessusque clamore omnium, expostulatione singulorum, flexit paullatim, non ut fateretur suscipi a se imperium, sed ut negare et rogari desineret. Constat Haterium, cum deprecandi caussa palatium introisset, ambulantisque Tiberii genua advolveretur, prope a militibus interfectum, quia Tiberius, casu an manibus eius impeditus, prociderat: neque tamen periculo talis viri mitigatus est, donec Haterius Augustam oraret, eiusque curatissimis precibus protegeretur. Multa patrum et in Augustam adulatio.

14. Alii *parentem*, alii *matrem patriae* appellandam; plerique, ut nomini Caesaris adscriberetur, *Iuliae filius*, censebant. Ille, «moderandos feminarum honores, dictitans, eademque se temperantia usurum in iis, quae sibi tribuerentur:» ceterum anxius invidia, et muliebre fastigium in deminutionem sui accipiens, ne lictorem quidem ei decerni passus est; aramque adop-

Rhenanum, dedit; *non adesse apud te rem publicam:* sive data opera, et de coniectura, sive casu. Ern. Quum dicit, *quousque pat.*, rem in unius sitam Tiberii potestate significat. Et *caput rei publ.*, *imperii*, senatus dictus vulgo, ut Hist. 1, 84, et tractatur ita saepe, nomine saltem, a posterioribus principibus. Cf. Ferrarii Elect. 1, 10, ubi ostendit male affectum Tib. quod videret simulationem suam detègi et artes suas perire.

Prociderat. Ceciderat supinus. Suet., 27, ubi rem attingit sine consularis nomine, quum istam *expostulationem singulorum* accuratius narrasset, c. 24.

Eiusque curatissimis. Ita correxi: vulgo, *et usque*. Lips.

Parentem.... patriae. Coniungenda sunt haec, non, ut plures faciunt, *parens* κατ' ἐξοχὴν sic intell., quasi sola dici meruerit parens, quae Tiberium peperisset. In proprio et magis genuino nomine *matris* maior est affectus caritatis. Cf. Dio, 57, 12; Suet., c. 50.

Ne lictorem quidem. Quo tamen vulgo feminae principes usae, ve-

tionis et alia huiuscemodi prohibuit. At Germanico Caesari proconsulare imperium petivit: missique legati, qui deferrent, simul maestitiam eius ob excessum Augusti solarentur: quo minus idem pro Druso postularetur, ea caussa, quod designatus consul Drusus praesensque erat. Candidatos praeturae duodecim nomina-

stalium exemplo. Claudii quidem Agrippina, etiam duobus. Tacit., 13, 2. Lips.

Aramque adoptionis. Ludos hic facit vir doctus, equite non plaudente. Damnat lectionem veterem, et multis verbis suadet hanc novam, *aeraque adoptionis*, quasi Tiberius, inquit, in aes incidi adoptionem publiceque proponi vetuerit. Mi homo, hodie nihil credo tibi. Nam notus mihi mos romanus, quo receptum, ut propagandae memoriae caussa, ara aut templum statueretur virtuti reique, quam cuperent laudatam. Noster 3, 57. Ita opud eundem, cum Tiberius publico iudicio ultus esset Germanici mortem: *Caecina Severus censuit aram Ultioni*, 3, 18. Et ab amicitiam cum Seiano, 4, 74. Patres *aram Clementiae, aram Amicitiae, effigiesque circum Caesaris et Seiani censuere.* Et 15, 23, post natam ex Poppaea prolem, *supplicationes a senatu decretae, et templum Fecunditati.* Eodem traho Suetonii illud in Calig. 8, praeter interpretum mentem: *Addit etiam pro argumento, aras ibi ostendi inscriptas, ob Agrippinae puerperium.* Erat idem ille, dum censet, de Tiberii adoptione hic agi: cum Tacitus intelligat de Liviae. Nam Livia testamento adoptata in familiam Iuliam nomenque Augustae: et novo exemplo, coniux facta filia mariti. Ideo dum Liviae adulantur, decreta ara Adoptioni. Passim in lapidibus et numis, *divi filia* lego. Ut in marmore hispaniensi:

IVLIAE. AVG.
DIVI. F. MATRI.
TI. CAESARIS. AVG. PRINCIPIS. ET. CONSERVATORIS.
ET. DRVSI. GERMANICI.
M. CORNELIVS. PROCVLVS.
PONTIFEX. CAESARVM.

Numo aereo, S. P. Q. R. DIVAE. IVLIAE. AVGVSTI. FIL. carpenti forma tracti a duobus mulis. Lips. Cf. Ruhnken. ad Velleium 2, 75, p. 322.

Proconsulare imperium. Quodne ante habebat? Nam Dio 56, 25, diserte proconsulare imperium illi tribuit, anno 764, id est, triennio ante. Sed intelligit, credo, proconsulare imperium perpetuum: quod inter titulos principatus. In oratione Alexandri apud Lamprid. 8. *Gratias vobis P. C. de caesareo nomine, de pontificatu max., de trib. potestate, et proconsulari imperio, quae omnia novo exemplo uno die in me contulistis.* Ab eadem mente Nero 12, 41, curante Agrippina, *proconsulare imperium extra urbem habet: et princeps iuventutis appellatur.* Exemplum ab Augusto, cui decretum perpetuum proconsulare imperium Dio tradit 53, 32. Lips.

Candidatos praeturae duodecim. Praetorum origo, progressus, augmentum, satis ambigue tradita: etiam ab iis, quibus haec nos cura foit.

vit, numerum ab Augusto traditum: et, hortante senatu, ut augeret, iureiurando obstrinxit se, non excessurum.

15. Tum primum e campo comitia ad patres translata sunt: nam ad eam diem, etsi potissima arbitrio principis, quaedam tamen studiis tribuum fiebant. Neque populus ademptum ius questus est, nisi inani rumore: et senatus, largitionibus ac precibus sordidis exsolutus, libens tenuit, moderante Tiberio, ne plures quam quatuor candidatos commendaret, sine repulsa et ambitu designandos. Inter quae tribuni plebei petivere, ut proprio sumptu ederent ludos, qui de nomine

Ego breviter rem expedivi et ad historiae fidem; quae vide, si vis, in Excurs. *D.* Lips.

Numerum ab Augusto. Diffuse magis Velleius 2, 124. Lips. Mox malim *iureiur. obstrinxit se: non exc.* Ern.

Tum primum comitia. Comitiorum res, amissa libertate, varie habita: ac vide omnino in Excurs. quae huc faciunt, litt. *E.* Lips. *Summota e Foro seditio, ambitio Campo*, ait Tiberii adulator Velleius 2, 126. — *Arntzenius fil. in misc., c. 11, p. 118, putat, non omnem comitiorum rationem ad patres esse translatam, sed tantum ius magg. in comitiis creandorum.

Ambitu desig. Id est, ut nec opus quidem haberent in senatu ambire, sufficeretque sola principis commendatio. Lips.

Ludos, qui de nomine Augusti. Verum est. Nam et in kalend. veteri hodieque legimus, IV eid. octob. AVGVST., id est augustalia. Eorum ludorum originem reperio, anno 735, cum ex graeciensi et sicula peregrinatione redux Augustus passus est inter alios honores, Τύχῃ τε ἐπανακωγῷ βωμὸν ἱδρυθῆναι, καὶ τὴν ἡμέραν ἣν ἀφίξοιτο, ἔν τε ταῖς ἱερομηνίαις ἀριθμεῖσθαι, καὶ Αὐγουστάλια ὀνομάζεσθαι. Dio 54, 10. Ludique eo, die ex decreto senatus instituti, octennio posterius, Aelio Tuberone, Paullo Fabio coss. Idem scriptor, c. 34. Τὰ δὲ δὴ Αὐγουστάλια, ἃ καὶ νῦν ἄγεται, τότε πρῶτον ἐκ δόγματος ἐτελέσθη. At Suidae v. Αὐγουστεῖον. Augustale etiam locus est, in quo praefecti regionum et cultores Augusti saltabant, idibus octobris. Video hominem alludere velle ad hos ludos, sed ita, ut eum plano non capiam. Αὐγουστεῖον, inquit, ἐκλήθη, διότι τῇ τε τοῦ Ὀκτωβρίου μηνὸς οἱ ῥεγεωνάρχαι καὶ σεβαστοφόροι ἐχόρευον ἐν τῷ Αὐγουστείῳ, οἷον ἐν τῷ ὀψοπωλίῳ, εἰς τιμὴν Τιβερίου. Scies tamen et alios ludos fuisse, die natali Augusti, qui pariter celebrantur in Circo, notatos Fastis, IX kal. octob. H. D. AVGVSTI. NATALIS. LVD. CIRC. Quorum mentio est Dioni l. c., in actis anni 743, et Suetonio, nisi fallor, c. 57. *Equites romani natalem eius sponte atque consensu bi-*

Augusti, fastis additi, Augustales vocarentur. Sed decreta pecunia ex aerario, utque per circum triumphali

duo semper celebrarunt. Quos intellegit et Ovidius de Ponto 4, 9, 115. Sed eos cave cum Augustalibus confundas. Lips. Suidae locus, quamquam obscurior, ludicra memorat in Tiberii, non Octaviani honorem instituta, ut contra Lips. recte demonstravit Contarenus V. L., c. 3. Ern.

Utque per circum: Tribuni, mortuo Augusto, praefecti his ludis, ait Dio 56, 46, quasi sacri: ut id quoque cederet honori Augusti. Ludi autem ipsi, circenses, id est curules, et, si forte, venatio. Quod vestem triumphalem petunt tribuni: faciunt ad exemplum consulum et praetorum, quibus in circo ludos praebentibus ius togae pictae. Iuvenal. 11, 193. Quo versu haesi aliquando, num pro *praedo* leg. *praeda*, quia magna scilicet pecuniae vis effundenda praetori in aurigas et equos, iisque ipse quasi praeda. Conf. idem 10, 37: Nec alius sententiae illud Cornelii nostri 12, 41, ut dicam in loco. Lips. Iustinus, 16, 5, de Clearcho: *Veste purpurea et cothurnis regum tragicorum et aurea corona utebatur.* Conf. Dio 56 extremo: Τά τε Αὐγουστάλια, etc. At vir nobilis apud Tacitum corrigit, *triumphali veste veheretur.* Nimirum eam his verbis sententiam tribuit quae requirit ex superioribus intelligi τὸ *petivere:* tanquam sit integrum, *iidem tribuni petivere, ut per circum triumphali veste veherentur:* sic patet duplex eorum desiderium exponi, alterum de veste, alterum de curru, quod quia mox negatum dicatur, concessum illud apparere. Me vero a vetere scriptura tenenda nondum deterret haec ratio. Neque enim petitionem tribunorum, sed decretum senatus aut responsum ad petitionem ea verba continere censeo: sive illi aperte utrumque postularint, sive ius edendorum ludorum complectebatur hos honores, ut etiamsi nominatim mentio de illis facta non esset, eos fuerint usurpaturi, nisi senatus de altero vetuisset. Suppleo autem, quod compendifecit Tacitus, vel ex praecedentibus, vel ex subsequentibus. Satis enim commode intelliges, quasi dictum esset: *decreta pecunia ex aerario simulque decretum, ut per circum triumphali veste uterentur.* Nec minus commode: *utque per circum triumphali veste uterentur, permissum; curru vehi haud permissum.* Quale illud, 13, 56. *Deesse nobis terra, in qua vivamus; in qua moriamur, non potest.* Ubi perinde dissimulatum τὸ *potest*, ut illic τὸ *permissum.* Gron. Durum mihi videtur: *ut per circum triumphali veste uterentur.* Nam si capias *in circo*, dum ludis praesiderent, vix credo *per* sic dici de loco de re transitura, ut coena, die, ludis, recte dici constat. Intelligere, dum per circum irent, id ipsum quoque displicet. Venit in mentem suspicari, locum mutasse verba, et sic transponenda esse: *per circum curru vehi haud permissum*, sc. ad locum, quo escenderet ad quadrigas mittendas, et inde ad foros publicos. Livius 45, 1. *Quadrigis missis, consul currum conscendit, et cum per circum reveheretur ad foros publicos, etc.* Adde Plinium H. N., 34, 5. Ern.

veste uterentur: curru vehi haud permissum. Mox celebratio annua ad praetorem translata, cui inter cives et peregrinos iurisdictio evenisset.

16. Hic rerum urbanarum status erat, cum pannonicas legiones seditio incessit; nullis novis caussis, nisi quod mutatus princeps licentiam turbarum, et ex ci-

Mira crisis. Dubium esse nequit, *per C. esse in circo*, quatenus certus locus circi non significatur. *Bella per Emathios*, etc. Plinii verba nihil efficiunt. Dio l. c. *Καὶ γὰρ τῇ ἐσθῆτι τῇ ἐπινικίῳ ἐν τῇ Ἱπποδρομίᾳ ἐχρήσαντο, οὐ μέντοι καὶ τοῦ ἅρματος ἐπέβησαν.* Ceterum prior Gronovii ratio unice vera est: *decretum ut... uterentur*. Apte comparavit Wopkens. Annal. 14, 12; Liv. 40, 44, med.

Curru vehi haud permissum. Ne prorsus aequarentur potestati maiori. De curru praetorum in circo Iuv. 10, 36; Plin., l. c. De consulum, Plinius alter in Laudatione Traiani c. 92 extr. Scripsique de his uberius peculiari de spectaculis libro, cui Saturnalia index. LIPS.

Celebratio annuum. MS. Beroaldos, Rhenanus habent *annum*, quod Aldus correxit *annuum*, secutus coniecturam Beroaldi, volebatque servatum I. Gronov. qui tamen retinuit in contextu *annua*, quod editiones recentiores obtinet. Id venit in textum, ut opinor, sedulitate correctoris vel operarum, cum in *annuum* vitium esse putarent. Si tum primum instituti fuissent ludi augustales, *annua* probarem: nunc friget hoc epithaton. Itaque veterem lectionem restitui. Praetori peregrino anni cuiusque cura ludorum mandata. ERN. Ernestium secuti sunt Allem. et Brot. Ferri posset, si legeretur *annuum magistratum cui*, etc. Nunc magistratus nomine addito frigidum et absurdum fit adiectivum; idque sibi ipsius sententiae vi asciscit *celebratio*. I. Gron. et qui huic paruerunt, errabant in eo, quod ludos illos iam ante hoc decretum senatus statos et quotannis celebratos putabant. Id autem non liquet ex Dione, tum locis duobus illis, tum 55, 6; 56, 29, et 46 seq. Sed ut illud pro certo sumam, quotannis celebratos esse (credibile facit adulatio saeculi), ex uno tamen horum locorum plane apparet, a. U. 743, a senatu rem nondum constitutam vel ordinatam fuisse in singulos annos. Neque, si id factum esset, fieri poterat, ut nunc, quasi nihil actum esset, tribuni pl. operam suam ac sumptus offerrent, aut de modo celebrandi ulla consultatio apud senatum oriretur. Alia quaedam, quae nostrae lectioni firmandae fuerint, ad cap. 54, disputabo adversus Lipsium, qui hic mecum sentit in notula primae edit. adscripta. Iam una restat dubitatio, a Freinshemio mota. Putat is, infectum verbum *vocarentur* ex obliqua oratione pendere, ne Augustalia tum demum in Fastos relata nomenque adepta videantur petitionem eius generis modum tribunorum egressuram, itaque eos dicere, *ludos qui.... Augustales vocantur*. At grammatica haec ratio, apud Cic. certissima, multum cautionis habet in Tacito, quod claris exemplis

vili bello spem praemiorum ostendebat. Castris aestivis tres simul legiones habebantur, praesidente Iunio Blaeso: qui fine Augusti et initiis Tiberii auditis, ob iustitium aut gaudium intermiserat solita munia. Eo principio lascivire miles, discordare, pessimi cuiusque sermonibus praebere aures, denique luxum et otium cupere, disciplinam et laborem adspernari. Erat in castris Percennius quidam, dux olim theatralium ope-

alibi doceo. H. l. certe, si illud voluisset, non tanta ambago, sed simpliciter *Augustales* scripturus fuisset. Neque video, quae lex aut mos magistratum, qui ius relationis haberet, ab illa re addenda deterrere potuerit. At Dio repugnat, aiunt. Nondum video. At licet repugnet is, qui Augustalium nomine tam parum accurate utitur, ut quemvis prope diem, in Augusti honorem celebratum, ita appellet. Illum aliquid turbare in hac re, iamAgginius sensit, l. c., p. 133, et antea Reimarus, p. 827.

Ostendebat. Arguta brevitas: *mutatio principatus spem lucri ostendebat ex bello civ.* Mutatio enim illa erat prima caussa turbarum, *quae occasionem lucri ostentabant.* Postremum hoc verbum Freinsh. in Iodice Flori malebat potius quam *ostendebat.* Sane alterum Tacito frequentius est; sed ea una ratio non satis valet. — * Wupkeus. stat pro vulg.

Iustitium aut gaudium. Iustitium, ob mortem Augusti indictum, et publicus dolor et cessatio: gaudium, ob initia Tiberii. Et tunc quoque feriae in natali imperii. Lips. Acutissime monuit Muretus, sed nulli Intpp. auditus, verba *aut g.* ex priore vocabulo perperam iterato nata, vel adiecta esse ab aliquo, qui, iustitium quid esset, parum recte teneret. Fuerunt enim feriae, gaudentibus iuxta et maerentibus indictae ex more, sicut hodie publici luctus in morte principum. Secutam mox aut coniunctam cum iustitio fuisse publicam gratulationem seu laetitiam, nusquam lego; et ineptum videtur *gaudium* de praesidis affectu privato. Ursinus malebat *ob moestitiam aut g.* Etiam ineptius. Dicamne quod sentio? Mihi hoc totum glossam olet.

Dux olim....... operarum. In theatro, sicut in circo, suae partes et factiones: distracto videlicet favore plebis in hunc histrionem, in illum. Eae non raro in tumultum exibant, imo pugnam, imo caedem. Dux his factionibus et signifer, levissimus quisque e plebe: cui lingua manusque ad iniurias et contumelias promptae. Ab uno exemplo disce rem totam apud Suetonium Nerone, c. 26. Operae autem theatrales Tacito: ut Ciceroni, operae clodianae: et in lapide prisco, OPERAE VETERES A SCAENA. Plinio etiam operae in circo, sed a me correcto, 8, 6. *L. Piso inductos duntaxat* (elephantos intelligit) *in circum, atque ut contemptus eorum incresceret, ab operariis hastas praepilatus habentibus per circum totum actos*, ubi, *ab operis* scribendum

rarum, dein gregarius miles, procax lingua, et mi-

esse confirmo. Lips. Eorum, qui operam suam locabant ad fabulas agendas, interpretatur Muretus. Video, quid virum magnum deceperit. Sic enim Sueton., Aug., c. 43: *Ad scenicas quoque et gladiatorias operas etiam equitibus romanis aliquando usus est.* Conf. c. 45, et Ner. 12. Itaque Salinerius quoque Lipsio cornua obvertens, *ducem theatralium operarum* facit, qui regit gregem histrionum: qualis, qui in Terentii Hecyrae et Heautontimorumeni prologo loquitur, eum sumere sibi suoque gregi comoedias recitandas, quas alii composuerunt: et addiscendo multa, multa recitando, non ineptum ad turbas conciendas evadere. At non de his Tacitus, cui *operae theatrales* sunt in spectatoribus, qui plaudebant ipsi primi, et fautores plausoresque histrionibus comparabant. Hi sunt, quos Plautus egregie describit in prologo Amphitruonis, v. 65. sqq. Ubi habes omnem operam, quam praestabant hae operae. Eodem pertinet infra, v. 82 sqq. Nimirum *operae theatrales* sunt *fautores delegati.* Nam quod ex Coelio Rhodig., 5, 8, nescio quod nubilum Plauti monent illustrari, et Coelius et ipsi tenebris circumfusi sunt. Plinius, Epist. 7, 24. *At hercule alienissimi homines in honorem Quadratillae (pudet me dixisse honorem) per adulationis officium in theatrum cursitabant, exsultabant, plaudebant, mirabantur: ac deinde singulos gestus dominae cum canticis reddebant: qui nunc exiguissima legata theatralis operae corollarium accipient ab herede, qui non spectabat.* Ubi longe devius a vero doctissimus Augustus Buchnerus. Corrigit se, inquit, quod id, quod Quadratillae mimi praesente domina faciebant, non honor esset, sed adulatio turpis. Immo, corrigit, quod eos, qui Quadratillae pantomimis studuerant, id in honorem dominae fecisse dixerat. Scribendum: (*pudet me dixisse honorem, per adulationis officium*) ut intelligas ad posterius membrum, *immo* vel *volui dicere.* Nisi simplicius est (*pudet me dixisse honorem; quod est adulationis officium*) *in theatrum.* Gruterus hic aliquid esse scabri vidit. *Cursitabant* (pergit) quasi cupidi eam videndi. Non eam, sed pantomimos eius. *Exsultabant* (addit) quasi exhilarati eius aspectu. Nequaquam, sed simulantes ita se permoveri ac pertentari artificio saltantium, ut decoris obliti quiescere ac locum tenere segnes non possent. *Plaudebant, mirabantur* (subnectit) ut gratulabundi et qui magnifacerent ipsius dotes. Non ipsius, sed pantomimorum: neque ex animo: sed ut plaudendi principium esset, atque haberent, quod imputarent dominae. Volebant enim suos in hoc genere laudari. Lucianus περὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ, §. 28. Denique, Sed eo non contenti, ait, *singulos etiam gestus dominae, et eos cum canticis reddebant,* id est, imitabantur et exprimebant; accinentes saltando aliquid, quo dominae laudes attollerent. Nulla hic sublatio laudum aut imitatio gestuum dominae: sed cum Numidia praesens in theatro non fuisset, hi clientes ad patronam domum venientes narrabant σχήματα pantomimorum eius, ut scenam tenuissent, quos plausus meruissent: quin etiam addebant, quae cantica ab tragoedo pronuntiata quibus gesti-

scere coetus histrionali studio doctus. Is imperitos animos, et, quaenam post Augustum militiae conditio, ambigentes, impellere paullatim nocturnis colloquiis, aut flexo in vesperam die, et, dilapsis melioribus, deterrimum quemque congregare.

17. Postremo, promptis iam et aliis seditionis ministris, velut concionabundus interrogabat: « Cur paucis centurionibus, paucioribus tribunis, in modum servorum obedirent? quando ausuros exposcere remedia, nisi novum et nutantem adhuc principem precibus vel armis adirent? satis per tot annos ignavia peccatum, quod tricena aut quadragena stipendia senes, et plerique truncato ex vulneribus corpore, tolerent:

bus effinxissent, ipsique eos repraesentabant saltando, in quibus placuerant maxime: nulla alia de caussa, quam ut Numidia talibus mancipiis aut libertis gauderet, ipsi cum viva coenarent, in mortuas tabulis angusto loco haererent. Eodem pertinet, quod Suetonius refert de Ner., c. 20. Denique *duces theatralium operarum* sunt, quos idem Suetonius appellat in Tib., c. 37, *capita factionum.* Ad has etiam operas pertinere videntur tesserae in reliquiis antiquariorum, inscriptae *SP.* vel *SPECT.* vel *SPECTAVIT,* in quibus laborat Laur. Pignorius. Vult autem conductos quosdam gladiatores olim rude donatos, qui spectarent: et nomina servilia iisdem *Anthus*, *Faustus*, *Ingenuus*, *Olympus*, *Repentinus*, *Hermes*, *Felix*, *Philodamus*, *Philargurus* esse illorum, a quibus, cui tessera obtigisset, pecuniam posceret; aut etiam ipsorum rudiariorum, qui spectasset; denique si nihil aliud, statuendum, huiusmodi tesseras in usu fuisse, ut spectatores inde aliquid lucrarentur. Suspicabar tesseras illas fuisse inter fastidia divitum, qui a clientibus suis frequentari spectaculum, sive ab ipsis datum, sive ad illud editori histriones, equos et aurigas, homines ad ferrum praebuissent, quibus plaudendi auctores utique deesse nollent, sua referre putarent: nomina autem esse custodum appositorum ad observandum, qui praesto fuissent, qui non: atque eos, qui officium fecissent, pro testimonio tesseris acceptis a custodibus istis et ad regem suum dispensatoremve eius allatis coenulam vel sportulam vel aliud quid praemioli meruisse. Gron.

Histrionali studio. Id est, studio; quod solitus erat praestare histrionibus in comparandis factionibus plausorum. Gron.

Tricena aut quadragena. Atqui vicena, ex lege, debebant tantum: et tunc *veterani* dicebantur. Suidas: Βετεράνος παρὰ Ῥωμαίοις ὁ ἀπολυθεὶς τῆς στρατείας. Ἐπὶ εἰκοσαετίαν δὲ οὗτοι ἐδούλευον. Quod verum est: sed sub

ne dimissis quidem finem esse militiae, sed apud vexillum retentos, alio vocabulo eosdem labores perferre: ac si quis tot casus vita superaverit, trahi adhuc diversas in terras, ubi, per nomen agrorum, uligines

principibus, ut hic dicitur, parum servatum. LIPS.

Apud vexillum retentos. Attende, qui historiam principum legis. Apud antiquos simplex et una honesta missio: ab Augusti aevo facta duplex: Exauctoratio et Missio. Tacitus auctor sic distinguendi, infra, c. 36. Exauctorationis ea vis, ut (exempli caussa) legio aliqua sacramento solveretur, signis aquilaque ademptis: non tamen dimitteretur protenus, sed seorsum in exercitu ageret sub uno aliquo vexillo, donec praemia solverentur et agri. Interea immunis a labore, excubiis, vigiliis et munere omni castrensi esset: excepta pugna in hostem. At plenae missionis effectus, ut statim ab exercitu castrisque domum aut in colonias irent praemiis acceptis. Cui bono hoc inventum? inquies. Bono fisci. Vid. Sueton., Tib., c. 48. Praemia enim, de quibus mox dicam, mortuis non debebantur: sicut nec cum caussa missis, ante stipendia completa. Ideo Caligula (Suetonio narrante, c. 44) *in exercitu recensendo plerisque centurionum maturis iam, et nonnullis ante paucissimos quam consummaturi essent dies, primos pilos ademit, caussatus senium cuiusque et imbecillitatem.* Capis ergo nunc, cur hic de tricenis quadragenisque stipendiis querela: et infra toties mentio retentionis apud vexillum, fons pannonicae et germanicae seditionis. LIPS. Iac. Gronovius e vestigiis MS. coniicit legendum *tendentes.* Sed Beroaldum verum vidisse puto, cum *retentos* dedit. Est enim verbum proprium in hac re. Cf. c. 36. Mox etiam hoc capite *sub vexillo teneri.* ERN.

Alio vocabulo. Quomodo? veterani enim proprie dicebantur, non legionarii. Ita 3, 21. *Vexillum veteranorum, non plus quingenti.* Cf. H., 2, 11. Nam et praetoriani post 16 annos habebantur sub vexillo. Dicti etiam emeriti. Glossae priscae, *emeritus*, ἀπολελειτουργηκὼς ἢ ἀποστρατευσάμενος. Iterumque *emeritus*, ἔντιμος κατὰ στρατιωτικοὺς καμάτους. Significat *immunes* eos fuisse et operum vacuos. Dicti saepe item vexillarii; ut mox *vexillarii discordium legionum:* in Hist. libris, *vexillarii* XIIII, XV legionum, etc. De iisdem laboribus, quod addunt, mentiuntur. LIPS. Postremum vocabulum huc unice pertinere, contextus arguit.

Ac si quis tot casus. Nonne melius? *si qui tot casus vitae superaverint.* LIPS. Caesar B. G., 6, 19, *uter eorum vita superarit, ad eum pars utriusque cum fructibus superiorum temporum pervenit.* Virgilius, Aen. 11, 244. *Atque iter emensi casus superavimus omnes.* GRON. *Vita superare* exacte respondet nostro *überleben* (gallice *survivre*) Nec propter seq. plurale *accipiant* opus est Lipsii coniectura, quum si *quis* hanc commutationem libenter ferat. — * Crus., Probab. crit., p. 30, legi iubet: *si quis tot casibus vita superaverit*; vel *si queis tot casibus. v. sup.*

Uligines paludum, vel inculta. Id quidem contra leges militares. Nam in Flacco Siculo lego, p. 17. *Silvas*

paludum vel inculta montium accipiant. Enimvero militiam ipsam gravem, infructuosam: denis in diem

et loca aspera in assignationem non venisse, siquid amari vel incerti soli esset, id assignatione non datum: sed militi veteranoque culturam assignatam. Querela autem consimilis apud sallustianum Lepidum, frag. Hist., lib. I. *Egregia scilicet mercede, cum relegati in paludes ac silvas, contumeliam atque invidiam suam, praemia penes alios, intelligent.* Illudit enim atque immiouit sullanas agrorum divisiones, quod pleraque palustria assignata militibus aut inculta. Lips.

Denis in diem assibus. Gordios, ut multis visum, hic nodus: nec ego tamen Alexander. Solvi enim, non abrupi: et Excurs. nostros adi in *F.* Lips. Alciatus, hunc ostendere locum putavit, denarium decem aeris esse. Quod reiicit a primo Ferretus, tanquam nihil dici potuerit alienius: planissimum enim et hinc fieri pluris esse *denarium* quam *denos aeris*, Pliniomque et Volusium id confirmare; eoque ipse mirari, cur idem Plinius, 33, 3, *in militari stipendio semper denarium pro decem assibus datum* scribat. Mox et Suetonium ait non congruere cum Tacito: apud eum, c. 25, contendere seditiosos, *ut stipendio praetorianis aequarentur;* petisse igitur binos. Inde ut in concordiam redigat Tacitum et Suetonium, repetit, quod spreverat, denarium esse decem asses, binos petisse militem, et quod dicitur, *ut singulos denarios mererent*, explicat, singulos, vel alios decem asses, praeter illos, quibus queruntor *animam et corpus aestimari:* tum, *ut denarius diurnum stipendium foret*, supra denos videlicet ordinarios asses. Contranius notat pro ea, quae fuerit veteris disciplinae observatio, denarii aestimationis auctae nullum milites commodum sensisse, quamvis in paganorum commercio denarius (in quo vetustiores denos aereos asses constituerant) sexdecim asses valuerit, Vitruvio, Plinio et Maecisno testibus. Lipsius contra Ferretum disputat: ubi quod de denario duodecim assium explosum satis. Reprehendit etiam, quod posuerat Ferretus ex Suetonio, seditiosos aequari voluisse praetorianis: de germanico enim id dici, non de pannonico exercito: sed ipse deceptus est prava lectione verborum Suetonii, quae Torrentius correxit. Nec vero necesse est Suetonium et Tacitum idem per omnia dicere: tradidit enim oterque, quod a suis auctoribus accepit. Et forte fuerunt aliqui primo fervore tumultus, qui clamarent aequari omnes oportere; plures ad spem profici putarunt, si dimidio contenti essent, et sic omnium nomine in postulatis ad principem editum. Hoc secutus est Tacitus curatius rem narrans; illud Suetonius verbo periculum ex insolentia militum perstringens. Recte vero Ponzani comes: cum decem asses aereos haberent, exposcebant denarium argenteum, qui tunc sedecim assibus permutabatur. Decem illi asses nostrae pecuniae sunt quatuor oboli aut stuferi minus duobus chalcis aut deutis: sive malis, tres stuferi et albus vel blanca. Haec Iulii Caesaris largitio. Antea, et quidem a bello punico secundo, quinque asses merebant diurnos, id est, nostros quindecim chalcos sive aereolos: nisi

assibus animam et corpus aestimari. Hinc vestem, arma, tentoria, hinc saevitiam centurionum et vacationes munerum redimi. At hercule verbera et vulnera, duram hiemem, exercitas aestates, bellum atrox aut sterilem pacem sempiterna. Nec aliud levamentum, quam si certis sub legibus militia iniretur: ut singulos denarios mererent; sextusdecimus stipendii annus finem adferret; ne ultra sub vexillis tenerentur, sed iisdem in castris praemium pecunia solveretur. An praetorias cohortes, quae binos denarios acciperent,

ipsos sedecim, hoc est, duos stuferos aut obolos, quos tribuit eis Polybius, et deni asses rotunde dicuntur pro denis assibus duobus trientibus. Sed de his vide, quae diximus pecuniae vet. 3, 2. Gron.

Hinc vestem, arma. Vides ergo, auctum ab Iulio vel ab Augusto stipendio, abrogatam illam Gracchi legem, qua militi e publico vestem dari iussit, sine ulla stipendii detractione. Quod fugerat me admonere in Electis, cap. de stipendio. Ambigas tamen an secuti principes iterum non reduxerint Gracchi hac parte legem. Lampridius certe in Alex., c. 39: *Donavit*, inquit, *et ocreas, et braccas, et calciamenta inter vestimenta militaria.* Et c. 52: *Qui acceptam a provincialibus annonam, qui vestem, qui stipendia vobis attribuit.* Lips.

Vacationes munerum. Scripsi ea de re ad libros Hist. 1, 46. Lips.

Praemium pecunia. Quale istud pecuniarium praemium? Pete ab Excurs. nostris in G. Lips.

Quae binos denarios. Bini danarii decreti a senatu praetorianis, in honorem Augusti: ut scilicet fidelem gererent eius curam, in salute cuius salus publica nixa. Id accidit in VII eius consulatu. Si tamen Dionis, 53, 11, verba vera, non binos denarios meriti praetoriani: sed tantum 20 asses. Nam ait, τοῖς δορυφοροῦσιν αὐτὸν διπλάσιον τὸν μισθὸν τοῦ τοῖς ἄλλοις στρατιώταις διδομένου ψηφισθῆναι διεπράξατο. Si, inquam, duplum quod ceteris militibus, datum praetorianis: constat invidiosam orationem esse nebulonis Percennii de duobus denariis, et augendae rei. Quantum enim intersit, docui ante. At exemplum hoc stipendii praetorianis augendi, sumptum a militia veteri: apud quos praetoria cohors sesquiplum accipiebat, honoris caussa. Vid. Festum in Praetoria cohors. *Add.* Vir doctus (*Hotomanus*) in re numaria, nuper emendari censuit, *quae bis denos acciperent.* Nam constat ex Dione, inquit, accepisse eos saltem duplum quam alii milites: nec id plus fecerit, quam vicenos numos. Denarium autem duorum aestimatio amplior. Intelligo: vellem et ipse ea, quae in hanc rem satis scripsi. Quis nostrum exigit ista rigide ad veri lancem? Binos denarios? sic nempe, quomodo legionarii unum denarium. Is enim ei definitus, sed solutus nunquam nisi aestimatione

quae post sedecim annos penatibus suis reddantur, plus periculorum suscipere? Non obtrectari a se urbanas excubias: sibi tamen apud horridas gentes e contuberniis hostem adspici.»

18. Adstrepebat vulgus, diversis incitamentis: hi verberum notas, illi canitiem, plurimi detrita tegmina et nudum corpus exprobrantes. Postremo eo furoris venere, ut tres legiones miscere in unam agitaverint. Depulsi aemulatione, quia suae quisque legioni eum honorem quaerebant, alio vertunt, atque una tres

infima et prisca. Eadem igitor fide at pretio duos denarios cepere praetoriani. Quos quod diserte tamen exprimit Percennius quis miretur? in seditione id facit, et ad animos scilicet vero an falso inflammandos. Lips. Simplicius forsan *acciperent*, quod marginibus allinunt. Sed potest defendi, ut sit, quae εὐεργεσίαι binorum denariorum consecutae fuerint: quibus Augusti constitutio binos denarios dederit: quibus senatus in honorem Augusti binos denarios stipendium, statuerit. Fuisse autem hoc praetorianorum stipendium, nec per invidiam ultra, quam erat, augeri, probabili coniectura ex testamentis Augusti et Tiberii eruimus primi dicto loco pecuniae vet. Gron. Adde Schel. ad Polyb. Castr., p. 217, 218, qui Tacitum potius quam Dionem audiendum docet. Ern.

Quae post sexdecim annos. Lapsus ergo Dio, qui, 54, 25., diserte tradit, Augustum definisse annos praetoriis cohortibus duodecim, aliis sedecim. Nisi tamen id decretum mutatum postea, anno 758. Quod apparet ex eodem Dione, 55, 23., ubi de praemiis militaribus, quem adi Lips. Ceterum *redderentur* legendum, non *reddantur*, nisi servetur *acceperint*, quod vett. add. habent. Ern. Propter temporum quidem rationes id non necessarium esse, recte vidit Croll. At *acciperent* sero invectum est ex coni. Faërni; et alterum ab I. F. Gr. bene defensum.

Exprobrantes. Vid. infra c. 35, init. Ern.

Eo furoris.... agitaverint. Si ex omnibus una legio fit, una tantum aquila, unius legionis signa, unum nomen legionis sumitur; ceterae aquilae et signa abiiciuntur, duarum legionum nomina tolluntur: id quod e seqq. intelligitur. Nam aemulatio, qua depulsi sunt a consilio, haec fuit, quod suam quaeque aquilam, sua signa, suum nomen servari vellet. Hoc consilium furorem vocat Tacitus, ut opinor, propterea quod religionem violabat, et quidem pluribus modis: primum in aquilis et signis, quae sanctitatem habent, ut satis notum est, et religionem, quae dissolvitur iis sublatis et abiectis; deinde in eo, quod deserunt signa sua, quae se non deserturos, ad quae conventuros, nec iniussu imperatoris discessuros, iuraverunt: tertio, quod legiones dissolvuntur, quas et ipsas sanctitatem habent. Ern.

aquilas et signa cohortium locant: simul congerunt cespites, extruunt tribunal, quo magis conspicua sedes foret. Properantibus Blaesus advenit, increpabatque

Signa cohortium. An cohortes propria signa habuerint, diversa a signis manipulorum, disputat Lipsius de Milit., 4, 5., putatque signa cohortium esse eadem, quae manipulorum, aut signa triariorum, sic dicta, propter dignitatem. Schelius autem, p. 299, distinguit signa cohortium et manipulorum, si recte mentem eius cepi. E verbis solis *signa cohortium* aut *cohortis* nihil intelligi tale potest. Nam etiam *legionis signa* occurrunt, et *centuriones cohortium*, et tamen intelliguntur signa manipulorum, qui sunt in legione, et duces centuriarum, quae sunt in coborte. Deinde intelligi possunt *cohortes sociorum*, ut in loco Livii, 27, 13, in quo *signa cohortium* distinguuntur a *signis manipulorum*, ut vidit Dukerus ad illum locum post Schelium, p. 315, quod tamen ab hoc loco est alienum: in quo intelligenda signa manipulorum, qui in quaque cohorte essent. Ern.

Simul congerunt cespites. Nota morem antiquum. Tribunal imperatorium ecce in castris, etiam illa aetate cespiticium. Plin., Paneg., c. 56. Xiphilinus, 62, 2, de Boodicia, regina Britanniae: *Συνήγαγε δὲ τὸ στράτευμα ἀμφὶ δώδεκα μυριάδας ὄν, καὶ ἀνέβη ἐπὶ βῆμα ἐκ γῆς ἑλώδους ἐς τὸν Ῥωμαϊκὸν τρόπον πεποιημένον.* Eleganter. *Et ascendit*, inquit, *tribunal e terra palustri more romano confectum.* Statius in Silvis 5, 2, 144. *Hic suetus dare iura parens, hoc caespite turmas Adfari.* Ammian., 23, 5. Lucanus, 5, 316. Plutarchus in Pompeio, p. 641. A. *Βήματος δὲ οὐκ ὄντος, οὐδὲ τοῦ στρατιωτικοῦ γινέσθαι φθάσαντος, ὃ ποιοῦσιν αὐτοί, τῆς γῆς ἐκτομὰς ὀχθείας λαμβάνοντες, καὶ καθ' ἀλλήλων συντιθέντες*, etc. Claudianus de Bello Gild., 424 sqq. Lips. Schel. ad Hygin., p. 142, putat non intelligi *tribunal* duci destinatum: nullum enim dum ducem seditiosorum fuisse: sed aggerem, in quo signa et aquilae ponerentur: nam etiam apud Hyginum est tribunal, in quo tormenta ponuntur. Dicam de hoc verbi huius sensu, quod ipse de *manipulo*. v. ad c. 65. Lipsium verum vidisse puto. Satis distinguitur collocatio signorum et exstructio tribunalis. Ern.

Quo magis conspic. s. f. Sensus est: ut videre quisque posset, ubi essent, qui ferre iniurias non possent, meliores conditiones poscerent, ubi conveniendum, quo eundum esset ei, qui se iis aggregare vellet. Ern.

Properantibus Blaesus advenit. Si fuisset in unico libro *operantibus*, non huic istud praeferrem. Sueton., Claud., c. 20. Noster inf., c. 64. *Miscetur operantium bellantiumque clamor.* Cf. Veget., de Re mil., 2, 22. Gron. *Properantibus* efficacius est. Non modo *operabantur*, sed etiam acriter laborabant, ut celerius perficeretur opus, item, studio incensi. Sic *properare* dicitur: ut *properare cibum* apud Virgilium, opinor. Noster, 2, 6, *naves properatae*. Ibid. 31. *mortem properare*, et c. 80. *tela ad subitum usum properata*. Et sic optimi quique. Vide Broukhus. ad Tibull., 4. 1, 205. Ern. — * Sic et Wopkens.

ac retinebat singulos, clamitans: « Mea potius caede imbuite manus; leviore flagitio legatum interficietis, quam ab imperatore desciscitis. Aut incolumis fidem legionum retinebo, aut iugulatus poenitentiam adcelerabo. »

19. Adgerebatur nihilominus cespes, iamque pectori usque adcreverat, cum tandem pervicacia victi incoeptum omisere. Blaesus multa dicendi arte, « Non per seditionem et turbas desideria militum ad Caesarem ferenda, ait: neque veteres ab imperatoribus priscis, neque ipsos a divo Augusto tam nova petivisse: et parum in tempore incipientes principis curas onerari. Si tamen tenderent in pace tentare, quae ne civilium quidem bellorum victores expostulaverint; cur contra

Clamitans; Mea potius caede. Mirum videri possit, et quid caussae, cur ob tribunal cespiticium adeo inclamet Blaesus? Nam subiungit: *Leviore flagitio legatum interficietis, quam ab imperatore desciscitis.* Capitale ergo adeo facinus illud? capitale prorsus. Nam tribunalis exstructio ascensioque, signum proprium imperatoris: quod allocuturus milites conscenderet. Simile apud Vopiscum in Probo, c. 10. Sed et allocutio ipsa soli imperatori servata postea. Ammian., de Iuliano nondum principe, 16, 12. *Et cum alloqui pariter omnes nec longitudo spatiorum extenta,* etc. Lips.

Poenitentiam adcel. Poenam coni. Cuiac. Vulgatum ἠθικώτερον, et ad misericordiam permovendam accommodatius.

**Iamque pectori usque.* Iac. Gronov., improbante Wopkensio, vult *pectoribusque adcreverat,* vel *pectori et usque adcrev.,* quia in MS. *pectori eiusque.*

Pervicacia victi. Ipsius Blaesi, et si qui alii fortiter obsisterent. Lips.

Desideria mil. Proprium hac aetate in tali re verbum: pro quo Cicero *postulata* dixit. Sic etiam Suetonius, Aug., 17, 53, etc., quae loca iam attulit Pichena. *Postulata* vocat et ipse, c. 25, ext. Ern.

Incipientes principis curas. Acidalius coni. *incipientis.* Satis placent *incipientes curae.* Sic Ovidio de Art. am., 2, 648., *incipiens omnia sentit amor.* Et Met., 12, 395, *Barba erat incipiens.* Noster H., 1, 31., *incipiens adhuc et nondum adulta seditio.* Gron. Mox rescripsi *meditarentur* pro *meditentur,* quod repudiat praecedens *tenderent* et seq. Ern. Reduxi antiquum *meditentur,* —* quod bene edidit Rhenanus: — rationem attuli in praepos. Comment. Difficilius est dicere, *incipientis* praestet an *incipientes,* in quo nulla est auctoritas librorum. Exemplis Gronovii contrariis, si probe memini, plura sunt ap. Quinctil. et alios huius aetatis. Ut Plin., Panegyr., c. 57., *principes incipientes et desinentes.*

morem obsequii, contra fas disciplinae, vim meditentur? decernerent legatos, seque coram mandata darent.» Adclamavere, «ut filius Blaesi tribunus legatione ea fungeretur, peteretque militibus missionem ab sedecim annis. Cetera mandaturos, ubi prima provenissent.» Profecto iuvene, modicum otium: sed superbire miles, quod filius legati, orator publicae caussae, satis ostenderet, necessitate expressa, quae per modestiam non obtinuissent.

20. Interea manipuli, ante coeptam seditionem Nauportum missi ob itinera et pontes et alios usus, postquam turbatum in castris accepere, vexilla convellunt;

Ubi prima provenissent. Eleganter pro *successissent.* Sic etiam H. 2, 16. *inani auxilio, etiam si provenissent.* Cf. Ovid. Trist. I, 1, 39. Plin. H. N. 18, 3. Adde Interpp. ad Sueton. Vesp. c. 5. Ern. —* Et Caesar. B. G., 7, 29.

Ob itinera. Expeditionem ergo meditabantor, eoque haec praecurabant: neque alio fine simul in aestivis erant. Lips.

Vexilla convellunt. Freinshemius putat esse, discerpunt, frangunt. Videtur abreptus ab eo, qui exponit, fixa solo svellunt et detrahunt; abduntque non viseuda militibus: quasi vexillorum reverentia militi turbanti esset pro conscientiae flagello. Sed quod non absurdum concedit esse, e solo evellere, hoc solum verum est. Nam detrahere vexilla et solo affigere solebant, qui prorsus aut ab imperio, aut ab imperatore desciscerent, nec sibi receptum ad poenitentiam reliquum facerent. Hi vero nec deficiebant, nec sacramenti religione solvi volebant: sed seditionem suam meliorem facere conabantur. Cogitandum eos Nauporti, quo missi erant, aliquamdiu tranquillos, et in officio, operique intentos fuisse, stantibus et fixis vexillis: quum tumultu castrorum comperto abiecerunt opus, iniussuque et ingratiis ducum sustulerunt vexilla, et festinarunt, ne communi caussae deessent. Quod vero ait, se nescire, quorsum ad diripiendos vicos signa praetulerint: non quidem praetulerunt signa vicorum diripiendi ergo, sed proficiscendi. Sed tamen, quemadmodum paullo ante operabantur subrectis vexillis, ut appareret militari eos munere fungi, et milites esse, non viles manus undique contractarum aut oblocantium semet operarum; sic inter movendum, ad secundam rabiem versis, stetisse vexilla, etsi non narretur, credibile satis est, et moris securitatisque caussa (non enim sine custodibus facile relinquebantur) et ut ostenderent, se milites esse, fraudatos iustis, et indigne habitos atque ob id iratos, et pignora capientes; non latrones et praedones meros. Vide quae ad Liv., 3, 54, diximus. Gron.

direptisque proximis vicis, ipsoque Nauporto, quod municipii instar erat, retinentis centuriones irrisu et contumeliis, postremo verberibus insectantur: praecipua in Aufidienum Rufum, praefectum castrorum, ira, quem dereptum vehiculo sarcinis gravant, aguntque primo in agmine, per ludibrium rogitantes: « an tam immensa onera, tam longa itinera libenter ferret? » Quippe Rufus diu manipularis, dein centurio, mox castris praefectus, antiquam duramque militiam revocabat, vetus operis ac laboris, et eo immitior, quia toleraverat.

8. *Quem dereptum vehiculo.* Sic bene vetusti codices apud Valer. Flacc., 2, 159, *nostrosque toros virgata tenebit, Et plaustro derepta nurus.*

9. *Vetus operis ac laboris.* Ita Lipsius et Pichena e scriptis, qui consentur cum priscis editionibus *intus* habent, non *vetus*. Alii alia reposuerant, quae apud Pichenam vide. Quid si tamen *intentus?* aliud nempe, *operis ac laboris intentus:* aliud, *intentus operi ac labori. Intentus operi*, qui diligenter laborat ipse: *intentus operis*, severus exactor alieni laboris, at qui intendit laborem militis, ut verbo utar, quod nostro est perquam familiare. *Intendere* et *remittere* contraria apud nostrum: nec vacat indices compilare. De Corbulone A. 11, 18, *Originem tamen e severitate ducis traxere; intentumque et magnis delictis inexorabilem scias, cui tantum asperitatis etiam adversus levia credebatur.* Videantur, quae praecedunt, nam mire coniecturam nostram illustrant: nec abludunt ista Plinii in Paneg.

Nauporto. Meminit et Velleius 2, 110. Strabo 7, p. 314., collocat in Tauriscis, situ ab Aquileia stadiis 350, sed vocat Ναύπορτον, corrupte, ut opinor. Lips.

Praefectum castrorum. Munus fuit, nescio an antiquum. Mentionem quidem eius apta principes nondum inveni: postea saepius. Vide Excurs. *H.* Lips.

Quem dereptum vehiculo. Sic e MS. pro *direptum* Pichena; recte. Sic emendabat etiam Heinsius, quem v. l. c. p. 285, et ad Ovid. Met. 3, 52. Mox in *ferret* est dilogia, et intelligitur propria, relatum ad *onera*, tropice ad *itinera*. Ern.

Vehiculo. Honestiores ergo militum etiam tunc in vehiculo aut equo. Lips.

Invictus operis. Medicea scriptura, *intus operis.* Verum censeo *vetus operis.* In Tacito H. 4, 20. *vetus militiae*, et in Silio ipsa haec verba, 4, 532, *gnaros belli, veteresque laborum.* Lips. Recte recepit Pichena, Gronovius, Ryckius. Probat etiam Scheffer. in Anecd. Obs. Misc. VIII, p. 408. Ceterae coniecturae, ut — * *intentus operi* quod placet Boxhornio, — *intentus operis*, pro exactore operis, quod placebat Heinsio, l. c., *tritus* Gronovii, aliaeque aliorum minus placent. Lib. 2, cap. 66, est *vetus stipendiis* sive *stipendii*, ut Pichena vult: contra 4, 52, *recens praetura*, sive ut Heins. vult, *praeturae.* Aldus dedit *immitis*, quod Mureto placebat. Ern. Etiam Wopkeosio merito placet Lipsii correctio, quae unice vera,

21. Horum adventu redintegratur seditio, et vagi circumiecta populabantur. Blaesus paucos, maxime praeda onustos, ad terrorem ceterorum, affici verberibus, claudi carcere iubet. Nam etiam tum legato a centurionibus et optimo quoque manipularium parebatur. Illi obniti trahentibus, prensare circumstantium genua, ciere modo nomina singulorum, modo centuriam quisque, cuius manipularis erat, cohortem, legionem, «eadem omnibus imminere,» clamitantes; simul probra in legatum cumulant, coelum ac deos

19, *Sic imperatorem commilitonemque commiscueras, ut studium laboremque omnium et tanquam exactor intenderes, et tanquam particeps sociusque relaxares.* Senec. de Ira, 1, 1, *pertinax et intentus.* Rursus noster Ann., 6, 50, *Iam Tiberium corpus, iam vires, nondum dissimulatio deserebat: Idem animi rigor, sermone ac vultu intentus, quaesita interdum comitate.* 12, 38, *quasi debellatum foret, minus intenta apud nos militia fuit.* c. 42, habes *intentiorem disciplinam militarem* 15, 62, *Lacrimas eorum, modo intentior in modum coërcentis, ad firmitudinem revocat.* Ita Sulpicius Quirinus *impiger militiae* dicitur Ann. 3, 48. *Intus* vero pro *intentus* fuit scriptum, quomodo et exaratum offendas apud Festum in *rabula.* Sic *inhostum* pro *inhonestum* Hist 2, 31, et Hist. 2, 16, *tanta* pro *tentata* Gronovius censebat scriptum fuisse. *Vetus operis* posset etiam defendi, ut sit dictum, quale illud Plinii in Paneg. 16, *innutritus bellicis laudibus Traianus;* et quia Tacito familiaris ille genitivi usus. Ita *vetus stipendii* Pichenu corrigente Ann. 2, 66; *Modicus voluptatum*, ib., 73; *modicus severitatis*, 6, 30; *modicus pecuniae*, 3, 72; *formidolosus hostium*, pro metuens *hostium*, 1, 62; *ferox scelerum*, 4, 12; *securus potentiae*, 3, 28; *anxius potentiae*, 4, 12; *occultus odii*, 4, 7; *T. Livius eloquentiae ac fidei praeclarus*, 4, 34; *recens praeturae*.

Claudi carcere. In castris stativis ergo carcer: et cum exercitus moveret, eosdem catena trahebant, more militari, ut alibi dicam. Iuvenal. 6, 560. Lips.

A centurionibus. Hoc parum congruere videtur cum reliqua narratione. Centurionum saevitiam primum querebatur seditiosa turba, c. 17, ut propa semper assolebat: mox iidem contumeliis et verberibus afficiuntur: tum unus eorum occiditur; et, ne in hunc aut paucos saevitum putemus, *ceteros* omnes (non *alios*) latebrae lexere, c. 23. Etiam, c. 28, centurionum pauci dicuntur vulgo grati fuisse; nec usquam indicium est, quando officium facere desierint. Quid igitur? num leg. *ac centurionibus ab o. q. manipularium?* Satis facilem emendationem vides: an neque necessaria sit, tute videris. Ne ipse quidem ego id puto: verum, nescio quo pacto, magis mihi satisfacio in accusanda quam in defendenda vulgata lectione.

Cuius manipularis erat. Melius foret sic: *m. centuriam quisque, modo cohortem, cuius manipularis erat.* Nam manipuli sunt cohortium, non centuriarum. Sed nihil muto. Etenim, etiam qui in centuriis sunt, manipulares, quia quaeque centuria manipuli certi est, et a centuria milites non dicuntur, ut nec a cohortibus. Ern.

obtestantur; nihil reliqui faciunt, quo minus invidiam, misericordiam, metum et iras permoverent. Adcurritur ab universis, et, carcere effracto, solvunt vincula, desertoresque ac rerum capitalium damnatos sibi iam miscent.

22. Flagrantior inde vis, plures seditioni duces: et Vibulenus quidam, gregarius miles, ante tribunal Blaesi adlevatus circumstantium humeris, apud turbatos, et, quid pararet, intentos: « Vos quidem, inquit, his innocentibus et miserrimis lucem et spiritum reddidistis: sed quis fratri meo vitam, quis fratrem mihi reddit? quem, missum ad vos a germanico exercitu de communibus commodis, nocte proxima iugulavit per gladiatores suos, quos in exitium militum habet

sic corrigo, 4, 52. Ut etiam *recens doloris et irae*, 1, 41; *stipendii recentes*, 15, 59, ut legendum puto; *erectus et fidens animi*, 4, 59; male a Pichena tentatum *silvae frequens fecundusque mons*, 4, 65; *noxius coniurationis*, 5, 11; *irae properus*, 11, 26; *penates vacui principis*, 6, 51: *trepidus admirationis et metus*, 6, 21; *Aequus absentium*, 6, 36, pro *absentibus*: *Insolens contameliarum*, 6, 34; *indomita animi*, ut corrigo, 1, 33; *retinens conditoris Seleuci civitas*, 6, 42; *providus futurorum*, 6, 46.

10. *Quo minus invidiam, misericordiam, metum et iras permoverent. Quo minus invidia, misericordia, metu et ira permoverent.* Ni fallor; nempe commilitones permoverent.

Quo minus invidiam, etc. Heinsius ablativos malebat, intellecto *commilitones*: quibus sane aptius verbum *permovere*. Invidia movetur, non permovetur. V. H. 4, 27, ubi *permovere* est pro *movere*. Ceterum latinitas postulat scribi *permoveant*. Ern. Haec vana sunt. *Permoveri* affectus non minus quam homo dicitur, nisi quod illud efficacius est verbo simplici. — * Sic et Wepkens. ep. 3, 23; 16, 32. — Quem locum Ernest. in animo habuerit, non reperiu; sed plures attulit Croll. Is autem corrigi vult *quo omnes invidia... ira perm.* ex mala comparatione loci, 15, 37. Alios vir doctos, *quo militibus invidiam*, etc.

Sibi iam miscent. Suspectum est viris doctis τὸ iam: unde Faërnus et Pichena malebant *sibi immiscent.* Me quidem particula illa non offendit, quae habet h. l. vim augendi, ut alibi. Sensus est: non modo sui furoris socios e carcere eximunt, sed eos adeo ipsos liberatos sibi miscent, qui criminum caussa in carcere fuerant. Ern.

* *De commodis communibus.* Pannonico et germanico exercitui.

Per gladiatores suos. Refer ad solitum saeculi eius morem, quo praesides, praefecti provinciarum, familias gladiatorum alebant, ad spectacula exhibenda. Non enim inter milites lecti, ne erres. Lips. Add. Dion. Vossium ad Caes. B. C. 1, 75, ubi etiam paullo ante legendum

atque armat. Responde, Blaese, ubi cadaver abieceris? ne hostes quidem sepultura invident. Cum osculis, cum lacrimis dolorem meum implevero, me quoque

11. *Ne hostes quidem sepulturae invident. Sepultura* scripti costanter. Cur moverunt? est enim latine, si quid aliud dictum, *invidere sepultura mortuis*. Ne dubitare possis, audi Lucanum, 7, 798, *Invidet igne rogi miseris*. Plin. in Epistolis passim, ubi veterrimus codex Mediceus huic loquendi modo suffragatur. Quinctil., 9, 3, dicit Ciceronem solere dicere *invideo hanc rem*, non *huic rei*. Sed forte legendum *hac re*: vide de hoc loco disputantem Voss. de constructione, c. 34. Noster Ann. 15, 63, *Tu mortis decus mavis: non invidebo exemplo*, hoc est non invidebo tibi meo exemplo. De Mor Germ., c. 31, nam ne *spectaculo quidem proelii invidere* subauditur *nobis*.

censet *reddet*, non necessaria coniectura. Ern. Nec bona. Elegantius est tempus instaus in tali commotione.

Ubi cadaver abieceris. Ingratus labor est Alb. Gentilis, lib. 2, de nuptiis ex IC reliquiis, quod Velleio 2, 54., impegerat Titius, *ubique ire* defendentis. Quis ignorat illam actotem multa sibi permisisse, quae neque Velleius neque aequalium eius quisquam dicendi studiosus ausi? Addit e Livio corruptum *accitusque ibi*. Non melioribus utitur auctoribus in assertione Titius: quae a melioribus petit; aut corrupta, aut aliena sunt. Ut cum e Gellio, *ubi transiret*, pro ut *transiliret*; ex Panegyrico, *ut ubique possint ire, festinant*; ubi exstat, *ut ubique prosint, ire festinant*. Sic e Virgil. Aen. 5, 344. *Gratior et pulchro veniens in corpore virtus*, quasi voluerit ille *virtus veniens in corpus*, et non *virtus in pulchro corpore sitex*, vel, si sit, *gratior veniens*, accidens, apparens. Tum Propertii, 3, 7, 37, *arcem sedissa* vel *sidisse in cineres* (si tamen sic scripsit) quis non videt esse combustam et collapsam fuisse in cineres? At Barthius *Ubi* pro *Quo* damnasse Capram grammaticum, ita loqui tamen hic Tacitum, cui se quam toti gregi Caprorum credere malle festive ait Advers. 33, 5. Quicquid conentur cum latine loquimur, sicubi τῷ *Quo* requiritur, illic τῷ *Ubi* locus non est: et recte quidem dicimus *quo abieceris*; sed pro eo non dixit Tacitus *ubi abieceris*, verum more illo suo praegnantes sensus breviter efferendi pro eo, quod est, ubi non humaveris aut condideris, sed iacens, sub dio reliqueris: vel ubi non tenui terrae iniecta contectum sed sic abiectum relinqui iusseris feris lacerandum. *Ubi abieceris*, ubi sine iustis posueris; ubi feceris, ut foede iaceat. Hyginus fab. 165, *cantans se in aqua adspexit, et vidit se merito irrisam, unde tibias ibi abiecit*. Gron. Recte ista habent. Simplicius erit ac facilius: ubi significatio *in loco* et *in locum* concurrunt, ut h. l., *ubi* et *quo* poni possunt; non, cum sola est significatio *in locum*: sed ibi necessario *quo* dicitur. V. Clark. ad Hom., Iliad, ά, 593. Ceterum in MS. est *abegeris*, quod non displicet I. Gronovio. Ern. Plura et aptissima exempla particulae affert Wopkens., ut Suet. Ner. c. 48; Galb. c. 20.

Sepulturam invident. Cum exstet in calamo exarato codice *sepultura*, revocandum esse censet Gruterus; ei enim casui iungi posse, pluribus

trucidari iube; dum interfectos, nullum ob scelus, sed quia utilitati legionum consulebamus, hi sepeliant.»

23. Incendebat haec fletu, et pectus atque os manibus verberans: mox disiectis, quorum per humeros sustinebatur, praeceps et singulorum pedibus advolutus, tantum consternationis invidiaeque concivit, ut

alio loco ostendisse. Nimis vellem; de pluribus hic aliquid praelibasset: neque enim, quis hoc verbo sic usus sit, memini. At *sepulturam*, an *sepulturae* scribas, ciccum non interduim: nam utrumque auctores habet optimos. Quia et cum *invidere alicui* dicitur semper intelligi accusativum censeo, rei, quae invidetur: et cum *invidere aliquid*, dativum personae, cui invidetur. Cicero cum in Attio notat Tusc. 3, 9. *Quis florem liberûm invidit meûm*, non improbat *invidere aliquid alicui*, sed *invidere aliquem* pro *alicui*. Neque id veteribus placuisse video: et vereor, ne in Attio praecesserit membrum orationis, in quo esset τὸ *mihi* in his repetendum. Scio Scioppium aliter sentire in Paradoxis, sed nihil me movet. Horatii, *ego cur acquirere pauca Si possum, invideor*, non ultra producendum est. Ovidii in Epistola Laodamiae (Her. 13, 137), *Troadas invideo*, corruptum est pro *Troasin invideo*, ut animadvertit Salmasius, et merito secutus est Heinsius noster. Apud Quinctilianum, 9, 3, init. liber optimus: *ut huic rei invidere; non ut omnes veteres et Cicero praecipue, hanc rem.* Qui tamen errat: nam *invidere alicui* Plautus, Varro, Lucretius, Cicero ipse dixerunt. Quod autem cornicator Scioppius, cum legimus, *invidit commodis eorum*, supplendum esse *invidia* vel *invidere* nominis vim habens, nihil agit. Potius *proventum* aut *continuationem*. Sic *ne hostes quidem sepulturam invident*, puta *mortuis: sepulturae*, cogita τὸ γίνεσθαι vel *fieri*. *Invidit operi*, nempe *incrementa* vel *successum*. *Non invidebo exemplo*, τὸ *existere*: non prohibebo, ne fiat. Gron. Revocavi *sepulturam*, lectionem scripti et editorum ante Pichenam, qui primus sine libris induxit *sepulturae*, sine necessitate: quod etiam improbat Heinsius, l. c., qui praefert cum Grutero *sepultura*: idque exemplis firmare tendit. Ablativum verbo *invidere* iungi ab huius aetatis scriptoribus, certum est; nec dubitare debebat Gronov. Vid. Burm. ad Quinctil. l. c. et Gesn. ibid. qui in huius loci lectione Gruteri sententiam probat. Ern. Primus Beroald. intulit *sepulturam*. In Cod. plures testantur ablativum fuisse, quem repetii de Gesneri et Allemandi sententia. Vid. Cort. ad Plin. epp. 1, 10: extr. etsi obloquitur Schwarz. ad Paneg. c. 85.

Hi sepeliant. Muretus et Lipsius sic ad marginem. Nam est in MS. et vulgatis *ii*. Recte *hi* receperunt Pichena et qui post eum edidere. Nimis saepe in scriptis haec duo pronomina permutantur, ut etiam ad Suet. notavimus. Ern. Loquens digito ostendit commilitones. Perperam alii coni. *mei*.

Incendebat haec. His vim addebat. Crollius coni. *intendebat*. Sane *incendi* proprie dicuntur homines,

pars militum gladiatores, qui e servitio Blaesi erant, pars ceteram eiusdem familiam vincirent, alii ad quaerendum corpus effunderentur. Ac ni propere, neque corpus ullum reperiri, et servos, adhibitis cruciatibus, abnuere caedem, neque illi fuisse unquam fratrem, pernotuisset, haud multum ab exitio legati aberant. Tribunos tamen ac praefectum castrorum extrusere: sarcinae fugientium direptae: et centurio Lucillius interficitur, cui militaribus facetiis, vocabulum *Cedo alteram* indiderant; quia, fracta vite in tergo militis, alteram clara voce ac rursus aliam poscebat. Ceteros latebrae texere, uno retento Clemente Iulio, qui perferendis militum mandatis habebatur idoneus, ob promptum ingenium. Quin ipsae inter se legiones octava et quintadecuma ferrum parabant: dum centurionem, cognomento Sirpicum, illa morti deposcit, quintadecumani tuentur: ni miles nonanus preces, et, adversum aspernantis, minas interiecisset.

non res. Sed huius generis translationum alibi permulta exempla videbimus. Similiter infra c. 69. *Accendebat haec.*

Neque illi fuisse fratrem. Num Vibulenus voluit imitari artem Volscii apud Dionys. Halic. 10, 7? Scilicet longe minor similitudo in scriptis, praesertim poëtarum, saepe doctis videtur sufficere, ut alterum alteri ante oculos versatum putent.

Cui militaribus facetiis. Moris huius militaris exemplum item in Aureliani vita, c. 6. *Huic signum exercitus apposuerat, manu ad ferrum.* De vite autem centurionum, protrita iam res et conculcata. Lips.

Cognomento Sirpicum. Caussa huius cognomenti me fugit. An forte Sirpicus, a sirpando? quod est ligare, nodoque constringere, prisca quidem voce. Unde Sirpi, aenigmata sive nodi. Quiane verberavit obsoleto illo verbo militum aures? an quia asperior in constringendis militibus duriorque? Lips. Probabiliter alii putant, scirpis illum usum esse pro vite. — * Sic Aurelius. Potuit esse et cognomen paternum iudice Freinshemio, ut ap. Hor. Ep. I, 13.

Minas interiecisset. Hoc loco posset aliquis abuti ad defendendam volgarem lectionem apud Sueton. Dom. c. 17. *dolum interiecit*, pro *adhibuit*, quo sensu id dici posse, ad illum locum, in Excursu negavimus. Sed et hic sunt primo, duae partes, inter quas interponuntur minae, quod est interiicere: deinde adhibentur ad impediendum, non ad perficiendum. Ern.

24. Haec audita quamquam abstrusum et tristissima quaeque maxime occultantem Tiberium perpulere, ut Drusum filium cum primoribus civitatis duabusque praetoriis cohortibus mitteret, nullis satis certis mandatis; ex re consulturum: et cohortes delecto milite supra solitum firmatae. Additur magna pars praetoriani aequitis et robora Germanorum, qui tum custodes imperatori aderant: simul praetorii praefectus, Aelius Seianus, collega Straboni, patri suo, datus, magna apud Tiberium auctoritate, rector iuveni, et ceteris periculorum praemiorumque ostentator. Druso propinquanti, quasi per officium, obviae fuere legiones, non laetae, ut adsolet, neque insignibus fulgentes, sed illuvie deformi, et vultu, quamquam moestitiam imitarentur, contumaciae propiores.

25. Postquam vallum introiit, portas stationibus firmant: globos armatorum certis castrorum locis opperiri iubent: ceteri tribunal ingenti agmine circumveniunt. Stabat Drusus, silentium manu poscens. Illi, quotiens oculos ad multitudinem retulerant, vocibus

12. *Ceteris periculorum praemiorumque ostentator.* Seianus praesentia sua ostentabat et pericula, quae obierat plurima pro Tiberio, et praemia, quae illi accepta referebat, ad maximos honores provectus. Quare nihil remedii huic loco adhibendum, quum sanus sit.

Tristissima..... occultantem. Et merito. Conf. Liv. 5, 1; et 23, 5. Caesar 7, 28. Gron.

Qui tum custodes imperatori. Recepit ergo iterum germanos custodes Tiberius, destitutos post cladem varianam ab Augusto. Suetonius, Aug. c. 49. De custodibus istis alibi abunde. Lips.

Ostentator. Periculorum, poenarum, pervicacibus; praemiorum, ad meliorem sensum rediturís. Non quasi ipse utrinsque fortunae exemplar, ut volunt nonnulli. — * Bene se habet locus. V. sup. Heinsius.

Neque insignibus fulgentes. De cultu et incultu insignium notanda quaedam observo et promo in Excurs. lit. I. Lips.

Illi quotiens oculos. Is quidem mos et affectus vulgi, in turba sua audacis. Lucanus pariter in seditione, 5, 259, *quippe ipsa metus exsolverat audax Turba suos: quidquid multis peccatur, inultum est.* Et Velleius, 2, 81. *Subita deinde exercitus seditio, qui plerumque contemplatus frequentiam suam a disciplina desciscit.* Lips.

truculentis strepere; rursum, viso Caesare, trepidare: murmur incertum: atrox clamor, et repente quies: diversis animorum motibus, pavebant terrebantque. Tandem, interrupto tumultu, literas patris recitat, in quis perscriptum erat: « Praecipuam ipsi fortissimarum legionum curam, quibuscum plurima bella toleravisset: ubi primum a luctu requiesset animus, acturum apud patres de postulatis eorum: misisse interim filium, ut sine cunctatione concederet, quae statim tribui possent: cetera senatui servanda, quem neque gratiae neque severitatis expertem haberi par esset. »

26. Responsum est a concione, « mandata Clementi centurioni, quae perferret. » Is orditur « de missione a sedecim annis: de praemiis finitae militiae: ut denarius diurnum stipendium foret: ne veterani sub vexillo haberentur. » Ad ea Drusus cum arbitrium senatus et patris obtenderet, clamore turbatur: « Cur venisset, neque augendis militum stipendiis, neque adlevandis

Atrox clamor, et repente quies. Video expulsam priscam vocem, *repens quies.* Porro huic sententiae Silianum illud plane geminum est, 10, 396. *Clamor saepe repens, et saepe silentia fixis In tellurem oculis.* Clamor autem, cum terrerent, ut sequitur; quies cum timerent. Lips. Mihi adverbium magis placet, ob ipsam variationem.

Mandata... perferret. Perferret reposuit e MS. Pichena. At Aurelius, Barda mea mens, ait, si excusae lectioni patrocinarer; vultque *proferret* et *proferendis:* neque hic tantum, verum et apud Plinium, 18, 3. *Viator, vela corpus, inquit, ut proferam senatus populique romani mandata.* Et in Plinio quidem iam sic ediderunt, sed tamen notant, in optimo Chifletii esse *perferam.* Nec dubito quin rectius. Neque enim perlata sunt, priusquam audita et pronuntiata: et pronuntiando traduntur, quod quid aliud, quam *perferuntur?* Similiter apud Iuvenalem, 6, 391, *dictataque verba Pertulit,* genere loquendi satyram admodum decenti, in precibus praesertim parum probatis a sacerdote praeeunte *ad deos scilicet secundum consuetudinem,* ut habet vet. Schol. Non ergo *protulit.* Gron. C. 23. *perferendis mandatis idoneus.* c. 57. *perfert mandata.* Et tamen Broterius ineptum suum *proferre* defendit.

Denarius diurnum stipendium. Vide dicta ad c. 17. Ern.

laboribus, denique nulla benefaciendi licentia? at hercule verbera et necem cunctis permitti. Tiberium olim nomine Augusti desideria legionum frustrari solitum: easdem artes Drusum retulisse. Nunquamne ad se nisi filios familiarum venturos? novum id plane, quod imperator sola militis commoda ad senatum reiiciat. Eundem ergo senatum consulendum, quotiens supplicia aut proelia indicantur, an praemia sub dominis, poenas sine arbitro esse?

27. Postremo deserunt tribunal: ut quis praetorianorum militum amicorumve Caesaris occurreret, manus intentantes, caussam discordiae et initium armo-

* *Nulla*, i. a. *sine ulla*. Wopk.

At hercule. Forma asseverandi, quae sermonem in sensum diversum ita traducit, ut alias *sane*, sed maiora cum vi. An quisquam eorum, qui nunc supersunt principes scriptores, ita loquatur, non facile dixerim. Conf. tamen auctorem Epist. 2 ad Caes. de ord. re publ. c. 4.

Nunquamne nisi ad se. Verior lectio a verborum traiectu: *nunquamne ad se nisi filios f.* Lips. Ea posthac recepta est vulgo. Fortasse sine caussa, *si nunquam nisi* ad totam enuntiationem pertinet, ut interdum *nunquam non*.

Occurreret. Mur. et Acidal. corr. *occurrerat*. Sed in hoc verbo non semper observatur illa temporis ἀκρίβεια.

Manus.... discordiae. Ecquando manus dedere caussam discordiae et armorum, ait ille? Certe, si, cui sunt intentatae, is strenue repulit eas, aut ultro, quod ira dictat, occupavit. Eam enim, qui rixam quaerunt, ut suam occasionem rapiunt, et quasi essent provocati, nihil non sibi licere in auctores iniuriae interpretantur. Dein tumultu coeptu advolant at aggregantur utrimque socii, et a manibus ad ferrum ac caedes transitur. Apage *annos*. Gron. Sane durus est locus. Quid si Tacitus dedit? *manus intentantes, maxime Lentulo.* Videtur in margine elogium, *caussa discordiae et initium armorum*, scriptum fuisse, ut alibi, dein venisse in textum explendi caussa. Infra c. 31, est quidem simile quid: *ea vetustissima materia* etc.; sed ibi alia structura est. Ern. Exemplum huius structurae erat, c. 1. *subsidia dom.*, et eo modo intellexit, opinor, Gronovius. Iam quaeris, cuiusnam discordiae mentio fiat, quum discordiam dudum saeviisse viderimus. Nimirum totius huius seditionis tres quasi actus seu gradus distinguuntur, inde a. c. 17, tum a 20, tum a verbis istis. Narraturus nunc est discordiam praetorianos inter ac pannonicos milites, iras horum novas et arma expedita in cohortem Drusi. Huius extremi et atrocissimi

rum: maxime infensi Cn. Lentulo, quod is, ante alios aetate et gloria belli, firmare Drusum credebatur, et illa militiae flagitia primus adspernari. Nec multo post, digredientem cum Caesare, ac, provisu periculi, hiberna castra repetentem, circumsistunt, rogitantes, « quo pergeret? ad imperatorem an ad patres? ut illic quoque commodis legionum adversaretur? » Simul ingruunt, saxa iaciunt. Iamque lapidis ictu cruentus, et exitii certus, adcursu multitudinis, quae cum Druso advenerat, protectus est.

28. Noctem minacem et in scelus erupturam fors lenivit: nam luna claro repente coelo visa languescere. Id miles, rationis ignarus, omen praesentium accepit, ac suis laboribus defectionem sideris adsimulans, « prospereque cessura, quae pergerent, si fulgor

Ac suis laboribus. Opinor, *hanc suis laboribus defectionem sideris adsimulans.* Tum mox, *prospereque cessura quo pergerent*, non *quae.* Cessura prospere ea, ad quae pergerent patranda. Aliter Gronovius. *Pergere iter* saepe apud nostrum.

actus praecipua *caussa*, i. e. occasio et materia (incentivum) fuit *intentatio* illa *manuum.*

Ante alios. H. e. aliis praestans aetate et gloria bellica. v. Ind. v. *ante.* Hominis laudes sunt, 4, 44.

Luna clariore paene coelo. Quid hoc, *clariore paene coelo?* cassa palearum: si examinas. A Beroaldo ea lectio est, quam sperne: et substitue, *luna claro repente coelo.* Facit sententia, et prisca scriptura, *clamore poena coelo.* Claro autem coelo is lunae languor: et ideo sequitur, *postquam ortae nubes offecere visui.* Lips. Salinerius volebat *clariore poena coelo*, et *clariore* positive accipiebat, et sic quoque Chifletius in epist. ad Lips. T. I. Collect. Burm. p. 727. Nerius in Annal. 1, 4, *clarore plena coelo:* et clarorem accipit de lumine solis, quod luna recipit. Sordes istae sunt. Verum vidit Lipsius. *Clarore* tamen etiam I. Gronovio placet. Ern. — * Emendationem Lips. probat et Wopkens.

Ac suis laboribus. Molestum hic esse τὸ *ac*, sensit Freinshemius, qui abesse mallet. Succurrere alio modo voluit Heinsius, l. c., emendans *hanc*: quod durum est. Melius Freinshemius iudicavit. Ern. Commodissime coni. Wopkens. *accipiebat, suis lab.* Eclipsis haec apud Chronologos celebris, incidit in V kal. oct. initio hor. 3, 18′ 32″; fine h. 7, 6′ 32″, certa testis incipientis principatus tiberiani.

Prospereque..... pergerent. Frequens hoc verbum Tacito: sed nusquam, opinor, vel ipsi vel alii *pergere aliquid* est insistere instituto, agere quod in manibus habeas. Ut commodissime accipiamus, inte-

et claritudo deae redderetur.» Igitur aëris sono, tubarum cornuumque concentu strepere: prout splendidior obscuriorve, laetari aut maerere; et postquam ortae nubes offecere visui, creditumque conditam tenebris, ut sunt mobiles ad superstitionem perculsae semel mentes, «sibi aeternum laborem portendi, sua facinora aversari deos,» lamentantur. Utendum inclinatione ea Caesar, et, quae casus obtulerat, in sapientiam vertenda ratus, circumiri tentoria iubet. Accitur centurio Clemens, et si alii bonis artibus grati

grum foret, *prospere cessura itinera, quae pergerent*. Sed quis hoc in re sic loquitur? Prorsus censeo Tacitum scripsisse *quae urgerent*, i. e. quae laborarent, quibus instarent. Horat. Sat. 2, 7, *vitiis gaudet constanter et urget Propositum*. Et lib. 2, od. 18, *Marisque Baiis obstrepentis urges Summovere litora*. Noster, 12, 12. *itaque urgeret coepta*. Non dicit *pergeret coepta*. GRON. Rhenanus: *quae gererent*, quod multo est languidius. Heinsius, l. c. *quo pergerent*. Davis. ad Cic. Leg. lib. 2 extr. *quae agerent*: quod cuivis in mentem veniat. Vulgatum verum videtur. *Pergere* nostro est persequi, urgere. A. 3, 66. *si rectum iter pergeret*. Conf. 4, 20; 15, 27; etc. Adde Burm. ad Val. Flacc. 4, 690. ERN. Iam Lipsii in prima edit. coniecturae erant, *urgerent*, *peragerent*. Postea eas tacite revocavit. *Pergere rem* antiquo usu est studiose tractare, in re molienda et persequenda quam maxime occupari. Cf. Wopkens. Lect. Tull., 3, 2. Sic et alia verba neutra similis potestatis olim cum quarto casu poni solita, v. c. *petere* (iter), *contendere*, *properare*; ac mansit id maxime in hoc posteriore.

Igitur aëris sono. Clarum exemplum vanae religionis, ad levandos lunae labores. Ita enim opinio erat. Iuvenalis, nimis facete de sexu tinniente, 6, 441. *Una laboranti poterit succurrere lunae*. Livius, 26, 5. Quem morem nec Christianos desiisse, discas a divo Maximo taurinensi episcopo: qui nimis id indignatur et culpat homilia propria, *De defectu lunae*. Ait inter alia hic apta: *Cum requirerem, quid sibi clamor hic vellet, dixerunt mihi, quod laboranti lunae vestra vociferatio subveniret, et defectum eius suis clamoribus adiuvaret*. LIPS.

Perculsae mentes. Hic quoque suspicari liceret, legendum *percussae*, ut supra, c. 12; sed vulgatum intelligi potest *de statu deiectae*, quod est *perculsae*. ERN. V. ad c. 12.

* *Et si alii.* Pichena spernit *qui* ante *alii*. Wopkens. vult *et qui alii*, vel *et si qui*.

Stationibus. Quae ante portas quidem, sed paullo longius: atqui et in ipsis *custodias* fuerunt, et has adiungit. Nos in Militia, lib. 5, Dial. 8. LIPS.

in vulgus: ii vigiliis, stationibus, custodiis portarum se inserunt, spem offerunt, metum intendunt. » Quousque filium imperatoris obsidebimus? quis certaminum finis? Percennione et Vibuleno sacramentum dicturi sumus? Percennius et Vibulenus stipendia militibus, agros emeritis largientur? denique pro Neronibus et Drusis, imperium populi rom. capessent? quin potius, ut novissimi in culpam, ita primi ad poenitentiam sumus! Tarda sunt, quae in commune expostulantur: privatam gratiam statim mereare, statim recipias. » Commotis per haec mentibus, et inter se suspectis, tironem a veterano, legionem a legione dissociant. Tum redire paullatim amor obsequii: omittunt portas; signa, unum in locum principio seditionis congregata, suas in sedes referunt.

29. Drusus, orto die et vocata concione, quamquam rudis dicendi, nobilitate ingenita, incusat priora, probat praesentia: negat « se terrore et minis vinci: flexos ad modestiam si videat, si supplices audiat, scripturum

Ii vigiliis, stationibus, custodiis. Sic a Lipsio correctus locus. MS. et alii corrupte *in vigiliis*. *In vigiliis etc. se inserere* dici nullo modo potest. Vid. dicta de *ubi* ad c. 22. Lipsius posuit in margine: recepit Pichena, quem secuti sumus. Ern.

Denique pro N. Denique h. l. pro, ut paucis absolvam, dici recte monet Freinshemius. Sic saepe esse apud omnes scriptores, hodie notissimum est. Ern.

Ut novissimi in culpam. Hoc accipiendum, quasi ad meliores militum dictum. Etsi enim omnes rebellaverant; non aeque prompte et quidam secuti magis quam ducentes. Hos nunc excitat. Lips. Tirones a veteranis concitatos. Ii maxime in vigiliis. Accurate monuit Freinsh.

Tironem. Intelligit qui stipendia nondum complessent, abiunctos ab iis, qui sub vexillo veterani. Lips.

Nobilitate ingenita. Culpavi; nec nunc omnino capio, nisi quod videtur simile illi dicto apud Lucan. 8, 323...... *quos Lentulus omnes Virtutis stimulis, et nobilitate dolendi Praecessit.* Hinc apud Claudianum de bello Get. 376... *mista sed nobilis ira.* In quibus plus scilicet aliquid intelligitur, quam dicitur. Lips. Intellige ferociam quandam et pervicaciam, ut supra appellat Tacitus, quae non cedat periculo, non timent libere dicere, quae sentiat: qualis esse solet in hominibus magnae nobilitatis. Ern.

patri, ut placatus legionum preces exciperet.» Orantibus, rursum idem Blaesus, et L. Apronius, eques romanus e cohorte Drusi, Iustusque Catonius, primi ordinis centurio, ad Tiberium mittuntur. Certatum inde sententiis, cum alii, «opperiendos legatos atque interim comitate permulcendum militem,» censerent: alii, «fortioribus remediis agendum: nihil in vulgo modicum: terrere, ni paveant: ubi pertimuerint, impune contemni: dum superstitio urgeat, adiiciendos ex duce metus, sublatis seditionis auctoribus.» Promptum ad asperiora ingenium Druso erat: vocatos Vibulenum et Percennium interfici iubet. Tradunt plerique, intra tabernaculum ducis obrutos: alii, corpora extra vallum abiecta ostentui.

—* Grut. Suspic. critic. l. 10, §. XVI in Misc. nov. Lips. v. 3, p. 518, suspicatur *vocalitate ingenita*. Exempla Lucani et Claudiani non sunt stomacho eius fovendo.

Exciperet. Legitima ratio postulat *excipiat*; et sic Tacitum dedisse credo. Vulgatum est a librario langobardico vel germanizante. ERN. Hoc probat Croll. Haud dubie nimis insolens h. l. videtur imperfectum; non tamen ad Taciti mentem.

E cohorte Drusi. Int. *cohortem amicorum*, quos secum duxerat de more Drusus: *comites* alias vocantur. Sic Germanici comites et amici Ann. 3, 13: in quibus Vitellius fuit et alii. Sed de his abunde dixi in Excurs. XV ad Sueton. ERN.

Iustusque.... centurio. Credo eum esse, qui postea praetorii praefectus, imperante Claudio et Messallinae fraude interfectus. Suadeo legas Dionem, 60, 18. De primo ordine, ego in Milit. libro 2. LIPS.

Ex duce metus. Ne mutemus Dictio est, quam amat Tacitus. Ita 2, 38; 11, 20. Agr. 16. A Sallustio sumpsit de re publ. ad Caes. c. 1, extr. *Neque quemquam a multis metuendum esse, quin ad eum formido ex multis recidat*. LIPS.

Obrutos. Sepultos, aut properatae scrobi iniectos. Vid. ad c. 61. Necatos esse, per se apparebat et ex antecedd.

Corpora extra vallum. Ut in oppidis animadversiones extra muros; sic et in castris extra vallum. Iden corpora hic abiecta in eum locum, qui fuit extra portam decumanam, a castrorum tergo, uti ex Vegetio discas, 1, 23. Seneca de Ira, 1, 16. *Damnatus extra vallum deductus est, et iam cervicem porrigebat, cum subito apparuit commilito ille*. Hirtius de Bello africano, c. 46. *Sic extra vallum deducti sunt, et cruciabiliter interfecti*. Calpurnius Declam. 7, in ipso argumento: *Imperator corpora eorum extra vallum proiici iussit*. Eiusdem sententias,

30. Tum, ut quisque praecipuus turbator, conquisiti: et pars, extra castra palantes, a centurionibus aut praetoriarum cohortium militibus caesi: quosdam ipsi manipuli, documentum fidei, tradidere. Auxerat militum curas praematura hiems, imbribus continuis, adeoque saevis, ut non egredi tentoria, congregari inter se, vix tutari signa possent, quae turbine atque unda raptabantur. Durabat et formido coelestis irae, « nec frustra adversus impios hebescere sidera, ruere tempestates: non aliud malorum levamentum, quam, si linquerent castra infausta temerataque, et soluti piaculo, suis quisque hibernis redderentur. » Primum octava, dein quintadecuma legio rediere. Nonanus, « opperiendas Tiberii epistolas, clamitaverat, mox desolatus aliorum discessione imminentem necessitatem sponte praevenit. Et Drusus, non expectato legatorum regressu, quia praesentia satis consederant, in urbem rediit.

31. Iisdem ferme diebus, iisdem caussis germanicae legiones turbatae, quanto plures, tanto violentius: et magna spe, fore ut Germanicus Caesar imperium alterius pati nequiret, daretque se legionibus, vi sua cuncta tracturis. Duo apud ripam Rheni exercitus

quod idem Tacitus statim: *Convulsos laniatosque, et partim exanimos, ante vallum, aut in amnem Rhenum proiiciunt.* Lips.

Vix tutari signa. I. e. recta habere et servare in principiis, ubi defixa. Lips. Habitum hoc in diris. Flor. 3, 11, 3, ibique Duker. Quippe signa numina legionum erant.

Desolatus. Solus relictus, *μονωθεὶς*, ut glossae vett. Lips.

Vi sua tracturus. Elegans est Freinshemii coniectura, et consentiens vocibus seditiosorum cap. extr.: *tracturis.* Sed et vulgata commodum sensum habet, ut bene iam monuit Ryckius. Ern. Sicut extr. hoc cap. *sua* ad milites spectat, ita hic quoque. Si ad Germanicum spectaret, tamen *sua vis* esset ea, quam ab exercitu mutuaretur; igitur non *sua*, sed *aliena*. Tam ambigue non loquuntur veteres; nec possunt haec ex nostrarum linguarum vitiis iudicari. Quare ut omittam, quantum legiones praevalentes suarum opum

erant: cui nomen superiori, sub C. Silio legato; inferiorem A. Caecina curabat. Regimen summae rei penes Germanicum, agendo Galliarum censui tum intentum. Sed quibus Silius moderabatur, mente ambigua fortunam seditionis alienae speculabantur: inferioris exercitus miles in rabiem prolapsus est, orto ab unaetvicesimanis quintanisque initio, et tractis prima quoque ac vicesima legionibus. Nam iisdem aestivis in finibus Ubiorum habebantur per otium aut levia munia. Igitur, audito fine Augusti, vernacula multitudo nuper acto in urbe delectu, lasciviae sueta, laborum intolerans, impellere ceterorum rudes animos: «Venisse tempus, quo veterani maturam missionem,

fiducia deceat (illa enim *magna spes* est militum), ad Lipsii et Freinshemii coniecturam ipsa constructio nos trahit vi sua. Et hanc coniecturam, quae iam dudum sedem in textu meruerat, malam dicit Broterius, mire laudans sui Pellicerii nugas, *in sua c. tracturus.* Conf. c. 35 med.

Agendo Galliarum censui. Censum accipies, non qualis Romae, ut notae saltem essent Gallorum facultates: sed ut ex modo census tributum penderent et vectigal. Quod cum in aliis provinciis servabatur (apud iurisconsultos titulo toto de Censibus): tum in Gallia potissimum, ditissima provinciarum. Adde sis nostra in Excurs. *K.* Lips.

Ab undevicesimanis. In Germania inferiori, hac aetate ubique XXI legionem reperio, non XIX. Itaque hic et saepius repono, *Unaetvicesimanis.* Quae vox remotior ab usu hodie, imposuit scriptorum vulgo. Adi, si placet, ad H. 1, 61. Notas. Lips. Pichena e MS. recte, quod coniecerat Lipsius, reposuit, firmaruntque ceteri, nisi quod dederunt vulgo *unaetvic.* extrita litera ea quae una mendo fortasse caussa fuerat. Lipsianam scripturam merito praefert Brot., etiam c. 45, *unaetvicesimae.* Vid. ad H. 4, 78.

Prima. De legione prima, cuius saepe in hoc libro mentio, quaeque in antiquo marmore *germanica* vocatur, vide, si lubet, erudite disserentem Bimardum in Originibus cularonensibus c. 5, t. 1. Thes. Insc. Murator. p. 95 seqq. Ern.

* *Vernacula multitudo.* Alio sensu *legio vernacula* apud Caesar. cap. 2, 20.

Nuper acto in u. d. Ante quinque circiter annos, nuntiata in urbe clade variana: cum quidem Romae subitum militem Augustus conscripsit, ad tutelam ripae Rheni: et plerosque e libertinis. Sueton., c. 25; Dio, 56, 23. Lips.

Impellere. Vulg. *implere.* Ernestii index explicabat *contagione imbuere,* nescio quo auctore: Wopkens. *exagitare, concitare,* laudatis quidem auctoribus, sed parum validis. Aures seditiosorum *implere*, animos *im-*

iuvenes largiora stipendia, cuncti modum miseriarum exposcerent, saevitiamque centurionum ulciscerentur.» Non unus haec, ut pannonicas inter legiones Percennius, nec apud trepidas militum aures, alios validiores exercitus respicientium, sed multa seditionis ora vocesque: «sua in manu sitam rem romanam; suis victoriis augeri rem publicam; in suum cognomentum adscici imperatores.»

32. Nec legatus obviam ibat: quippe plurium vecordia constantiam exemerat. Repente lymphati destrictis gladiis in centuriones invadunt (ea vetustis-

pellere, latinum est. Itaque verissimam emendationem Acidalii, quae cuivis ex c. 16 in mentem venerit, libenter reduxi in sedem suam.

Unus haec... Percennius. Mutavi interpunctionem, ne sit *unus Percennius*, nomen propr. pro appellativo. Oritur hinc acumen quoddam, quod dubito an sit veterum linguarum.

In suum cognomentum. Si ad sua tempora Tacitus respexit, clara res: omnes enim post Tiberium fere imperatores cognomen sumpserunt a pugnacissima gente. At quid est, quod hic milites in eo glorientur, nisi si divini et praescii futurorum? Nam ad hoc aevi solus Drusus et Germanicus cognomine illo usi, ex decreto, quod apud Dionem habes 55, 2, et, si quisquam ex imperatoribus, solus certe Tiberius. Sed correctione explico me, et omnino scrib. censeo, *adscisci imperaturos.* Idque verum, cognomento illo insignitos eos, qui in spe principatus. Praeter dictos, ecce Vitellius imp. *filium sinu retinens Germanicum appellavit.* H. 2, 59. extr. Lips. Dissentiunt Salinerius, Freinshemius, Ryckius: et *imperatores* intelligunt duces exercituum, qualis Drusus olim, post Tiberius, tum Germanicus: quibus nomen imperatoris datum; quod etiam Germanico passim tribuit Tacitus. Quae mihi adhuc commodissima ratio visa est. Sensus erit: Qui imperatores fiunt, exercitui germanico maxime praefici, ut Germanicorum cognomen accipiant, veluti omnium gloriosissimum, sive, hoc maxime cognomen petere ac sumere. Ceterum vid. inf. 2, 26. Latinitas durior est, et mire dictum in *alicuius cognomen adscisci:* sed tamen et supra c. 8., *Livia in nomen Augustae adsumebatur.* Ern. Ibi forma lenitur zeugmate. Sed conf. 2, 60. Ad gloriationem satis erat, adhuc duos tres duces ita appellatos fuisse. Militi militaris usus nominis conveniebat. Quid de vocabulis mutetur Romae, isti non curant: et quando illic *imperator* usurpari coepit pro *principe?* Conf. Lamprid. Severo c. 4., init. Germanico exercitui superbia creverat ex eo, quod duces tum a nulla gente praeterquam a Germanis cognomentum sumpserant.

sima militaribus odiis materies, et saeviendi principium), prostratos verberibus mulcant, sexageni singulos, ut numerum centurionum adaequarent. Tum convulsos laniatosque et partim exanimos ante vallum aut in amnem Rhenum proiiciunt. Septimius cum perfugisset ad tribunal, pedibusque Cecinae advolveretur, eo usque flagitatus est, donec ad exitium dederetur. Cassius Chaerea, mox caede C. Caesaris memoriam apud posteros adeptus, tum adolescens et animi ferox, inter obstantes et armatos ferro viam patefecit. Non tribunus ultra, non castrorum praefectus ius obtinuit: vigilias, stationes, et si qua alia praesens usus indixerat, ipsi patiebantur. Id militares animos altius coniectantibus praecipuum indicium magni atque implacabilis motus, quod neque disiecti, nec paucorum instinctu, sed pariter ardescerent, pa-

14. *Quod neque disiecti. Distracti*, corrigunt viri summi. Sed id tantumdem est. *Disiecti* ponuntur pro separatis ac dispersis. Infra c. 50, *adeo incuria cuncta disiecta erant.* Apposite Hist. 3, 69, *suo quisque metu, ne disiectos, eoque minus validos, Vitelliani consectarentur, cunctantem in arma impellebant.* Ann. 2, 45, *diriguntur acies, non vagis incursibus, aut disiectas per catervas.* 4, 46, *At tum rumor incesserat fore, ut disiecti aliisque nationibus permixti, diversas in terras traherentur.* 3, 2, *magna pars populi viam complevere disiecti, et ut cuique libitum, flentes.* Vita Agric. c. 20, *ubi aestas advenit, contracto exercitu, militum in agmine laudare modestiam, disiectos coercere.* Ann. 2, 61, *disiectae, et vix perviae arenae.* Et ita passim noster. Valer. Max. 8, 14. Ext. 5, *ut nomen eius per totum terrarum orbem disiiceretur.* Nisi scribendum illic, *dideretur*. Piget plura conferre.

Prostratos. Ex more fustuarii. Vid. Casaub. ad Suet. Tib. c. 60. Ante hoc parenthesin feci *Ea.... principium.*

Verberibus mulctant. Malim *mulcant*, in hac significatione, Cicero pro Mil. c. 14; Liv. 29, 9; 8, 24; 26, 12. Quibus locis omnibus *multare* non aeque placet. Lips. Idem in MS. repertum recte recepit Pichena et Gr. De verborum *multare* et *mulcare* permutatione frequenter actum a criticis. Ern.

Sexageni singulos. In legione plena, sexaginta centuriones. Dionysius Halic. 9, 10, et Vegetius: ego plene in Militia 2, 5—8. Lips.

Tum adolescens. Admodum 30 annorum et amplius. Quum Caligulam occideret, senior dicitur Suet. Calig. c. 56.

Nil qui paucorum instinctu. Rhenano placet, *vel paucorum.* Nec sperno. Lips. Hoc quidem palam est, non respondere inter se τὰ *neque* et *nil*; nihiloque magis τὰ *neque* et

riter silerent: tanta aequalitate et constantia, ut regi crederes. Interea Germanico, per Gallias, ut diximus, census accipienti, excessisse Augustum, adfertur.

vel (quod placebat Rhenano). Sed qua in voce mendum sedeat, videndum. Nihil illos offendit *τὸ disiecti*, quod me maxime. Qui enim disiecti? Sparsi, inquit Aurelius. Et haec quidem vis vocis: sed an Pannonii magis sparsi? immo mox e sparsis adunati. Tale autem quid dixisse Tacitus videtur, quod in Pannoniis fuisset, et tumultum eorum minus metuendum reddidisset. Quemadmodum *paucorum instinctu:* eo enim Percennius et Vibulenus significantur. Quid moror? Taciti manus fuit: *quod nusquam distracti, nil paucorum instinctu*, hoc est, nullo loco, nulla in re discordes. Balbus ad Ciceronem, Epp. ad Att. 8, 15: *ut Caesarem et Pompeium perfidia hominum distractos rursus in pristinam concordiam reducas.* Noster, 4, 40: *si matrimonium Liviae velut in partes domum Caesarum distraxisset.* Varro apud Non, 4, 138: *Distractione civium elanguescit bonum proprium civitatis, atque aegrotare incipit et consenescere.* Atque hinc Germaniciani formidabiliores. Nam Pannonii subinde distracti: ut cum *depulsi aemulatione*, c. 18. *Cum ferrum inter se parabant ob centurionem, cognomento Sirpicum* c. 23. GRON. Sed *disiectus* idem est, quod *distractus*, eoque verbo saepe utitur noster, ut iam monuit Heinsius. Ego probem Rhenani coniecturam: *quod neque disiecti vel paucorum instinctu*, cum Pichena et aliis: quam recepit Ryckius. Non semper post *neque* sequitur *neque* vel *nec*, ut saepe monuerunt viri docti, sed etiam *vel*, *aut*: v. Bentlei, ad Horat. Epod. 16, 6: item *et*, *ac*, ut contra Bentleium docet Burman. ad Ovid. Met. 3, 492. Atque Tacitus permultis locis usitatiorem particularum consecutionem, veluti data opera, negligit. Sic 3, 54, *neque mihi, aut vobis usui futuras.* ERN. *Aut* munus negandi sustinere (nam vim per se non habet), ab omnibus, et recte, concessum est. Verum an simplices copulae *et*, *ac*, eundem usum habeant, dubitatur, Burmannoque et aliis hac in re se opponit Ruhnken. ad Velleium, 2, 45., Bentleium sequens. Neque vero Bentl. id, quod volebat, plane demonstrasse videtur, et erunt qui victum putent uno adversarii Johnsoni exemplo ex Ovid. Met. 10, 92 sqq. cui similia quamlibet multa addi possint. Sed proprietatem si sequimur, his copulis ista negandi vis non nisi tum tribuitur quum unius aut paucorum nominum adiectio et velut appositio fit, non quum integrae enuntiationes inferuntur cum verbo novo. Neque in his simillimae significationis particulis non apparet usus quidam legitimus, qui aliam magis frequentet alia. Ita disiunctivam *vel* negare, paucissimis exemplis doceri poterit. Praetuli ergo *nec*, Grotii coniecturam; ac video iam, eandem placere Wopkensio. *Nil* omnino falsum duco, quia non coit cum proximis verbis, nec apte pendet aliunde. Est enim: quod non *sparsi*, *non impulsu paucorum agerent.* Pro *sparsis*, *distractis* iam Pompeius M. *disiectam manum* dixerat, opp. *coniunctis*, seu *contractis copiis* in Epist. ap. Cic, ad Att. 8, post 12.

Census accipienti. Ea forma sermonis iurisconsulto dicta *legatio ad*

33. Neptem eius, Agrippinam, in matrimonio, pluresque ex ea liberos habebat. Ipse Druso, fratre Tiberii, genitus, Augustae nepos: sed anxius occultis in se patrui aviaeque odiis, quorum caussae acriores, quia iniquae. Quippe Drusi magna apud populum rom. memoria, credebaturque, si rerum potitus foret, libertatem redditurus, unde in Germanicum favor et spes eadem. Nam iuveni civile ingenium, mira comitas et diversa a Tiberii sermone, vultu, adrogantibus et obscuris. Accedebant muliebres offensiones, novercalibus Liviae in Agrippinam stimulis; atque ipsa Agrippina paullo commotior, nisi quod castitate et mariti amore quamvis indomitum animum in bonum vertebat.

34. Sed Germanicus, quanto summae spei propior, tanto impensius pro Tiberio niti. Sequanos proximos et Belgarum civitates in verba eius adigit. Dehinc, audito legionum tumultu, raptim profectus, obvias

15. *Indomitum animum.* Puto *indomita animi*, ut *erectus et fidens animi.* 4, 59; *laetus animi.* 2, 26; *incertus animi.* 6, 46. Posses et *indomitus animus*, vel *indomito animo in bonum vertebat*, pro vertebatur. Vide Rhenani notas ad Ann. 11, 57. et nostro hoc familiare in primis. Sic 6, 46, *ne nomen Caesarum in ludibrium verteret.*, quod ibi asseruimus.

census accipiendos. c. 1. D. De muneribus et honoribus. Lips.

Quia iniquae. A virtutibus eius ortae. Invidebant, et erectum ingenium timebant. Lips. *Acriores* caussae sunt validiores. *Pertinaciores nos facit iniquitas irae*, Seneca de Ira, 3, 29. Alte repeti a sententia, in quam scite commentatur Muretus.

Credebaturque, si rerum. Immo prodita a Tiberio eius epistola est, qua de cogendo ad restituendam libertatem Augusto agebat. Quae una caussa necis pio in patriam iuveni, sed infelici. Sueton. in Tib. c. 50. Lips. Conf. 2, 82, et Suet. Claud. c. 1.

Castitate. Qua unum maritum amabat suum. Per se castitas ferociam domare non potest; nisi ea virtute et moderationem et ceteras omnes muliebres virtutes contineri dixeris. Sed prius videtur verius, et *amore mariti* quasi explicationis caussa additum.

extra castra habuit, deiectis in terram oculis, velut poenitentia. Postquam vallum iniit, dissoni questus audiri coepere: et quidam, prensa manu eius, per speciem exosculandi, inseruerunt digitos, ut vacua dentibus ora contingeret: alii curvata senio membra ostendebant. Adsistentem concionem, quia permixta videbatur, «discedere in manipulos» iubet; «sic melius audituros responsum: vexilla praeferri, ut id saltem discerneret cohortes.» Tarde obtemperavere. Tunc «a veneratione Augusti orsus, flexit ad victorias triumphosque Tiberii, praecipuis laudibus celebrans, quae apud Germanias illis cum legionibus pulcherrima fecisset. Italiae inde consensum, Galliarum fidem extollit; nil usquam turbidum, aut discors.» Silentio haec vel murmure modico audita sunt.

Exosculandi. Haec est cod. et antiqq. editt. scriptura, non *osculandi*, quod, nescio quare, Lips. invexit. Illud recte tuetur I. Gron. et dedit Brot. Conf. H. 1, 4, 5.

A veneratione Augusti orsus Ita capit haec verba Aurelius, ut Germanicus initio orationis oculos coniecerit in imaginem Augusti signis affixam, quam sit veneratus genu flexo, et manu ori admota, mox orsus sit proloqui. Sed sic possunt accipere, qui nesciunt, quid Tacito et alii sit *veneratio*: et certe id non omnes sciunt. Usurpant autem eam vocem pro ea, quam noluerunt dicere *venerabilitatem*: ut *veneratio Augusti* non sit actio aliorum circa eum, sed ipsi insita dignitas vel maiestas. Sic 12, 41, *qui mos sacerdotibus et sacris antiquitus concessus, augebat venerationem feminae*. De Agrippina loquitur. Seneca ad Polyb. c. 21, *qui munere fortunae tantam venerationem receperat, ut felicitas eius effugeret invidiam*. Iustinus de cohorte Alexandri, 13, 1, *eius virtutis ac venerationis erant, ut singulos reges putares*. Ergo *a veneratione Augusti orsus*, est, orsus dicere de magnitudine ac maiestate illius principis. Gron.

Quae pulcherrima fecisset. Credo, Tacitum dedisse *pulcherrime*, quae in hac phrasi est legitima ratio. Scio, ab ea discessisse paulatim scriptores latinos; sed etiam, librarios eam mutasse, quod a suae linguae indole discreparet. Ern. Errat, ut puto. Tenue discrimen est. Si *recta*, *strenua* vel simile quid esset, concederem. Sed ut rem *strenue* facere dicimus, ita non dicimus *pulchre*: et *pulchrum factum* magis in usu est quam *pulchre facere*, in illa certe significatione. Ad hoc etiam exquisitior est vulgata.

35. Ut seditionem attigit, «ubi modestia militaris? ubi veteris disciplinae decus? quonam tribunos, quo centuriones exegissent?» rogitans: nudant universi corpora, «cicatrices ex vulneribus, verberum notas» exprobrant: mox indiscretis vocibus «pretia vacationum, angustias stipendii, duritiam operum,» ac propriis nominibus incusant «vallum, fossas, pabuli, materiae, lignorum adgestus,» et si qua alia ex necessitate aut adversus otium castrorum quaeruntur. Atrocissimus veteranorum clamor oriebatur; qui tricena aut supra stipendia numerantes, «mederetur

16. *Aut adversus otium castrorum quaeruntur.* immo *queruntur*: nempe lignorum adgestus et similia, querebantur milites, quare post τὸ *castrorum* distinguendum. Sequentia, *seu mortem in iisdem laboribus*, videntur mutilata.

Universi. In cod. et ante Lips. erat *universa.* Etiam hoc repetit Gronovius, filius. Patri, opinor, Lipsius egregie coniecisse videbatur.

Exprobrant Non, opinor, verbis, aut quo Germanico obiicerent, sed ostendunt invidiae faciendae caussa et ostendendo exprobrant. Sic est etiam supra, cap. 18, init. Vid. locum Lucani mox allatum a Lipsio. Ern.

Pabuli... adgestus. Dan. Heinsius, l. c., vix dubitabat, esse glossam e margine textui insertam vocem *lignorum*, vocis *materiae* interpretationem. Rickius autem per *materiam* trabes ingentes, per *ligna* virgulta, vimina, etc. Contra Oudendorp. ad Sueton. Ner. 33, *materiam* de lignis dici docet, e qua sepes vel vallum fiat. Possis etiam *materiam* latius capere ut lapides contineat, sternendis viis: sed illa materia non in castra congeritur, de quibus tamen sermo. Optimum fuerit, *materiam* capere de lignis ad struendum vallum et aedificandum, etc., *ligna* intelligere, quae ad coquendum, ignes nocturnos necessaria sint. Ern. Nota est Ulpiani distinctio in Digg. 32, 1, 55. Conf. Buchneri not. ad Plin. Epp. 10, 50, 2.

Adversus otium castrorum. Seneca, ep. 18, med. *Miles in media pace decurrit sine ullo hoste, vallum iacit, et supervacuo labore lassatus, ut sufficere necessariis possit.* Liv. 39, 2. Vopisc. Probo c. 9. Haec *opere, imperio, labore, manu militari* facta dicebant. Conf. Suet. Aug. c. 18; Plin. 11, 29; Quinctil. I. O. 2, 13, 16. Servius ad Aen. 8, 652, de Gallis urbem tenentibus: *adeo ut quae incendere non poterant, militari manu diruerent*, usus in hostium opere verbo romano. Gron.

Mederetur fessis. Similia Iuliani militis, in seditione apud Lucan. 5, 274, *iam respice canos*, etc. Lips.

fessis, neu mortem in iisdem laboribus, sed finem tam exercitae militiae, neque inopem requiem » orabant. Fuere etiam qui legatam a divo Augusto pecuniam reposcerent, faustis in Germanicum ominibus; et, si vellet imperium, promptos ostentavere. Tum vero,

17. *Promptos ostentavere.* *Promtas* liber mediceus, an *promta?* prompta omnia, id est res promptas ostentavere. Ann. 12, 12, *vocante Carrhene, promptasque res ostentante.* Ibid. c. 1, *suam quaeque nobilitatem, formam, opes contendere, ac digna tanto matrimonio ostentare*: ubi frustra *dignas* vir summus.

Neu mortem in iisdem laboribus. Haec Heinsio vitiosa esse, fortasse concedam; et putavi aliquando sic emendari posse: *neu morerentur*: orabant, ut mederetur fessis, neu sineret se mori in hac tam misera vitae conditione. *Oro te ne moriar* breviter dictum, pro, oro te, ne sinas me mori. Particula quidem *neu* necessario verbum requirit, eaque si est a Tacito, aut *morerentur* legendum, aut excidit *obirent*, aut simile. Etiam vulgatum defendi et explicari potest, si pro *neu* legamus *nec*. Qui dixit, *neque inopem requiem orabant*, pro orabant, ne sineret, requiem sibi a militia esse cum inopia coniunctam, idem etiam non dubitavit, ut opinor, dicere, *nec mortem in iisdem laboribus orabant*, h. e. ne se ad mortem usque iisdem laboribus vexari sineret, ne mors se in istis laboribus opprimeret. Sed prius, ut opinor, melius. Ceterum *neque inopem requiem* intelligendum, *et non inopem requiem*. De hoc usu τοῦ *neque* aliquot locis I. Fr. Gron. in Observatt. Ern. *Neu* legitimum est in prohibitione (quippe alius generis ést *neque*, ut bene docet Ernest.), nec ellipsis verbi durior hic quam, c. 7, *ne laeti, etc.* Mollit eam post tria substantiva, *mortem*, *finem*, *requiem*, illatum *orabant*, neque erat verbum, quod cum illis tribus commode iungi posset, v. c. *daret*. Quod ille conieicit aliquando, multo est durius hac omissione.

Faustis... ominibus. An vero, *nominibus?* Sic quidem Sueton. c. 13, de Caligula: *Densissimo et latissimo obviorum agmine incessit, super fausta nomina, sidus et pullum et pupum appellantium.* Fausta nomina sunt, Di te servant, Auguste, Imperator, Princeps, Felix, Victor, aliaque ab adulatione vulgi nata. Dio quidem ab hac lectione est, 57, 5. Τόν τε Τιβέριον, inquit, ἐκκεκηγόρησαν, καὶ τὸν Γερμανικὸν αὐτοκράτορα ἐπεκάλεσαν· Lips. Ovidius, 12, 218., Metam. *Felicem diximus illa coniuge Perithoum, quod paene fefellimus omen.* Et alibi, *et reddidit omina votis*, de salutantibus inter se. Nec aliter Sueton., l. c., *super fausta omina*, non *nomina*. Gron. *Faustum* et nominum et ominum epitheton est. At ἄκυρον est *nomen* in aliquem et in ipsis nominibus sunt omina.

Et, si vellet imperium. Id Velleius, 2, 125., ita exprimit: *Desuitque, qui contra rem publ. duceret, non, qui ducerentur.* Nec alio fine legata petunt: tanquam illum scilicet habeant pro herede. Lips.

Promptos ostentavere. Varie ten-

quasi scelere contaminaretur, praeceps tribunali desiluit. Opposuerunt abeunti arma, minitantes, ni regrederetur. At ille, « moriturum potius, quam fidem exueret, » clamitans, ferrum a latere deripuit, elatumque deferebat in pectus, ni proximi, prensam dextram vi attinuissent. Extrema et conglobata inter se pars concionis, ac, vix credibile dictu, quidam singuli, propius incedentes, « feriret, » hortabantur:

18. *Quidam singuli propius incedentes.* Immo *quidam et singuli propius incendentes*, hoc est, exhortantes. Sic infra c. 47, *ne postpositi contumelia incenderentur* 2, 13., *incendit ea contumelia legionum iras.* C. 82, *hos vulgi sermones audita mors (eius) incendit*, ita passim. *Accendere offensiones* similiter Ann. 2, 57. Primo agit de extrema concione, mox de singulis, qui propius adstabant. Possis et *intendentes*. Vide nos infra 4, 47.

tatus locus in voce *promptos*. Alii *promptas*, i. e. legiones, volunt e cod. mediceo: Heinsius, *prompta*, i. e. res promptas. Ego vulgatum *promptos* probo (* sic et Wopkens.), intellectu τοῦ *se*: sic mox: *at ille, moriturum potius*: et sic saepe. Neque enim legiones, sed se promptos ostendebant. Verum aliud est in hoc loco, quod medelam desiderare videtur. Primum, quid *faustis in Germanicum omnibus* cum flagitatione pecuniae sibi legatae? Deinde *ostentavere* non potest pendere a *fuere*. Igitur aut sic legam: *Fuere etiam, qui.... reposcerent, et, faustis in G. ominibus, si vellet imperium, promptos ostentarent.* Aut mutata interpunctione, sic: *Fuere, qui.... reposcerent. Et, faustis in G. o. .... ostentavere.* Ern. Apud Ciceronem haec constructio offensionem haberet, non apud Tac. Ceterum si cui *promptos* mendum videtur, lenem medelam habet, *et se si vis imperium*. Nec eam tamen ipse probarim.

Ferrum a latere. Recte *a latere*. Nam mos priscus gladium ex humero suspendere, et dimittere ad latus. Homer. Iliad. β, 45. Ἀμφὶ δ' ἄρ' ὤμοισιν βάλετο ξίφος ἀργυρόηλον. Odyss. β, 3.... Περὶ δὲ ξίφος ὀξὺ θέτ' ὤμῳ. Conf. Virg. 8. 459. Nec id heroum modo saeculo, sed obtinuit postea: atque adeo apud Romanos. Claudian. de laud. Stilic. 2, 91. *Gestatosque patri scapulis radiantibus enses.* Et Germanos. Widichindus: *Subnixi stabant* (Saxones) *parvis scutis, habentes ad renes cultellos magnos.* Ad renes enim (ut eiusmodi scriptorum atticismus est) valet ad latera. Lips.

Quidam.... incedentes. Sic quoque auctor infra, c. 61, *incedunt moestos locos, visuque ac memoria deformes.* Immo et Cicero de Invent. 2, 14, *Facilius autem ad inventionem animus incedet, si gesti negotii et suam et adversarii narrationem saepe et diligenter pertractabit.* Gron. Coniecerat Muret. *accedentes*. Sed gravius est *incedere*, Tacito etiam usitatius. Vide indicem.

et miles, ›mine Calusidius, strictum obtulit gladium, addito, «acutiorem esse.» Saevum id malique moris etiam furentibus visum: ac spatium fuit, quo Caesar ab amicis in tabernaculum raperetur.

36. Consultatum ibi de remedio. Etenim nuntiabatur, «parari legatos, qui superiorem exercitum ad caussam eandem traherent: destinatum excidio Ubiorum oppidum: imbutasque praeda manus, in direptionem Galliarum erupturas.» Augebat metum gnarus romanae seditionis, et, si omitteretur ripa, invasurus hostis; at, si auxilia et socii adversum abscedentis legiones armarentur, civile bellum suscipi: periculosa severitas; flagitiosa largitio; seu nihil militi, sive omnia concederentur, in ancipiti res publica. Igitur, volutatis inter se rationibus, placitum, ut epistolae,

19. *In ancipiti respublica.* *Rempublicam* scil. fore. Quae et praecedentia castiganda forsan, *periculosam severitatem, flagitiosam largitionem*, ut ad superiora referatur, *augebat metum*. Sic 4, 30., *irritas leges, rempublicam in praecipiti conquestus.*

Spatium fuit. Adstabant milites attoniti. Id fecit, ut ne furentes quidem illico sentirent Caesarem abductum.

Oppidum Ubiorum. Intelligunt coloniam Agrippinae, caput Ubiorum. v. Cellar. G. A. t. I, p. 262. Ern.

At, si auxilia. Primum observent tirones abruptum loquendi genus; *ac civile bellum suscipi*, pro, *et*, *quod intelligebant, civ. b. s.* Deinde subita commutatio orationis obliquae in rectam: *periculosa severitas*, etc., cuius etiam apud Livium exempla deprehendi. Itaque non necesse cum Heinsio in accusativos mutare nominativos. V. ad 12, 64. (*Wopkens. eos nominativos refert ad *augebat*.). Ac, ne quis putet, pro *concederentur* legendum esse *concedantur*: dicitur, pro *concessa fuerint*, quomodo et alibi imperfectum ponitur. Ern. Mala adhuc servatum est Pichena vitium *ac*, a Freinshemio iam mutatum. Ita Berold. et reliquae vett. et Lipsii omnes.

In ancipiti res publica. Quia sic in unico libro est, concedo. Alioqui facile, *re publ.* quod habebant editi, tueare; nam quemadmodum *in ancipiti res publica* dicitur intellecto verbo *erat*; sic *in ancipiti re publ.* iuxta belle dicitur intellecto eiusdem verbi participio, *futura*. Gron. Hoc dubito an belle. Inde a verbis *peric. sev.* intell. *videbatur*, quod in superioribus latebat.

nomine principis, scriberentur: «missionem dari vicena stipendia meritis; exauctorari, qui senadena fecissent, ac retineri sub vexillo, ceterorum immunes, nisi propulsandi hostis: legata, quae petiverant, exsolvi duplicarique.»

37. Sensit miles, in tempus conficta, statimque flagitavit. Missio per tribunos maturatur: largitio differebatur in hiberna cuiusque. Non abscessere quintani unaetvicesimanique, donec iisdem in aestivis, contracta ex viatico amicorum ipsiusque Caesaris, pe-

10. *Non abscessere quintani.* An *non adsensere*? nempe conditioni supra propositae de missione aliisque.

Nunc in postremis nova commutatio orationis inepta esset, etiamsi nulla esset ambiguitas.

Legata quae petiverant. Recte ergo in Suetonii Tib. c. 48, scriptum: *Militi, post duplicata ex Augusti testamento legata, nihil unquam largitus est.* Ubi male Beroaldus *publicata*. LIPS.

In hiberna.... abscessere. Malebam: *in hiberna usquam:* sed Iosiae Merceri, amici olim nostri, verissima lectio et distinctio: *Largitio differebatur in hiberna cuiusque.* Nam in castris aestivis iunctim legiones habebantur, in hibernis singulae seorsim. Volebant ergo differri, et interim divelli: sed miles fraudem suspicatus abnuit. LIPS. Quod ingenio assecutus est Mercerus, in cod. Med. reperit Pichena. Itaque receptum in textum. ERN.

Non... unaetvicesimanique. Sic interpretor immotam priscam lectionem. Cum acquiessent primani et vicesimani, tardum fuit quintanis unaetvicesimanisque exspectare, donec in hiberna veniretur ideoque occlamitaverunt minitabundi, non se vestigium moturos, non in officio futuros, nisi et nummi repraesentarentur: nec destiterunt tumultuari, donec concederet Germanicus. Hoc cum extorsissent duae legiones improbae, si non necessario, at prudenter placuit, ut modestioribus et moram passis ultro par honor haberetur; ne illi videntes contumaciam furoris sociis profuisse, rursus exasperarentur, et male obrutum incendium resurgeret. GRON. Extorserunt eam pecuniam in ipsis aestivis quintani et unaetv. (turbarum concitores pervicacissimi, c. 31, 45). Hi abscedere recusabant, quum iam per ceteros mora non erat. Si quid offendit, hoc est, quod continuo fisci rapti memorantur tantum in I et XX legg. Sed id eo fit, quia harum discedentium prior mentio occurrebat. Illae autem quum poscerent largitionem, non tam pro se quam pro communibus commodis loqui putandae sunt.

Ex viatico amicorum, etc. *Viaticum* h. l. non accipiendum de pe-

cunia persolveretur. Primam ac vicesimam legiones Caecina legatus in civitatem Ubiorum reduxit, turpi agmine, cum fisci de imperatore rapti inter signa interque aquilas veherentur. Germanicus, superiorem ad exercitum profectus, secundam et tertiamdecumam et sextamdecumam legiones, nihil cunctatas, sacramento adigit. Quartadecumani paullum dubitaverant: pecunia et missio quamvis non flagitantibus oblata est.

38. At in Chaucis coeptavere seditionem praesidium agitantes vexillarii discordium legionum, et praesenti duorum militum supplicio paullum repressi sunt. Ius-

cunia ea, quae de publico attribuitur in bellum, provincias ituris, ut apud Ciceronem: saltem non sola: sed ea, quam secum quisque sumpsit, non modo ad certas necessitates, sed etiam ad fortuitas. Ern.

Cum fisci de imperatore. Tangit non dubie morem priscum, quo pecunias solitum deponere ad signa. Ii enim militares dii, id templum. Veget. 2, 20. Suet. Domit. c. 7. Lips.

Legiones nihil cunctatus. Immo, *cunctatas.* Uti ad legiones ipsas referas. Lips. Ac sic e MS. restituit Pichena, probatque Heinsius. Ern.

At in Chaucis.... et praesenti. Non bene haec cohaerere videntur, nec apta consecutio particularum, aut Tacito usitata, qui saepe transitionem alias per *at* facit. Videtur dicendum fuisse: *At in C. cum coeptavissent.... legionum, praesenti,* etc., aut simili modo. Forte scripsit Tacitus: *Et in Chaucis....at* vel *sed praesenti*, etc. Video tamen et alibi durius per *et* consequentia antecedentibus subiici, ut infra c. 60: *unde maior Caesari metus: et Caecinam.... mittit.* Ern. *At* in Chaucis *quoque* turbatum est a vexillariis. Nam etiam post varianam cladem in interiore Germania praesidia erant relicta, Chaucique socii in primis constantis fidei. Interiectum *et* egregie exprimit facilitatem et celeritatem rei.

Vexillarii discordium legionum. De vexillariis, ne iusto longior nota fiat, dicemus separatim; ad calcem operis. Ern. Ad quatuor vel quinque coniecturas de hoc genere militum accessit nuperrime nova, a reliquis paullo longius recedens, nec tamen per se improbabilis, Gallici interpretis, Lamalli. Hic suspicatur milites fuisse *primae centuriae*, apud quam vexillum cohortis servabatur; ex ea centuria ad graviores casus interdum delectus factos et ad expeditiones missos esse, qui vexillarii dicerentur. Sperlingius putabat, auxiliares esse *vexillarios*. V. epistolas eius et Cuperi amoebeas apud Polenum Suppl. Thes. Ant. t. 5;

serat id Mennius, castrorum praefectus, bono magis exemplo, quam concesso iure. Deinde, intumescente motu, profugus, repertusque, postquam intutae latebrae, praesidium ab audacia mutuatur: «non praefectum ab iis, sed Germanicum ducem, sed Tiberium imperatorem violari.» Simul exterritis, qui obstiterant, raptum vexillum ad ripam vertit, et, «si quis agmine decessisset, pro desertore fore,» clamitans, reduxit in hiberna turbidos et nihil ausos.

21. *Mennius castrorum praefectus.* Forte, *M. Ennius.* Sic 3, 70., *L. Ennium equitem habet.* Et *Enniam Macronis uxorem.* 6. 45. Et ita 3, 40, *Clutorius* pro *C. Lutorius.* 13, 22., *Panteius* pro *P. Anteius* 12, 7., *Talledius* pro *T. Alledius.* Forte etiam hic *Meneniue* posset legi.

p. 98 et 107. Cf. et Ernesti Exc. ad h. l.

Bono magis....iure. Soli enim illi ius plectendi militis, qui exercitus rector. Et Augusti quidem instituto (quod apud Dionem, 53, 13)., solis propraetoribus, sive legatis Augusti, quos gladio succinxerat, id ius fuit: postea etiam proconsulibus: universisque provinciarum rectoribus, ex lege VI. De off. praesid. Saltem, ut punirent milites gregarios. leg. IX. De custod. reorum: *Qui exercitum accipit, ius animadvertendi in milites caligatos habet.* Lips. Ego accipio: magis opportune atque utiliter, quam legitime et ex disciplina. Nam imitationem si cogites; *exemplum malum* erat, praesertim militiae, gladio quemquam uti, cui ius utendi non est, vel in usum publicum. Unde illud Galbae: *commilito, quis iussit?* Hist. 1, 35. Et inde ausus L. Otho imperatoris pater *milites quosdam, quod motu Camilli ex poenitentia praepositos suos, quasi defectionis adversus Claudium auctores, occiderant, capite punire, et quidem ante principia se coram, quamvis ob id ipsum promptos in ampliorem gradum a Claudio sciret,* quo facto gloriam eum auxisse testis Sueton. Oth. c. 1. Eodem pertinet Velleii, 2, 47, cum Clodium a Milone iugulatum ait, *exemplo inutili, sed facto salutari rei publicae.* Hic respexit ad imitationem. At Tacitus *bono exemplo* non dixit pro re imitanda, sed simpliciter pro *bene:* quemadmodum Iuvenal. 13, 1. *Exemplo quodcunque malo committitur.* H. e. male aut perperam. Bene autem factum interpretatur ob utilitatem praesentem. Gron. Rectissime: *Exemplum* est factum, facinus, non simpliciter tamen, sed quoad vel alii imitari possunt, etsi non debent, vel exemplum fit, quod intuentes alii, quid fugiendum, quid timendum sit, intelligunt. Est h. l. etiam respectus ad supplicium; quod *exemplum* vocari Latinis, posteriori de caussa notissimum est. Ern.

39. Interea legati ab senatu, regressum iam apud aram Ubiorum Germanicum adeunt. Duae ibi legiones, prima atque vicesima, veteranique, nuper missi sub vexillo hiemabant. Pavidos et conscientia vecordes intrat metus, venisse patrum iussu, qui irrita facerent, quae per seditionem expresserant: utque mos vulgo, quamvis falsis reum subdere, Munatium Plancum, consulatu functum, principem legationis, auctorem senatusconsulti incusant: et nocte concubia vexil-

Ab senatu egressi. Sive placet, *digressi.* Vulgo est, *regressi:* sed falso, nequedum ulli missi. Intelligit legatos, vel qui a senatu decreti ad ferendum proconsulare imperium, de quibus supra: vel qui a Tiberio missi ad turbas sedandas, de quibus iam audierat. Hoc Dio, 57, 5, sentire videtur. Res sic videtur: sed ut aperte fabuler, *ab senatu digressi* vel *egressi*, haud satis placet: magis lectio florentini codicis, *legati ab senatu, regressum iam.* Ut a superiore exercitu regressum iterum ad aram Ubiorum velit, ibique conventum. Ac plurimum fortasse ibi, aut coloniae Agrippinae, agebat: quidni, vel in uxoris patrisque eius gratiam? Lips. Sic etiam Mercerus et Faërnus coniecerunt. Recte recepit Pichena. Rutgers. V. L. p. 73, coni. *Roma egressi.* Ern. Infeliciter. *Regressum* recte legi, prodit particula *iam.* Infra c. 57, *legati a Segeste.*

Apud aram Ubiorum. V. ad c. 57. Ern.

Consulatu functum. Et quidem nuper. Consul enim fuit anno ante, cum C. Silio. Munatium illum esse, qui censor fuit anno 732, fuge credere. Non facile aetas fert; non Taciti verba. Dixisset enim potius a praecipuo honore, *censura functum.* Filius, credo, eius. Lips.

Nocte concubia vexillum. Quod vexillum? illudne sub quo veterani habebantur? non videtur. Non enim illi solum, sed duae legiones in eadem culpa. Quarum signa aquilaeque in castris, non in tabernaculo ducis. Refer ergo ad aliud vexillum, et observa ritum antiquum. Signum futurae pugnae, vexillum purpureum fuit, quod adservabatur merito in tabernaculo ducis, quia illi soli ius et arbitrium proponendi. Hoc insignite et κατ' ἐξοχὴν *vexillum* dictum. Docte glossae veteres: Ῥούσια φάρσος, *vexillum.* At de more, Caesar, B. G. 2, 20. De Bello Hisp. c. 27, Plutarchus formam eius satis describit in Fabio, p. 182. C. Τὸ τῆς μάχης σημεῖον ἐξέθηκεν. Ἔστι δὲ χιτὼν κόκκινος ὑπὲρ τῆς στρατηγικῆς σκηνῆς διατεινόμενος. Quod Plutarchus χιτῶνα dicit, tunicam etiam Isidorus Orig. 19, 22. *Russata, quam poeniceam vocant, nos coccineam. Hac sub consulibus Romani usi sunt milites, unde etiam Russati vocabantur. Solebat enim pridie quam dimicandum esset, ante principia poni* (vellem dixisset, *ante praetorium*

lum, in domo Germanici situm, flagitare occipiunt: concursuque ad ianuam facto, moliuntur fores; extractum cubili Caesarem, tradere vexillum, intento

poni, vel, *supra praetorium*; id enim verius) *quasi admonitio et indicium futurae pugnae.* Plutarchus iterum in Bruto, p. 1002. D. Ἅμα δ' ἡμέρᾳ προὔκειτο μὲν τῷ Βρούτου χάρακι καὶ τῷ Κασσίου σύμβολον ἀγῶνος, φοινικοῦς χιτών. Non ergo simpliciter velum fuit, sed tunicae forma. Mansit is mos ad tempora imperii labentis. Vid. Ammian. 27, 10. Hoc illud vexillum est, quod lymphati milites postulant, et cum eo ius scilicet caedis et armorum. LIPS. Non possum subscribere viris doctissimis, quibus libenter assurgo. Quorsum enim signum pugnae, ubi nemo hostis? postquam in hiberna iam concesserant? Sed ius caedis, inquit, postulant et armorum. Itane? armorum. Adversus quos? Legatos. At hi inermes. Caedis tamen, quorum? Eorundem. At etiam sacrosancti. An Germanicus, eum tandem, invitus licet, vexillum tradidit, simul ius dedit caedendi legatos? Dii meliora. Ego vero, *vexillum* intelligo, de quo legis hoc ipso capite: *Veteranique nuper missi sub vexillo hiemabant*: quod nacti erant, cum exauctorarentur. Hoc suspicabantur venisse, qui sibi ereptum atque suppressum irent, ab senatu legatos: ideo illud in sua potestate esse optimum rebantur. Etsi autem tot erant caligae, tot millia clavorum, ut, quamvis hoc suppressum esset, quod acceperant, aliud renovato tumultu extorquere possent; tamen ipsum omen verebantur, si, modo quod accepissent, fieret irritum. Et facile subserviebant veteranis, qui sub signis manebant quippe metuentes, ne, si veteranis auferretur vexillum, ab sese repeterentur nummi eadem vi expressi. GRON. Unum hoc quaerere libet, quare vexillum veteranorum in domo Germanici servatum sit, cum legiones signa sua in castris certo loco posita haberent? Idem etiam scrupulos Ferrarium urebat Elect. 1, 3. Altera dubitatio eius, cur unum tantum vexillum, cum duarum legionum veterani essent, utitur opinione eius de vexillariis veteranis, de qua dicetur loco ante indicato. ERN. Prior dubitatio facile tollitur. Nam si fides veteranorum suspecta erat imperatori, eorum vexillum ei loco pignoris esse poterat, retentum in domo sua. Ac potest huc referri adiectio ipsa, *in domo G. situm*, quae cur facta sit, in hoc sensu statim apparet. Sed tertium quendam scrupulum video in eo, quod audax facinus ne uno quidem verbo veteranis tanquam praecipuis auctoribus assignatur, quae res alias omitti non solet. Quamobrem ad Lipsii rationem revertor, qua milites, insigne imperatorium sibi exposcentes, significant, se imperium detrectare, tum illud rapiunt, quo adversus ipsos uti primo quoque tempore posset. Ita vero haec vexilli efflagitatio similis est aaso, c. 18, quum tribunal exstruere et occupare conabantur.

Extractum cubili Caesarem. Cave vim Caesari factam cogites. *Extrahi* dicuntur etiam, qui strepitu

mortis metu, snbigunt. Mox, vagi per vias, obvios habuere legatos, audita consternatione, ad Germanicum tendentes. Ingerunt contumelias: caedem parant: Planco maxime, quem dignitas fuga impediverat. Neque aliud periclitanti subsidium, quam castra primae legionis. Illic, signa et aquilam amplexus, religione sese tutabatur: ac, ni aquilifer Calpurnius vim extremam arcuisset (rarum etiam inter hostes), legatus populi romani, romanis in castris, sanguine suo altaria deum commaculavisset. Luce demum, postquam dux et miles et facta noscebantur, ingressus castra Germanicus, perduci ad se Plancum imperat, recipitque in tribunal. Tum «fatalem increpans ra-

aut alia re commoti, surgunt e lecto, progrediuntur. Dicuntur etiam *exciri*. Liv. 1, 7. *Evander concursu pastorum trepidantium excitus.* Ern. At fores molientium necemque minantium audacia Lamallo incredibile facit vim factam non esse. Equidem nescio, quid fecerint, nisi quod eum non traxerunt pedibus. *Excire* paullo lenius vocabulum est quam nostrum. — * Vim adhibitam Wopkensius putat.

Quam castra....amplexus. Haereo, an distinguendum sit, *quam castra. Primae legionis illic signa.* Videntur enim duae hae legiones unis in hibernis fuisse: sic tamen, ut ritu romano, quaeque legio cum signis seorsum locaretur. Ideo ait, Plancum confugisse ad aquilam et signa primae legionis. Supra, tres legiones pannonicae castris aestivis simul habebantur: separatae tamen aquilae, donec per furorem, *una tres aquilas et signa cohortium locarent*, ait Tacitus. Receptam tamen interpunctionem tueri videtur, quod sequitur, *Quantum dedecoris adierit legio, facunde miseratur:* ut videantur haec in unius legionis castris gesta. Lips. *Castra primae legionis* int. partem castrorum, ubi prima legio, cum Schelio ad Hygin. p. 26. Ern.

Altaria Deum. Sunt arae, ut opinor, quae in principiis honori aquilarum et castrensium deorum erant: itemque principum, quorum effigies in signis. Vide militiam nostram, lib. 5. Dial. 4. Lips.

Recipitque. MS. Beroaldus *recepitque.* recte correctum postea. Ern. Vide ad 2, 7.

Fatalem increpans rabiem. *Increpans* non videtur regere *rabiem*, ut suum accusativum; sequentia non patiuntur: sed absolute ponitur. Germanicus, ne irritaret seditiosos, in fatum et deos avertit culpam, dixit, fatalem illam rabiem esse, non militum vitio, sed deorum ira resurgere. Absolute dici *increpare* notum est. Si quis tamen malit accipere pro *accusans*, (v. Gron. ad

biem, neque militum, sed deum ira resurgere,» cur venerint legati, aperit: «ius legationis, atque ipsius Planci gravem et immeritum casum,» simul, «quantum dedecoris adierit legio, «facunde miseratur, attonitaque magis, quam quieta concione, legatos, praesidio auxiliarium equitum, dimittit.

40. Eo in metu arguere Germanicum omnes, «quod non ad superiorem exercitum pergeret, ubi obsequia, et contra rebellis auxilium: satis superque missione et pecunia et mollibus consultis peccatum: vel, si vilis ipsi salus, cur filium parvulum, cur gravidam coniugem, inter furentes, et omnis humani iuris violatores haberet? illos saltem avo et rei publicae redderet.» Diu cunctatus, adspernantem uxorem, cum «se divo Augusto ortam, neque degenerem ad pericula» testa-

22 *Diu cunctatus aspernantem uxorem.* Non debuit tentari a Lipsio, nec a Freinsh. *Cunctandi* quippe verbum cum quarto casu recte coniungitur, de quo nos pluribus ad Claudian. in Stilic 2, 284 Nam supra c 37, *Legiones nil cunctatas sacramento adigit*, rectius in mediceo exhiberi, quam *cunctatus*, quod erat in vulgatis, quae illic subsequuntur, facile evincunt, *quartadecimani paullum dubitaverant.*

Liv. 27, 1.) et deinde intelligere, *dicens*, non repugnem. Ern. *Increpans* h. l. potestatem quam dicunt praegnantem habet, ex neutrali propria et activa mistam, sicut Germ. *schelten.* Cf. Liv. 8, 32. extr. Fatalem rabiem et θεοβλάβειαν vocat cum increpatione.

Sed deum ira resurgere. Nempe eam rabiem. Fatalem eam rabiem esse, incusans, neque sponte militum, sed deorum ira recrudescere, ut recte Freinsh. Quod moneo, ne quem pelliceat, *res vergere*, quod non nemo coniecit, et vidi, quibus placeret. Conf. Tacitus H. 2, 38. Cicero pro Lig. c. 6. Gron.

Eo in metu. Motu, Faërni et Lipsii coniectura, multum arridet Allemando. Non mihi. Quum milites exprobratione imperatoris magis perculsi quam mitigati erant, et *metuebatur*, ne cito rabies rediret, arguere G. amici omnes etc. Motus nunc non erat, immo quies aliqua.

Si vilis ipsi salus. Heinsius l. c. addendum censebat: *sua.* Non arbitror necessarium in Tacito. Ern.

Aspernantem uxorem. Puto verius, *aspernante uxore.* Lips. Quod negat recte Heinsius l. c.; sed quod accusativos pendere vult a *cunctatus*, et huic verbo significationem mo-

retur, postremo uterum eius et communem filium, multo cum fletu, complexus, ut abiret, perpulit. Incedebat muliebre et miserabile agmen, profuga ducis uxor, parvulum sinu filium gerens: lamentantes circum amicorum coniuges, quae simul trahebantur: nec minus tristes, qui manebant.

41. Non florentis Caesaris, neque suis in castris, sed velut in urbe victa, facies, gemitusque ac planctus, etiam militum aures oraque advertere. Progrediuntur contubernis: « quis ille flebilis sonus? quod tam triste?

23. *Quod tam triste!* *Quid* scribendum. Deinde, *pergere ad Treviros, et externa fidei*, non *externae*, quod nunc codices insedit. *Ad externa fidei*, quasi dicas *ad externam fidem*, cui toto non creditur. *Externa rumorum* sic Gruterus reposuit 16, 23: ut *diversa terrarum*, restituimus 3, 59: *noxia conscientiae* 6, 4., et *omnia flagitii* 11, 2, *incerta noctis* Hist. 1, 26. *tacita suspicionum* Ann. 4, 41. Sic *proxima maris* 3, 1: *proxima litorum, municipiorum*: *latima Africae, amoena Asiae et Achaiae, longinqua imperii, incerta maris, tempestatum et belli, multa laudis et artium, idonea provinciarum, opportuna locorum, propinqua Seleuciae, falsa simulationum, ardua castellorum, reliqua lacus, brevia litorum, montium edita, saeva ventorum, humida paludum, aspera maris, praecipua rerum*, et mille talia apud nostrum passim, ne de aliis dicam.

randi tribuit, id ab h. l. alienissimum est. Ern.

Nec minus tristes qui. Lego, *quae.* de feminis enim sermo coniugibusque amicorum. Lips. Immo *qui* verum, ut recte monet Freinsh. Intelliguntur Caesar et amici distracti a suis coniugibus. Ern.

Velut in urbe.... gemitusque. distinctio Acidalii *sed velut in urbe victa facies* scilicet, erat, *gemitusque ac planctus*, non placet, quamvis et Freinsh. eam secutus sit. Ea, inquit, facies rerum, non florenti Caesari et castris suis subnixo, sed urbi captae conveniens, hoc est, discessus hic muliebris agminis trepidus atque inhonorus, gemitusque ac planctus, etiam militum animos visu auditnque percussit. Gron. Saepe doctos in fraudem illexit omissum participium verbi substantivi, quamvis ea ellipsis frequens sit, et quasi propria latini sermonis. Non est facies *urbi captae conveniens*, sed Caesaris, *velut in urbe capta* ὄντος. Alioquin esset *urbis victae.*

Quod tam triste. Putant viri docti substantivum desiderari. Quasi non passim veteres hoc compendio sermonis utantur. Virgilius: *Triste lupus stabulis.* Ovidius ex P. 2, 2, 119. *Qui cum triste aliquid statuit, fit tristis et ipse.* Petronius c. 19. *Ne quid tristius exspectarem, comitatus faciebat.* et c. 20. *Si quid tristius paras.* Intelligo autem in Ta-

feminas illustres..... non centurionem ad tutelam, non militem, nihil imperatoriae uxoris, aut comitatus soliti.... pergere ad Treveros, et externae fidei.» Pudor inde et miseratio, et patris Agrippae, Augusti avi, memoria: socer Drusus, ipsa insigni fecunditate, praeclara pudicitia: iam infans in castris genitus, in contubernio legionum eductus, quem militari vocabulo *Caligulam* appellabant, quia plerumque ad conciliandа vulgi studia eo tegmine pedum induebatur.

cito, *genus hominum et rerum*. Gron. Recte Heinsius *quid*. Huius corruptionis plura exempla reperi. Ern. Receptum nondum moveo, etsi locutio insolentior est, et Gronovii exempla minus idonea praeter notum Virgilii. Si *triste* substantive dictum est pro *tristi facie rerum*, quo in loco *quod* recte habet, videri potest Tacitus frustra quaesivisse vocabulum, quod eam rem quam brevissime exprimeret. *Spectaculum* suppeditabat Ursinus cum aliis.

Et externae fidei. Non ergo colonia tunc Treviri fuisse videntur: etsi in H. 4, 62. 72. sic appellat, putemque sub Claudio hoc iure demum donatos. Lips. Ceterum in hoc loco habent, quo se delectent stili corneliani admiratores ac defensores. Mollietur tamen locus ultima sui parte, si cum Heinsio legas: *et externa fidei*: quod stilo Taciti valde conveniens est: item, si interpunxeris post *soliti*: ut sensus sit: et eas pergere ad Trev. qui non sint Romani, sed externi, quorum fides incerta sit. Ern. Vix latina est Heinsii coni. Ex analogia, quae illi obversabatur, tolerari possit *incerta fidei*, non *externa*. Fides *externa*, opp. Romanae vel sociorum; et additum est ἐπεξηγητικῶς. Ad Trev., quippe peregrinae fidei *homines*. Mirifici sunt, qui *ext. fidei* pro dativis habent, et *committi* subaudiunt. Prima quomodo molliora fiant interpositae lineolae monstrabunt. Vulgaris grammatica poscebat, *sine centurione aut m., sine s. comitatu et insignibus imp. uxo.* Adeo vulgaria odit hic scriptor.

Socer Drusus etc. Quia *socer Drusus* non bene coit cum praecedd. deberet enim esse *soceri Drusi*, quia mortuus tum erat; interpunxerim sic: *Aug. a. memoria: socer Drusus, ipsa ins. fec.* Ern. Vis insignis est in hac commutatione. Non tam Drusi memoria, quam ipse amatissimus imperator animis obversabatur cum miserabili urna. Similis conversio c. 42. ad legionem XX. quae sub Tiberio militaverat. Puncta parum iuvabant.

Iam infans in castris. Caium Caligulam in castris natum versiculi prisci adfirmabant apud Suet. c. 8. etiam Plinius in germanica historia, apud Treveros vico ambitarino, id est, apud hiberna legionum. Et clare hic noster. Alii aliter: vide Excurs. in *L.* Lips. Et nos in Excurs. ad Suet. Calig. Ern.

Ad concilianda studia vulgi. Ait,

Sed nihil aeque flexit, quam invidia in Treveros: orant, obsistunt, « rediret, maneret, » pars Agrippinae occursantes, plurimi ad Germanicum regressi.

42. Isque, ut erat recens dolore et ira, apud circumfusos ita coepit: « Non mihi uxor aut filius patre et re publica cariores sunt: sed illum quidem sua maiestas, imperium romanum ceteri exercitus defendent. Coniugem et liberos meos, quos pro gloria vestra libens ad exitium offerrem, nunc procul a furentibus summoveo, ut, quicquid istuc sceleris imminet, meo tantum sanguine pietur; neve occisus Augusti pronepos, interfecta Tiberii nurus, nocentiores vos faciat. Quid enim per hos dies inausum

studia vulgi: militaris scilicet. Nam Tribuni et centuriones digniores que militum, veste et habitu erant a gregariis distincti, ut alibi dicam accurate. At caliga, tegmen vulgi. Infra c. 69. Non ita plene Dio expressit 57, 5, qui vertit, Ὅτι ἐν τῷ στρατοπέδῳ τὸ πλεῖστον τραφεὶς τοῖς στρατιωτικοῖς ὑποδήμασιν ἀντὶ τῶν ἀστικῶν ἐχρῆτο. Melius Sueton. c. 9. *Caligulae cognomen castrensi ioco traxit, quia manipulario habitu inter milites educabatur.* Caligatus igitur, manipularis, gregarius, eadem sunt: pro militum plebe, id est, qui honorem aut gradum in castris nondum ceperunt. Suet. in Aug. c. 25. Iurisconsultus, l. IX. De custod. reorum: *Qui exercitum accipit, ius animadvertendi in milites caligatos habet.* Cum exceptione dixit, quia in digniores non habet. Legi in lapide vetusto,

C. OPPIO. C. F. VEL.
OMNIBUS. OFFICIIS.
IN CALIGA. FUNCTO.

Et ab eadem sententia Seneca de Benef. 5, 16. scripsit, *Marium a caliga ad consulatum pervenisse*: id est ab infimis ordinibus. Item Plinius 7, 43. Ventidium *inopem iuventam in militari caliga tolerasse.* Quamquam non abnuam, quin caliga digniorum etiam militum, sed cum discrimine, puta aureis argenteisve clavis distinctae. Unde cum additione *Speculatoria caliga*, ap. Suet. c. 52. et Tertull. de cor. mil. c. 1. LIPS.

Recens dolore et ira. Heinsius l. c. vult corrigi *doloris* et *irae*: eodemque modo corrigit vulgarem lectionem in aliis locis. Mihi non placet, cum in omnibus locis *recens* cum ablativo constanter exhibeant libri scripti et editi, aliquid novari. ERN. — * Sic et Wopkens.

Quicquid istuc sc. imminet. *Istuc* quidem alienum est, et sine dubitatione rescribo *istinc*, nempe a vobis, ab exercitu seditioso. Idque

intemeratumve vobis? Quod nomen huic coetui dabo? militesne appellem? qui filium imperatoris vestri vallo et armis circumsedistis. An cives? quibus tam proiecta senatus auctoritas. Hostium quoque ius et sacra legationis et fas gentium rupistis. Divus Iulius seditionem exercitus verbo uno compescuit, Quirites vocando, qui sacramentum eius detrectabant. Divus Augustus vultu et adspectu actiacas legiones exterruit: nos, ut nondum eosdem, ita ex illis ortos, si Hispaniae Syriaeve miles adspernaretur, tamen mirum et indignum erat. Primane et vicesima legiones, illa signis a Tiberio acceptis, tu tot proeliorum socia, tot praemiis aucta, egregiam duci vestro gratiam refertis! hunc ego nuntium patri, laeta omnia aliis e provinciis audienti, feram? ipsius tirones, ipsius veteranos, non missione, non pecunia satiatos: hic tantum interfici centuriones, eiici tribunos, includi legatos: infecta sanguine castra, flumina: meque precariam animam inter infensos trahere?

memetipsum olim non animadvertisse, indignor. Ern.

Quod nomen huic coetui dabo? Imitatum videtur ex oratione Scipionis apud Livium, pariter in seditione militari 28, 27. Lips. Mox *vallo et a. circums.* spectat ad c. 39. concursu ad Germanici domum facto; non quod vallum circumiecissent ei retinendo.

Verbo uno compescuit. Conferantur Plutarchus Caesare p. 732. A. Dio Cass. 42, 53. Sueton. Caes. c. 70. et Lucan. 5, 357. *discedite castris, Tradite nostra viris, ignavi, signa, Quirites.* Lips.

Quirites vocando. Confer. Lampridius Alex. Sev. c. 52. sq. Gron.

Augustus.... exterruit. Vide Suet. c. 17. Dio 51, 3.

Illa signis a Tib. Apparet, religionem aliquam fuisse in militia ordienda. Credo autem hanc primam legionem conscriptam, post cladem Vari. Lips.

Egregiam duci gratiam. Aut intelligendum aut addendum *ita* vel *tam egr.* Potuit absorberi particula per ultima verbi praecedentis. Sententia est e Virgil. Aen. 4, 93. Ern. Vim ironiae frangeret talis adiectio; nec veteres ea uti solent. Neque opus est Wopkensii complemento, *egregiam hanc.*

Duci vestro. De Tiberio cum Freinsh. et aliis capio, idque patet clare e sequentibus: *ipsius tirones, ipsius veteranos.* Ern.

43. Cur enim, primo concionis die, ferrnm illud, quod pectori meo infigere parabam, detraxistis? o improvidi amici! melins et amantius ille, qui gladium offerebat. Cecidissem certe nondum tot flagitiorum exercitui meo conscins: legissetis ducem, qui meam quidem mortem impunitam sineret, Vari tamen et trium legionum ulcisceretur. Neque enim dii sinant, ut Belgarum, quamquam offerentium, decus istud et claritudo sit, subvenisse romano nomini, compressisse Germaniae populos! Tua, dive Auguste, coelo recepta mens, tua, pater Druse, imago, tui memoria, iisdem istis cum militibus, quos iam pudor et gloria

43. *Ferrum illud detraxistis* *Retraxistis.* Supra de hac re c. 35, *elatumque gladium deferebat ad pectus, ni proximi prensam manum vi attinuissent.* Sed nihil potius muta. Sic 2, 26, *deportare lauream*, ubi alii *reportare.* *Delicere manum* Seneca de Constant. Sap. c. 7.

Qui.... sineret. Pellicerius coni. *Qui ut.* Temere. Quamquam verba sic fere intell.

Ut Belgarum istud decus sit. Glorientur Belgae. Nos iam olim Caesaris testimonio, *omnium Gallorum fortissimi*: nos nunc Germanici, idonei et validi *subvenire Romano nomini comprimere Germaniae populos.* Nos Civilis voce H. 4, 76. *Gallorum robur.* Praeclara ista, at non illud: Πάλαι ποτ' ἦσαν ἄλκιμοι Μιλήσιοι. Lips.

. *Tua, pater Druse, imago.* Cur imaginis mentio? Suspicor huius Drusi inter signa imaginem cultam: quia eo duce res pulcherrimae gestae. Nec enim solae impp. imagines habebantur innexae signis, sed et aliorum, quos imperator sibi velut aequabat. Sueton. Tib. c. 48. Hunc igitur praesentem intuens, ista pronuntiat filius. Lips. Magis probo Freinshemium, qui tropice capit. Mortuorum, in deos non relatorum, imagines in signis cultas, non credo: neque id satis probat Stewech. ad Veget. 2, 6. p. m. 122. Ern.

Iisdem istis cum militibus. Grotius vult *commilitibus.* Sed sensum eundem in prisca lectione patere censeo: quam tamen mutari facilius ferrem, si τὸ *commiles* latinum esse vocabulum constaret. Sed constat non esse: cur enim passim toties *commilitones* appellant? Pellexit illustrem virum locus Plinii, apud quem corrupte legitur 37, 2. *rei publicae datum mille talentum, legatis et quaestoribus, qui oras maris defendissent, HS. bina millia, commilitibus singulis quinquaginta*: cum sit in MSS. *rei publicae et quaesto-*

intrat, eluant hanc maculam, irasque civiles in exitium hostibus vertant! Vos quoque, quorum alia nunc ora, alia pectora contueor, si legatos senatui, obsequium imperatori, si mihi coniugem et filium red-

ribus, *qui oras maris defendissent*, *datum mille talentum*, *militibus singulis sena millia sestertiorum*. Sic plane membranaceus bibl. Academicae: sic complures a Budaeo inspecti, qui Plutarcho et Appiano adhibitis, rescribit: *Praefectis et quaestoribus*, *qui oras maris defendissent*, *datum mille talentum*; *militibus singulis sena millia sestertium*, *commilitibus quinquagena*. Lib. 3. de Asse Gron. Et tamen Ryck. recepit in textum *commilitibus*, ut necessarium, defendens latinitatem, non modo loco Plinii, quem negat corrigendum statim ob auctoritatem codd. a Budaeo et Gronovio inspectorum, sed etiam alio Caesaris B. C. 2, 29. denique glossis veteribus, in quibus est συστρατιώτης, *commiles*. De Plinii loco fallitur: etiam alii codd. Harduino consulti habent *militibus*, et sic restituit Harduinus. In Caesaris loco omnes sane libri scripti habent *commilites* vel *cummilites*, quae varietas favet coniecturae in hoc loco: sed locus ille atque verbum illud haud dubie in mendo cubat, virique docti ipsum verbum *commilites* varie tentant: ut nec huic loco confidere liceat. Restat sola glossarum auctoritas, quae vix tanta est, ut propter eam liceat Tacito inferre vocem illam contra codicem: quae alioqui valde commoda esset. Est autem duplex ratio huic loco consulendi: vel emendando, ut deleas *cum*, dicasque irrepsisse, ut in locum plinianum, utque infra c. 57. est *commotis* pro *motis*: ita satis fiet iis, qui hic dativos desiderant, quos ad *eluant* referant: vel explicando sic, ut velit, divum Augustum et Drusum, istorum ipsorum militum, qui rebellassent, opera eluere maculam susceptam. Mihi posterius placet. Eadem mecum sensit I. Gr. ad h. l. quamquam in hac sententia usitatius foret *per*. Ern. *Maculam* intell. publicam, ex clade variana aspersam Romano nomini. Hanc maculam, ne *Belgae*, ne *exteri*, sed *iidem isti* iam mutati *milites Romani* eluant, ducibus et auspicibus Augusti et Drusi coelestibus animis. Longe usitatius est et vero etiam gratius *cum*, quo societas operae significatur. Conf. c. 26. 34. quamquam talia ubique plurima sunt. Ut *commiles* non videretur aevi posterioris esse, h. l. tamen nihili esset, nisi forte ad ablativos absolute positos confugeris. Dativos qui primus desideravit, dormitabat, et maculam fursan referebat ad dedecus seditione admissam.

Vos quoque etc. Eximia peroratio. *Mutata ora et pectora* quum dicit, nemo est qui id, si velit, non ad se privatim trahere queat; postrema autem sententia eiusmodi est, ut, si qui adhuc iram retineant, in eos ceteram turbam armet, seu poenitentia, seu metu poenae et coeptorum diffidentia correctam. Notavit Freinsh.

ditis, discedite a contactu, ac dividite turbidos: id stabile ad poenitentiam, id fidei vinculum erit.»

44. Supplices ad haec, et vera exprobrari fatentes, orabant, «puniret noxios, ignosceret lapsis, et duceret in hostem: revocaretur coniux, rediret legionum alumnus, neve obses Gallis traderetur.» Reditum Agrippinae excusavit, ob imminentem partum et hiemem: «venturum filium: cetera ipsi exsequerentur.» Discurrunt mutati, et seditiosissimum quemque vinctos trahunt ad legatum legionis primae, C. Cetronium, qui iudicium et poenas de singulis in hunc modum exercuit. Stabant pro concione legiones, destrictis gladiis: reus in suggestu per tribunum ostendebatur: si nocentem adclamaverant, praeceps datus trucidabatur: et gaudebat caedibus miles, tanquam semet absolveret: nec Caesar arcebat, quando, nullo ipsius iussu, penes eosdem saevitia facti et invidia erat.

25. *Discedite a contactu.* Id est a contagione, ab iis qui sunt noxii. 4, 49, *pollui cuncta sanie, odore, contactu.* Hist 11, 1., *Rhaetia, Noricum, Thracia....... ut cuique exercitus vicinae, ita in favorem aut odium contactu valentiorum agebantur.* Hist. 2, 60, *Ceterae legiones contactu, et adversus germanicos milites invidia, bellum meditabantur.* Ann. 6, 7., *plores infecti valetudine et quasi contactu.* Seneca de Ira, 2, 21., *puerum procul a contactu deliciarum retinebimus* 3, 8., *quaedam in contactos corporis vitia transiliunt* De Tranq. Animi 7, *vitia contactu nocent.* Et Seneca Pater Contr. 9, *vitia contactu ipso nocent.* Iuven. 2, 81., *Uvaque contacta livorem ducit ab uva*: ita legendum. Sic et *contaminatus scelere* supr. cap 35: et 2, 2., *Regem hostium artibus infectum.* 3, 14. *infectos manibus eius cibos*, et alibi non semel.

Ac dividite turbidos. Dividite, pro secernite, seiungite a vobis, quod est sane insolens. Ern.

Stabant pro concione. Exemplum, nisi fallor, primum animadversionis, a milite ipso usurpatae, quod hodie in nostra militia vulgo obtinet. Ammianus tamen id recensuit, quasi ex more prisco, 29, 5. *Cum invenisset eos exercitu circumseptos: Quid de istis nefariis, inquit, proditoribus fieri oportere contubernales devoti censetis? Secutusque adclamationem rogantium sanguine vindicari, eos qui inter Constantianos merebant, prisco more militibus dedit occidendos.* Lips.

Tanquam semet absolveret. Virg. de Sinone 2, 130. *Assensere omnes, et, quae sibi quisque timebat, Unius in miseri exitium conversa tulere.* Gron.

Secuti exemplum veterani, haud multo post in Raetiam mittuntur, specie defendendae provinciae, ob imminentes Suevos: ceterum, ut avellerentur castris, trucibus adhuc, non minus asperitate remedii quam sceleris memoria. Centurionatum inde egit: citatus

26. *Centurionatum inde egit.* *Centurionatus* vocabulum dubito satisne sit latinum. Puto *censum centurionum* inde egit. Omiserat librarius festinans, *censum* ob consimiles literas in *centurionum*, quae vox cum non subsisteret, sciolus semiliteratus refingit *centurionatum*. Sic peccatum Hist. 2, 59, *circumdaret principi ministeria*, *comitaretur liberaliter*, ubi legendum, *copiis comitaretur*. Posses et legere, *censum centurionalem egit*, hoc est, singuli centuriones, alter post alterum citabantur. Senec Ep. 12, *non enim citamur ex censu*: ubi vide Lipsium. *Centuriare militem* saepe apud Livium; et *centuriatus* pro *centurionatus* in Histor. Augusta. Percensuit ergo centuriones Germanicus, ut de reis inter illos inquireret. Alius census ille, de quo Porcius Latro apud Senecam Exc. Contr. 2, 1.

Ob imminentes Suevos. Quomodo Suevi Rhoetiae imminere potuerint, intelligi potest e Germ. 43. Ern. *Raetiam* cum Brot. posui ubique, non *Rhoetiam*, de multorum doctorum sententia. Ita lapides plurimi et optimi. *Rhenus* obvertitur, scio. Verum in talibus non Germanica origo, sed Romanorum consuetudo spectanda.

Centurionatum inde egit. Nesciam, *legit.* qua forma senatum legere dicimus. Satis autem ambitiosa haec lectio, militibus adhibitis quasi arbitris: cum solius id imperatoris alias, et ex more, esset. Tale notat noster in Caecina H. 3, 49. Etsi Germanicus tamen plenam totamque electionem militi non largitus. Lips. Non potest placere, utcunque pingatur. *Centurionatum agere* latine dicitur, ut *agere potestatem*, *agere proconsulatum*, *agere regnum*: ubi *agere* est gerere, administrare. Item *legere centurionatum* non respuent aures Romanae, ut *legere sortem vitae*, si cui et huius et cuiuscumque alterius loci libera est optio. Sed neuter sermo rei, de qua Tacitus, aptus est. *Legere autem centurionatum*, ut *legere senatum*, ferri non quit; senatus enim corpus est senatorum: an et *centurionatus* corpus centurionum: immo gradus militiae honoratae. Hoc modo corpora multorum, et personae singulae *legi* dicuntur, ut *legere senatum*, *legere magistratum*, *legere militem*, *legere exercitum*: *munus aut officium* non dicitur *legi*. Quid igitur iste ait *agere centurionatum* poni pro legere? cum nec *legere* latinum sit hoc sensu, neque *agere* pro legere. Quid est autem *legere censum*? Nec felicius alter, qui comparat *delectum agere*. Cur non et *agere censuram*, *agere experimenta*, *agere inquisitionem*? Sed qua in re conveniant, dicam. Nempe *delectum agit* delector, *censuram* censor, *experimenta* qui experitur, *inquisitionem* inquisitor. Sic ergo *centurionatum agit* non nisi qui centurio est: et quemadmodum *agere delectum* non est delectores recensere aut examinare, *agere censuram* censores ad obrussam exigere, *agere inquisitionem* inquisitores legere, *agere experimenta* probare δοκιμαστάς, ita neque *agere centurionatum*

ab imperatore, nomen, ordinem, patriam, numerum stipendiorum, quae strenue in proeliis fecisset; et cui erant dona militaria, edebat: si tribuni, si legio in-

est probare et recensere centuriones. Quod vero tertius inculcat, non eam fuisse electionem novorum, sed examen veterum, quis non agnoscit? Sed quid hoc iuvat? an *agere* est recensere, aut examinare? an *recensere* aut *examinare centurionatum* est examen centurionum instituere? Fractus igitur locus, cuius sententia satis conspicua, verba nihil romanum sonant. Nihil haererem, si viderem scriptum: *Centurionum inde delectum egit:* neque aliud quam, quod vocant, examen aut recensionem intelligerem. Etsi enim *delectus agi* proprie dicitur in illis, qui ex privatis milites aut centuriones fiunt: tamen hoc ipsum quod hic agitur qui commodius latine pronuntiem, non reperio, et ex illis, quos iam habeas olim lectos, nova trutina libratis, alios retinere, quo sunt loco, alios reiicere, utique *delectus* est. Posset et scribi: *Centurionatus inde exegit:* ut alibi *exigere vulnera*, de quo in Observ. 1, 8. Gron. Heinsius coniicit *censum centurionum* vel *centurionalem*: quod uemini, ut opinor. probabitur. An: *centurionatim* vel *centuriatim* id est *per cent.* Nam verbum *centurionatus* alibi non exstat. Ern. Neque usquam exstat *centurionatim*, nec totum loquendi genus, mancum et nugatorium, *agere centurionatim* seu *centuriatim.* Hoc ergo ludenti Iac. Gronovio reddimus, a patre priorem coniecturam libentius accipimus; aut, quod nuper viro docto in Schedis, atque aliis ante in mentem venerat, *centurionum censuram.* Quanquam nihil horum omnium animum explet, valdeque placet modestia Mureti, inauditam vocem simpliciter explicantis *recentionem et cognitionem de centurionibus.* Quid enim? si res, cuius nulla alibi mentio, vocabulo nobis ignoto, at olim vulgari et proprio, expressa est. In hoc equidem acquiesco, quum sensum videam, verborum autem medelam quamvis fallacem et incertam putem. Hillerus in Racemat. 5. coni. *centuriones tum in ordinem redegit* seu *coëgit*, vel, antiquo servato, confert *forum, conventum agere*, ut *centurionatus* sit centurionum congregatio reddendi iuris caussa.

Ordinem. Id est, quotae centuriae ductor esset. Nam in eo discrimen et dignitas: primae, secundae, tertiae. Bene autem *ordinem:* quia appellabant, *primi aut secundi ordinis* centurionem. Nos explicate in Milit. 2. Dial. 8. Lips.

Donaria militaria. Scilicet torques, phalerae, hastae, coronae, ex quibus promoveri ad ordines altiores milites solere, indicat etiam Lucanus, 1, 356. — *summi tum munera pili Laelius, emeritique gerens insignia doni Servati civis referentem proemia quercum.* Inter omnia autem quae noster enumerat, cur siluit censum? cuius rationem in declamatione quapiam ap. Senec. Controv. 2, 1. ostendit Portius Latro: *Census senatorium gradum ascendit, census in castris ordinem promovet, census iudices in foro legit.* Lips. Ceterum vereor, ne

dustriam innocentiamque adprobaverant, retinebat ordines; ubi avaritiam, aut crudelitatem, consensu obiectavissent, solvebatur militia.

45. Sic compositis praesentibus, haud minor moles supererat, ob ferociam quintae et unaetvicesimae legionum, sexagesimum apud lapidem (loco *Vetera* nomen est) hibernantium. Nam primi seditionem coeptaverant: atrocissimum quodque facinus horum manibus patratum: néc poena commilitonum exterriti nec poenitentia conversi, iras retinebant. Igitur Caesar arma, classem, socios demittere Rheno parat, si imperium detrectetur, bello certaturus.

46. At Romae, nondum cognito, qui fuisset exitus in Illyrico, et legionum germanicarum motu audito, trepida civitas incusare Tiberium, «quod, dum patres et plebem, invalida et inermia, cunctatione ficta ludificetur, dissideat interim miles, neque duorum adolescentium nondum adulta auctoritate comprimi queat: ire ipsum et opponere maiestatem imperatoriam debuisse, cessuris, ubi principem longa experientia, eundemque severitatis et munificentiae summum vidissent. An Augustum, fessa aetate, toties

terminatio in *donaria* nata sit e terminatione vocis sequentis, legendumque *dona*. Nondum reperi *donaria* dici de donis, quae militibus dautur. Adde 6, 48. ubi similiter e *ludibria* adhaeserat terminatio voci sequenti *pericularia* in MS. Ern. Elegantem et Ernestio dignam correctionem receperunt Allem. Brot. Croll. quos sequor. Vulgatum iam offenderat Latinum Latinium in Bib. sacra et prof. p. 36. qui corr. *dona iam in*.

Sexag. apud lapidem. Sic ferme Itinerarium Antonini p. 370. *Vetera* (Castra) eo loco erant, quo nunc *Santen*. Sed de his rebus, nisi quid maiorem industriam flagitat, v. ind. rerum.

* *Primi .... coept.* Sic Solin. c. 12. Virgil. Aen. 3, 8. 2, 268. Wopk.

* *Summum.* Excellentem. Wopk.

An Aug. ... potuisse. Vide Suet. Aug. c. 20. Dio 54, 20.

in Germanias commeare potuisse: Tiberium, vigentem annis, sedere in senatu, verba patrum cavillantem? satis prospectum urbanae servituti; militaribus animis adhibenda fomenta, ut ferre pacem velint.»

47. Immotum adversus eos sermones fixumque Tiberio fuit, non omittere caput rerum, neque se remque publicam in casum dare. Multa quippe et diversa angebant: «validior per Germaniam exercitus: propior apud Pannoniam: ille Galliarum opibus subnixus, hic Italiae imminens: quos igitur anteferret? ac, ne postpositi contumelia incenderentur. At per filios pariter adiri, maiestate salva; cui maior e longinquo reverentia: simul adolescentibus excu-

47. *Ac, ne postpositi contumelia incenderentur.* Scribe, *Hac ne postpositi c. inc.*

Immotum adversus.... fixumque. Virgil. Aen. 4, 15. *Si mihi non animo fixum immotumque sederet.* Quid ergo tot per editiones in marginibus venditat ὁ πάνυ, *immotus?* Gron. Lipsius, etiam in postrema.

Quos igitur.... postpositi. Male Rhenanus: *Ecquos ig. ant.* Sic enim dubitaret, an essent aliqui anteferendi: ut in illo, *Ecquis erit mecum?* At de hoc nulla dubitatio: non enim poterat esse simul duobus locis, eoque necessario alteruter exercitus erat adeundus prior. Illud ambiguum erat, utros anteferret: et hoc τῷ *quos* recte exprimitur. Male item alii delent τὸ *ac.* Sensus enim: et, si alteros utros praetulisset, augebat eum metus, ne postpositi eam contumeliam interpretarentur, et saevirent magis. Gron. Verba *timendi* ante *ne* omitti interdum, imitatione Graecorum, hodie notissimum est, nec demonstratione indiget. Igitur non opus est cum Heinsio legi *hac*, ut pendeat ab antecedentibus. Atque etiam nimis dura ista verborum collocatio foret, *hac ne postpositi contumelia.* Possis etiam intelligere, *et quidem ita* scil. anteferre, *ne* etc. Ern. *Ac* insertum est, ut melius distinguantur duo momenta: *primum* optio ipsa, *tum* metus. Male *ne* explicares *ita ut n.* Ex verbo *angebant* duo sunt ἀναλόγως elicienda: *dubitabat*, utri adeundi forent: *metuebat ne posthabiti dolerent.* Ex his minutis ellipsibus germanum Tacitum agnosco.

Maiestate salva. Vera et callida gnome. A Thucydide videri potest; 6, 11. med. Τὰ γὰρ, inquit, διὰ πλείστου πάντες ἴσμεν θαυμαζόμενα, καὶ τὰ πεῖραν ἥκιστα τῆς δόξης δόντα. Lips.

satum, quaedam ad patrem reiicere: resistentisque Germanico aut Druso posse a se mitigari, vel infringi: quod aliud subsidium, si imperatorem sprevissent?» Ceterum, ut iam iamque iturus, legit comites, conquisivit impedimenta, adornavit naves: mox hiemem, aut negotia varie caussatus, primo prudentes, dein vulgum, diutissime provincias fefellit.

48. At Germanicus, quamquam contracto exercitu, et parata in defectores ultione, dandum adhuc spatium ratus, si recenti exemplo sibi ipsi consulerent, praemittit literas ad Caecinam, «venire se valida manu, ac, ni supplicium in malos praesumant, usurum promiscua caede.» Eas Caecina aquiliferis signiferisque, et quod maxime castrorum sincerum erat, occulte recitat, «utque cunctos infamiae, se ipsos morti eximant, hortatur: nam in pace caussas et merita spectari: ubi bellum ingruat, innocentes ac noxios iuxta cadere.» Illi, tentatis, quos idoneos rebantur, postquam maiorem legionum partem in officio vident, de sententia legati, statuunt tempus, quo foedissimum quemque et seditioni promptum ferro invadant. Tunc, signo inter se dato, irrumpunt contubernia, trucidant ignaros: nullo, nisi consciis, noscente, quod caedis initium, quis finis.

Impedimenta. Iumenta, vehicula etc. vid. Graev. et Oudendorp. ad Sueton. Calig. c. 51. ubi male quidam corrigunt *iumenta.* vid. etiam dicta ad Suet. Tib. c. 38. et Oudendorp. ad Frontin. 2, 1, 11. Ern. — * V. et Caesar. 7, 45.

Naves. Quorsum naves, si in Galliam aut Germaniam iturus? An haec simulatio ad Pannoniam spectat? quo etsi terra, tamen et supero mari licebat traiicere. Lips. Immo et ad Germaniam: quemadmodum Claudius britannica expeditione suscepta navigavit Ostia Massiliam, inde terrestri itinere Gessoriacum petiit. Suet. c. 17. Gron.

Quis finis. Si aures recte capiunt latinam rationem, legendum *qui.*

49. Diversa omnium, quae unquam accidere, civilium armorum facies. Non proelio, non adversis e castris, sed iisdem e cubilibus, quos simul vescentis dies, simul quietos nox habuerat, discedunt in partes, ingerunt tela: clamor, vulnera, sanguis palam: caussa in occulto: cetera fors regit: et quidam bonorum caesi, postquam, intellecto, in quos saeviretur, pessimi quoque arma rapuerant; neque legatus aut tribunus moderator adfuit: permissa vulgo licentia atque ultio et satietas. Mox ingressus castra Germanicus, «non medicinam illud, plurimis cum lacrimis, sed cladem appellans, cremari corpora iubet.

Truces etiam tum animos cupido involat eundi in hostem, piaculum furoris: nec aliter posse placari commilitonum manes, quam, si pectoribus impiis honesta vulnera accepissent. Sequitur ardorem militum Caesar, iunctoque ponte tramittit duodecim millia e legionibus, sex et viginti socias cohortes, octo

Scio, dubitari de discrimine, et permutari saepe. Burmannus adeo ad Phaed. p. 32. putat nos nescire, ubi veteres *qui* vel *quis* ponendum censuerint, cui adstipulatur aliquo loco ad Livium Drakenb. Arbitror tamen, in interrogatione diserta *quis* rectius esse, quamquam et *qui* sic reperiri viri docti docent: ubi non proprie interrogatur, ut hic, *qui* rectius puto. Ern. Ne hoc quidem verum est, ita universe pronuntiatum. Aliunqui falsum esset Virg. illud: *quis cultus habendo Sit pecori.* Hic et aliis locis satis erit, temerarias dubitationes leviter summovere.

Pessimi quoque. Groslotius l. ad p. 36. cit. coniiciebat: *pessimi quique.* Frustra. h. l. *quoque* melius. Antea boni armis usi: nunc *etiam* improbi rapiunt. Ern. Paullo ante, *cetera*, exitum rei.

Vulnera accepissent. *Excepissent* corrigit Muretus, ex librorum quorumdam scriptura *eccepissent.* Haud male, quod ablativus additus est, et ipsi se offerunt vulneribus. Quippe haec praecipua *excipiendi* vis. Diversum est Cic. Or. de Har. Resp. c. 19. *Acceptis a forti adversario vulneribus adversis.*

E legionibus sex, et viginti. Distinctio praeter historiam. Interpunge e *legionibus, sex et viginti so c.* Quatuor enim dumtaxat legionum miles in id bellum ductus: nec plures in Germania inferiori erant.

equitum alas, quarum ea seditione intemerata modestia fuit.

50. Laeti, neque procul, Germani agitabant, dum iustitio, ob amissum Augustum, post discordiis attinemur. At Romanus agmine propero silvam Caesiam limitemque, a Tiberio coeptum, scindit: castra

Clarum ex sqq., ubi legiones enumerat: *Mox prima legio: sinistrum latus unaetvicesimani clausere, dextrum quintani: vicesima legio terga firmavit.* LIPS.

Limitemque.....scindit. Forte, *scandit.* Utrum autem limes hic a Tiberio structus ad secernendos discriminandosque Germanos? an potius agger et via? *Caesia* etiam *silva*, dubites an *Hesia* scribenda: quo nomine etiamnunc eo tractu manet, in clivensi inquam ducatu *Heserwalt.* Quae vox non abest, quin adeo *Heso* nomen habeat, quem Galli Germanique *Martem colebant.* LIPS. Censeo cum Mureto, *limitem* hunc ex eo genere esse, quibus, ubi flumina, mare, montes non erant, adversus incursiones barbarorum imperium romanum muniebatur. Tacitus 2, 7. *Cuncta inter castellum Alisonem ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita.* Spartianus Hadr. c. 12. *In plurimis locis, in quibus barbari non fluminibus, sed limitibus dividuntur, stipitibus magnis in morem muralis sepis funditus iactis atque connexis, barbaros separavit.* Sic Ammiano 30, 9. Valentinianus laudatur *oppidorum et limitum conditor tempestivus.* Hos limites *scandere* quid sit, aut cui usui, non intelligo: sed si quando trans eos bellum inferebatur barbaris, aut barbari invadebant fines romanos, tum *scindi*, *aperiri*, *rumpi* et *perrumpi* dicebantur. Velleius 2, 120. *Penetrat interius, aperit limites, vastat agros.* Vopiscus in Tacito c. 3. *Nam limitem Transrhenanum Germani rupisse dicuntur, occupasse urbes validas.* Ammian., 23, 3. *Equestres hostium turmas vicino limite quodam perrupto avertisse subito praedas.* 26, 5. *Alemanni perrupere Germaniae limites.* Hunc dicit *coeptum a Tiberio*, id est, factum, institutum: ut alibi *hortos coeptos a Lucullo.* *Scindere silvam*, non est caedere, non exscindere: nam *caedere silvam* est aut conlucare, aut hic illic arbores deiicere; *exscindere* autem est omnem omnino abolere et nullas ibi arbores relinquere. At *scinditur*, quod dividitur, aperitur, rimam aut fenestram aut intercapedinem et aliquid interlucens accipit. Sic *scindunt robora cuneis:* sic *scindit se nubes.* Sic Orion vadit *per maxima Nerei Stagna viam scindens:* sic *solum scindere;* sic *vallum scindere.* Ita ergo et *silva scinditur*, cum in ea pervium fit: cum per eam aperitur via militaris; ut relinquantur quidem utrinque arbores, tantum tamen fiat vacui, ut exercitus tuto ea commeare possit. Commodissime igitur hoc verbum et ad limitem et ad silvam refertur. Castra denique *in ipso limite* posita intellige, ut fossae aggerisque et quicquid ibi structum erat muniendi caussa, eius complanata pars intra

in limite locat; frontem ac tergum vallo, latera concaedibus munit. Inde saltus obscuros permeat, consultatque, « ex duobus itineribus breve et solitum sequatur, an impeditius et intentatum, eoque hostibus incautum. » Delecta longiore via, cetera adcelerantur. Etenim adtulerant exploratores, « festam eam Germanis noctem, ac solemnibus epulis ludicram. » Caecina cum expeditis cohortibus praeire, et obstantia silvarum amoliri iubetur: legiones modico intervallo sequuntur. Iuvit nox sideribus illustris: ventumque ad vicos Marsorum, et circumdatae stationes, stratis etiam tum per cubilia, propterque mensas, nullo metu, non antepositis vigiliis: adeo

castra recepta sit: non quasi praecise castra intra limitis quamvis latissimi angustias stringerentur. Sic Iustino Agathocles 22, 6. *Castra in quinto lapide a Carthagine statuit.* Sic enim MSS. ut monui Pec. vel. 1, 3. Quia proxime limitem erat silva Caesia, saltus autem omnes sunt loca insidiis nata, nec nisi caute et explorato intranda provido duci, eam non excidit totam (neque enim necesse habuit) sed longe lateque, qua e castris prospectum patere voluit, et qua exercitus ducendus erat, cecidit, hoc est, *scidit:* eo consilio, quo Caesar B. G. 3, 29. qui videndus. Gron. Praeclare haec contra Freinshemium, qui Lipsii commentum copiose defenderat. Eadem corruptela ap. Caes. B. G. 5, 51. De limite illo v. Cluverii Germ. antiq. 3, 9.

Latera concaedibus munitur. Alii, *munit:* ego, *munitus*, malo. Muniendi hic mos a Germanis Gallisque. Ammianus 16, 11. *Difficiles vias et suapte natura clivosas concaedibus clausere sollerter, arboribus immensi roboris caesis.* Usus ea voce et Caesar. At *Concisa* vocare videtur P. Diaconus: *Factis etiam concisis*, inquit, *per devia silvarum irruit super eos.* Lips. Non, quasi non licuisset, ea quoque vallum ducere: quid enim vetaret? sed quia tanta caesarum arborum copia erat, ut aggesta sufficeret lateribus tutandis, contentus ea fuit, et consuluit militum labori. Prorsus ut in Morinis Caesar 3, 29. Gron. Parem auctoritatem a MSS. habent *munitus*, *munitur*, *munit.* Nam per compendia scribebantur extremae hae syllabae. Hic plane non dubito, quin auctor scripserit *munit*, idque reposui. *Scindit*, *locat*, *munit.* Mox *saltus obscuros* proprium loci nomen putat Muret. nescio quo teste. Immo Caesiae silvae sunt. De itinere, quod ingreditur Germanicus, v. Bucherii Belg. Rom. 3, 4.

Hostibus incautum. Non praesidiis insessum et munitum adversus hostes. Sic, ut opinor, Livio *agmen incautum* dicitur, non quadratum, non adversus assultus hostium

cuncta incuria disiecta erant: neque belli timor: ac ne pax quidem, nisi languida et soluta, inter temulentos.

51. Caesar avidas legiones, quo latior populatio foret, quatuor in cuneos dispertit: quinquaginta millium spatium ferro flammisque pervastat: non sexus, non aetas, miserationem attulit; profana simul et sacra, et celeberrimum illis gentibus templum, quod *Tanfanae* vocabant, solo aequantur. Sine vulnere milites, qui semisomnos, inermos aut palantis ceciderant. Excivit ea caedes Bructeros, Tubantes, Usipetes; saltusque, per quos exercitui regressus, inse-

munitum, cui ab impetu hostili non cavit satis imperator. Ern. Conf. Mureti V. L. 11, 2. Est *incustoditum*, quod nonnunquam apponitur.

Cuncta incuria disiecta. Cicero *dissoluta dixisset*, opinor: quo illum verbo pro valde neglectis, item negligentibus, uti, lexica docent. Sic fere noster mox *solutam pacem* dixit. Ern.

Pax, nisi languida et soluta. Agitabant, inquit, tanquam nullo bello atque in media pace securi: nec tamen, ut pace homines sobrii et vigiles (quippe qui hactenus plerumque intenti et sui compotes; ut si quid subitum ingruat, aut arma aut fugam quaerere norint), sed, ut saucii, ac prae poculis, ubi essent, nescientes, marcebant torpebantque. Gron. Alius dixisset: *Si modo quies, et languor, torpor temulentorum, pax dicenda est.* Saltem dixisset ut *inter temulentos.*

Legiones avidas. Non tam praedae quam caedis. Iram effundere, animum explere volebant.

Templum, quod Tanfanae. Quis deus, quae dea? Quidam ἐνυμολογίζουσι quasi esset, *Taenfanck*, quod lingua nostra principium rerum. At Britanni prisci, sua lingua Tan, ignem vocant. Lips. Loccenius interpretatur *Luci patronus*: ut sit e *Tan, abies*, et *fan, dominus*. D. Vossius autem ad Caesar. B. G. 6, 17. legendum putabat *Teutanae*, recte improbante Oudendorpio ad Lucan. 1, 443. Ern. Praeter alios, conf. Antonum in I. H. M. Ernestii Miscellan. Ant. German. p. 210. cum notis editoris. — Khunius nostras ad h. l. haec habet. Cannegieter de Britteburgo p. 32. legit *Anfanae* et explicat de *dis matribus Anfaniabus*, quae et in Gallia cultae, teste lapide lugdunensi apud Gruterum p. 90; n. 11. ubi tamen legitur AVFANIS MATRONIS, et in Germania inf. apud Smetium in Antiq. Neomagens. p. 93. ubi MATRONIS AVFANIABVS. nisi obstat titulus apud Gudium p. 55, n. 11. in quo TAMFANAE SACRVM.

Sine vulnere milites. Freinsh. putabat legendum, *sine vulnere militis*, qui *semisomnos* etc. *occiderat.* Non est necessarium. Ern. Ἀτρώτως seu ἄτρωτοι discessere seu fuere milites nostri. Nihil durum nisi ellipsis

dere: quod gnarum duci; incessitque itineri et proelio. Pars equitum et auxiliariae cohortes ducebant: mox prima legio: et mediis impedimentis, sinistrum latus unaetvicesimani, dextrum quintani clausere: vicesima legio terga firmavit: post ceteri sociorum. Sed hostes, donec agmen per saltus porrigeretur, immoti: dein latera et frontem modice adsultantes, tota vi novissimos incurrere: turbabanturque densis Germanorum catervis leves cohortes, cum Caesar advectus ad vicesimanos, voce magna, « hoc illud tempus obliterandae seditionis, clamitabat: pergerent, properarent culpam in decus vertere. » Exarsere animis, unoque impetu perruptum hostem redigunt in aperta, caeduntque. Simul primi agminis copiae evasere silvas, castraque communivere. Quietum inde iter: fidensque recentibus ac priorum oblitus miles in hibernis locatur.

52. Nunciata ea Tiberium laetitia curaque adfecere: gaudebat, oppressam seditionem: sed, quod largiendis pecuniis et missione festinata favorem militum quaesivisset, bellica quoque Germanici gloria,

verbi substantivi, qua nihil vulgatius.

Incessitque itineri et proelio. Mollius idem dixit 13, 40. *Non ignaro duce nostro, qui viae pariter, et pugnae composuerat exercitum.* Ern. Intell. *paratus*, ut bene Muret. qui et illum locum adscripsit et Xenophontis Cyrop. c. 2. extr. — * Wopkens. coni. *intenditque.*

Pars equitum etc. Est hic descriptio agminis quadrati huius aevi, pleni et iusti, et ab omni parte firmati. v. Schel. ad Polyb. p. 280. Ern.

Porrigeretur. Mihi elegantissime dictum visum est semper pro *progrederetur*, ut longitudo agminis inter angustias exprimeretur; et sic alii quoque in simili re utuntur hoc verbo, ut etiam lexica docent. Quo minus probo Heinsii l. c. coniecturam *progrederetur.* Ern. Quievit hostis, donec agmen *universum* silvam *ingressum* esset. Infra rem fuisset *progred.*

Leves cohortes. Intelliguntur *ceteri sociorum*, de quibus paullo supra leviter, neque legionariis armis, armati, ut recte monet Freinsh. Ern.

Fidensque recentibus. Recentis victoriae gaudio et fiducia fretus, obliviscebatur dira seditionis.

angebatur. Retulit tamen ad senatum de rebus gestis, multaque de virtute eius memoravit, magis in speciem verbis adornata, quam ut penitus sentire crederetur. Paucioribus Drusum et finem illyrici motus laudavit, sed intentior, et fida oratione: cunctaque quae Germanicus indulserat, servavit, etiam apud pannonicos exercitus.

53. Eodem anno Iulia supremum diem obiit, ob impudicitiam olim a patre Augusto Pandateria insula, mox oppido Reginorum, qui Siculum fretum adcolunt, clausa. Fuerat in matrimonio Tiberii, florentibus Caio et Lucio Caesaribus, spreveratque, ut imparem; nec alia tam intima Tiberio caussa, cur Rhodum abscederet: imperium adeptus, extorrem, infamem, et, post interfectum Postumum Agrippam,

Sed intentior. Accurata magis oratione: unde *accuratae laudes*, *accurata commendatio* passim. Ern. *Mit mehr Warme.* Id fieri potest brevi oratione, rem minus accurate explicante. Pauca loquitur verus affectus.

Quae Germanicus indulserat. Germanicis coni. I. Gronov. ne subiectum mutetur. Quasi non res illud postulet. Seq. cap. notabile est, cod. Med. dare *Regium* sine aspiratione, quo modo nomen scribendum docuit Mazochius et alii plures.

Iulia ob impudicitiam. Qui feminam hanc impudicitiae arguant, multi testes. Seneca de Benefic. 6, 32. *Augustus flagitia principalis domus in publicum emisit* etc. Plinius 21, 3. *Apud nos huius licentiae exemplum non est aliud, quam filia D. Augusti, cuius luxuria noctibus coronatum Marsyam literae illius dei gemunt.* vel, ut clarissimus Torrentius emendat, *illius describunt.* etsi ego malim, *degemunt.* De hoc Marsya, praeter ea quae dixi Antiquis 3. p. 110. Sidon. Carm. 13. *Marsyaeque timet manum ac rudentem.* Id est, tribunal metuit et forum. Emendo, *tridentem.* Arnob. lib. 2. *Quia fornicem Lucilianum et Marsyam Pomponii obsignatum memoria continetis.* Vide Dionem 55, 10. Lips.

Pandateria. Plerisque vocatur *Pandataria*, quod ideo recepit Brot. Apud Melam tamen et Dionem 55, 10. nostra scriptura extat.

Ut imparem. Taurum non ad illud iugum. Lips. Rectius alii ad genus referunt. Ern. Ut Liv. 6, 34. extr. de Fabia minore, Ambusti filia, nupta viro plebeio, *Quod iuncta impari esset.* Tac. H. 2, 50. *Maternum genus impar.* Lipsianam argutiam nulli Romanorum in mentem venisse crediderim.

Tam intima.... caussa. De *tum* cum superlativo, vide dicta in Clav.

omnis spei egenam, inopia ac tabe longa peremit, obscuram fore necem longinquitate exsilii ratus. Par caussa saevitiae in Sempronium Gracchum, qui familia nobili, sollers ingenio, et prave facundus, eandem Iuliam in matrimonio M. Agrippae temeraverat. Nec is libidini finis; traditam Tiberio, pervicax adulter contumacia et odiis in maritum accendebat: literaeque, quas Iulia patri Augusto cum insectatione Tiberii scripsit, a Graccho compositae credebantur. Igitur amotus Cercinam, africi maris insulam, qua-

Cic. in b. v. *Intima caussa* est verissima, gravissima, quae maxima animum movet. Ern.

Longinquitate exsilii ratus. Id est, diuturnitate. Nam relegata Iulia anno 748, ex quo ad hunc diem anni fere viginti. Lips. Cum dicit *obscuram necem*, intelligo caussam necis. At non adeo remotum est Rhegium ab domina urbe, ut, si nota illic publice foret, fama eius Romam tardius perveniret. Nec vero, utrum diu quis exsilium toleraverit, an modo exierit, interest ad iudicandum, fato an fraude humana perierit. Res igitur ipsa videtur velle, ut scribamus: *longinquitate exitii.* Quod enim non subito eam peremit, sed aegrum spiritum inter inopiam trahere aliquamdiu passus est, donec contabesceret, eo speravit se posse consequi, ut fraus lateret, quemadmodum illi, qui lentis et tabificis venenis grassantur. Gron. Vulgatum verum puto. Diuturnitas exsilii faciebat, ut homines iam paene obliti eius, minus eam, et quae ei acciderent, curarent. Ern. Rectissime. Relegata est haec Iulia a. U. 752, ut e Velleio et Macrob. docuit Noris. Cenot, Pis. p. 182. Dubito, an *exitium* latine dici possit *longinquum* seu *longum*.

Sempronium Gracchum. Velleius 2, 100. Vidimus et numos huius Gracchi, TI. SEMPRONIVS. GRACCVS. IIII. VIR. Q. DESIG. id est, quatuorvir, quaestor designatus; in parte altera: DIVI. IVLII. F. Lips.

Accendebat. An *accenderat*? propter praecedens *temeraverat.* Sed sequens *credebantur* tuetur vulgatum. Ern.

Scripsit. Legitima ratio desiderat *scripserat.* neque tamen aliquid mutandum. Etiam apud Livium aliosque historicos observata sunt talia, quae accipienda sunt, ut e persona scribentis dicta: quod aliquot locis ad Liv. recte monere memini Drakenborchium. Sic c. 79. *an verterentur flumina et lacus, per quos augescit.* 2, 43. *praefeceratque, Pisonem.... insita ferocia a patre Pisone, qui civili bello resurgentes in Africa partes acerrimo ministerio adversus Caesarem iuvit.* Durius est ibid. 62. *lixae et negotiatores reperti, quos ius commercii.... hostilem in agrum transtulit.* Ern. *Scripsit* est aoristus, rem vulgo notissimam simpliciter indicans; forsan etiam, exemplar literarum ad Tac.

tuordecim annis exsilium toleravit. Tunc milites, ad caedem missi, invenere in prominenti litoris, nihil laetum opperientem. Quorum adventu, « breve tempus petivit, ut suprema mandata uxori Alliariae per literas daret » : cervicemque percussoribus obtulit, constantia mortis haud indignus Sempronio nomine; vita degeneraverat. Quidam non Roma eos milites, sed ab L. Asprenate, proconsule Africae, missos tradidere, auctore Tiberio, qui famam caedis posse in Asprenatem verti frustra speraverat.

54. Idem annus novas caerimonias accepit, addito sodalium augustalium sacerdotio: ut quondam T. Tatius retinendis Sabinorum sacris sodales Titios instituerat. Sorte ducti e primoribus civitatis unus et viginti: Tiberius, Drususque et Claudius et Germanicus

aetatem servatum. Alio pertinet parakimenus *credebantur*, de quo ad c. 6.

Ab L. Asprenate. Credo cognomen esse gentis Noniae. De Asprenatum claritudine et familia consulari Plinius 30, 7. Suetonius in Aug. c. 43. Lips. Conf. Schotti de claris Rhetorr. apud Senecam, in quo multa mentio Asprenatum.

Verti frustra speraverat. Forte rectius *speraverit*, Freinsh. ait. Bene, ut opinor: neque enim similis satis hic locus ceteris, de quibus supra ad c. 10. Ern. Plura exempla vulgati v. in Comment. nostra. — * Wopkens etiam citat Sen. Ep. 30. et 45. Sall. Iug. 38. Cat. 27. Lact. Epit. c. 39. Instin. 38, 4. Tacit. 4, 10. 2, 26, 27. 3, 62, 69. 13, 31. 15, 62. 16, 1. H. 1, 34.

Sodalium. . . . sacerdotio. Idque exemplum placuitde inceps in omnibus imperatoribus, qui facti divi. Ita sodales Flavii, Hadrianales, Aeliani, Autonini, passim in historia memorati. Lapis priscus : NERONI. CAESARI. GERMANICI. F. TI. AVGVSTI. N. DIVI. AVGVS. PRON. FLAM. AVGVSTALI. SODALI. AVGVSTALI. Q. Q. NOVANIVS. Q. L. SAEVIVS. Lips.

Ut quondam T. Tatius. Pugnat aperto Marte secum Tacitus H. 2, 95. ubi vult sodales Titios (ita enim scribendum, non *Tatios*, ex lapid. et libris; dictique a praenomine Tatii) institutos, non retinendis sacris, sed memoriae Tatii sacrandae. Quae caussa hoc quidem loco aptior erat; fortasse et verior. Dionysius 2, 52. hanc rem non attigit, contentus dixisse, honeste sepultum Tatium, et quotannis ei publicas inferias factas. Lips.

Sodales Tatios. Sic MS. Beroaldus, Rhenanus, Aldus: nec caussa est, cur in *Titios* mutetur. Ern. Valeat in hoc consuetudo latina,

adiiciuntur. Ludos augustales tunc primum coeptos turbavit discordia, ex certamine histrionum. Indulserat ei ludicro Augustus, dum Maecenati obtemperat, effuso in amorem Bathylli: neque ipse abhorrebat

qusm praeter monumenta confirmat Varro celebri loco. De his antem sacerdotibus a Tiberio institutis diligentissime expl. Noris. p. 74. sqq. et Gorius Inscriptt. ant. II. p. 54.

Tunc primum coeptos. Quomodo id verum? siquidsm ludi Augostales iamptidem instituti celebratique, Q. Aelio Tuberone, Paullo Fabio Coss. nt dixi supra. Rescribe igitur, *Tunc primum coepta:* idque Tacito ipso auctore, c. 77. init. LIPS. In laudanda hac emendatione conspirent omues, et ex Lipsii margina omnes eam assumpserunt in textum, Tacito ipso infra auctore, aiunt. Quid ille affert infra? Nempe *hoc anno coeptam theatri licentiam.* Num omnem? tamne sero? Licentiam histrionum et fautorum iamdudum subAugusto, pantomimorum amatore studiosissimo, invaluisse, et ipss res et historiae loquuntur. Iam Horatius plebem in theatro viderat depugnare paratam, si discordaret eques. Non ergo hoc totum genus licentiae *tunc invectum* dici potuit, cum ludi augustales darentur; sed hos ludos *tunc primum datos* seu *institutos* turbavit discordia quaedam. Hoc affert lectio cod., quam non solum ferendam, sed coniecturae etiam praeferendam censeo. Nam *primum coeptos* licebat dicere *ludos*, qui tunc primum sollenni modo facti, et sive celebrati novum in modum, sive instaurati a senatu essent. Non enim est dubium, quin hi iidem ludi sint quorum pars, circense ludicrum, supra c. 15. in hunc annum tribunis pl. concessum dicebatur. Quod rei peractae mentio ad exitum anni differtur, illud fit ex more Taciti, quem servare solet in omnibus rebus minoris momenti et non perpetui tenoris. Denique nihil sentio in hoc genere, ant ipsa latinitas pristinae scripturae plus favet quam novae. Nam nt infra placet *coepta discordia*, ita h. l. series verborum nos ad *coeptos ludos* revocat. Itaque hoc reduxi, nihil reverens nisi virorum secus sententium auctoritatem.

Indulserat ei ludicro Augustus. Immo vero, quod censeo me primum advertisse, Augustus id ludicrum invenit. Suidas: Ὄρχησις, κάστιμος ταύτην ὁ Αὔγουστος Καῖσαρ εὗρε Πυλάδου καὶ Βαθυλλίδου πρῶτον αὐτὴν μετελθόντων. Emenda Ὄρχησις παντόμιμος. Et vere Suidas. Ante Augustum sane liberaque re publ. Pantomimorum nullum vestigium. Zosimus 1, 6. inter caussas labefactati imperii non vane refert, quod *Octaviani temporibus Pantomimorum saltatio prius incognita in usu esse coeperit, Pylade ac Bathyllo primis eius auctoribus.* Quod Suidas notat, in Ἀθηνόδωρος: cave ad Tiberii tempora referas, sed Augusti. Κατὰ δὲ τοὺς καιροὺς ἐκείνους καὶ ἡ παντόμιμος ὄρχησις εἰσήχθη οὔπω πρότερον οὖσα. Emenda etiam supra in Suida, Βαθύλλου. Duo Pantomimi sive histriones (vulgo enim in historia, ut hic Tacito, miscentur eae voces) eximii, Pylades et Bathyllus. Posterior, ignis et delicium Maece-

talibus studiis, et civile rebatur, misceri voluptatibus vulgi. Alia Tiberio morum via: sed populum, per tot annos molliter habitum, nondum audebat ad duriora vertere.

55. Druso Caesare, C. Norbano Coss. decernitur Germanico triumphus, manente bello; quod, quamquam in aestatem summa ope parabat, initio veris et repentino in Cattos excursu praecepit. Nam spes incesserat, dissidere hostem in Arminium ac Segestem, insignem utrumque perfidia in nos aut fide. Arminius turbator Germaniae; Segestes, parari rebellionem, saepe alias, et supremo convivio, post quod in arma itum, aperuit: suasitque Varo, « ut se et Arminium et ceteros proceres vinciret; nihil ausuram plebem, principibus amotis: atque ipsi tempus fore, quo crimina et innoxios discerneret. » Sed Varus fato et vi Arminii cecidit. Segestes, quamquam consensu gentis in bellum tractus, discors manebat, auctis privatim odiis, quod Arminius filiam eius, alii pactam, rapue-

natis. Dionem non capiunt vulgo, qui hunc amorem honeste tetigit, 54, 17. extr. Ubi tamen intelligi etiam potest, hunc Bathyllum servum Maecenatis fuisse. Seneca pater Controv. Praefat. 5. med. *Recitabat. rescriptum Labieni pro Bathyllo Maecenate* (corrige, *Maecenatis*) in *quo suspicietis adolescentis animum, illos dentes ad mordendum provocantis.* Corruptum id nomen, apud eumdem Senecam, Praef. 3. ext. *Si Thrax essem, Fusius essem: si Pantominus essem, Pantillus essem: si eques, Melison.* Lege *Bathyllus essem.* Lips. Add. Scaliger ad Euseb. p. 169. Ern.

Civile rebatur. Lege Sueton. Aug. c. 45. Ern.

* *Morum via.* Sic Stat. silv. 3, 3, 203.

Initio veris, et repentino. Muret. et delat, cum Acidalio. Mox iidem id inseri volunt ante *saepe alias.* Ern. Utrumque ciceronianum est. Quamquam *et* non raro etiam apud Cic. est *et quidem*; ac sic h. l. intell. Conf. Ind. Simile erat c. 29. *orto die et vocata concione.*

Dissidere h. in Arm. et Seg. Sensus non obscurus: dissidere hostes, ita, ut alii in Arminii, alii in Segestis partes abeant, hi illum, alii hunc sequantur. An dictum imitatione Graecorum, qui dicunt λέγειν τι εἰς τοὺς ἀπιόντας, dicere aliquid, ut ad notitiam profanorum perveniat, et similia: de quibus elegan-

rat. Gener invisus, inimici soceri: quaeque apud concordes vincula caritatis, incitamenta irarum apud infensos erant.

56. Igitur Germanicus quatuor legiones, quinque auxiliarium millia, et tumultuarias catervas Germanorum, cis Rhenum colentium, Caecinae tradit: totidem legiones, duplicem sociorum numerum ipse ducit; positoque castello super vestigia paterni praesidii, in monte Tauno, expeditum exercitum in Cattos rapit; L. Apronio ad munitiones viarum et fluminum relicto. Nam (rarum illi caelo) siccitate et amnibus modicis, inoffensum iter properaverat; imbresque et fluminum auctus regredienti metuebantur. Sed Cattis

ter egit Hemsterhosius ad Aristoph. Plotum p. 456. Ern. * Wopkens. *inter* vel *studiis.... in.*

Gener invisus, inimici soceri. Pichena suspicatur Tacitum scripsisse, *gener invisus, inimicus socer.* Alii distinctione, quae est in textu, succurruot Tacito, ut enallage numeri sit. Tacitum antem variare modos loquendi, iam diximus. Sequentia docent, doo membra desiderari. Ern. Utique sunt membrana duo: *gener* socero *invisus*, ipsi *soceri* (Segestes et Sigimerus. v. Velleii 2, 118.) *inimici.* Gruteri enallage, *soceros* pro ono socero interpretantis, absurdissimom acumen est. Alii virgula exponcta genitivos indocunt: scilicet ne quis socerum inviso genero amicum putet.

Cis Rhenum colentium. Ut erant Vangiones, Triboci, Nemetes, Treveri, Nervii. sed et pars aliqua Batavorum. Lips. Immo hi tum Galli. Ego intelligo Ubios, Sicambros, aliosqoe e Germania populos, ab Augusto tradoctos Rhenum, ut ibi colerent. Ern. Vide Mannerti Geog. ant. 2, 1 p. 206. sqq.

In monte Tauno. Alii *Tauro* scribont. Ubi is, mecum alii ignorant. Lips. Nempe haec duo nomina in libris permutentur, reperique in edd. vett. Taciti etiam pro *Tauro* esse *Taunum.* Cellar. G. A. t. 1, p. 369. probat Cluverii opinionem, qui censet esse montem contra Mogontiacum, vulgo *der Heyrich*, vel *die Hoehe* dictum. Aliter Vossius ad Caes. B. G. 6, 17. quem, si lubet, vide. Ayrmannus Gissensis peculiari libello docere instituit, intelligi debere montem haud procul Gissa urbe, quem ibi vocant *den Dyesberg:* quod aliis excutiendum relinquo. Ern. Ayrmanni opinio, etsi a Mogeno Sicilimentis quibusd. 1763. editis exornata, sito tamen locorum et reliquiis veterum munitionum refellitur, confirmaturque his iisdem rebus Cluverii sententia. — Cum Cluverio facit et Mannert. t. 3, p. 578. De munitionibus viarum v. Eccardus de Orig. Germ. p. 282.

Metuebatur. Sic MS. Beroaldus,

adeo improvisus advenit, ut, quod imbecillum aetate ac sexu, statim captum aut trucidatum sit. Iuventus flumen Loganam nando tramiserat, Romanosque, pontem coeptantis, arcebant: dein tormentis sagittisque pulsi, tentatis frustra conditionibus pacis, cum quidam ad Germanicum perfugissent, reliqui, omissis pagis vicisque, in silvas disperguntur. Caesar incenso Mattio (id genti caput), aperta populatus, vertit ad Rhenum: non auso hoste terga abeuntium lacessere; quod illi moris, quotiens astu magis quam per formidinem cessit. Fuerat animus Cheruscis, iuvare Cattos; sed exterruit Caecina, huc illuc ferens arma: et Marsos, congredi ausos, prospero proelio cohibuit.

57. Neque multo post legati a Segeste venerunt, auxilium orantes adversus vim popularium, a quis circumsedebatur; validiore apud eos Arminio, quando

Rhenanus, Aldus: nec necessaria caussa mutandi. *Auctus* in singulari accipiendus. Numerus et genus accommodantur saepe tantum proximo. Ern. Flumina latine *auctus* habent, flumen *auctum*. Ab hac consuetudine non temere disceditur. Correxi igitur.

Flumen Adranam. Quod Iunius noster *Ederam* accipit in Hassis: qui Fuldam amnem illabitur. Lips. Probabilius Mannertus t. 3, p. 564. in Adrana errorem Taciti notat, qui voluerit aut debuerit ponere Loganam, *die Lahne*.

Nando tramiserat. Tacite in textum recepta est a Gronoviis et Ryckio emendatio Acidalii et Pichenae, *tramiserat*. Non improbo: sensus enim plane desiderat sic legi: sed debebat etiam interpunctio ex eorum mente mutari, ut punctum esset ante *iuventus*, ubi colon retinuerunt. Alii *tramiserit*. Ern.

Mattio. Ματτιακὸν Germaniae urbs est Ptolemaeo. *Marspurgum* Hassiae esse, non abhorret a vero. Adfirmare enim haec talia, in tanta mutatione temporum, stultum: at tamen suavis hodie ingeniorum lusus. Ab hoc autem Mattio, Mattiacos nostros quidni deducam? Ut non solum contermini iam et socii, sed etiam consanguinei sint Batavorum. Lips. — Id oppidum non esse Marburgum, docet Herm. Kirchner de Republica lib. 13. coroll. 6, p. 138. Sunt, qui vicum intelligendum putent, nomine *Matten* ad Adranam; contra Menso Alting in Not. Bataviae t. 1, p. 122. vetus oppidum *Wetter*. Verum, si coniecturam Mannerti de Logana admittas, de Marburgo vix dubium erit,

bellum suadebat. Nam barbaris, quanto quis audacia promptus, tanto magis fidus, rebusque motis potior habetur. Addiderat Segestes legatis filium, nomine Segimundum: sed iuvenis conscientia cunctabatur; quippe anno, quo Germaniae descivere, sacerdos apud Aram Ubiorum creatus, ruperat vittas, profugus ad rebelles. Adductus tamen in spem clementiae romanae pertulit patris mandata: benigneque exceptus,

idque eo minus, quod et situs Mattiaci apud Ptolemaeum probe conspirat.

Quanto ..... habetur. Ne quis, praesertim tiro, putet, hic aut aliquid vitii esse, ut legendum sit *promptior*, aut omissum aliquid, ut addatur *magis*, cautum est a nobis, cum monuimus, Tacitum libenter variare orationem: tum cavetur aliis exemplis similibus. Supra c. 52. *sed intentior, et fida oratione:* intellectu τοῦ *magis*, quod libenter omittit noster, more Graecorum. Mox c. 58. *quia pacem quam bellum probabam.* c. 68. *quanto inopina, tanto maiora.* ERN. In primo exemplo nulla est comparatio. Nam minime *fida* fuit oratio de Germanico. Paullo ante hic *quando* non multum differt a caussali *quod* seu *quia*, latente quadam significatione *temporis*. Sed quum tempus mox exprimatur *rebus motis*, veretur I. Gron. ne *quod* vel *quoniam* scribendum sit. In cod. enim essa *quo*, compendium ambiguum, ex quo etiam nunc turpia nonnulla menda haerent in Cic. Epp.

Rebus commotis. Immo scribo, *rebusque motis.* ex sententia, et Taciti exemplo 14, 61. *Ducem tantum defuisse, qui rebus motis facile reperiretur*, LIPS.

Nomine Segimundum. Horum et plurium ducum mentio apud Strab. 7, p. 291. Ἔτισαν δὲ δίκας ἅπαντες, καὶ παρέσχον τῷ νεωτέρῳ Γερμανικῷ λαμπρότατον θρίαμβον, ἐν ᾧ ἐθριαμβεύθη τῶν ἐπιφανεστάτων ἀνδρῶν σώματα καὶ γυναικῶν, Σιμεγοῦντός τε καὶ Σεγέστου υἱὸς (corrige Σεγιμοῦντός τε Σεγέστου υἱὸς, copula item deleta) Χηρούσκων ἡγεμών, καὶ ἀδελφὴ αὐτοῦ, γυνὴ δ' Ἀρμινίου τοῦ πολεμαρχήσαντος ἐν τοῖς Χηρούσκοις ἐν τῇ πρὸς Οὔαρον παρασπονδήσει. LIPS.

Apud Aram Ubiorum. Frequens huius arae mentio. Vidi, qui vellet Bonnam nunc esse. Ego vereor, ut propius abfuerit ab oppido Ubiorum. Quidquid hodie sit, puto originem ei loco a veneratione Augusti, cui novo caeliti ara illic, recepta adulatione, exstructa, uti ara Lugduni, et ad eam sacerdotes ex primoribus gentis, inter quos hic Segimundus. LIPS. Sic etiam Cluverius et alii. Nonnulli intelligi putant *oppidum Ubiorum* c. 36, hodie Coloniam Agripp. v. Cellar. G. A. t. 1, p. 245. qui rem in medio relinquit. ERN. Optime illi, qui ex *Ara Ubiorum* crevisse putant *oppidum Ub.*, situm in eodem fere loco, quo posthac fuit colonia Agripp. *Annus quo descivere Germ.* haud dubie designatur a. U. 762. quem secuta est cla-

cum praesidio gallicam in ripam missus est. Germanico pretium fuit, convertere agmen: pugnatumque in obsidentis, et ereptus Segestes magna cum propinquorum et clientium manu. Inerant feminae nobiles: inter quas uxor Arminii, eademque filia Segestis, mariti magis quam parentis animo, neque victa in lacrimas, neque voce supplex, compressis intra sinum manibus, gravidum uterum intuens. Ferebantur et spolia varianae cladis, plerisque eorum, qui tum in deditionem veniebant, praedae data.

58. Simul Segestes ipse, ingens visu, et memoria bonae societatis impavidus. Verba eius in hunc modum fuere: « Non hic mihi primus erga populum romanum fidei et constantiae dies. Ex quo a divo Augusto civitate donatus sum, amicos inimicosque ex vestris utilitatibus delegi: neque odio patriae (quippe proditores etiam iis, quos anteponunt, invisi sunt), verum quia Romanis Germanisque idem conducere, et pacem quam bellum probabam. Ergo

des variana, non 754. ut Ryck. scribit. — In dextra Rheni ripa sitam fuisse *Aram Ubiorum* arbitratur I. Eb. Rau l. c. ubi hodie oppidum *Duyts* seu *Deutz*, eamque structam ab Ubiis, priusquam a M. Agrippa traducerentur in Galliam, neque Augusto, sed patrio cuidam numini, forsan Mercurio, fuisse dicatam. Displicet hoc d' Anvillio, qui in Not. de la Gaule, p. 86. paullo superius ponit in loco *Gotsberg*, quod adridet Broterio ad c. 39.

Germanico pretium. Explicant *operae pretium.* Ita esset non *fuit*, sed *visum est.* Exquisitior mihi videtur locutio, eiusdem prope potestatis, qua est nostrum nunc tantopere frequentatum *interessant.* Novo positum in primis arguit usus H. 3, 8, *In Veronensibus pretium fuit.*

Compressis intra. Qui habitus etiam nunc germanicis matronis (videre videor) per modestiam et decorum assumptus. Lips. Mox pro *bonae* furte *nostrae* aut *romanae* legendum. Ern. Hominem non tam *romana* societas impavidum facit, quam *cognita fides* societatis. Nullum ἐναργέστερον vocab. invenias, nullum in pari simplicitate dignius.

Proditores etiam iis. Thucydides 3, 9., Τὸ μὲν καθεστὸς τοῖς Ἕλλησι νόμιμον ἴσμεν· τοὺς γὰρ ἀφισταμένους etc. Gron.

Idem conducere. Infinitivus pen-

raptorem filiae meae, violatorem foederis vestri, Arminium, apud Varum, qui tum exercitui praesidebat, reum feci. Dilatus segnitia ducis, quia parum praesidii in legibus erat, ut me et Arminium et conscios vinciret, flagitavi. Testis illa nox mihi utinam potius novissima! quae secuta sunt, defleri magis quam defendi possunt. Ceterum et inieci catenas Arminio, et a factione eius iniectas perpessus sum. Atque ubi primum tui copia, vetera novis et quieta turbidis antehabeo: neque ob praemium, sed ut me perfidia exsolvam; simul genti Germanorum idoneus conciliator, si poenitentiam quam perniciem maluerit. Pro iuventa et errore filii veniam precor: filiam necessitate huc adductam, fateor. Tuum erit consultare, utrum praevaleat, quod ex Arminio concepit, an quod ex me genita est. » Caesar, clementi responso, liberis propinquisque eius incolumitatem, ipsi sedem vetere in provincia pollicetur. Exercitum

det a *iudicabam*, quod latet in mox sequente verbo *probabam*. Hac figura saepe utitur noster, ut in sequentibus subinde monebimus. Ern. — * Sic Wopkens. — Nonnulli corr. *conduceret, pacem*. Vix latine. Alius vir doctus, *conducere rebar*.

Illa nox. In qua convivium, de quo c. 55. Ern.

Maluerit. Vir doctus apud Ryckium et Heinsius l. c. malebant: *maluerint*. Saepe sane noster plurali post collectiva utitur. Sed sine libris non muto. Ern.

Utrum praevaleat. Uter plus iuris in eam habeat, et utri parere magis debeat, patri an marito mox patri. Lips. Immo, ut puto cum Freinshemio, utrum veniam dare malit, quia Segestis, fidelis socii, filia, an punire, quia hostis, Arminii, uxor. Ern.

Veterem in provincia. Nescio an verius, *vetere in provincia*. Id enim ad securitatem Segestis, ne sedem acciperet in provincia nova, obnoxia hosti. Per veterem autem provinciam, ceperim Galliam. Infra, *Coleret Segestes victam ripam; redderet filio sacerdotium*. Tamen fieri potest, ut sedem iam ante defectionem in Gallia habuerit: atque ita, *veterem*. An *uberem* placet? an aliud e veteri scripto elicis, qui habet, *vaera*? Lips. Recepit coniecturam Lipsii Pichena cum sequentibus editoribus. Iac. autem Gronovius rescripsit *Vetera in provincia*, (*Vetera* commemorantur supra c. 45.) e scriptura codicis

reduxit, nomenque Imperatoris, auctore Tiberio, accepit. Arminii uxor virilis sexus stirpem edidit: educatus Ravennae puer, quo mox ludibrio conflictatus sit, in tempore memorabo.

59. Fama dediti benigneque excepti Segestis vulgata, ut quibusque bellum invitis aut cupientibus erat, spe vel dolore accipitur. Arminium, super insitam violentiam, rapta uxor, subiectus servitio uxoris uterus, vecordem agebant: volitabatque per Cheruscos, arma in Segestem, arma in Caesarem poscens: neque probris temperabat: «Egregium patrem! magnum imperatorem! fortem exercitum! quorum tot manus unam mulierculam avexerint. Sibi tres legiones, totidem legatos procubuisse. Non enim se pro-

medicei: quem secutus sum. *Vetus provincia* dicitur pars provinciae, quae prima fuit sub imperio popoli romani, aliis deinde adiectis, ut e Livii 24, 44. 25, 3. docet Freinsh. Quae autem hic esset vetus provincia? In Germania quidem ulteriori nulla tum omnino provincia. Varus apud Velleium 2, 118, dicitur in mediis Germanorum, hostium, finibus fuisse. Ripa citerior Rheni victa erat, c. 59, nondum ulterior. Ern. Et illam citeriorem seu *gallicam ripam*, quae dicebatur c. 57, significari posse *vetere provincia*, nemo dubitet. Sic 3, 74., *vetus provincia* Africae ea pars est, quae iam pridem Carthaginiensibus adempta erat. Atque etiam *rebellis* regio opponitur *veteri provinciae*, non modo *nova* sed *nuper adiecta*. Conf. ad c. 59. extrem. Nisi igitur *veterem* defodas, nihil acutius, nihil verius video coniectura lipsiana, quam revocavi: *Vetera*, oppidum, alienum esse arbitror. Eum locum si nominavisset Tacitus, non adiecisset *in provincia.* At Crollius coniecit, quique eius malus mos, in textum recepit *et aera.* Cur non *et caetera?* quod non minus lene remedium erat. Extra iocum: *aera* pro stipendiis notus Livii et aliorum usus est; immo vir ingeniosus uti potuit loco Spartiani in Hadr. c. 6, si eundem morem barbaris stipendia pendendi iam tum fuisse constaret. Sed quid illud est, *stipendia in provincia?* Inepta frigeret haec adiectio, nisi ordine verborum mutato, *aera et sedem.* Ita tandem aliquis sensus prodiret, non manus scriptoris. — In ed. Bipont. *et aera* in notis occurrit tomo secundo adiectis, non in textu.

Puer, quo mox ludibrio. Apud alios nihil reperi. Tacitus haec narraverit, in rebus Caii aut Claudii, libris qui perierunt. Lips. Puero nomen Thumelico, matri Thusneldae; si modo scripturae apud Strabonem l. c. confidere licet.

Quorum tot manus. Videtur in mente habuisse locum Virgilii Aen. 4, 93. Ern.

ditione, neque adversus feminas gravidas, sed palam adversus armatos bellum tractare. Cerni adhuc Germanorum in lucis signa romana, quae diis patriis suspenderit. Coleret Segestes victam ripam; redderet filio sacerdotium: hominem Germanos nunquam satis excusaturos, quod inter Albim et Rhenum virgas et

28. *Hominem Germanos nunquam satis excusaturos.* Video, quid ad hunc locum interpretes. Mihi tamen a Tacito profectum videtur, *ignominiam Romanos nunquam satis excusaturos.* Ann. 2, 46., *Quoniam tres vacuas legiones et ducem fraudis ignarum perfidia deceperit, magna cum clade Germaniae et ignominia sua.* 15, 24., *Deos potentium populorum arbitros, Armeniae possessionem Parthis, non sine ignominia romana tradidisse.* Hist. 5, 15, *Civilis, instare fortunae; Cerialis, abolere ignominiam* De Morib Germ. cap. 6, *concilium inire ignominioso nefas.* Vid. et ad 4, 67., Ut vero his *excusare ignominiam*, ita Hist. 5, 22, *excusare flagitium*, ut A. 3, 60, *protegere flagitium.*

Nunquam satis excusaturos Forte, *accusaturos*, et statim, *ignorantiam* imp. rom. Lips. Meo iudicio recte Grotius, *homines Germanos.* Liv. 42, 19. Est genus excusandi, quod non inanibus verbis, sed rebus quaeritur. Sic Statius Theb. 1, 691. *Tu modo dissimilis rebus mereare secundis Excusare tuos.* Id est, praestare, ut illis ignoscatur, ut pro purgatis habeantur. Hoc intelligit Tacitus, significatque, qui vere Germani sint, et hoc nomen tueantur, eos meminisse oportere, quoad vivant, elaborandum sibi, ut hanc maculam diversis et fortibus factis deleant, nec in eo unquam sibi satisfacere. Adde quae diximus Observat. 2, 13. Nam, quod iste obnititur, quid est, *nunquam satis excusaturos hominem*, qui, si culpa eius id acciderit, nemini excusandus, sed omnibus accusandus debet videri? Ita dicendum erat, *amicos Segestis nunquam hominem satis excusaturos* apud alios Germanos. Freinsh. παραφράζει, Germanos huius proditionis nota hominem nunquam liberaturos, quod eius opera factum est. Hoc est, *nunquam excusaturos*, non, *nunquam satis excusaturos*, Gron. Aliter Freinsh., qui corrigit *hominem Germanis.* Sed ne hoc quidem placet, multoque peius Heinsii et aliorum commenta. Neque nobis satisfacit illa Gronovii, quamvis docte et eleganter explicata, ratio, neque ipsum languide additum *homines*; quod haud scio an usquam ita in his libris legatur. Vulgatum vero *hominem* vitiosum esse, nemo dubitabit. Nam oratio statim ad *rem*, quae inexcusabilis dicitur, conversa, *hominis*, cuius illud commissum sit, commemorationi repugnat; quatenus obiectivos casus inest his ipsis, *Quod .... viderint.* Quamquam id ferendum esset, si pro hoc verbo legeretur *adduxerit* aut simile quodpiam, quod a Segeste penderet. An praeterea hoc arguam, quam ridicule loquatur Arminius, qui optare videatur, ut invisus socer excusationem et veniam impetret? Sed alia quoque parte laboramus in hoc loco, siquidem *sacerdotium* ita nude positum loquentis animum non explet, et excidisse videtur aliquid, quod peregrinae religionis contemptum indicabat. His incommodis omnibus medebitur coniectura mea: *Redderet filio sacerdotium ro-*

secures et togam viderint. Aliis gentibus, ignorantia imperii romani, inexperta esse supplicia, nescia tributa: quae quando exuerint, irritusque discesserit ille inter numina dicatus Augustus, ille delectus Tiberius, ne imperitum adolescentulum, ne seditiosum exercitum pavescerent. Si patriam, parentes, antiqua mallent, quam dominos et colonias novas: Armi-

29. *Ille delectus Tiberius. Forte ille Deo dilectus Tiberius.* Deridet apotheosin Augusti, qui *Deus* dictus. Vide Muret. ad Senec. de Benef 6, 32: qui de Tranq. animi c. 14., *Caesari Deo nostro.* Plin. 7, 45, (46)., *in summa Deus ille.*, etc 21, 3 (6)., *Filia divi Augusti, cuius luxuria noctibus coronatum Marsyam literae illius Dei gemunt.* Ita enim corrigit Muretus ad Tacit. Ann. 3, 24, Lipsius ad Ann. 1, 53., *degemunt.* Torrent. *describunt.* Ita ludit in nomine Dei de Caligula Seneca de Tranq. animi c 14. *nec procul erat tumulus, in quo Caesari, Deo nostro, quotidianum fiebat sacrum.* Deo ergo delectus scilicet successor, aut ad patrandum bellum germanicum. Similem librariorum oscitantiam deprehendi 6, 20., ubi pro *diem* scribendum *de die.*

manum: Germanos etc. Iam verbum *excusare* nativa potestate fungitur: *Aliis gentibus excusatum esse romana imperia pati; Germanos nunquam excus.* Simul sic vigor et vis additur sententiae.

Ignorantia imperii romani. Quasi dicat: Longinquiores gentes tuae sunt a superbia et imperio romano, ipso situ, et Romanos nec norunt: nos in limite, virtute nos liberavimus, et porro liberemus. Lips. Mihi videtur sensus hic esse: Aliis gentibus excusatius esse, si imperio romano non valde resisterent. Etenim ignorare rationem imperii romani, non expertas esse supplicia et saevitiam, nescire quae et quanta tributa imponere soleant: Germanis veniam dari non posse, si subeant imperium romanum, cum plane sciant, Romanorum quanta sit saevitia et avaritia, et quando se ab eo liberarint fortiter resistendo, neque subigi vel ab Augusto, vel a Tiberio potuerint etc. Ern. *Ignorantia* apud Tac. est *ignorantes* seu *quod ignorabant.* Similiter c. 69. extr. *peritia* et saepe alibi.

Ille delectus Tiberius. Freinshem. intelligit, ad imperium in Germania, missus in Germaniam. Admitterem, si esset *delegatus.* Sed longe amplius est *delectus*, et Tiberium extollendo, auget laudem eorum, a quibus vir talis irritus discessit. Ille *delectus* igitur est ille, quem unum ex omnibus dignum Augustus putavit, ut haeredem successoremque ordinaret. Gron. Quid hoc ad heroëm barbarum? Forti bellandique perito sese fortiorem fert. Intell. ergo cum Freinsh. ex optimis electum gerendo bello. Conf. c. 63. H. 1, 71, Germ. c. 10, et Tiberii orat. 2, 26.

Patriam, parentes. Clarum est h. l. *parentes* non esse, qui parent, ὑπηκόους: sed quibus vitam debemus. Vid. de hac forma loquendi Cort. ad Sallust. Catil. c. 6. Ern.

Colonias novas. Respicit morem Roman. victis populis imponendi, tamquam praesidia, colonias. Quod

nium potius, gloriae ac libertatis, quam Segestem, flagitiosae servitutis ducem, sequerentur. »

60. Conciti per haec non modo Cherusci, sed conterminae gentes: tractusque in partis Inguiomerus, Arminii patruus, veteri apud Romanos auctoritate. Unde maior Caesari metus; et ne bellum mole una ingrueret, Caecinam, cum quadraginta cohortibus romanis, distrahendo hosti, per Bructeros, ad flumen Amisiam mittit: equitem Pedo praefectus finibus Frisiorum ducit: ipse impositas navibus quatuor legiones per lacus vexit: simulque pedes, eques, classis, apud praedictum amnem convenere. Chauci, cum auxilia pollicerentur, in commilitium adsciti sunt. Bructeros sua urentis expedita cum manu L. Stertinius, missu Germanici, fudit: interque caedem et praedam reperit undevicesimae legionis aquilam, cum Varo amissam. Ductum inde agmen ad ultimos Bructerorum: quantumque Amisiam et Luppiam amnes inter, vastatum, haud procul Teutoburgiensi saltu,

novas vocat, non indicat, alias, veteres, iam tum fuisse inter Rhenum et Albim; quod non est: sed dicitur cum respectu ab *antiqua*, antiquum, pristinum statum, in quo nullae ibi coloniae. Ern. Verba id parum credibile facerent, etsi nihil mussaret historia. At v. Dio 55, 18. init. *Novas col.* Arminius opponit iis, quas victoria sua deleverat. Conf. Mannerti III, p. 78.

Veteri ap. Rom. auctoritate. Non, quod amicus Rom. esset, sed quod vir fortis et prudens, cuius magna apud Rom. opinio, ut recte Freinsh. explicat. Ern.

Equitem Pedo. Credo Albinovanus Pedo, cuius fragm. extat de navigatione Oceani. Est tamen et alius Pedo Pompeius vir illustris, quem nominat Seneca in Ludo de morte Claudii sub fine. Lips.

Per lacus. Omnes postea haustas a sinu austrino.

Teutoburgiensi saltu. Nomen etiamnum retinet inclytus romana clade saltus, *Teuteberg*, et victoriae cognomine insignis campus, *Wintfeld*, ad oppidulum Hornam, in Westphalia. Lips. Vid. Monumenta Paderb. pag. 40. in edit. a. 1672. Amstel. apud Elzevir. Ern. Quam Germanis pretium fuerit, scire, ubi Arminius suos vicerit, multorum diversae opiniones docent. Cf. Gattereri Hist. univers. synchron. t. 2, p. 721. sqq. et Mannerti t. 3, p. 88, 98. qui locum ponit in australi parte Luppiae in comitatu Marchiae vel ducatu Westphal. Alii longius ab-

in quo reliquiae Vari legionumque insepultae dicebantur.

61. Igitur cupido Caesarem invadit, solvendi suprema militibus ducique; permoto ad miserationem omni, qui aderat, exercitu, ob propinquos, amicos, denique ob casus bellorum et sortem hominum. Praemisso Caecina, ut occulta saltuum scrutaretur, pontesque et aggeres humido paludum et fallacibus campis imponeret, incedunt moestos locos, visuque ac memoria deformes. Prima Vari castra, lato ambitu, et dimensis principiis, trium legionum manus ostentabant: dein, semiruto vallo, humili fossa, accisae iam reliquiae consedisse intelligebantur: medio campi albentia ossa, ut fugerant, ui restiterant, disiecta

errarunt a situ, qui h. l. designatur; nec de saltus ipsius magnitudine quaeri poterat.

Dicebantur. Heinsius l. c. p. 293: *visebantur.* Etenim, inquit, non dicebantur modo, sed erant, ut e sequentibus patet. Sed Romani tamen tantum a fama rem sciebant. Itaque vulgatum verum p to. Ern.

Deformes. In cod. flor. est *deformides:* unde Heins. l. c. et I. Gron. scribendum putant *deformi.* Id Taciti consuetudini orationis constructionem variandi valde consentaneum. Sed quod Heinsius addit insuper: *Iidem prima castra*, non placet. Ern. Multo minus gronovianum *deformi. Dein pr.* Iniectae particulae locus est alibi, non hic. Nec *deformem memoriam* probo ut c. 24. *illuviem deformem*, cuius ille recordabatur.

Trium legionum manus. Quo argumento ex principiis colligebatur manus trium legionum? Quia quoties plures legiones unis castris, principia sua cuique legioni descripta: in quibus aquila et signa. Item, principia maiora. Vide Milit. Rom. L. V. Dial. 7. Lips. Adde in Analect. ad Mil. R. ad h. l. Male rationem reddit Lipsius. Nam in castris singulis etiam singula tantum principia, si vel decem legiones in iisdem castris tenderent. Neque τὸ *dimensis* ad Germanicum referendum, ut ipse dimensus sit principia, ut in Analectis putat. Sensus est: e magnitudine ambitus et principiis e disciplina rom. dimensis intelligebant periti consuetudinis castrensis, tres legiones ibi tetendisse. v. Schelius p. 16. 17. Ern.

Semiruto vallo. Videtur bina castra designare: una ante cladem, iusta, magna; altera in clade, quae secundo die in monte quodam fecisse eos Dio 56, 21, tradit; at tertio, occidione occisos. Haec secunda igitur describere mihi nunc videtur, semiperfecta, et ubi reliquiae se collegerint. Lips.

vel aggerata. Adiacebant fragmina telorum, equorumque artus, simul truncis arborum antefixa ora: lucis propinquis barbarae arae, apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant: et cladis eius superstites, pugnam aut vincula elapsi, referebant, « hic cecidisse legatos; illic raptas aquilas; primum ubi vulnus Varo adactum; ubi infelici dextra et suo ictu mortem invenerit; quo tribunali concionatus Arminius, quot patibula captivis, quae scrobes; utque signis et aquilis per superbiam illuserit. »

62. Igitur romanus, qui aderat, exercitus, sextum post cladis annum, trium legionum ossa, nullo noscente, alienas reliquias an suorum humo tegeret, omnes, ut coniunctos, ut consanguineos, aucta in hostem ira, moesti simul et infensi condebant. Primum exstruendo tumulo cespitem Caesar posuit,

Et cladis....pugnam. Mavult vir doctus in schedis, transposita copula, *cladis .... et pugnam.* Non assentior.

Suo ictu mortem invenerit. Sallust. Cat. c. 55. *Ita....dignum moribus, factisque suis exitum vitae invenit.* Gron.

Quae scrobes. Observo scrobium mentionem aliquoties in suppliciis: sive quia soliti puniendum in scrobe collocare, quo securius ferirent; sive quia deposituri in ea cadaver. Vix enim est, ut eiusmodi damnati combusti fuerint, aut iusta eis facta. Tacitus 15, 67. *Ne hoc quidem, inquit, ex disciplina.* Philo Iudaeus, εἰς Φλάκκον, apparatum supplicii eius describens: *οἱ δ' ἀκοντιστὶ διώκοντες καταλαμβάνουσι, καὶ οἱ μὲν αὐτὸς ὤρυττον βόθρον, οἱ δὲ πρὸς βίαν εἷλκον ἀργυιάζοντα καὶ κεκραγότα.* Add. De *Scrobe* verissime notasse me censeo, iacta in eam corpora damnatorum. Id, qui tunc mores, pro ignominia. Nec enim terra corpora condebant, sed igne absumabant. Iuvat in arcano ritu Polybius, de Carthaginiensibus supplicio affectis 1, 80. extremo: Κολοβώσαντες δὲ καὶ συντρίψαντες τὰ σκέλη, ἔτι ζῶντας ἔῤῥιψαν εἴς τινα τάφρον· Lips. Querneus Egreg. c. 7. intelligit scrobem, in qua bestiae, quibus obiecti homines. Non credo, illum morem Germanis fuisse. Ern.

Qui aderat. An inculcatum a librariis, et male repetitum ex initio superioris capitis? Ern. Quid librarios movere potuerit, ut repeterent? nam casu repetitum ipse non putat. Itaque videtur potius ex grata quadam negligentia additum.

gratissimo munere in defunctos, et praesentibus doloris socius. Quod Tiberio haud probatum, seu cuncta Germanici in deterius trahenti, sive exercitum imagine caesorum insepultorumque tardatum ad proelia et formidolosiorem hostium credebat: neque imperatorem, auguratu et vetustissimis caerimoniis praeditum, attrectare feralia debuisse.

63. Sed Germanicus, cedentem in avia Arminium secutus, ubi primum copia fuit, evehi equites, campumque, quem hostis insederat, eripi iubet. Armi-

Vetustissimis caerimoniis. Quae adhaerent auguratui, nec violandae erant. Extat inscriptio Romae, sed mutila: in qua *Germanicus Caesar* scribitur, *Ti. Augusti F. Divi Augusti N. Divi Iulii.* PRON. AVGVR. FLAMEN. AVG. Infra etiam 2, 83, *Ne quis augur aut flamen in locum Germanici, nisi gentis Iuliae, crearetur.* LIPS. — Titulus ille mutilus extat apud Grut. p. 236.

Adtrectare feralia. Non augures solum, sed pontifices, et, opinor, omnes sacerdotes, arcebantur a funestis. Apparet ex facto Augusti et Tiberii, qui velo interposito, mortuos laudarunt. Idem ex Plutarcho in Sulla p. 474. A. qui scribit, *Metellam uxorem eius obiisse*: additque καὶ τῶν ἱερέων τὸν Σύλλαν οὐκ ἐώντων αὐτῇ προσελθεῖν, οὐδὲ τὴν οἰκίαν τῷ κήδει μιανθῆναι, γραψάμενος διάλυσιν τοῦ γάμου ὁ Σύλλας, ἔτι ζῶσαν ἐκέλευσεν εἰς ἑτέραν οἰκίαν μετακομισθῆναι. Notabilis ritus, aut caerimonia: et credo pluries aut sollenniter usurpatam. Sulla autem inter sacerdotes: neque scio an et augures. Certe lituus comparet in quibusdam eius numis. Sed de offensa Tiberii, credo et occultam caussam Tiberio fuisse; quod hoc factum nimis populare, et conciliando militi videbatur. Qua consimili Philippus Macedonum rex, cui bellum cum Romanis fuit, alienus ab Antiocho rege Syriae factus, qui Macedonas caesos ad Cynos cephalas sepelierat: humaniter, sed quasi cum tacita Philippi redargutione. Vide Appianum in Syr. c. 16. LIPS.

Campumque quem. . . . eripi. Genus loquendi e circo petitum. Ubi cum quatuor currus ad carceres starent, si primo ostio missus palmam meruisset, dicebant: *occupavit et vicit:* occupatio enim est eorum, qui in vacua veniunt primi: si secundo, *successit et vicit:* si tertio, *eripuit et vicit.* Habes in lapide antiquo apud Gruterum p. 337. *Eripuit* puta *campum* praecedentibus. Silius 16, 423, *Tene, Astur, certante feret quisquam aequore palmam Erepto?* Vide Salmas. ad Solin. p. 635. Idem Silius *praerepto limite* dicit de primo. Hoc Manilio est *praecludere circum* 5, 80. *vel prima tenentem Agmina in obliquum currus agitare malignos Obstantemque mora totum praecludere circum.* Illud *in obbliquum* repraesentat Silius vs. 440.

nius colligi suos, et propinquare silvis monitos, vertit repente: mox signum prorumpendi dedit iis, quos per saltus occultaverat. Tunc nova acie turbatus eques; missaeque subsidiariae cohortes, et fugientium agmine impulsae, auxerant consternationem: trudebanturque in paludem, gnaram vincentibus, iniquam nesciis, ni Caesar productas legiones instruxisset: inde hostibus terror, fiducia militi: et manibus aequis abscessum. Mox, reducto ad Amisiam exercitu, legiones classe, ut advexerat, reportat: pars equitum litore Oceani petere Rhenum iussa: Caecina, qui suum militem ducebat, monitus, quamquam notis itineribus regrederetur, Pontes longos quam maturrime superare. Angustus is trames vastas inter paludes, et quondam a L. Domitio agge-

sqq. Est enim *malignus* in adversarium, qui hanc ei moram obiicit: et praecludit ei circum, in qao nullum ei locum dat antevertendi aut laudem in eo quaerendi. Quod non consideravit Scaliger, cum correxit in Manilio, *perludere*. Gron.

Manibus aequis abscessum. Aequo Marte. Sallust. Cat. c. 39. med. *Aequa manu.* At Romanos, si non fusos, certe cum damno aliqoo discedere coactos e consegq. recte notarunt viri docti.

Angustus is trames. Ubi is hodie? et an est? ex Taciti tota descriptione (considera serio) inducor illum esse, qui hodieque extat et usui est, inter paludes aut uligines, haud procul Amisia flumine, inter *Lingam*. *Weddam* et *Coevordam*. Aliquot miliarium spatium occupat: itque per medias solus hic limes, manu factus, arcuis magno opere congestis, et palis trabibusque ad marginandum defixis. Extrema paloeum aevo detrita sunt, sed sub terra vel aquis reperiuntur: et Batavi nunc tam opportuuu loco usi, qua aditus in Frisiam datur, valido propugnaculo, in ipso limite illo, munierunt. Vocant *Bretaniae uligines* (*Bretanscheheyde*) nostra lingua: et discis iam, ubi et unde *Britannica herba* reperta aut dicta, Plinio frustra inquisitum. Est ab ista *Britannia*, sive magis *Bretannia*: et tu, sodes, Pliniom vide, in Frisiis herbam hanc mire celebrantem, 25, 3. Porro isti limites sive aggeres, *Kaii* etiam Latinis olim dicti: qnae vox et Batavia manet. Lips. Praeter geographos, Cellarium et alios, v. Mens. Altiugii Notitiam Germ. Infer. antiq. P. I. tab. II. in qua Pontium longorum tractus designatur. Ern. Conf. Mannerti t. 3, p. 100.

Quondam a L. Domitio. Neronis

ratus: cetera limosa, tenacia gravi coeno, aut rivis incerta erant; circum silvae, paullatim adclives: quas tum Arminius implevit, compendiis viarum et cito agmine onustum sarcinis armisque militem cum antevenisset. Caecinae dubitanti, quonam modo ruptos vetustate pontes reponeret, simulque propulsaret hostem, castra metari in loco placuit; ut opus, et alii proelium inciperent.

64. Barbari perfringere stationes, seque inferre munitoribus nisi, lacessunt, circumgrediuntur, occursant: miscetur operantium bellantiumque clamor: et cuncta pariter Romanis adversa; locus uligine profunda, idem ad gradum instabilis, procedentibus lubricus; corpora gravia loricis: neque librare pila inter undas poterant. Contra Cheruscis sueta apud paludes proelia; procera membra; hastae ingentes ad vulnera facienda quamvis procul. Nox demum inclinantis iam legiones adversae pugnae exemit. Germani, ob prospera indefessi, ne tum quidem sumpta

principis avo. Tac. 4, 44, Suet. Ner. c. 4. In alium sane Domitium ista non cadunt. Lips.

In loco. Sic 4, 47, *castris in loco communitis.* Et tamen Heinsius l. c. coniiciebat *ilico.* Ern. Cf. 13, 41. — * Cic. ad Att. epist. 11, 7, Sall. Iug. 101.

Ut opus, et alii pr. inciperent. Frustra laborant in loco sano et nihil laboranti, (np. ob. defectum τοῦ *alii* in primo membro, *ut opus.*) Vide nostra ad Liv. 3, 37, Gron. Non *rara* sc. exempla, in hac praesertim aetate, pronominis distributivi omissi, vel in priori, vel in posteriori membro: quod paullo ante etiam de particula *magis* vidimus. Mox c. 67. extr. *ut hi, mox pedes*: pro, ut *primum hi, mox*: et similiter in aliis. V. exempla plurima ap. Davis. et Oudend. ad Caes. B. G. 1, 8, et quos hic laudat. Ern.

Inclinantes tum legiones. Heinsius l. c. *tum* vitiosum putat, cum ipse agnoscat, Tacitum saepe in talibus uti hac particula. — * Malit *multum* vel *inclin. opportune.* Addit tamen *tum* servari posse. — Freinshemio placebat *iam.* Si coniecturis indulgendum, plane delendum *tum*, ut e sequentibus mox retractum, dicerem. Ern. *Iam* mihi certum. Paullo supra c. 61. *accisae iam* reliquiae Germ. c. 8. *inclinatas iam et* *labantes acies.* Et sic saepius.

quiete, quantum aquarum circum surgentibus iugis oritur, vertere in subiecta: mersaque humo, et obruto, quod effectum operis, duplicatus militi labor. Quadragesimum id stipendium Caecina parendi aut imperitandi habebat; secundarum ambiguarumque rerum sciens, eoque interritus. Igitur futura volvens, non aliud reperit, quam ut hostem silvis coërceret, donec saucii, quantumque gravioris agminis, anteirent. Nam medio montium et paludum porrigebatur planities, quae tenuem aciem pateretur. Deliguntur legiones, quinta dextro lateri, unaetvicesima in laevum; primani ducendum ad agmen; vicesimanus adversum secuturos.

65. Nox per diversa inquies: cum barbari festis epulis, laeto cantu aut truci sonore subiecta vallium ac resultantis saltus complerent; apud Romanos invalidi ignes, interruptae voces, atque ipsi passim

Quadragesimum id stipendium. Est ergo idem ille, de quo 3, 33. Lips.

Invalidi ignes. Similis prorsus descriptio xenophontea Anab. 3, 1, 3, in desperatione pari: Ταῦτα ἐνθυμούμενοι καὶ ἀθύμως ἔχοντες, ὀλίγοι μὲν αὐτῶν εἰς τὴν ἑσπέραν σίτου ἐγεύσαντο, ὀλίγοι δὲ πυρὰν ἔκαυσαν, ἐπὶ δὲ τὰ ὅπλα πολλοὶ οὐκ ἦλθον ταύτῃ τῇ νυκτί. ἀνεπαύοντο δὲ ὅπου ἐτύγχανεν ἕκαστος, οὐ δυνάμενοι καθεύδειν ὑπὸ λύπης, καὶ πόθου πατρίδων, γονέων, γυναικῶν, παίδων, οὓς οὔποτε ἐνόμιζον ἔτι ὄψεσθαι. Porro de castrorum his ignibus in *Militia* nobis scriptum 5, 9. Lips. Gruterus mavult ignes coenae corporumque curandorum caussa accensos. In tali periculo ignes vigilum solere esse crebriores, et *invalidos ignes* opponi Germanorum *festis epulis*. Ad maiorem speciem laudat nobis Plut. Pelop. p. 296. C. Lipsii tamen ratio melior. Romanos cibi immemores agere noctem, omittitur. Quis id non exspectet in tanta consternatione? At grandior imago maestitiae ac desperationis est *vigilum ignis male pervigil.* (Stat. Theb. 8, 266.) quales *ipsi* (milites) fuisse paullo post dicuntur, *insomnes magis quam pervigiles.* Idem Grut. mox *interruptas voces.* intelligit *militum*, non *vigilum*. Quidni utrorumque? dicat aliquis. Sed *vigilum* profecto maxime. Iis, qui per officium debebant voces emittere, pavor ora clauserat; nedum ut milites quicquam locuti sint, quibus metum silentio tegere licebat. Antitheta hic in rebus sunt, non in singulis verbis.

Interruptae voces. Quae, aut quo-

adiacerent vallo, oberrarent tentoriis, insomnes magis quam pervigiles: ducemque terruit dira quies: nam Quinctilium Varum, sanguine oblitum et paludibus emersum, cernere et audire visus est, velut vocantem, non tamen obsecutus, et manum intendentis repulisse. Coepta luce, missae in latera legiones, metu an contumacia, locum deseruere: capto propere campo, humentia ultra. Neque tamen Arminius, quamquam libero incursu, statim prorupit: sed, ut haesere coeno fossisque impedimenta, turbati circum milites, incertus signorum ordo, utque tali in tempore, sibi quisque properus et lentae adversum imperia aures, irrumpere Germanos iubet, clamitans. « En Varus, et eodem iterum fato victae legiones! » Simul haec, et cum delectis scindit

30. *En Varus, et eodem iterum fato victae legiones.* *Et eodemque iterum* Flor. Ni fallor: *En Varus, en uno eodemque iterum fato v. l.* Τὸ *en* secundo loco iam et Pichena advertit

rum? Vigilum. Ita capiendi auctor ipse Tacitus H. 5, 22, Duo igitur sollennia romanis vigilibus, signum et voces. Signum, capio buccinam: voces, istas quas interposuisse videntur mouere suo functi, ad vigiles alios excitandos. Colligo ex Ambrosio Hexaem. 5, 15, ubi militari more de vigiliis gruum: *Ceteris quiescentibus, aliae circumeunt....post ubi vigiliarum tempus fuerit impletum, perfuncta munere in somnum se praemisso clangore componit, ut excitet dormientem, cui vicem muneris traditura est.* Lips. Post voces subiotell. *essent*, ne colorem habeat nonnullorum emendatio, *adiacere v. oberrare.* Conf. ad c. 7 et 35. — * Sic et Wopkens.

Ducemque terruit dira quies. Lucanus 7, 26, *Dira quies et imagine moesta diurna.* Gron.

Manum intendentis. Scil. eius manum sibi. *intendere manum* est h. l. manum iniicere alicui conari, ut abstrahas. Ern.

En V. et eodem. MS. et Beroald. *et eodemque.* Hioc Pichena suspicatur, *En Varus, en eodemque*: I. Gronovius, *Varus est.* Male hic. Ille scite.

Simul haec et cum delectis. Freinsheimus legebat: *simul haec, cum delectis scindit agmen:* deleta, et, coniunctione. Infeliciter, Gron. Statius Theb. 2, 659, *simul haec, et crassum,* etc.

agmen, equisque maxime vulnera ingerit: illi sanguine suo et lubrico paludum lapsantes, excussis rectoribus, disiicere obvios, proterere iacentes: plurimus circa aquilas labor, quae neque adversum ferri ingruentia tela, neque figi limosa humo poterant. Caecina, dum sustentat aciem, suffoso equo delapsus, circumveniebatur, ni prima legio sese opposuisset: iuvit hostium aviditas, omissa caede, praedam sectantium: enisaeque legiones, vesperascente die, in aperta et solida. Neque is miseriarum finis: struendum vallum, petendus agger: amissa magna ex parte, per quae egeritur humus, aut exciditur cespes: non tentoria manipulis, non fomenta sauciis: infectos coeno aut cruore cibos dividentes, funestas tenebras, et tot hominum millibus unum iam reliquum diem lamentabantur.

66. Forte equus, abruptis vinculis vagus et clamore territus, quosdam occurrentium obturbavit.

31. *Excussis rectoribus.* *Vectoribus* a manu Taciti esse opinor Tum mox *repetendus agger*, non *petendus*. Repetendum laborem viae, per angustum aggerem, de quo supra c. 63, faciendae, fuisse praeter alias molestias innuit. *Petere aggerem* habes et Ann. 2, 81. Ideoque nil temere mutandum.

Rectoribus. Heinsius: *vectoribus*: quod usitatius est de equis; *rectores* de elephantis dicuntur. Sed tamen et alia loca reperiuntur, ubi rectores equorum dicuntur, quae omnia corrigere, ut Heinsius voluisse videtur, temerarium foret. Vid. Suet. Tit. c. 4. inpr. Drakenb. ad Sil. 17, 138. ERN. Nec cogitabat vir optimus, verbum superesse corrigendum, *regere*. Plus in his dignitatis inest quam in vulgaribus.

* *Adversum* etc. Metathesis sueta. Wopkens.

Circumveniebatur, ni. *Circumveniebatur et circumventus esset*; res effectum habuisset; *ni pr. l.* sese *opposuisset.* Doctior illa neque legibus temporum contraria structura semel notanda erat. Conf. c. 35, 63, etc.

Egeritur humus. Corbulae et sportae. LIPS.

Non tentoria manipulis. Salmasius de Mil. R. putat *manipulos* h. l. esse contubernia, inductus voce *tentorii*: quae ratio idonea non est. Poterat etiam dicere *cohortibus*: nec propterea *cohortes* contubernia. *Manipulos* pro contuberniis serior aetas dixit. v. Schel. ad Hygin. p. 4. ERN.

Funestas tenebras. Quasi vitae finem portendentes. *Ferales* 2, 31.

Tanta inde consternatio, irrupisse Germanos credentium, ut cuncti ruerent ad portas: quarum decumana maxime petebatur, aversa hosti, et fugientibus tutior. Caecina, comperto, vanam esse formidinem, cum tamen neque auctoritate, neque precibus, ne manu quidem, obsistere aut retinere militem quiret, proiectus in limine portae, miseratione demum, quia per corpus legati eundum erat, clausit viam: simul tribuni et centuriones falsum pavorem docuerunt.

67. Tunc contractos in principia, iussosque dicta cum silentio accipere, temporis ac necessitatis monet: « Unam in armis salutem: sed ea consilio temperanda, manendumque intra vallum, donec expugnandi hostes spe, propius succederent: mox undique erumpendum: illa eruptione ad Rhenum perveniri. Quod si fugerent, pluris silvas, profundas magis paludes, saevitiam hostium superesse; at victoribus decus, gloriam: quae domi cara, quae in castris honesta, »

Decumana maxime. Ea opposita praetoriae ex adverso, et plurimum remota ab hoste erat, et ab eo ibat. Vide Militiam nostram libro 5. Lips.

Caecina proiectus. Habes idem prorsus factum in Plutarchi Pompeio, sub init. Vide. Lips.

Pavorem. Sic vulgo. *Pavorem esse* legendum fortasse ex MSS. atque editt. Beroaldi et I. Gronovii.

Spe propius. Ingrata traiectio. Coniiciebam aliquando, *donec hostes exp. spe p. s.* Nunc pronuntiationem virgula adiuvavi.

Saevitiam. V. ad 2, 11. Ceterum aut addendum est *aliam*, aut, quod fortasse melius, id verbum aut simile intelligendum. Ern. Talia sine dubio delevisset Ernestius, si hanc editionem curasset. Mihine licebit eius vice tacite fungi?

At victoribus decus, gloriam. Miror editores non obsecutos Pichenae, qui e MS. post *gloriam* punctum posuit. At satis indicat *decus et gloriam* opponi *silvis, paludibus, saevitiae hostium: victores fugientibus.* Ern.

In castris honesta. Olim aut nuper in militia feliciter ab iis gesta. Lips. Dona honorifica, non tam in castris reposita, quam adhuc merenda, ut bene Pichena. Ita *cura domi*, ad quae dulcis reditus: *adversa*, futura; infelicem eventum. Sic et Hooftius.

memorat: reticuit de adversis. Equos dehinc, orsus a suis, legatorum tribunorumque, nulla ambitione, fortissimo cuique bellatori tradit, ut hi, mox pedes, in hostem invaderent.

68. Haud minus inquies Germanus spe, cupidine, et diversis ducum sententiis agebat: Arminio, « sinerent egredi, egressosque rursum per humida et impedita circumvenirent, » suadente: atrociora Inguiomero et laeta barbaris, « ut vallum armis ambirent: promptam expugnationem, plures captivos, incorruptam praedam fore. » Igitur orta die pro-

Orsus a suis. Ferri potest intelligique, quod plures suos equos distribuerit: praeoptem tamen, *a suo.* Ut Caesar B. G. 1, 25, *Caesar primum suo, deinde omnium, e conspectu remotis equis.* Lips. Enimvero, recte monent Mercerus et Freinsh. apud Caesarem esse sermonem de acie: ibi unus equus cuilibet, etiam duci. Ceterum plures in castris duces habere possunt. Hos omnes equos suos Caecina distribuit fortissimis militum. Ern.

Orta die proruunt fossas. Turnebus probante Freinshemio, vult *orta die proruunt, fossis iniiciunt crates.* Vide tamen, ut veteres hoc verbo utantur, Caesar Bello Gall. 3, 26, *Celeriter ad munitiones pervenerunt, atque his prorutis.* Liv. 9, 14 et 37. Adde 22, 5. 26, 13. Frontinus 2, 5, *repente adortus et desertum proruit vallum et castra cepit.* Noster 2, 17, *prorutae arbores.* Hist. 3, 22, *hostem postera die profligare ac proruere.* Et ibid. 23, *balista ingentibus saxis hostilem aciem proruebat.* Et sic semper: neque usquam memini me legisse *proruere* pro impetum facere, incurrere. Livii locus erat 25, 30, ubi vulgo, *ab cohorte et equitibus ex occulto proruentibus.* Sed Plut. et meliores *procurrentibus.* Alter Curtii 4, 16, *Subditis calcaribus proruere in hostem.* Sic plane libri etiam optimi: sed legendum *prorumpere*, ut apud Virg. Aen. 10, 379, *et medius densos prorumpit in hostes.* Gron. Tamen Turnebi coniecturam non modo defendit, sed etiam in textum recepit Ryck. quod probari nullo modo potest. Vulgatum recte se habere puto cum Lipsio, Pichena et Gronoviis. Ern. At vero Ryck. ducem habet Freinshemium; sequunturque et alii: ut, si de auctoritate quaeris, par sit ea in partem utramque. Iam Ryckio etiam Wopkens. accedit. Ac sane alibi, opinor, nusquam legitur *fossam proruere*: tum hoc verbo neutraliter accepto facilior prodit contextus: denique ipsa obstat difficultas rei, in conspectu hostium. Ad postremum nihil admodum habeo quod respondeam, nisi quod Germano hodie nefas est exquirere, quid Germanis olim arduum fuerit aut inusitatum. Altera ratio minus valet in scriptore, qui duriores tran-

ruunt fossas, iniiciunt crates, summa valli prensant, raro super milite, et quasi ob metum defixo. Postquam haesere munimentis, datur cohortibus signum, cornuaque ac tubae concinuere. Exin clamore et impetu tergis Germanorum circumfunduntur, exprobrantes, « non hic silvas, nec paludes, sed aequis locis aequos deos. » Hosti, facile excidium et paucos ac semermos cogitanti, sonus tubarum, fulgor armorum, quanto inopina, tanto maiora offunduntur: cadebantque, ut rebus secundis avidi, ita adversis incauti. Arminius integer, Inguiomerus post grave vulnus, pugnam deseruere: vulgus trucidatum est, donec ira et dies permansit. Nocte demum reversae legiones, quamvis plus vulnerum, eadem ciborum

32. *Postquam haesere munimentis. Inhaesere* vel *adhaesere* praestat. Sic *adhaerere castris* restituit Pichena Ann. 3, 21.

sitiones vel mexime emet. Locutio ipsa, etsi insolens et nove nobis, (nam *vallum* s. egesta, effose terre, *prorui in fossam* dicitur; *fossa expleri*,) tamen, ei eignificationem verbi praegneutem cogites, neque ab enalogia nec e more Taciti ebhorret. Sed quod mihi quidem gravissimum videri solet, hoc est: saepissime illa neutrali potestate in his libris legitur *prorumpere*, nusquam *proruere*; hoc entem non eliter quem active et proprie. Vid. ind. in utroque.

Iniiciunt crates. Duplex hic ratio transeundi fossas, ut aut proruta a labris terra complerent; eut cratibus iniectis, velut ponte transirent. Utramqne tangit. Neque enim Turnebo assentiar legenti, *orta die proruunt, fossis iniiciunt crates.* De cratibus etiam Galli epud Caesarem usurpant, 7, 79, *Proximam fossam cratibus integunt atque aggere explent.* Ubi etiem de *aggere:* quem et Romeni hnic rei usurpabant, e fascibus scilicet et levi materie. Lips.

Hosti facile excidium. Sententia desiderat *hostis*, non *hosti*, quod inolevit. Lips. Hanc correctionem recte repudiant Mercerus, Freinsh. et elii: nec scio, quid in hanc senteutiam impulerit Lipsium. Ern. — * Khnn. mavult *hosti*, hoc sensu: hosti, cogitanti facile excidium, i. e. se ut paucos et semermos facile a Germenis exscindi posse: vel potius, cogitanti, Romanos et peucos et eemermoe a se Germenis facile exscindi posse.

Donec ira et dies. Heinsius l. c. *donec iratis dies permisit.* Vulgatum elegautius puto. Ern. Recte id tuetur Wopkens. exemplis 13, 15, H. 3, 68; 4, 14; Agr. c. 37, etc.

egestas fatigaret, vim, sanitatem, copias, cuncta in victoria habuere.

69. Pervaserat interim « circumventi exercitus fama, et infesto Germanorum agmine Gallias peti: » ac, ni Agrippina impositum Rheno pontem solvi prohibuisset, erant qui id flagitium formidine auderent. Sed femina ingens animi munia ducis per eos dies induit, militibusque, ut quis inops aut saucius, vestem et fomenta dilargita est. Tradit C. Plinius, germanicorum bellorum scriptor, stetisse apud principium pontis, laudes et grates reversis legionibus habentem. Id Tiberii animum altius penetravit: « Non enim simplices eas curas, nec adversus externos militem quaeri. Nihil relictum imperatoribus, ubi femina manipulos intervisat, signa adeat, largitionem tentet; tanquam parum ambitiose filium ducis gregali habitu circumferat, Caesaremque Caligulam appellari velit. Potiorem iam apud exercitus Agrippinam, quam legatos, quam duces: compressam a muliere seditionem, cui

Impositum Rheno pontem. Qua parte Rheni iste pons? Ne trahant ad se Agrippinenses: falluntur. Apud Treveros fuit. Nam Agrippina discedens a marito, tumultu militari, in Treveros iit, ut supra lectum nobis, ibique mansit. Pons ergo eopse in loco. Strabo 4, p. 194. Μετὰ δὲ τοὺς Μεδιοματρικοὺς καὶ Τριβόκχους παροικοῦσι τὸν Ῥῆνον Τρησύαγροι (puta Τρησυιροὶ) καθ' οὓς πεποίηται τὸ ζεῦγμα ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων νυνὶ τῶν στρατηγούντων τὸν Γερμανικὸν πόλεμον. Lips. Agrippinam, mariti amantissimam, tam diu post puerperium in Treviris haesisse, nullo modo probabile est; narrationisque series repugnat. Quocirca intell. pontem apud Novesium in Ubiis sive ap. Vetera, ubi V. et XXI. legg. hiemabant. Vide Ryck. ad h. l. et Mannert. p. 101.

Et fomenta. Nempe vulneribus. Solent enim hoc imperatores conciliandis militibus: fecitque Traianus. Vide Suidam, in Ἀμπνάδην, et me in Plinii Panegyr. c. 13. Lips.

Non simplices. Non unum consilium esse huius curae muliebris, nec id solum, quod prae se ferat, sed aliud insuper, occultum, ad cupiditatem summi imperii pertinens. Nec benevolentiam militum tantum conciliari, ut fortius contra hostes pugnent, sed ut adiutores sint in comparando imperio, et adversus se. Ern.

Compressam.... seditionem. Patet haec, ut ante *largitionem*, invidiosius dici, ex c. 41. Ern.

nomen principis obsistere non quiverit.» Accendebat haec onerabatque Seianus, peritia morum Tiberii, odia in longum iaciens, quae reconderet, auctaque promeret.

70. At Germanicus legionum, quas navibus vexerat, secundam et quartam decimam, itinere terrestri P. Vitellio ducendas tradit, quo levior classis vadoso mari innaret, vel reciproco sideret. Vitellius primum iter sicca humo aut modice adlabente aestu quietum habuit: mox impulsu aquilonis, simul sidere aequinoctii, quo maxime tumescit Oceanus, rapi agique agmen: et opplebantur terrae: eadem freto, litori, campis facies: neque discerni poterant incerta ab solidis, brevia a profundis: sternuntur fluctibus, hau-

33. *Odia in longum iaciens.* Non prorsus damno. Tamen sit rectius *acuens.* — 34. *Sicca humo, aut modice adlabente aestu.* Credibile est, Vitellium iter fecisse refluente aestu. Fortasse castigandum est, *primum iter siccata humo, aut modice uda, relabente aestu quietum habuit.* Sic infra c. 76, *relabens Tiberis.* Et 2, 24., *relabente aestu.* Et 2, 8., *transeunt aestuaria nondum accrescente unda.* Possis quoque ut *modice adlabante aestu.* Tum mox scribendum, *magna pars udo, aut mulcato corpore*, non *nudo*: quo spectat illud, *sine igni, quo vestes udae siccarentur.* Accedo etiam illis, qui legunt, *sapiens ab imprudenti.*

Odia in longum iaciens. i. e. odii materiam praeparans et semina invidiae spargens in animum Tiberii, quae longo tempora post se exsereret. Sequentia, *quae reconderet* etc. de Tiberio intelligenda sunt, et explicant τὸ *in longum.* Heinsii *acuens* minus elegans, quam *iaciens* puto. *In longum parare* dixit noster 3, 27. Ern. Eruditus quidam coni. *iacientis.* Eleganter, non vere, puto. — * Cf. 12, 48.

Reciproco sideret. Est hoc in eo litore Chaucorum et Frisiorum: ut mare longissime a terris recedat, et in sicco naves destituat. Ipsi navigavimus, atque experti sumus. Lips.

Sicca.... aestu. Heinsii coniectura nimis a vulgata scriptura recedit, nec necessaria videtur. Ern.

Sidere aequinoctii. Idem Caesar sensit scripsitque; navigatione britannica, in Commentariis suis 4, 28. Et vide Posidonii non abhorrentem ab usu hodierno disputationem super tota re, apud Strabon. c. 3. extr. quem tamen ipse haud iuste refellit. Lips. H. l. aequinoctii autumnalis.

Eadem freto, litori. Ex his pluribusque locis clarum, non fuisse loco litoris olim arenarias illas moles verius quam montes, quae Oceanum hodie arcent: succrevitque maiorum aevo illa arenarum vis, satione caricis, non sine monitore deo. Lips.

Incerta ab solidis. *Incerta* opponuntur solidis, quia, ubi solida non sunt, ibi lubricus, instabilis et incertus gradus. Ern.

riuntur gurgitibus iumenta, sarcinae: corpora exanima interfluunt, occursant: permiscentur inter se manipuli, modo pectore, modo ore tenus exstantes, aliquando subtracto solo disiecti, aut obruti. Non vox et mutui hortatus iuvabant, adversante unda: nihil strenuus ab ignavo, sapiens ab imprudenti, consilia a casu differre: cuncta pari violentia involvebantur. Tandem Vitellius in editiora enisus, eodem agmen subduxit. Pernoctavere sine utensilibus, sine igni, magna pars nudo aut mulcato corpore; haud minus miserabiles, quam quos

Gurgitibus: iumenta, sarcinae. Vulgarem hanc distinctionem mutavi de sententia Pichenae. Iubet res; et sic iam Beroald.

Non vox et mutui. F. *aut mutui.* Nisi hoc exemplum addetur iis, de quibus diximus ad c. 32, extr.

Sapiens a prudenti. Clarum est scribi debere, *sapiens ab imprudenti.* Lips. Hoc magis probem, quam ceterorum coniecturas. *Sapiens*, ut alias, pro perito dicitur. Idem placebat Heinsio. Alias etiam *prudens* eodem sensu dicitur. Vid. Sallust. Iug. c. 49. at ibi Cort. Ern. Lampugnani larva coniecit *sapiens ab rude*, ipso probante Lipsio. Id miror. Nam ex bonorum scriptorum observatione et ex regula Plinii mai. apud Charis. I. p. 114. ac Prisc. 7, p. 767, debebat esse *rudi*, non *rude*. Pichena corr. *insciens a pr.* Freinsh. *sapiens ab rude, nil cons.* quod prae ceteris placet Ryckio et Allem. Ego nunc lipsianum servavi; sed unica placet *ab rudi.* — * Wopkens. *sapientis ac prudentis consilia.*

Pernoctavere sine utensilibus. Sine supellectile, inquit Freinshem. Ego accipio, sine cibariis: quae aut amissa aut corrupta erant. Neque aliter ea voce utitur Tacitus. Ut cum 2, 1, ait *vilissima utensilium annulo clausa.* Ubi Lipsius etiam, supellex penusque: sed quaecunque affert loca, penum tantum demonstrant, praeter unum Plinii: ex quo ut apparet etiam vasa aurea et argentea obsignatis arcis fuisse condita, ita non de pretiosis isto loco Tacitus; sed quod servus comicus diceret, *allium* vel *acetum obsignatum cum sale*, indignabantur. Eodem lib. c. 60. *Quasque copias frumenti et omnium utensilium quaeque natio penderet.* Freinsh. hic accipi ait pro quaque re, quae usui esse posset. Nimis laxe: immo non nisi ad victum. Lib. 3, 52; *Sperni sumptuariam legem vetitaque utensilium pretio augeri in dies.* Eum c. 55. *Luxum mensae* appellat. 15, 39, *Subvecta utensilia ab Ostia et propinquis municipiis, pretiumque frumenti minutum.* Utique ad alendam inopem plebem. Adde Pecun. vet. 2, 7. et Pricaeum ad Apuleii Milesias. p. 107. Gron. — De his v. et interpretes ad Lactant. de Mort. persecut. c. 27.

Nudo aut mulcato corpore. Heinsio placebat *udo:* eoque spectare

hostis circumsidet: quippe illis etiam honestae mortis usus: his inglorium exitium. Lux reddidit terram; penetratumque ad amnem Unsingim, quo Caesar classe contenderat. Impositae deinde legiones, vagante fama, submersas: nec fides salutis, antequam Caesarem exercitumque reducem videre.

71. Iam Stertinius, ad accipiendum in deditionem Segimerum, fratrem Segestis, praemissus, ipsum et filium eius in civitatem Ubiorum perduxerat. Data utrique venia; facile Segimero, cunctantius filio: quia Quinctilii Vari corpus illusisse dicebatur. Ceterum ad

sine igni, quo vestes udae siccarentur. Immo omues udo corpore fuisse crediderim, non magnam partem: et si ignis eo tantum pertinet, ut siccentur udae vestes, non opus idem iterum dici, udis corporibus memorandis. Ern.

Penetratumque.... Visurgim. Ego vere hic obhaereo. Supra scriptum: *Reducto ad Amisiam exercitu, legiones ut advexerat, reportat.* Si ad Amisiam Germanicus classem conscendit, Rhenum et Galliam petiturus: quo casu nunc ad Visurgim? Tempestate, inquies. Bene; sed quomodo Vitellius, qui et ipse paullo ante ad Amisiam, et (ne tempestatem iterum suspicere) terra iit, nunc quoque ad Visurgim? Haec si probe narrantur, Germaniam profecto petiere: non Galliam repetiere: aut fallunt me locorum omnes situs. Add. Merito hic haesimus: at nunc me (animo hercle meo) expedivi. Nam scribendum, *ad amnem Vidrum*, quem Ptolemaeus in hoc tractu novit, et ille ipse est, quem *Vechtam* hodie vocant, et ad *Gelmudam* in sinum australem, mox Oceanum, influit. Sane Taciti narratio evincit, pensitata. Ecce ad Amisiam dimisit Vitellium, ipse naves conscendit: uterque progressus, ille terra, hic mari: et ubi convenire ad amnem, nisi hic potuere? Enimvero et portus ibi a Ptolemaeo locatur, Μαναρμανὶς λιμὴν, *Manarmanis*, neque abhorret *Stauriam* esse. Lips. Probat Rickius. Sed Altingius in opere supra laudato coniicit *Unsingin:* quam coniecturam peracutam merito vocat I. Gron. Nomen minus notum facile a librariis mutari potuit in notissimi fluminis nomen, propter similitudinem scripturae. Ern. Hoc in textum recep. Allemandus et Brot. suaseratque ante Bleterius. Hos sum secutus, non satis gravem putans iniectam dubitationem de modico alveo fluvii, ut in terra olim maximis mutationibus obnoxia. Visurgim certe Tac. hac in ora melius novit, quam ut hic poneret.

Ipsum et filium eius. Segimeri filium Sesithacum nomino. Strabo 7. p. 292, Ἔτι δὲ Σεσίθακος Αἰγιμήρου υἱὸς τῶν Χερούσκων ἡγεμόνος. Sed corrige in Strabone, Σεγιμήρου. Nam Taciti scriptura ad etymon apta eius linguae. Lips.

supplenda exercitus damna certavere Galliae, Hispaniae, Italia: quod cuique promptum, arma, equos, aurum, offerentes. Quorum laudato studio Germanicus, armis modo et equis ad bellum sumptis, propria pecunia militem iuvit: utque cladis memoriam etiam comitate leniret, circumire saucios, facta singulorum extollere; vulnera intuens, alium spe, alium gloria, cunctos alloquio et cura, sibique et proelio firmabat.

72. Decreta eo anno triumphalia insignia A. Caecinae, L. Apronio, C. Silio, ob res cum Germanico gestas. Nomen *Patris patriae* Tiberius, a populo saepius ingestum, repudiavit; neque in acta sua iurari, quamquam censente senatu, permisit: « cuncta mortalium incerta; quantoque plus adeptus foret, tanto se magis in lubrico dictitans. » Non tamen ideo faciebat fidem civilis animi. Nam legem maiestatis reduxerat; cui nomen apud veteres idem, sed alia in iudicium veniebant, si quis proditione exercitum, aut plebem seditionibus, denique male gesta re publica maiestatem populi ro-

Circumire saucios. V. Liv. 8, 36. de L. Papirio Cursore. Gron.

Nomen patris.... sua iurari. Adde Sueton. Tib. c. 26, 67.; Dio. 57, 8. Ern.

Tanto se magis.... dictans. Dictitans, legendum putat Muretus, Picheoa et alii. Sane librarii interdum in hoc verbo lapsi sunt, et pro *dictitare* dedere *dictare*. Vid. Drak. ad Liv. 3. 20. Sed rursus 2, 65. est *dictabat*. Ern. Olim quidem ex vulgari mendo. Sed Pichena iam et multo ante Beroaldus e cod. dederunt *dictitabat*, quod ibi quoque reposui. *Dictitare* saepe legitur in his libris, nusquam *dictare*, forma alius potestatis propria. In illa vi nihilo certior est quam *scriptare* et *lectare*; de quibus v. Bentl. ad Hor. Serm. 1, 6, 123.

Sed alia in iud. ven. Cicero, opinor, dixisset: *sed vis alia.* Itaque venit in mentem corrigere: *sed alia vis*, sive *vi*. *In iudicium veniebat*, *si quis etc.* Verum Tacitus dedita opera vitare videtur similitudinem membrorum orationis, qua magna pars elegantiae continetur. Itaque huic coniecturae non confido. Ern. Sic intell. Sed alia erant crimina, de quibus tum quaestio habebatur. Haud paullo melius in hac iunctura *res in iudicium venit*, quam *persona*. Sic saepe etiam Quintil.

manu minuisset. Facta arguebantur, dicta impune erant. Primus Augustus cognitionem de famosis libellis, specie legis eius, tractavit, commotus Cassii Severi libidine, qua viros feminasque illustres procacibus scriptis diffamaverat. Mox Tiberius, consultante Pompeio Macro, praetore, « an iudicia maiestatis redderentur? exercendas leges esse, » respondit. Hunc quoque asperavere carmina, incertis auctoribus vulgata; in saevitiam superbiamque eius et discordem cum matre animum.

34. *Specie legis eius tractavit.* Tὸ *eius* suspectum merito est habendum, ut nomen legis, nescio cuius, latere hic possit videri. An, *specie legis vetustae retractavit*, vel *iteravit*. Meminit huius legis Hor. serm. 2, 1. 81 ab Augusto latae; per vetustam legem intelligamus licet legem duodecim tabularum adversus famosa carmina. Sic 2, 30., *Et, quia vetere SC. quaestio in caput domini prohibebatur, callidus et novi iuris repertor Tiberius mancipari singulos actori publico iubet.* Sic et, quum legem de maritandis ordinibus ferret Augustus, recitari curavit in senatu orationem Q. Metelli, velut in haec tempora scriptam. Livius Epitom. 59.

Facta arguebantur.... erant. Haec verba Petrus Danesius putabat ex alio Taciti loco irrepsisse, eaque ut prorsus ab hoc aliena, reiiciebat, consentientibus libris, ut ait Ursinus. Quid sibi velint, ignoro. Nam et loco posita sunt verba, et verissima, quod totus titulus in Digestis ad legem Iuliam maiestatis docet ac demonstrat, ne post tot secula quidem tot tyrannos argui verba plane ausos sancire, etsi per interpretationem eo trahi legem paterentur. Quin et aperte Iurisconsultus: *nec lubricum linguae ad poenam facile trahendum est.* Sed latebra est in illo *non facile*. Interim vere Tacitus et commode de prisca vi legis. GRON.

Primus Augustus. Sullae discipulus. Cic. Fam. Ep. 3, 11., *Veruntamen est maiestas (ut Sulla voluit) ne in quemvis impune declamare liceret.* GRON.

Specie legis eius. De famosis libellis quaeri voluit ex formula legis illius, quae olim ad alium usum lata erat. Conf. tamen Interpp. ad Cic. Epp. Famil. l. c. et Dion. 56, 27.

Cassii Severi libidine. Scribam infra ad 4, 21. LIPS.

Libidine qua viros feminasque. Nihil deperiret orationis nitori, si scriberetur: *Cassii Severi libidine, qui viros feminasque illustres procacibus scriptis diffamaverat.* GRON. Croll. vulgato contentus est. (Sic et Wopkens.) Recte Usui id longe est convenientius, non solum huius aetatis, sed etiam ciceronianae et omnis latinitatis.

I. m. redderentur. Sueton. Tib. 58. *an i. m. cogerentur. Iudicia reddere* dicitur ad similitudinem τοῦ *ius reddere*. De re vide, quos laudavi ad Sueton. l. c. ERN.

Carmina, incertis auctoribus. Intelligit ea ipsa carmina, quae extant Sueton. c. 59. LIPS.

73. Haud pigebit referre in Falanio et Rubrio, modicis equitibus romanis, praetentata crimina: ut, quibus initiis, quanta Tiberii arte, gravissimum exitium irrepserit, dein repressum sit, postremo arserit, cunctaque corripuerit, noscatur. Falanio obiiciebat accusator, « quod inter cultores Augusti, qui per omnes domos, in modum collegiorum, habebantur, Cassium quemdam, mimum corpore infamem, adscivisset: quodque, venditis hortis, statuam Augusti simul mancipasset. » Rubrio crimini dabatur « violatum periurio nu-

Gravissimum exitium. Seneca de Benefic. 3, 26. Lips.

Dein repressum sit. Quando? sub Vespasiano et Tito, opinor. Nam eo usque calumniis ex lege ista locus: illi minuerunt, aut sustulerunt. Iterumque *arsit*, inquit, *et cuncta corripuit*, haud dubie sub Domitiano, qui telo eo passim usos ad saeviendum. Lips. Ergo ex hoc loco non noscitur, *quomodo repressum sit* etc. Tironibus notandum est hoc genus brachylogiae ex docta negligentia ortum, tritumque optimis scriptoribus. Ceterum eo quodammodo promittitur crebrior mentio rei gravissimae in libris reliquis.

Per omnes domos. Hoc est quod Ovidius de pietate sua gloriatur ex P. 4, 9, 105., *Nec pietas ignota mea est: videt hospita tellus In nostra sacrum Caesaris esse domo.* Non tamen ut *singulae domus* collegia sua habuerint (id non videtur, neque is sensus his verbis) sed quod circuibant domesticatim collegae, et sacrum alibi atque alibi faciebant. Sparsi igitur per omnes domos, sed statis temporibus conveniebant. Lips. Si ita esset, unde ius et potestas modico equiti legendi collegae? Evidens puto, proprium collegium cultorum habuisse Falanium: et sic similiter ceteros. *Mimus corpore infamis* honeste de pathico. Ern.

Statuam.... mancipasset. Rideamus: et eo magis quod iurisconsultis etiam discrimen aliquod repertum hac in re: qui tradunt; *non videri contra maiestatem fieri ob imagines Caesaris, nondum consecratas, venditas*, l. 5. et 6. D. ad leg. Iul. mai. Ergo consecratas vendi, commissum fuit. Iure exagitat purpuratos illos stipites Tertull. Apol. p. 15. A. *Publicos aeque deos foedatis, quos in hastario vectigales habetis. Si Capitolium, si olitorium forum petitur, sub eadem voce praeconis, sub eadem hasta, sub eadem annotatione quaestoris divinitas addicta conducitur.* Lips.

Violatum periurio. Vulgatum, ut sanctissimum iusiurandum esset per nomen et numen Augusti. Horatius id accidisse testatur eo etiam vivo, Epp. 2, 1, 15. Sapiens ille Claudius, *iusiurandum neque sanctius sibi neque crebrius instituit, quam per Augustum*: ait Sueton., c. 11. Tertull. Apolog. p. 29. C. *Maiore formidine et callidiore timiditate*

men Augusti. » Quae ubi Tiberio notuere, scripsit consulibus: « non ideo decretum patri suo caelum, ut in perniciem civium is honor verteretur. Cassium histrionem solitum, inter alios eiusdem artis, interesse ludis, quos mater sua in memoriam Augusti sacrasset. Nec contra religiones fieri, quod effigies eius, ut alia numinum simulacra, venditionibus hortorum et domuum accedant. Iusiurandum perinde aestimandum, quam si Iovem fefellisset: deorum iniurias diis curae. »

Caesarem observatis, quam ipsum de Olympo Iovem: citius denique apud vos per omnes deos, quam per unum genium Caesaris peieratur. Minutius Felix c. 29. *Et est eis tutius per Iovis Genium peierare, quam regis.* Nec mentiuntur nostri scriptores, ex iis quae legibus firmata video de iureiurando, lib. 13. sub finem. Lucanus inter ultiones sanguinis civilis hanc posuit, ut mihi videtur, facunde 7, 455. — *cladis tamen huius habemus Vindictam, quantam terris dare numina fas est. Bella pares superis facient civilia divos. Fulminibus Maneis radiisque ornabit et astris, Inque deum templis iurabit Roma per umbras.* Formulae autem iurandi erant, per Genium, per Fortunam, per salutem principis. Lips. Ceterum Freinshemio placebat *numen* legi, quod sane vulgato praeferendum videtur. (—* Sic et Wopkens.) Librarii monachi, adsueti consuetudini loquendi ecclesiasticae, proclives fuere in hanc permutationem, praesertim h. l. Alias notum est, haec duo verba saepe in libris permutari. Ceterum, quia vulgata intelligi potest, nec absurda est, de coniectura nihil immutare ausus sum. Ern. Me audentiorem fecit Bentleius ad Hor. l. c. *Violari* potest *numen*, non *nomen* Cf. Suet. Calig. c. 24. Alius generis est sacramentum in nomen, de quo supra.

Scripsit consulibus. Errat igitur Dio fine lib. 57, qui ait, Tiberium voluisse damnari eum, qui statuam cum hortis vendidisset: sed obstitisse pudorem, quia primus a consule sententiam rogatus esset. Nam Tiberius, ut vides, non interfuit: Lips. Erraret Dio etiam in temporibus, si de eodem indicio loqueretur. Affert enim illud sub 10 anno principatus tiberiani. Sed licuit ei in tali re negligentiorem esse.

Ludis quos mater. Credo eos esse qui Palatini postea a loco dicti, alii ab Augustalibus. Videnturque non equestres aut curules, fuisse, ut illi, sed scenici. Dio 56, 46., extr. *Χωρὶς δὲ τούτων καὶ ἡ Λιουία ἰδίαν δή τινα πανήγυριν αὐτῷ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐν τῷ παλατίῳ ἐποίησεν, ὃ καὶ δεῦρο ἀεὶ ὑπ᾽ αὐτῶν τῶν ἀεὶ αὐτοκρατόρων τελεῖται.* Conf. Suet. Calig. c. 56. Lips.

Deorum iniurias. Expressit eam sententiam et imperator libro 2. De reb. cred. *iurisiurandi contempta religio satis deum ultorem habet.* Lips.

74. Nec multo post, Granium Marcellum, praetorem Bithyniae, quaestor ipsius, Caepio Crispinus, maiestatis postulavit, subscribente Romano Hispone: qui formam vitae iniit, quam postea celebrem miseriae

Omissio verbi *esse* vel *fore* h. l. ita dura mihi videtur, ut librariis deberi putarem, ni similes locos reperissem, ut infr. c. 80. Additur *fore* 2, 35. Ern.

Praetorem Bithyniae. De scriptura ambigit sidus exoriens suae Galliae Ios. Mercerus; nec de nihilo: praetorem Bithyniae? ait. Nonne debuisset *proconsulem?* Ex re quidem, et ex vero. Nam Bithynia, divisioue Augusti, inter eas provincias, quae senatui et populo relictae, id est, proconsulares. Dio, 53, 12., et Strabo l. 17 extr. Quid dicam? Vulgatam haud tuear, nisi, si quid post Augustum in ea re mutatum: quod observes haud semel. Lips. Ita visum etiam Savilio. Sed aberravit a vero uterque: neque Lipsio, viro summo, venit in mentem, ut fit, quod norat, quod aliis Taciti in locis similibus viderat, veluti Ann. 2, 56. praetoris nomen a Tacito poni de praeside quocunque provinciae. Unde ius *proetoris* et *vis praetoris* pro iure et vi magistratus provincialis passim dicitur 2, 56, 77. 4, 15. Verum iam Colerus vidit, post Rielius ad h. l. et Perizonius de praetorio p. 27, 28. Etiam vetere re publica *praetoris* nomen sic dici notavimus in Clave Cic. in h. v.; et docuit idem Perizon. l. c. p. 23. Sic ap. Ciceronem Ep. ad Div. 2, 17., Bibulus dicitur *praetor Syriae*, qui fuit proconsul. Itaque Granius Marcellus fuit sane proconsul, et Bithynia proconsularis provincia; sed tamen communi praesidum nomine *praetor* appellatur, neque ex hac voce ullo modo genus provinciae et imperii iudicandum. Credo verum esse, quod Dukero videtur ad Liv. 35, 29., nomina *praetoris, propraetoris et proconsulis* saepe esse a librariis permutata: hoc quidem in loco tale quid accidisse, nullo modo concedi potest propter ea, quae dixi. Salmasius ad M. Antonin. Capitolini c. 22. Spanhemius de V. et Pr. N. Diss. XIII, p. 594, et Norisius Cenot. Pis. Diss. V, p. 207, putant, praetorem dici Granium, quia Bithynia provincia praetoria non consularis, in eamque mitterentur viri praetorii, non consulares, sive, quia Granius praetorius, non consularis. Nam Strabo auctor est, provinciarum populi duo genera fuisse, et alias consulares, alias praetorias dictas, quod etiam obtinuit in Caesareis, in quas modo consulares, modo praetorii missi. Ern. Maiestatis postulatus est proconsul, sed actione, quae in speciem instituta erat de repetundis, Itaque priore crimine absolutus, posteriore damnatus est, ut obscurius tradit Sueton. c. 58. Hunc enim de eodem loqui prope certum arbitror, propter insignem rei similitudinem et eundem tractum temporis.

Romano Hispone. Cuius declamationum Electa in Senecae Controversiis non uno loco. Lips.

Qui formam vitae iniit. Non Hisponem, sed Crispinum intelligi recte monet Pichena. Id patebit, si

temporum et audaciae hominum fecerunt. Nam egens, ignotus, inquies, dum occultis libellis saevitiae principis adrepit, mox clarissimo cuique periculum facessit, potentiam apud unum, odium apud omnes adeptus, dedit exemplum, quod secuti, ex pauperibus divites, ex contemptis metuendi, perniciem aliis ac postremum sibi invenere. Sed Marcellum insimulabat, « sinistros de Tiberio sermones habuisse: » inevitabile crimen, cum ex moribus principis foedissima quoque deligeret accusator, obiectaretque reo. Nam, quia vera erant, etiam dicta credebantur. Addidit Hispo, « statuam Marcelli altius quam Caesarum sitam: et alia in statua, amputato capite Augusti, effigiem Tiberii inditam. » Ad quod exarsit adeo, ut, rupta taciturnitate, proclamaret, « se quoque in ea caussa laturum sententiam palam et iuratum: » quo ceteris eadem ne-

consideres sequentia: *Sed Marcellum insimulabat.... Addidit Hispo.* Sic etiam Rick., qui comparat locum similem e 15, 19. Ern. Ablat. absolutus quasi in parenthesi intercurrit. Tam subitae mutationis relationum aliud exemplum erat c. 69, extr.

Saevitiae principis adrepit. I. e. saevitiae materiam subministrando gratiam eius colligit; quae mox dicitur *potentia* ut saepe. 3, 50, *mulierclarum animis adrepit.* Ern.

Ex pauperibus divites. Videri possit a Demosthene, Philip. IV, p. 149. R. Καὶ γὰρ τούτων μὲν ἐκ πτωχῶν ἔνιοι ταχὺ πλούσιοι γεγόνασι, καὶ ἀδόξων ἔνδοξοι καὶ γνώριμοι. Lips.

Amputato capite. Quod nunc crimini datur, id receptum fuisse suo aevo Plinius indicat 35, 2. *Surdo*, inquit, *figurarum discrimine capita permutantur.* Et Caligula, simulacra numinum e tota Graecia conquisivit, quibus capite dempto suum imponeretur. Sueton. c. 22. Cur tamen Tiberius ita hic exarsit? caussa aliqua est. Nam solebant tyrannos ea ignominia afficere: videbaturque occulte quasi talem Marcellus damnasse Augustum. Hierouymus in prophetam Abacuc. c. 3. *Cum Tyrannus obtruncatur, imagines quoque eius deponuntur et statuae, et vultu tantummodo commutato, ablatoque capite, eius facies, qui vicerit, superponitur.* Lips.

* *Ut, rupta taciturnitate.* Ovid. A. am. 2, 505.

Quo ceteris. Vix opinor haec inter verba Tiberii fuisse. Nimis hoc superbum, aut saevum: sed interpretatione sua, et vera, addit noster. Et sequentia Pisonis argutius ad

cessitas fieret. Manebant etiam tum vestigia morientis libertatis. Igitur Cn. Piso, « Quo, inquit, loco censebis, Caesar? Si primus, habebo quod sequar: si post omnes, vereor, ne imprudens dissentiam. » Permotus his, quantoque incautius efferverat, poenitentia patiens tulit, absolvi reum criminibus maiestatis. De pecuniis repetundis ad reciperatores itum est.

priora referuntur. LIPS. De arte Tiberii in regendo sententiis suis senatu v. Diss. in Memor. Acad. Inscriptt. t. XLVII, p. 193 sqq.

Efferbuerat. Est hoc a Beroaldo, cuius aetas in talibus haerebat. Quod edidi, codex praestat.

Poenitentia patiens tulit. *Tanto patientius* emendant Faërnus, Muretus et alii. Non ita visum Tacito, cui pretium fuit dissimulare τὸ *tanto*; quemadmodum solent et minus brevitati studentes post *Quo* et *Quam* omittere *Eo* et *Tam*: nec leviores auctores secutus, aut hic tantum, prudentiae lectoris intelligendum reliquit τὸ *magis*. Idem ergo sensus verborum veteris scripturae, quasi haberetur: tanto ut poenitentiam commotioris animi approbaret, magis patiens vel patientius tulit. GRON. Vid. dicta ad c. 57. Id ni esset, suspicarer Tacitum scripsisse: *quandoque i. e.* et quoniam. *Quando* pro *quia* etiam supra dixit, satisque usitatum est. Ita sensus planus et oratio mollior foret: his de caussis, atque insuper, quia animadvertebat, se non bene dissimulasse iram, sed incautius efferbuisse, poenituit eum facti, reumque absolvi passus est. Ceterum Heinsius l. c. censebat legendum: *poenitentiae patiens*, ut alibi est *irae impatiens*. ERN. Vir doctiss. in Bibl. crit. II, 2. p. 615. *poenitentiae patens*. Equidem nihil melius vidi lectione vulgo recepta. (—* Sic et Wopk.) *Poenit.* est pro participio; *patiens* pro adv. *patienter*: quare post hoc virgulam abieci. Sensit tempestive Tiberius, aliquid imperiosum et superbum sibi excidisse: igitur colligit se et revocat; non tamen ut poenitentiam approbet, sed quia callidum commotioris animi cito poenitebat. —* Oct. Ferrarius 1, 10. probat Mureti *patientius tanto*.

Absolvi reum. Absolvine? atqui damnatum eum Suet. c. 58, ait. Ego non concilio: nisi si repetundarum damnatus fuit, non maiestatis. Quod tamen omnino Suetonius voluisse videtur. LIPS.

Ad reciperatores itum. Ergo damnatus repetundarum fuit, et tum iudices dati ad aestimandum. Vide sodes, quae scribo in 14, 28. super criminis huius poena. LIPS. Vir doctus παραφράζει, ad iudices ei negotio destinatos. Quod et obscurum et χωλῶς, nec verbis solemnibus. Marcellus Donatus caussatur, senatum recuperatores dedisse, nusquam legi, sed, senatu iubente, a praetore dari solitos: ita hoc quoque loco accipiendum, non recuperatores in caussa Granii a senatu datos, sed iussu illius cum consensu Tiberii, vel ex huius mandato commissum iudicium recuperatorium: id ostendere verba

75. Nec patrum cognitionibus satiatus, iudiciis adsidebat in cornu tribunalis, ne praetorem curuli depelleret, multaque eo coram adversus ambitum et potentium preces constituta. Sed dum veritati consulitur, libertas corrumpebatur. Inter quae Pius Aure-

itum esse ad recuperatores, aliter enim *datos* dicturum fuisse. At ille cum dicit *itum ad recuperotores*, datos dicit a senatu iudices, non qui rem, ut integram; audirent (iam enim apud senatum acta erat, ut et proconsulis Asiae Silani 3, 66. et 67.), sed qui lites aestimarent, quod et Lipsius voluit. Sic Plinius Epp. 2, 11. *Marius Priscus, accusantibus Afris, quibus proconsul praefuit, omissa defensione iudices petit.* Et mox: *Excessisse Priscum immanitate et saevitia crimina, quibus dari iudices possent.* Lib. 4. epist. 9. *Censuit Baebius Macer, consul designatus, lege repetundarum Bassum teneri; Caepio Hispo, salva dignitate iudices dandos.* Lib. 6. epist. 29. extr. *Tuitus sum Iulium Bassum, ut incustoditum nimis et incautum, ita minime malum: iudicibus acceptis in senatu remansit.* In commemorata undecima epistola legimus: *Marium repetundarum poenae, quam iam passus erat, censuit relinquendum.* Petrus Faber 2. Semest. 15. se concoquere negat illa verba, *quam iam passus erat*: quomodo enim iam subiisse poenam dici, de cuius criminibus tum primum senatus, non ex appellatione, iudicaret, et nondum pronuntiasset? Itaque mali interpretis esse hoc additamentum, et Gruterus Buchnerusque laudant. Sed falluntur: nam ex eadem epistola discimus, cum sese ultro repetundarum Marius damnasset, neque eo contentus esset Plinius; valuisse sententiam Iulii Ferocia Cos. des. *Mario quidem iudices interim dandos; evocandos autem, quibus diceretur innocentium poenas venditasse.* Elapsum est igitur aliquid temporis, dum isti e provincia arcessuntur et ventitant: atque interea iudices dati lites aestimarunt. Hinc ergo recte dicitur eam *poenam iam passus*: et sententia collegae fuit, de Mario repetundarum poena, quam per iudices a senatu datos, iam sustinuerat, *modo consularis, modo septemvir epulonum, nunc neutrum* (quae verba et ipsa partem exacti supplicii significant) debere senatum sibi satisfactum putare. At crimina, de quibus tum senatus iudicabat, erant atrocia illa, quae *ultra repetundarum legem quaerebantur.* Contra Marcellum Donatum faciunt etiam, quae scribit noster 4, 22. Gron.

In cornu trib. V. Suet. Tib. c. 33. Ern.

Potentium preces. In iudiciis. Solent enim advocatos aut deprecatores adducere potentissimos civitatis. Ex Cicerone et Asconio notum, repressitque Tiberius, quia iustitiam corrumpebat. At ipse, adiungit noster, *libertatem*: nam quomodo? quia scilicet in iudiciis assiduus, ea velut regebat ac temperabat, et sententiae obnoxiae illi erant. Lips.

Dum veritati consulitur. Neque legendum *severitati*, ut nonnullis placuit, neque *veritas* est aequitas, sive *iustitia*, sed simpliciter iusti-

lius, senator, questus, « mole publicae viae ductuque aquarum labefactas aedis suas, » auxilium patrum invocabat. Resistentibus aerarii praetoribus,

tia, sanctitas et integritas iudiciorum. Vid. Cicer. pro Caelio c. 9., lib. 1. in Verr. c. 1. lib. 5. fine. Noster 3, 16., 4, 43. *Consulere ergo veritati est operam dare, ut integrum iudicium sit*, ut loquitur noster 3, 8. Sic, si patiantur iudices senatorii ordinis sese corrumpi, *opinione pop. rom. rationem veritatis, integritatis, fidei, religionis ab hoc ordine* abiudicatum iri ait Cicero in Varrem 1, 2. Haec si non sufficiont, adde quae ad Senec. de Ira 2, 29. diximus. GRON. Gravissima sententia. Iudicum decreta oportet esse libera, nec interventu principis ullo modo sollicitari. Nocet is libertati publicae, dum integritati iudiciorum consulit praesentia sua. Confer Suet. Tib. c. 33. Dio 57, 7. et ineptolum Velleium 2, 129.

Pius Aurelius. Fortasse hic inter maiores optimi principis Antonini: etsi nulla meotio Capitolino. LIPS. De voce *senator* vid. ad 3, 36. ERN.

Mole publicae viae. Ab ingentibus illis silicibus, quibus tum viae omoes publicae sternerentur, istam molem fuisse putat Muretus. Alii per reparationem atque aggerationem viae domum istam labefactam putant, Freinshemio aliter visum, ob locum Plinii 36, 2. ubi de columnis marmoreis in atrio Scauri collocatis. *Satisdari sibi damni infecti egit redemptor cloacarum, cum in palatium extraherentur*. Item hunc alterius Plinii Panegyr. 51, 1. *Non, ut ante, immanium transvectione saxorum urbis tecta quatiuntur: stant securae domus, nec iam templa nutantia*. Seneca Epist. 90. n. l. ab init. *In hunc usum pinus aut abies deferebatur, longo vehiculorum ordine, vicis intrementibus*. ERN. Nempe intelligit Freinsh. transvectionem immanium saxorum, qua domus urbis quassas l. c. etiam Plinius queritur. Nec video quid contra dici possit: nisi malis viam iam stratam talibus saxis in vicinia domus illius.

Ærarii praetoribus. Nova locutio. Si *aerarii* abesset, nihil dubitationis haberet *praetoribus*; quam vocem apud Suet. Claud. c. 9. pro *praefectorum*, frustra tamen, reponi volebat NIC. LOENSIS. Nunc absurdum videatur *praetoribus*, in librisque fuisse aut PR. aut PRAEF. unde quam facile nasci potuerit *praetoribus*, quisque videt. Similiter hae voces permutatae in libris ap. Liv. 25, 12., 32, 31., ubi v. Drak., et Suet. Aug. c. 33., ubi pro *praetore urb.* reposuimus *praefecto urb.* idque probavit et imitatus est Oudendorp. Itaque non dubitarem et hic sic reponere, nisi et Hist. 4, 9. omnes libri haberent *praetores aerarii*, item apud Frontin. de aquaed. in SCto de curatoribus aquarum p. 179. ed. Poleni; ubi tamen Scaliger *praefecti* malebat: quod potuit ibi e compendio nasci, quia in fine SCti est, *praetoribus, qui aerario praesint*. Adde dicta ad 13, 28. ERN. Nulla est suspicio vitii; et satis erat observare novatum sermonem, quippe nova in re. Primus Aug. curam aerarii ad praetorios praetoresque transtulerat. Sueton. c. 36. Idque mansit sub Tib. et Caio, teste etiam inscriptione Grut. 360, 3.,

subvenit Caesar, pretiumque aedium Aurelio tribuit, erogandae per honesta pecuniae cupiens: quam virtutem diu retinuit, cum ceteras exueret. Propertio Celeri, praetorio, veniam ordinis ob paupertatem petenti, decies sestertium largitus est, satis comperto paternas ei angustias esse. Tentantis eadem alios probare caussam senatui iussit, cupidine severitatis, in his etiam, quae rite faceret, acerbus: unde ceteri silentium et paupertatem confessioni et beneficio praeposuere.

76. Eodem anno continuis imbribus auctus Tiberis plana urbis stagnaverat: relabentem secuta est aedificiorum et hominum strages. Igitur censuit Asinius Gallus, ut libri Sibyllini adirentur. Renuit Tiberius, perinde divina humanaque obtegens. Sed remedium coërcendi fluminis Ateio Capitoni, et L. Arruntio mandatum. Achaiam ac Macedoniam, onera deprecantis, levari in praesens proconsulari imperio, tradi-

ubi *praetor aerarii.* Dio vertit graeco more στρατηγὸν ἐπὶ τῆς διοικήσεως. De reliquis mutationibus v. Lips. Exc. B. ad XIII.

Tentantis eadem. Adi Senecam de Beneficiis 2, 7. Lips. Sueton. Tib. c. 47. Ern.

Achaiam ac Macedoniam. Achaiam quod ait, capies Graeciam totam: nec enim aliter tunc appellabant Romani. Scriptor quispiam apud Suidam: Μόμμιος τὴν Κόρινθον εἷλεν αὐτοβοεὶ, πρωτεύουσαν πάντων, κατὰ τοῦτο, τοῦ Ἑλληνικοῦ. Ὅθεν δοκοῦσι καὶ νῦν Ἀχαΐαν ὀνομάζειν τὴν Ἑλλάδα Ῥωμαῖοι, ἐστὶ τὸ χειρωθὲν ἔθνος, ὃ προεστὼς ἦν τότε τῆς Ἑλλάδος τὴν ὅλην μεταβαλόντες τῆς χώρας ἐπωνυμίαν. Conf. Pausan. 7, 16. extr. Lips.

Levari proconsulari imperio. Durius ergo proconsulare imperium praesidiali: nec caussam satis scio. Inquiro, et dico aliquid in excurs. litera *M.* Lips. Potest fieri, ut hoc fuerit nihil aliud, quam *optat ephippia bos piger.* Memineris tamen, quod initio dixit huius libri c. 2. extr.: *Nec provinciae eum statum abnuebant* etc. Atque istis consonant multae apud M. Tullium praesagae querelae: quemadmodum in Verrem 1, 1. Unde spes impunitatis et avaritia libidoque provinciales urgendi, vexandi, exhauriendi maior. Cum igitur natura ferat imperiorum, ut male apud paucos, male per conciones re publica administrata, τὸ πλῆθος ἀποτεθηριωμένον πάλιν εὕρῃ δεσπότην καὶ μόναρχον, ut egregie disputat Polybius in ed. Schweigh. 6,

que Caesari placuit. Edendis gladiatoribus, quos Germanici fratris ac suo nomine obtulerat, Drusus praesedit, quamquam vili sanguine nimis gaudens: quod

9. ita mirum non est provinciam dure habitam a magistratu senatorio, corruptis iudiciis, nec ulla spe reliqua vel evadendi vel vindicandi iniurias a potestatibus illatas, respicere unum, a quo sine ambagibus spes sit impetratum iri, *ubi ius, ubi iniuria opus sit*, ot Innii et Vitellii loqnebantur. Atque hoc significat Dio 53, 14., ubi agit de ordinatione proviociarum sub Augusto: *ὕστερον δὲ ἐπειδὴ τινὲς αὐτῶν οὐ καλῶς ἦρχον, τῷ αὐτοκράτορι καὶ τὰ ἐκείνα προσετέθησαν.* Dabat et spem meliorum ipsius Tiberii disciplina, qui miram provinciarum curam prae se ferebat: qnippe qui praesidibus onerandas maiore tributo eas suadentibus rescripserit, *boni pastoris esse tondere pecus, non deglubere*: Suet. c. 32. Et exemplum severitatis praebuit in procnratore Asiae Lucilio Capitone Ann. 4, 15. Quin et contationem suam in mutandis praesidibus eodem studio consulendi provincialibus excusabat, teste Iosepho 18, 6, 5. ed. Havercamp., quasi animo haberet, quod apud Statium, Theb. 2, 446. ait Eteocles: *Non parcit populis regnum breve.* Denique cogitant homines etsi plerumque in eo decipiantur, quod ait Isocrates Nicocle: *Ῥᾷόν ἐστιν ἑνὸς ἀνδρὸς γνώμῃ προσέχειν τὸν νοῦν μᾶλλον ἢ πολλαῖς διανοίαις καὶ παντοδαπαῖς ζητεῖν ἀρέσκειν.* GRON. Posterior ratio est vera. Meliori conditione erant provinciae sub Caesaribus, quam quae proconsules haberent: primum quod maiores sumtus in procons. fierent, quam legatum Caesaris; deinde, quod facilior iniuriarum ultio in hoc, quam in illo. In proconsule ulciscendo iudicium requirebatur a legibus de repetundis, quae facile perfringebantur gratia, largitione etc. In legato erat unius Caesaris notio, item in procuratore, v. c. Iudaeae, praefecto Aegypti, qui facilius doceri, ad misericordiam vocari poterat et ad poenam improborum: cuius generis exempla sunt in Philonis legatione ad Caium et alibi. ERN.

Tradique Caesari. Quod etiam factum. Ideoque Strabo, qui vixit medio Tiberii principatu, Achaiam et Macedoniam Caesarianis provinciis accensuit: aliter quam Dio, qui populi. *Sed mutavit iterum Claudius, qui populo restituit. Habes in Suet. c. 25. et Dionis 60, 24. LIPS.

Quod vulgus. Confirmo scrib. *quod in vulgus.* Ita prisci scriptores, et ipse Tacitus 2, 59., *Multaque in vulgus grata usurpavit, incedere sine milite, pedibus intectis, et pari cum Graecis amictu.* LIPS. Pichenae (qui vulgatum probat, et *formidolosum* active capit, ut supra noster usus est) interpretationi obstat vox *dicebatur*, qood est *quidam dicebant*, ut de re non nimis certa: quale quod Tiberius cum filio in secreto egerat. Id vero non convenit populo: eius enim affectio publice nota fuit. Rectius igitur Lipsius *in vulgus.* Cicero ad Att. 2, 22. Nisi malis, *quod vulgo formidolosum.* Sic enim amat loqui lib. 11, 19. *formidolosum paci virum insignem.* 13, 53. *formidolosum id imperatori.* Agric. 7. *quippe legatis*

vulgo formidolosum, et pater arguisse dicebatur. Cur abstinuerit spectaculo ipse, varie trahebant: alii taedio coetus, quidam tristitia ingenii, et metu comparationis, quia Augustus comiter interfuisset. Non crediderim, ad ostentandam saevitiam, movendasque populi offensiones, concessam filio materiem: quamquam id quoque dictum est.

77. At theatri licentia, proximo priore anno coepta, gravius tum erupit, occisis non modo e plebe, sed militibus et centurione, vulnerato tribuno praetoriae cohortis, dum probra in magistratus et dissensionem vulgi prohibent. Actum de ea seditione apud patres, dicebanturque sententiae, « ut praetoribus ius virga-

56. *Movendasque populi offensiones.* *Fovendasque* malim. Sic *accendere offensiones* 2, 87. 11, 6. *nunc inimicitias, accusationes, odia et iniurias foveri.*

57. *Proximo priore anno.* Ante biennium puto, anno, qui proximo prior fuit.

quoque consularibus nimia ac formidolosa erat legio. Et rursum c. 39. *id sibi maxime formidolosum.* *Vulgo* autem, quod propius horum humilitas ab istorum vilitate distabat. Ad rem pertinet, quod Sueton. de Claudio c. 34. *Quocumque gladiatorio munere vel suo vel alieno etiam forte prolapsos iugulari iubebat:* et quae sequuntur. Et de avo Neronis ibid. 4. *Munus etiam gladiatorium: sed tanta saevitia, ut necesse fuerit Augusto clam frustra monitum edicto coërcere,* At Nero ipse nondum perditus, *munere neminem occidit, ne noxiorum quidem.* c. 12. Gron. Utrum horum verum sit, haud dixerim. Adscivi tamen *vulgo*, ut aptius illi constructioni, et usui satis conveniens. Praeterea *et* est *etiam*; paullo ante *quamquam* levem excusationem occultat: *nimis gaudens sanguine, quamquam vili*, ut servulorum. — * V. Petron. 105.

Proximo priore anno. Burm. ad Suet. Claud. c. 33. putat, vel alterutrum esse ex interpretatione, vel legendum *maxime priore anno.* Non veniebat viro praeclaro in mentem ap. Cic. Or. 64. esse *proximum superiorem*: Nat. D. 2, 20. *orbem proximum inferiorem.* Nat. D. 3, 21. *proxime superiores.* Nempe omnes praecedentes anni sunt priores, superiores: igitur non inepte additur *proxime.* Ern. Vopisc. Probo c. 11. *proximo superiore anno.* Conf. Wopkens. ad Cic. de N. D. 2, 20.

Militibus et centurione. Refer ad cohortem, quae adsidere ludis solita: itemque nota cruentas istas seditiones, et quid nisi pugnas? ut non iniuria Valerius *Theatra* dixerit *urbana castra: quoniam haec quoque,* inquit, *saepenumero voluptatem et religionem civili sanguine, scenicorum portentorum gratia, macularunt.* lib. 2. c. 4. Lips.

rum in histriones esset. » Intercessit Haterius Agrippa tribunus plebei, increpitusque est Asinii Galli oratione, silente Tiberio, qui ea simulacra libertatis senatui praebebat. Valuit tamen intercessio, quia divus Augustus « immunes verberum histriones » quondam responderat, neque fas Tiberio, infringere dicta eius. De modo lucaris, et adversus lasciviam fautorum, multa decernuntur: ex quis maxime insignia: « ne domos pantomimorum senator introiret; ne egredientis

Quia divus Augustus. Augustus ad frangendos rigidos illos animos, non dubie rei ludicrae fautor. Ideo *coërcitionem in histriones magistratibus, omni loco et tempore, lege vetere permissam, ademit: praeterquam ludos et scenam*, ait Suetou. c. 45. Ubi emendo, *ludis et scena*, verissima optimaque sententia. Mos vetus puniri histriones ab aedilibus, praetoribus, consulibus, quovis tempore et quovis loco permittebat: artavit Augustus, et non nisi per tempus ludorum permisit, et in loco ipso ubi peccarant, id est, in scena. Ademit etiam ius virgarum. Quod tamen redditum esse magistratibus videtur lege Iulia de vi publica: non quidem nominatim, sed prudentum interpretatione. Vide Paullum Sentent. V. tit. 26. Quae tamen coërcitio relicta sh Augusto? Exilium et carcer. Ideo infra in Tiberii principatu legis 4, 14. *Pulsi tum histriones Italia:* et alibi 13, 28. *in vincla ductos fautores histrionum.* Idem ergo iuris in histriones ipsos. LIPS.

De modo lucaris. Lucar, merces histrionum: a lucis, qui multi circa urbem, quorum reditus destinati ad ludos. Plutarchus in Questt. r. p. 285. C. et Festus: ibique, magni patris magus proles. Pluscula adde ex Excurs. in N. LIPS.

Ne domos pantomimorum. Magnum studium, ut video, romanorum in has nugas hominum, imo furor. Vestibula eorum, quasi principum, frequentabantur: adhaerebant egressibus, non vulgus modo, sed eques senatusque. Plinius 29. 1., *Nullius histrionis equorumve trigarii comitatior egressus in publico erat: cum Crinas Massiliensis*, etc. Seneca Epist. 47. *Ostendam nobilissimos iuvenes mancipia pantomimorum.* Idem Questt. natural. 7, 32. *Stat per successores Pyladis et Bathylli domus.....mares inter se uxoresque contendunt, uter det latus illis.* Dare latus explico, uter lateri sit illis: ut hic Tacitus; *Ne egredientes, equites rom. cingerent:* ut Martialis 6, 63. *Eutychus ille tuum, Castrice, dulce latus.* Hanc insaniam quam bene notat damnatque Tertullianus! *Etenim ipsi actores* (ait, libello de spectaculis c. 22, p. 100. A.) *et administratores spectaculorum, quadrigarios, scenicos, xysticos, arenarios illos amentissimos, quibus viris animas, feminis aut illis etiam corpora sua substernunt, propter quos in ea committunt quae reprehendunt, quam magnifaciunt? deponunt et diminuunt ignominia et capitis minutione.* Quem libens adduxi, ut eruam correctione elegantem sensum: *quibus*

in publicum equites romani cingerent; aut alibi quam in theatro spectarentur; et spectantium immodestiam exsilio multandi potestas praetoribus fieret. »

78. Templum ut in colonia Tarraconensi strueretur Augusto, petentibus Hispanis permissum: datumque in omnes provincias exemplum. Centesimam rerum venalium, post bella civilia institutam, deprecante populo, edixit Tiberius, « militare aerarium

38. *Alibi quam in theatro spectarentur. Sectarentur* puto, quod proprium hac in re verbum. Satis depravatam lectionem arguit, τὸ *spectantium*, quod sequitur: neque enim credibile est, eodem vocabulo bis uti voluisse nostrum. Ann. 4, 68., *sectator domi, comes in publico.* 5, 10., *Multis sectatorum dilapsis.* 16, 22., *habet sectatores, seu potius satellites.*

viri animas, feminae autem illis etiam corpora sua substernunt. Idque verissimum. Vir magnus, qui conatus est ante me, non attigit. LIPS. — Locum Tertulliani, in nota citatum, emendatiorem exhibet Moreau.

Aut alibi. Puto, ne domi, ne in hortis. LIPS.

Exsilio multandi. Etiam vinculis. Infra, 13, 28. Ex hoc decretu patrum nata lex, quae Pandectis insita, lib. 48 de poenis, lege 28. *Solent quidam, qui vulgo se iuvenes appellant, in quibusdam civitatibus, turbulentibus se adclamationibus popularium* (ita vocat locum ipsum, ubi spectabat popoli plebs) *accommodare, qui si amplius nihil admiserint, fustibus caesi dimittuntur, aut etiam spectaculis eis interdicitur. Quod si correcti in eisdem deprehenduntur, exsilio puniendi sunt.* Ait ecce diserte, Exsilio, ut hic noster. LIPS.

Templum ut..... Tarraconensi. Mansit id templum ad aevum Hadriani. In eius vita c. 12, *Tarracone hiemavit, ubi sumptu e suo aedem Augusti restituit.* Item in Severi vita c. 3. Somniavit sibi dici, *ut templum Tarraconense Augusti, quod iam labebatur, restitueret.* Antea iam vivus aram illic haboerat; de qua, et palma ibi enata, iocus eius in Fabio 6, 3, 77. Quod sequitur, *Datumque in omnes provincias exemplum*, cava acceperis quasi literarum exemplaria diffusa et transcripta ad omues provincias cum Vertranio: sed hoc ait, exemplo Tarraconensium monitos alios, ut peterent impetrarentque idem. LIPS. Templom illud hodieque multi Tarraconensium numi servant, inscripti DEO AUGVSTO.

Centesimam. Dico ad 2, 42. LIPS. Add. Burman. de Vectig. P. R. p. 70, et ad Sueton. Cal. c. 15. ERN.

Militare aerarium. Cuius inventor Augustus. Suet. c. 49. Id factum anno 759, ex Dionis 55, 25. Zonaras 10. 37. Agrippae. Postumi damnati bona in aerarium militare relata ait. Propriique huic aerario praefecti. Tacitus de P. Vitellio A. 5, 8. Lapis in Samnio, L. NERATIO. C. F.

eo subsidio niti: simul imparem oneri rem publicam, nisi vicesimo militiae anno veterani dimitterentur. Ita proximae seditionis male consulta, quibus sedecim stipendiorum finem expresserant, abolita in posterum.

79. Actum deinde in senatu ab Arruntio et Ateio, an ob moderandas Tiberis exundationes verterentur flumina et lacus, per quos augescit. Auditaeque municipiorum et coloniarum legationes: orantibus Florentinis, « ne Clanis, solito alveo demotus, in

79 *Verterentur flumina.* *Averterentur* malim: sic apud Claudian. in Cons. Honor. 4, 483., *Iusserat averso fluvium migrare meatu.* Tamen *vertere* pro *avertere* non est inusitatum nostro. Sic 2, 42., *versa Caesarum sobole.*

VOL. PROCVLO. PRAEF. AERARI. MILITARIS. LIPS.

Impari oneri rem p. Quo enim citius dimittebantur (expresserant autem ut decimosexto anno) eo plura et statim repraesentanda praemia. Ideo id indultum, revocatum. LIPS.

Sexdecim stipendiorum finem. Freinsh. putat multo convenientius restitui posse *sextodecimo stip.* ut error iste natus sit ex numerorum nota. Aliud enim esse, *sexdecim stipendiorum finem:* et omnium stipendiorum totiusque militiae *finem sextodecimo stipendio* circumscriptum. Fateor sic posse accipi: sed non posse aliter accipi, et quidem pro eodem, quod substituit Freinshemius, metuo dicere. *Finis sexdecim stipendiorum* est finis militiae complexus non plura stipendia, quam sexdecim, sistens in sexdecim stipendiis completis. Nempe *finis alicuius* non tantum est, quo finitur aliquid, sed etiam qui quodve finit. Sic Cicero Off. 1, 16. *Vulgaris liberalitas referenda est ad illum Ennii finem* id est, quem Ennius facit vel statuit. Sic *finis sexdecim stipendiorum*, quem sexdecim stipendia statuunt. GRON.

Actum in senatu. Tacitus hic et supra duobus modo commissam eam curam scripsit. At Dio auctor quinqueviros a Tiberio constitutos, qui Tiberis inundationes arcerent verterentque. Vide eius verba 57, 14. actis anni 768. Cur opus fuerit nova electione nescio: quia praefecerat pridem Augustus. Sueton. c. 37. In monumentis frequenter, CVRATOR. RIPARVM. ET. ALVEI. TIBERIS. LIPS.

An ob moderandas..... flumina. Pronum furet pro *ob* coniicere *ad*, quae duae particulae saepe in libris permutantur. v. Drakenb. ad Liv. 37, 27., et est *ad* in hac forma usitatissimum. Sed nihil definire audeo. Quod autem legendum Heinsius putat, *averterentur*, verbum est proprium in hac re. Itaque si Ciceronem tractarem, hoc esse ab auctoris manu dicerem. In Tacito non audeo sine libris. ERN. — * Consentit Wopkens. — Vide Ind. in vocab. *ob*, quod optime habet.

amnem Arnum transferretur, idque ipsis perniciem adferret.» Congruentia his Interamnates disseruere: « pessum ituros fecundissimos Italiae campos, si amnis Nar (id enim parabatur) in rivos diductus, superstagnavisset.» Nec Reatini silebant, Velinum lacum, qua in Narem effunditur, obstrui recusantes: « quippe in adiacentia erupturum: optume rebus mortalium consuluisse naturam, quae sua ora fluminibus, suos cursus, utque originem, ita fines dederit: spectandas etiam religiones sociorum, qui sacra et lucos et aras patriis amnibus dicaverint. Quin ipsum Tiberim nolle, prorsus accolis fluviis orbatum, minore gloria fluere.» Seu preces coloniarum, seu difficultas operum, sive superstitio valuit, ut in sententiam Pisonis concederetur, qui nil mutandum censuerat.

80. Prorogatur Poppaeo Sabino provincia Moesia, additis Achaia ac Macedonia. Id quoque morum Tiberii fuit, continuare imperia, ac plerosque ad finem vitae in iisdem exercitibus aut iu-

Idque ipsis p. adferret. H. e. *quum quandoquidem id.* Neglıgentiam hauc in primis post partic. *ne* amat romanus sermo. Latinna latinius corr. *id quod.*

Interamnates. Cod. med. dabat *Antemanates*, ex quo Pichena fecit *Antemnates.* Audacius primi editores; et vere, puto.

Sacra et lucos. Nam fluvii priscis inler deos: et res notior, quam ut exemplis firmetur. Lips.

Patriis amnibus. Loquitur de fluviis, ut de diis, unde etiam mox *accolas Tiberis* vocat. *Amnes patrii* sunt, a maioribus culti, quorum cultus a maioribus traditus est. Ern.

Ut in sententiam Pisonis. Ita omissa nunc res. Nerva tamen postea, sive Traianus, ad arcendos fatales huius fluvii et non sine omine auctus, fossam duxit. De qua Plinius sensit Epp. 8, 17. *Tiberis alveum excessit et quamquam fossa, quam providentissimus imperator fecit, exhaustus, premit valles, innatat campis; quaque planum solum, pro solo cernitur.* Legerim *quaque planum, solus pro solo cernitur.* Lips.

Ac Macedonia. Sic MS. et sic antea c. 76. Fidem praestamus etiam in his minutioribus. Ut supra cap. 36. reddidi *sive omnia*; c. 43, *et filium*; aliquoties, *sedecim*, non *sexdecim*, ex qua tamen scriptura c. 78. commentum suum ducebat Freinsh.

Id quoque morum Tiberii fuit. Sueton. Tib. c. 41. Ern.

risdictionibus habere. Caussae variae traduntur; alii « taedio novae curae semel placita pro aeternis servavisse; » quidam « invidia, ne plures fruerentur. » Sunt qui existiment, ut callidum eius ingenium, ita anxium iudicium. Neque enim eminentis virtutes sectabatur, et rursum vitia oderat: ex optimis periculum sibi, a pessimis dedecus publicum metuebat. Qua haesitatione postremo eo provectus est, ut mandaverit quibusdam provincias, quos egredi urbe non erat passurus.

81. De comitiis consularibus, quae tum primum, illo principe, ac deinceps fuere, vix quidquam firmare ausim: adeo diversa non modo apud auctores,

Aut iurisdictionibus. Provincias inermes sic appellat, a praecipuo in iis praesidum munere, quod sola fere iurisdictione implebatur. LIPS. In veteri re publica *imperio* et *potestate* distinguebantur praesides provinciarum. *Cum imperio* erant proconsules fere, h. e. cum exercitu et potestate belli gerendi, et quidem in provinciis vel maioribus, vel infestioribus a finitimis hostibus: *Cum potestate* autem fere propraetores in provinciis minoribus, aut pacatis, at ab hoste tutis. Potestas erat in iurisdictione. Cicero ad Q. fr. 1, 1, 7. *Mihi quidem videtur non sane magna varietas esse negotiorum in administranda Asia, sed ea tota iurisdictione maxime sustineri*, Ciceronis autem provincia erat praetoria. Cum ergo commutata re publ. minores provinciae et pacatae essent proconsulum, maiores, et ubi exercitus, a legatis Caesarum pro praetore administrarentur, intelligi potest, h. l. commode provincias has per exercitus, illas per iurisdictionem exprimi. Poterat dicere, eosdem legatos et proconsules. ERN.

Ita anxium iudicium. V. ad c. 73. extr. ERN.

Ut mandaverit quibusdam. Cf. Suet. in Tib. c. 63. Ceterum alii alias caussas tradunt. Sueton. c. 41. ignaviam et negligentiam rei publ. Ioseph., A. 6, 5. ed. Haverc., honestiorem longe: studium parcendi sociis et provincialibus. Historici imitantur populum fere: pro suo quisque ingenio, studiis, moribus, interpretatur quidque. ERN.

Quos egr. urbe non erat passur. Pingitur ambiguitas consilii. Mandavit quibusdam provincias, quos, sive metu seu aliqua alia caussa, Romae retinere ante statuerat. Multi hoc perperam interpretantur.

Tum primum. Secundo anno Tiberii, quo primum designavit Coss. Nam proximo priori destinarat Augustus. *Deinceps* int. de reliquis annis eiusdem Tiberii, non de successsoribus eius. Conf. Dio 58, 20.

sed in ipsius orationibus reperiuntur. Modo, subtractis candidatorum nominibus, originem cuiusque et vitam et stipendia descripsit, ut, qui forent, intelligeretur: aliquando, ea quoque significatione subtracta, candidatos hortatus, ne ambitu comitia turbarent, suam ad id curam pollicitus est. « Plerumque eos tantum apud se professos, disseruit, quorum nomina consulibus edidisset: posse et alios profiteri, si gratiae aut meritis confiderent. » Speciosa verbis, re inania, aut subdola; quantoque maiore libertatis imagine tegebantur, tanto eruptura ad infensius servitium.

Descripsit. Est verbum proprium, quo utuntur, cum de aliquo non nominatim dicitur, sed tamen ita, ut, qui sit, intelligatur. Sed boni auctores, velut Cicero fere iungunt accusativo personae: *describere aliquem.* Vide exempla in Clave Cic. in h. v. ex qua ratione dicendum erat: *origine quemque et vita*, et *stipendiis descripsit:* h. e. commemoranda origine, moribus et stipendiis. Sed vulg. a Tacito esse puto. Ern. Nec unquam quisquam dubitabit.

Ea quoque signific. subtracta. An originis, vitae, stipendiorum? Ut tantum nomina ederet, quorum rationem haberi vellet. Sed additur, *ne ambitu com. turbarent.* An igitur privatim aliquando candidatos suos commendare satis habuit, in senatu autem ignarum egit, simulacrum praebens liberae electionis? Nimia hercle brevitas.

C. CORNELII TACITI

ANNALIVM

LIBER SECVNDVS.

BREVIARIVM LIBRI.

Cap. 1. *Initia belli parthici. Phraates, Vononis pater.* 2. *Vonones popularibus invisus.* 3. *Ab Artabano pulsus, ad Armenios profugus.* 4. *In Armenia mutatio regum.* 5. *Germanicus invidia Tiberii revocatus, Germanos confestim aggredi parat.* 6. *Classis eius. Rhenus.* 7. *Irruptio in Cattos. Ara Drusi restituta.* 8. *Fossa Drusiana. Amisia. In rebelles Angrivarios animadversum.* 9. *Arminii cum fratre colloquium:* 10. *inde ira et iurgium.* 11. *Visurgim transeunt Romani. Batavorum discrimen. Cariovalda caesus.* 12. *Germanicus militum animos explorat.* 13. *Transfugis praemium pronuntiatum a Germanis, mox castris Rom. adsultatum.* 14. *Germanici somnium. Eiusque* 15. *et Arminii orationes ad suos.* 16. *Locus pugnae, campus Idistavisus. Aciem instructio.* 17. *Faustum augurium. Fuga Germanorum et clades.* 18. *Tropaeum positum.* 19. *Quo dedecore accensa gens bellum resumit.* 20. *Acriter pugnatum.* 21. *Vincunt tandem Romani, quamquam ambiguo equitum proelio.* 22. *Monumentum et titulus rerum magnificus.* 23. *Milites classe revecti.* 24. *Ex tempestate calamitas et paene exitium. Recollecti naufragi.* 25. *Hac fortuna erectos denuo Germanos aggreditur Germanicus caeditque, simul aquilam varianam recipit.* 26. *Tum rebus infectis avocatur a Tiberio.* 27. *Libo*

Drusus ab amico delatus. 28. *Accusatus in senatu*, 29. *quum patronos non reperiret*, 30. *nec tam sceleris quam vecordiae convinci posset, novo iure servos torqueri in suum caput vidit.* 31. *Iam frustra orato principe, Libo se ipse confecit.* 32. *In defunctum sententiae senatorum. Astrologi et magi ex Italia pulsi.* 33. *Luxus publicus leviter coërcitus, quem defendit Asinius.* 34. *Pisonis libertas, Urgulaniae potentia.* 35. *De rebus proferendis certamen in senatu.* 36. *Asinii sententia de comitiis, a Tiberio reiecta.* 37. *Hortali, levamentum inopiae suae poscentis, orationem* 38. *aspere excipit Tiberius; tamen liberis eius nonnihil largitur.* 39. *Clementis servi facinus. Is postumum Agrippam se mentitus, principi curam iniicit, sed* 40. *Sallustii Crispi dolo captus, occiditur.* 41. *Romae dedicantur nova opera.*

Anno proximo triumphat Germanicus. 42. *Archelaüs rex Cappadocum in urbem accitus, perit.* 43. *Oriens turbatus committitur Germanico; Pisoni, feroci homini, Syria.* 44. *Drusus in Illyricum missus, Suevis contra Cheruscos auxilium petentibus.* 45. *Ita inter se discordes Germani accinguntur ad pugnam. Arminii ad suos oratio:* 46. *Marobodui item ad suos. Atrox proelium. Maraboduus pro victo.* 47. *Terrae motus in Asia. Eo adflictos sublevat Tiberius;* 48. *in alios non minus liberalis.* 49. *Templa quaedam dedicata.* 50. *Varilia maiestatis postulata.* 51. *De praetore substituendo contentio.* 52. *Tacfarinatem et Mazippam bellum in Africa moventes fundit Camillus. Triumphalia ei decreta.*

53. *Germanici varia itinera.* 54. *Consulit in reditu Clarium Apollinem. Oraculi ratio.* 55. *Piso et uxor Plancina Germanicum insectantur; etiam castra corrumpunt.* 56. *Germanicus Armeniae regem, Cappadociae et Commagenae legatos imponit.* 57. *Pisonis insolentia in congressu, concilio, conviviis.* 58. *Vonones Syria demotus.*

59. *Germanicus Aegyptum petit, improbante Tiberio.* 60. *Canopus. Thebae priscae.* 61. *Statua Memnonis. Pyramides et alia.* 62. *Germanorum discordia, astu Drusi.* 63. *Maroboduus, vi Catualdae pulsus, confugit ad Romanos. Eadem*

mox fortuna Catualdae. 64. *Rhescuporis, Cotye fratris filio oppresso, romanam divisionem egressus, illius partem appetit;* 65. *ipsoque per fraudem comprehenso, universam Thraciam occupat.* 66. *Hinc vocatus ad caussam dicendam Cotyn occidit.* 67. *Romam perductus et damnatus.* 68. *Vonones fugam tentat; at deprehensus confoditur.* 69. *Germanicus aegrotat, scelere, ut creditur, Pisonis,* 70. *cui amicitiam renuntiat veteri more.* 71. *Mandata familiaribus ultione,* 72. *datisque coniugi monitis, moritur.* 73. *Alexandro M. comparatus et praelatus.* 74. *Sentius Syriae praeficitur.* 75. *Agrippina properat in Urbem.* 76. *Pisoni, Germanici casu exsultanti, reditum in Syriam dissuadet filius:* 77. *suadet contra Domitius Celer,* 78. *ac persuadet.* 79. *Piso vim parans in successorem Sentium, obviam fit Agrippinae:* 80. *castellum occupat: aciem struit: sed pellitur a Sentio:* 81. *tandem tutum ei iter Romam conceditur.* 82. *Ibi magna ob necem Germanici ira et luctus.* 83. *Honores viro decreti.* 84. *Livia Druso gemellos parit.* 85. *Scita in libidinem mulierum. Pulsa sacra Aegyptia et Iudaica.* 86. *Capta Vestalis.* 87. *Frumento pretium constitutum. Novos honores aversatur Tiberius.* 88. *Arminii caedes et praeconium.*

Haec gesta annis quatuor,

Coss. T. Statilio Sisenna Tauro, et L. Scribonio Libone. C. Caelio Rufo, et L. Pomponio Flacco. Tiberio Caesare Aug. III, et Germanico Caesare II. M. Iunio Silano, et C. Norbano Flacco.

COMMENTARIUS.

Caelio Rufo. Reliqui hoc in loco nomen *Caelii*, infra c. 41 mutatum ab Ernestio. Nam ibi illatae inscriptioni alia obstat ap. Gruter. CCCCXLVIII. 8.

1. Sisenna Statilio Tauro, L. Libone Coss. mota Orientis regna provinciaeque romanae, initio apud Parthos orto: qui petitum Roma acceptumque regem, quamvis gentis Arsacidarum, ut externum aspernabantur. Is fuit Vonones, obses Augusto datus a Phraate. Nam Phraates, quamquam depulisset exercitus du-

Gentis Arsacidarum. Strabo 15. p. 702. Τοιοῦτον δὲ καὶ τὸ παρὰ τοῖς Παρθυαίοις. Ἀρσάκαι γὰρ καλοῦνται πάντες, ἰδίᾳ δὲ ὁ μὲν, Ὀρώδης, ὁ δὲ Φραάτης, ὁ δὲ ἄλλο τι. Ubi casaubonus, immo *Arsacidae* vocabantur, inquit, non *Arsacae*, et ita legendum, dictare cum grammaticorum canonas, tum Dionem, et alibi Strabonem. Idem tamen ad 12. p. 563.: Paphlagoniae reges *Pylaemenes* vocabantur; Cappadociae plerique *Ariarathes*; Thraciae plurimis *Cotys* nomen fuit; Parthorum *Arsacae*: sic ibi. Nimirum si πατρωνυμικὸν formandum sit, grammaticorum canones Ἀρσακίδης volunt, ut *Priamides*, *Tydides*: sed ipsi haud dubie salutabantur et se scribebant quisque, *Arsaces*, non *Arsacides*, simul imperare coeperant, etsi prius alio nomine fuissent. Sic apud Sallust. Fragmm. e. l. 4. Histor. *Rex Mithridates regi Arsaci*, scribit. Is erat Phraates secundus, Pacori filius, gente *Arsacides*, nomine inter suos *Arsaces*. Dio 36, 28., τοῦ γὰρ Ἀρσάκου τοῦ τῶν Πάρθων βασιλέως ἀποθανόντος ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ Φραάτην τὸν διάδοχον αὐτοῦ προσεδόκησαν οἰκειώσεσθαι. Hic Arsaces erat Pacorus quem modo nominabamus. Sic et Trogus 41, 5., testatur, memoriae conditoris Parthos hunc honorem habuisse, *ut omnes exinde reges suos Arsacis nomine nuncupent.* Lapis vetus Romae ap. Grut. CCLXXXVIII, 2.

SERASPADANES. PHRAATIS.
ARSACIS. REGVM. REGIS. F.
PARTHVS.
RHODASPES. PHRAATIS.
ARSACIS. REGVM. REGIS.
PARTHVS.

Recte igitur et Strabo Ἀρσάκαι. Gron. Dionis Arsaces Appiano Sanatroces est. Pacori per illa tempora nusquam mentio. Sed de omnibus his Parthorum et Armeniorum regibus excursus vide. — De nomine Sanatrocis R. Parth. diversimode reddito apud veteres, v. Eckhel in Doctr. NN. vet. vol. 3, p. 528. Numus praefert ΣΑΝΑΤΡΟΙΚΗΣ.

Depulisset exercitus. Possit alicui in mentem venire *pepulisset.* Sed vulgatum recte habet. Paullo post: *ubi illam gloriam trucidantium Crassum, exturbantium Antonium.* Et h. l. sermo est de Antonio: quamquam *depellere* etiam simpliciter pro *vincere* dicitur, ut 3, 73. et alibi Ern. Fuderat etiam Oppium Statianum et alios duces. Plut. p. 933. seqq. Dio 49, 25. Mox *venerantium officia* locutio est huic aetati propria. Dial. de Eloq. c. 29. *ambitio salutantium*, ubi male corrigunt. Agric. c. 4. *illecebrae peccantium.* Ad officia illa pertinebat restitutio signorum et alia quaedam,

eesque romanos, cuncta venerantium officia ad Augustum verterat, partemque prolis firmandae amicitiae miserat; haud perinde nostri metu, quam fidei popularium diffisus.

2. Post finem Phraatis et sequentium regum, ob internas caedes venere in Urbem legati a primoribus

uti species numi Pelleriniani Supplem. 3. aux recueils d. médailles p. 9, 34.

Partemque prolis. Quatuor filios, si Straboni credimus, et eorum uxores duas, cum filiis item quatuor, misit Romam. Verba eius sententiaque gemina sunt huic loco. 16. p. 748. inf. Ὁ Φραάτης καλέσας εἰς σύλλογον Τίτιον, τὸν ἐπιστατοῦντα τότε τῆς Συρίας, τέτταρας παῖδας γνησίους ἐνεχείρισεν ὅμηρα αὐτῷ, Σαρασπάδην καὶ Κεροσπάδην καὶ Φραάτην καὶ Βονώνην, καὶ γυναῖκας τούτων δύο, καὶ υἱεῖς τέτταρας, δεδιὼς τὰς στάσεις καὶ τοὺς ἐπιτιθεμένους αὐτῷ. Tantum in iis emendaverim, Φραάτην καὶ Βονώνην. Fuerunt enim inter obsides Phraates et Vonones. Vide eumdem scriptorem 6. p. 288. Hac ipsa de re Iustinus, 42, 5., *Sed et filii nepotesque Phraatis obsides Augusto dati.* Lips.

Haud perinde nostri metu. Utriusque facti haec ratio est, non tantum venerationis adversus Augustum, ut Boxhornio placet: nam τὰ *firmandae amicitiae* nihil nisi pretextum significant. Imperaturum Parthis oportebat esse Arsacidem. Quem gravem facile destituebant, si copiam alterius haberent, eadem stirpe prognati: sin, spes erat minus ausuros, cum deesset, quem subornarent adversus praesentem, cuiusque auctoritatem sequerentur. Sic Ptolemaeus Physcon arcessitum maximum a Cyrenis filium Memphitem, ne eum Alexandrini contra se regem crearent, interfecit. Hoc spectavit et Nero in Britannico tollendo: *tanto magis fovendum patribus populoque principem, qui unus superesset e familia summum ad fastigium genita.* Ann. 13, 17. Hic ipse Phraates, cum infestos sibi optimates propter assidua scelera videret: ne esset, qui rex nominari posset, adultum filium interfici iussit, teste Trogo l. c. eamdem ob caussam hos amandavit. Nam quod Iosephus A. l. 18, 2., narrat, etiam verum censeo. Phraates metuebat exemplum suum: eum metum intendit mulier quasi et ipsa pro marito timens, cum revera filio locum ad successionem pararet. Species assumpta, ut firmandae amicitiae obsides essent. Gron.

Fidei popularium. Eadem caussa in Strabone. Nec iniuria etiam liberis suis diffisus, ne suo exemplo se tollerent. Ipse enim Orodem patrem sustulerat, itemque fratres viginti novem. Iosephus, A. 18, 2. ed. Havercamp. missionem hanc obsidum ad Thermusae uxoris artes refert, ut illis absentibus filio suo Phraataci regnum conficeret, quod evenit. Lips.

Sequentium regum. Adeo ergo multi interiecti inter Phraatem et filium eius hunc Vononem? ego sane duos reperio, Phraatacem et Orodem. Sed quia confusum hoc te-

Parthis, qui Vononem, vetustissimum liberorum eius, accirent. Magnificum id sibi credidit Caesar, auxitque opibus: et accepere barbari laetantes, ut ferme ad nova imperia. Mox subit pudor, « degeneravisse Parthos: petitum alio ex orbe regem, hostium artibus infectum: iam inter provincias romanas solium Arsacidarum haberi, darique. Ubi illam gloriam trucidantium Crassum, exturbantium Antonium; si mancipium Caesaris, tot per annos servitutem perpessum, Parthis imperitet? » Accendebat dedignantes et ipse, diversus a maiorum institutis; raro venatu, segni

tom stemma, et multa eius in Tacito mentio: dedi in Excurs. super eo, quod opus, litt. *A.* Lips.

Vetustissimum liberorum. Atqui in Strabone quartus ordine, minimusque ponitur. Lips. Bene monet Freinshemius, intelligendum esse de tota progenie, ex qua tum natu maximus Vonones, cum legatio mittebatur. Ern. Sane nescimus, quando perierint Seraspadanes et Rhodaspes; ac potuit iure Tacitus ad illud legationis tempus respicere. Cetera discrepantia nulla est. Strabo hunc Vononem quartum ponit ordine, an aetate nemo dixerit: nec sciebat ipse fortasse.

Auxitque opibus. Comitatu, pecunia, alia pompa instruxit, regium in morem. Lips. Mox, ut *ferme ad nova imperia* int. solent laeti esse vel laetari. Ern. *Caesar*, Augustus. Ann. 12, 11. Missae legationis annus ab U. C. 758 vel 759. ponitur Vaillantio et aliis, a quibus cur dissentiamus aut annum finiamus 752, nullum argumentum video.

Solium Arsacidarum. Quod et saepius est factum, eoque velut de more, scribit Hegesippus, in oratione Agrippae regis 2, 9., med. *Persarum superba audimus imperia, sed eorum quoque obsides vidimus: et cum ipsi pluribus nationibus imperent, offerunt liberos suos, et nobilitatem suam. Servire Romanis gaudent pro fide pacis, simul ut serviendo discant suis imperare. Offerunt vestes, monilia, elephantos quoque Romanis, unum tributum reges imponere.* Postrema huc faciunt, et emendem: *elephantos: quodque Romanis unum* (vel, *summum*) *tributum.* Lips. Claudianus Cons. Honorii 4, 214., *Si tibi Parthorum solium fortuna dedisset*, etc. Apud Hegesippum, quem tentat ὁ πάνυ (Lipsius), legendum censeo: *offerunt vestes, monilia, elephantos; quodque Romanis visum est tributi genus imponere.* Vel, *visum tributorum genus imponere.* Gron.

Ubi illam gloriam. Formula desiderantis et exprobrantis bonum amissum, ut recte Freinshemius. Vid. de ea Heins. ad Ovid. Heroid. 4, 150. Ern.

Raro venatu, segni equ. cura.

equorum cura; quotiens per urbes incederet, lecticae gestamine, fastuque erga patrias epulas. Irridebantur et Graeci comites, ac vilissima utensilium annulo clausa: sed prompti aditus, obvia comitas, ignotae Parthis virtutes, nova vitia; et, quia ipsorum moribus aliena, perinde odium pravis et honestis.

1. *Sed prompti aditus, obvia comitas, ignotae Parthis virtutes, nova vitia, et, quia ipsorum maioribus aliena, perinde odium pravis et honestis.* Locus perplexus. Primo recte Muretus *ipsorum moribus*: nisi quod propius accedit ad vetustam scripturam, *ipsorum a moribus aliena*. Deinde, *ignotae Parthis virtutes, nova vitia*, id est, virtutes sibi ignotas pro novis vitiis Parthi interpretabantur. Ita capiunt homines eruditi, et tale quid voluit noster. Sed tam concinnius foret, *ignotae Parthis virtutes, ceu nova vitia*, et subintelligas *habebantur*, aut *pro vitiis* potius dixisset, ut Hist. 1, 2., *pro crimine*. Verum, aut fallor, aut totus locus sic constituendus est, *ignotae Parthis virtutes, novitate invisae, et quia ipsorum a moribus alienae, perinde odio pravis et honestis*. Nimirum *erant*. Tale illud in Vita Agr. 3, *invisa primo desidia, deinde amatur*. Ann. 11, 16., *temperantiam nulli invisam*. Mox c. 55 dixit, *idque non novum sed e vetustissimis moribus*; et Hist. 1, 78., *novitas vultus*. Plinius Ep. 9, 33., de delphino., *Constat, Octavium Avitum in litus educto..... superfudisse unguentum, cuius illo novitatem odoremque refugisset*. Deinde odio pro odio erant. Sic infra c. 70, *irae*, pro *irae esse*, ut doceo in notis, et 11, 17., *nec patrem rubori* ex codice Agricolae, omissis τοῖς *illi* et *esse*. 12, 5. *Quin et incestum; ac si sperneretur, ne in malum publicum erumperet, metuebatur*. Intellige *incestum committi*, nisi mavis cum Freinshemio referre ad τὸ *metuebatur*.

Quae tamen unica studia procerum regisque. Conf. Xenoph. Cyrop. 8, 1, 13. Lips. Conf. Sueton. Calig. c. 5.

Fastuque erga patrias epulas. Fastus h. l. est fastidium, quod proprie in cibis dicitur, et id est etiam interdum e superbia: unde *superbus dens* ap. Horat. de fastidio Serm. 2, 6, 87. Simplicem victum Persarum fastidiebat, adsuetus Romae delicatioribus. Ern. Simplicem victum Parthis non tribuerim. In *epulis* cogita totum morem convivandi cum megistanibus. *Fastus* invidiose dicitur pro contemptu, de aliis quoque rebus quam cibis.

Graeci comites. Vide Excurs. XV. ad Suet. Ern.

Annulo clausa. Signatorium annulum intelligit: sive, ut alii appellant, sigillaricium, qui habeat χαρακτῆρα. De quo Vopiscus in Aurelian. c. 50. *Uxori et filiae annulum sigillaricium quasi privatus instituit.* Moris autem Romani, ut domi supellex penusque omnis eo signaretur: ne quid negligentia aut furto periret. Exempla in Excurs. vide litt. *B.* Lips. Vide Luciani Hermot. §. 11. et de *utensilibus* ad lib. 1, 70. Gron.

Nova vitia. Vultne ipsas virtutes ignotas, habitas pro vitiis? possit sic accipi; ut comitas illa pro vilitate fuerit: sed potius est, duo dici, ut et ignotas quasdam virtutes intulerit; et nova etiam vitia, luxum videlicet, delicias, aliaque romana. Mox, *ipsorum maioribus*: haud male etiam, *moribus*. Lips. Hoc praeferunt Muretus, Freinshem. et Heinsius Obs.

3. Igitur Artabanus, Arsacidarum e sanguine, apud Dahas adultus, excitur: primoque congressu fusus, reparat vires, regnoque potitur. Victo Vononi perfugium Armenia fuit, vacua tunc, interque Parthorum et Romanas opes infida, ob scelus Antonii, qui Artavasden, regem Armeniorum, specie amicitiae inlectum, dein catenis oneratum, postremo interfecerat. Eius filius Artaxias, memoria patris nobis infensus, Arsacidarum vi seque regnumque tutatus

Misc. vol. IX, t. III, p. 382. sive *a moribus*. Recte recepit Gron. Quod autem ad verba *ignotae Parthis virtutes, nova vitia*, attinet, priorem Lipsii interpretationem cum Heinsio l. c. probamus. Ceterum quod hic locum sic constituendum putat: *ignotae Parthis virtutes, novitate invisae, et quia ipsorum a moribus alienae, perinde odio pravis et honestis*: id nimis recedit a vulgata scriptura, nec necessarium videtur. Sensus est: virtutes Vononis, ut prompti aditus et obvia comitas, quia ignotae ante Parthis in regibus, pro novis vitiis habebantur, omninoque et prava et honesta eius instituta odio erant, propterea quod a moribus ipsorum aliena erant. Ern. In verbis *et quia* etc. latet explicatio quaedam prioris sententiae, Tacito non infrequens mos. Lipsio forsan amor brevitatis imposuerat.

Reparat vires. Foga capta ad montes Mediae, ait Ioseph. 18, 2, 4., ed. Havercamp. Lips.

Perfugium Armenia. Primo Seleucia. Vide eumdem scriptorem l. c. Lips.

Ob scelus Antonii. Vere scelus, nec enim censori Tacito ludus et iocus, ut hodie, fallere fidem. Artavasdes autem Antonium expeditione parthica deseruisse visus, fallacibus ab eo literis excitus, in vincla habitus, et in triumpho Alexandriam ductus est. Vide Dionem 49, 39 et Plutarchum, p. 939. D. Lips. Cur Parthis infida fuerit, pro noto omittit, properans statim ad scelus Antonii.

Artavasden. *Artabazen* Graeci scriptores vocant, Ios. B. I. 13, extr. Dio Cass. 54, 9., et alibi, Plutarchus in Crass. p. 554, sed idem in Anton. p. 939, et Strabo 11, p. 524 at 530., *Artavasden*. Ern.

Occiso Artaxia. Iosephus hunc Artaxiam filium facit Artabazis: ita enim appellat pro Artavasde, ut alibi etiam Plutarchus. Occisum eum a propinquis non dicit, dicit a Tiberio et Archelao pulsum. Horatius gloriam tribuere Tiberio videtur non pulsi solum, sed etiam occisi, Epist. 1, 12, 26. Sueton. Tib. c. 9, *Ducto ad Orientem exercitu regnum Armeniae Tigrani restituit, ac pro tribunali diadema imposuit*. Dio historiam confundit, et Artabazem nominat pro Artaxia; Tigranem facit eius fratrem 54, 9. Res autem ita habet. Artavasdes sive Artabazes, duum filiorum pater, Artaxiae et Tigranis: ille maior natu. Adi Ioseph.

est. Occiso Artaxia per dolum propinquorum, datus a Caesare Armeniis Tigranes, deductusque in regnum a Tiberio Nerone. Nec Tigrani diuturnum imperium fuit, neque liberis eius, quamquam sociatis, more externo, in matrimonium regnumque. Dein iussu Augusti impositus Artavasdes, et non sine clade nostra deiectus.

4. Tum C. Caesar componendae Armeniae deligitur. Is Ariobarzanem, origine Medum, ob insignem corporis formam et praeclarum animum, volentibus Armeniis praefecit. Ariobarzane morte fortuita absumpto, stirpem eius haud toleravere: tentatoque feminae imperio, cui nomen Erato, eaque brevi pulsa, incerti solutique, et magis sine domino quam in libertate, profugum Vononem in regnum accipiunt. Sed ubi minitari Artabanus, et parum subsidii in Armeniis, vel, si nostra vi defenderetur, bellum adversus Parthos sumendum erat; rector Syriae, Creticus

15, 4, 3., ed. Havercamp. Lips. De Horatii loco v. Ruhnkenium ad Vell. 2, 94. p. 384. quam caussam tamen ampliandam duco.

Datus..... deductusque. Proprie *datus.* Hoc verbo in nummis Augustum usum ad Suet. Tib. c. 9. observatum Torrentio et aliis. *Deducere* plane exprimit Iosephi κατάγειν Sed Suet. l. c. dicit. *regnum Armeniae Tigrani restituit.* Id si proprie capias, falsum est: sed *restituere* ibi capio pro *dare.* Vid. viros doctos ad Vell. 2, 32., et sic verbum hoc postea saepe usurpatum etiam in constitutionibus principum. Vid. Glossar. Nomic. Cod. Theodos. h. v. Ern. Quomodo in isto genere confundi possint *restituere* et *dare*, verba per se diversa satis, nec optimis scriptoribus commutata, facillime apparet. Etiam Dio l. c. habet. ἀποκατέστησε.

More externo. Qui mos etiam Aegyptiis aliisque barbaris ad Orientem. Lips.

C. Caesar. Fil. Agrippae, in reditu ex illa provincia mortuus. De Artavasde paullo ante v. Exc.

Magis sine domino. Nam libertas legibus et magistratibus suis constat, et imperii certa forma. Itaque sine domino esse possunt, nec tamen liberi proprie dicendi. Lips. Gallofranci nuper exemplum dederunt.

Artabanus. Qui Orodem sive Herodem filium suum regem iis dedit. Iosephus 18, 2, 4., ed. Havercamp. qui etiam hanc rem fusius exsequitur, paullum tamen a Tacito diversus. Lips.

Silanus, excitum custodia circumdat, manente luxu et regio nomine. Quod ludibrium ut effugere agitaverit Vonones, in loco reddemus.

5. Ceterum Tiberio haud ingratum accidit, turbari res Orientis; ut ea specie Germanicum suetis legionibus abstraheret, novisque provinciis impositum, dolo simul et casibus obiectaret. At ille, quanto acriora in eum studia militum, et aversa patrui voluntas celerandae victoriae intentior, tractare proeliorum vias, et quae sibi tertium iam annum belligeranti

In loco reddemus. Reddidit hoc ipso libro c. 68. Lips.

Novis provinciis. Accurate. Non enim uni provinciae praepositus, sed omnibus, quae in Oriente, sive ut c. 43. dicit, quae mari dividuntur, cum imperio proconsulari. Ern.

Dolo simul. Dolo, quem ipse meditabatur, et in longinquis locis veneno tollere, obscuriore sic fama. Lips. *Obiectare* imitatione Virgilii dixit Aen. 2, 751. Nam omnino saepe hunc imitatur. Ern.

Tractare proeliorum vias. Heinsius l. c. coniiciebat *proeliorum dubia*, ut dixit noster Hist. 2, 33., pro quo alibi est *incerta proeliorum* ibid. 77. — et *incerta belli.* Ann. 4, 23.* Accommodatius ad scripturam vulgatam et eodem sensu *vices*, Acidalius. At mihi videtur Tacitus his verbis non idem dicere, quod sequentibus, sed potius, Caesarem consultasse de modo belli cum Germanis gerendi quaeque optima esset ratio belli illius bene gerendi, et quidem comparandis et prosperis et adversis, quae sibi antea in illo bello evenissent; unde colligebat, optimum fore, si per mare ingrederetur hostium fines. Res mihi videtur esse plane ex iis, quae sequuntur: *fundi Germanos..... media in Germania fore:* in quibus explicatur, quomodo Germanicus consultarit de bello, h. e. tractarit proeliorum vias. *Via* est modus rei gerendae, tractandae, consequendae. Cic. Ep. 4, 13., *omnes vias prosequar, quibus putabo ad id, quod volumus, pervenire posse;* et ad Q. fr. 1, 1., *omnes vias pecuniae norunt.* Or. 1, 19., *docendi ratio et via.* Similiter Graeci λύρης, μύθων οἶμον dicunt, de quo diximus ad Callimachi H. in Dianam. Imitatus est Thucydidem 1, 122., ὁδοὶ τοῦ πολέμου. Ern. Haud probabiles sunt talium imitationum suspiciones. Neque ap. Thucyd. ὁδοὶ aliud est quam ἀφορμαί. H. l. *vias* proprie intell., non modum *belli gerendi*, etsi *viam* sic usurpat Iustin. 31, 5, ac Tac. ipse *viam morum.* Optime Allemandus: *cogitare quibus* viis *hostem ad pugnam eliceret.*

Quae sibi tertium iam an. bell. Immo plures. Nam continenter in Germanos bellum gessit, a clade Vari: excepto anno consulatus. Sed Tacitus a postrema eius missione annos

saeva vel prospera evenissent: « Fundi Germanos acie et iustis locis: iuvari silvis, paludibus, brevi aestate et praematura hieme: suum militem haud perinde vulneribus, quam spatiis itinerum, damno armorum adfici: fessas Gallias ministrandis equis: longum impedimentorum agmen opportunum ad insidias, defensantibus iniquum. At, si mare intretur, promptam ipsis possessionem, et hostibus ignotam: simul bellum

numerat, quae fuit exacto consulatu eius, sub Augusti mortem. Lips.

Saeva vel prospera. Verius hic esset, *scaeva*, id est, sinistra. Lips. Fuit enim lascivirent in hoc vocabulo passim inculcando ingenia: sed raris processit. *Saevum* est interdum grave, durum, asperum, crucians: et sic utique non ex sententia et optatis. Sic: *saeva tempestas, saevus dolor, saevae catenae, saeva paupertas, necessitas. Fortuna saevo laeta negotio*, gaudens adversa secundis miscere. Sallustius in Catil. c. 26, *quoniam, quae occulte tentaverat, aspera foedaque evenerant.* Quid hoc aliud quam *saeva?* et omnia, quam *adversa?* Gron.

Acie et iustis locis. Nove dictum, pro aequis locis. Lips. Male hoc ipsum eoni. Brot. *Iusta l.* sunt idonea ad pugnandum: talia sunt *aequa*, plana.

Damno armorum adfici. Satis defendi vulgatum verbis, quae leguntur 1, 71., *quod cuique promptum, arma, equos*, etc. Et hanc historiae partem, suaque in ea verba, maxime respexisse auctorem posteriori loco putem. Ut enim ibi instrumentum utrumque belli, et arma et equos accepisse dicit Germanicum, ita hic tacite secum queri utriusque damno exercitum per expeditionem terrestrem affici. Gron. Adde Rickium, simili modo adversantem absurdo commento Boxhornii, *armentorum*, quod iste dictum putabat de *equis*. At Muretus vocabulum plane deletum volebat, male offensus, ut opinor, iunctura illa, *spatiis itin. affici*.

Promptam ipsis possessionem. Nam triremes et classem in Rheno, et ad Oceanum, ordinariam Romani habebant. At eo aevo Germani navigiorum rudes: mox quam didicerunt! Saxones, Normanni, et piratarum illa agmina dicant: qui Europam per saecula aliquot magnis classibus cladibusque infestarunt. Lips. Nihil mutandum cum Acidalio et Boxhornio, qui volunt *profectionem*. Facile Romanis, inquit, occupatu esse *mare*. Nam *possidere* est occupare interdum. Caesar B. G. 4, 7., *vel sibi agros attribuant vel patiantur eos tenere, quos possederint.* Liv. 24, 45. sub f., *Caussam nactus erat, tam divitis hominis bona possidendi vendendique*, id est, invadendi vel occupandi. Idem 31, 31., *Urbem ad quam defendendam missa erat, per scelus possedit.* Neque aliter noster in vita Agric. c. 18. Gron. Restat tamen hic scrupulus, quod et in his et in aliis similibus locis verbum *possidendi*, aut *possessionis*, semper hanc vim adiunctam habet, ut id, quod invaditur,

maturius incipi, legionesque et commeatus pariter vehi: integrum equitem equosque per ora et alveos fluminum media in Germania fore. »

6. Igitur huc intendit: missis ad census Galliarum P. Vitellio et C. Antio, Silius et Anteius et Caecina fabricandae classi praeponuntur. Mille naves sufficere visae, properataeque: aliae breves, angusta puppi proraque, et lato utero, quo facilius fluctus tolerarent: quaedam planae carinis, ut sine noxa siderent: plures appositis utrimque gubernaculis, con-

in potestatem redigatur ac pro nostro teneatur: quod est ab h. l. alienum: praeterquam quod huic significationi adiectivum *ignota* non satis aptum videtur. Enimvero ex antecedentibus clarum est, non hic de occupatione esse sermonem, sed de itinere, per quod ingredi Romanus possit fines hostium. Id erat infestum terra et grave, per mare facile et tutum; quod hostibus improvisum erat, nec sciebant, hac hostes venturos. Igitur non negem mihi valde *profectionem* blandiri. Ceterum Heinsius malebat mos *ut hostibus ignotam*; sed mihi prior illa ratio melior videtur, et stylo Taciti magis consentanea. Ern. *Possessio* vel actio est τοῦ κτᾶσθαι i. e. *occupandi*, vel status et conditio τοῦ κεκτῆσθαι, *habendi*: si prius, a verbo *possido*; si posterius, a *possideo*. Locus autem, quem proelio delectum occupavimus, hostique eripuimus, noster habetur, utputa in potestate nostra. Iam de agro, de loco proelii intell. sunt verba; si quidem: cursu maritimo Romanis facile fore occupare hostile agrum, aequa loca ad Visurgim seu *media in Germania*, ipsis insciis Germanis. Sic si explicasset Gronovius, nullus scrupulus restaret, nisi forte in verbis, *hostibus ignotam*. Verum quum *possessionem* de actione dixerit, aliter non potuit loqui. Si quid durum residet, in brevitate est, sed aptum rei et stylo huius scriptoris.

Maturius incipi. Quare? nam et triremibus aestas exspectanda erat. Sed caussam credo in commeatibus, de quibus adiungit. Quia enim tarda aestas et messis in Germania, haec exspectanda erat, ob frumenta et pabula: aut magna mole et mora, identidem ista subvehenda. Lips.

Cantio. Suspectum est viris doctis haud immerito nomen, in quo emendando sine libris frustra laboratur. Omnibus aliis tamen coniecturis praeferam ursinianam, quam et defendit Ryckius, *C. Antio*. Vid. Ryckii notam, si lubet. Ern. Sic dedi cum Broterio.

Breves, angusta puppi. Breves opponit *longis* navibus, id est, triremibus, et describit lato alveo, angusta prora et puppi, uno verbo naves hodie maris nostri. Lips.

Appositis utrimque gubernaculis.

verso ut repente remigio hinc vel illinc adpellerent: multae pontibus stratae, super quas tormenta veherentur, simul aptae ferendis equis aut commeatui, velis habiles, citae remis, augebantur alacritate militum in speciem ac terrorem. Insula Batavorum, in quam convenirent, praedicta, ob faciles adpulsus, accipiendisque copiis et transmittendum ad bellum opportuna. Nam Rhenus uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur, servatque nomen et violentiam cursus, qua Germaniam praevehitur, donec Oceano misceatur: ad Gallicam ripam latior et placidior et adfluens; verso cognomento

Id quidem genos navigii binis guberoocufis, hodie iuvisum. At noster iterum describit, H. 3. 47., vocatqoe *cameras*. Conf. Germ. c. 44. Reperio et apud Suidam prisci scriptoris verba, nescio an hanc ipsam rem narrantis: *Πλοῖα μονήρη, ἔστιν ἃ καὶ δίκροτα κατεσκευάσαντο. Τινὰ δὲ καὶ ἐκ τῆς πρύμνης καὶ ἐκ τῆς πρῴρας ἑκατέρωθεν πηδαλίοις ἥρμοντο, ὅπως αὐτοί τε μὴ μεταστρεφόμενοι καὶ ἐπιπλέωσι καὶ ἀναχωρῶσι, καὶ τοὺς ἐναντίους ἐν τῷ παρέκπλῳ καὶ ἀπόπλῳ αὐτῶν σφάλλωσιν.* Lips. Adde Schefferi R. Nav. 2, 5. Idem videndus *de navibus constratis*, quarum mox mentio, l. c. Mox in *super quas* etsi satis commode intelligi possunt *naves*, tamen magis placet legi *quos*, ut referatur ad *pontes*. Ern. Minime necessaria mutatio. *Pontibus str.* est pro simplici adiectivo; repugnat etiam reliqua constructio. Est: *et vehendis tormentis aptae, et fer. e.*

Augebantur. Sine caussa hoc verbum tentatur a Faërno et Mureto aliisque, corrigentibus *agebantur*, quod verbum non convenit ultimis *in speaem ac terrorem.* Sensus est: cum accederet etiam militum alacritas, augebatur species ac terror classis. Alacritas militum intelligitur e clamore maxime. Virg. Aen. 4, 411, 5, 140., etc. Ern. — * Cf. Agr. c. 30.

Praedicta. Vid. infr. ad c. 79., unde iotelliges frostra amicum Ryckii coniecisse *dicta.* Ern.

Accipiendisque copiis. Si qua alia insola, in hac mondi pila. Lips.

Transmittendum ad bell. opp. Acidalius corrumpit rem elegantissimam, cum legi vult *transmittendis, ad bellum opportuna.* Ovid. Metam. 12, 25. Neque enim hoc mutare ausim. Plinius in Panegyr. c. 12. Gron. Mox malim *miscetur*: quamquam et aliis locis coniunctivus sic τῷ *donec* iungitur. Ern. Postposita praepositio et subito mutata structura errori Acid. caussam dabat. In posterum nemo hic haerebit.

Vahalem accolae dicunt; mox id quoque vocabulum mutat *Mosa* flumine, eiusque immenso ore eundem in Oceanum effunditur.

7. Sed Caesar, dum adiguntur naves, Silium legatum cum expedita manu irruptionem in Cattos facere iubet: ipse audito, castellum Luppiae flumini adpositum obsideri, sex legiones eo duxit. Neque Silio ob subitos imbres aliud actum, quam ut modicam praedam, et Arpi, principis Cattorum, coniugem filiamque raperet: neque Caesari copiam pugnae obsessores fecere, ad famam adventus eius dilapsi: tumulum tamen, nuper varianis legionibus structum, et veterem aram Druso sitam disiecerant. Restituit

Vahalem. I. Gron. in Cod. Medic. reperit *Vahalum*, quod negat mutandum fuisse. Ern. At nusquam legitur ea terminatio vocabuli, quamvis inconstanter scripti in Caes. B. G. 4, 10., Pacat. Paneg. Theodos. c. 5. Ceterum hic est anacoluthon, cui signa parentheseos parum medeantur, quum nominativi quodammodo pendeant a verbo *mutat*. Paullo ante forsan expung. et ante *adfl.*

Dum adiguntur naves. Conf. 11, 18. Gron. Adde H. 2, 83; 3, 47; 4, 22. Ern.

Duxit. Nisi valde fallor, Tacitus scripsit *ducit Caesar..... Silium..... iubet: ipse ducit.* Sic c. 25, init. *C. Silio..... imperat: ipse..... irrumpit.* Iunguntur quidem interdum praesens et perfectum ut c. 32. init. *bona inter accusatores dividuntur, et praeturae extra ordinem..... datae.* Sed locus ille huic non est similis. Adde ad 15, 5. Ern. Satis simile erit mox c. 20. *Seio tradit equitem campumque: peditum aciem ita instruxit* etc. et sic locis pluribus. Ut 1, 39., in Cod. erat *recepit*, non *recipit*, quod ab Ernestio inductum, ut leviculum, patienter tuli adeoque repetii. *Castellum L. pp. adpositum* Aliso est, de quo mox.

Tumulum nuper. De quo supra 1, 62. Tumulus ille, non aliud quam κενοτάφιον fuit: habesque huius ritus illustre apud Xenophontem exemplum Anab. 6, 4, 6., ubi inane sepulchrum constituitur militibus defunctis, quorum reliquiae non faciles repertu. Et apud Virgil. Aen. 3, 303. seqq. Lips.

Veterem aram Druso. Druso mortuo cenotaphium decretum ad Rhenum ipsum. Dio 5, 2. et Suet. Claud. c. 1. Nescio an huic tumulo adiuncta ara: apparet, quia Suetonius ait, *supplicarent.* Volunt id cenotaphium ad Moguntiacum fuisse. Repugnat hic locus, qui constituit inter Lupiam et Rhenum. Sed et Ravennae sepulchrum Drusus habuit, a Claudione eius F. an ab Augusto ipso exstructum? Cuius memoria in lapide prisco, ibi: TI. CLAVDIVS. DRVSI. F. CAES. AVG. GERM. PONT. MAX. TRIB. POT. II. COS. DESIG. III. IMP. III. P. P.

aram, honorique patris princeps ipse cum legionibus decucurrit, tumulum iterare haud visum: et cuncta inter castellum Alisonem ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita.

DEDIT. OB. MEMORIAM. PATRIS. SVI. DEC. VII. COLLEGII. FABR. M. R. HS. ∞. N. LIBERALITATE. DONAVIT. SVB. HAC. CONDICIONE. VT. QVOTANNIS. ROSAS. AD. MONVMENTVM. EIVS. DEFERANT. ET. IBI. EPVLENTVR. DVMTAXAT. IN. V. ID. IVLIAS. QVOD. SI. NEGLEXERINT. TVNC. AD. VIII. EIVSDEM. COLLEGII. PERTINERE. DEDEBIT. CONDICIONE. SVPRADICTA. LIPS. Add. Intpp. ad Suet. l. c. Sed honorarius tumulus, qui ibi memoratur, ab hac ara diversus sit necesse est. Nam haec est in finibus hostium, ubi annua illa cerimonia fiari non potuit, de qua tradit Suetonius. Oudend. ad Suet. hanc aram eamdem facit cum honorario tumulo Suetonii et distinctam putat a monumento Moguntiaco, de quo vid. quos ipse laudat. ERN. Equidem assentior Oudendorpio. Alii *sitam*, exstructam, ab ipso *Druso* explicant, locis usi dicam an abusi, 3, 38. et 6, 41. Quorum locorum prior satis docet, talem graecismi ambiguitatem de industria vitari; posterior facilem medelam habebit, si ex voc. QVAE literam A repetas. Quamquam ibi nulla ambiguitas est prae illa nostri loci. Denique alieno iussu exstructi monumenti maior religio, restitutionisque et decursus ratio probabilior est.

Cum legionibus decucurrit. Antiquissimi inventi decursio in funere illustrium virorum. Homerus in funere Patrocli, Virgilius Pallantis descripsit 11, 188. Livius Poenis etiam usitatam ostendit 25, 17. in morte Gracchi. Conf. Lucan. 8, 735. et Stat. 6, 213. seqq. LIPS. — Exemplum decursus eius exhibet basis columnae Antonini Pii, quam sub Clemente XI. detectam descripsit Vignolius 4. Rom. 1705. Sinistro autem, non dextro, orbe factum, docet Statius Theb. 6, 215. — * Bahrdt pessime decursionem funebrem reddit *einer Todtengang.*

Inter castellum Alisonem. Distinguendum videri, *castellum*, *Alisonem*, *ac Rhenum*, pronuntiavit Vertranius: et recte, ad mentem Dionis 54, 33. Nam scribit a Druso castellum exstructum ad Lupiae et Alisonis (* hod. *Alme*) confluvia, quod opinor ipsum esse, quod dixit noster obsessum fuisse. Velleio tamen 2, 120., loci nomen Aliso est, et Ptolemaeo 2, 11., Ἄλισον inter Germaniae urbes. *Vesaliam* hodiernam faciunt. LIPS. Apud Muretum *Aliso* fluvius est qui in Mosellam erumpit. Quod ne quem inducat in errorem, sciendum, esse quidem fluvium Alisonem, non tamen Mosellae, sed Luppiae, qui et ipse longe infra confluentes Rheni et Mosellae in Rhenum exit, sese miscentem, porro hic a Tacito non *Alisonem* fluvium, sed castellum, situm propter eum fluvium, eodem nomine, (* hod. Elsan) intelligi. GRON. Sic etiam Cluverius Germ. ant. 3, 9. Adde Monumenta Paderb. p. 2. seqq. et ibid. in Paneg. p. 62. seqq. ERN.— Castellum id prope Vesaliam fuisse, docet Mannert. t. 3, p. 103. coloniam Agrippinam contra. Id Alting. hodie *Aalsum* vocari scribit ad Rheni et Amisarae confluentes. Aliud castel-

8. Iamque classis advenerat, cum, praemisso commeatu, et distributis in legiones ac socios navibus, fossam, cui *Drusianae* nomen, ingressus, precatusque Drusum patrem, « ut se, eadem ausum, libens placatusque exemplo ac memoria consiliorum atque operum iuvaret »; lacus inde et Oceanum usque ad Amisiam flumen secunda navigatione pervehitur. Classis Amisiae relicta,

lum eius nominis fuisse structum ad confluentes Alisonis, hodie *Lise* et Luppiae prope hodiernum *Lisborn* suspicatur Mannert. cum Gatterrerio p. 565.

Fossam cui Drusianae nomen. *Fossas* Suetonius plurali nomine dixit, sed unam solam fuisse constat: ideoque rectius *fossa Drusiana* singulari numero adpellatur Tacito, ut videtur Cluverio, qui augeri supra modum opus a Suetonio putat. Sed vide dicta ad Suet. Claud. c. 1. et scriptores ibi laudatos. Ern. Sic alii *fossam* in Gallia *Marianam*, alii *fossas Mar.* appellant; non ut augeant rem, sed ex solo usu latinitatis, ut in opere paullo maiore.

Precatusque Drusum patrem. Qua superstitione ante proelium ad Isson victor *Atheniensium Philippus pater invocabatur* ab Alexandro, Curtius 3, 10. Apud Silium 15, 203. *Ac supplex patrios compellat nomine manes, Este duces bello et monstratam ducite ad urbem.* De Africano loquitor in Hispania res gerente. Gron.

Eadem ausum. Ita est. Nam et Drusus classe Oceanum tentavit; immo et pugnam navibus conseruit in Amasia fluvio, vicitque Bructeros. Strabo 7. p. 290. Εἰσὶ δὲ μεταξὺ καὶ ἄλλοι ποταμοὶ πλωτοί, ὧν ἐν τῷ Ἀμασίᾳ Δροῦσος Βρουκτέρους κατεναυμάχησε. Sed et Petrarcha auctor, arcum triumphalem Romae sibi visum Druso Neroni hoic inscriptum: e quo fracto hos dumtaxat versus a se lectos: ..... *ad divortia Rheni Pervasi hostiles depopulatus agros. Dum tibi Roma decus aeternaque sudo tropaea, Ister pacatis lenior ibit aquis.* Lips. Pro *ausum* melius *ausurum* existimabat Ernest. Perperam. Audere iam coepit, qui viam ingressus est.

Lacus inde. Lacus nominat semper plures, ut 1, 60. At hodie unus, quod mare meridionale appellant. Apparet autem clare, gentes ibi terrasque fuisse pluribus lacubus interstinctas. Lips. Cannegieter in otiis lit. ad Isaiam P. I. p. 70. sic: *Lacus inde, et, Oceanum usque, ad Amisiam fl. s. n. p.* Ern.

Pervehitur. B. Rhenanus malebat *praevehitur.*

Classis Amisiae relicta. Locus mihi ambiguae sententiae et perplexae. Vidi qui sic vellet. Classem relictam in ripa citeriore (aspectu Galliae dico): et in hoc culpari Germanicum, quod non in ripa ulteriore. Pontibus enim tunc nihil opus fuisset, quibus nunc iunxit amnem, et dies plures absumpsit. Simplex haec sententia, fateor, et ex primo verborum aspectu. At qui scrutetur, valde, vereor, repugnet. Primum si classis in citima ripa posita: quomodo apte annectitur, militem transpositum in terras dextras? Sane eo positu, si quid

laevo amne; erratumque in eo, quod non subvexit; transposuit militem, dextras in terras iturum: ita plures dies efficiendis pontibus absumpti. Et eques qui-

ego capio, uti amnis classi laevus fuit, ita et terrae trans amnem. Deinde, quis hic (malum) Germanici et Romanorum stupor, classem non appellere ad ulteriorem ripam, in flumine iam noto: et vanam illam operam sumere in extruendo ponte? praesertim re nulla aut hoste impediente. Tertio, si ea res, cur *pontes* multitudinis numero nominat? potuit enim et debuit transmitti ponte uno. Cur *subvehendi* verbo utitur, cum verius *transvehendi?* Nesciu an haec diluent. Mea de Taciti mente mens est: Classem relictam in ulteriore ripa fluminis, uti debuit: sed tamen in ima et mari proxima quod non debuit. Quomodo igitur tunc, inquies, amnis illi laevus? ex positura nempe navium, quas verisimile est quiescentes eas et in statione habuisse. Nampe proras in Oceanum verterunt, tamquam rediturae, nec ultra scilicet progressurae. Pone autem milites in iis et vectores ut solet, facie ad proram versa; nonne sic laevus iis amnis et terrae in quas transponuntur dextrae? Peccatum tamen a Germanico, quod humilibus et humentibus illis locis militem exposuerit (debuisset longius subvehere); in quibus transeundis opus pontium structura. Ad mare enim aestuaria; non sic supra. Lips. Simplicissimum mihi videtur cum Cluverio, Freinshemio, aliis, *Amisiam* intelligere de loco, non fluvio, *laevum amnem* de ripa laeva, seu quae laeva esset ex Oceano advenientibus. Non in dextra ripa expositus exercitus, quod iter ibi impeditus esse constaret. Sed ei incommodo occurrere debebat Germanicus, non itinere in laeva parte faciendo, sed longius adverso flumine progrediendo, h. e. subvehendo exercitu. Ceterum locus utique scaber est. Inprimis in verbis: *quod non subvexit: transposuit m. d. i. terras iturum.* Si *transposuit* tollas, omnia plana sint. Error fuit et peccatum in eo, quod militem non longius subvexit in flumine, ut eum statim in dextris exponere posset, nec opus haberet pontibus. Ern. — Ptolemaeus 2, 11. inter Germaniae oppida numerat Amisiam vel Amasiam long. 31, 30. lat. 51, 30. Stephanus etiam habet Ἀμισσα. Prope oppidum *Soest* fuisse locatam, vult Mannert, t. 3. p. 556. Berkelio *Embda* videtur potius fuisse in notis ad Stephanum, quod loco Taciti satis convenit. Ioh. Frid. Gronovius in epist. ad N. Heinsium in Syll. Burmanni vol. 3. p. 63. Amisiam loci nomen esse concoquere se posse negat.

Erratumque...... subvexit. Hacc quasi quandam κακοσύνθετον putans, nihil scabrum video; nisi quod elegantior fortasse auctor scripsisset, *Classe A. relicta..... transposuit m.* Alii male expl. *dupliciter* erratum, *primum* quod non subvexerit, *tum* quod *non* transpos. Pertinet hoc ipsum verbum *transp.* ad sinistram ripam, ut recte viderunt Intpp. modo laudati. Ad rem conf. Bucher. Belg. Rom. 3, 6. et Mannerti Geogr. III. p. 504. seqq.

* *Transposuit..... iturum.* Milit. in terras dextras iturum, transposuit in sinistras. Kh.

Effic. pontibus. Aut per enallagen dictum, ut ap. Sueton. *jussqa*

dem ac legiones prima aestuaria, nondum adcrescenti unda, intrepidi transiere: postremum auxiliorum agmen, Batavique in parte ea, dum insultant aquis, artemque nandi ostentant, turbati, et quidam hausti sunt. Metanti castra Caesari Angrivariorum defectio a tergo nuntiatur: missus illico Stertinius cum equite et armatura levi, igne et caedibus perfidiam ultus est.

9. Flumen Visurgis Romanos Cheruscosque interfluebat. Eius in ripa cum ceteris primoribus Arminius adstitit, quaesitoque, « an Caesar venisset? » postquam adesse responsum est, « ut liceret cum fratre conloqui, » oravit. Erat is in exercitu, cognomento Flavius, insignis fide, et amisso per vulnus oculo paucis ante annis, duce Tiberio. Tum permissum, progres-

Drusinae, aut etiam pontes super aestuaria et paludes facti, ut placet Cluverio. Sed illud melius. Sic mox c. 11, *Pontes in Visurgi*. Plancus ap. Cic. ep. 10, 23., dicit, se *pontes, quos fecerat in Isara*, interrupisse. Atqui is unus fuit, ipso teste ep. 18, 15. ERN. Ex lege sermonis iudicari hoc non potest. Dicuntur interdum *pontes*, ut *horti*, et *fossae* etc. Sed hic locorum situs favet propriae significationi.

Batavique in parte ea. Caesar B. G. 1, 13., Livius 38, 25. GRON. Batavi, qui inter has copias auxiliares erant. Broterius *in parte ea* expl. in iis aestuariis.

Angrivariorum defectio. Illos haud multo ante in Rom. societatem perductos puta a Germanico, eorum sedes peragrante. Id Tac. ex hac narratione suspicari nos volebat: quae non admodum insolens ratio est. Conf. tamen Mannertum l. c.

Flumen Visurgis. Mutua Romanorum Germanorumque clade nobilis amnis, cui famam praecipue Tacitus dedit: et ipse Tacito (mirum fatum) vitam. Nam quinque hi primores libri inventi Corbeiae, quod monasterium ad Visurgim est. Atque illinc depromptum vere hunc thesaurum quaestor quidam pontificius ad magnum Leonem detulit, donatus ab eo aureis quingentis. LIPS.

Cognomento Flavius. Ius civitatis R. acceperit necesse est, qui nomen romanum acceperit. ERN. Nisi potius scribendum est *Flavus*, uti cod. nomen constanter praebet ter repetitum. Quod plane verum puto. Idem Med. cod. mox habuit *Chariovalda*, sicut *Chattos* pro *Cattis* habet Beroald. ad modum *Chaucorum*, *Cheruscorum*. Nec hoc spreverim.

Tum permissum, progressusque. Muretus *tum* delet: Heinsius: (* in misc. Obs. vol. 9, p. 383.) *tum, ut permissum*. Vir doctus ap. Ryckium:

susque salutatur ab Arminio: qui, amotis stipatoribus, « ut sagittarii, nostra pro ripa dispositi, abscederent, » postulat; et postquam digressi, « unde ea deformitas oris? » interrogat fratrem. Illo locum et proelium referente: « quodnam praemium recepisset? » exquirit. Flavius « aucta stipendia, torquem et coronam aliaque militaria dona memorat; » irridente Arminio vilia servitii pretia.

10. Exin diversi ordiuntur: hic « magnitudinem romanam, opes Caesaris, et victis graves poenas; in deditionem venienti paratam clementiam; neque coniugem et filium eius hostiliter haberi: » ille « fas patriae, libertatem avitam, penetralis Germaniae deos, matrem precum sociam; ne propinquorum et adfinium, denique gentis suae desertor et proditor quam imperator esse mallet. » Paullatim inde ad iurgia prolapsi, quo minus pugnam consererent, ne flumine quidem interiecto cohibebantur, ni Stertinius adcurrens, plenum irae, « armaque et equum » poscentem Flavium adtinuisset. Cernebatur contra minitabundus Arminius, proeliumque denuntians. Nam pleraque latino sermone interiaciebat, ut qui Romanis in castris ductor popularium meruisset.

id tum permissum. Heinsiana ratio cogeret etiam *vi que* delere. Mureti ratio melior: nisi respici aliud tempus a Tacito putemus, quo tales congressus non permissi. Ern. *Tum* transitioni servit; alibi *ibi tum* et similia. Omisso illo abruptior foret oratio, praesertim quum verba, *Erat.... Tiberio* sic interposita sint, ut etiam signis dirimi queant.

Diversi oriuntur. Uterque caussas suas et consilia proferre coepit, diversa inter se et contraria.

Penetralis Germaniae deos. Valet, *penetrales*, prisco scribendi more: id est, *penates.* Et tamen vis quaedam in verbo est, quasi intimos penates. Lips. Haec vis nulla est, ut vidit Pichena. *Penetrales* plane synonymi sunt penatibus: nisi quod illud poëtis proprium olim fuit, auctore Cicerone N. D. 2, 27. Adde Heins. ad Silium 15, 18. *Penates* sunt *dii* patrii, ut satis notum est. Tirones videant dicta in Clave Cic. in h. v. Ern. — Plane sic Seneca Oed. v. 265. et in Phoenissis v. 340.

11. Postero die Germanorum acies trans Visurgim stetit. Caesar, nisi pontibus praesidiisque impositis, dare in discrimen legiones haud imperatorium ratus, equitem vado tramittit. Praefuere Stertinius, et e numero primipilarium Aemilius, distantibus locis invecti, ut hostem diducerent. Qua celerrimus amnis, Cariovalda, dux Batavorum, erupit: eum Cherusci, fugam simulantes, in planitiem saltibus circumiectam traxere: dein coorti et undique effusi, trudunt adversos, instant cedentibus, collectosque in orbem, pars congressi, quidam eminus proturbant. Cariovalda, diu sustentata hostium saevitia, hortatus suos, ut ingruentes catervas globo frangerent; atque ipse in densissimos irrumpens, congestis telis, et suffosso equo, labitur, ac multi nobilium circa: ceteros vis sua aut equites, cum Stertinio Aemilioque subvenientes, periculo exemere.

12. Caesar, transgressus Visurgim, indicio perfugae cognoscit, « delectum ab Arminio locum pugnae: convenisse et alias nationes in silvam Herculi sacram, ausurosque nocturnam castrorum oppugnationem. » Habita indici fides; et cernebantur ignes: suggressique propius speculatores, « audiri fremitum equorum immensique et inconditi agminis murmur, » attulere.

Haud imperatorium ratus. Caesar B. G. 4, 17. *Caesar his de caussis, quae commemoravi, Rhenum transire decreverat: sed navibus transire neque satis tutum esse arbitrabatur* etc. Gron.

E numero primipilarium. Vid. infr. 4, 72. Ern.

Planitiem saltib. circumiectam. Non quae saltus ambiat, quomodo accipiendum esset e vulgari consuetudine loquendi, sed, quam saltus cingant. Nove dictum. Verbum *trahere* autem proprium est in hac re. Ern.

Collectosque in orbem. Conf. Livius 4, 28. et 22, 29. Gron.

Saevitia. I. e. vehementia impetu: ut 1, 67. monuit iam Ryck. Ern.

Herculi sacram. Qualis iste Hercules, intelligetur e libro de moribus Germanorum c. 9. Ern.

Igitur, propinquo summae rei discrimine, explorandos militum animos ratus, quonam id modo incorruptum foret, secum agitabat: « Tribunos et centuriones laeta saepius quam comperta nuntiare; libertorum servilia ingenia; amicis inesse adulationem; si concio vocetur, illic quoque, quae pauci incipiant, reliquos adstrepere. Penitus noscendas mentes, cum secreti et incustoditi, inter militaris cibos, spem aut metum proferrent. »

13. Nocte coepta egressus augurali, per occulta et

Explorandos militum anim. rat. Eustachius ad Il. β. vers. 73. Ὅτι θέμις τοῖς στρατηγοῖς ἐστὶν ὅτι πειρᾶσθαι τῶν στρατιωτῶν πρὸ τοῦ πολέμου, εἴτε οἰκείᾳ γνώμῃ πολεμοῦσιν, εἴτε ἀνάγκῃ τοῦτ' ἐστὶν εἴτε προθύμως ἔχουσι πολεμεῖν, εἴτε καὶ μὴ· ὡς ἂν προθύμους μὲν ὄντας, ἐπιῤῥώσειεν εἰς πλέον, μὴ προθυμουμένους δὲ εἰς θάρσος ἀγάγοιεν. GRON.

Foret. Heinsius (* in Misc. Obs. v. 9. p. 383.) ingeniose: *ferret*; — sc. efficeret, obtineret, consequeretur *. Sed in vulgato nihil est, quod offendere debeat. ERN. Nec satis latinum esset *ferret*. *Incorrupta exploratio* dicitur, ut *iudicium incorruptum* et alia. Secus Wopkens.

Penitus noscendas mentes. *Penitas*, ex Apuleii Met. 11. *Penita mente conditum*, legit Pricaeus p. 242. Sed Tacitus Ciceronem sequi maluit. De Orat. 1, 5; Brut. 48; Hor. Epist. 1, 18, 80. GRON.

Egressus augurali. Nihil muto. In castris romanis ad dextram praetorii auguraculum fuit, ubi duces auspicarentur et ex pullis auguria captarent: quod Graecis οἰωνιστήριον est. Hyginus MS. verbis tamen corruptis: *Auguratorium parte dextra praetoriatur a principalem agnovimus, ut dixi; ne et augurium recte capere potest, parte laeva tribunal statuitur, ut augurio accepto insuper ascendat ad exercitum felicia hospicio alloquatur.* Ita Tacito augutalis ara commemoratur in castris Corbulonis, 15, 30. Erudito tamen viro, *egressus augustali*, legend. videtur: quia in Quintiliano scriptum 8, 2, 8., *Carmen funebre, proprie naenia: et tabernaculum ducis, augustale.* Non idem mihi videbatur. LIPS. Vir ille eruditus Vertraninus est, cui frustra adstipulatur Mercerus ad Alexandri dies gen. 1, 12.

ADD. Hygini verba sic legenda sunt: *Auguratorium parte dextra praetorii ad viam principalem adponemus, ut dux in eo augurium recte capere possit: parte laeva tribunal statuitur, ut augurio accepto insuper ascendat, et exercitum felici auspicio alloquatur.* Romae ad D. Ioannis Lateran. TRAIANVS. HADRIANVS. AVG. PONTIF. MAX. TRIB. POT. XX. IMP. II. COS. III. P. P. AVGVRATORIVM. DILAPS.... Tacitus ostendit, ita tabernaculo imperatoris adiunctum et continuatum fuisse, ut ignaris vigilibus e praetorio ingredi potuerit. Nisi verius est a parte hac sanctiore et auspiciis: quae unius imperato-

vigilibus ignara, comite uno, contectus humeros ferina pelle, adit castrorum vias, adsistit tabernaculis, fruiturque fama sui: cum hic « nobilitatem ducis, decorem alius, plurimi patientiam, comitatem, per seria, per iocos eundem animum, laudibus ferrent, reddendamque gratiam in acie, » faterentur: simul, « perfidos et ruptores pacis ultioni et gloriae mactandos. » Inter quae unus hostium, latinae linguae sciens, acto ad vallum equo, voce magna, « coniuges et agros et stipendii in

ris erant, totum praetorium *augurale* adpellatum, atque ita hic a Tacito adpellari: verba quidem id facile persuadeant. Cum enim dicit *egressum augurali* Germanicum *per occulta et vigilibus ignara*, non *per augurale*, innuit iam ante fuisse extensionem habuisse in loco, qui *augurale* dicebatur. Et solitum veteribus, augustis eiusmodi locis, quo maior inesset religio, a parte sanctiore nomina indere. Sic capitolium quondam *auguraculum* dictum fuisse, Festus scribit: *Auguraculum adpellabant antiqui, quam nos arcem dicimus, quod ibi augures publice auspicarentur.* Nescio, anne et Quintilianus confirmet hanc sententiam loco saepius a viris doctis citato, sed non satis explicato: *Carmen funebre proprie naenia et tabernaculum ducis augustale.* an fuerat *augurale?* Iosephus B. Iud. 3, 5., constitutum inter media principum tabernacula praetorium ὡς στρατήγιον ναῷ παραπλήσιον ait fuisse. Hactenus Schelius ad Hyginum p. 52. Adde Burmann. ad Quintil. l. c. Ern. Haud dubie prior illa ratio praestat. Est, quasi dixisset: *Egressus augurali via occulta et v. ignota.* Quod offendit Schelium, id ipsum vel in primis ad morem Taciti pertinet. Wopk. Titulus citatus extat apud Grut. p. 128, e. 4. — Vir eruditus, de quo hic Lipsius, est Vertranius.

Ferina pelle. Quare ferina pelle? ut habitum mentiretur Germani, credo, qui plerumque pelliti. Germani autem multi non in castris solum, sed, ut opinor, inter eius custodes. Lips. Mox Heinsius in Advers. 2, 11., *castrorum vices* i. e. vigilias ex eleganti doctrina probat ita dici; ita vero scribendum non adprobat. Wopkens.

Hic nobilitatem ducis, decorem alius. Sumpsit a Xenoph. Cyrop. 3, 1, 41. Gron.

Reddendamque gratiam. Sic Patroclus ad milites, Iliad. π, 270. Diodorus in excerptis lib. 35, p. 608. Wess. de Mario: μεγάλην εὔνοιαν ἐν τοῖς στρατιώταις περιεποιήσατο· πάντες γὰρ τῆς εὐεργεσίας χάριν ἀποδιδόντες ἐν ταῖς κατὰ τούτου μάχαις φιλοτιμότερον ἠγωνίζοντο, συναύξοντες αὐτοῦ τὴν ἡγεμονίαν. Hanc qui debere se gratiam non putarent, Appio Claudio duce vincere noluerunt. Gron.

Ultioni et gloriae mactandos. Petronius similiter c. 81, *noxio sanguine parentabo iniuriae meae.* Ern.

dies, donec bellaretur, sestertios centenos, si quis transfugisset,» Arminii nomine pollicetur. Incendit ea contumelia legionum iras: «veniret dies, daretur pugna; sumpturum militem Germanorum agros, tracturum coniuges: accipere omen, et matrimonia ac pecunias hostium praedae destinare.» Tertia ferme vigilia adsultatum est castris, sine coniectu teli, postquam crebras pro munimentis cohortes et nihil remissum sensere.

14. Nox eadem laetam Germanico quietem tulit: viditque se operatum, et, sanguine sacro respersa

Sestertios centenos. Intellige nureum Romanum (confer H. 1, 24., at Sueton. Oth. 4) 25 denerios, nostros imperiales vel unciales tres ipsos, Philippos duos et dimidiatum. Genera autem ista numorum et copiam fidenter transfugis pollicebatur Romanis. Nam, ut integrae cohortes aut manipuli transirent, qui numero suo difficilem solutionem facere possent, ne Arminius quidem speravit. GRON.

Tracturum coniuges. Ne quis putet legendum *rapturum*, quod ipsum locum baberet, et sic est supra c. 7. Verbum *trahere* eleganter in hac re, et efficacius altero illo, dicitur. Virgil. Aen. 2, 402. ERN.

Matrimonia. h. l. sunt uxores. Sic ap. Suet. Caes. c. 51: *matrimonia provincialia* sunt uxores provincialium: ubi v. Burmann. Adde Duker. ad Flor. 1, 1. Lipsium ad Ann. 12, 65. Sed ab initio videutur sic dixisse, ut semper aliquis simul respectus ad coniugium esset id, quod proprie dicitur. In Suetonii quidem loco, quem adtulimus, potest etiam haec interpretatio locum habere, ut nec e matrimoniis provincialium violandis abstinuerit, adulterandis eorum uxoribus. Similiter capi possunt verba Taciti l. c. *quod coniugium principis devotionibus petivisset*; i. e. coniugem principis, at hoc ipso coniugium eius. Sed deinde paullatim, ut fit, etiam dictum simpliciter de uxore, sine tali respectu ad coniugium, ut in loco Taciti, in quo iam versamur. Atque sic esset etiam in loco Livii 10, 23., ubi quidam libri scripti habent: *convocatis plebeiis matrimoniis*: idque probant nonnulli viri docti, sicque laudat etiam thesaurus Gesneri. Sed adsentior prorsus Drakenborchio, qui dubitat, Livium sic scripsisse, at in textu servavit *matronis*. ERN.

Nihil remissum. Qualis facies rerum 1, 65. WOPK.

Viditque. Muretus deleri volebat τὸ *que*. Melius Acidalius, et Heinsius, qui corrigebant: *vidit quippe se etc.* Sed ne hoc necessarium. Nam etiam τὸ *que* ponitur explicandi vi, praesertim apud historicos. Vide Drak. ad Liv. 2, 56. Noster infra c. 59, *sed cura provinciae praetendebatur: levavitque pretia frugum etc.* Adde ad 12, 64. ERN. Locus hic male citatur. —* Wopkens. explicat *cum vidit*, vel *qua vidit*; similem coniunctionis

praetexta, pulchriorem aliam manibus aviae Augustae accepisse. Auctus omine, addicentibus auspiciis, vocat concionem, et, quae sapientia praevisa, aptaque im-

a *Quae sapientia praevisa. Sapienter provisa.* Deinde *elata humo virgulta* praestiterit, quam *enata. Elatum* enim *humo*, quod terra altius exsurgit.

vim notat, c. 64. 13, 22. 1, 51. 2, 52. 3, 46. 6, 35. 13, 41. et apud alios.

Se operatum. Operandi verbum ad sacra. Tibullos 2, 5. *Tunc pubes operata Deo.* Curtius 8, 10. *Per dies decem Libero patri operatum habuit exercitum.* Restitui apud Livium 10, 39. *Dum hostes operati superstitionibus concilia secreta agunt, Amiternum oppidum de Samnitibus vi cepit.* Ita meus codex: vulgo superati. LIPS. Cf. Brisson. ad Tibull. 2, 19. —* *Se operatum.* scil. *Iovi*, ni addas *vidit quippe se operatum*: erat enim Germanicus augur. sic Heins. misc. obs. vol. 9, p. 383.

Quod ait, *respersam praetextam*: scire licet, pontifices, immo sacerdotes omnes, cum diis facerent, praetexta usos: Germanicus autem Augur. Lampridius in Alex. 40. *Accepit praetextam etiam cum sacra faceret, sed loco pontificis maximi, non imperatoris.* Appianus Ἐμφυλ. 1, 54. Οὕτω μὲν Ἀσελλίων στρατηγῶν τε καὶ σπένδων, καὶ ἱερὰν καὶ ἐπίχρυσον ἐσθῆτα ὡς ἐν θυσίᾳ περικείμενος, ἀμφὶ δευτέραν ὥραν ἐσφάζετο ἐν ἀγορᾷ μέση περὶ ἱεροῖς. Quinctilianus declamat. 340. *Ego vobis allego etiam ipsum illud sacrum praetextarum, quo sacerdotes velantur, quo magistratus: quo infirmitatem pueritiae sacram facimus ac venerabilem.* Spartianus in Hadr. 26. *Natali suo ultimo cum Antoninum commendaret, praetexta sponte delapsa caput ei operuit*: ubi corrigo, *aperuit*: quia sacrificabant capite velato. Adi et Zosimum 4, 36., ubi delata ad Gratianum Christianum principem praetexta pontificia, et spreta. Ab hac mente Plinius placari purpura Deos scripsit, respiciens scilicet ad praetextam 9, 60. *Distinguit ab equite curiam, diis advocatur placandis, omnemque vestem illuminat.* LIPS.

Sanguine sacro. Cod. Flor. Iac. Gron. inspectus *sacri*; quod non spernam. *Sacrum* pro hostia dici, vel tritum illud, *inter sacrum et saxum*, docet. ERN. In tali formula parum momenti est; vulg. scripturam certissimam habeo. WOPK.

Addicentibus auspiciis. Nove dictum: nam proprie aves dicuntur addicere, non auspicia. Liv. 1, 36, et saepe. ERN.

Quae sapientia praevisa. Recte Freinsh. quae commoda, quasque opportunitates ad futuram pugnam providentia sua comparasset. Sed hic sensus exigit, ut *provisa*, non *praevisa*, legamus; aliud enim *praevidere*, aliud *providere*; illud animadvertere futurum est, hoc consulere in futurum. GRON. Probant Ryckius et Heinsius. Recte. Est enim verbum proprium in hac re. Vide Sallust. Iug. 49: *quae ab imperatore decuerint, omnia suis provisa.* ubi v. Cortius. ERN. Nullum in tota concione Germanici verbum est, quo commoda a se parata aut quidquam providentia sua curatum

minenti pugnae, disserit: «Non campos modo militi romano ad proelium bonos, sed, si ratio adsit, silvas et saltus. Nec enim immensa barbarorum scuta, enormis hastas, inter truncos arborum et enata humo virgulta perinde haberi, quam pila et gladios et haerentia corpori tegmina. Denserent ictus, ora mucronibus quaererent: non loricam Germano, non galeam; ne scuta quidem ferro nervove firmata, sed viminum textus, sed tenuis, fucatas colore, tabulas: primam utcumque aciem hastatam; ceteris praeusta aut brevia tela: iam corpus, ut visu torvum et ad brevem impetum validum, sic nulla vulnerum patientia: sine pu-

memoret. Ut potius sese parent futurae necessitati, milites suos hortatur, ea disserens, quae sapienter praeviderat et animadverterat ex usu futura. Neque proprie providet sapientia, sed praevidet. Work.

Immensa barbarorum scuta. Dicimus in Germania, infra. Lips.

Enata. Heinsius l. c. vult *elata*; sed bene habet vulgatum.

Haberi. Geri, tractari: unde *habilis*, qui facile tractari potest, Εὐμεταχείριστος, Liv. 7, 10., *habilis gladius ad propiorem pugnam.* Id. 22, 46, *gladii brevitate habiles.* Adde Gronov. ad Liv. Epit. lib. 57. Ern.

Haerentia corpori tegmina. Vide ad c. 21. Ern.

Densarent. Iac. Gron. in optimo cod. reperit *denserent*, quod saepe mutatum in *densarent.* Vide Drak. ad Sil. 10, 45. Sed poëtarum verbum est, et hic potuit a librario antiquario induci. Itaque nihil mutem. Ern. Ob id ipsum mutavi, quia antiquior forma est. Vide Gifanii ind. Lucret. v. *densere* et Heins. ad Ovid. Fast. 3, 820. Rariores in grege librariorum erant tales antiquarii; neque vulgeris illa forma usquam apud Tacitum extat, etsi nec haec reperitur. Work.

Ora mucron. Notum illud Caesaris: *milee faciem feri.*

Nervove. Id est, corio, tergore boum. Erant scuta inducta corio et aere. Ovid. Met. 12, 97., *quod et aes et proxima rupit Terga novena boum.* Adde Silium 4, 293., ubi similiter *nervus* pro corio dicitur. Ern.

Sed viminum textus. Sallust. Frag. Hist. 4. *Soliti nectere ex viminibus vasa agrestia, ibi tum quod inopia scutorum fuerat, ad eam artem se quisque in formam parmae equestrie armabat.* Virg. Aen. 7, 633. *flectuntque salignas Umbonum crates.* Ubi Servius: Ut dicit Sallustius de Lucanis *qui de vimine facta scuta, recentibus detractis coriis, quasi glutino adolescebant.* Gron.

Primam utcumque. Vide in Germania. Lips.

Ad brevem impetum validum. Similiter de Gallis Livius 5, 44. 10, 28. Ern.

Nulla vulnerum patientia. Viden-

dore flagitii, sine cura ducum, abire, fugere: pavidos adversis, inter secunda non divini, non humani iuris memores. Si taedio viarum ac maris finem cupiant, hac acie parari: propiorem iam Albim, quam Rhenum; neque bellum ultra: modo se, patris patruique vestigia prementem, iisdem in terris victorem sisterent. »

15. Orationem ducis secutus militum ardor: signumque pugnae datum. Nec Arminius aut ceteri Germanorum proceres omittebant suos quisque testari: «Hos esse Romanos, variani exercitus fugacissimos, qui ne bellum tolerarent, seditionem induerint: quorum pars onusta vulneribus terga, pars fluctibus et procellis fractos artus, infensis rursum hostibus, adversis diis

5. *Pars onusta vulneribus tergum.* Graecismus est familiaris latinis scriptoribus. Cur ergo sollicitant? Sic 1, 60., *letera concaedibus munitus.* Ann. 4, 28., *Cornutum falsa exterritum.* 6, 9., *clari genus.* c. 5, *cunctis revincebatur.* c. 42, *cetera degener.* c. 47, *adlevatur animum.* 12, 5., *iuvenem alia clarum.* 13, 35., *adnotatus miles.... ita praeriguisse manus,* pro manibus. Vide Gronov. ad Hist. 1, 41 et 88. Deinde opinor *haud* excidisse. *Haud aliud sibi reliquum.*

tur adumbrata a Thucydide, qui Brasidam inducit hortantem suos contra Illyrios: eosque iisdem moribus fingit 4, 126. Lips.

Patris patruique. Drusi et Tiberii. Lips.

Iisdem in terris sisterent. Iterum e Virgilio sumptum Aen. 3, 117., *tertia lux classem Cretaeis sistet in oris.* Ern.

Onusta vulneribus tergum. Omnino aut *onustum*, aut *terga* scribendum, placet Mureto, Acidalio, quod miratur Heinsius, cum noto et usitato auctori nostro graecismo dicatur: *pars onusta vulneribus tergum.* Viri docti non potuerunt hoc ignorare: quis enim omnino ignorat? Sed cum *pars* referatur ad *obiiciant hostibus* etc., viderunt, requiri accusativum *onustum vuln. tergum*, vel *onusta vulneribus terga*, ut mox, *pars fractos artus.* Neque ullo modo constructio constat, nisi in primo illo membro intelligas *sit* vel *sint*, quod mihi verum videtur. Ern. Non mihi. *Pars* his positum et in eadem forma orationis unum sibi verbum postulat; atque adeo *obiiciant* aeque bene ad *terga* refertur, quam ad *artus.* Tacitum modos constructionum variare constat, sed non ad istum modum. *Terga* autem convenientius puto quam *tergum.* Vitio plures caussae esse potuerunt. Wopk.

Adversis diis. Ita correxi: vulgo, *odiis.* Lips. Et sic plane cod. Mrd. Ern.

obiiciant, nulla boni spe: classem quippe et avia Oceani quaesita, ne quis venientibus occurreret, ne pulsos premeret: sed, ubi miscuerint manus, inane victis ventorum remorumve subsidium. Meminissent modo avaritiae, crudelitatis, superbiae: aliud sibi reliquum, quam tenere libertatem, aut mori ante servitium? »

16. Sic accensos et proelium poscentes in campum, cui *Idistaviso* nomen, deducunt. Is medius inter Visurgim et colles, ut ripae fluminis cedunt, aut prominen-

Nulla boni spe. Arbitror Tacitum dedisse: *nulla bonu spe*. Sic Latini semper, quod sciam; nunquam *spes boni*. Ern. Bipontinus hic nugatur, quum *boni* pro nominativo haberi iubet. Wopk. Verum ipse post tacite errorem agnovit, adlato Cic. loco in praef. ad t. 1. §. 23. ex orat. pro red. in Sen. c. 5.

Avia Oceani. Hic locus mire confirmat emendationem Burmanni ap. Liv. 10, 2., *avio itinere* legentis pro *altero*. Sic infra c. 68., *avia saltuum*. Mox melius foret: *neu pulsos premeret*. Ern. Duplicatum *ne* gravius est magisque ex more. Cap. 21., *non protenderet, non colligeret*. Rectius monitum supra ad 1, 10. Wopk.

Aliud sibi reliquum. Omnes aliquid deesse putant: quid? non convenit. *Nihil* vel *non* Rhenanus, Vertranius, Ferretus; *haud* Heinsius; *an* Lipsius; *nec* Acidalius et Ryckius; *quid* Ursinus, tanquam a MS. cuius auctoritatem in dubium merito vocat Ryckius. Grutio autem placebat *aliud quid*. Possis etiam coniicere *quid pro aliud*. Quae coniecturae omnes parem prope verisimilitudinem habent, eaque de caussa nihil licet definire. Ern. Saepissime abest particula interrogandi, ubi aperta est interrogatio. Doctorum sedulitatem et certamen iure mirere. Wopk.

Idistaviso nomen. Ea loca in peregrinatione vidi, et vel scriptoris huius caussa curiosius lustravi. Animus autem mihi dicit, hunc ipsum campum esse, qui infra Bremam, mare versus, pulchre lateque se pandit, inter flumen et colles saltusque circumiectos. Non potest aptior pugnae magnae planities, et pro Taciti hic descriptione. Distat ab oppido Brema duobus circiter Germanicis milliaribus, circa pagum, qui *Vegesackus* dicitur. Lips. Locus videtur longius distasse Brema, quippe austro propior. Wopk. Broterius eum quaerit prope Hamelen trans Visurgim, ubi veteris nominis memoriam in arce *Eisdorp* et monte *Deister* manere perhibet. D'Anville, t. 1, p. 125. Geogr. Anc. refert fere ad Hastenbeck, quod victoria Gallorum a. 1757. celebre reddidit. At Mannert. t. 3, p. 109., eum ponit inter oppida Minden et Ulotho.

Ripae fluminis-resistunt. Eleganter utrumque verbum dicitur in tali descriptione, ut *refugere* apud Plin. 5., ep. 6., *occurrere* apud eundem, alia epistola, et alia apud alios. *Cedere ripae fluminis*, sive flumen

tia montium resistunt, inaequaliter sinuatur. Pone tergum insurgebat silva, editis in altum ramis, et pura humo inter arborum truncos. Campum et prima silvarum barbara acies tenuit: soli Cherusci iuga insedere, ut proeliantibus Romanis desuper incurrerent. Noster exercitus sic incessit: auxiliares Galli Germanique in fronte: post quos pedites sagittarii: dein quatuor legiones, et cum duabus praetoriis cohortibus ac delecto equite Caesar; exin totidem aliae legiones et levis armatura, cum equite sagittario, ceteraeque sociorum cohortes. Intentus paratusque miles, ut ordo agminis in aciem adsisteret.

ipsum dicitur, cum sinum facit aversum a campo; *montes resistere*, cum longius prominent in campum. Frustra Freinsh. volebat: *ripae flumini*. Ripae cum flumine cedunt campo, ut fiat latior. Ern. Non satis ista congruunt. Mihi videtur *ripae* in dandi casu positum et sensum esse: *ut colles ripae fl. vel cedunt vel resistunt.* Ita scil. ibi campus fit latior, hic angustior. *Colles* ad utrumque verbum bene refertur.

Intentus paratusque. Libenter haec duo verba iungunt Livius et, quem noster imitatur, Sallustius Cat. 27: *hortari*, ut *semper intenti paratique essent.* Iug. 49, ubi v. Cortius. Ern.

Ut ordo agminis in aciem. Peccatur hic vulgo distinguendo. Quid est enim, *ut ordo agminis*, si a sequentibus separetur? Hinc suspiciones et mutationes doctorum. Uno spiritu lege: *ut ordo agminis in aciem adsisteret.* (Editiones antiquae, in his Rhen. Aldi, Lipsii prima ista verba uno tractu exprimunt.) hoc est, pro se quisque intentus ac paratus, ut, sicunde adparuisset hostis, aut signum dux daret, omne agmen presso pede staret acie structa, vel ad excipiendum, vel ad invadendum hostem. Sic infra: *hic pedes adstitit.* *Adsistere in aciem* est incessum sistere, atque inhibere formata acie, vel ita, ut stent in gradu milites ad proeliandum. Genus quoque loquendi haud vulgare. *Ut adsisteret in aciem*, est, ut adsisteret fieretque acies, vel essetque stabilis et firma acies. Sic Apuleius 3, p. 55., *fixus in lapidem steti gelidus*, ex certa Mich. Piccarti emendatione: et lib. 4, p. 72., *iacens in mortuum.* Quae significant, defixus et quasi lapis factus: iacens et quasi mortuus. Claudianus quarto Honorii consul. 616. *Tristis conditio pulsata fronte recedit. In civem rubuere genae.* Ubi dubium est, voluerit auctor, sic ut adscripsimus, an, *recedit In civem: rubuere genae.* Neutrum enim improbum: sive hoc malis, quod erit, servilis conditio recedit, et fit civis: sive illud, quae exponitur, civis fit et suffunduntur genae. *Sic relinqui in prata* Plinio 18, 28. quod

17. Visis Cheruscorum catervis, quae per ferociam proruperant, validissimos equitum incurrere latus, Stertinium cum ceteris turmis circumgredi, tergaque invadere iubet, ipse in tempore adfuturus. Interea pulcherrimum augurium, octo aquilae, petere silvas et intrare visae, imperatorem advertere. Exclamat, «Irent, sequerentur romanas aves, propria legionum numina.» Simul pedestris acies infertur, et praemis-

non aratur, ut pratum fiat: et eidem c. 29. *in callum praecoquuntur acini: tundi in pollinem* 19, 5. *in farinam* 33, 7. *tundi in exitum ptisanae*, ut exiret quasi ptisana, Tertulliano. De incessu huiusmodi locus est insignis Sallustii B. Iug. 49., quem incepimus explicare in Omissis Observ. 4, 10. valde infeliciter tractatus Salmasio in Reliquis de re militari, p. 70, 71 et 107. Gron.

Imperatorem advertere. Sic H. 3, 48. *Advertit ea res Vespasianum*, et Livius 1, 12. emendante me; *Adverteratque ea res etiam Sabinos tanti periculo viri.* Nam hactenus *averteratque*, scriptum reperias, ignorantia historicae dictionis. Ceterum, illud mirum, unde hic aquilae nostris terris haud temere visae. Ac subvereor, ut falsa species obiecta Germanico; aliaeque alites fuerint. Lips. Pygargos fuisse, *aves*, credibile est, quas etiam Plinius 10, 3., in aquilis numerat, suntque in istis regionibus non rarae, ut Aurelius ad h. l. tradit. Ern. Pygargus, quem vulturem albicillam vocat Linnaeus, in iis terris ubique reperitur: gregatim vero evolare haud solet. Militari fraude avis imposuit Germanicus, ut saepe factum. Idem de Statii loco dicendum Theb. 3, 531. Romanis et Germanis fuisse in eduliis pygargum, Aurelius notat. *Jean-le-blanc* dicitur Gallis.

Sequerentur Roman. aves. Aquilas intellegit, quae a C. Marii aevo propriae Romanis. De quibus in Excursu C. Lips.

Legionum numina. Ita H. 3, 10., *Mox conversus ad signa et bellorum Deos.* Dionysius Hal. de iisdem 6, 45. Τιμιώτατα γὰρ Ῥωμαίοις ταῦτα ἐπὶ στρατιᾶς, καὶ ὥσπερ ἱδρύματα θεῶν ἱερὰ νομίζονται. Adeo autem signa pro diis, uti per ea miles iuraret. Livius 26, 48. *Obstringere periurio non se solum suumque caput, sed signa militaria et aquilas, sacramentique religionem.* Tertull. Apol. 16. *Religio Romanorum tota castrensis signa veneratur, signa iurat, signa omnibus diis praeponit.* Exemplum eius sacramenti egregium apud Lucanum 1, 374, ubi Laelius Caesari:... *per signa decem felicia castris, Perque tuos iuro quocumque ex hoste triumphos.* Immo et adorata ea. Disce e Sozomeno Eccl. Hist. 1, 4., ubi de labaro. Σημεῖον δὲ τοῦτο τιμιώτατον, καθότι ἀεὶ τοῦ βασιλέως ἡγεῖσθαι, καὶ προσκυνεῖσθαι νενόμιστο παρὰ στρατιωτῶν. Lips. TI. PLAVTIVS SILVANVS IGNOTOS ANTE AVT INFENSOS P. R. REGES SIGNA ROMANA ADORATVROS IN RIPAM QVAM TVEBATVR PERDVXIT. Sic in marmore ap. Grut. p. 453.

sus eques postremos ac latera impulit: mirumque dictu, duo hostium agmina, diversa fuga, qui silvam tenuerant, in aperta; qui campis adstiterant, in silvam ruebant. Medii inter hos Cherusci collibus detrudebantur: inter quos insignis Arminius manu, voce, vulnere sustentabat pugnam: incubueratque sagittariis, illa rupturus, ni Raetorum Vindelicorumque et gallicae cohortes signa obiecissent. Nisu tamen corporis et impetu equi pervasit, oblitus faciem suo cruore, ne nosceretur. Quidam, « agnitum a Chaucis, inter auxilia romana agentibus, emissumque » tradiderunt. Virtus seu fraus eadem Inguiomero effugium dedit; ceteri passim trucidati: et plerosque, tranare Visurgim conantes, iniecta tela, aut vis fluminis, postremo moles ruentium et incidentes ripae operuere. Quidam turpi fuga in summa arborum nisi, ramisque se occultantes, admotis sagittariis, per ludibrium figebantur: alios prorutae arbores adflixere. Magna ea victoria, neque cruenta nobis fuit.

Vulnere. Quo modo vulnere? nempe demonstrando vulnere suo: cuius adspectu ad imitationem fortitudinis incenderentur. Ern.

Illa rupturus. Fortasse legendum, *erupturus*, suspicati Muretus et Ursinus. Frustra. Licet intelligere, *aciem*, sive potius *se*: quod dicitur pro *erumpere*. Virgilius, qui dixit G. 4, 368., *unde se erumpit Enipeus*, idem 3, 428., *amnes rumpuntur fontibus*: quamquam et in illo loco codd. quidam habent *se rumpit*. Sed nota res est hodie. Ern. Aurelius volebat: *illac erupturus*. Commode tamen ellipsis admitti potest. Verbi usus et ap. Pomponium de aqua pluvia arcenda: *Si in meo fundo aqua rumpat, quae ex tuo fundo venas habeat.* —* Wopk. *illa irrupturus*.

Moles ruentium. Heins. ad Silium 14, 554., malebat *irruentium*. Frustra. Fugientium est *ruere*: multitudo eodem ruentium oppressit priores. Ern.

Alios prorutae arbores. Prorutae arbores sunt succisae: idque probat partim vis verbi, de qua ad lib. 1, 68., partim exempla similia. Vide locum Silii a Grutero advocatum 5, 480. Dio 37, 2. Συχνοὶ δὲ καὶ κατὰ τὰς ὕλας σκεδασθέντες ἡμέρας μὲν τινὰς ἀπὸ τῶν δένδρων ὑπερυψήλων ὄντων ἀποτοξεύοντες διεγένοντο· ἔπειτα δὲ καὶ οὗτοι ὑποτμηθέντων τῶν δένδρων ἐφθάρησαν. In hunc quoque usum militi Romano secures in promptu, ut videre est Ann. 3, 46. Idem intu-

18. Quinta ab hora diei ad noctem caesi hostes decem millia passuum cadaveribus atque armis opplevere; repertis inter spolia eorum catenis, quas in Romanos, ut non dubio eventu, portaverant. Miles in loco proelii Tiberium imperatorem salutavit, struxitque aggerem, et in modum tropaeorum arma, subscriptis victarum gentium nominibus imposuit.

19. Haud perinde Germanos vulnera, luctus, excidia, quam ea species, dolore et ira adfecit. Qui modo abire sedibus trans Albim concedere parabant, pugnam volunt, arma rapiunt: plebes, primores, iuventus, senes agmen romanum repente incursant, turbant. Postremo deligunt locum, flumine et silvis clausum,

tum suffogium cuidam dat Silius 7, 669. Gron.

Repertis i. sp. e. catenis. Fecit idem M. Antonius apud Florum 3, 7., qui *Cretam invasit cum ingenti quidem victoriae spe atque fiducia, adeo ut plures catenas in navibus quam arma portaret.* Fecit Flaminius, in Polybio 3, 82., qui suos ita vanitatis implevit, *ut plures essent, qui* ἁλύσεις καὶ πέδας καὶ τοιαύτην παρασκευὴν *ferrent, quam qui arma.* Sed utriusque quis exitus? qui nunc Germanorum. Nec aliter solet magnus ille Deus, qui deiicit, quidquid vane se adtollit. Lips.

Tiberium imperatorem salutavit. Oportuerat Germanicum ipsum, qui dux et auctor facti. Sed Augustus ut auspicia servavit sibi; sic honorem omnem rei a ducibus suis legatisve gestae. Nam qui ductu quidem suo, alienis tamen auspiciis vicerat, ne antiquitus quidem imperator salutabatur, aut triumphabat. Hoc adulans suo principi Horatius voluit 4, 14. 33. Et ab hac re statim, in tropaei inscriptione legis, *Exercitum Tiberii Caesaris ea monimenta sacravisse:* non, Germanici, qui ducebat. Lips. — Fiebat hoc apud imaginem principis. V. Plinius in Panegyr. c. 56.

In modum tropaeorum. Egregie huc facit Virgilius Aen. 11, 5. item Iuvenalis Sat. 10, 133. Statius Theb. 2, 707.

Subscriptis gentium nominibus. Exemplum in tropaeo Alpium Augusti apud Plinium 3, 20 (24). Is titulus differt ab eo, qui arcum triumphalem Segusinum ornat, exhibitum a Scip. Maffeio in Append. Musei Veronensis ad p. 234. Iste Plinio memoratus videtur fuisse positus in Comit. Nicaeensi in pago Torbia. Dedit Gruterus p. 226, 7., eius initium.

Locum, fl. et s. clausum. Mannert. t. 3, p. 113., locum istum inter Visurgim et lacum Steinhuderium prope Abbatiam Loccensem, vulgo Lockum, definit.

arta intus planitie et humida: silvas quoque profunda palus ambibat, nisi quod latus unum Angrivarii lato aggere extulerant, quo a Cheruscis dirimerentur. Hic pedes adstitit: equitem propinquis lucis texere, ut ingressis silvam legionibus a tergo foret.

20. Nihil ex his Caesari incognitum: consilia, locos, prompta, occulta noverat, astusque hostium in perniciem ipsis vertebat. Seio Tuberoni legato tradit equitem campumque: peditum aciem ita instruxit, ut pars aequo in silvam aditu incederet, pars obiectum aggerem eniteretur: quod arduum, sibi, cetera legatis permisit. Quibus plana evenerant, facile irrupere: quis impugnandus agger, ut si murum succederent, gravibus superne ictibus conflictabantur. Sensit dux imparem cominus pugnam, remotisque paullum legionibus, funditores libratoresque excutere tela et proturbare hostem iubet. Missae e tormentis hastae, quantoque

Quod arduum, sibi, cetera legatis permisit. Durior syllepsis. E verbo *permisit* intelligendum in priori membro *sumpsit, delegit.* Sed alia exempla passim in Graecis et Latinis occurrunt: et quaedam alibi a nobis notata sunt. Vid. infr. c. 29. Ern. Adde Perizon. ad Sanctii Min. 4, 8, p. 713. Arntzen. ad Plin. Paneg. 4, 2. Nihil facilius. Wopk.

Murum succederent. Muretus, *ut si muro succederent:* quod reiiciunt recte Ursinus, Pichena. Adde Oudendorp. ad Caesarem B. G. 2, 6. Nam et alii cum accusativo dixerunt *succedere.* Ern. Recteque et proprie. Nam *murum succedere* est subire, scandere; *muro succedere*, accedere, Sic Ryckius. Wopk. — Vereor, ut sat certum sit discrimen. Promiscue uterque casus ponitur. Et vel hinc mutatione non opus. V. Liv. 23, 44. 31, 45. Immo Serv. ad Virg. ecl. 5, 6., *succedere cum accus.* dicit signare prope accedere; *cum dativo*, subire, intrare. —* Vid. Wassium ad Sall. frag. 3, 15; et Oudend. ad Caes. B. G. 2, 6.

Libratoresque. Sunt, qui tormentis hastas aut lapides excutiunt: quia librant scilicet, at iactus arte expendunt. Sic H. 3, 23., *vincla ac libramenta tormentorum* adpellat. Hoc verius, quam referri ad *librulia:* quod suspicabar Poliorc. Dial. 4, 3. Lips. I. Gron. hic et ad 13, 39., ex MS. repetit *libritores:* quod ille in textum recepit, fretus etiam analogia, ut ait, cum et dicatur *librile, libripens, librilla.* Non ausus sum sequi Gronovium, cum in Plinio omnes libri, quod sciam, habeant *librator:* at dicuntur h. l. non a *libra*, ut in Plinio, sed a *librando.*

conspicui magis propugnatores, tanto pluribus vulneribus deiecti. Primus Caesar cum praetoriis cohortibus, capto vallo, dedit impetum in silvas: collato illic gradu certatum. Hostem a tergo palus, Romanos flumen aut montes claudebant: utrisque necessitas in loco, spes in virtute, salus ex victoria.

21. Nec minor Germanis animus; sed genere pugnae et armorum superabantur: cum ingens multitudo artis locis praelongas hastas non protenderet, non colligeret, neque adsultibus et velocitate corporum uteretur, coacta stabile ad proelium: contra miles, cui scutum pectori adpressum, et insidens capulo manus, latos barbarorum artus, nuda ora foderet, viamque strage hostium aperiret: imprompto iam Arminio, ob continua pericula, sive illum recens acceptum vulnus tardaverat. Quin et Inguiomerum, tota volitantem acie, fortuna magis, quam virtus, deserebat: et Germanicus, quo magis adgnosceretur, detraxerat tegimen capiti, orabatque,

Libratores etiam sunt Cod. Theod. L. 13, t. 4, l. 2. Cod. Iust. L. 10, t. 64, l. 1. Adde Schwarzium ad Plinii Paneg. 13, et nos ad 13, 39. Ern.

Genere pugnae. Liv. 31, 35. et 32, 10. Gron.

Non colligeret. Colligere hastam est reducere, quam ante protenderas, ut hostem ferires: atque haec contraria sunt, *protendere et colligere hastam.* Ita Turnebus recte. Adv. 3, 25. Ern.

Scutum pectori. Diversum a Germanico. Illud planum, non sic tegebat: hoc incurvum corpori adhaerebat et circumfundebatur. Lips.

Insidens capulo. Pulchre et significanter dictum, in minoribus gladiis. In oblongis, quibus ritu Gallorum Germani utebantur, non eadem manus habitudo: neque firmiter aut tenet gladios, aut regit. Lips.

Nuda ora. Nam, ait noster in Germ. c. 6., *vix uni alterive cassis aut galea.* Lips.

Detraxerat tegimen. Idem video Cyrum minorem fecisse in pugna illa sibi extrema: cuius caussam tamen Xenophon Anab. 1, 8, 4., ambiguo refert ad morem Persarum, qui nudis capitibus pugnam inibant. Lips. *Tegimen*, quod supra c. 14, de scuto dictum, h. l. de galea capiendum, res ipsa docet. Ern.

« insisterent caedibus: nil opus captivis, solam internecionem gentis finem bello fore. » Iamque sero diei subducit ex acie legionem faciendis castris: ceterae ad noctem cruore hostium satiatae sunt: equites ambigue certavere.

22. Laudatis pro concione victoribus, Caesar congeriem armorum struxit, superbo cum titulo, DEBELLATIS INTER RHENVM ALBIMQVE NATIONIBVS EXERCITVM TIBERII CAESARIS EA MONIMENTA MARTI ET IOVI ET AVGVSTO SACRAVISSE. De se nihil addit, metu invidiae, an ratus, conscientiam facti satis esse. Mox bellum in Angrivarios Stertinio mandat, ni deditionem properavissent: atque illi supplices, nihil abnuendo, veniam omnium accepere.

23. Sed, aestate iam adulta, legionum aliae itinere terrestri in hibernacula remissae: plures Caesar classi impositas per flumen Amisiam Oceano invexit. Ac primo placidum aequor mille navium remis strepere, aut velis impelli: mox atro nubium globo effusa grando, simul

Conscientiam facti satis esse. Sufficere vel sapienti vel sibi. Cic. Philipp. 2, 44., *satis in ipsa conscientia pulcherrimi facti fructus erat.* Merito autem ambiguum relinquit, utra causa Germanicum moverit: Prior et modestiam et prudentiam eius decet; posterior literas et magnitudinem animi. Sic de socero suo Tacitus c. 8. *Factis*, si haberent libri, tolerarem: sed vulgatum mutari non placet. GRON. *Factis* in MS. reperit I. F. Gron. Mox pro *mandat* videtur legendum *mandabat*. Adde c. 23., extr. ERN. Cave mutes. Id praesens satis ex more nostri. Similia apud poëtas. Ovid. Met. 3, 311., *intonat* et *misit*.

Sed aestate iam adulta. Saepe ita loquitur noster, imitatione aperta Sallustii: quam phrasin operae est semel a iuventute intelligi, ex servianis notis, ad illud, *Vere nova* Georg. 1, 43. *Id est*, ait, *primo mense Martio. Nam veteres per singula tempora anni; quae in tres menses dividuntur, observant, ut sic dicant primum mensem, novum ver: secundum, adultum: tertium, praeceps. Ita de hieme, aestate, autumno: sic semper Sallustius.* Simile, quod Graeci annum partiuntur. Ἱσταμένου τοῦ ἔτους, μεσοῦντος ἢ λήγοντος. LIPS. Imo ap. Thucyd. 2, 19., τοῦ θέρους καὶ τοῦ σίτου ἀκμάζοντος. Cf. H. Iunii animadv. 1, 19., in Grut. lamp. t. 4, p. 347.

Placidum aequor. Sallust. fragm. e L. 3. *Cohors una mari placido a duobus praedonum myoparonibus circumventa.* GRON.

Effusa grando. Sub quam, ope-

variis undique procellis incerti fluctus prospectum adimere, regimen impedire: milesque pavidus, et casuum maris ignarus, dum turbat nautas, vel intempestive iuvat, officia prudentium corrumpebat. Omne dehinc caelum et mare omne in austrum cessit, qui tumidis Germaniae terris, profundis amnibus, immenso nubium tractu validus, et rigore vicini septemtrionis horridior, rapuit disiecitque naves in aperta Oceani, aut insulas saxis abruptis vel per occulta vada infestas. Quibus

culta caussa, semper; nt aiunt, Oceanus intumescit. Lips.

Dum turbat nautas. Curt. lib. 7, 9. *Vacillantesque milites, et, ne excuterentur, solliciti nautarum ministeria turbant.* Gron.

Prudentium. V. ad 1, 7a. Ern.

Mare omne in austrum. Non abnuo de vero anstro: nam ille a terra naves in mare interius rapiat: quod ostendit factum, cum subdit, *disiecitque naves in aperta Oceani.* Procul igitur a litore: cui notus impegisset. Facit eodem, quod de *insulis longius sitis* adiungit: et potest *Orcades* intelligere, aut potius eas, quae haud procul litore Frisico hodieque extant. Nam quod *langinquas* facit; fama et redenntes haec auxerunt, ac timidis insalitisque maris ita visae. Lips. Schutzius in progr. scripto Ienae a. 1781., cui adstipulatur I. Sev. Vater. in anim. in locos quosd. ex Mid. Demosth. orat. Tacito etc. 8. Ien. 1796., emendat: *in aestum cessit.* Scilicet consederunt procellae, cessavit granda, vis aestus s. fluxus dominata est, et navis humidis paludosisque terris, profundis amnibus, qui illic in mare effunduntur, Vidro s. Unsingi, Amisia, Visurgi, Albi, rigore vicini septentrionis vel proprie thrasciao horridiar, rapuit disiecitque naves in aperta Oceani. Favent huic expositioni sequentia: *postquam mutabat aestus*, ubi de refluxu sermo.

Qui tumidis Germaniae terris. Pichena intelligit, montosis. Etiam in Agric. 5, 10., *terrae montesque caussa ac materia tempestatum*: idque probat Burm. ad Ovid. Her. 5, 138.; *in immensis, qua tumet Ida, iugis.* *Tumores terrae* pro tumulis etiam Frontinus dixit; ut lexica docent. Pro Rhenani et Faërni coniectura *humidis* dici potest, *tumidas terras* nimis poëtice dici, et in istis regionibus raros aut nullos montes. V. Lipsium ad c. 24. Ern. Ex mente Schutzii unice vera lectio *humidis terris.* Quo facit et locus nostri in Germ. 5, ab Hillera adlegatus in Racem. 23. Contra *fumidis*, quod idem coniectat, nullo modo ferendum.

Insulas saxis abruptis. Pichena sic a MS. cum vulgo esset *abruptas.* Perpetna prope est in hoc verbo variatio in libris, velut ap. Lucret. 2, 214., et Virgil. Aen. 3, 198., in *abruptis nubibus ignes*, nhi alii libri *abrupti*, quod quidam defendunt et illi praeferunt, veluti Greechius ad Lucret. Vide Drakenb. ad Sil. 3, 196. *Abruptas* ortum credo a correctore,

paullum aegreque vitatis, postquam mutabat aestus, eodemque, quo ventus, ferebat; non adhaerere ancoris, non exhaurire irrumpentis undas poterant: equi, iumenta, sarcinae, etiam arma praecipitantur, quo levarentur alvei, manantes per latera, et fluctu superurgente.

4. *Quo levarentur alvei manantes per latera.* Locus haud dubie corruptus et variis obnoxius coniecturis. Putabam aliquando, *alvei mutantes latera.* Sic *mutare latus* dicuntur aegri, qui decumbentes nunc in laevum, nunc in dextrum latus iactantur: de quo ad Virgil. 3, 611. et Ovid. Met. 13, 937. Sulpicius Severus Epist. 3, de B. Martino aegrotante, *Cum a praesbyteris, qui ad eam confluxerant, rogaretur, ut corpusculum lateris mutatione relevaret.* Naves hac *instabiles* dictae Maroni Georg. 4, 195; et Ovid. Met. 2, 164. Sed cum *mutare* iam praecesserit, forte fuerit a manu Cornelii, *alvei alternantes latera*, vel *innatantes alterno latere.* Iuvenalis Sat. 12, 30., *Quum plenus fluctu medius foret alveus, et iam Alternum puppis latus evertentibus undis Arboris incertae, nullam prudentia cani Rectoris conferret opem.* Senec. Natur. Quaest. 6, 6., *Sicut in navigiis evenit, ut, si inclinata sunt et abiere in latus, aquam sorbeant, quae in omni onere eorum, quae vehit, si immodice depressa sunt, aut superfunditur, aut certe dextro sinistroque solito magis surgit.* et mox, *sicut in fluminibus ac mari videmus accidere, ut incrementum aquae, quotiens navigia desidunt, in lateribus maxime appareat. Inclinantes in latera* dixit noster Ann. 14, 5., *Iussum dehinc remigibus in latus inclinare atque ita navem submergere.* Sic rectius codex Agr. quam vulgati, *in unum latus inclinare.* *Innatare* etiam apud Livium 21, 26., *alveos informes [nihil dummodo innare aquae et capere onera possent, curantes] raptim faciebant.* Silius 6, 522., *pinuque innante cavata Aequore et immensas curva trabe findimus undas.* Sic Dousqueius, non *iuvante.* Senec. de Benefic. 6, 32, *fracta classis, et intra paucos dies natavit nova.*

qui adcommodare ad sequens *infestas* volebat. MS. lectio est etiam ep. Beroald. Rhen. Aldum Gryph. Ern. Ut quaedam navium forsan in britannicam oram et adiacentes insulae reptae, sic aliae ad eas videntur dilapsae; quae Frisiorum litori circumiacent, immo quae ad Deniam nunc spectant, ori Albis vicinae, ubi a Germanis capti Romani Angrivariorum ope redemti. Ita non male Vater.

Eodem quo ventus ferebat. Non male etiam, *eodemque quo ventus e* atque ita iam didici in Florentino esse. Livius 26, 45. *Acer etiam septemtrio ortus inclinatum stagnum eodem quo aestus ferebat.* Lips. *Mutabat* pro *mutabatur* admitto; non *ferebat* pro *ferebatur*, ut vult Freinsh. Est enim genus loquendi proprium, et *fert aestus*, ut *ferre* dicitur *via* (de quo ad Liv. 39, 27), ut *ferentis venti.* Intelligimus et fluctus, et quicquid deprehenderat. Gron. *Eodemque quo* recte receptum a Pichena et seqq. editoribus. Sed sic iam dederant Beroald. Aldus, Rhen. Gryph. Ern.

Praecipitantur. Etsi scio inconstantem esse Tacitum in usu temporum, tamen h. l. probabile videtur, eum scripsisse *praecipitabantur*, quia antecedit *poterant*, et sequitur *levarentur.* Ern. Male. Wopk.

Alvei manantes. Nec displiceret

24. Quanto violentior cetero mari Oceanus, et truculentia caeli praestat Germania, tantum illa clades novitate et magnitudine excessit, hostilibus circum litoribus aut ita vasto et profundo, ut credatur no-

5. *Tantum illa clades novitate et magnitudine excessit.* Ni fallor, *tantum alias illa clades.* Ut apud Maronem Ecl. 1, 25., *Verum haec tantum alias inter caput extulit urbes.* Deinde, *ut credatur novissimum, et sine terminis mare, non sine terris.*

scribi *nantes.* Lips. Mihi vero nec placet *nantes*: et multo magis miror Freinshemio *manare* proprie esse natare. Tacitus significat, cum depressae oneribus navas profundius mare secarent, earum summa latera propius abfuisse ab eius superficie: atque eo plus aquae a superurgente fluctu accepisse: levatas igitur oneribus, ut labra laterum extarent altius aquis, et sic minus adsilientium undarum acciperent. In quo hoc est paullo insolentius, quod alvei *manare* dicuntur, cum proprie manent ipsa liquida. Sed non caret id auctoribus, et manant etiam, in quibus liquidum fluit. Sic Livius 1, 59., *manantem cruore cultrum*: Ovidius Met. 6, 312., et Seneca Herc. fur. 391, *marmora manantia lacrimas*, de Niobe: sic Plinius 14, 20., *arbores succo manantes.* Sunt ergo *alvei manantes per latera* irrumpentem aquam magna copia recipientes. Gron. Adde Drakenb. ad Liv. l. c. Heins. ad Ovid. l. c. Similis est usus *τοῦ perfluere*, quod proprie dicitur de liquore, sed etiam de vase, ut in illo Terentii Eun. 1, 2, 25., *plenus rimarum sum, hac et illac perfluo*, pro quo male Bentleius reposuit *perpluo.* Itaque non opus cum Heinsio (Misc. obs., vol. 9. p. 384) legere vel *alternantes latera*, vel *innatantes alterno latere*, etiam propterea, quod hic non tam de iactatione navis sermo est, quam de aqua irrumpente per latera, propter quam levanda erat navis, ne ἐπίσκυφλος fieret. Ern. Ex locis adlatis optime huc facit Senecae locus, ubi itidem verbum absolute positum: *moestus Phrygio manat in Sipylo lapis.* — Eodem fere modo Hegesippus 5, 29., *natabant pavimenta sanguine.*

* *Excessit.* Hic absolute ponitur sine casu ut Vit. Agr. c. 46, et apud alios. Wopkens.

Aut ita vasto et profundo. Freinsh. cum antiquorum somnium esse dicit de Oceano terram undique cingente, vix adsequor, quid sibi velit: nam terram undique mari cingi, non antiquorum magis, quam horum hominum est somnium, si somnium est. In Taciti verbis aliquid agnosco, quod somnium veterum vocare possis: quale et apud M. Senecam Suasor. 1. *Ita est rerum natura: post omnia Oceanus; post Oceanum nihil.* Sed illae ipsae terrae, quas propiorum saeculorum navigatio deprehendit: quaeque trans Oceanum nos coërcentem iacent, Oceano cingi et contineri non desinunt. Timide autem suspicabar scripsisse Tacitum: *ita vasto et profundo, ut credatur novissimum ac sine terris, mari.* Gron. Felix coniectura et calculo digna, quam in textum recipere nullus dubito. —* Wopk. probat *mari*, vel hoc *mari* cum sequentibus nactis.

vissimum ac sine terris, mari. Pars navium haustae sunt; plures apud insulas longius sitas eiectae: milesque, nullo illic hominum cultu, fame absumptus, nisi quos corpora equorum eodem elisa, toleraverant. Sola Germanici triremis Chaucorum terram adpulit, quem per omnes illos dies noctesque apud scopulos et prominentis oras, cum « se tanti exitii reum » clamitaret, vix cohibuere amici, quo minus eodem mari oppeteret. Tandem relabente aestu et secundante vento claudae naves raro remigio, aut intentis vestibus, et quaedam a validioribus tractae, revertere: quas raptim refectas misit, ut scrutarentur insulas. Collecti ea cura plerique: multos Angrivarii nuper in fidem accepti, redemptos ab interioribus reddidere: quidam in Britanniam rapti, et remissi a regulis. Ut quis ex longinquo revenerat, « miracula nar-

*. *Aut intentis vestibus.* Immo *restibus* tales, quae remulco trahuntur. Naso in Fastis *contentum funem* dixerat 4, 297 *Sedula fune viri contento brachia lassant*· de nave, quae magnam matrem advehebat. Hist. 2, 34, *Anchorarum funes non extenti fluitabant.* Lucanus 2, 621., *Ut tremula starent contentae fune carinae* Plaut. Rud. 1, 5, 37., *quia videmus, ad saxa navem ferrier, properans exsolvi restim.*

Eiectae. Verbum proprium et elegans de naufragiis, quam significationem illustrat Gronov. ad Liv. 44, 19. Ern.

Elisa. Heinsius l. c. post alios mavult *enisa*, ne mortuos equos comedisse videantur. Sed primo nulla necessitas est, elisa corpora de mortuis intelligere. Nam etiam *eiectus* de mortuis dicitur, ut ap. Cic. Pis. 19, *eiectum cadaver*, et de iis, qui vivi enatarunt. Deinde, dixisset, opinor, *enisorum.* Ern. —* Wopk. *allisa* vel *illisa.*

Scopulos et prom. Quantum ego vidi vel audivi, non sunt in eo tractu litorales scopuli. Est mollis aut arenosa terra, nec nisi arte aut opere clara. Lips.

Claudae naves. Livius 37, 24.; *Contemplatus Eudamus hostes claudas mutilasque naves apertis navibus remulco trahentes.* Gron. Virgil. Aen. 5, 271. *Amissis remis atque ordine debilis uno.* Ern.

Aut intentis vestibus. Iuvenalis 12, 67., *inopi miserabilis arte cucurrit Vestibus extentis.* Noster H. 5, 23., *simul captae lintres sagulis versicoloribus haud indecore pro velis iuvabantur.* Haec Aurelius. Unde patet, frustra Heinsium, Misc. obs. 8, 9., conicere *restibus*, de navibus fune tractis statim separatim dicit. Ern.

rabant, vim turbinum, et inauditas volucres, monstra maris, ambiguas hominum et belluarum formas; « visa, sive ex metu credita. »

25. Sed fama classis amissae, ut Germanos ad spem belli, ita Caesarem ad coërcendum erexit. C. Silio cum triginta peditum, tribus equitum millibus ire in Cattos imperat: ipse maioribus copiis Marsos irrumpit: quorum dux Malovendus, nuper in deditionem acceptus, « propinquo luco defossam varianae legionis aquilam modico praesidio servari, » indicat. Missa extemplo manus, quae hostem a fronte eliceret; alii, qui, terga circumgressi, recluderent humum: et utrisque adfuit fortuna. Eo promptior Caesar pergit introrsus, populatur, exscindit non ausum congredi hostem, aut sicubi restiterat, statim pulsum; nec unquam magis, ut ex captivis cognitum est, paventem. Quippe « invictos, et nullis casibus superabiles Romanos » praedicabant,

7. *Ut Germanos ad spem belli, ita Caesarem ad coercendum, erexit.* Subintelligi debet ad coercendum Germanos, non bellum: sic vetustiores loquebantur.

Inauditas volucres. Nec eae quidem sunt. Libuit istis apud ignaras aures, in his et sequentibus, τραγῳδεῖν, et narrare quae noster merito ambigit, *visa, sive ex metu credita.* Immo nec visa, nec credita, sed vanitate efficta. Lips. — * Wopk. vulg. tuetur.

Propinquo loco. Malim, *luco.* Hic autem inventa aquilarum una, et supra lib. 1, 60., altera. Ergo receptae nonc omnes, quia tertia servata militis astu. Florus tamen scripsit 4, 12., *signa, et aquilas duas adhuc barbari possident: tertiam signifer.* etc. Parum considerate, nisi ex Livii persona et aetate loqui hominem placet, Lips. Tertiam Claudii demum tempore receptam tradit Dio 60, 8. Vide Ryckium ad h. l. Ern. Suspectam Taciti et Dionis fidem habet Freinsh. ad Flori. l. c.

Non ausum congredi hostem. Legerim haec et sequentia, *non auso c. hoste, pulso, pavente.* Lips. Sed et Hist. 5, 16., *exscindere hostem* dixit. Simile Agric. 22, *vastare nationes.* Ern.

Superabiles Romanos praedicabant. Meo iudicio τὸ *praedicabant*, quod Acidalius ab interprete esse putabat, non est nisi Taciti, et verbum pro materia lectum. Neque vero Lipsius audiendus. Quin quaesita

« qui perdita classe, amissis armis, post constrata equorum virorumque corporibus litora, eadem virtute, pari ferocia, et veluti aucti numero irrupissent. »

26. Reductus inde in hiberna miles, laetus animi, quod adversa maris expeditione prospera pensavisset. Addidit munificentiam Caesar, quantum quis damni professus erat, exsolvendo. Nec dubium habebatur, labare hostes, petendaeque pacis consilia sumere, et, si proxima aestas adiiceretur, posse bellum patrari: sed crebris epistolis Tiberius monebat, « rediret ad decretum triumphum, satis iam eventuum, satis casuum: prospera illi et magna proelia: eorum quoque meminisset, quae venti et fluctus, nulla ducis culpa, gravia tamen et saeva damna intulissent. Se novies a D. Augusto in Germaniam missum plura consilio, quam vi perfecisse. Sic Sugambros in deditionem acceptos:

elegantia est: nec novum profecto possessoris nomen pro re possessa poni. Sic ap. Virg. Aen. 2, 311, *iam proximus ardet Ucalegon.* Adde Observ. 4, 24., *Hostem* igitur *non ausum congredi* est loca et res hostis non ausi congredi etc. Gros.

In Hiona miles. Vera correctio Beroaldi, *in hiberna miles.*, ex Taciti verbis ipsis. Rhenanus, qui *Iuhiona* legit, et ego qui serio olim refelli, digni ambo qui piemur. Lips. Rhen. ipse, in edit. secunda a. 1544, emendationem probavit.

Se novies in Germaniam. Non toties in proprie Germaniam: quaere in historiis et examina: sed intelligit sumitque una missiones, opinor, in Pannoniam et Illyricum. Lips. Boxhornius coniiciebat: *toties* Ern.

Sic Sugambros. Id accidit Tiberio ipso duce. Vide Dionem 55, 6., in cuius verbis menda, Cantabrique appellantur in Germania, qui revera Sugambri: ut monui olim Antiq. Lect. 1, 6., Sueton. Aug. 21. *Suevos et Sugambros dedentes se in Galliam traduxit, et in proximis Rheno agris collocavit.* Eutropius 7, 9., *Tiberius* CCCC. M. *captivorum ex Germania transtulit, et supra ripam Rheni in Gallia collocavit.* Isidorus non obscure indicat, hos ipsos esse, qui, Burgundiones postea appellati, largiter potuerunt. *Burgundiones*, inquit, *quondam a Romanis subacta interiore Germania per castrorum limites positi a Tiberio Caesare, in magnam coaluerunt gentem, atque ita nomen ex locis sumpserunt, quia crebra per limites habitacula constituta, burgos vulgo vocant. Hi postea rebelles effecti Romanis, plusquam* LXXX ∞. *armatorum ripas Rheni flu-*

sic Suevos regemque Maroboduum pace obstrictum. Posse et Cheruscos, ceterasque rebellium gentes, quando romanae ultioni consultum esset, internis discordiis relinqui. » Precante Germanico annum efficiendis coeptis, acrius modestiam eius adgreditur, alterum consulatum offerendo, cuius munia praesens obiret. Simul adnectebat, « si foret adhuc bellandum, relinqueret materiem Drusi fratris gloriae, qui, nullo tum alio hoste, non nisi apud Germanias adsequi *nomen imperatorium*, et deportare lauream posset. » Haud cunctatus est ultra Germanicus, quamquam fingi ea, seque per invidiam parto iam decori abstrahi intelligeret.

27. Sub idem tempus e familia Scriboniorum Libo Drusus defertur, moliri res novas. Eius negotii initium, ordinem, finem curatius disseram; quia tum primum

minis insederunt, et nomen gentis obtinuerunt. A quo tamen diversus it Ammianus 28, 5. qui originem eorum a Romanis trahit: *Gratanter ratione gemina principis acceptae sunt litterae; prima, quod iam inde temporibus priscis sobolem se esse Romanam Burgundi sciunt: dein, quod salinarum finiumque caussa Alemannis saepe iurgabant.* Lips. De orthographia nominis vid. Duker. ad Flor. 4, 12., et Oudend. ad Suet. Aug. 21, qui probat *Sygambros.* Ibi etiam de Suevis vide. Ern. Apud Eutropium legendum xxxx. m. patet ex Suetonio Tib. 9.

Maroboduum. V. Vellei. 2, 108, 109. Ern.

Romanae ultioni consultum esset. *Esset* posui, pro *est*, Muretum secutus et Pichenam, quod latinitatem requirere quivis videt. Verba haec in MSS. confundi solere, nemo nescit. Ern.

Nullo tum. Scribendum arbitror *nullo dum*: non enim e persona Taciti, sed Tiberii dicuntur. Pro *nullus dum* etiam apud Liv. 29, 11., irrepserat *nullus tum*, quod mutatum a Rhen. et aliis. Vid. ibi Drakenb. Ern. In textu expressi *dum.*

Deportare lauream posset. Id est, triumphare. Triumphantes enim ascendere capitolium soliti, et laurum, quam manu tenebant, quaeque in fascibus lictorum, deponere in gremio Iovis: arbitri scilicet victoriae et auctoris. Plura in Excursu D. Lips. In lucerna sepulcrali ap. Passerium t. 1, tab. 27, laurea in gremio Iovis sedentis deposita rem egregie illustrat.

Disseram. Ne quis tentet emendare *edisseram*, quod in hac constructione usitatius est, et alibi quoque contra libros a viris doctis inductum; etiam *disserere* cum

reperta sunt, quae per tot annos rem publ. exedere. Firmius Catus, senator, ex intima Libonis amicitia, iuvenem improvidum et facilem inanibus, ad Chaldaeorum promissa, Magorum sacra, somniorum etiam interpretes impulit: dum « proavum Pompeium, amitam Scriboniam, quae quondam Augusti coniunx fuerat, consobrinos Caesares, plenam imaginibus domum » ostentat: hortaturque ad luxum et aes alienum, socius libidinum et necessitatum, quo pluribus indiciis illigaret.

accosativo dicitur Livio. Vid. Drakenb. ad 41, 6., et Salustio Cat. 5, quem imitator noster. Vid. etiam Cortium ad l. c. Ern.

Dum proavum Pompeium. Ante locem quaerere occepi hoc stemma, et vereor, ut concubium noctis sit, priusquam pertingam. Cur Liboni huic proavus Pompeius, scio; cur Caesares consobrini. In Scribonia amita haereo, quae ex historiis quidem adstruitur saltem matertera maior; nisi placet amitae nomine abusum Tacitum esse. Si non est, sequitur, ut paternum genus etiam (nam de materno constat) huic adolescenti e Scriboniis sit. Et suadet hercle nomen: quia Tacito dicitur Scribonius Libo Drusus. Censeo L. Scribonio Liboni, qui consul cum M. Aotonio fuit, fratrem fuisse alium Scribonium, cuius nepos iste: ita, inquam, ut maritus Pompeiae Scribonius aliquis fuerit. Liquere res nisi ex genesi non potest: quam in Exc. Vide E. Lips.

Amitam Scriboniam. Digna lectu de tota hac re apud Senec. epist. 70. Lips.

Proavum Pompeium, amitam Scriboniam. Prope temerarium est, in his aliquid audere. Video tamen, Scriboniam Augusti etiam Senecae appellari huius Drusi *amitam*. Video at Dioni 48, 16., et Appiano B. Civ. 5, 139., Scribonium Libonem consulem A. U. 719, dici socerum Sex. Pompeii. Huius igitur Scribonii filius, si Pompeiam duxit, sororis suae filiam duxit, quae Romanis non erant iustae nuptiae. Nec vero Pompeiam Sex. F. possum putare, quam cum fausti liberis conservatam Hirtius B. Afr. 95. Florus 4, 2, 90. (haud dubie falso) interfectam cum patruelibus e Sulla scribunt; quod vult Rupertus (Reines. ep. 48.), etsi alibi Hirtianam Magni, Flori Pompeiam Sexti filiam faciat. Utrobique profecto eadem designatur, at Magni filia, Cn. et Sexti soror. Relinquitur, ut suspicemur, si possimus, Sexto aliam fuisse uxorem, ex qua genuerit Pompeiam, Libonis Drusi matrem, antequam Scriboniam duceret. Gron. Adde Ryckium ad h. l. Ern.

Coniunx fuerat. Heinsius l. c. *fuerit*: bene, si e persona Firmii Cati dicta sunt. Sed potest accipi saltem hoc, *quae... fuerat*, e persona Taciti dictum. Vid. ad 1, 53. Ern.

Et necessitatum. Necessitates sunt

28. Ut satis testium, et, qui servi eadem noscerent, reperit, aditum ad principem postulat, demonstrato crimine et reo, per Flaccum Vescularium, equitem romanum, cui propior cum Tiberio usus erat. Caesar indicium haud aspernatus. Congressus abnuit: « posse enim, eodem Flacco internuntio, sermones commeare. » Atque interim Libonem ornat praetura, convictibus adhibet, non vultu alienatus, non verbis commotior (adeo iram condiderat) cunctaque eius dicta

sumptus vel impensae. Et hoc confirmant loca duo posteriora: ut et quae 1, 11., *vectigalia et necessitates*. *Angustiae* autem, quae vox tantopere placet hic Freinshemio, quid aliud sunt quam egestas, inopie? Quae sequitur quidem immodicos sumptus, sed non petitur ex destinato, neque ad societatem placet. Quam belle igitur, *socius libidinum et egestatis!* Immo prodigentiae sumptuum. Proponit ei avitam nobilitatem, ob quam ostendit, eum posse ad imperium pervenire: modo se dignum illo praestet munificentia et conviviis gratiam quaerendo (eo efficacioribus, quod ab hac ambitione remotus esset triparcus Tiberius), nec parceret pecuniae, vel si mutuandum gravibus sub usuris esset quod doneretur (sic enim et Iulius auctor dominationis fecerat); utque ostenderet sese adiutorem consilii, quod dederat, ipse, quasi pro Libone laborans, similiter faciebat, luxuriosus et damnosus; revera, ut plures conscii fierent temerariae ambitionis, per quos Libonem convinceret. GRON. Non possum hic accedere magno Gronovio. *Necessitates* de impensis dici, scio, sed de necessariis, ut 1, 11.; et locis ibi e Lipsio allatis, non, quae fiunt luxuriae caussa: neque impensarum, quae sunt impensae, et quoad sunt necessariae, aliquis socius esse potest, nisi forte hoc sensu, ut partem conferat. Manifeste *libidines* referuntur ad *luxum*: ergo et *necessitates* ad *aes alienum*. Et sic accepere Lipsius l. c. et Freinsh. ERN. Rectiora dat Hillerus, qui Racem. 23, *libidinosas necessitates* sive sodalitates intelligit; ex quibus plura, quae Tacitus dicit, indicia oriri poterant. *Necessitas* sic eo sensu, quo alias *necessitudo*, sumitur, ut ap. Cic. pro Roscio Am. 24, et pro Sulla 1. Conspirat et A. Gell. 13, 3. — Cum Hillero faciunt Broterius et Lamallus.

Reperit. Aurelius: *reperti*: probant Freinsh. et Heinsius l. c. qui insuper vult: *et qui e servis*. Vulgatum quoque commodum est, etsi altera illa ratio frequentior apud nostrum. ERN. — * Wopkens. vulgatum tuetur e locis similibus c. 41. 6, 31. 15, 59.

Per Flaccum Vescularium. Qui tamen infra 6, 10., est Vescularius Atticus insidiarum in Libonem internuncius. LIPS.

factaque, cum prohibere posset, scire malebat: donec Iunius quidam, tentatus, ut infernas umbras carminibus eliceret, ad Fulcinium Trionem indicium detulit. Celebre inter accusatores Trionis ingenium erat, avidumque famae malae. Statim corripit reum, adit consules, senatus cognitionem poscit: et vocantur Patres, addito, consultandum super re magna et atroci.

29. Libo interim, veste mutata, cum primoribus feminis circumire domos, orare adfines, vocem adversum pericula poscere, abnuentibus cunctis, cum diversa praetenderent, eadem formidine. Die senatus, metu et aegritudine fessus, sive, ut tradidere quidam, simulato morbo, lectica delatus ad fores curiae, innisusque fratri, et manus ac supplices voces ad Tiberium tendens, immoto eius vultu excipitur. Mox libellos et auctores recitat Caesar, ita moderans, ne lenire, neve asperare crimina videretur.

30. Accesserant, praeter Trionem et Catum accusatores, Fonteius Agrippa et C. Vibius, certabantque,

Et vocantur patres. Faërnus legebat: *Senatus cognitionem poscit: advocantur patres.* Frustra. *Vocari* in tali re dicitur senatus, non *advocari*. Tum hic transitus per *et* frequens Tacito et aliis. Ern.

Veste mutata. Sordidatus. Cic. Pis. 41. A. Gell. 3, 4.

Vocem. Id est patrocinium, defensionem. Worr. Sic Porc. Latro contra Catil. c. 23, 27. Vell. 2, 66.

Eadem formidine. Omnes enim timebant principis offensam. Lips.

Simulato morbo. Vere aegrotasse Dio narrat 57, 15.

Lectica delatus. Quod receptum in solis aegris. Nam lecticae quamquam iam vulgatae, tamen spernebantur adhuc a curiae aditu. Sueton. de Tib. 30. *Nunquam curiam nisi solus intravit: lectica quondam introlatus aeger comites a se removit.* Lips.

Innisusque fratri. Puto L. Scribonio Liboni, qui hoc anno consul. Lips. Parum id probabile videtur Ryckio.

Manus..... voces tendens. Vid. ad 3, 20. Ern.

Libellos et auctores. Libellos, qui continerent crimina: *auctores*, qui indicia fecissent. Ern.

C. Vibius. Libri scripti et editi

cui ius perorandi in reum daretur: donec Vibius, quia nec ipsi inter se concederent, et Libo sine patrono introisset, singillatim se crimina obiecturum professus, protulit libellos, vecordes adeo, ut consultaverit Libo, « an habiturus foret opes, quis viam Appiam Brundi-

habent *C. Livius*, pro quo Lipsius coniiciebat *Clavius*. Post omnes consensere ex Ann. 4, 28, 29. rescribendum *Vibius*. Idque ita evidens est, ut non dubiterim cum Ryckio recipere. Dissentiont in praenomine, cum aliis, C., aliis Q. placeat; sed quia 4, 13. 28. sine praenomine in scriptis nominatur, ut etiam dedit Gronovius, optimum duxi cum Ryckio servare *C. Vibium*. Ern.

Certabantque cui ius. Ut quondam in causa Verrina Cicero et Caecilius: idque genus caussae *divinationem* vocabant. Ern.

Singillatim se crimina. Ut fecit Cicero in Verrem, actione prima, et fieri voluit Nero. V. Suet. Ner. 15. et quae ibi diximus. Ern.

Vecordes adeo. Hoc vitio Libonem non absolvo. Vereor tamen, ne Tacito hic exciderit, quale Floro 1, 7, cum τέχνασμα Tarquinii, eminentia papaverum capita demetentis, *superbiam* vocavit. Speciem stultitiae obtendi agnosco: sed sub ea rem atrocem velatam diffiteri nequeo. Nec tam stolida quam perplexantis ea oratio videtur, qui rogare aperte non auderet, an maiorem habiturus esset, quam quisquam privatorum: ad quantam accederet forsan nemo, propinquius tamen nemo accederet principe: denique an principatu potiturus esset? Omnis superlatio, quam vocant rhetores, exprimit, quod fieri non quit, ut quod summum veri est, intelligamus. Darius pecuniam deferebat Alexandro, *quantam tota Macedonia caperet*. Et solent in consultationibus istis perplexim loqui, dum vanum e re in dubios exitus veniae patrocinium praeparant, qui spei vetitae indulgent. Sic iste patrum nostrorum memoria consulebat, an in capitato argento suam faciem quandoque visurus esset. Gron.

Quis viam Appiam. Non temere de via Appia consultavit vanum caput, quia ea inter romanas vias longissima, et quasi regina, ut ait Statius Sylv. 2, 2, 12.... *qua limite noto Appia longarum teritur regina viarum.* Sed pertinuitne ea Brundisium usque? Negat Frontinus de Aquaeductibus, qui ultra Capuam non porrigit, *Appia aqua*, inquit, *inducta est ab Ap. Claudio censore, qui et viam Appiam a porta Capena usque ad urbem Capuam muniendam curavit.* Adfirmat tamen hic Tacitus, et Strabo prolixe 6. p. 233. et 6. p. 283. et Horatius Ep. 1, 18, 20, *Brundisium melius Numici via ducat, an Appi.* aliique. Omnes bene. Nam Appius ipse non hercle ultra Capuam perduxit. Nec potuit quidem, ut fines tunc erant imperii romani. Perduxit postea sive C. Gracchus tribunus, qui plerasque vias fecit, refecit; sive C. Caesar, qui curator viae Appiae non leviter in eam impendit: sive Augustus: de quo inscriptiones priscae, S. P. Q. R. QVOD. VIAE. MVNITAE. SVNT. Nam certum aliquid non

sium usque pecunia operiret. » Inerant et alia huiuscemodi, stolida, vana: si mollius acciperes, miseranda. Uni tamen libello manu Libonis nominibus Caesarum aut senatorum additas atroces vel occultas notas, accusator arguebat. Negante reo, agnoscentes servos per tormenta interrogari placuit. Et, quia vetere senatusconsulto quaestio in caput domini prohibebatur, callidus et novi iuris repertor, Tiberius, mancipari singulos actori publico iubet: scilicet, ut in Libonem ex servis salvo senatus-consulto, quaereretur. Ob quae posterum diem reus petivit: domumque digressus, extremas preces P. Quirino propinquo suo ad principem mandavit.

alii non ego inveni. Lips. Plura dat On. Panvin. in descr. U. R. apud Graev. A. R. t. 3. p. 252.

Atroces vel occultas. Quae ad mortem eorum pertinerent, aut caedem. Lips. Potius ad defixiones magicas spectasse videtur Ryckio, quo faciunt dicta ad c. 27. et 28. Cf. et c. 69.

Vetere senatus-consulto. Quando et a quo latum id SC. quaero? Sana antiquum est, et Cicero pro Deiot. 1. et pro Mil. 22. referre videtur ad morem maiorum potius quam ad legem. Derogatum ei legi antiquitus, in caussa incesti. Pro Milone ib. Iurisconsulti excipiunt etiam adulterii crimen, fraudati census et maiestatis l. 1. C. de quaestion. l. 9. c. 41. Lips.

Novi iuris repertor Tiberius. Immo infamia huius inventi penes Augustum: erratque noster, si non errat Dio 55, 5. Ὅτι δὲ οὐκ ἐξὸν ἦν δοῦλον κατὰ δεσπότου βασανισθῆναι, ἐκέλευσεν ὁσάκις ἂν χρεία τοιοῦδέ τινος γένηται, τῷ δημοσίῳ αὐτὸν, ἢ καὶ ἑαυτῷ πιπράσκεσθαι, ὅπως ἀλλότριος τοῦ κρινομένου ὢν ἐξετάζηται, οἱ μὲν ᾐτιῶντο, ὅτι ὁ νόμος τῇ τοῦ δεσπότου μεταλλαγῇ καταλύεσθαι ἔμελλεν. Lips.

Actori publico. Mancipari, mancupio tradi: πιπράσκεσθαι sive vendi, dixit Dio. Supra 1, 73. *Hortisque venditis statuam Augusti simul mancipasset*. Cf. 3, 67. Sed quis *publicus actor?* non alius, quam publicus sive servus sive libertus: proprio tamen munere, qui res rationesque rei publ. administrabat. Plura in Exc. F. Lips.

* *Scilicet... ut... quaereretur*. Haec verba, utpote interpolata, expuncta cupi. Mendoza. V. Burm. syll. epistol. t. 2. p. 59.

P. Quirinio propinquo suo. Est P. Sulpicius Quirinius, qui Aemiliam Lepidam habuit uxorem: unde adfinitas. Nam ipse ignobilis. Lips. *Quirino* est in cod. in prima Beroald. et Aldina, ut notavit I. Gron. Sic habent etiam edd. Frobenianae. Atque sic Latini in inscriptionibus et alibi. Itaque non dubitavi, hanc scripturam post Rychium et I. Gron. recipere. Adde Duker. ad Flor. 4, 12.

31. Responsum est, «ut senatum rogaret.» Cingebatur interim milite domus, strepebant etiam in vestibulo, ut audiri, ut adspici possent: cum Libo, ipsis, quas in novissimam voluptatem adhibuerat, epulis excruciatus, vocare percussorem, prensare servorum dextras, inserere gladium: atque illis, dum trepidant, dum refugiunt, evertentibus adpositum mensa lumen, feralibus iam sibi tenebris, duos ictus in viscera direxit. Ad gemitum collabentis adcurrere liberti: et, caede visa, miles abstitit. Accusatio tamen apud patres adseveratione eadem peracta, iuravitque Tiberius, «petiturum se vitam quamvis nocenti, nisi voluntariam mortem properavisset.»

32. Bona inter accusatores dividuntur: et praeturae extra ordinem datae his, qui senatorii ordinis erant. Tunc Cotta Messallinus, «ne imago Libonis

Sic volebat et Matius in Verisim. Ern. Ryckius bene et ad numum provocat. Vide Vaillant NN. fam. tab. 135.

Milite domus. Qui necessitatem ostenderent, et sponte aut vi pereundum. Lips.

Strepebant etiam in vestibulo. Velim, *strepebantque iam in v.* Gron. Ante Pichenam erat *strepebantque etiam*, velut in ed. Lips. Sed vett. edd. inde a Beroaldo omnes *strepebant etiam.* Ern. Heinsius l. c. malebat *iam et in v.*

Vocare percussorem. I. e. aliquem, cuius manu periret. Hic locus confirmare potest suspicionem nostram de loco Suetonii Ner. 47. Ern.

Adpositum mensa. Groslotius *mensae*, vel *in mensa.* Hoc melius. Sed *in* potest intelligi, ut alibi. Ern.

Properavisset. Scilicet sibi. Cf. Brouckh. ad Tib. 4, 1, 205.

Praeturae extra ordinem. An supra numerum eos praetores adiectos vult? certe enim unius praetura tantum vacabat. An potius, in annum proximum destinatos eos, extra sortem aleamque comitiorum? Lips. Posterius verius. Ern. Sic et Pisonis accusatoribus aliis sacerdotia, uni suffragium ad honores, promissa 3, 19. insignia praeturae Crispino decreta 11, 4., quaestoria Narcisso 11, 38., consularia Nymphidio, triumphale decus Petronio, Nervae, Tigellino 15, 72. Proh scelera, nec nostro saeculo ignota?

Tunc Cotta Messalinus. Cotta hic inter notas et vibices eius seculi, filius Messallae oratoris, patris optimi degener proles, ut Plinius ait 10, 22. De imaginibus in funere,

exsequias posterorum comitaretur,» censuit: Cn. Lentulus, «ne quis Scribonius cognomentum Drusi adsumeret: supplicationum dies» Pomponii Flacci sententia constituti. «Dona Iovi, Marti, Concordiae, utque iduum septembrium dies, quo se Libo interfecerat, dies festus haberetur,» L. P. et Gallus Asinius, et Papius Mutilus, et L. Apronius, decrevere: quorum auctoritates adulationesque retuli, ut sciretur, vetus id in re publ. malum. Facta et de mathematicis magisque Italia pellendis senatus-consulta: quorum e numero L. Pituanius saxo deiectus est: in P. Marcium consules, extra portam Exquilinam, cum classicum canere iussissent, more prisco advertere.

deque hoc interdicto, non repeto ea, quae scripsi in Electis 1, 29. Sic Bruti et Cassii imagines abolitae, infra libro 3, 76. LIPS.

Ne quis Scribonius. Ita praenominibus simile quid olim factitatum. V. Liv. 6, 20. Sueton. Tib. 1. ERN.

Ut dona Iovi, Marti. Delendam *ut* particulam putat Freinsh. recte, ut opinor. Alterum *utque* fecit, ut putaret librarius, in principio *ut* excidisse. ERN. Omisit et Crollius, bene. Expunxi.

L. P. et Gallus Asinius. Vereor, ut elapsum exscriptori sit aliquod nomen. Divisabam olim *L. Paetus, Gallus Asinius.* Paetos sane illo aevo in senatu fuisse, docet 15, 6., ubi Caesonius Paetus. Quid si etiam, *L. P. et Gallus Asinii?* ut praenominibus distinguat plures eius gentis. Nam Asinii aliquot senatores, immo consulares, uti infra dicam. LIPS. Fortasse. *L. Piso et Gallus Asinius.* GRON. *L. Publius* dedit Ryckius: quod probari non potest. Freinsh. etiam coniicit *Plancus* vel *Paullus.* Frustra viri docti ingenium exercent in hoc loco: quando nulla veri ansa datur, nisi una litera initialis, quae pluribus nominibus est communis. Divinatio in talibus est, non iudicium. ERN.

Facta et de mathematicis. Immo repetita potius. Nam veteri lege edictoque pridem amota e re publ. illa pestis. Adde quae in Exc. G. LIPS. De abusu nominis mathematicorum vide A. Gell. 1, 9.

Saxo deiectus est. Tarpeio. Ita dicebant, sine alia additione, Plautus Trin. 2, 1, 30., *Qui in amore* (malim *amorem*) *praecipitavit, peius perit, quam si saxo saliat.* Lucret. 3, 1028. LIPS.

Extra portam Exquilinam. Supplicia pleraque apud Romanos sumi solita extra portas: credo, ne frequenti sanguine et caede contaminari oculi civium, aut delibari videretur libertas. Exempla in Exc. *H.* LIPS.

Classicum canere. Non cuilibet e

33. Proximo senatus die multa in luxum civitatis dicta a Q. Haterio, consulari, Octavio Frontone, praetura functo: decretumque « ne vasa auro solida ministrandis cibis fierent: ne vestis serica viros foedaret. » Excessit Fronto, ac postulavit « modum argento, supellectili, familiae. » Erat quippe adhuc frequens senatoribus, si quid e re publ. crederent, loco sententiae promere. Contra Gallus Asinius disseruit: « Auctu imperii adolevisse etiam privatas opes; idque non novum, sed e vetustissimis moribus. Aliam

plebe doctorum natus mos. Cum civi rei capitalis dies dicta esset, classicum in celeberrimis urbis locis canebat, et postremo ante ianuam damnati. Plutarchus in Gracchis p. 836. Sen. de Ira 1, 16. In Commentaria M. Sergii apud Varronem L. L. 5. *Quo die comitia erunt, in arce classicum canat, endo* (sic emendo) *circumque moeros, et ante privati huiusce T. Quinctii Trogi scelerosi hominis hosticum* (lege *hostium*) *canat, et ut in campo cum primo luci adsit.* Seneca iterum huc respexit Epist. 17. Puto et Lucilius, hoc versu trochaico Sat. 26, 32. *Rauco concionem sonitu et curvis cogant cornibus.* Nec Romae solum et inter cives servatus ille mos: sed etiam in provinciis, nisi fallunt me declamatores (et hercle vereor, ut animi ingeniique caussa fallant) apud Senecam patrem Controv. 25., de Flaminia, qui inter coenam noxium punivit. Capito: *Fit a praecone silentium: adhibentur deinde legitima verba: canitur ex altera parte classicum.* Cassius Severus: *Si tribunal conscenderit convivali veste: si cum classicum canere debeat, symphoniam canere iusserit.* Lips. Posteriora haec male Cassio Severo tribuuntur: inspice locum Senecae.

Mare prisco. Supplicium prisci moris quale, pete a me ad 15, 60. Lips.

Praetura functo. Qui munus scil. ipsum gesserat, alii tum erant praetorii, nomine tenus, praetoria insignia adepti, ut bene monet Freinshem.

Ne vasa auro. Vide luxum eius aevi, et gratulare saeculo nostro. Dio 57, 15,, paullo communius id concipit: quasi interdicta omnia vasa auri, nisi quae ad sacra. Lips.

Ne vestis serica. Nulim erres: distincta genera vestium olim: byssina, bombycina, serica: quae persequor et evolvo in Exc. *I.* Lips. Male interpretes reddunt per *habits de soie.*

Excessit. In dicenda sententia rei, de qua agebatur, aliud quid addidit. infra c. 38., id nostro est *egredi relationem.* Cf. 4, 74. 13, 49.

Modum argento. Id est, certum pondus numerumque definiri voluit: tot pondo argenti, tot servos, talem supellectilem. Lips.

Erat quippe. De hoc more vide Obs. mearum 1, 22. Gron.

apud Fabricios, aliam apud Scipiones pecuniam; et cuncta ad rem publ. referri: qua tenui, angustas civium domos, postquam eo magnificentiae venerit, gliscere singulos. Neque in familia et argento, quaeque ad usum parentur, nimium aliquid, aut modicum, nisi ex fortuna possidentis. Distinctos senatus et equitum census, non, quia diversi natura, sed ut locis, ordinibus, dignationibus antistent, taliaque ad requiem animi, aut salubritatem corporum parentur. Nisi forte clarissimo cuique plures curas,

Aliam apud Scipiones pecuniam. Larga significatione pecuniam dixit, ut les decemviralis, et iurisconsulti. Lips.

Cuncta ad rem publ. referri. Aliter haec dicta, quam vetere latinitate. Intellige: omnia esse talia, qualis res publica eiusque conditio. Ern.

Gliscere singulos. Vir nobilis corrigit, *gliscere in singulos:* ut suppleatur, *magnificentiam.* Nam *gliscere singulos* Latine non dici putat; certe non esplicare, quod auctor dicere voluerit: nisi forte senserit, unumquemque indulgere sibi et velut in lubrico ferri. Nimirum putavit, *gliscere* Latinum esse Gallicum *glisser*: quae multum differunt. *Gliscere* Latinis est crescere. Vid. Nonium c. 1. Et saepe sic usurpat ipse Tacitus. Hic *gliscere singulos*, est augeri opibus, crescere paratu et nitore instrumenti rerumque necessariarum ad victum et cultum. Gron. Adde Gebhard. et Drakenb. ad Liv. 6, 14. Ern.

Talesque ad requiem animi. Quid est illud, *tales?* Censeo rescribendum, *dignationibus antistent, aliisque, quae ad requiem.* Ideo (inquit bonus patronus luxuriae) repertum discernere censum senatorum equitumque a plebe: non solum ut loco, ordine, dignitate praemineant, sed etiam supellectile, veste, aliisque quae animo aut corpori cara. Potes etiam legere, *ita aliis quae ad.* minusque recedes a scriptura. Lips. Distinguo et lego: *non quia diversi natura, sed ut locis, ordinibus, dignationibus antistent et aliis, quae ad requiem animi aut salubritatem corporum parentur.* In qua oratione multiplex ἔλλειψις obscuritatem facit, et occasionem mendo dedit. Intelligendum enim inter τὸ *sed ut* ex superioribus τὸ *quia*, et post τὸ *dignationibus* ex sequenti τὸ *antistant* intra idem comma; denique ante τὸ *antistent* particula comparativa. Est enim integrum: *non quia diversi natura sint, sed quia, quemadmodum locis, ordinibus, dignationibus antistant, sic antistent et aliis.* Gron. Sic ante emendarat Grotius, idque receptum a Ryckio: quod non sum ausus imitari, quia altera Lipsiana: *sed ut l. o. d. antistent, ita aliis, quae*, non minus probabilis; quam etiam probavit Pichena, qui testatur se in cod. Med. reperisse *talisque.* Ern. *Talisque* ortum per errorem ex *talia-*

maiora pericula subeunda; delenimentis curarum et periculorum carendum esse.» Facilem adsensum Gallo, sub nominibus honestis, confessio vitiorum et similitudo audientium dedit. Adiecerat et Tiberius, «non id tempus censurae: nec, si quid in moribus labaret, defuturum corrigendi auctorem.»

34. Inter quae L. Piso «ambitum fori, corrupta iudicia, saevitiam oratorum adcusationes minitantium» increpans, «abire se et cedere urbe, victurum in aliquo abdito et longinquo rure» testabatur: simul curiam relinquebat. Commotus est Tiberius, et, quamquam mitibus verbis Pisonem permulsisset, propinquos quoque eius impulit, ut abeuntem auctoritate vel precibus tenerent. Haud minus liberi doloris documentum idem Piso mox dedit, vocata in ius Urgulania, quam supra leges amicitia Augustae extulerat. Nec aut Urgulania obtemperavit, in domum Caesaris,

que, ut visum Hillero Racem. 25. Ceterum hic quisque suo sensu abundet.

Confessio vitiorum. Possit legi *consensio.* Lips. Absit, ut mutemus, quod pulcherrime dictum est. Neque vero haec confessio est Galli, ut censuit Freinsh. qui παραφράζει. *Huic Asinii orationi non difficulter assensi sunt reliqui, qui, quod ipsi similiter animati essent, gratum habebant exstitisse virum primarium, qui iisdem, quibus ipsi tenebantur vitiis, teneri se confiteretur, et tamen obtegendae eorum turpitudini honesta nomina reperire potuisset.* Immo, Impudentia, inquit, plurium, qui praetextu et vocabulis *commodorum* et *necessariorum* luxuriam suam tantum non prodebant, et palam confitebantur, et quod haec istis similes audiebant. *Confessio* est illorum, qui post Gallum sententias dixere: *similitudo audientium* est illorum, qui non sunt locuti, sed verbo aut manu promissa assensere, aut denique pedibus in eam sententiam iere. Defendere turpia instar confessionis est insitiorum vitiorum ludit pari suavitate 14, 11, *adverso rumore Seneca erat, quod oratione tali confessionem scripsisset.* Gron.

Liberi doloris. Eleganter. Sic ap. Cic. 12. ep. 28. *liber in ulciscendo. Liber dolor* est, cum ea dicas, facias, quae dolor suadet, nihil timens cuiusquam odium, aut iras etc. Ern. —* Cf. Horat. Epod. 4., Quinct. 11, ab. init. 18, 2. Declam. Wopk.

spreto Pisone, vecta; aut ille abstitit, quamquam Augusta «se violari et imminui» quereretur. Tiberius hactenus indulgere matri civile ratus, ut, «se iturum ad praetoris tribunal, adfuturum Urgulaniae,» diceret, processit palatio, procul sequi iussis militibus. Spectabatur, occursante populo, compositus ore, et sermonibus variis tempus atque iter ducens; donec, propinquis Pisonem frustra coërcentibus, deferri Augusta pecuniam, quae petebatur, iuberet. Isque finis rei; ex qua neque Piso inglorius, et Caesar maiore fama fuit. Ceterum Urgulaniae potentia adeo nimia civitati erat, ut testis in caussa quadam, quae apud senatum tractabatur, venire dedignaretur: missus est praetor, qui domi interrogaret: cum, virgines vestales in foro et iudicio audiri, quotiens testimonium dicerent, vetus mos fuerit.

35. Res eo anno prolatas haud referrem, ni pretium foret, Cn. Pisonis et Asinii Galli super eo negotio diversas sententias noscere. Piso, «quamquam afuturum

8. *Missus est praetor.* An *misso praetore.*

Spreto Pisone. Hoc quoque exquisita latinitate. Spernere dicuntur leges, iudices, accusatores, qui se impune peccare posse putant, fiducia potentiae, opum etc. Horat. Epod. 4., de libertino: *In quatuordecim sedilibus contemto Othone sedet*, ubi v. Bentl. Adde Clav. Cicer. in v. *contemnere*. Similiter καταγελᾶν νόμων dixit Lucian. in Toxari c. 2. Ern.

Ille abstitit. In cod. Gron. testatur esse *illi abscissit*. Unde coniicere licet a Tacito fuisse *abscessit*, quod eandem sensum habet. Xenoph. Mem. Socr. 2, 9., de Archidemo accusante sycophantas Critonis: [illegible], *non abscessit*, non omisit, aut deposuit accusationem. Ern.

Missus est praetor. Quod in egregiis personis observari Paullus iubet D. 12, 2. l. 15. De iureiur. *Ad personas egregias, eosque, qui valetudine impediuntur, domum mitti oportet ad iurandum.* Lips.

Res eo a. p. P. Pithoeus Adv. 2, ult, *res tum prolatas* ob ferias messium et vindemiarum tempore indici solitas perhibet; Crollius in eo caussam quaerit, quod princeps se afuturum dixerat, unde mox *res dilatae* narrentur. Rerum dilationi actus earum opponitur. Cf. Suet. Aug. 32,

Quamquam absuturum se dixerat, Omnino sic legendum. Atqui non

se dixerat Caesar, ob id magis agendum,» censebat, «et, absente principe, senatum et equites posse sua munia sustinere, decorum rei publ. fore.» Gallus, quia speciem libertatis Piso praeceperat, «nihil satis illustre, aut ex dignitate populi romani, nisi coram et sub oculis Caesaris: eoque conventum Italiae et adfluentis provincias praesentiae eius servanda,» dicebat. Audiente haec Tiberio ac silente, magnis utrinque contentionibus acta: sed res dilatae.

36. Et certamen Gallo adversus Caesarem exortum est. Nam censuit, in quinquennium magistratuum

abfuit, ut e seqq. colligas. Ita est: sed dixerat, ut saepe, et haec talia ex usu aut caussa simulabat. Lips. In cod. Med. est *afuturum:* quod recepi. Millies litera *b* temere addita huic verbo, et sublata per codd. e viris doctis. v. Gebh. et Drakenb. ad Liv. 4, 2. 26, 41., et qui ibi laudantur. Ceterum etiam I. Gron. in MS. se reperisse testatur mox *agendas, senatum* et *posse.* Unde Taciti scripturam hanc facit: *ob id magis agendas censebat, et, absente principe, senatum et equites posse sua munia sustinere, decorum rei publicae fore.* Mirandum est, Beroaldum et Pichenam hoc non vidisse, et uno versiculo illum ter mutasse lectionem codicis, sine caussa. Ceterum in utraque lectione aliquid duri est in verbis *ob id magis.* Post *quamquam* intelligi debere *tamen*, clarum est. Ei non satis convenit *ob id magis*: sed desideratur *haud minus.* Haud mutari potuisse in *ob id*, facile intelligitur; *magis* autem et *minus* saepe permutata esse in libris scriptis, observarunt viri docti. Vide quos laudat Drakenb. ad Liv. 45, 24. Cetera, *et.... senatum.... posse*, sunt meliora, eaque recepi. In ed. Rhenani est vitio operarum *adfuturam*, quod in Aldinam hinc irrepsit. Ern. Probarem cum Gron. et Crollio *agendas*, ni a voce *res* nimis procul abesset. Recte se habet vulgatum. Sic et *ob id magis* non mutandum. Sensus est: *multo magis* absente principe agendum. Ratio patet.

Senatum et equites p. sua munia s. Equitum munia sunt iudicia. Nam, etsi iudiciorum administratio communis tum fuit senatui et equiti: tamen usus loquendi tulit, ut equitibus, nomine quidem, solis tribueretur. Sic *decuriae equitum* de iudicibus ap. nostrum 14, 20., et Sueton. Tib. 41., ubi v. quae diximus in Excursu. Lips. Quae non convelluntur iis, quae contra dixit Oudend. Adde in pr. Plinium H. N. 33, 2. Ern.

Servanda. Habeo, quo vulgatum tuear: malim tamen *servandas.* Gron. Ceterum in MS. unico est ante *et ei adst.* Ern. *Ei* necessario exprimendum iudicat Crollius. Sufficit intelligi.

Censuit in quinquennium. Non a

comitia habenda: utque legionum legati, qui ante praeturam ea militia fungebantur, iam tum praetores destinarentur: princeps duodecim candidatos in annos singulos nominaret. Haud dubium erat, eam sententiam altius penetrare, et arcana imperii tentari.

se id iuvenit Gallus, sed imitari decretum C. Caesaris voluit, de quo Appianus, in persona M. Antonii, Civil. 2, 128., Ἡμεῖς γὰρ αὐτοί σχεδὸν ἅπαντες, οἱ μὲν ἤρξαμεν ὑπὸ τῷ Καίσαρι· οἱ δὲ ἔτι ἄρχομεν, αἱρετοὶ πρὸς ἐκείνους γενόμενοι· οἱ δὲ ἐς τὸ μέλλον ἄρχειν κεχειροτονήμεθα. Ἐς γὰρ πενταετὲς, ὡς ἴστε, καὶ τὰ ἀστικὰ ἡμῖν καὶ τὰ ἐτήσια, καὶ τὰ τῶν ἐθνῶν ἢ στρατοπέδων ἡγεμονίας διετάξατο. De quo etiam Suet. sentit in Iulio 76. *Magistratus in plures annos ordinavit.* Lips. Id. Vitell. 11, *Comitia in decem annos ordinavit.* Ern.

Utque legionum legati. In exercitu duplices legati, consulares et praetorii. Consularis toti exercitui, praetorius legioni uni praesidebat. At ecce Gallus, quia multae legiones, et plures sane quam quotannis praetores (nam ad 25 aut 26 illo aevo erant) Gallus, inquam, hic blanditum legatis ivit, et, ut putabat, Caesari. Voluit illos, qui ab eo praepositi ante praeturam, iamtum praetores designatos eo ipso facto esse, et sequenti anno inire. Quid amplius? *duodecim candidatos in singulos annos a principe nominari.* Sed cuius rei candidatos? Legationis, an praeturae? Si istud, tum augeatur valde praetorum numerus, aut certe praetoriorum, quod tamen Gallus callida suasit novo reperto, quia Caesar iuraverat, Ann. 1, 14., se numerum duodenarium in praetoribus non excessurum. At nunc potest excedere, sed alio titulo et mantello. An placet legationis candidatos accipi? et ut Caesar quotannis omnes illos nominet, solusque comitia haec peragat? Neque id sperno: sed sprevit valde Tiberius, qui totum hoc caput eius sententiae nec refutatione, immo nec repetitione dignum censuit: et in oratione reiicit prius caput tantum, de magistratibus in quinque annos. Lips. Immo prius verum est. *In annos singulos* intellige de quinque annis, in quos magistratus ordinandi ex ipsius sententia. Ita princeps nominabit candidatos 60, et quidem candidatos sine repulsa et ambitu designandos, ut loquitur 1, 15., utrum praeturae tantum, an etiam consulatus, aliorumque magistratuum, non dixerim. Etenim qualis consulum creatio fuerit tum, incertum, auctore ipso Tacito 1, 81. Sed tamen et ibi candidatorum mentio. Itaque credam, non de sola praetura locum intelligendum esse. Ab initio quatuor candidatos nominaverat l. c. adulator duodecim concedi vult. Ern.

Arcana imperii. Quare? Quia validi nimis illi electi fuissent, et potuissent tractu in principem coire. Item odia serebantur in ipsum, et fortasse conspiratio, a repulsis. Et sane ea mens Taciti: quod verba illa mox ostendunt: *favorabili oratione vim imperii tenuit;* quae reso-

Tiberius tamen, quasi augeretur potestas eius, disseruit: « Grave moderationi suae, tot eligere, tot differre. Vix per singulos annos offensiones vitari, quamvis repulsam propinqua spes soletur: quantum odii fore ab his, qui ultra quinquennium proiiciantur: unde prospici posse, quae cuique tam longo temporis spatio mens, domus, fortuna? superbire homines etiam

luta igitur, et velut enervata fuisset, illa sententia. Nam addo etiam, inter arcana imperii esse, ut princeps gratiae et beneficii sit potens: vix aut non esset, in tam longum tempus honoribus semel datis. Lips. Alii aliter explicant hunc locum. Mihi sic videtur. *Arcana imperii* et *dominationis* apud Tacitum, id quod comparandis locis ceteris, infra 59. H. 1, 4. intelligi potest, sunt artes ab Caesare et Augusto, suggerente in primis Maecenate, inventae, ad imperium summum et comparandum et retinendum, et instituta Caesarum eodem comparata. *Arcana* vocantur, quia non in vulgus nota erant, sed occultabantur, ne animadverterentur consilia dominandi, et quod sub iis dominandi cupiditas, et vis ipsa dominationis latebat. Ergo sensus verborum Taciti hic videtur esse: omnibus apparebat, istam sententiam pertinere ad res, quae in deliberationem senatus non cadebant, et de quibus sententiam dicere senatores non consuessent, sed propriae essent imperatoribus. Nam magistratus ordinare in plures annos, candidatos nominare, erat inventum Caesaris et Augusti, pertinens ad dominationem comparandam et retinendam. Igitur an et in quot annos ordinandi magistratus essent, quot candidati nominandi in singulos annos, imperatoris erat videre et decernere, non senatus. Ea porro sententia patefieri artes dominandi, quas occultas esse volebant imperatores. Bis ergo peccabat Gallus. Primo, quod in senatu decerni volebat, in quot annos comitia haberentur, quod fuerat imperatorum ante, auctore Caesare: deinde, quod significabat etiam adulatione illa, qua duodecim candidatorum nominandorum potestatem Tiberio fieri volebat, non ignorare se, in eo esse aliquid, quod ad augendam potentiam excogitassent imperatores. Nam ignorari istas suas artes volunt dominandi cupidi, nec de iis verba fieri, quibus sibi exprobrari dominationem putant. Atque ad hunc fere modum interpretatur hunc locum etiam Ryckius. Ern.

Quasi augeretur. In Mediceo *auretur* legitur, voce admutilata. Illa vera lectio. Augebatur enim potestas, cum in eius manum comitia tot annorum, nova ratione, darentur. Lips.

Grave moderationi suae tot. Nam ante ita moderatus erat, ut quatuor tantum nominaret. 1, 15. Ern.

Mens, domus, fortuna. Quae mens? utrum nimirum bona, an animus rei publ. infensus 4, 70. 6, 24. non ex hac tantum continuatione spei, sed undecumque. *Domus*, familia, gens, cognatio et necessitudines: nam et horum peccata poterant

annua designatione: quid? si honorem per quinquennium agitent? quinquiplicari prorsus magistratus, subverti leges, quae sua spatia exercendae candidatorum industriae, quaerendisque aut potiundis honoribus statuerint.

37. Favorabili in speciem oratione vim imperii tenuit. Censusque quorundam senatorum iuvit. Quo magis mirum fuit, quod preces M. Hortali, nobilis iu-

efficere, ut aliquis in suspicionem veniret, et potestas ei male credi videretur. *Fortuna*, res familiaris, integra an attenuata. Gron.

Honorem per quinquennium agitent. Sermo ad invidiam rem augens. Ut 1, 69., *Compressa a muliere seditione.* Et paullo ante: *confessio vitiorum.* Designati a gerentibus magistratuum potestate, non dignatione, neque gratia differunt: imo maiorem saepe gratiam habent, ut plerumque, a quibus speratur. Adorant ferme solem orientem, et semper, quae sperant homines, ampliora sibi fingunt, quam praesentia vel inveniunt vel aestimant. Unde non mirum, si et ipsi sumerent superbiam quasi meritis quaesitam. Liv. 33, 46. Cic. in Verrem 1, 7. Verebatur igitur haud iniuria, ne quis eorum, qui tot annos in oculis et exspectatione hominum fuissent, vires colligeret ad invadendum imperium. Gron.

Spatia exercendae. Tot mensibus aut diebus petant, et in candida sunto: tot deinde adepti gerant. Neque enim solenniter petere toto anno licebat. Atque hoc est *spatium exercendae candidatorum industriae*, olim legibus finitum. Lips.

Censusque quorundam senatorum. Suet. Vesp. 17. Punctum posui post *tenuit.* Est enim nova sententia. *Que* est praeterea, deinde. V. dicta ad Sueton. Ner. 38. Sic infra 52., *circumferrent. Compulerantque etc.* Ern.

Preces M. Hortali. Ortalus scribitur in Suet. Tib. 47. Ortalus igitur Hortensiae gentis cognomen. Cicero ad Atticum 4, 15. *Ortalus in ea caussa fuit, cuiusmodi solet.* Infanda quaedam de hoc ipso, nisi fallor, Hortensio Valerius Max. narrat 3, 5, 4. sed vocat Corbionem. Anne igitur scribendum *Hortalus Corbio?* an corrupta ea vox, substituendumque, *Ortalus?* alterum certe horum. Principio etiam Valerianae narrationis emendo, *in maximo et ingeniorum et civium amplissimorum proventu.* Facio iudicem nostrum Pighium, cui scriptor hic non medicinam debet, sed vitam. Sed hic Ortalus Hortensii nepos, numquid ex filio? Apparet; nam et Valerius diserte Hortensium eum appellat. Attamen filius magni illius oratoris, bello civili Brutiano periit, praemature. Velleius 2, 71. Sed debuit scilicet iam tunc prolem sevisse, et reliquisse in urbe. Catulli elegiam, quae ad Ortalum est ego censeo esse ad huius avum. Lips. Pro Ortalo ubivis viri docti posuere *Hortalum.* Simili modo Ortensius nonnunquam legitur, ut ap. Grut. 883, 4. Sequior aetas vulgo *ortus* pro *hortus* dixit. Ern.

venis, in paupertate manifesta, superbius accepisset. Nepos erat oratoris Hortensii, illectus a D. Augusto liberalitate decies sestertii, ducere uxorem, suscipere liberos, ne clarissima familia exstingueretur. Igitur, quatuor filiis ante limen curiae adstantibus, loco sententiae, quum in Palatio senatus haberetur, modo Hortensii inter oratores sitam imaginem, modo Augusti intuens, ad hunc modum coepit: « Patres conscripti, hos, quorum numerum et pueritiam videtis non sponte sustuli, sed quia princeps monebat: simul maiores mei meruerant, ut posteros haberent. Nam ego, qui non pecuniam, non studia populi, neque eloquentiam, gentile domus nostrae bonum, varietate temporum accipere vel parare potuissem, satis habebam, si tenues res meae nec mihi pudori, nec cuiquam oneri forent. Iussus ab imperatore, uxorem duxi. En stirps et progenies tot consulum, tot dictatorum! nec ad invidiam ista, sed conciliandae misericordiae, re-

Decies HS. Is est ipse census senatorius, qui sub Augusto fuit: nam auxit eum et produxit. Sunt ista *vigintiquinque millia Philippicum.* LIPS. *Liberalitatem decies sestertii* dicebant veteres, et scripsit haud dubie Tacitus; non *sestertium.* GRON. I. Gron. in MS. Med. clare reperit *sestertii.* Itaque non dubitavi recipere cum Ryckio. Aliis etiam locis veterum scriptorum, etiam sine libris scriptis, recepere viri docti. V. Intt. ad Sueton. Caesar. 50. Aug. 41. Tib. 48. ERN. Vid. omnino Gron. de Pecun. vet. 2, 3. Valor, quem Lipsius statuit, hodiernae rationi non amplius congruit. Male quoque passim Eisenschmidii nostri calculum viros doctos presso pede adhuc sequi video. Saeculi spatio duplicatus argenti valor est. Decies HS. hodie Gallicae monetae ducenties mille libris respondet. Vide Diss. nostram de numi rom. valore in Misc. litt. Argent. 4, 1770. — Dio quoque 54, 17., habet *decies*; sed Suetonius Aug. 41, *duodecies.* De diversis temporibus agi, docet Perizonius de lege Voconia, p. 174. Sic Ern. ad Suet.

Tot consulum. Vaniloqua hominis oratio et falsa: ubi enim isti tot consules, tot dictatores? Certe ego in Hortensia gente unum dictatorem reperio, et consulem unum. Dictatorem anno urbis 467. secessione plebis; consulem Q. Hortensium, huius avum. Sed intelligit fortasse maiores suos etiam ex gente materna. LIPS.

fero. Adsequentur, florente te, Caesar, quos dederis, honores: interim Q. Hortensii pronepotes, D. Augusti alumnos, ab inopia defende. »

38. Inclinatio senatus incitamentum Tiberio fuit, quo promptius adversaretur, his ferme verbis usus: « Si quantum pauperum est venire huc, et liberis suis petere pecunias coeperint, singuli nunquam exsatiabuntur, res publ. deficiet. Nec sane ideo a maioribus concessum est, egredi aliquando relationem, et, quod in commune conducat, loco sententiae proferre, ut privata negotia, res familiares nostras hic augeamus, cum invidia senatus et principum, sive indulserint largitionem, sive abnuerint. Non enim preces sunt istuc, sed efflagitatio, intempestiva quidem et improvisa, cum aliis de rebus convenerint patres, consurgere, et numero atque aetate liberum suorum urgere modestiam senatus, eandem vim in me transmittere, ac

9. *Eandem vim in me transmittere.* Codex Rhenani, *transmerei.* Forte, *transmeare*: sed nihil temere mutandum, nisi minus mendosus liber eo invitet.

Adsequentur florente te. *Adsequantur* Acidalius. Non placet: certius enim omen in vulgata, etsi ratum non fuerit. Gron.

Inclinatio senatus. Quare illa impedivit, aut arcuit? debuisset incitare: nam videri volebat omnia per senatum agere. Sed hic aliud: ista inclinatio popularitatem quandam referebat, at severum principem, quasi ad famam et gratiam componebat: spretum Tiberio. Fortesse etiam, quia sponte volebat dare, et solus gratiam habere, non ob aliis invitatus aut impulsus. Lips.

Preces sunt istuc. I. Gron. in MS. legit *istut* pro *istud*, quod ille probat. Sed illud *istut*, si quidem acutius ceteris in hac voce legenda vidit Gronovius, potest esse factum ex *istuc*, pro quo saepe librarii reposuere *istud*, ut docuere viri docti ad Liv. 28, 26. 42. etc. Ern. — * *Istuc*, bene. Sic 1, 42. H. 1, 84. Wopk.

Eundem vim. Prisca scriptura, *in me transmerei*: ex quo Beatus, *transumere.* Legebam, *eadem*, *invidiam in me transmittere*: vel etiam; *tandem vim.* Primo, inquit, urgent modestiam senatus, denique velut vim mihi adhibent, et aerarium perfringunt. Vim dico, quia velut pro sententia dicunt, et senatus assensum capiunt, aut captant; cui parere me sit necessum. Lips. Opti-

velut perfringere aerarium: quod, si ambitione exhauserimus, per scelera supplendum erit. Dedit tibi, Hortale, D. Augustus pecuniam, sed non compellatus, nec ea lege, ut semper daretur. Languescet alioqui industria, intendetur socordia, si nullus ex se metus aut spes; et securi omnes aliena subsidia exspectabunt, sibi ignavi, nobis graves? » Haec atque talia, quamquam cum adsensu audita ab his, quibus omnia principum, honesta atque inhonesta, laudare mos est; plures per silentium aut occultum murmur excepere: sensitque Tiberius: et, cum paullum reticuisset, « Hortalo se respondisse » ait: « ceterum, si patribus videretur, daturum liberis eius ducena sestertia singulis, qui sexus virilis essent. » Egere alii grates; siluit Hortalus, pavore, an avitae nobilitatis, etiam inter angustias fortunae, retinens. Neque miseratus est posthac Tiberius, quamvis domus Hortensii pudendam ad inopiam delaberetur.

39. Eodem anno, mancipii unius audacia, ni mature

10. *Domus Hortensii.* Forte *Hortensia.*

me habet vulgatum: nam et *vis* infertur pudori: vis etiam est, cum aliquid *extorquet improbitas*, ut loquitur Arbiter c. 87., cui concedit frontis imbecillitas. Sic 15, 36., *Ergo ut in privatis necessitudinibus proxima pignora praevalerent, ita P. R. plurimam vim habere, parendumque retinenti.* Gron. I. Gron. e prisca scriptura, quam Berould. et Rhen. ed. pr. retinuera, legi vult *transiicere.* Aldus edidit *transmitti*, Gryph. *transmittere*, Ern. Hillerus Racem. 25. legendum suadet *transferre*; Crollius *transmovere*, citatque ex Terent. Eun. 3, 1, 8. et ex nostro 13, 35. — * Vulgatum tuetur et Ferrarius, Elect. 1, 10.

Retinens. Infra 5, 11., *modestiae retinens.* Sic etiam Cic. ad Q. fr. 1, 2., *sui iuris dignitatisque retinens*, Ern.

Dilaberetur. Arbitror Tacitum dedisse: *delaberetur.* Sic Sueton. Claud. 9. *ad eas rei familiaris angustias decidit*: quanquam ibi suspicatus sum, Suetonium scripsisse *recidit.* *Delabi* et *dilabi* saepe confundi in libris satis notum est. Infra 3, 63. *neu specie religionis in ambitionem delaberentur.* Itaque non dubitavi sic rescribere, Ern.

subventum foret, discordiis armisque civilibus rem publ. perculisset. Postumi Agrippae servus, **nomine** *Clemens*, comperto fine Augusti, pergere in insulam Planasiam, et fraude aut vi raptum Agrippam ferre ad exercitus Germanicos, non servili animo, **concepit.** Ausa eius impedivit tarditas onerariae navis: **atque** interim patrata caede, ad maiora et magis praecipitia conversus, furatur cineres, vectusque Cosam, Etruriae promontorium, ignotis locis sese abdit, donec **crinem** barbamque promitteret: nam aetate et forma **haud** dissimili in dominum erat. Tum, per idoneos **et se**creti eius socios, crebrescit « vivere Agrippam, » occultis primum sermonibus, ut vetita solent, **mox** vago rumore apud imperitissimi cuiusque **promptas** aures, aut rursum apud turbidos, eoque nova cupientes. Atque ipse adire municipia obscuro diei, **neque propalam adspici, neque diutius iisdem locis. Sed,** quia veritas visu et mora, **falsa festinatione et incertis valescunt, relinquebat famam aut praeveniebat.**

Ferre ad exercitus. Suet. Oct. 19. Tib. 53. Noster 4, 67. Gron.

Patrata caede. Scil. Postumi Agrippae. Respice ad 1, 6.

Furatur cineres. Quare hoc? an, ne constaret eo argumento mortuum Postumum, quem vivum ille, et se esse, credi volebat? An caritate in dominum fecit, et alibi sepulturus? Lips.

Vectusque Cosam. Apud Dionem 57, 16. leges, in Galliam profectum eum. Sed Cosae nomen ego apud geographos in hoc tractu non reperio: reperio Cosae, quod Etruriae oppidum fuit in sublimi colle ad mare, cum subiecto sinu. Strabo 5, p. 225. Μετὰ δὲ Ποπλώνιον Κόσσα πόλις, μικρὸν ὑπὲρ τῆς θαλάττης· ἔστι δὲ ἐν κόλπῳ βουνὸς ὑψηλός. Vicinum id portui Herculis Rutilius in Itin. 1, 286. locat: *Et desolatae moenia foeda Cosae.* Servius de eodem ad Virg. Aen. 10, 167 *Cosae civitas Tusciae, quae numero singulari etiam secundum Sallustium dicitur.* Nominat et Plinius lib. 3, 8. Itaque qui me audiet, *Cosam* hic restituet. Lips.

Relinquebat famam. Statim abeundo scilicet, priusquam bene innotesceret: *praeveniebat* autem, ex inopinato et celeriter se sistendo. Ita parum gnaros relinquebat, parum providis se sistebat. Lips. Totum interpretor de abitu, idque

40. Vulgabatur interim per Italiam, « servatum munere deum Agrippam : » credebatur Romae: iamque Ostiam invectum multitudo ingens, iam in urbe clandestini coetus celebrabant: cum Tiberium anceps cura distrahere, vine militum servum suum coërceret,

praecipit ipse Tacitus, cum ait: *neque diutius iisdem locis, sed aut relinquebat aut praeveniebat*: quid fecerit, narrat, in mutandis locis. Etsi autem *relinquere* interdum dicimur, quicquid post tergum est vel venit, proprie tamen relinquimus, quod nobiscum fuit, aut quod iam adest, cum ab eo discedimus, praevenimus id, quod nondum adest, seu, quod post nos demum exsistit. Hoc igitur ait, abibat vel cum inciperetur spargi, vel priusquam spargeretur rumor, eum adesse. Gron.

Ostiam invectum multitudo ingens celebrabat. Freinsh. capit de sermonibus hominum. Crederem, si adiiceretur *fama*, *rumore*, *sermone*, *vocibus*. Nam mihi nihil exploratius, quam, quem *multitudo celebrare ingens* dicitur veteribus, eum magnam turbam comitum, anteambulonum, sectatorum secum trahere intelligi. Cic. pro Sext. 63. *Viae multitudine legatorum undique missorum celebrabantur.* Ad Att. 4, 1. *Similis frequentia me usque ad Capitolium celebravit.* De Orat. 1, 45. *Testis est huiusce Q. Mucii ianua et vestibulum, quod maxima quotidie frequentia civium celebratur.* Plane sic et Tacitus loquitur, narratque, simul egressus in terram esset, magna frequentia vulgi circumfusum comitatumque incessisse per vias gaudentis, gratulantis, deducentis, mirantis. Et quid in eo novi? Pseudogracchi et Pseudomarii iuxta magnos concursus fecerunt. Neque abhorret, quod praecedit, *adire obscuro* etc., at *relinquebat aut praeveniebat*. Sic tum illic, postea Ostiae aliter: crescunt enim et in scelere ne fraude animi parvi metu primo: rursusque pro occasione minuuntur. Quos progressus regressusque curate satis annotavit Tacitus. Ostiae effuderant sese. In urbe sub oculis principis minus audebant. Aut, si audebant, ipse dimisit illos, monitos conducere magis rebus suis, ut minus conspectus Romam intraret. Postquam igitur moenia irrepsit, coitiones interim clandestinae ad eum fiebant, donec matura, si daretur, fieret seditio. XXII. lapide ab urbe distare Ostiam accepit, opinor, Freinsh. e corrupto Strabonis loco 5, p. 232. cum tot alii auctores, tabulae, itineraria XVI, quidem etiam XIII millibus contenti sint. Vide Cluverium. Gron. *Ostiam* in textu scripsi, imitatus viros doctos in Livio. *Ostia* vera scriptura, non *Hostia*. Et sic in MS. auctore I. Gron. Ern.

Servum suum coërceret. Rectum est. Etsi enim Clemens hic servus Agrippae olim: tamen nunc Tiberii, ad quem scilicet universa Agrippae hereditas venerat. Lips. Acidalio non inconcinne ex *suum* scribi posse *statim* videbatur. Sed multo efficacius τὸ *suum*. Iustin. 42, 5., *Phraates legatos statim ad Caesarem mittit, servum suum Tiridatem et filium remitti sibi postulat.*

an inanem credulitatem tempore ipso vanescere sineret. Modo nihil spernendum, modo non omnia metuenda, ambiguus pudoris ac metus, reputabat. Postremo dat negotium Sallustio Crispo: ille e clientibus duos (quidam milites fuisse tradunt) deligit: atque hortatur, simulata conscientia adeant, offerant pecuniam, fidem atque pericula polliceantur. Exsequuntur ut iussum erat: dein speculati noctem incustoditam, accepta idonea manu, vinctum, clauso ore, in palatium traxere. Percunctanti Tiberio, « Quomodo Agrippa factus esset? » respondisse fertur, « Quomodo tu Caesar. » Ut ederet socios, subigi non potuit. Nec Tiberius poenam eius palam ausus, in secreta palatii parte interfici iussit, corpusque clam auferri: et, quamquam multi e domo principis, equitesque ac senatores, sustentasse opibus, iuvisse consiliis dicerentur, haud quaesitum.

41. Fine anni arcus, propter aedem Saturni, ob recepta signa cum Varo amissa, ductu Germanici, auspiciis Tiberii; et aedes Fortis Fortunae Tiberim iuxta in hortis, quos Caesar dictator populo rom. legaverat; sa-

GRON. Groslotius volebat corrigi *tum*. ERN. Illud *tum* nullo modo ferendum.

Simulata conscientia. Freinshemii interpretationem, qui fraudis conscientiam intelligit, admittere non possum. Quem ad modum enim planus hic confideret committeretque sese illis, qui dicerent: *Scimus te non esse Agrippam, quem praefers?* Prorsus hoc erat totam tragoediam evertere. Qua fronte poterant offerre pecuniam, fidem et pericula polliceri, qui detrahebant ei aperte personam, sub qua erat favorabilis? Non erat tam fatuus Clemens, ut crederet homines, si nihil aliud, ingenuos et militares sacramento dicturos ei, quem fugitivum esse nossent. Quin *simulata conscientia* est fingentes se conscios ac participes eorum, qui iampridem illius adventum optarint et exspectarint, adeoque conspirationis pro servato munere Deum Agrippa faetae, et velle omni modo Augusti sanguinem adversus inimicos tueri. GRON.

Auspiciis Tib. Eleganter Hor. 4, 14, 33. *Te copias, te consilium et tuos praebente Divos*.

crarium genti Iuliae, effigiesque D. Augusto apud Bovillas, dicantur. C. Caecilio, L. Pomponio coss. Germanicus Caesar A. D. VII. Kal. Iunias triumphavit de Cheruscis Cattisque, et Angrivariis, quaeque aliae nationes usque ad Albim colunt: vecta spolia, captivi, simulacra montium, fluminum, proeliorum: bellumque, quia conficere prohibitus erat, pro confecto accipiebatur. Augebat intuentium visus eximia ipsius species, currusque quinque liberis onustus, sed suberat occulta formido reputantibus, « haud prosperum in Druso, patre eius, favorem vulgi, avunculum eiusdem, Marcellum, flagrantibus plebis studiis intra iuventam ereptum: breves et infaustos populi romani amores. »

42. Ceterum Tiberius, nomine Germanici, trecenos plebi sestertios viritim dedit, seque collegam consulatui eius destinavit. Nec ideo sincerae caritatis fidem adsecutus, amoliri iuvenem specie honoris statuit,

Sacrarium genti Iuliae. Addito etiam ludicro circensi, quod docent verba 15, 23. At de sacrario, exemplum imitatus in gente Flavia Domitianus. Statius Silvar. 5, 1, 240.... *aeternae modo qui sacraria genti Condidit: inque alio posuit sua sidera coelo.* Lips.

C. Caecilio. Sic edidi pro *Coelio*, ex inscriptione ap. Murat. t. 1, p. 301., et sic appellant Dio 57, 17. at Cassiodorus in Chron. ut iam monuit Panvinius, Blanchinus. Sic edidit etiam Broterius V. et Massonus Vita Ov. ad h. a. De Pomponii consulatu v. Rezzonici Disquis. Plin. t. 1, p. 146. Ern.

Triumphavit de Cheruscis. Plures gentes in hoc triumpho Strabo 7, p. 291. nominat, sed verbis corruptis: de quibus videbo in Germania Taciti. Lips. Huc spectat numus sat obvius, qui hinc Germanicum in quadrigis triumphalibus, illinc stantem paludatum sistit, addito in area: SIGNIS RECEPT. DEVICTIS GERM. S. C. V. Eckhelii Doctr. NN. vet. vol. 6, p. 209. De vectis spoliis et simulacris v. Ovid. ex Ponto 2, 1. Hor. ep. 2, 1, 191. Flor. 4, 2, 88.

Currusque quinq. liberis. Ex triumphantium ritu, qui pueros minores in curru, grandiores interdum equis triumphalibus imponebant. Cicero pro Murena 5. Plutarchus, Suetonius Tib. 6, alii. Dio. 45, 40. Lips.

Trecenos plebi sestertios. Tres aureos Romanos, nostros septem Philippos vel ducatones argenteos et dimidiatum. Gron. Monetae Gall. 60 libras Turon.

struxitque caussas, aut forte oblatas adripuit. Rex Archelaus quinquagesimum annum Cappadocia potiebatur; invisus Tiberio, quod eum Rhodi agentem nullo officio coluisset. Nec id Archelaus per superbiam omiserat, sed ab intimis Augusti monitus: quia, florente C. Caesare missoque ad res Orientis, intuta Tiberii amicitia credebatur. Ut, versa Caesarum sobole, imperium adeptus est, elicit Archelaum matris literis, quae, non dissimulatis filii offensionibus, clementiam offerebat, si ad precandum veniret. Ille ignarus doli, vel, si intelligere crederetur, vim metuens, in urbem properat: exceptusque immiti a principe, et mox adcusatus in senatu; non ob crimina, quae fingebantur, sed angore, simul fessus senio et quia regibus aequa, nedum infima, insolita sunt, finem vitae, sponte an fato, implevit. Regnum in provinciam

Rex Archelaus. Rex Cappadocum, non Iudaeae tetrarcha, ut Muretus vult. Hic Herodis erat filius: ille ex posteris Archelai, Mithridatis praefecti. Archelai Iudaei frater Alexander Archelai Cappadocis filiam Glaphyram uxorem habuit. Gron. Confundit utrumque etiam Torrentius ad Sueton. Tib. 8 Ern. Scil. apud Suet. idem Archelaus Capp. rex intelligitur, qui ap. nostrum; contra ap. Iosephum, quem allegat Torrent. ex Antiq. 17, 11. Archelaus Ethnarcha Iudaeae, cuius in iudicio ob contentionem cum fratre de herciscundo mortui patris regno adfuit Caius Caesar, Augusti nepos. Cf. Noldius in Hist. Idumaea, p. 196.

Quinquagesimum annum. Iusta putatio. Cepit enim regnum ab Antonio, anno urbis 718. Consule Dionem 49, 32. Lips.

Versa. Non finita, sed eversa, Agrippa Postumo in exilium acto.

Veniret. Legitima ratio desiderat *venisset:* saepe in hoc genere, nominatimque in hoc verbo, peccatum inscitia librariorum. Ern. Negat Wopk.

Angore. Suet. Tib. 49. Gron. Adde supra de Libone c. 30 Ern.

In provinciam redactum est. Non nunc quidem, sed paullo post a Germanico, misso ad res Orientis. Infra 42, 56., *At Cappadoces in formam provinciae redacti, Q. Veranium legatum accepere.* Strabo 12, p. 534. Τῆς δὲ μεγάλης Καππαδοκίας νῦν μὲν οὐκ ἴσμεν πρώτην διάταξιν. Τελευτήσαντος γὰρ τὸν βίον Ἀρχελάου τοῦ βασιλεύσαντος, ἔγνω Καῖσάρ τε καὶ ἡ σύγκλητος ἐπαρχίαν εἶναι Ῥωμαίων

redactum est, « fructibusque ejus levari posse centesimae vectigal » professus Caesar, ducentesimam in posterum statuit. Per idem tempus, Antiocho Commagenorum, Philopatore Cilicum, regibus defunctis, turbabantur nationes, plerisque romanum, aliis regium imperium cupientibus: et provinciae, Syria atque Iudaeâ, fessae oneribus, deminutionem tributi orabant.

43. Igitur haec, et de Armenia, quae supra memoravi, apud patres disseruit, « nec posse motum Orientem nisi Germanici sapientia componi; nam suam aetatem vergere, Drusi nondum satis adolevisse. » Tunc decreto patrum permissae Germanico provinciae, quae mari dividuntur, maiusque imperium, quoquo

αὐτήν. Regnum autem Cappadociae a Tiberio primum in provinciam redactum, consensu traditum est. Appianum quis hic audiet, qui refert ad Augustum? Verba eius in Mithr. 105. Ἀριοβαρζάνης μὲν οὖν τὴν βασιλείαν ὅλην τῷ παιδὶ περιὼν ἐνεχείρισε, καὶ πολλαὶ μεταβολαὶ μέχρι Καίσαρος ἐγένοντο τοῦ Σεβαστοῦ. Ἐφ' οὗ, καθάπερ τὰ λοιπά, καὶ ἥδε ἡ βασιλεία περιῆλθεν ἐς στρατηγίαν. LIPS.

Centesimae vectigal. Onus hoc impositum urbi et Italiae post bella civilia ab Augusto: anno, nisi erro, 759, quo tempore aerarium militare institutum, ut tradit Dio 55, 25. Colligo ex verbis Taciti, quae 1, 78. Non aliud autem hoc vectigal, quam centesimus rerum in auctione venalium nummus. Auctor sic interpretandi Suetonius, qui ducentesimam auctionum appellat Cal. 16 *Ducentesimam auctionum Italiae remisit;* ubi bene Turnebus Adv. 27, 20. emendat, *centesimam.* Bene, inquam, maximus ille criticus aevi nostri. Nec iuvat Suetonii receptam lectionem hic locus Taciti: quia ille idem Tiberius, quasi poenitentia beneficii, centesimam iterum instituit, ducentesima inducta. Clare Dio 58, 16., Καὶ μετὰ τοῦτο (id est, post Seiani mortem) τέλος τι διακοσιοστὴν ἔχον, ἑκατοστὴν ἤγαγε. Non narrat id Tacitus, fateor, quia ea omnis historia extincta. At Dio idem 59, 9. ubi de Caligula, sibi constans, centesimam ab eo sublatam ait, non ducentesimam. LIPS. Egregie nodum ex NN. solvit Ryckius.

Supra memoravi. Scil. 2, 3.

Motum Orientem. Recte; quasi dicat, turbatum commotumque Orientem, alias, non peccabis si legas, *motum Orientis.* LIPS. Cave faxis. Sic et *mota Orientis regna* noster 2, 1. et *res motas* 14, 61. dixit.

Maiusque imperium. Id eximium ius tributum etiam olim. Pompeio Magno, bello in piratas. Quod ait, sorte aut missu: dividit proconsules a propraetoribus legatisque, ut vere

adisset, quam his, qui sorte aut missu principis obtinerent. Sed Tiberius demoverat Syria Creticum Silanum, per adfinitatem connexum Germanico, quia Silani filia Neroni, vetustissimo liberorum eius, pacta erat: praefeceratque Cn. Pisonem, ingenio violentum et obsequii ignarum, insita ferocia a patre Pisone, qui, civili bello, resurgentes in Africa partes acerrimo ministerio adversus Caesarem iuvit: mox Brutum et Cassium secutus, concesso reditu, petitione honorum abstinuit, donec ultro ambiretur, delatum ab Augusto consulatum accipere. Sed, praeter paternos spiritus, uxoris quoque Plancinae nobilitate et opibus accendebatur. Vix Tiberio concedere: liberos eius, ut multum infra, despectare: nec dubium habebat, se delectum, qui Syriae imponeretur, ad spes Germanici coërcendas. Credidere quidam, data et a Tiberio occulta mandata:

notavi 1, 74., LIPS. Cicero *imperium infinitum* vocat, quia nulli certae provinciae adstrictum. Tale imperium habuit olim et iam M. Antonius Creticus. Dio 53, 32., τὸ πλεῖον τῶν ἑκασταχόθι ἀρχόντων ἰσχύειν. Quae super hoc loco inter Pagium et Spanhemium disputata sunt, vide in opere de Us. et Pr. NN. t. 2, p. 469. ERN.

Creticum Silanum. Ex Iunia familia hic Silanus, sed adoptione in Caeciliam transierat. Itaque nomina illi, Q. Caecilius Metellus Creticus Silanus. Ex Dione 55, 30. Cassiodoro in Chron. aliisque; qui scripserunt Fastos. Consul fuit anno urbis 760, cum Nerva Silano. LIPS. Cf. supra 2, 4.

Civili bello. Ita est, et nominat semel iterumque inter duces adversarios Hirtius tertiissimo belli Africi Comment. 18, *M. Petreius et Cn. Piso cum equitibus numidis mille centum electis, peditatuque eius generis satis grandi occurrunt.* Item 4. *Adrumeti Cn. Piso cum Maurorum circiter tribus millibus apparuit*, LIPS.

Consulatum accipere. Consul fuit Cn. Calpurnius Piso cum ipso Augusto a. 731. De ministerio eius in bello Africo, vide Hirtium initio libri. LIPS.

Plancinae nobilitate. A Dione 58, 22. Munatia Plancina dicitur: ut certum sit, eam celebris illius L. Munatii Planci filiam fuisse aut neptem. Nominat hanc ipsam Romae lapis in aedibus Caesiis: DIS. MANIBVS. L. MVNATI. PLANCINAE. L. POLYCLITI. id est, Plancinae liberti. ERN. Legitur apud Grut. p. 985, 8.

Liberos eius. Germanicum intellige et Drusum. LIPS.

et Plancinam haud dubie Augusta monuit muliebri aemulatione Agrippinam insectandi. Divisa namque et discors aula erat, tacitis in Drusum aut Germanicum studiis. Tiberius, ut proprium et sui sanguinis, Drusum fovebat: Germanico alienatio patrui amorem apud ceteros auxerat; et quia claritudine materni generis anteibat, avum M. Antonium, avunculum Augustum ferens. Contra Druso proavus eques romanus Pomponius Atticus, dedecere Claudiorum imagines videbatur. Et coniunx Germanici, Agrippina, fecunditate ac fama Liviam, uxorem Drusi, praecellebat. Sed fratres egregie concordes, et proximorum certaminibus inconcussi.

44. Nec multo post Drusus in Illyricum missus est, ut suesceret militiae, studiaque exercitus pararet; simul iuvenem, urbano luxu lascivientem, melius in castris haberi Tiberius, seque tutiorem rebatur, utroque filio legiones obtinente. Sed Suevi praetendebantur, auxilium adversus Cheruscos orantes. Nam discessu Romanorum, ac vacui externo metu, gentis adsuetu-

Insectandi. Non muto, etsi dictio non trita. Sic 15, 5., *Vologesi penitus infixum erat, arma romana vitandi.* Lips. Similiter ibid. 21, *maneat provincialibus potentiam suam tali modo ostentandi.* Neque Tacitus modo, sed antiquiores ac meliores etiam. V. Voss. Aristarch. 7, 53., Gron. ad Liv. 35, 49. Et hi quidem putant cum Linacro l. 4, intelligi *consilium, voluntatem, facultatem*: quorum nihil huic loco convenit. Forte initio sic usi sunt hac forma, ut intelligeretur aliquod eiusmodi verbum. Sed quia gerundio in talibus infinitivus substitui, salva sententia, poterat, eo pro infinitivo uti coepere, ubi ellipsis talis esse non potest. Multa talia in omnibus linguis observare licet: adde dicta ad c. 47. et ad 13, 12. Ern. Gerund. *insectandi* ab *aemulatione* potius pendere cum Freinsh. mihi videtur. —* Sic et Wopkens.

Drusum fovebat. *Fovere aliquem* Tacitus dicit pro favere alicui. Sic infra c. 71, *si me potius, quam fortunam meam fovebatis.* Ern.

Avum M. Antonium. Tu, qui in historia tiro, haec pete ex Tabula stirpis Augustae, quam inserui fine librorum. Videbis autem, *avunculum* intelligi *proavunculum*. Lips.

Discessu Rom. Videtur esse de-

dine, et tum aemulatione gloriae, arma in se verterant. Vis nationum, virtus ducum in aequo: sed Maroboduum regis nomen invisum apud populares; Arminium, pro libertate bellantem, favor habebat.

45. Igitur non modo Cherusci sociique eorum, vetus Arminii miles, sumpsere bellum: sed e regno etiam Marobodui Suevae gentes, Semnones ac Langobardi, defecere ad eum. Quibus additis, praepollebat, ni Inguiomerus cum manu clientium ad Maroboduum per-

11. *Et tum aemulatione.* Tum, etc.

here *decessu*. Nam Romani de Germania *decesserant*, non *discesserant*. Omnino exercitus dicitur *decedere*, cum relinquit provinciam, non *discedere*. Saepe haec verba confusa constat. *Decessus* est ap. Cic. Phil. 2, 38., et alibi. De usu talium ablativorum vid. Gron. ad Cic. Dom. 21, Suet. Aug. 13. Ern. Locus Cic. non bene huc trahitur. *Decedit* de provincia praefectus, qui eam successori relinquit, *discedit* loco, qui in alium se confert. Sic recte Crollius. Nil ergo mutandum. Interdum ea verba quoque promiscue usurpantur.

Vacui externo metu. Simile illi Sallustiano ap. A. Gell. 9, 12., *Postquam remoto metu punico simultates exercere vacuum fuit.* Lips. Muretus, qui e vet. libro laudat *vacue*, videtur voluisse, *vacuae externo metu gentes, assuetudine, et tum aemulatione gloriae.* Sed ita fuisse in unico MS. codice non puto. Gron. Cf. H. 2, 38.

Et tum. Vereor, ne τὸ *et* insititium sit, ortumque ex ultima et prima vicinorum verborum. *Tum* est praeterea. Si *et* genuinum est, *tum* accipiendum pro *eo tempore*, quod non satis convenit. Dudum aemulatio inter istas gentes fuerat. Nisi quis malit cum Heinsio *tum et*: ita redundabit alterutrum. Ern. *Et tum*, temporis scil. bene se habet.

Invisum apud populares. Iure. Nam hic Maroboduus adolescens, Romae benigne ab Augusto habitus, reversus ad suos, artes et servitutem intulit externas, de quo iucunda et necessaria scitu Strabo 7, p. 290 Ἐν ταύτῃ δὲ ἐστὶ καὶ ὁ Ἑρκύνιος δρυμὸς, καὶ τὰ τῶν Σουήβων ἔθνη. Τὰ μὲν οἰκοῦντα ἐντὸς τοῦ δρυμοῦ, καθάπερ τὰ τῶν Κολδούλων (suspecta lectio). Ἐν οἷς ἐστὶ καὶ τὸ Βουιασμὸν, (forte *Boyhaimum* quasi Boiorum domus) τὸ τοῦ Μαροβόδου βασίλειον, εἰς ὃν ἐκεῖνος τόπον, ἄλλους τε μετανέστησε πλείους, καὶ δὴ τοὺς ὁμοεθνεῖς ἑαυτῷ Μαρκομάννους. Ἐπέστη γὰρ τοῖς πράγμασιν οὗτος ἐξ ἰδιώτου, μετὰ τὴν ἐκ Ῥώμης ἐπάνοδον. Νέος γὰρ ἦν ἐνθάδε καὶ εὐεργετεῖτο ὑπὸ τοῦ Σεβαστοῦ. Ἐπανελθὼν δὲ ἐδυνάστευσε, καὶ κατεκτήσατο, πρὸς οἷς εἶπον, Λουίους (scribo Λυγίους) τὸ μέγα ἔθνος, καὶ Σούμους, καὶ Βούτονας (lege Γούτονας) καὶ Μουγιλώνας, καὶ Ζιβενοὺς καὶ τῶν Σουήβων αὐτῶν μέγα ἔθνος Σέμνωνας. Ex his clara illa Taciti, quae sequuntur; Maroboduum *Hercyniae*

fugisset; non aliam ob caussam, quam quia fratris filio iuveni patruus senex parere dedignabatur. Diriguntur acies, pari utrimque spe, nec, ut olim apud Germanos, vagis incursibus, aut disiectas per catervas: quippe, longa adversum nos militia, insueverant sequi signa, subsidiis firmari, dicta imperatorum accipere. At tunc Arminius, equo collustrans cuncta, ut quosque advectus erat, « Reciperatam libertatem, trucidatas legiones, spolia adhuc et tela Romanis derepta in manibus multorum, » ostentabat: « contra fugacem Maroboduum » adpellans, « proeliorum expertem, Herciniae latebris defensum, ac mox per dona et legationes petivisse foedus, proditorem patriae, satellitem Caesaris, haud minus infensis animis exturbandum, quam Varum Quinctilium interfecerint. Meminissent modo tot proeliorum; quorum eventu, et ad postremum eiectis Romanis, satis probatum, penes utros summa belli fuerit. »

46. Neque Maroboduus iactantia sui, aut probris in hostem abstinebat: sed Inguiomerum tenens, « Illo

latebris defensum; Caesaris satellitem: magisque e Velleio 2, 108. Lips.

Clientium. Sic in cod. unico est: de quo genitivo saepe dictum a criticis: nec video, quare ei *clientum* praeferatur. Similis confusio ap. Sallust. Cat. 26, ubi v. Cortius, et ad c. 11. Ern.

Quia fratris filio iuveni. Iuvenili prorsus aetate res magnas gessit, decus illud Germaniae. Varum fudit anno vigesimo sexto aetatis. Maroboduum nunc, anno trigesimo quinto. Facile collectu ex Tacito, qui eum triginta septem annos vitae, duodecim imperii explesse scribit. Obiit autem anno 772, biennio post hanc pugnam. Lips.

Quia fratris. Segimeri Vellei 2, 118., *Iuvenis genere nobilis, manu fortis, sensu celer, ultra barbarum promptus ingenio, nomine Arminius, Segimeri, principis gentis eius, filius, ardorem animi vultu, oculisque praeferens, assiduus militiae nostrae prioris comes, et iam civitatis Romanae ius, equestremque consecutus gradum*. Gron.

Adversum. Sic. cod. MS.

Tela Romanis direpta. Derepta Acidalius volebat. Recte. Sic etiam cod. MS. cf. ad 1, 20 Ern.

in corpore decus omne Cheruscorum, illius consiliis gesta, quae prospere ceciderint,» testabatur: «vecordem Arminium, et rerum nescium, alienam gloriam in se trahere, quoniam tres vacuas legiones, et ducem fraudis ignarum, perfidia deceperit, magna cum clade Germaniae et ignominia sua; cum coniunx, cum filius eius servitium adhuc tolerent. At se, duodecim legionibus petitum, duce Tiberio, illibatam Germanorum gloriam servavisse. Mox conditionibus aequis discessum: neque poenitere, quod ipsorum in manu sit, integrum adversum Romanos bellum, an pacem incruentam malint.» His vocibus instinctos exercitus propriae quoque caussae stimulabant: cum a Cheruscis Langobardisque, pro antiquo decore, aut recenti libertate; et contra, augendae dominationi certaretur. Non alias maiore mole concursum, neque ambiguo magis eventu, fusis utrimque dextris cornibus. Sperabaturque rursum pugna, ni Maroboduus castra in colles subduxis-

Vacuas legiones. Subit illud Caesaris, *se ire ad exercitum sine duce, atque inde rediturum ad ducem sine exercitu.* Et hoc *vacuum* saepe, carens praeside, vindice, defensore, domino. Brutus ad Cic. fam. 11, 10., *Quantam perturbationem rerum afferat obitus consulum, quantamque cupiditatem hominibus iniiciat vacuitas.* i. e. orba res publica. Hoc libro 76, *repeteret provinciam non iure ablatam et vacuam.* 12, 50, *vacuam rursus Armeniam Rhadamistus invasit.* Et saepe. Ambrosius in Hegesippo 2, 17., *tanquam in vacuum populum omni iniuriarum genere processit.* Sed additur, inquis, *ducem fraudis ignarum.* Respondeo, ideo *vacuae legiones*, hoc est, sine duce, quia dux fraudis ignarus et improvidus: non enim cautor, ipse qui capitur. Gron. Adde ad 6, 34. —* Wopk. cum Freinsh. *non plenas.* Rob. Steph. in Thes. *atiasas.*

Coniunx ... filius. Thusnelda ... a Thumelicus. Cf. 1, 57. 58.

Discessum ..... neque poenitere. Acidalius vult sic distingui: *Mox c. ae. discessum, neque poenitere. quod* (id est, quoniam) *ips. i. m. sit* etc. Ego vulgatam distinctionem probo. Sensus est: Neque illud exiguum commodum est, quod mihi debent populares, quod perfeci, ut liberum uobis sit, utrum pacem malimus sine bello, an bellum gerere, quod integra spe licet facere, quando nondum antea victi a Romanis sumus. Ern.

set. Id signum perculsi fuit: et transfugiis paullatim nudatus, in Marcomannos concessit, misitque legatos ad Tiberium, oraturos auxilia. Responsum est, « non iure eum adversus Cheruscos arma romana invocare, qui pugnantis in eundem hostem Romanos nulla ope iuvisset. » Missus tamen Drusus, ut retulimus, pacis firmator.

47. Eodem anno duodecim celebres Asiae urbes collapsae nocturno motu terrae: quo improvisior graviorque pestis fuit. Neque solitum in tali casu effugium subveniebat, in aperta prorumpendi, quia diductis

Et transfugis paullatim nudatus. Subscribo Lipsio emendanti *transfugiis* (in margine), quem et Freinsh. secutus: *multi subinde ex ipsius partibus ad Arminium transfugerunt; et sic cum vires suas decrescere, seque paullatim copiis exui animadverteret.* H. 2, 34. *Crebris*, ut *in civili bello*, *transfugiis.* 3, 61. *Crebra transfugia tribunorum centurionumque.* Gron. Sic et Ryckius. Recte. Ern. Loca adlata suadent, ut in textum recipiatur emendatio.

Eodem anno. Terraemotus huius mentio Plinio 2, 86. *Maximus terrae, memoria mortalium, exstitit motus Tiberii Caesaris principatu, duodecim urbibus Asiae una nocte prostratis.* Bonum Orosium quam fugit ratio, qui 7, 4. hunc tremorem terrae ad tempus refert mortui nostri Servatoris? quod nos quidem scimus totis quatuordecim annis posterius fuisse. Scilicet egebant hoc fuco sacrae literae. De eodem Strabo 12. p. 579. *Καὶ τὰ περὶ Σίπυλον δὲ καὶ τὴν ἀνατροπὴν αὐτοῦ, οὐ δεῖ μῦθον τίθεσθαι. Καὶ γὰρ νῦν τὴν Μαγνησίαν, τὴν ὑπ' αὐτῷ, κατέβαλον σεισμοί· ἡνίκα καὶ Σάρδεις καὶ τῶν ἄλλων τὰς ἐπιφανεστάτας κατὰ πολλὰ μέρη διελυμήναντο. Ἐπηνώρθωσε δὲ ὁ ἡγεμὼν χρήματα ἐπιδούς, καθάπερ καὶ πρότερον ἐπὶ τῆς γενομένης συμφορᾶς Τραλλιανοῖς ὁ πατὴρ αὐτοῦ καὶ Λαοδικεῦσιν.* Lips.

Duodecim. At tredecim eas facit Eusebius in Chronico, sed nominibus valde corruptis. *Tredecim urbes terraemotu corruerunt, Ephesus, Magnesia, Sardis, Mosthene, Megaechyero, Caesarea, Philadelphia, Himolus, Temis, Cumae, Myrrhina, Appollonia, Diahircania.* Emendabis *Mosthene, Aegae, Hierocaesarea, Philadelphia, Tmolus, Temnus, Cumae, Myrina, Apollonia, Hyrcania.* Lips. Vocem *Dia* in ultimo oppidorum nomine corrigendo neglexere Scaliger et Lipsius. Lege *Apollonidea*, ut est in marmore Puteolano, unde mox *Apollonidenses.*

In aperta prorumpendi: Vide ad c. 43. neque enim hunc genitivum puto ab *effugium* regi. *Prorumpere in aperta* est effugium ipsum. Si Tacitus brevitatis ubique retinens esset, posses haec verba de glossa suspecta habere. Nam quis non per

terris hauriebantur. « Sedisse immensos montes: visa in arduo, quae plana fuerint: effulsisse inter ruinam ignis, » memorant. Asperrima in Sardianos lues plurimum in eosdem misericordiae traxit. Nam centies sestertium pollicitus Caesar, et, quantum aerario aut fisco pendebant, in quinquennium remisit. Magnetes

se intelligit, solitum effugium in tali casu esse, ut in aperta homines prorumpant. Atque aliquando valde proclivis in hanc partem fui. Sed non sibi in brevitate adhibenda ubique coustat Tacitus. Et quis in hoc satis cautus esse potest? quis non subinde, quamvis diligens, in scribeudo negligit legem, quam sibi ipse fecit? Adde ad 16, 15. Ern.

Sedisse immensos montes. Imitatur Sallustium, in cuius fragm. hist. et *tumuli sedere* p. 1003. ubi Cortius laudat Heins. et Drakenb. ad Silium 6, 647. Ern.

Visa in arduo. Heinsius l. c. coniiciebat: *enisa in arduum*; quod durius, praesertim in tali oratione, puto. Ern. Apage hunc emendandi pruritum. Perspicua sunt Taciti verba. — * Sic et Wopk.

Asperrima in Sardianos lues. Binoris epigramma in hanc rem est l. 1. Anthologiae:

Σάρδιες αἱ τοπάλαι Γυγου πόλις, αἵ τ' Ἀλυάττου
Σάρδιες, αἱς βασιλεῖ Περσὶς ἐν Ἀσιάδι,
Αἱ χρυσῷ τὸ παλαιὸν ἐπλινθώσασθε μέλαθρον,
Ὄλβον Πακτωλοῦ ῥεύματι δεξάμεναι.
Νῦν δὲ ὅλαι δύστηνοι, ἐς ἓν κακὸν ἁρπασθεῖσαι,
Ἐς βυθὸν ἐξ ἀχανοῦς χάσματος ἠρίπετε
Βοῦρα κ' ἐς Ἑλίκη κεκλυσμέναι, αἱ δ' ἐνὶ χέρσῳ
Σάρδιες ἐμβυθίαις εἰς ἓν ἔχεσθε τέλος. Lips.

Pace Lipsii emendatum epigramma dedi ex editione Brunkii Anal. t. 2. p. 157.

Lues. Pestis, pernicies. Gloss. vett. λύμη, *lues*, *labes*. Sed *labes* pro peste et pernicie dicitur, unde *labes perniciesque* iunguntur apud Cicer. Verr. 1, 1. item *labes et flamma rei publ.* pro domo 1. *labes et ruina innocentiae.* pro Flacc. 10. Itaque non opus est coniicere *labes*, quae etiam pro ruina dicitur. Cic. de Div. 1, 43. *labes agri Privernatis*, permutaturque cum *lues* in libris ap. Liv. 21, 36. Ern. In Livio non *labes* cum *lues*, sed *tabes* cum *labes* permutatur.

Magnetes a Sipylo. Strabo 13. p. 621. Οὐκ ἄποθεν δὲ τούτων τῶν πόλεων, οὐδ' ἡ Μαγνησία ἐστὶν ἡ ὑπὸ Σιπύλῳ ἐλευθέρα πόλις ὑπὸ Ῥωμαίων κεκριμένη. Καὶ ταύτην δὲ ἐκάκωσαν οἱ νεωστὶ γενόμενοι σεισμοί. Scitum iam autem duas Magnesias esse, a Sipylo et a Maeandro. Tiberiani nummi exstant, monumentum benivolentiae et liberalitatis in adflictas urbes, quibus inscriptum: CIVITATIBVS. ASIAE. RESTITVTIS. Lips. ΜΑΓΝΗΣΙΑΝ ΑΠΟ ΣΙΠΥΛΟΥ a nummis laudat Ryckius. Adde Spanh. de Us. et Pr. Num. Diss. 9. t. 1. p. 656. Sic vocat etiam Plin. H. N. 5, 31. et sic habent libri quidam ap. Liv. 37, 44. ubi v. Drakenb. et Harduin. ad Plin. l. c. Ern.

a Sipylo proximi damno ac remedio habiti. Temnios, Philadelphenos, Aegeatas, Apollonidenses, quique Mosteni ac Macedones Hyrcani vocantur, et Hierocaesaream, Myrinam, Cymen, Tmolum, levari idem in tempus tributis, mittique ex senatu placuit, qui praesentia spectaret refoveretque. Delectus est M. Aletus e praetoriis, ne, consulari obtinente Asiam, aemulatio inter pares et ex eo impedimentum oriretur.

Temnios. Urbs ipsa Temnus Straboni l. c. LIPS. Et Plinio 5, 32. et in marmore.

Apollonienses. *Apollonidenses* s. *Apollonidienses* varum numen est, ut saepe vocat Cicero pro Flacco 29. 32. at alii, ubi similiter libri quidam *Apollonienses*. V. ibi interpretes. *Apollodinem* urbem vocat idem Cic. l. c. c. 21. add. Cellar. G. A. t. 2. p. 117. ERN.

Quique Mosceni. Verius *Mosteni*, quo nomine urbs Lydiae. LIPS. Nam Graeci vocant Μοστηνεῖς urbem Μοστήνην, in libris, numis etc. Atque sic est etiam, teste I. Gronovio, in cod. scr. a quo hi libri editi: sic edidere Beroaldus, Alciatus, Aldus. Itaque non dubitavi recipere hanc scripturam. *Mosceni* primus Rhenanus, vitio operarum, ut opinor. ERN. Eusebius in Chron. et Nicephor. 1, 17. habent Μοσθήνη sed numi praeferunt ΜΟΣΤΗΝΩΝ ΛΥΔΩΝ. Vid. Eckhel. l. c. p. 109. Marmor quoque Puteol. habet ΜΟΣΤΗΝΗ.

Aut Maced. Hyrc. Freinsh. τὸ *aut* copulative capit, dictum pro *et*; sed non probat. Ryckius legi vult *et*: malim *ac*: quod centies cum *aut* confunditur in MSS. Distincti quidem a Mostenis sunt Macedones Hyrcani, et h. l. distingui debent: alioqui numerus duodecim urbium non efficitur. Cellarius l. c. p. 115. τὸ *aut* sic explicat: prope eosdem fuisse, aut ita vicinos et permistos, ut aegre discernerentur, quamvis oppida distincta tenerent. ERN. Marmor Puteol. quatuordecim deas urbium totidem praesides exhibet, nominibus subscriptis, in quibus Ephesus, Mostene, Hyrcania, Cibyra quoque, cuius terrae motu labefactatae meminit noster 4, 13. Parum abest, quin hunc Taciti locum corruptum iudicem. Vix enim credibile, Ephesi fatum Tacito fuisse ignotum. Forsan numerus tredecim vel quatuordecim siglis expressus errori ansam dedit; Ephesi nomen, forsan et Cibyrae, excidisse puto. *Ac* rectius quam *aut* sine dubio.

Tmolum. Etiam ab Eusebio *Tmolus* in urbibus terrae motu afflictis ponitur; item in marmore Neapolitano, quae basis colossi Tiberiani fuit. Memoratur eadem urbs Herodoto 1, 84. Unde merito Cellarius reiicit Freinshemium, ob silentium Strabonis de hac urbe dubitantem, l. c. p. 112. ERN. Scrupulum optimo viro exemisset inspectio marmoris, quod male hic Neapolitanum dicitur,

48. Magnificam in publicum largitionem auxit Caesar haud minus grata liberalitate, quod bona Aemiliae Musae, locupletis intestatae, petita in fiscum, Aemilio Lepido, cuius e domo videbatur, et Patulei divitis equitis romani hereditatem, quamquam ipse heres in parte legeretur, tradidit M. Servilio, quem prioribus, neque suspectis, tabulis scriptum compererat; « nobilitatem utriusque pecunia iuvandam, » praefatus. Neque hereditatem cuiusquam adiit, nisi cum amicitia meruisset. Ignotos et aliis infensos, eoque principem nuncupantes, procul arcebat. Ceterum, ut honestam innocentium paupertatem levavit, ita prodigos et ob flagitia egentes, Vibidium Varronem, Marium Nepotem, Ap-

si vixisset diutius. Erectum id a. U. 783. detectum est a. 1693. Puteolis, ubi hodieque conspicitur. Freinsh. autem obierat a. 1660. Plura dabit L. Th. Gronov. in Diss. 8. L. B. 1720. inserta Th. A. Gr. t. 7. et Bulifu de rebus Puteol.

Magnif. in publ. etc. Videtur dicere debuisse *auxit C. privata liberalitate*. Sed talium negligens Tacitus est. Intelligi potest *alia*: quod in tali contextu saepe omittitur. Ern.

Bona Aemiliae Musae. In tenebroso loco collineabo ad scopum et nescio an tangam. Aemiliam hanc Musam libertam fuisse, id primum pono; argumento cognominis Graeci, quod scio notam servitutis. Ideo in Tacito legerim, *Musae L. locupletis*, id est, libertae locupletis, usitata formula scribendi. Sed cur, inquies, bona eius petita in fiscum? cur non data patrono patronisve, uti lex iubet? Iulianus ait lege 23. D. de bon. libert. *Si libertus intestato decesserit, patronum aut filium nepotemve eius ad successionem vocari, indubitatum est.* (Verba Iuliani, hic in compendium acta, paullo aliter sonant). Ulpianus ait lege 3. D. de suis et leg. her. *Liberto intestato mortuo, primum suis deferri hereditatem verum est: si hi non fuerint, tunc patrono.* Haec si vera: quis locus potuit esse fisco? An forte nec suus heres huic Musae, nec patronus super quisquam fuit? Tale aliquid elicias ex Taciti verbis, dum ait, *Lepido concessit, cuius e domo videbatur*: quasi ambiguum de domo patronoque fuisset. Erant autem non Romae solum, sed et in provinciis procuratores sive rationales, qui bona eiusmodi caduca legerent tollerentque. Strabo de Aegypto 17. p. 797. *Ἄλλος δ' ἐστὶν ὁ προσαγορευόμενος ἴδιος λόγος, ὃς τῶν ἀδεσπότων καὶ τῶν εἰς Καίσαρα πίπτειν ὀφειλόντων ἐξεταστής ἐστι.* Lips.

Nisi cum amicitia meruisset. Nisi cum, vel quoties, inquit Tacitus, ab eo scribebatur haeres, a quo id

pium Appianum, Cornelium Sullam, Q. Vitellium movit senatu, aut sponte cedere passus est.

49. Iisdem temporibus Deum aedes, vetustate aut igni abolitas coeptasque ab Augusto dedicavit, Libero Liberaeque et Cereri iuxta circum maximum, quem A. Postumius dictator voverat: eodemque in loco aedem Florae, ab Lucio et Marco Publiciis, aedilibus, constitutam: et Iano templum, quod apud forum olitorium C. Duillius struxerat, qui primus rem romanam

amicitia, hoc est, familiaritate eut beneficiis *meruisset*. Nihil sollicitandum. Gron.

Q. Vitellium. Suetonius in Vitellio 2. satis obscure: *Quintus caruit ordine, cum auctore Tiberio secerni minus idoneos senatores removerique placuisset*. Lips.

L. Liberaeque et Cereri. Male interpunctione divelluntur. Omnibus enim his tribus templum commune fieri solebat, ut patet e Cic. Verrinis, et monet Lips. in not. seq. Ern.

Quas A. Postumius dictator, Emendo, *quam*. His enim tribus unum templum. A solo Dionysio copiosa lux huic loco 6, 94. de A. Postumio: Ἀπὸ δὲ τῶν λαφύρων ἐξελόμενος τὰς δεκάτας, ἀγῶνάς τε καὶ θυσίας τοῖς θεοῖς ἐποίει καὶ ναοῦ κατασκευὰς ἐξεμίσθωσε Δήμητρι καὶ Διονύσῳ καὶ Κόρῃ κατ' εὐχήν. Vovit igitur A. Postumius, sed dedicavit C. Cassius consul. Idem Dionysius, fine eiusce libri: Κάσσιος δὲ ὁ ἕτερος τῶν ὑπάτων, ὁ καταλειφθεὶς ἐν τῇ Ῥώμῃ, τόν τε ναὸν τῆς Δήμητρος καὶ Διονύσου καὶ Κόρης ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ καθιέρωσεν, ὅς ἐστιν ἐπὶ τοῖς τοῦ μεγίστου ἱπποδρόμου τέρμασιν, ὑπὲρ αὐτὰς ἱδρυμένος τὰς ἀφέσεις· εὐξαμένου μὲν αὐτὸν Αὔλου Ποστουμίου τοῦ δικτάτορος. Est autem Liber, Bacchus: Libera, soror eius Proserpina, nati ex Cerere uterque. Ideo ordo decentior in Dionysio, qui matrem religiose ubique praeponit, quam in nostro, qui posthabuit. Libera autem alias Cora. Lapis Romae, DEO. BACCHO. CERERI. ET. CORAE. SACRATAE. APVD. AEGINAM. Estque eadem cum Proserpina. E Solino tolli velim glossema 5, 15. *Quem propter est demersum foramen, quo Ditem patrem ad raptus Proserpinae libere exeuntem fama est in lucem ausum*. Scribe, *ad raptus Liberae exeuntem*, et *fama est lucem hausum*. Adde Livii locum 3, 55. *Familia ad aedem Cereris Liberi Liberaeque venum iret*. Lips. Nempe librarii aut correctores putarunt, referri ad *aedes*. Sed *aedes* pertinent etiam ad sequentis templa, Florae, Iani. Ern. De Libero Liberaque ex Cerere natis v. Cic. N. D. 2, 24. De aede istis numinibus communi v. Liv. 41, 28.

Publiciis, aedilibus. Sed plebis, ut tradunt Varro 4, 32. et Festus in Publiciis. Vid. in pr. Ovid. Fast. 5, 285 sqq. et ibi Neapolim. Ern.

C. Duillius. Aedes Iani ad infimum Argiletum in foro Olitorio fuit; et structam volunt Livius 1, 19. atque

prospere mari gessit, triumphumque navalem de Poenis meruit. Spei aedes a Germanico sacratur: hanc Atilius voverat eodem bello.

50. Adolescebat interea lex maiestatis: et Apuleiam Variliam, sororis Augusti neptem, quia probrosis sermonibus D. Augustum ac Tiberium et matrem eius illusisset, Caesarique connexa adulterio teneretur, maiestatis delator arcessebat. « De adulterio satis caveri lege Iulia, » visum: « maiestatis crimen distingui, » Caesar postulavit; « damnarique, si qua de Augusto irreligiose dixisset: in se iacta nolle ad cognitionem vocari. » Interrogatus a consule, « quid de his censeret, quae de matre eius locuta secus argueretur, » reticuit, dein, proximo senatus die, illius quoque no-

alii a Numa. An aliud ab illo templum noster igitur intelligit? an restitutum, aut amplius structum a Duillio fuit? Hoc putem. Lips. Immo aliud. Nam in illo Numae, quod signum pacis et belli, instaurando mediocris liberalitas: neque id structum a Duillio dici poterat. Doctissimi saepe viri confuderunt illam aediculam Iani, a Numa institutam, quam describit Procopius in Goth. 1, 25 cuiusque species exhibetur in numo Augusti ap. Masson. in Iano Christo nascente reserato p. 97. 66. cum aliis templis, in honorem Iani structis, quae ceteris templis similia fuere. Ern. De Duillio notus titulus columnae rostratae.

Spei aedes. Cicero 2, 11., de Legibus: *Recte etiam a Calatino Spes consecrata est.* Livius 21, 62. *Aedem Spei, quae in foro olitorio est, fulmine ictam.* Lips.

Sororis Augusti neptem. Utrius sororis? Octaviae maioris, an minoris? Sane de minoris liberis aut coniugio, nihil legi: si maioris, oportet aliquam Marcellarum (duae fuerunt) nuptam in gentem Apuleiam, et liberos habuisse. Facit, quod Dio duobus locis 54, 30, et 56, 29. *Sext. Apuleium*, qui consul fuit in Augusti morte, eum συγγενῆ Αὐγούστου appellat. Lips.

Caesarique connexa. Duplex crimen in hac inscriptione maiestatis. Prius, convitia in principes: alterum, adulterium. Quomodo istud? quia, inquit, *Caesari connexa.* Est enim interpretatio ab ipso Augusto petita, *qui culpam inter viros ac feminas vulgatam* (noster 3, 24.) *gravi nomine, laesarum religionum ac violatae maiestatis adpellabat.* Ita nunc igitur delator maiestatis arcessit, quia cognata Caesari. Lips.

In se iacta etc. Sic et Dio 57, 9. Contra tamen vide apud eundem 58, 24.

Locuta secus. Maligne, irreverenter. Sic et Val. Max. 9, 11, 2.

mine oravit, « ne cui verba, in eam quoquo modo habita, crimini forent. » Liberavitque Apuleiam lege maiestatis: adulterii graviorem poenam deprecatus, « ut, exemplo maiorum, propinquis suis ultra ducentesimum lapidem removeretur, » suasit. Adultero, Manlio, Italia atque Africa interdictum est.

51. De praetore, in locum Vipsanii Galli, quem mors abstulerat, subrogando, certamen incessit. Germanicus atque Drusus (nam etiam tum Romae erant) Haterium Agrippam, propinquum Germanici, fovebant: contra plerique nitebantur, ut numerus libero-

Graviorem poenam. De hoc loco, et poena legitima adulterii, dicendum mihi infra 4, 42. Lips.

Propinquis suis. Id est a propinquis. Amat ita loqui noster, ut 6, 41. *Ceterasque urbes, quae Macedonibus sitae Graeca vocabula usurpant.* Sueton. Aug. 1. *Et ostendebatur ara Octavio consecrata.* Id est, ab Octavio: nec crede cum interpretibus, rudi illo et ignaro adulandi aevo Octavio ipsi sacratam aram. Quod ait, *exemplo maiorum:* satis notum est, ex lege Romuli uxorem ita fuisse in manu viri, ut de crimine eius omni cum propinquis cognosceret statueretque. Dionysius auctor 2, 25. et Cato ap. Gell. 10, 23., *Vir cum divortium fecit, mulieri iudex procensor est: imperium quod videtur habet. Siquid perverse tetreque factum est a muliere, multatur: si vinum bibit, si cum alieno viro probri quid fecit, condemnatur.* Livius 39, 18. *Mulieres damnatas cognatis, aut in quorum manu essent, tradebant, ut ipsi in privato animadverterent: si nemo erat idoneus supplicii exactor, in publico animadvertebatur.* Suetonius Tib. 35. *Matronas prostratae pudicitiae, quibus accusator publicus deesset, ut propinqui, more maiorum, de communi sententia coërcerent, auctor fuit.* Tacitus 13, 32. *Plautius, prisco instituto, propinquis coram, de capite famaque coniugis cognovit, et insontem nuntiavit.* Adi et Valerium 6, 3. Lips. In loco Catonis lege: *mulieri* iudex *pro censore est.*

Haterium Agrippam. Est is, qui sopra 1, 77. tribunus plebis fuit: *Intercessit Haterius Agrippa tribunus plebei, increpitusque est Asinii Galli oratione.* De propinquitate, nihil mihi compertum. Lips.

Ut numerus liberorum. Non ergo prorsus libera comitia illa patrum, sed devincta lege. Legem quam intelligit, est Papia, quae in magistratu et sorte provinciarum praetulit improlibus eos, quibus proles. Noster 15, 19., *Percrebuerat ea tempestate gravissimus mos, cum propinquis comitiis aut sorte provinciarum, plerique orbi fictis adoptionibus adsciscerent filios: praeturasque et provincias inter patres sortiti, sta-*

rum in candidatis praepolleret, quod lex iubebat. Laetabatur Tiberius, cum inter filios eius et leges senatus disceptaret. Victa est sine dubio lex; sed neque statim et paucis suffragiis: quomodo, etiam cum valerent, leges vincebantur.

52. Eodem anno coeptum in Africa bellum, duce hostium Tacfarinate. Is natione Numida in castris romanis auxiliaria stipendia meritus, mox desertor, vagos primum et latrociniis suetos ad praedam et raptus congregare: dein, more militiae, per vexilla et turmas componere: postremo non inconditae turbae, sed Musulanorum dux haberi. Valida ea gens et solitudinibus Africae propinqua, nullo etiam tum urbium cultu, cepit arma, Maurosque accolas in bellum traxit. Dux et his Mazippa. Divisusque exercitus; ut Tacfarinas lectos viros, et romanum in modum armatos, castris adtineret, disciplina et imperiis suesceret: Ma-

tim emitterent manu quos adoptaverant. ubi clare de praeturis, ut hic. Simile in tribunatu. Plinius 7, ep. 16. *Calestrium Tironem familiarissime diligo. Ille me in tribunatu liberorum iure praecessit: ego illum in praetura sum consecutus, quum mihi Caesar annum remisisset.* Lips.

Auxiliaria stipendia meritus. Sic edidere Beroaldus, Alciatus, Rhenanus, Aldus, et Gryph. quod post I. Gronov. restitui. *Auxiliariis* non est e codice scripto, nec commode dicuntur *auxiliaria castra romana. Auxiliaris*, quod iam edidit Lipsius, est e coniectura: neque satis commodum videtur. Dixisset potius *inter auxiliares.* Ern.

Musulanorum dux. Ptolemaeus 4, 3., vocat Μισουλάμους; Plinius 5, 4. Misulanos. Lips. Unde Ryckius et Pichena *Musulamorum* scribendum putant, ut est 4, 24. Sed etiam ap. Plin. codd. Harduino laudati habent *Musulanos*: ut dubium esse possit, utrum hic vera Taciti manus exhibeatur, an 4, 24. Ern. Pone Cirtam ad austrum sub Audo monte eam gentem locat Ptolemaeus; magis ad occasum noster, Mauris propinquos. Ad nominis rationem facit, quod et in ora Mauretaniae maritima Musulubium Horrea occurrit.

Nullo etiam tum. Vide ad c. 26.

Disciplina et imperiis suesceret. Pichena haud scio an iure mutaverit in *disciplinae*, quo casu alibi Tacitus utitur: nam cur non liceat variare Tacito, et eidem verbo nunc hoc, nunc alio flexu nomen iungere? iuxta autem bonum et latinum

zippa levi cum copia incendia et caedes et terrorem circumferret. Compulerantque Cinithios, haud spernendam nationem, in eadem; cum Furius Camillus, proconsul Africae, legionem, et quod sub signis sociorum, in unum conductos, ad hostem duxit, modicam manum, si multitudinem Numidarum atque Maurorum spectares: sed nihil aeque cavebatur, quam ne bellum metu eluderent. Spe victoriae inducti sunt, ut

disciplina suescere. Vide ad Liv. 31, 35. GRON.

Cinithios. Plinio 5, 4., dicti videntur Ethini. LIPS. Ptolemaeus etiam habet Κινηθίους 4, 3., ut monuere docti viri. Aurelius tamen volebat *Cinyphios*, quod placebat etiam Vlitio ad Gratii Cyneg. 34. ERN. Cinyphii ad Syrtim positi nimis longe abesse videntur.

Proconsul Africae. MS.: codex *proconsule*, unde receptum a I. F. Gron. qui etiam sic laudat ad Liv. 26, 33., cum edd. vett. habeant *proconsul*, quod et servavit Ryckius. Et saepe a librariis τῷ *pro consule* substitutum *proconsul.* Idque restitutum a viris doctis, in primis apud Livium, ad quem passim de hac re egere Gron. et Drak. Sed in omnibus locis, ubi *pro consule* recte restitutum reperi, ponitur absolute: non cum genitivo provinciae: ut nec dicimus *ius pro consule* et similia, sed *proconsulis*: Igitur h. l. dum alia idonea exempla proferantur, melius putabo *proconsul*, praesertim cum aliis in locis Taciti sic sit, ubi provinciae nomen additur, ut 13, 1. 16, 18. item ubi alius genitivus ut 14, 46., *Proconsulem ipsius*: nisi quis *Africae* spurium putare velit: quod sane hic redundat et per se intelligitur, Africae proconsulem Camillum fuisse. ERN.

In unum conductos. Heinsius non credebat Tacitum scripsisse *conductos... duxit*: sed *condictos* vel *coactos.* Propius ad vulgatam scripturam accedit: *contractos. In unum contrahere* est formula usitata Liviu 7, 25. 26, 42. 44, 7. etc. *Perseus, contractis in unum omnibus copiis ducibusque etc.* Sed *in unum conducere* est etiam 4, 47. et in talibus interdum optimi scriptores sunt negligentiores, ut demonstravi in diatribe de grata neglig. or. Cicer. pro Archia 11. *in illis libellis, quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt.* ERN. — *Exempla talis cacophoniae collegit Wopk. ex. c. 62., item Val. Max. 6, 5. Caes. B. Gall. 7, 65; Liv. 41, 20. Cic. Tusc. 5, 10. Sall. Cat. 1.

Duxit: modicam m. Colon pro puncto feci, quod est in Lips. Gron. etc. Rectius B. Rhenanus et alii antiquiores. ERN. Lips. prima a 1574. semicolon habet.

Metu eluderent. Optime: id est, ne metu Romanorum virium traherent bellum, nulla copia pugnae. Assidet huic illod Claudiani. De laudib. Stilic. 1, 340.... *res mira relatu: Ne timeare, timas; et quem vindicta manebat, Desperare vetas.* Rhenanus tamen *astu* maluit. LIPS.

vincerentur. Igitur legio medio, leves cohortes duaeque alae in cornibus locantur. Nec Tacfarinas pugnam detrectavit. Fusi Numidae, multosque post annos Furio nomini partum decus militiae. Nam post illum reciperatorem urbis, filiumque eius Camillum, penes alias familias imperatoria laus fuerat. Atque hic, quem memoramus, bellorum expers habebatur. Eo pronior Tiberius res gestas apud senatum celebravit: et decrevere patres triumphalia insignia: quod Camillo, ob modestiam vitae, impune fuit.

53. Sequens annus Tiberium tertio, Germanicum iterum consules habuit. Sed eum honorem Germanicus iniit apud urbem Achaiae Nicopolim, quo venerat per Illyricam oram, viso fratre Druso, in Dalmatia agente, Hadriatici ac mox Ionii maris adversam navigationem perpessus. Igitur paucos dies insumpsit reficiendae classi: simul sinus, Actiaca victoria inclytos, et sacratas ab Augusto manubias castraque Antonii, cum re-

Nam post illum. Tamen ex eadem gente duo adhuc triumphi nutantur, alter P. Furii de Gallis, anno 530. alter L. Furii Purpureonis de hisdem Gallis a. 553. Huius autem Camilli, de quo nunc, filius credo fuit, qui imperium temporibus Claudii frustra sibi vindicavit. Lips. De armis a Camillo motis v. 12, 52. Quod de aliis familiis habet noster, id adcurate; nam prior Furius e Philorum familia fuit.

Memoramus. Sic MS. teste I. Gronovio, quod, haud dubie h. l. aptius, restituimus. Edd. *memoravimus.* Ern.

Ob modestiam vitae. Quod ita vixerat semper, ut adpareret, eum excellere atque eminere nolle, mediocri fama contentum. Nam ab tali nihil periculi principi. *Quietem* vocat 14, 47. Ern.

Tib. tertio. Vide Ryckium.

Achaiae Nicopolim. Bene late *Achaiae* nomen sumit, non pro Graecia solum (quod adnotavimus ad 1, 76.) sed pro Epiro, ubi sane haec urbs est, ab Augusto structa ad Ambracium sinum: monumentum scilicet victoriae Actiacae. Credo ideo, quia illo aevo tota haec regio uni praesidi permissa, ideoque et nomine uno dicta. Lips. In Antonini itin. Actia Nicopolis salutatur.

Dalmatia. Codex scr. *Delmatia*, ut saepe in numis, inscriptionibus et libris latinis et graecis: nam variant monumenta, v. Cellar. G. A. t. 1. p. 490. Burm. ad Sueton. Aug. 20. Ceterum scripturam codicis secutus sum.

Sacratas Augusto manubias. In-

cordatione maiorum suorum, adiit. Namque ei, ut memoravi, avunculus Augustus, avus Antonius erant, magnaque illic imago tristium laetorumque. Hinc ventum Athenas, foederique sociae et vetustae urbis datum, ut uno lictore uteretur. Excepere Graeci quaesitissimis honoribus, vetera suorum facta dictaque praeferentes, quo plus dignationis adulatio haberet.

54. Petita inde Euboea, tramisit Lesbum: ubi Agrippina novissimo partu Iuliam edidit. Tum extrema

telligo, cum Mureto, templum Apollini structum e manubiis, ut nos imperatorum in vetere re publ. V. Clav. Cic. in *manub.* Ern.

Imago tristium laetorumque. Tristium, si Antonium spectaret; laetorum, si Augustum. Et ipse ab utroque, in utrumque affectus. Lips.

Uno lictore uteretur. Vim terroremque imperii romani ostendebant lictores, secures, fasces. Ideo cum, adempto illo metu magistratus quasi ad amicos agere volebant, removebant insignia potestatis. Sic Antonio olim in eadem urbe ait Appianus Civ. 5, 76. Ἐξῄει δὲ ἄνευ σημείων αὐτῷ σὺν δύο φίλοις καὶ σὺν ἀκολούθοις δύο, ἐς διδασκάλων διατριβὰς ἢ ἀκροάσεις. Et Tiberius Rhodi: *genus vitae admodum civile instituit, sine lictore aut viatore gymnasia interdum obambulans.* Sueton. 11. Lips.

Vetera s. f. d. praeferentes. Per *vetera dicta et facta suorum*, intelligo; quicquid maiores in primis fortiter fecissent, ut ad Marathona, Salamina etc., illustriores viri magnifice dixissent: unde appareret primo, se non esse eos, quos deceret, aut qui solerent humiliter adulari, deinde honorem a se habitum non spernendum esse. *Praeferentes* suspicatus sum olim corruptum. Tacitum conieci scripsisse: *praefantes*, hoc sensu: in honoribus habendis praefatione usi sunt, ducta a maiorum suorum factis ac dictis: quales praefationes, etiamsi aliunde ductae, sunt in decretis civitatum veteribus, ut omnes sciunt, qui talia tractarunt. Ac, ne participium hoc offendat, cum elegantius fuisset *praefati*, etiam Livius eo usus est 5, 41., *Pontifice maximo praefante carmen.* Catullus de nupt. Pel. et Thet. 383., *talia praefantes* etc. Infra 3, 22. pro *proferenda* I. Gron. malebat *profanda* e scriptura cod. *profenda.* Noster 12, 22., *multa de claritudine eius praefatus.* Sed vulgatum verum est, *praeferentes* significat commemorantes. In animo habuit locum Livii 37, 37., de Iliensibus: *Iliensibus, in omni rerum verborumque honore, oriundos ab se Romanos, praeferentibus.* Ern. Cum iactatione commemorantes. Cui hoc minus arriserit, legat cum Hillero Racem. 25 et 26., *proferentes.* Eam is lectionem suffulcit ex A. 3, 22 et 37. maximeque ex Cic. de Inv. 2, 35., *Maiorum suorum beneficia, si qua extabunt, proferre.*

Ubi Agrippina. Eo facit numus a Mytilenensibus in eius honorem cu-

Asiae, Perinthumque ac Byzantium, Thracias urbes, mox Propontidis angustias et os Ponticum intrat, cupidine veteres locos et fama celebratos noscendi; pariterque provincias, internis certaminibus aut magistratuum iniuriis fessas refovebat: atque illum in regressu sacra Samothracum visere nitentem, obvii aquilones

sus, de quo Spanh. de U. et P. N. t. 2, p. 277 et 490., et Eckhel. Doctr. NN. vol. 6, p. 214.

Internis certaminibus, aut magistratuum iniuriis. Cicero ad Q. fr. 1, 1, 8. Idem Lib. 3. fam. ep. 1. *Ego autem, cum hoc suscepissem, non iustitia, sed etiam misericordia adductus, ut levarem miseriis perditas civitates, et perditas maxime per magistratus suos, non potui in illo sumptu non necessario negligens esse.* Et ad Att. 6, 2. *Mirabilia quaedam effecimus: ita multae civitates omni aere alieno liberatae, multae valde levatae sunt: omnes suis legibus, et iudiciis usae,* αὐτονομίας *adeptae, revixerunt etc. Mira* [constat?] *in civitatibus ipsarum furta Graecorum, quae magistratus sui fecerant, quaesivi ipse de iis, qui annis decem proximis magistratum gesserant: aperte fatebantur. Itaque sine ulla ignominia suis humeris pecunias populis retulerunt.* Quanquam et vox *magistratuum* Roma missos complecti possit. Item ad Att. 5, 20. *Laodiceam pridie Kal. Sext. venimus, ibi morati biduum, perillustres fuimus, honorificisque verbis omnis iniurias revellimus superiores.* Gron.

Sacra Samothracum. Samothracia insula non eadem cum Imbrasia, ut censet Musarum decus: nec Imbrasus fluvius sive Parthenius in hac, sed in Ionica Samo, quae ideo Parthenias dicta, ut discimus ex Strabone 10, p. 457. Plinio 5, 37. et Hygino fab. 14. Eustathius ad Il. N. 12. Ἡ δὲ Θρακία Σάμος λέγεται, καὶ Σαμοθρᾴκη συνθέτως. Καλεῖται καὶ οὕτω πρὸς διαστολὴν τῆς ἑτέρας Σάμου, τῆς Ἰωνικῆς. Immo tres distinctae Sami, de quibus docte noster Ortelius in Thes. Geogr. Ideo firmanda in Varrone prisca lectio L. L. 4, 10. *Terra et coelum, ut Samothracum initia docent, sunt dei magni, et hi, quos dixi, multeis nominibus. Nam neque quas Samothracia* (non *Ambracia*, aut *Imbrasia,*) *ante portas statuit duas virileis species ahenas, dei magni: neque, ut vulgus putat, hi Samothraces dii, qui Castor et Pollux: sed hi mas et femina, et hi, quos augurum libri scriptos habent sic divi potes: et sunt pro illeis, qui in Samothrace* Θεοὶ δυνατοί. Initia quae Varro dicit, sunt haec sacra, de quibus noster, sacra religiosa in primis etiam apud Romanos. Idem Iuven. 3, 144... *iuret licet et Samothracum Et nostrorum aras.* Suidas: Ἐν Σαμοθρᾴκῃ ἦσαν τελεταί τινες, ἃς ἐδόκουν τελεσθῆναι πρὸς ἀλεξιφάρμακον κινδύνων τινῶν. Ἦν δὲ ἐκεῖσε καὶ τὰ τῶν Κορυβάντων μυστήρια, καὶ τὰ τῆς Ἑκάτης. Propter religionem loci confugiebant illuc olim nocentes, ut colliges ex l. 2. Anthologiae, p. 209, et facto Persei Macedonum regis apud Livium 45, 5. 6. Adde Strabonem 10, p. 470. Lips. De sacris Samothracum adde Diodorum Sic. 5, 47. Ern.

depulere. Igitur ab Ilio, quaeque ibi varietate fortunae et nostri origine veneranda, relegit Asiam, adpellitque Colophona, ut Clarii Apollinis oraculo uteretur. Non

Igitur aliaque. Turbatus locus, aut mutilus. Si turbatus tantum, sic reponito. *Atque illum in regressu sacra Samothracum visere nitentem, aliaqua quaa ibi varietate fortunae et origine nostri veneranda, obvii Aquilones depulere. Igitur relegit Asiam.* Sed quae varietas fortunae aut origo Romanorum in Samothrace? Principium Troianae gentis inde: a Troianis autem Romani. Dionysius 1, 68. Dardanum facit in hanc insulam venisse, quae tunc Melane dicta; et pulsum inde sterilitate soli devenisse ea Phrygiae loca, ubi post Troia. Ideo olim Dardania dicta Samothrace, ut Plinius auctor 4, 23. Bene ergo, *origine nostri.* Sed et Varro 2. Humanarum, *Dardànum deos penates ex Samothrace in Phrygiam, Aeneam ex Phrygia Italiam advexisse,* tradidit. Et quaedam huic rei suggeret Servius, in illud vatis magni Aen. 3, 96.... *antiquam exquirite matrem.* Varietatem fortunae vel ad Dardanum refer; vel ad Romanos, qui ex tam parvis magni. Fieri tamen potest, ut mutilus locus sit, fueritque aliquid de Ilio etiam insertum, fonte non dubio Romulae gentis. Lips. Subscribo uni Freinshemio, cuius ipsa prorsus coniectura olim et mihi nata est: ut pro *aliaque quae* sit *Ilio quaeque.* Intelligimus Troiae reliquias conspectas Germanico, non quum transiret angustias Hellesponti, et ad Στόμα Πόντου properaret, ut vult Salmerius (etsi praeter ea *extrema Asiae* a Lesbo conscendenti brevis cursus Seston et ad Europaeum Hellesponti ac Propontidis latus fuerit), sed regresso, cum et alia superiora lateris Asiatici eum praelegisse otiosum credibile est. Ibi forte navibus ad Sigaeum appulsis venit ei in mentem de Samothracum diis venerandis, iamque eo velis, si daretur, et remis; sed illum e septentrionum filiis praecipue quem Thrasciam vocant, pertinaciter adversus ab incepto desistere compulit. *Igitur Ilio quaeque ibi,* hoc est, igitur continuato itinere ab Ilio, quod redux a Bosphoro Thracio tenuit, et illis, quae istic loci, vel quod varia sorte celebris fortunae ludus fuerunt, nunc splendida regna, nunc rudera et cadavera civitatum, vel quod inde origo romanae gentis descendit, conspecta nec sine sacro horrore et religione quadam visenda: his, inquam, relictis, ut inceperat, Asiae oram legere pergit. Ideo *relegit.* Gron. Sed Heinsius (l. c. in Misc. Obs. vol. 9, p. 227.), volebat: *ab Ilio*: quod vestigiis corruptae lectionis melius respondet: et est lenius *ab Ilio relegit* quam *Ilio*, quod recepit Ryckius. Ern. Ut non improbem vel Freinshemii, vel Heinsii, quam in textum recepi, emendationem, ita non spernendam puto coniecturam I. Sev. Vater, qui libro ad c. 23, cit. p. 35, legendum suadet: *Igitur adito Ilio* etc., ubi ellipsi nostro trita intelligit: *aditisque, quae ibi* etc. Sic et Pichena volebat: *Igitur viso Ilio*, et paullo ante: *atque Ilium i. r. et sacra* etc. Sed in his manifesta foret contradictio.

Clarii Apollinis oraculo. Strabo tamen, qui huic aetati compar, ita

femina illic, ut apud Delphos, sed certis e-familiis, et ferme Mileto accitus, sacerdos numerum modo consultantium et nomina audit: tum in specum degressus, hausta fontis arcani aqua, ignarus plerumque literarum et carminum, edit responsa versibus compositis super rebus, quas quis mente concepit: et ferebatur, Germanico per ambages, ut mos oraculis, « maturum exitium » cecinisse.

55. At Cn. Piso, quo properantius destinata inciperet, civitatem Atheniensium, turbido incessu exterritam, oratione saeva increpat, oblique Germanicum perstringens, « quod, contra decus romani nominis, non Athenienses, tot cladibus extinctos, sed colluviem illam nationum, comitate nimia coluisset: hos enim esse Mithridatis adversus Sullam, Antonii adversus D. Augustum socios. » Etiam vetera obiectabat, quae in Macedones improspere, violenter in suos fecissent: offensus urbi propria quoque ira; quia Theophilum quemdam, Areo iudicio falsi damnatum, precibus suis non concederent. Exin navigatione celeri per Cycladas, et compendia maris, adsequitur Germanicum apud

loquitur de hoc oraculo 14, p. 642. tanquam nullum tunc fuerit. Κολοφὼν πόλις Ἰωνικὴ, καὶ πρὸ αὐτῆς ἄλσος τοῦ Κλαρίου Ἀπόλλωνος, ἐν ᾧ καὶ μαντεῖον ἦν ποτε παλαιόν. Lips. In nummis Colophonis a Domitiano ad Gallienum cusis Apollo Clarius, item Diana Claria. V. Eckhel. Doctr. NN. vol. 2, p. 511. Cf. et Plin. 2, 106. — * *Uti oraculo....* Ut alibi omine, sortibus, avibus etc. Wopk. Habet et Liv. 45, 27, et Iust. 11, 7.

Mileto accitus. Hinc colligit Spanhemius, Colophonem colonus accepisse Mileto, de Us. et Pr. N. Diss. 9, p. 575. Ern.

* *Tot cladibus extinctas.* Cf. Iust. 5, 6.

Colluviem illam nationum. Respicit ad consuetudinem Atheniensium ius civitatis communicandi cum multis, atque adeo vendendi hominibus vilissimis ac perditis: de qua iam graviter questus Demosthenes περὶ συντάξ. p. m. 126., quod ius iis ademtum postea ab Augusto. v. Dio 54, 7. Similiter infra 3, 54. negat Romanos iam unius urbis cives esse. Ern.

insulam Rhodum, haud nescium, quibus insectationibus petitus foret: sed tanta mansuetudine agebat, ut, cum orta tempestas raperet in abrupta, posseique interitus inimici ad casum referri, miserit triremis, quarum subsidio discrimini eximeretur. Neque tamen mitigatus Piso, et vix diei moram perpessus, linquit Germanicum praevenitque: et, postquam Syriam ac legiones attigit, largitione, ambitu, infimos manipularium iuvando, cum veteres centuriones, severos tribunos, demoveret, locaque eorum clientibus suis vel deterrimo cuique adtribueret, desidiam in castris, licentiam in urbibus, vagum ac lascivientem per agros militem sineret, eo usque corruptionis profectus est, ut sermone vulgi *parens legionum* haberetur. Nec Plancina se intra decora feminis tenebat; sed exercitio equitum, decursibus cohortium interesse: in Agrippinam, in Germanicum contumelias iacere: quibusdam etiam bonorum militum ad mala obsequia promptis, quod, « haud invito imperatore ea fieri, » occultus rumor incedebat.

56. Nota haec Germanico; sed praeverti ad Arme-

Miserit triremes. Livius 23, 34. *P. Valerius Flaccus cercuros ad persequendam retrahendamque navem eum misisset.* Utrobique intelligitur *aliquot.* Gronov. MS. *triremis.* Ern.

Decursibus cohortium interesse. Alia haec decursio ab illa funebri, de qua dixi. Nam haec exercitii fuit: solita usurpari ter quot mensibus ex institutione D. Augusti. Vegetio campicursio dicitur: quem vide 1, 27. 3, 4. Campestris decursio Suetonio in Galba 6. *Campestrem decursionem scuto moderatus.* in Nerone 7. *Indictaque decursione praetorianis, scutum sua manu praetulit.* Et sane indecorum, feminam in his spectari et velut moderari. Lips.

Praeverti ad Armenios. Ita infra 4, 32. *Aut si quando ad interna praeverterent.* Curtius 6, 6. *Tamen ad Satibarzanem opprimendum praeverti optimum ratus.* Apuleius Apol. p. 75, ed. Pric. *Nunc tempus est ad epistolas Pudentillae praeverti.* Plautus et Livius quoque, sed sine praepositione. Lips.

nios instantior cura fuit. Ambigua gens ea antiquitus hominum ingeniis et situ terrarum, quo, nostris provinciis late praetenta, penitus ad Medos porrigitur; maximisque imperiis interiecti, et saepius discordes sunt, adversus Romanos odio et in Parthum invidia. Regem illa tempestate non habebant, amoto Vonone: sed favor nationis inclinabat in Zenonem, Polemonis regis Pontici filium, quod is prima ab infantia, instituta et cultum Armeniorum aemulatus, venatu, epulis et quae alia barbari celebrant, proceres plebemque iuxta devinxerat. Igitur Germanicus in urbe Artaxata, adprobantibus nobilibus, circumfusa multitudine, insigne regium capiti eius imposuit: ceteri venerantes

15. *Polemonis regis pontici.* *Ponti* Lipsius, me nolente; sic *pontica tellus*, et similia, de quibus ad Ovidium. Noster alibi *pontica auxilia* 15, 6. *Ponticum mare*, Ann. 15, 39. *Pontica ora*, H. 3, 47.

Hominum ing. et s. t. Sic recte Pichena e codd. Prius legebatur: *non modo ingeniis, sed situ terrarum.*

Provinciis nostris late praetenta. Possis intelligere *Armenia* ex verbis, *ambigua ea gens*, ut aliis in locis: sed non necesse. Valer. Fl. 5, 167. *Armeniae praetentus Iber*: quem locum iam attulit Aurelius. Ibi v. Burmannus. Ern.

Polemonis regis Pontici. Melius, *regis Ponti.* Polemo autem Zenonis rhetoris filius ad regnum pervenit concessu Antonii et Augusti: de quo vide Dionem 59, 33 et 44. in actis anni 719. Uxorem habuit Pythodorim: quam mire a prudentia aliisque virtutibus laudat Strabo 12. p. 555. et quae nunc, mortuo marito, praeerat rebus regni. Polemoni illi filius item Zeno, qui nunc Armeniae datus rex. Strabo l. c. p. 556. *Τῶν δὲ τῆς Πυθοδώριδος υἱῶν ὁ μὲν ἰδιώτης συνδιῴκει τῇ μητρὶ τὴν ἀρχὴν, ὁ δὲ νεωστὶ καθίσταται τῆς μεγάλης Ἀρμενίας βασιλεύς.* Lips. Coniectura Lipsii non necessaria, ut iam monuit Heinsius. Ern.

Aemulatus. Possit sallustiano exemplo ex fragm. H. l. 3, legi *aemulus. At Pompeius a prima adolescentia Alexandri regis facta dictaque aemulus erat* Lips. Ut adiectivum habeat casum verbi ἀρχαϊκῶς. Vid. Cort. ad Sallust. p. 978. Sed talia, ut, ubi libri habent, non mutanda, ita non contra libros obtrudenda. Ern. * Ap. Sall. potius legendum *aemulatus* Wopk.

Insigne regium. Zenonem itaque regem Armeniae dedit Germanicus, sed sine ullo, ut vides, bello: addo, nec metu belli. Mirum igitur a Suetonio scribi, Cal. 1. *Germanicus ad componendum Orientis statum expulsus, cum Armeniae regem devicisset, Cappadociam in provinciae formam redegisset, Antiochiae obiit.* Quem, sodes, ille regem devicit?

regem, *Artaxiam* consalutavere; quod illi vocabulum indiderant ex nomine urbis. At Cappadoces, in formam provinciae redacti, Q. Veranium legatum accepere: et quaedam ex regiis tributis deminuta, quo mitius romanum imperium speraretur. Commagenis Q. Servaeus praeponitur, tum primum ad ius praetoris translatis.

57. Cunctaque socialia prospere composita non ideo laetum Germanicum habebant, ob superbiam Pisonis, qui, iussus partem legionum ipse aut per filium in Armeniam ducere, utrumque neglexerat. Cyrri demum, apud hiberna decumae legionis, convenere; firmato

auctoritate tota res perfecta, non armis. Videbar apposite corrigere, *deiecisset*: sed nec id plene verum: quia Vonones a Silano dudum regno amotus, ante Germanici adventum. Itaque corrigas potius, *regem dedisset*. Lips.

Ex nomine urbis. Mirum, cum iam ante plures reges eo nomine fuerint: et urbs ipsa potius nomen habuit ab aliquo regum, uti Tigranocerta. Lips. I. Gronov. coniecit: *ex conditore urbis*, sive *ex nomine conditoris urbis*. Ern.

Legatum accepere. Hiems media est, tamen aestuo. Legatum, inquit: nonne id est, praetorem sive propraetorem? Ita enim dicti, qui in Caesaris provincias missi: et hos omnes legi reperio e senatu. Si id est: quis Dionem nobis conciliet, super eadem re scribentem 57, 17. Κἀκ τούτου καὶ ἡ Καππαδοκία τῶν τε Ῥωμαίων ἐγένετο, καὶ ἱππεῖ ἐπετράπη. Si enim equiti, quomodo legato? Fateor, in minores provincias saepe equites missos, immo et libertos; sed cum procuratorum titulo, non legatorum. Tamen a Dione et Tranquillus est in Vespas. 8. *Cappadociae, propter assiduos barbarorum incursus, legiones addidit, consularemque rectorem imposuit pro equite romano.* Ego censeam, primo quidem legatum impositum: sed post id mutasse. Dionem autem oculos habuisse in eo, quod obtineret, non quod obtinuisset. Lips.

Commagenis. Duplex elementum in hac voce numi requirunt.

Ad ius praetoris. Verius esset, *propraetoris*: sed ista miscentur, et passim in Tacito praetor, propraetor, legatus, monere eodem. Strabo ad hanc rem 16, p. 749. Ἡ Κομμαγηνὴ μικρά τις ἐστίν. Ἔχει δὲ ἐρυμνὴν πόλιν Σαμόσατα, ἐν ᾗ τὸ βασίλειον ὑπῆρχε, νῦν δ᾽ ἐπαρχία γέγονε. Nec moveat te, quod Suetonius l. c. provinciam eam factam primum vult a Vespasiano, quia Caligula regibus eam iterum tradiderat, ut narrat Dio 59, 8. *Antiocho*, inquit, *Antiochi filio, Commagenen paternum regnum adiectis Ciliciae maritimis dedit.* Uti ergo Caligula Tiberii, sic Caligulae decretum Vespasianus rescidit. Lips. Adde dicta ad 1, 74. Ern.

vultu, Piso adversus metum, Germanicus, ne minari crederetur: et erat, ut retuli, clementior: sed amici, accedendis offensionibus callidi, intendere vera, adgerere falsa, ipsumque et Plancinam et filios variis modis criminari. Postremo, paucis familiarium adhibitis, sermo coeptus a Caesare, qualem ira et dissimulatio gignit: responsum a Pisone precibus contumacibus, discesseruntque apertis odiis: postque rarus in tribunali

14. *Discesseruntque apertis odiis.* Nihil muta: odiis nondum manifestis, quae in maius postea prorupere. Similis diversitas, Ann. 4, 71. Sic *condito odio.*, Hist. 0, 30. Nam odii aperti certum argumentum renuntiare amicitias, de quo videndus noster, Ann. 6, 29. atque illic interpretes. Suetonius in Calig 3, de Germanico. Vide et Gruter. et Iuret. ad Senec. Epist. 76 Noster, Ann. 3, 64., *sincera adhuc inter matrem filiumque concordia, vel occultis odiis.* De occultis odiis mox., *Sed ille credebatur, ut inferius maiestate principis, gravi et dissimulata offensione abdidisse.* Ann. 4, 67., *non iam occultis adversum Neronem et Agrippinam insidiis.* Valer. Flacc. 5, 520., *Talibus orantem vultu gravis ille minaci Iamdudum premit, et furiis ignescit opertis*, etc.

Et filios criminari. Haec de dissidio et calumniis inter Pisonem et Germanicum, quique partium utriusque ibi erant. Sed quomodo *filios* criminantur? sane unus ibi *M. Piso* filius: et *Cnaeus* alter, *omne hoc tempus in urbe egit*: quod ipse Tacitus infra 3, 16. scripsit: nec paternae fortunae aut crimini potuit adiungi. Vide, an non *filium*; nisi et Cnaeus Romae aliquid in Germanicum; aut criminati universe sunt filiorum superbiam, contumaciam, aut tale. Lips. Videtur pluralis non urgendus, ut si *liberos* dixisset. Sic *leges* de lege una dicuntur, et infra c. 71, *parentes.* Ern.

. *Qualem ira et dissimulatio gignit.* Muretus, male et contra mentem Taciti coniicit *irae dissimulatio*: nam *irae dissimulatio* talis potest esse, ut frontem et verba praeferat summopere amantium: at *ira et dissimulatio* est, ubi insignis et nota ira sic insigni comprimitur animo, ut identidem erumpat sese ac male tegat. Accipe igitur, qualem vicissim nunc ira, nunc eius dissimulatio gignit: qualis solet alternari inter eos, qui eodem tempore eodemque congressu frenos iracundiae modo relaxant, modo adducunt. Gron.

Precibus contumacibus. Precibus contumacibus, ut Iupiter apud Nasonem, Met. 2, 397. *precibusque minas regaliter addit*: quibus petebat quidem, ne ea, quae rei publ. caussa et ex instituto egisset, in suam contumeliam verteret (ut Pompeius apud Caesarem initio belli civilis), simul demonstrabat, si tamen id faceret atque indignaretur, se id susque deque ferre, ut Cicero ad Appium Fam. 3, 7. forsan et adiiciebat scire velle, quot sibi sint domini: Tiberio putasse soli rationem actorum reddendam. Lips.

Opertis odiis. Lego *apertis.* Lips. Scio *offensarum operta* in H. 3, 65.

Caesaris Piso, et si quando adsideret, atrox ac dissentire manifestus. Vox quoque eius audita est in convivio, cum apud regem Nabataeorum coronae aureae magno pondere Caesari et Agrippinae, leves Pisoni et

Attamen omnino Lipsio subscribo, et plane alterum τὸ *opertis* alienum puto. Naturaliter enim evenit, ut ex huiusmodi colloquiis, inter ingenia praesertim dissociabilia, exeant professi inimici. Et tum quae praecedunt, tum quae sequuntur, alterum firmant. Si odiis opertis discessissent, lenes querelas expurgatio, hanc eius qualiscunque acceptio, et rursus aliqua mutuae fidei species sollicitosque vultus laeti excepissent. At hic sermo ira et dissimulatione mixtus, dein preces arrogantes ac nihil cedentis quid possunt gignere aliud quam odia retecta et apparentia? Iam, si nolebat sciri Piso, se cum Germanico in gratia non esse, cur rarus in tribunali Caesaris, cur austerus, cur diversa semper sententia? Stultitiam Cicero vocat *in obscuro odio apertas inimicitias* ostendere ad Fam. 3, 10. Denique iunata utrique indoles, hoc est, et simplicitas Germanici, et ferocia Pisonis, satis refutare vulgatum videntur. Quae Gruterus urget, ad ea responsio facilis. Aliud e colloquio *discedere odiis apertis*, hoc est, ita ut alienatorum animorum signa satis apparuerint; aliud denunciare inimicitias et omnem consuetudinem rumpere. Velim scire, Lucullus et Pompeius in Galatia digressine fuerint etiam *opertis odiis? Certatum inter imperatores iurgiis*, inquit Velleius 2, 33. Item, annon postea quoque vixerint *apertis odiis*, quum Pompeius in provincia Luculli acta rescinderet; Lucullus Pompeii acta confirmari a senatu prohiberet? Πομπήϊος δ' ἦν μὲν ἐκ τῆς στρατηγίας διάφορος πρὸς Λούκουλλον, ait Plutarchus; neutrum tamen alteri amicitiam libello renuntiasse legimus. Sed *eum finem gratiae* ponebant. Sed quibus libuisset? non utique omnes. Sed qui simpliciter in gravissimis offensis agerent: sed non ita praefestine, quos honoris collegium aut provinciae societas conglutinasset, etiam post manifesta odia. Gron. Omnino *apertis* legendum.

Coronae aureae. Coronae conviviorum a floribus foliisque vulgatae; non aeque ex auro. Quas tamen non solum in illo Orientis luxu, sed etiam Romae usum aliquem habuisse discas ex Capitolino: qui in Aelio Vero 5, scribit: *Data etiam convivis aurea atque argentea pocula et gemmata: coronas quin etiam datas lemniscis aureis interpositis, et alieni temporis floribus.* Item Ulpiano lege 19, §. 13, 14. D. de auro et arg. leg. *Cedent igitur gemmae phialis vel lancibus, inclusae auro argentove. Sed et in coronis mensarum gemmae coronis cedent, et hae mensis.* At in Aegypto hunc morem Iustinus tangit 18, 2. *Missi*, inquit, *a senatu in Aegyptum legati, cum ingentia sibi a Ptolemaeo rege missa munera sprevissent, interiectis diebus ad coenam invitatis aureae coronae missae sunt, quas illi honoris caussa receptas, postera die statuis regis imposuerunt.* Etiam Polybius 15, 31, qui ostendit tamen, regibus

ceteris offerrentur: « Principis romani, non Parthi regis filio, eas epulas dari: » abiecitque simul coronam, et multa in luxum addidit, quae Germanico, quamquam acerba, tolerabantur tamen.

58. Inter quae ab rege Parthorum Artabano legati venere. Miserat « amicitiam ac foedus » memoraturos, « et cupere renovari dextras, daturumque honori Germanici, ut ripam Euphratis accederet: petere interim, ne Vonones in Syria haberetur, neu proceres gentium propinquis nuntiis ad discordias traheret. » Ad ea Germanicus, de societate Romanorum Parthorumque magnifice; de adventu regis et cultu sui, cum decore et modestia respondit. Vonones Pompeiopolim, Ciliciae maritimam urbem, amotus est: datum id non modo precibus Artabani, sed contumeliae Pisonis, cui gra-

tantum ex auro dari solere, aliis alias. Itaque narrat de Aristomene quodam, qui Agathocli, etsi non regi, per adulationem eius generis imposuit: Πρῶτος μὲν γὰρ, inquit, ὡς ἑκατὸν ἐπὶ δεῖπνον καλέσας τὸν Ἀγαθοκλέα, χρυσοῦν στέφανον ἀνέδωκε μόνῳ τῶν παρόντων. ὃ τοῖς βασιλεῦσιν αὐτοῖς ἔθος ἐστὶ μόνοις συγχωρεῖσθαι. Neque scio, an huc faciat, quod Laertius in Xenocrate 15, scribit: χρυσῷ στεφάνῳ τιμηθέντα ἐπ' ἄθλῳ πολυποσίας. Certe ad convivia etiam spectat. LIPS.

Principis romani. Claret sententia: quasi dicat, luxum illum alienum romanis moribus, dignum Parthorum. Aemilius (Ferretus) tamen hic λεπτολογεῖ, et perdit multa verba. LIPS.

Amicitiam ac foedus memoraturos. Verbo signato et proprio hac in re usum Tacitum notavimus ad Plautum Pseud. 5, 1, 36. GRON.

Renovari dextras. Dextrae iunctae concordiae signum frequens in nummis.

Neu proceres gentium. Legendum putant Mercerus et Pichena, *ne proceres gentium:* hic etiam *ne is pr. g.* Nihil mutari placet. Videtur enim et genus τοῦ ἓν διὰ δυοῖν esse, et sermo legibus, pactionibus, conditionibus proprius: *Ne sit, neu faciat*, pro illo, *Ne sit, ubi vetitum faciat.* Quare nomen *proceres gentium* Germanicus et Artabanus ingeniosissimo Mercero? Saltem tempus anguste captum, quasi Vonones Artabano tantummodo gravis vicinus, dum ipse et Germanicus in proximo. Quin *proceres gentium* acceperim praefectos et satrapas plurimarum gentium Parthis parentium, et *discordias*, rebelliones, defectiones, dissensiones Parthorum inter sese. Neque aliter Freinshemius, puto. GRON.

tissimus erat ob plurima officia et dona, quibus Plancinam devinxerat.

59. M. Silano, L. Norbano coss. Germanicus Aegyptum proficiscitur, cognoscendae antiquitatis: sed cura provinciae praetendebatur: levavitque apertis horreis pretia frugum: multaque in vulgus grata usurpavit: sine milite incedere, pedibus intectis et pari cum Graecis amictu, P. Scipionis aemulatione; quem eadem factitavisse apud Siciliam, quamvis flagrante adhuc Poenorum bello, accepimus. Tiberius, cultu habituque eius lenibus verbis perstricto, acerrime increpuit, quod, contra instituta Augusti, non sponte principis, Alexandriam introisset. Nam Augustus inter alia dominationis arcana, vetitis, nisi permissu, ingredi senatoribus, aut equitibus romanis illustribus, seposuit Aegyptum: ne fame urgeret Italiam, quisquis eam provinciam claustraque terrae ac maris, quamvis levi praesidio adversum ingentes exercitus, insedisset.

Aegyptum proficiscitur. Malit *in Aegyptum* Pichena. Frustra. Sic enim loquebantur. Liv. 45, 10., *Ad susceptam legationem peragendam navigare Aegyptum pergit.* Iustinus vel Trogus 23, 2., *Uxorem genitosque ex ea duos parvulos Aegyptum, unde uxorem acceperat, remittit.* Cf. et 28, 4. Gron. Noster ante c. 54, *tramisit Lesbum.* Ern. — * V. et c. 69.

Cognoscendae antiquitatis. Auditis principes? imitamini. Haec cognitio ad gloriam honestumque excitat: haec parandi vias ostendit. Lips. *Caussa*, *nomine* intelligi, more Graecorum vix opus monere: plura exempla notata ad 3, 7. Ern.

Apertis horreis. Publicis, opinor, ubi frumentum asservabant in plebis romanae, et, quod superesset, in alios usus: at ille, in caritate forte annonae, indigis indulsit. Lips.

Pedibus intectis incedere etc. Interpretor, incessisse crepidatum palliatumque. Plura in Exc. K. Lips. Adde interpretes ad Cicer. pro Rab. Post. 10. Ern.

P. Scipionis aemulatione.. Intellige Afric. mai. de quo id tradit Livius 29, 19. Ern.

Quod contra instituta. Vide Suet. Tiberio 52., et quae dicam ad H. 1, 11. Lips.

Equitibus romanis illustribus. De hoc cognomine equitum infra ad 11, 4. Lips.

Claustraque terrae ac maris. Intelligit Pelusium, Paraetonium et

60. Sed Germanicus, nondum comperto, profectionem eam incusari, Nilo subvehebatur, orsus oppido a Canopo. Condidere id Spartani, ob sepultum illic rectorem navis, Canopum; qua tempestate Menelaus, Graeciam repetens, diversum ad mare terramque Libyam deiectus. Inde proximum amnis os, dicatum Herculi, quem indigenae ortum apud se, et antiquis-

Alexandriam. In Propertio 3, 7, 55., *Claustraque Pelusii romano subruta ferro.* Lips. Grotius et Heinsius l. c., *que* deleri malebant, ut per appositionem dicerentur *claustra t. a. m.* quod non necessarium foret etiam si per appositionem adderentur: nam τὸ *que* ἐξηγητικῶς capi posset. V. supra ad c. 14. sed Lipsium sequor. Nam non tam provincia vocari potest *claustra terrae marisque*, quam urbes et portus, per quos illa provincia adiri, e provincia in mare veniri potest etc. Itaque semper *claustra* videbis de urbibus, portubus, montibus celsis dici. Atque sic est in omnibus exemplis, quae bene multa congessere Heinsius ad Velleium 1, 3. et Brouckh. ad Propert. l. c. qui et ipse hunc locum sine *que* laudat: et inter alia locum Lucani 10, 509. ubi diserte *Pharos, pelagi claustrum.* Ern. V. et infra H. 3, 2, 8.

Diversum ad mare. H. e. quod esset in contraria plaga ei, qua esset, quod petebat. Sic *diversae fenestrae* apud Ovidium in Amor. qui saepe hoc verbo ita utitur. Sic 3, 2, *diversa oppida.* Ern.

Libyam deiectus. Recepi post I. Gron. *deiectus* pro vulgato *delatus*: cum in MS. unico sit *delectus*, ex quo Beroaldus fecit *delatus*, cum debuisset *deiectus.* Sed ea notio huius verbi tum nondum eruditis erat satis observata et nota: de qua vid. I. Fr. Gron. et Drak. ad Liv. 23, 34. Pichena etiam volebat addi *est*: quod omissum a librariis putabat, cum signum eius in codice non adsequerentur. Sane durum est, id hic abesse. Ern.

Inde proximum amnis os. Acidalius volebat *inde ad proximum amnis os.* At Tacitus ea particula, qua iuvare illum se putat Acidalius, uti noluit: quippe qui ad verba illa, *inde proximum amnis os* intellectum voluit ex sequenti membro τὸ *visit*; quasi esset: *inde visit proximum amnis os dicatum Herculi, mox Thebarum vestigia.* Quod haud scio an satis consideraverit et vir doctus, qui παρακτράζει. *Abhinc proximum Nili ostium Heracleoticum appellatur*: quasi rationem huius vocabuli tantum edat Tacitus; non ipsum os ingressum, at, quae circa occurrerent visenda, adiisse et contemplatum esse significet Germanicum. Immo, *abhinc proximum Nili ostium adiit, Heracleoticum appellatum,* etc. Gron. Recte haec a Gronovio disputantur. Sed ita minor distinctio esse debet ante *mox*, non punctum, ut est in edd. Rhenani, Gronoviorum, Ryckii et aliis, sed minor, ut in Lipsiana, qua usus sum, sicque interpunxi. Ern. *Os* recte ad *visit* relatum. Similia videsis 3, 6 et 47.

Herculi quem. De Hercule aegy-

simum perhibent, eosque, qui postea pari virtute fuerint, in cognomentum eius adscitos: mox visit veterum Thebarum magna vestigia. Et manebant structis molibus literae aegyptiae, priorem opulentiam complexae: iussusque e senioribus sacerdotum patrium sermonem interpretari, referebat, « habitasse quondam septingenta millia aetate militari: atque eo cum exercitu Regem Rhamsen Libya, Aethiopia, Medisque et

ptio Herod. 2, 42. Melam 3, 6. Arrianum de rebus Alex. 2., p. 125. et Diodor. 1, 24. iam laudavit Muretus. Ern.

Theb. magna vestigia. Strabo 17, p. 816. Καὶ νῦν δείκνυται ἴχνη τοῦ μεγέθους αὐτῆς ἐπὶ ὀγδοήκοντα σταδίους τὸ μῆκος. Hic tamen latius patent *magna vestigia*, ut seqq. facile indicant, de quibus ibidem Strabo. Ern. Mirantur ista, qui recentiori aevo adiere, in his Paullus Lucas, Pococke, Savary. In primis consulendus Norden in Drawings of ruins and statues at Thebes. 4. 1741. Ceterum, quum Memphi moraretur Germanicus, Apis, cibos sibi ab eo oblatos aversatus, mala ei portendisse ferebatur. Ammian, 22, 14.

Structis molibus. Intelligit obeliscos, de quorum frequentia et notis consule omnino Ammianum 17, 4. atque in hac ipsa re uos etiam in Aegyptiis admirandis. Lips. De Obeliscis v. Diodor. 1, 57. Eius de quo hic sermo est, qui fuit Ramessis et nuncquoque Romae visitur, omnium qui fuere maximus, forma aeri incisa reperitur in Ammiano Gronovii l. c. *Literae* autem intelligendae hieroglyphicae, s. potius tituli, inscriptione literis aegyptiacis. Sic et Livius loqui solet. Ern. Vide Liv. 6, 1. 25, 1. De obeliscis egit plusibus Kirckerus in Oedipo Aegypt. De Lateranensi, qui est ille Thebanus Ramessis, consulendus Gibert in Comm. eleg. litt. Acad. Paris t. 35. Constantius Caesar in circo max. erexerat; eversum restituit ope Fontanae Sixtus V. altus est pedes 128.

Septingenta millia. Magnitudo numeri fecit, ut nonnulli coniicerent *septuaginta*: quos refellit Voss. ad Mel. 1, 9. Ern.

Regem Rhamsen. De hac tanta potentia Aegyptiorum nihil legi, nec facile credam. Nam quod Suidas ait, Thulin quemdam aegyptium regem usque ad oceanum imperium tenuisse, a quo dicta sit Thule: quid tam infandum somniavit ullus aegrotus? Nescio, an hic sit Rhamses, quo regnante Ilium captum esse vult Plinius 36, 14. ubi tamen leges *Ramises*, corrupte. Lips. Quae de scriptura nominis varia apud veteres, num idem qui Sesostris, et aliis disputantur: rectius, qui scire volent, in compilationibus historicis quaerent, quam in notis ad Tacitum. Itaque de his dicendum non putavi. *Sesotrin* intelligi vult etiam Perizon. Origin. Aegypt. c. 17. Ern. Imposuisse sacerdotem Germanico, dubium esse nequit. Iactantia manifesta

Persis et Bactriano ac Scytha potitum; quasque terras Syri Armeniique et contigui Cappadoces colunt, inde Bithynum, hinc Lycium ad mare, imperio tenuisse.» Legebantur et indicta gentibus tributa, pondus argenti et auri, numerus armorum equorumque, et dona templis, ebur atque odores, quasque copias frumenti et omnium utensilium quaeque natio penderet, haud minus magnifica, quam nunc vi Parthorum aut potentia romana iubentur.

61. Ceterum Germanicus aliis quoque miraculis intendit animum. Quorum praecipua fuere Memnonis saxea effigies, ubi radiis solis icta est, vocalem sonum reddens: disiectasque inter et vix pervias arenas, instar

est. Concinit tamen ex parte ipse Strabo l. c. Nec Hermapionis ap. Ammianum interpretatio fidem meretur. In explicandis hieroglyphis desudarunt post Kircherum Warburton, Bianchini aliique.

Legebantur et indicta. De his prioribusque vide Strabonem l. c. qui cum Cornelio Gallo illuc profectus pleraque refert oculata fide: egregius mehercules, et non ad vulgi gustum scriptor. Lips.

Vi Parthorum. I. e. imperio. Sic alibi *vim romanam* dixit 3, 60. H. 4, 69. Ern.

Intendit animum. Livius praefat. *Ad illa mihi pro se quisque acriter intendat animum, quae vita, qui mores fuerint.* Gron.

Memnonis saxea effigies. Visitur, ut Plinius 36, 11. vult, in Serapis templo forma colossi: *quem*, ait, *cotidiano solis ortu contactum radiis crepare dicunt.* Iuvenal. 15, 5. *Dimidio magicae resonant ubi Memnone chordae.* Dimidium cur vocet, explicat Strabo l. c. Τοῦ δ' ἑτέρου τὰ ἄνω μέρη τὰ ἀπὸ τῆς καθέδρας πέπτωκε σεισμοῦ γενηθέντος, ὥς φασι. qui etiam vidisse se ait, et cum multis aliis circiter horam primam diei sonitum aliquem audisse. Philostratus 6, 4. ab Apollonio eam statuam in Aethiopia visam ait: et mentitur non insulens, sive ipse, sive impurus ille magus. Nam certum est in Aegypto fuisse. Vide praeter alios Pausaniam in Atticis. Lips. Hanc saxeam effigiem M. exhibet Pockius Descr. of the East. t. 1. p. 102., tab. 26, 27., cum multis inscriptionibus eorum, qui se sonum illum audisse testarentur. V. et eius Inscr. ant. c. 9. Ern. Adde Iablonski de Memnone. 4. Frf. ad V. 1753.; ad cuius p. 87., notare hic liceat legendum: C. MAENIVS HANIOCHVS DOMO CORINTHI 7 (i. e. centurio) LEG. XI. CL. P. F. etc.

Disiectasque inter et vix pervias. Haud scio an recte intellexerit Freinsh. Certe loquitur, quasi nolit intelligi. Quis enim assequitur *incertas arenas?* nam *dispersas* quis non putet passim iacentes, aut spargente aliquo, sive is ventus sit, por-

montium eductae pyramides, certamine et opibus regum: lacusque effossa humo, superfluentis Nili receptacula: atque alibi angustiae et profunda altitudo, nullis inquirentium spatiis penetrabilis. Exin ventum

15. *Profunda altitudo, nullis inquirentium spatiis, penetrabilis.* 'Quaenam illa *spatia!* Puto, *nulli inquirentium satis penetrabilis*; vel, *nullis inquirentium spatiis penetrabilis.* Spatium refer ad profundam altitudinem.

tatas et passim abiectas: ut apud Maronem Ecl. 3, 87., *pedibus qui spargat arenam*, et Georg. 3, 234., *sparsa ad pugnam proludit arena?* Necdum tamen ex his scias, quae sint Tacito *arenae disiectae.* Quo vocabulo significat ille proprium huius materiae τὸ ἀσύναπτον, ἀσύμπλεκτον, quod singula corpuscula vel singuli pulvisculi ab aliis secedunt, eoque ad moliendum aut accipiendo suscipiendoque operi est inutilis. Unde ὁ Λόγος ὅστις ᾠκοδόμησε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν ἄμμον, etc. Merito igitur Tacitus ad augendum rei miraculum addit arenas inter *disiectas*, id est, solutas, dissociabiles, intractabiles, ob segregem naturam, tantas moles structas. Nam etsi hae vento quoque, ut ubique, agitentur et iactentur, non sunt tamen, ubi sitae Pyramides, Garamantum arenae, quae castra obruere possint. Gron. Vix aliter explicari possunt *disiectae arenae*, quam facit Gronov. etiamsi alioqui falsum est, in istis locis non esse arenas, quae vento agitentur, varientur, et obruant res etiam editas, cum hoc diserte tradat testis oculatus Strabo. Sed mihi tamen frigidum hoc epitheton h. l. videtur. Quis enim non per se intelligit, tales esse arenas? et quorsum dicat brevitatis amantissimus scriptor? In poëta tale epitheton ferendum, non in tali historico. Neque in arenis structae sunt pyramides, sed ἐν ὀρεινῇ τινὶ ὀφρύϊ, ut diserte Strabo l. c. in saxis, circumdatis arenis. Suspicor Tacitum dedisse *desertas*, quod est frequens arenarum epitheton. Ut permutantur in libris *disiectus* et *defectus*, item *defectus* et *desertus*: ita et e *desertas* potuit fieri *disiectas.* Broterius reiicit hanc nostram coniecturam, sed simpliciter, ut solet. Docendum erat *mobiles* arenas latine *disiectas* dici posse, quod non credo, nec a quoquam est demonstratum. Ern. *Disiectas* intelligo frequens vento disiici solitas, quod, qui recens adiere pyramides, testantur. Bona quoque pars illarum successu temporis est arenis tecta, unde potissimum dissensus eorum, qui de dimensione fuere solliciti. Cf. Pococke l. c. ad tab. 8. Niebuhrs Reiseb. nach Arabien. t. 1. p. 199.

Eductae pyramides. De his Herodot. 2, 124. Diodor. 1, 63 sq. Strab. 17. p. 807. Ern.

Certamine et opibus regum. Dum certant reges, aemulatione gloriae, opes suas iactare posteritati. Ern.

Lacusque. Moerios lacum hominum manibus factum, Herod. ait 2, 149.

Angustiae et profunda altitudo. Intell. Nili. Intelligunt viri docti

Elephantinen ac Syenen, claustra olim romani imperii; quod nunc rubrum ad mare patescit.

62. Dum ea aestas Germanico plures per provincias transigitur, haud leve decus Drusus quaesivit, illiciens Germanos ad discordias; utque fracto iam Maroboduo usque in exitium insisteretur. Erat inter Gotones nobilis iuvenis, nomine Catualda, profugus olim vi Marobodui, et tunc, dubiis rebus eius, ultionem ausus. Is valida manu fines Marcomannorum ingreditur, corruptisque primoribus ad societatem, irrumpit regiam castellumque iuxta situm. Veteres illic Suevorum prae-

de duobus fontibus profundissimis, de quibus Herodotus 2, 28. Sed quae ibi traduntur, sunt a narratione Aegyptii, quam Herodotus ipse ridet. Eae abyssi porro inter Syenem et Elephantinen: cum hic sermo sit de loco infra has urbes. Denique in hac interpretatione negliguntur *angustiae Nili*, quae non conveniunt fontibus istis. Arbitror igitur, intelligi locum, ubi Nilus, riparum angustiis coarctatus et incitatus, effecit, ut fit, altitudinem profundissimam, quam, augentes rem more suo Aegyptiis, nullis mensuris penetrabilem dicebant. *Spatia* sunt mensurae: neque opus cum Heinsio l. c. p. 388 coniicere, *nulli inquirentium satis penetrabilis*, quod ne commodum quidem sensum facit, nec τερατολογίαις Aegyptiorum satis convenit. Ern. — * Sic et Seneca ep. 70. Liv. 38, 23. Heges. 1, 35. Lact. 6, 4. Wopk.

Claustra olim romani imperii. Alio sensu *claustra*, quam paullo ante: nam nunc terminum et finem intelligit, qui claudit. Insertum hoc autem in gratiam laudemque Traiani, qui res magnas gessit ad Orientem, limitibus imperii ad rubrum mare promotis. Eleganter apud Suidam scriptor incertus super hac ipsa re: Ῥωμαίων ἀρχή. Αὕτη τῆς Ἀσσυρίων καὶ Περσῶν καὶ Μακεδόνων τῶν πρὶν μακρῷ ὑπερῆρεν. Ὡρισμένη πέρασιν ἑαυτῆς, πρὸς μὲν ἕω, Ἰνδοὺς καὶ ἐρυθρὰν θάλασσαν, καὶ Νεῖλον καὶ καταῤῥάκτας καὶ λίμνην Μαιῶτιν, et reliqua, quae non dubie adtexit de rebus Traiani. Ita Tacitus 4, 4., *Quanto sit angustius imperatum:* prae quam nunc videlicet meo aevo. Lips.

Corruptis primoribus ad societatem. Concisum, sed elegans dicendi genus: corruptis primoribus et eo adductis, ut societatem secum inirent. Ductum est a Graecis. Herodotus η 23. de Arione: Ἀπειληθέντα ἐς ἀπορίην παραιτήσασθαι. Et c. 27, καταστρέψαντα ἐς φόρου ἀπαγωγήν. Noster 3, 49., *ceteris ad dicendum testimonium exterritis.* 4, 10., *corrupta ad scelus Livia.* Ibid. 45., *uno vulnere in mortem affecit.* Ern.

Irrumpit regiam. Boviasmum in Hercynia silva, de quo attuli Strabonis verba ad c. 44. Lips.

dae, et nostris e provinciis lixae ac negotiatores reperti; quos ius commercii, dein cupido augendi pecuniam, postremum oblivio patriae suis quemque ab sedibus hostilem in agrum transtulit.

63. Maroboduo undique deserto non aliud subsidium, quam misericordia Caesaris, fuit. Transgressus Danubium, qua Noricam provinciam praefluit, scripsit Tiberio, non ut profugus aut supplex, sed ex memoria prioris fortunae. « Nam multis nationibus, clarissimum quondam regem ad se vocantibus, romanam amicitiam praetulisse. » Responsum a Caesare, « tutam ei honoratamque sedem in Italia fore, si maneret: sin rebus eius aliud conduceret, abiturum fide, qua venisset. » Ceterum apud senatum disseruit, « non Philippum Atheniensibus, non Pyrrhum aut Antiochum populo romano perinde metuendos fuisse. » Extat oratio, qua « magnitudinem viri, violentiam subiectarum ei gentium, et quam propinquus Italiae hostis, suaque in destruendo eo consilia extulit. » Et Maroboduus quidem Ravennae habitus, si quando insolescerent Suevi, quasi rediturus in regnum, ostenta-

Ius commercii. Quod Romanis a Maroboduo concessum, amicitiae et honoris caussa, sive sponte, sive petentibus Romanis. Ius commercii amicitiae, honoris, grati animi caussa dari solitum olim, testantur multa veterum civitatum decreta. Ern.

Transtulit. Debet esse *transtulerat.* Vide tamen ad 1, 53. Ern.

Nam. Aut repetandum ἀπὸ κοινοῦ *scripsit*, aut totum illud omissum, cuius ratio redditur: *Non indignum se, cui opem ferat, quem tueatur Caesar*: cuius generis plura exempla apud veteres occurrunt, deroque dixit ad Homerum Clarckius. Has rationes cui non placebunt, poterit coniicere Tacitum scripsisse: *quam multis.... praetulisset.* Ern. Priorem coniecturam Ernestii firmant similia loca 3. 47. 15, 1 et 29. 16, 2. Wopk.

Rebus eius. Rhen. et alii *suis*; sed codd. recte *eius.*

Rediturus. MS. habet *reditus*: et sic edidit Beroaldus, secutusque hunc Alciatus. Unde I. Gronov. vult legi: *reditui*; quod non abhorret a Taciti more. Sed ego potius *reditus* per compendium scribendi datum puto pro *rediturus*, atque hoc recte restitutum a Rhenano. Saepe in hoc ge-

batur. Sed non excessit Italia per duodeviginti annos; consenuitque, multum imminuta claritate, ob nimiam vivendi cupidinem. Idem Catualdae casus, neque aliud perfugium. Pulsus haud multo post Hermundurorum opibus, et Vibilio duce: receptusque Forum Iulium, Narbonensis Galliae coloniam, mittitur. Barbari utrumque comitati, ne quietas provincias immixti turbarent, Danubium ultra, inter flumina Marum et Cusum, locantur, dato rege Vannio, gentis Quadorum.

64. Simul nunciato, « regem Artaxiam Armeniis a Germanico datum, » decrevere patres, « ut Germanicus atque Drusus ovantes urbem introirent. » Structi et arcus, circum latera templi Martis Ultoris, cum effigie Caesarum: laetiore Tiberio, quia pacem sapientia firmaverat, quam si bellum per acies confecisset. Igitur Rhescuporin quoque, Thraciae regem, astu ad-

nere peccavit in illo codice librarius. Vide mox c. 73, 83. 3, 18. 4, 5, 32. 13, 6. cod. Bud. pro *daturum* habuit *datum*, etc. ERN.

Vibilio. Ryckius putat scr. *Vibillio.* Recte, ut opinor. Sic *Vibullius* apud Caesarem Civ. 1, 15. nisi potius legendum *Vibidius*, quod nomen mox, et passim in inscriptionibus antiquis, occurrit. ERN. Cf. infra 12, 29.

Marum et Cusum. Marisus hic fluvius dictus Straboni 7. p. 304. Maris Herodoto 4, 49. Marisia Iornandi Get. 22, Aethico Margus. Retinet nomen hodie, et incolis adpellatur Maros. LIPS. Marum quoque Plin. vocat 4, 25.

Structi et arcus. Extat prope portam S. Sebastiani arcus dictus Drusi; sed is Drusi senioris est Germanici de quo Suet. Claud. 1. Spectatur et in numo. Iunioris Drusi arcus aevum non tulit.

Cum effigie Caesarum. Germanici et Drusi. LIPS.

Rhescuporim.. Non in aliu nomine magis variatum. Dio 54, 34. 55, 39. Ῥασκύπορις. Velleius 2, 129. Rhascupolin; Suetonii optimus in Vaticano codex in Tib. 37. Trascypolin. quomodo et in Livio scriptum leges. Lucanus vocat 5, 55.... *gelidae dominum Rascipolin orae.* De historia autem ipsa consule Dionem 54. in actis anni 738. LIPS. V. interpretes ad Suet. Tib. 37, in pr. Oudend. et Perizon. ep. ad Heins. t. 4. Coll. Burm. p. 821. ERN. Nomina propria ex monimentis emendanda. Numus

greditur. Omnem eam nationem Rhoemetalces tenuerat: quo defuncto, Augustus partem Thracum Rhescuporidi, fratri eius, partem filio Cotyi permisit. In ea divisione arva et urbes et vicina Graecis Cotyi; quod incultum, ferox, adnexum hostibus, Rhescuporidi cessit: ipsorumque regum ingenia, illi mite et amoenum, huic atrox, avidum et societatis impatiens erat. Sed primo subdola concordia egere: mox Rhescuporis egredi fines, vertere in se Cotyi data, et resistenti vim facere; cunctanter sub Augusto, quem auctorem utriusque regni, si sperneretur, vindicem metuebat. Enimvero, audita mutatione principis, immittere latronum globos, exscindere castella, caussas bello.

apud Cary in H. des Rois de Thrace pl. 2, habet hinc ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΚΟΤΥΣ, illinc ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΡΑΣΚΟΥΠΟΡΙΔΟΣ, regni ab Augusto divisi occasione cusus. In alio ap. Eckhel. vol. 2, p. 59., legitur ΡΑΙΣΚΟΥΠΟΡΙΔΟΣ. Cf. et Spanh. De Us. et P. NN. t. 1, p. 500. Qui autem potuerit Lipsius allegare Livium, apud quem *Thrascypolis* nulla fit mentio, non capio. In Freinsh. suppl. ad L. 123 128. legitur; sed illa nec Livii sunt, necdum Lipsio visa. Videtur alium quem auctorem habuisse in animo, forsan Caesarem, qui Civ. B. 3, 4., *Rascipolin* habet. A Germanis more quodam suo praefixum *T.* coniicit Cannegieter de Brittenb. c. 3, p. 32.

Ipsorumque regum. Adeo hoc verum est, ut Cotys ille etiam literis et poësi excultus fuerit. Ad eum enim est elegia Ovidii ex Ponto 2, 9. et in huius regno vates ille exulavit. LIPS.

Ingenia, illi m. et a. huic atrox. libenter, si per codices liceret, legerem *illud mite.... hoc atrox.* Verum enallage est non invenusta. WOPK.

Sed primo. Rhen. et alii *et primo.* Pichena restituit *sed*, quod iam Beroaldus dederat. Idem mox *dictitabat* dedit ex cod. prius legebatur *dictabat.*

Vertere in se Cotyi data. Livius 24, 4., *Deponendaque tutela, quae ipsi cum pluribus communis erat, in se unum omnium vires convertit.* Suet. Vesp. 4., *Ut primum provinciam attigit, proximas quoque convertit in se.* GRON.

Caussas bello. I. e. quae res caussae bello forent; unde fieri non poterat, quin bellum oriretur. Formam loquendi, *caussae bello*, valde usitatam Livio, multis ex eo exemplis illustrat Drakenb. ad 3, 46. ERN. — *Sic et 27., *caussam discordiae.* WOPK. — Cave audias Boxhornium, qui ad 6, 15., *caussas bello* a verbo *immittere* regi autumat.

65. Nihil aeque Tiberium anxium habebat, quam, ne composita turbarentur. Deligit centurionem, qui nuntiaret regibus, « ne armis disceptarent: » statimque a Cotye dimissa sunt, quae paraverat, auxilia. Rhescuporis ficta modestia postulat, « eundem in locum coiretur: posse de controversiis colloquio transigi. » Nec diu dubitatum de tempore, loco, dein conditionibus: cum alter facilitate, alter fraude, cuncta inter se concederent acciperentque. Rhescuporis sanciendo, ut dictitabat, foederi convivium adiicit: tractaque in multam noctem laetitia, per epulas ac vinolentiam incautum Cotyn, et, postquam dolum intellexerat, « sacra regni, eiusdem familiae Deos, et hospitalis mensas » obtestantem, catenis onerat. Thraciaque omni potitus scripsit ad Tiberium, « structas sibi insidias, praeventum insidiatorem: » simul bellum adversus Basternas Scythasque praetendens, novis peditum et equitum copiis sese firmabat. Molliter rescriptum, « si fraus abesset, posse eum innocentiae fidere: cete-

Ficta modestia. Qui videri cuperet, nihil novi petere, facilis paci, aequis conditionibus contentus. Ern.

Convivium adiicit. Vellem Scaligero non venisset in mentem hic respici verbo *adiicit* ad *caenas adiiciales* p. 118, ad Varronem R. R. 3, 6. Satis enim multos traxit etiam doctos viros. At sciant tirones *adiiciales coenas* esse nugas meras. *Aditiales* dicendum, ut P. Faber Semestr. 1, 6. Gruterus, Lipsius de magn. R. 4, 9. monuere, ab aditu sacerdotii, vel adeundo sacerdotio. Veteres enim *aditus aditi*, ut *senatus senati* dicebant. Et interpres optimus Suet. Claud. 9. qui *aditialem* interpretatur, quae *pro introitu sacerdotii* daretur. Gron.

Sacra regni. I. e. sanctitatem regii nominis, quod reges sacrosancti et inviolabiles, ut recte explicat Freinsh. qui bene laudat Cic. Manil. 9. adde *sanctitatem regum* e Suet. Caes. 6. Ern.

Eiusdem familiae deos. Communes *deos patrios*, quos supra *penetrales* vocaverat: Cicero etiam pro domo 41. *familiares* appellat. V. supra ad c. 10. quamquam ibi non familiae, sed gentis dii patrii. Ern.

Hospitalis mensas. Similis locus ap. Liv. 23, 9. ubi pater filium, conantem interficere Hannibalem, sic deterret: *Ab hospitali mensa surgis .... ut eam ipsam cruentares hospitis sanguine?* Adde 15, 52. Ern.

rum neque se, neque senatum, nisi cognita caussa, ius et iniuriam discreturos: proinde, tradito Cotye, veniret transferretque invidiam criminis. »

66. Eas literas Latinius Pandus, propraetor Moesiae, cum militibus, quis Cotys traderetur, in Thraciam misit. Rhescuporis, inter metum et iram cunctatus, maluit patrati, quam incepti facinoris reus esse: « occidi Cotyn » iubet, « mortemque sponte sumptam » ementitur. Nec tamen Caesar placitas semel artes mutavit, sed, defuncto Pando, quem sibi infensum Rhescuporis arguebat, Pomponium Flaccum, veterem stipendiis et arta cum rege amicitia, eoque accommodatiorem ad fallendum, ob id maxime Moesiae praefecit.

67. Flaccus in Thraciam transgressus per ingentia promissa, quamvis ambiguum et scelera sua reputantem, perpulit, ut praesidia romana intraret: circumdata hinc regi, specie honoris, valida manus: tribuni-

Pomponium Flaccum. Est ipse, de quo Ovidius de Ponto 4, 9, 75. sq. Atque idem praefuit postea Syriae, ut scribit noster 6, 27. Lips. Adde Suet. Tib. 42. et ibi not. Vellei. 2, 129. Ern.

Veterem stipendiis. Pichena, Freinsh., Ryckius volebant scribi: *stipendii.* Sed non necesse est, ut, quia saepe graeca constructione noster utitur, propterea semper eam putemus, et ad eam rationem omnia loca, in quibus ablativus est, mutemus; cum nulli certae legi se adstrinxerint in hoc ne quidem poëtae, nimisque multa loca in contrarium reperiantur. Vid. ad 1, 3. Deinde debebant docere, *stipendium* in singulari dici de eo, qui iam plures annos meruisset. *Primum* quidem *stipendium* est ap. Nepotem Caten. 1, sed de pluribus annis non memini me legere. Dixisset opinor *veterem stipendiorum*, non *stipendii.* Itaque vulgatum non tentandum. Ern.

Praesidia rom. I. e. castra, sive potius locum provinciae rom. ubi essent praesidia rom. qui esset in potestate rom. Cic. pro Ligar. 9, 10., etc. V. Duker. ad Liv. 38, 11. Ern.

Circumdata hinc regi, etc. Hic locus aut sic interpungendus est: *circumdata hinc regi, specie honoris, valida manus: tribunique et centuriones* etc. aut *manu* legendum: *circumdata hinc regi s. h. valida manu, tribunique* etc. Tacitus, atque etiam Livius saepe, ut poëtae, etiam primo substantivo copulam *que* addunt. Liv. 1, 43., *hastaque et gladius*; pro *hasta et gladius*: idque potuit

que et centuriones, monendo, suadendo, et, quanto longius abscedebatur, apertiore custodia, postremo gnarum necessitatis in urbem traxere. Accusatus in senatu ab uxore Cotyis damnatur, ut procul regno teneretur. Thracia in Rhoemetalcen filium, quem paternis consiliis adversatum constabat, inque liberos Cotyis dividitur: iisque nondum adultis, Trebellienus Rufus, praetura functus, datur, qui regnum interim tractaret, exemplo, quo maiores Marcum Lepidum, Ptolemaei liberis tutorem, in Aegyptum miserant. Rhescuporis Alexandriam devectus, atque illic, fugam tentans, an ficto crimine, interficitur.

68. Per idem tempus Vonones, quem amotum in Ciliciam memoravi, corruptis custodibus, effugere ad Armenios, inde in Albanos Heniochosque et consan-

fraudi esse librariis. Sed prius praefero, ne corrigendi necessitas sit. Ern.

Trebellienus Rufus. Trebellianus. Freinshemio per analogiam videtur rectum; ut Iulianus, Aemilianus, a Iulio, Aemilio; sic Trebellianus a Trebellio: unde et *Trebellianum* SCtum, non *Trebellienum*, apud ICtos, quasi non perinde per analogiam dicerentur, *Allius Allienus*, *Nasidius Nasidienus*, *Aufidius Aufidienus*, *Gallius Gallienus*, *Bellius Bellienus*, et huiusmodi infinita. Sic *Matius Matienus*. Et tamen *Matianum malum* dicebant. Gron. — *Cf. Iust. 30, 2, Val. Max. 6, 6, 1., et Eckhel. de doct. NN. Vet. vol. 5, p. 125.

M. Lepidum. Valerius Max. 6, 6. Iustin. 30, 3., *Mittitur et M. Lepidus in Aegyptum, qui tutoris nomine regnum pupilli administraret.* Extant et denarii argentei cum inscriptione, M. LEPIDVS. PONT. MAX. TVTOR. REG. in parte versa, caput turritum, subscriptum, ALEXANDREA. Lips.

Amotum in Ciliciam memoravi. Pompeiopolim, supra 58. Sueton. Tib. 49. paullo aliter haec narrat, et cum Tiberii probro: *Sed et Vononem Parthorum regem, qui pulsus a suis quasi in fidem populi romani cum ingenti gaza Antiochiam se receperat, spoliavit perfidia et occidit.* Ut Taciti narratio est, imperator extra culpam. Lips.

* *In Albanos* etc. Potius, deleto *in*, legendum *ad Armenios, inde Albanos* etc. subintellecta iterum praepositione *ad*, ut et alibi. H. 1, 46. Livius 9, 15., Vell. 2, 1. Sic et alias praepositiones *de*, *per*, *in*, repetere negligit noster. Vide 3, 9. 4, 16. 6, 51. 13, 53. Wopk.

guineum sibi regem Scytharum, conatus est. Specie venandi, omissis maritimis locis, avia saltuum petiit: mox pernicitate equi ad amnem Pyramum contendit, cuius pontes adcolae ruperant, audita regis fuga; neque vado penetrari poterat. Igitur in ripa fluminis a Vibio Frontone, praefecto equitum, vincitur. Mox Remmius evocatus, priori custodiae regis adpositus, quasi per iram, gladio eum transigit: unde maior fides, conscientia sceleris et metu indicii mortem Vononi illatam.

Conatus est specie venandi. Omissis. Acidalius dubitat, annon potius sic distinguendum sit: *conatus est. Specie venandi, omissis mar. locis.* etc. Potius dubites, annon delendum τὸ *est*, et continua oratione faciendum: *inde in Albanos Heniochosque ad consanguineum sibi regem Scytharum conatus, specie venandi, omissis maritimis locis, avia saltuum petiit.* Gron.

Vibio Frontone, praefecto equitum. Bimardus in ep. *de Inscript. et aliis monum. antiquis municipii Augusti Allobrogum* t. 1, Thes. inscr. Murator. p. 114, coniicit, hic forte legendum *L. Iulio Frontone* ex inscriptione ibi prolata LIVI FRONTONI PRAEF. EQVIT.: aut, si diversi sint, ab alterutro nomen accepisse *Alam Frontonianam*, cuius subinde mentio in Gruteri 414, 8. 537, 7. et Reinesii Cl. 8, 57. inscriptionibus fit. Haec incerta esse, quilibet videt, etsi *Iulios et Vibios* in libris permutari etiam 14, 28. videbimus: illud autem certum est, quod idem demonstrat contra Sucietum, qui eandem inscriptionem illustrare tentavit, *praefectum equitum* non esse, qui universo equitatui praesit; quod etiam P. Manutio videtur ad Ciceron. ad Div. 2, 17. sed qui alae. Nunquam reperiuntur equites omnes sub uno peculiari duce fuisse, nisi cum dictator esset, qui magistrum equitum dixerat: sed erant sub legatis cum legionibus: unde Crassus, Caesaris legatus, equitum praefectos cohortatur etc. ap. Caesarem B. G. 3, 26. Praefecti porro nomen tenue, nec satis dignum eo, qui universo equitatui praesit. Graeci coniungunt χιλιάρχους et ἱππάρχους, ut Appianus B. civ. 2, 102. ut alia taceam. Nec impedit, quod simpliciter *praefectus equitum* dicitur. Nam etiam *praefecti sociorum* commemorantur, qui tamen non omnibus sociis, sed tantum cohortibus sociorum singulis praefuere. Gravior dubitatio est Manutii l. c. ex eo, quod Labienus apud Plutarchum praefectus equitum dicitur in exercitu Pompeii, qui ante legatus apud Caesarem fuerat. Sed aut contemtus caussa id factum est, de quo questus est Labienus, aut aliquid tum extra ordinem constitutum est a Pompeio, propter multitudinem equitatus. Nam de C. Voluseno ap. Caes. B. C. 3, 60., et Q. Varo ibid. non dubitanter pronunciem, praefectos alarum fuisse. Praefectos equitum esse eosdem, qui alarum, statuunt etiam Schelius ad Hyginum, p. 75. Dod-

69. At Germanicus, Aegypto remeans, cuncta, quae apud legiones aut urbes iusserat, abolita, vel in contrarium versa cognoscit. Hinc graves in Pisonem contumeliae; nec minus acerba, quae ab illo in Caesarem tentabantur. Dein Piso abire Syria statuit. Mox adversa Germanici valetudine detentus, ubi recreatum accepit, votaque pro incolumitate solvebantur, admotas hostias, sacrificalem adparatum, festam Antiochensium plebem, per lictores proturbat. Tum Seleuciam digreditur, opperiens aegritudinem, quae rursum Germanico acciderat. Saevam vim morbi augebat persuasio veneni, a Pisone accepti: et reperiebantur solo ac parietibus erutae humanorum corporum reliquiae,

well. Annal. Vellei. 1, 15. Clarissimus locus est ap. Valer. M. 2, 7, 9, iam laudatus Bimardo, ubi C. Titius praefectus equitum praefuisse turmis equitum quibusdam dicitur. Ern.

Tentabantur. * *Dein Piso.* Ad eam quam posui notam, suspicio mihi est, ne quid desit. Non enim satis plena videtur narratio. Lips. Acidalius coniiciebat *denique*, non male. Eo enim verbo utuntur Latini eleganter, ubi enarrare singula volunt, sed ad finem properant. V. Graevius ad Suet. Aug. 23. Ern.

Admotas hostias. Sacrorum verbum est. Suetonius in Calig. 32. *Admota altaribus victima, succinctus poparum habitu:* idem significat, quod Tibullo et aliis, statuere ad aram. Lips.

Festam Antioch. Laeto habitu et candidatam. Lips.

Seleuciam. Plures Seleuciae, atque adeo in ipsa Syria. Sed hanc puto, quae *Pieria* cognominatur Straboni, Ciceroni, Polybio, Ptolemaeo. Nam in litore maris est, parabatque navigationem Piso: tum etiam haud procul Antiochia, a qua veniebat. Lips. Ceterum *degreditur* scribendum videtur. Ern. — Verbum *digreditur* noli mutare. Sic et 4, 49 et 74; 12, 30. et sic ante Rhenanum 3, 67. Wopk.

Opperiens aegritudinem. Intellige *eventum morbi*. Ern.

Solo ac parietibus. Muretus, *parietinis* coniicit. Lips. Emendatione non opus. Intra parietes enim recondita saepe cadavera. V. Hieron. in Ezech. 40. Talium sepulcrorum exempla in cryptis prostant tum prope Romam, tum alibi. Cf. Boldetti sopra i cimiteri de' SS. martiri, fol. Rom. 1720.

Erutae humanorum corporum reliquiae. Dio sic expressit: ὀστᾶ γὰρ ἀνθρώπων ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐν ᾗ ᾤκει κατορωρυγμένα καὶ ἐλασμοὶ μολίβδινοι ἀράς τινας μετὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἔχοντες ζῶντος ἔθ' εὑρέθη. Sunt hae persuasiones a vulgo; et ideo vanae. Apuleius callide descripsit 3. Milesiar. *Instruxit feralem officinam omne genus aromatis, et ignorabiliter lami-*

carmina et devotiones, et nomen Germanici plumbeis tabulis insculptum, semusti cineres, ac tabe obliti, aliaque maleficia, quis creditur animas numinibus infernis sacrari. Simul missi a Pisone incusabantur, ut valetudinis adversa rimantes.

70. Ea Germanico haud minus ira, quam per metum accepta; « si limen obsideretur, si effundendus spiritus sub oculis inimicorum foret; quid deinde miserrimae coniugi? quid infantibus liberis eventurum? lenta vi-

nis literatis et infelicium manium durantibus calvis, defletorum, sepultorum etiam cadaverum expositis multis admodum membris, hic nares et digiti, illic carnosi (vel etiam *cariosi*) *clavi pendentium; alibi trucidatorum servatus cruor, et extorta dentibus ferarum trunca calvaria.* Ita nos eum locum totum emaculamus. Lips.

Carmina et devotiones. Est hendiadys, pro *devotionum carmina:* in quibus nomen erat Germanici: ut dubitare non liceret, devotiones ad eum pertinere. Si vellemus Tacitum cum Dione in concordiam redigere, posset videri legendum *insculpta*, ut simul ad *carmina* referretur. Sed non est necessarium. Tacitus ultimi nominis genus secutus est. Ern.

Plumbeis tabulis. Ad magicam defixionem hoc spectat, qua nomen devovendi, in pugillaribus aut membranis aut laminis plumbeis exaratum, stilo atroci confodiebatur. Ita apud Ovid. Amor. 3, 7, 29. *Saga poeniceа defixit nomina cera.* et Heroid. 6, 91. *Medea devovet absentes simulacraque cerea figit.* et in Grut. Thes. inscr. p. 19, 6. INFANDO LATROCINIO DEFIXA MONVMENTIS ORDINIS DECVRIONVM NOMINA memorantur. Laminarum plumbearum in scelesto hoc negotio mentionem facit Hieron. citatus Heinsio in Advers. et ad Ovid. l. c. Videri potest idem in ep. ad Cuper. in Burm. syll. t. 2, p. 705. *Laminas literatas* Apul. vocat Met. 3, p. 54. Cf. et Plin. 28, 4. Sen. de benef. 6, 35.

Tabe obliti. Malim, *tabo.* Lips. Non necessarium est. Nam *tabes* etiam pro *tabo*, sanie, putredine dicitur. V. Burman. ad Quintil. Decl. 6, 3. Heins. ad Sil. 3, 342. Locum Suetonio Vitell. 10. iam laudavit Ryckius. Ern. — * Cf. Maioli dier. canic. l. 1. cap. de sagis. *

Aliaque maleficia. Verbum proprium in rebus magicis et veneficiis. Vid. praeter laudatos, Gesner. in Thes. Glossarium Nomic. Cod. Theod. in h. v. ubi Lactantius 2, 16. et egregius locus Hieronymi in Comm. in Dan. c. 2, laudantur. Ern. Nota lex Cod. 9, 18. de maleficis et mathematicis.

Haud minus ira quam per metum. His rebus non modo ira commota Caesari, sed etiam metus iniectus: sive, non modo metus iniectus, sed etiam ira incensa. Heinsius conüciebat *irae*, intellige *fuerunt.* Male: *ira* idem est quod *per iram.* Variavit Tacitus, ut solet, genus loquendi. Ern. — Sic 1, 59. 3, 4. 1, 7 et 11. Wopk.

deri veneficia: festinare et urgere, ut provinciam, ut legiones solus habeat: sed non usque eo defectum Germanicum, neque praemia caedis apud interfectorem mansura.» Componit epistolas, « quis amicitiam ei renunciabat.» Addunt plerique, iussum « provincia decedere.» Nec Piso moratus ultra, navis solvit: moderabaturque cursui, quo propius regrederetur, si mors Germanici Syriam aperuisset.

71. Caesar, paullisper ad spem erectus, dein, fesso corpore, ubi finis aderat, adsistentes amicos in hunc modum adloquitur: « Si fato concederem, iustus mihi dolor, etiam adversus deos, esset, quod me parentibus, liberis, patriae, intra iuventam praematuro exitu raperent. Nunc, scelere Pisonis et Plancinae interceptus, ultimas preces pectoribus vestris relinquo: referatis

Componit epistolas. Mos ex veteri illa et simplici vita: qua receptum, amicitiam et inimicitiam promptam habere in ore et in fronte. Adi Excurs. *L.* LIPS. Miram caussam epistolae huius communiscitur Boxhornius. Quasi renuntiandae amicitiae non sit alia ratio, quam auspicio accepti veneni. Tacitus ipse satis significat, quid spectarit Germanicus, nempe ne limen obsideretur; ne pasceret oculos inimici, si quid sibi accideret: ne coniux et liberi essent in eius ditione. Hoc scilicet agebat, ut e vicinia hominem abigeret. Et intellexit Piso, sive adiectum fuerit, decederet provincia, sive non adiectum. Nam qui renuntiat amicitiam, interdicit domo; qui domo, et locis suae potestatis, ut Augustus Cornelio Gallo domo et suis provinciis interdixit, Sueton.. 66. GRON.

Moderabatur cursui. Consulto tardius navigabat, et moras nectebat in cursu. *Que* h. l. commode capias adversative, pro *scil.* ERN.

Quo propius. Bene, suo quodam sensu: quid si tamen *properius*? LIPS. vulgatum Tacito dignius puto. Concise dictum est, pro, quo minus longe abesset ab Syria, ubi, mortuo Caesare, regrediendum esset. Ceterum *prope* et *propere* sane crebro in libris confundi, passim notatum est ad Livium 31, 24. 39, 31. Drakenborchio. ERN.

Parentibus, liberis. Atqui unica parens supererat, Antonia mater, Druso pridem functo. LIPS. Nempe ut *liberi* etiam de uno filio, vel una filia dicuntur, ut multis exemplis constat, quae etiam in lexicis reperiuntur, sic *parentes* de uno patre, vel matre. Vide et supra ad c. 57. ERN.

Intra iuventam. Romano more, quibus iuventa finiebatur anno 45. LIPS.

patri ac fratri, quibus acerbitatibus dilaceratus, quibus insidiis circumventus, miserrimam vitam pessima morte finierim. Si quos spes meae, si quos propinquus sanguis, etiam quos invidia erga viventem movebat; illacrymabunt, quondam florentem, et tot bellorum superstitem, muliebri fraude cecidisse. Erit vobis locus querendi apud senatum, invocandi leges. Non hoc praecipuum amicorum munus est, prosequi defunctum ignavo questu; sed, quae voluerit, meminisse, quae mandaverit, exsequi. Flebunt Germanicum etiam ignoti: vindicabitis vos, si me potius, quam fortunam meam fovebatis. Ostendite populo romano D. Augusti neptem, eandemque coniugem meam: numerate sex liberos. Misericordia cum accusantibus erit: fingentibusque scelesta mandata aut non credent homines, aut

Fratri. Druso. Nam Claudius ulcisci non poterat: eaque de caussa unum hic Drusum nominasse videtur. Ern.

Pessima morte. Idest ingloria, et indigna viro forti et imperatore. Sic *male mori* dicunt Latini, quod illustrat Cuper. Obs. 1, 8. Ern.

Si quos spes meae...movebat. Paullo durius dictum, omissione verbi, ad quod referuntur *spes* et *propinquus sanguis*. Id autem intelligendum est ἀπὸ κοινοῦ ex *movebat*, in hunc modum: *si quos spes meae, si quos propinquus sanguis movet* vel *movent*. Ceterum totum dictum est pro: *non modo quos spes meae* (quae immatura morte ad nihilum redeunt) *et propinquus sanguis movent, sed etiam quos invidia erga viventem movebat* etc. Ern.

Muliebri fraude. Plancinam intellige; nec Liviam omitte: quam certum mihi est huic sceleri fuisse architectam. Lips. Pichena heic huc retulit locum Sophoclis e Trachiniis ap. Cic. Tusc. 2, 8. ubi Hercules moriens: *hos non hostilis dextra etc. corpori inflixit meo: sed femina vi, feminea interemor manu.* Ern.

Ignavo questu. Similiter Claudian. in Eutrop. 2, 394., *ignava vota*, i. e. vota sine opera. Huc voces etiam *vota et supplicia muliebria* Sallustii Cat. 52, ubi v. Cort. Ern.

Mandaverit. Proprie dixit, pro iusserit. Est enim verbum proprium *mandare* de morientibus, cum dicunt, quid post mortem fieri velint. Sed hoc satis notum. Ern.

Fovebatis. Vid. ad c. 43. Ern.

Fingentibus scelesta mandata. Int. sibi mandatum fuisse a Tiberio, Livio, ut ita me tractarent. Ern.

non ignoscent. » Iuravere amici, dextram morientis contingentes, « spiritum ante, quam ultionem, amissuros. »

72. Tum, ad uxorem versus, « per memoriam sui, per communes liberos » oravit, « exueret ferociam, saevienti fortunae submitteret animum: neu regressa in urbem aemulatione potentiae validiores irritaret. » Haec palam, et alia secreto; per quae ostendere credebatur metum ex Tiberio. Neque multo post extinguitur, ingenti luctu provinciae et circumiacentium populorum. Indoluere exterae nationes regesque: tanta illi comitas in socios, mansuetudo in hostes: visuque et auditu iuxta venerabilis, cum magnitudinem et gravitatem summae fortunae retineret, invidiam et adrogantiam effugerat.

73. Funus sine imaginibus et pompa, per laudes, et memoriam virtutum eius celebre fuit. Et erant, qui formam, aetatem, genus mortis, ob propinquitatem etiam locorum, in quibus interiit, Magni Alexandri fatis adaequarent. « Nam utrumque corpore decoro, genere insigni, haud multum triginta annos egressum, suorum insidiis, externas inter gentes occidisse: sed hunc mitem erga amicos, modicum voluptatum, uno

Dextram morientis contingentes. Quae sedes fidei. Sed et apud Xenoph. 8, 7. Cyrus moriens hortatur amicos, ut dextram suam contingant. Εἴτις οὖν ὑμῶν ἢ δεξιᾶς βούλεται τῆς ἐμῆς ἅψασθαι, ἢ ὄμμα τοὐμὸν ζῶντος ἔτι προσιδεῖν ἐθέλει, προσίτω. Lips.

Et erant qui formam. Ursino videtur deesse particula, *ob*, legendumque, *Et erant qui ob formam, aetatem, etc.* Sed, si ita esset, non mox repeteretur. *M. A. fatis adaequarent* magis quidem convenit ultimo membro *genus mortis*, quam ceteris, sed per σύλληψιν etiam ad formam et aetatem refertur. Multa talia ubique occurrunt. Quod addit: *ob prop. e. locorum*, indicat, tanto proniores homines in hanc comparationem fuisse, quod vicina loca essent iis, ubi Alexander periisset. Ern.

Haud multum triginta annos egressum. Obiit Germanicus anno 34 vitae acceptae. Lips.

matrimonio, certis liberis egisse: neque minus proeliatorem; etiam si temeritas abfuerit, praepeditusque sit, perculsas tot victoriis Germanias servitio premere: quod si solus arbiter rerum, si iure et nomine regio fuisset, tanto promptius adsecuturum gloriam militiae, quantum clementia, temperantia, ceteris bonis artibus praestitisset.» Corpus antequam cremaretur, nudatum in foro Antiochensium, qui locus sepulturae destinabatur, praetuleritne veneficii signa, parum constitit: nam, ut quis misericordia in Germanicum, et praesumpta suspicione aut favore in Pisonem pronior, diversi interpretabantur.

74. Consultatum inde inter legatos, quique alii senatorum aderant, «quisnam Syriae praeficeretur:» et, ceteris modice nisis, inter Vibium Marsum et Cn. Sentium diu quaesitum: dein Marsus seniori et acrius tendenti Sentio concessit. Isque infamem veneficiis ea in

Solus arbiter rerum. Livius lib. 9, 18. *Et quo sint mirabiliores, quam Alexander, aut quisquam alius rex; denos, vicenosque dies quidam dictaturam, nemo plus quam annum consulatum gessit: ab tribunis plebis delectus impediti sunt: post tempus ad bella ierunt: ante tempus, comitiorum caussa revocati sunt: in ipso conatu rerum circumegit se annus: collegae nunc temeritas, nunc pravitas, impedimento aut damno fuit: male gestis rebus alterius successum est: tironem, aut mala disciplina institutum exercitum acceperunt. At, Hercule, reges non liberi solum impedimentis omnibus, sed domini rerum temporumque, trahunt consiliis cuncta, non sequuntur.* Gron.

Sepulturae. I. e. cremando corpori: nam cineres Romae conditi, 3, 1, 4. sic Graeci τὸ θάπτειν, et sic alii quoque *sepulturam* dixere: *sepulcrum* de busto, *sepelire* pro comburere. Vide Cuperum Obs. I. 7. Ern.

Praetuleritne veneficii signa. Multi adfirmant. Plinius lib. 11, 71., *Cor negatur cremari posse in iis qui cardiaco morbo obierint, aut veneno interemptis. Certe extat oratio Vitellii, qua reum Pisonem eius sceleris coarguit, hoc usus argumento: palamque testatus non potuisse ob venenum cor Germanici Caesaris cremari.* Lips. Adde Sueton. in Calig. 1. Ern.

Interpretabantur. In MS. est *interpretantur.* Sed imperfectum desiderat sane contextus orationis, quod iam habet Beroaldus. Vide ad c. 63. Ergo, si hic contra MS. licet, cur non aliis etiam in locis? Ern.

Infamem. V. Maiolus l. c.

provincia et Plancinae percaram, nomine Martinam, in urbem misit, postulantibus Vitellio ac Veranio ceterisque, qui crimina et accusationem, tanquam adversus receptos iam reos, instruebant.

75. At Agrippina, quamquam defessa luctu et corpore aegro, omnium tamen, quae ultionem morarentur, intolerans, adscendit classem cum cineribus Germanici et liberis; miserantibus cunctis, « quod femina nobilitate princeps, pulcherrimo modo matrimonio, inter venerantis gratantisque adspici solita, tunc feralis reliquias sinu ferret, incerta ultionis, anxia sui et infelici fecunditate fortunae totiens obnoxia. » Pisonem interim apud Coum insulam nuntius adsequitur, « excessisse Germanicum. » Quo intemperanter accepto, caedit victimas, adit templa; neque ipse gaudium moderans, et magis insolescente Plancina, quae luctum amissae sororis tum primum laeto cultu mutavit.

76. Adfluebant centuriones, monebantque « prompta

Crimina et accusationem instruebant. Leg. 1. D. de Fide instr. *Instrumentorum nomine ea omnia accipienda sunt, quibus caussa instrui potest.* Leg. 1, D. de leg. Corn. de falsis. *Poena legis Corneliae irrogatur ei, qui ob instruendam advocationem testimoniave pecuniam acceperit.* Cic. pro Cluent., 67. *Cum instructum accusatorem filio suo Romam ipsa misisset.* Plin. 10, ep. 85. *Ut longiorem diem ad instruendam caussam darem.* Gron. Atque etiam *rei recipi* proprie dicuntur, item *nomina*, ut ap. Coelium in Cicer. ad Div. 8, 8., et alibi. Ern.

Feralis rel. s. f. Sic in eleganti anaglypho villae Borghesiae ap. Winkelm. in Mon. ant. ined. N.° 137. sistitur Andromache, quae, ut Tibulli verbis 1, 3, 6. utar, *legit in moestos ossa perusta sinus*, Hectoris scil. Sic in Senecao Herc. Oet. v. 1756. huius cremati *reliquias cineremque iactans squallidum Alcmene gemit.* Cf. et infra 3, 1.

Et infelici fecunditate. Dubitari de hac lectione potest, an non scribendum *in felici.* Nam fuit sane fecunditas felix. Ern. Ambiguus locus. *In felici* omnino *fecunditate* obnoxia fortunae saepius Agrippina fuit; *infelix* tamen *fecunditas* intelligi potest ob sobolem teneram, praematura patris morte orbam, et Tiberii odium. Recte huc trahit Crollius ex simili loco Cic. Phil. 2, 24. *Iuliae matris Antonii fecunditatem calamitosam.* Nec tamen eius viri docti coniecturam probo, qua legendum suadet *infelix fecunditate.*

illi legionum studia: repeteret provinciam, non iure ablatam et vacuam.» Igitur, «quid agendum,» consultanti, M. Piso filius «properandum in urbem,» censebat: «nihil adhuc inexpiabile admissum, neque suspiciones imbecillas, aut inania famae pertimescenda: discordiam erga Germanicum odio fortasse dignam, non poena: et ademptione provinciae satisfactum inimicis. Quod si regrederetur, obsistente Sentio, civile bellum incipi: nec duraturos in partibus centuriones militesque, apud quos recens imperatoris sui memoria, et penitus infixus in Caesares amor praevaleret.»

77. Contra Domitius Celer, ex intima eius amicitia, disseruit: «Utendum eventu. Pisonem, non Sentium, Syriae praepositum: huic fasces et ius praetoris, huic legiones datas: si quid hostile ingruat, quam iustius arma oppositurum, qui legati auctoritatem, et propria mandata acceperit? Relinquendum etiam rumoribus

Quo intemp. accepta. Nimis elegans modus loquendi est, quam, ut τὸ *intemperanter* a librariis esse et corruptum putem. Et tamen sic Tacitus videtur ταυτολογεῖν. Nam quid est aliud, *neque ipse gaudium moderans*, quam intemperanter accipere nuncium. 13, 13. *intemperanter demissa*, i. e. non moderans demissionem. Videtur *int. acc.* commune esse Pisoni et coniugi: alterum Pisoni proprium. ERN.

Laeto cultu mutavit. Quasi in gratulatione, aut quasi voti damnata. Vide Festum, in verbis *Minuitur luctus.* Quis autem foeminae tristis, quis laetus cultus, nos in Exc. quaerimus, in *M.* LIPS.

Huic. Ad Pisonem referendum, facile patet. *Hic* ad remotius interdum apud optimos scriptores referri, satis hodie notum est. V. tamen Gron. Obs. 3, 16. Sanctii Minerv. 2, 9. et ibi Perizon. ERN.

Quem iustius arma oppositurum quam qui. Sic olim legebatur, addito *quam* ante *qui.* Rectius Pichena τὸ *quem*, quod est in libro unico, mutavit in *quam*: quod cum Gronoviis et Ryckio secuti sumus. Adde Heins. ad Virg. Georg. 3, 309. ERN.

Propria mandata. H. e. si recte capio, ea, quibus plane definitum esset, quid ageret, ut provinciam a vi hostili defenderet. Cic. ad Att. 5, 2. *cui, deposcenti mea mandata, cetera universe mandavi; illud proprie, ne pateretur, prorogari nobis provincias.* Ac forte legendum: qui *proprie* mandata acceperit. ERN. In-

tempus, quo senescant: plerumque innocentes recenti invidiae impares. At, si teneat exercitum, augeat vires, multa, quae provideri non possint, fortuito in melius casura. An festinamus, cum Germanici cineribus adpellere, ut te inauditum et indefensum planctus Agrippinae, ac vulgus imperitum, primo rumore rapiant? Est tibi Augustae conscientia, est Caesaris favor, sed in occulto: et periisse Germanicum nulli iactantius moerent, quam qui maxime laetantur.»

78. Haud magna mole Piso, promptus ferocibus, in sententiam trahitur: missisque ad Tiberium epistolis incusat «Germanicum luxus et superbiae; seque pulsum, ut locus rebus novis patefieret, curam exercitus eadem fide, qua tenuerit, repetivisse.» Simul Domitium, impositum triremi, «vitare litorum oram, praeterque insulas lato mari pergere in Syriam» iubet. Concurrentes desertores per manipulos componit, armat lixas: traiectisque in continentem navibus vexillum tironum in Syriam euntium intercipit. Regulis Cilicum, «ut se auxiliis iuvarent,» scribit; haud ignavo ad ministeria belli iuvene Pisone, quamquam suscipiendum bellum abnuisset.

79. Igitur oram Lyciae ac Pamphyliae praelegentes, obviis navibus, quae Agrippinam vehebant, utrimque infensi, arma primo expediere: dein, mutua for-

telligo *specialia*, non quae universe cuivis dari solent; sic recte *propria*.

Rapiant. Eleganter dictum de eo, qui indicta caussa cupide condemnatur, ut *rapi* alias dicuntur, qui ante tempus acerba morte pereunt, supra c. 71. et centies alibi. Ern.

Lato mari. Equidem tolero, sed verius fortasse, *alto*. Lips. *Latum* et *longum mare* saepe dicitur ap. Ovidium et alios poëtas: sed non eo sensu, qui huic loco conveniat. Vere Lipsium emendasse puto. *Latus* et *altus* saepe in MSS. confunduntur. V. Drakenb. ad Liv. 5, 37. Ern. Horat. Ep. 1, 2, 20. *latum aequor* dixit simili sensu. * — Sic Graeci *εὐρυχωρία* apud Thucyd. 2, 86. notante Khunio.

midine, non ultra iurgium processum est: Marsusque Vibius nuntiavit Pisoni, « Romam ad dicendam caussam veniret. » Ille eludens respondit, « adfuturum, ubi praetor, qui de veneficiis quaereret, reo atque accusatoribus diem praedixisset. » Interim Domitius Laodiceam, urbem Syriae, adpulsus, cum hiberna sextae legionis peteret, quod eam maxime novis consiliis idoneam rebatur, a Pacuvio legato praevenitur. Id Sentius Pisoni per literas aperit, monetque, « ne castra corruptioribus, ne provinciam bello tentet; » quosque Germanici memores, aut inimicis eius adversos cognoverat, contrahit; « magnitudinem imperatoris » identidem ingerens, et « rempublicam armis peti: » ducitque validam manum, et proelio paratam.

80. Nec Piso, quamquam coepta secus cadebant, omisit tutissima e praesentibus, sed castellum Ciliciae munitum admodum, cui nomen Celenderis, occupat. Nam admixtis desertoribus, et tirone nuper intercepto,

Diem praedixisset. Viri quidam docti maluerunt *prodixisset*, quod est usitatum et legitimum in hac re verbum, ut omnes sciunt. Sed quia et alibi in hac re *praedicere* reperitur in libris Taciti, ut supra c. 6. et verbum significare idem potest, nihil mutandum censeo. Idem videbatur Drakenb. ad Liv. 2, 61. ubi pro *dies prodicta* libri quidam itidem habent *praedicta*. Ern.

Magnitudinem imperatoris. Imperatoris nomine Germanicum intelligit, non Tiberium Freinshemius. Ego vero *imperatorem* omnino accipio Tiberium, nec *magnitudinem imperatoris a republica* seiungo. Hoc enim vult Tacitus, ingerens, armis peti rem publicam et magnitudinem imperatoria. *Magnitudo*, maiestas. Ut 3, 56. de Augusto: *simul modestiae Neronis et suae magnitudini fidebat.* 16, 23. *an ut magnitudinem imperatoriam caede insignium virorum, quasi regio facinore ostentaret.* Gron. — Malim cum Freinshemio intelligere *Germanicum*, et *magnitudinem imp.* referre ad *ingerens* i. e. ostentans, commendando inculcans. Wopk.

Celenderis. Nominat id Iosephus 17, 5. collocatque in via, qua Romam ibatur. Sed in eo scriptum reperies, *Celendris.* Meminit et Ptol. 5, 8. Antiquissimum id fuit, si Apollodoro fides Bibl. 3, 14. qui conditionem eius refert ad Sandarum Tithoni nepotem. Ὅς, inquit, ἐκ Συ-

suisque et Plancinae servitiis, auxilia Cilicum, quae Reguli miserant, in numerum legionis composuerat. « Caesarisque se legatum, » testabatur, « provincia, quam is dedisset, arceri non a legionibus, earum quippe accitu venire, sed a Sentio, privatum odium falsis criminibus tegente: consisterent in acie, non pugnaturis militibus, ubi Pisonem, ab ipsis *parentem* quondam adpellatum, si iure ageretur, potiorem, si armis, non invalidum vidissent. » Tum pro munimentis castelli manipulos explicat, colle arduo et derupto; nam cetera mari cinguntur. Contra veterani, ordinibus ac subsidiis instructi: hinc militum, inde locorum asperitas: sed non animus, non spes, ne tela quidem, nisi agrestia, ad subitum usum properata: ut venere in manus, non ultra dubitatum, quam dum romanae cohortes in aequum eniterentur: vertunt terga Cilices, seque castello claudunt.

81. Interim Piso classem, haud procul opperientem, adpugnare frustra tentavit: regressusque et pro muris,

ρίας ἐλθὼν εἰς Κιλικίαν, πόλιν ἔκτισε Κελένδερον. Lips. *Celendris* habet etiam codex Flor. itaque a Pichena et sequentibus receptum. Ern. Legebatur prius *Celenderis*, ut Strabo habet 14. p. 670. Sic et Heyne in Apollod. restituit, et recte quidem; numus quoque ap. Peller. In Asiae tab. 73 ΚΕΛΕΝΔΕΡΙΤ (ων).

In numerum leg. composuerat. H. e. etsi non Romanos, tamen contra morem descripsit in legiones, ut numerus eorum is, qui esse soleret in legione, nomen legionis haberet. Ern.

Ut ven. in manus. V. not. ad H. 4, 71.

Non ultra dubitatum. Nullus istiusmodi dubitationi post initam iam pugnam, locus. Scribendum existimo *non ultra dimicatum.* Wopk. Praeclara et mihi haec emendatio videtur.

In aequum eniterentur. Id est, in eum collis locum, ubi iam aequis locis pugnare possent. Sic supra 1, 68. *aequis locis aequi dii.* Ern.

Adpugnare. Sic codex Flor. sic Beroaldus edidit, ut advertit Gron. Atque etiam sic dedere Alciatus, Rhenanus, Aldus, Gryph. Postea temere est mutatum in *oppugnare*, donec restitutum in editione Abr. Gron. Idem verbum occurrit etiam infra 4, 48. 15, 13. Ern.

Pro muris. Recte meo iudicio om-

modo semet adflictando, modo singulos nomine ciens, praemiis vocans, seditionem coeptabat; adeoque commoverat, ut signifer legionis sextae signum ad eum transtulerit. Tum Sentius « occanere cornua tubasque, et peti aggerem, erigi scalas » iussit, « ac promptissimum quemque succedere; alios tormentis hastas, saxa et faces ingerere. » Tandem victa pertinacia Piso oravit, « uti traditis armis maneret in castello, dum Caesar, cui Syriam permitteret, consulitur. » Non receptae conditiones: nec aliud, quam naves et tutum in urbem iter concessum est.

82. At Romae, postquam Germanici valetudo percrebuit, cunctaque, ut ex longinquo, aucta in deterius

nes, qui *pro muris*, ut *pro rostris*, *pro tribunali* acceperunt: nec potest placere *progressus extra muros*, ut vult Freinsh. Quousque enim progredi tuto poterat, qui extra muros, qua parte incubuerant Sentiani, nihil vacuum aut liberum habebat? Et quanto commodius haec invidia fiebat ex alto et late conspecto loco? quantoque ad plures pertinebat et visus adflictantis sese et vox querentis ac sollicitantis? Sic igitur accipe: Pisonem circa id ipsum tempus, quo reiiciebantur et se claudebant intra munimenta sui, eodem per aversam portam rediisse a tentata classe, et, dum parant Sentiani, quae oppugnando essent idonea, in summis moenibus hanc tragoediam saltasse, donec Sentius parata iam parte instrumenti canere signa et vim fieri iussit. Gron. Cf. Sallust. Iug. 94.

Occanere cornua. Occulte surreptum Sallustio est, *iussu Metelli cornicines occanuere.* Lips. In fragm. H. 1. p. 954. ed. Cort. Ern.

Peti aggerem. Freinsh. eodem modo accipit, quo supra 1, 65. ut sit terra, cespites, struendis aggeribus ad oppugnandum, improbatque eos, qui de muris capiunt contra consuetudinem latinam. Sed aggeres isti sunt in obsidione, non cum impetu urbs capitur, ut h. l. Si impetu non captum foret castellum, et obsidione utendum fuisset, tum demum aggerem talem peti iussisset. Nunc id est ab h. l. alienum. *Agger* haud dubie de muris capiendus. Dixit insolentius, imitatione Virgilii Aen. 10, 23. *quin intra portas, atque ipsis aggeribus murorum*: ubi clare Servius: *abusive muros et munimenta omnia aggerem dicimus.* Add. 11, 382. Ern. — Cum Freinshemio iterum facio, *peti* scilicet *agger*, i. e. materia faciendi aggeris potuit, si forte impetus in expugnando castello parum procederet. Wopk.

Dum Caesar .... consulitur. Debebat esse *consuleretur*: nec nostrum quisquam in tali contextu et structura aliter diceret. Ern.

adferebantur, dolor, ira: et erumpebant questus: « Ideo nimirum in extremas terras relegatum: ideo Pisoni permissam provinciam: hoc egisse secretos Augustae cum Plancina sermones: vera prorsus de Druso seniores locutos: displicere regnantibus civilia filiorum ingenia: neque ob aliud interceptos, quam quia populum romanum aequo iure complecti, reddita libertate, agitaverint. » Hos vulgi sermones audita mors adeo incendit, ut ante edictum magistratuum, ante senatus consultum, sumpto iustitio, desererentur fora, clauderentur domus; passim silentia et gemitus, nihil compositum in ostentationem; et, quamquam neque insignibus lugentium abstinerent, altius animis moerebant. Forte negotiatores, vivente adhuc Germanico Syria egressi, laetiora de valetudine eius adtulere: sta-

Dolor, ira: et erumpebant questus. Hunc locum interpunctione planum fecimus, de qua etiam Boxhurnio in mentem venerat. Imitatus est Brotier. Ordo verborum est: *At Romae dolor et ira* sc. exarsit; *postquam Germanici valetudo percrebuit* etc. Neque ea ira premebatur, sed erumpebant questus etc. Antea dixerat, quid in provincia consecutum sit mortem Germanici, transit iam ad urbem, usitata formula. Vid. 1, 46. Ern.

In extremas terras relegatum. *Extremas terras* intellige imperii romani. Florus 4, 1. *quod in extremis finibus mundi arma romana peregrinabantur.* Cicero ad fratrem 1, 1. *Non ignoro, quid sociis accidat in ultimis terris, cum audiverim in Italia querelas civium.* Locorum, quae affert pro *externis* Boxhornius, qui vult legi *externas*, alia ratio est. Gron. Add. Graev. ad Cicer. pro lege Manil. 16. Ern.

De Druso. V. Suet. Claud. 1. Ern.

Sumpto iustitio. Olim in tumultu aut calamitate a dictatore consulibusve indici iustitium solitum, ex decreto senatus: nunc passim in funere principum virorum. Sic 1, 16. *Qui fine Augusti et initiis Tiberii auditis, ob iustitium aut gaudium intermiserat.* De vi habituque iustitii nihil melius possum Petro Fabro Semestrium 2, 10. Lips. Aliud exemplum iustitii sponte coepti dat Liv. 9, 7.

Neque insignibus lugentium. Indicto enim iustitio mutabant etiam vestem. Lucanus 2, 18. ... *ferale per urbem Iustitium, latuit plebeio tectus amictu Omnis honos, nullos comitata est purpura fasces.* Iuvenalis 3, 213. *Pullati proceres, differt vadimonia praetor.* Cf. et Seneca ep. 18. Lips. Vestis in luctu mutatae exemplum exhibent cenotaphia Pisana.

tim credita, statim vulgata sunt: ut quisque obvius, quamvis leviter audita, in alios, atque illi in plures cumulata gaudio transferunt: cursant per urbem, moliuntur templorum fores: iuvit credulitatem nox, et promptior inter tenebras adfirmatio. Nec obstitit falsis Tiberius, donec tempore ac spatio vanescerent. Et populus quasi rursum ereptum acrius doluit.

83. Honores, ut quis amore in Germanicum aut ingenio validus, reperti decretique: « ut nomen eius Saliari carmine caneretur: sedes curules sacerdotum

Atque illi. Dicendum erat. *hi.* Sed ut *hic* de remotiori, v. ad c. 77, ita *ille* interdum de proximo dicitur. Vide quos ibi laudavimus, item quos Dukerus et Drakenb. ad Liv. 24, 29. quamquam in istis exemplis *hic* et *ille* concurrunt, quod secus est in superiori et hoc loco Taciti, ubi *hic* vel *ille* solum est. Ern.

Moliuntur templorum fores. Nam vespere haec gesta, aut nocte, et tum clausa templa. Sueton. Cal. 6. de ipsa hac re: *Repente iam vesperi, cum incertis auctoribus convaluisse percrebuisset; passim cum luminibus et victimis in capitolium concursum est, ac paene revulsae templi fores, ne quid gestientes vota reddere moraretur.* Lips.

Amore aut ingenio validus. Per σύλληψιν *validus* ad *amorem* refertur, cui alias hoc verbum non convenit satis; qua figura Tacitus saepe utitur. Vid. ad c. 73. etc. Ern.

Saliari carmine. Qui honos non nisi nominibus deorum. Hoc exemplo M. Antoninus philosophus, mortuo filio Vero, *iussit, ut nomen eius saliari carmini insereretur.* Ita malo apud Spartianum 21, quam, *inferretur.* Lips.

Sedes curules. Spectaculis Romam transductis magno honori fuit publicus in iis locus: exempla multa. Evaluit paullatim adulatio, ut non solum vivis, sed etiam absentibus mortuisque daretur is locus, memoriae conservandae; loci praebiti indicium sella esset. Primum vestigium eius ritus odorari videor in Livii verbis 2, 31. de Valerio dictatore: *Dictator triumphans in urbem invehitur. Super solitos honores locus in circo ipsi posterisque ad spectaculum datus: sella in eo loco curulis posita.* Caesari habitus deinde idem honos, ut clare Dio 44, 6., Ἐψηφίσαντο τόν τε δίφρον αὐτῷ τὸν ἐπίχρυσον εἰς τὰ θέατρα καὶ τὸν στέφανον τὸν διάλιθον καὶ διάχρυσον εἰσάγεσθαι. Mox M. Marcello defuncto, de quo verba eiusdem scriptoris 53, 30. Μαρκέλλῳ δὲ καὶ εἰκόνα χρυσῆν, καὶ στέφανον χρυσοῦν, δίφρον τε ἀρχικὸν ἔς τε τὸ θέατρον ἐν τῇ τῶν Ῥωμαίων πανηγύρει ἐσφέρεσθαι, καὶ ἐς τὸ μέσον τῶν ἀρχόντων τῶν τελούντων αὐτὰ τίθεσθαι ἐκέλευσε. Sed et Severus Pertinaci mortuo non unam sellam, sed tres in theatro posuit, uti apud Xiphilinum scribitur 74, 4. Καὶ χρυσῆν εἰκόνα αὐτοῦ ἐφ' ἅρματος ἐλεφάντων ἐς τὸν ἱππόδρομον

augustalium locis, superque eas querceae coronae statuerentur: ludos circenses eburna effigies praeiret: neve quis flamen aut augur in locum Germanici, nisi gentis Iuliae, crearetur. » Arcus additi Romae et apud ripam Rheni, et in monte Syriae Amano, cum inscriptione rerum gestarum, ac « mortem ob rempubl. obiisse: » sepulcrum Antiochiae, ubi crematus: tribunal Epidaphnae, quo in loco vitam finierat. Statuarum

ἐσάγεσθαι, καὶ ἐς τὰ λοιπὰ ἐκέλευσε θέατρα, θρόνους τε τρεῖς καταχρύσους αὐτῷ ἐσκομίζεσθαι. Lego etiam, sedes aureas in theatrum illatas Tiberio et Seiano absentibus, et miror, interpretem id vertisse, currus, apud Dionem 58, 4. *Δίφρους τε ἐπιχρύσους ἐς τὰ θέατρα ἀμφοῖν ἐσέφερον.* Germanico igitur decretae eiusmodi curules sedes per trina, ut opinor, theatra inter sacerdotum augustalium sedes: et coronae in iis e quercu, ob cives scilicet servatos. Hunc ritum non alibi adhuc videram explicatum. Lips. Non raro in numis coronam sellae curuli impositam videre licet. Sic denarius Augusti coronam, Caesaris dict. perp. honori dicatam, in curuli sella exhibet, qua de re Dio l. c. Vid. Vaillant. in gente Iulia n.° 59.

Sacerdot. August. In id collegium receptus fuerat German. quinquennio ante. Cf. 1, 54.

Querceae coronae statuerentur. Coronae super tales sellas etiam Caesari quondam decretae, sed aureae, ut patet e loco Dionis cit. *Querceam* hic malebant, ut honoratissimam, et quia libertatis amans fuerat. Ern.

Ludos circenses. Qui honos diis habitus, et qui divinos deinde honores meriti videbantur. Ritus non obscurus. Lips.

Mortem ob rempubl. obiisse. Hoc Druso quoque patri eius tributum, et voluit dictum Pedo ad Liviam v. 457. *Consul, et ignoti victor Germanicus orbis, Qui fuit heu! mortis publica caussa, legor.* Sed tu rescribe, *Cui fuit:* ad hanc mentem. Lips.

Sepulcrum Antiochiae. Nempe in foro V. c. 73. *sepulcrum* est bustum. Ibid. Ern.

Tribunal Epidaphnae. H. l. *tribunal* est monumentum, tumulus honorarius, ut supra vocari vidimus. Nam id verbum de aliis quoque alte exaggeratis locis dici coeptum, quam in quibus imperatores aut magistratus ius dicerent, concionarentur. V. Schel. ad Hygin. p. 142. Et sellae honoris caussa structae apud Graecos qualis Ptolemaica Adulitani Monumenti apud Cosmam. Ern. De monumento Adulitano v. Chisull. in Mon. Asiat. Chr. aeram anteced. Similis occurrit ap. Pococke Descr. of the East t. 2, p. 2, p. 15. ΠΟΤΑΜΩΝΟΣ ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΤΩ ΛΕΣΒΩΝΑΚΤΟΣ.

Epidaphnae. Antiochis ad Orontem ambitiosum habuit suburbium, 40 stadiis ab urbe distans, Daphnen,

locorumve, in quis colerentur, haud facile quis numerum inierit. Cum censeretur clypeus auro et magnitudine insignis, inter auctores eloquentiae, adseveravit Tiberius, « solitum paremque ceteris dicaturum: neque enim eloquentiam fortuna discerni; et satis inlustre, si veteres inter scriptores haberetur. » Equester ordo « cuneum Germanici » appellavit, qui « Iuniorum »

qui ingens lucus, in quo Apollinis et Dianae templum cum asylo. Strabo 16, p. 750. Ammian. 19, 12.

In quis colerentur. Intellige *statuae.* Nam coli etiam et adorari imagines et effigies dicuntur. Noster infra 4, 2. quem locum iam laudavit I. Gron. Suetun. Tib. 48. *quod solae nullam Seiani imaginem inter signa coluissent.* Vulgo edd. habent *coleretur.* Sed, quod nos dedimus, est in MS. unico. Ern.

Cum censeretur clypeus. Veteris inventi fuit imagines illustrium virorum publice in templo, curiaque deponi et quasi dedicari. Sic Africani imago in Capitolio, Catonis Censorii in curia collocata. Valerius Max. 8, 15, 1. *Africanus imaginem in cella Iovis O. M. positam habet: quae quotiescumque funus aliquod Corneliae genti celebrandum est, inde petitur: unique illi instar atrii Capitolium est. Tam hercle quam superiori Catoni curia: unde effigies illius ad eiusdem generis officia expromitur. Gratum ordinem, qui utilissimum reipubl. senatorem tantum non semper secum habitare voluerit.* Sed cumulatius id fecit, ut apparet, Augustus, qui primarias imagines in curia collocavit, suis quasque locis distinctas: sive quis belli, sive pacis artibus claruisset. Ita supra c. 37 legimus, *Hortensii imaginem positam inter oratores:* idemque honos nunc Germanico petitus. Sed clypei nomine Tacitus cur usus? quia imagines illae, ut censeo, instar militaris clypei rotundas, ex aere, auro, argento. Firmamentum aut lucem Exc. noster dabit, in *N.* Lips. Tales clypeos, extantibus protomis insignes, videsis in Bronzi di Ercolano t. 1. item in Le Plat, Marbres antiques de Dresde. In Augusti denariis clypeus signatus occurrit cum epigr. CLV. i. *e.* clypeus. Trebellius in Claudio 3, *expressam thoracem vultus* dicit. Ceterum res Germanici gestas in tabulis aeneis 46 anaglyphis, a. 1772 prope Bonnam erutis, sistebantur, quas zonarius faber conflavit, duabus servatis, quae instauratam herois valetudinem et funus exhibent. Sic res in novis Caroliquietanis a. 1773 narratur.

Adseveravit. Sic verissime restituit e cod. Flor. unico I. Gron. in quo legitur, *adseravit*, ut 3, 49., *adsevavit:* unde *adseveravit* dudum erat, non *adseruit*, quod hoc sensu non dici, constat inter doctos. Ern.

Qui Iuniorum dicebatur. Cur *Iuniorum* dictus cuneus equestris ordinis? Ut opinor, quia equites rat

dicebatur; instituitque, uti turmae idibus Iuliis imaginem eius sequerentur: pleraque manent, quaedam statim omissa sunt, aut vetustas obliteravit.

84. Ceterum, recenti adhuc moestitia, soror Germanici, Livia, nupta Druso duos virilis sexus simul enixa est: quod, rarum laetumque etiam modicis penatibus, tanto gandio principem adfecit, ut non temperaverit, quin iactaret apud patres, « nulli ante Romanorum eiusdem fastigii viro geminam stirpem editam.» Nam cuncta, etiam fortuita, ad gloriam vertebat. Sed populo, tali in tempore, id quoque dolorem tulit; tamquam auctus liberis Drusus domum Germanici magis urgeret.

85. Eodem anno gravibus senatus decretis libido fe-

ἐξοχὴν iuventus dicti, unde *princeps iuventutis* pro principe ordinis equestris. Ern.

Uti turmae. Ita accipio, ut in solenni illa transvectione equitum Germanici imago pro vexillo esset, quod sequerentur. 5, 4. *Quorum imagines pro vexillis secuti essent, duces imperatoresque deligerent.* Aliud autem transvectio equitum, alind recognitio, sive censio, sive probatio, et cave ea confundas. Transvectio a Q. Fabio Rulliano instituta, ut Livius 9, 46. Valerius 2, 2, 9. auctores sunt; eiusque formam et quasi pompam graphice depinxit Dionysius 6, 13. ubi Idibus Quinctil. sive Iuliis fieri solitam dicit, quia victoria ad lacum Regillum incidit in eum diem. Sed et *Castorum aedes Idibus Quinctil. dedicata*, ait Livius 2, 42. quorum honori praecipue transvectio instituta. At recognitio equitum, olim a censoribus singulis lustris: postea ab imperatoribus passim facta tempore non certo; idque non aliud fuit, quam censura quaedam in equites equosque publicos, et quasi examen. Nos plura 1, 5. de Milit. Lips.

Duos virilis sexus. Disce ergo hinc, quod nondum alii, Tiberium illum Drusi F. Tiberii N. quem Caius sustulit, superfuisse ex his geminis: et ideo Gemellum cognominatum. Et sane numismata quaedam huius Drusi aerea extare aiunt, in quibus expressa gemellorum capita surgentia e copiae cornu. Lips. Is numus exhibetur ap. Torrent. ad Suet. Calig. 15. Ceterum, quia codex Flor. habet *viriles*, I. Gron. putabat Tacitum scripsisse *virile secus*: de quo vide ad 4, 62. Ern. De numo v. Eckhel. in Doctr. NN. vol. 6, p. 204 et 207.

Non temperaverit, quin iactaret. Ad verbum repetiit Suet. Caes. 22, *quo gaudio elatus, non temperavit, quin iactaret.* Ern.

Senatus decretis. Quorum decre-

minarum coërcita, cautumque, « ne quaestum corpore faceret, cui avus, aut pater, aut maritus eques rom. fuisset. » Nam Vistilia, praetoria familia genita, licentiam stupri apud aediles vulgaverat; more inter veteres recepto, qui satis poenarum adversum impudicas in ipsa professione flagitii credebant: exactum et a Titidio Labeone, Vistiliae marito, « cur in uxore delicti manifesta ultionem legis omisisset? » atque illo praetendente, « sexaginta dies ad consultandum datos, necdum praeterisse, » satis visum de Vistilia statuere: eaque in insulam Seriphon abdita est. Actum et de

torum particula haec apud Tertullianum de Pallio c. 4. *Habes spectare, quod Caecina Severus graviter senatui impressit, matrona sine stola in publico. Denique Lentuli Auguris consultis, quae ita sese exauctorasset, pro stupro erat poena: quoniam quidem indices custodesque dignitatis habitus, ut lenocinii factitandi impedimenta, sedulo quaedam desuefecerant.* Lips.

Apud aediles vulgaverat. Minus expressa apud alios vestigia huius moris: quae hic in Tacito clara. Apparet autem, in stupra matronarum ordinis primi aut secundi graviter semper animadversum, ad servandum publicum decus: non tam graviter in libertinarum aut e plebe, quibus haec militia venerea moribus tantum non permissa: quod vel ex Horatio, Ovidio aliisque liquere potest. Sic et illud patet, cuivis feminae licitum fuisse vulgare corpus, modo apud aediles id profiteretur. Cui professioni consequens, ut iure cederet et dignitate matronali, etiam, ut opinor, ornamentis, censereturque inter togatas. Quod facile adstruo ex Suetonii verbis in Tib. 35. *Feminae famosae, ut ad evitandas legum poenas iure ac dignitate matronali exsolverentur, lenocinium profiteri coeperant: quas ne quod refugium in tali fraude cuiquam esset, exilio affecit.* Ut ergo ibi lenocinium profitebantur ad amittendum ius matronarum: sic hic stuprum eadem fine. Plura in Exc. O. Lips.

Exacta et a Titidio. Vertranius exactum: cui adsentio. Lips. Faërnus putabat excidisse *ratio*: nec improbat Ursinus. Ern.

Ultionem legis. Int. accusationem ex lege. Sic *iniurias legibus persequi* s. iudicio: item *poenas*, apud Cic. et alios. *Legem* autem intelligit Iuliam de adulteriis. Sic videbatur etiam Freinshemio. Ern.

Sexaginta dies. Dies sexaginta dati lege Iulia, a die divortii, marito ad accusandum. Clarum ex l. 11, 14, 15, ad legem Iuliam de adulteriis. Lips.

Actum et. Non tunc primum. Nam et Agrippa, praefectus urbi ab Au-

sacris aegyptiis iudaicisque pellendis: factumque patrum consultum, « ut quatuor millia libertini generis, ea superstitione infecta, quis idonea aetas, in insulam Sardiniam veherentur, » coërcendis illic latrociniis, et, si ob gravitatem coeli interissent, vile damnum: « ceteri cederent Italia, nisi certam ante diem profanos ritus exuissent. »

86. Post quae retulit Caesar, « capiendam virginem

16. *In insulam Sardiniam veherentur.* Malim *devehcrentur.* Roma scilicet per Tiberim. 3, 9., *mox Tiberi devectus.*

gusto, sacra aegyptia repressit: edicto, ne quis ea intra quingentos ab urbe passus exerceret. Id accidit anno 733, ut habes apud Dionem 54, 6. Sed de hoc Tiberiano edicto capiendus Seneca epist. 108. *His instinctus abstinere animalibus coepi: et anno peracto non tantum facilis mihi erat consuetudo; sed dulcis. Quaeris, quomodo desierim? In Tiberii Caesaris principatum iuventae tempus inciderat: alienigena tum sacra movebantur: at inter argumenta superstitionis ponebatur animalium quorundam abstinentia.* Apparetque, eum intellegere etiam iudaica sacra, qui abstinuerunt animalibus quibusdam, ut sue. Quamquam et Romani postea diebus religiosis abstinere carne coeperint, aegyptio ritu. Spartianus in Iuliano 3, *Saepe autem, nulla existente religione, oleribus, leguminibusque contentus, sine carne coenavit.* Lips. De Iudaeis sub Tiberio afflictis at Roma expulsis est locus elegans apud Philonem Legat. ad Caium p. 1015. ed. Francof. (p. 569. ed. Mangaeanae): quamquam ille, si verum dicit Philo, non ad haec tempora pertinet. Nam a Seiano contra Iudaeos incensum Tiberium tradit fictis criminibus: idque, sublato Seiano, vidisse Tiberium, ideoque ad praesides etiam provinciarum scripsisse, ut Iudaeis parcerent. Sed proprie huc pertinet locus Iosephi 18, 3. ubi et Isiacorum et Iudaeorum pulsorum afflictorumque caussae plane memorantur. Ern.

Quatuor millia. Iosephus l. c. id deplorat, et ostendit in eo numero solos Iudaeos fuisse, cui subscribit Sueton. Tib. 36. *Iudaeorum iuventutem, per speciem sacramenti in provincias gravioris coeli distribuit.* Huic calamitati occasionem caussamque praebuisse stupra quaedam et fraudes tectas nomine religionis, Iosephus ibidem describit, in historia Paullinae at Mundi. Lips.

Libertini generis. Hoc genus maxime iudaicis sacris addictum fuisse, etiam Philo auctor est l. c. p. 1014 (568). Ern.

Vile damnum. Acutius quam verius puto, quod Freinsh. coniicit. *Utile damnum* e Vell. 2, 46. Statius Theb. 1, 649.... *iacturaque vilior orbi Mors hominum.* Gron.

Capiendam virginem. Et de verbo,

in locum Occiae,» quae septem et quinquaginta per annos, summa sanctimonia, Vestalibus sacris praesederat: egitque grates Fonteio Agrippae et Domitio Pollioni, « quod, offerendo filias, de officio in rempubl. certarent. » Praelata est Pollionis filia, non ob aliud, quam quod mater eius in eodem coniugio manebat: nam Agrippa discidio domum imminuerat. Et Caesar, quamvis posthabitam, decies sestertii dote solatus est.

87. « Saevitiam annonae » incusante plebe, statuit frumento pretium, quod emptor penderet, « binosque

et de ritu toto, scripsi in proprio syntagmate de *Vesta* et *Vestalibus*. Lips. Gell. 1, 12. Ern.

Quae septem et quinquaginta. At lex definiebat ministerio virginum tantum annos triginta. Spontanea igitur mansio Occiae. Lips.

In eodem coniugio. Id est, univira esset, cuius rei honos. Tertull. de cast. exhort. 13, *Monogamia apud ethnicos in summo honore est: ut et virginibus nubentibus univira pronuba adhibeatur, et sic auspicii initium est. Item in quibusdam solennibus et auspiciis, ut prior sit univirae locus. Certe Flaminea nonnisi univira est.* Lips. Sive potius, non divortio abisset a marito. Patet ex iis, quae de Agrippa subiicit. Sic placebat etiam Mercero. Ern.

Dissidio domum imminuerat. Scribendum *discidio* et hic et quotiescumque pro divortio haec vox occurrit. Verissimum est enim, quod observavit Giphanius, male hoc nomine a Scioppio reprehensus, *dissidium* esse dissensum animorum, *discidium* disiunctionem, quae fit corpore, loco, domo. Vide ad Liv. 25, 18. Gron. Vide quid prosit diligentia inspiciendorum librorum. Non opus erat coniecturis, nec dicendum erat Ryckio, ante hic *dissidio* lectum, se recipere *discidio*, si inspexisset veteres editiones. Beroaldus, ut I. Gron. monuit, plane expressit *discidio*, idque e cod. unico. Sed *discidio* etiam habent editiones Alciati, Rhenani, Aldi, Gryph. Non igitur recipitur, sed restituitur *discidio*. Adde ad 3, 34. Ern.

Decies sestertii dote. Numerus hic in dote, quod observavimus, inter honestiores quasi legitimus et solennis, notatque diserte Iuvenalis 10, 335.... *et ritu decies centena dabuntur Antiquo.* Et Seneca Consol. ad Helv. 12. *Beatiores tu istos putas, quorum pantomimae decies sestertio nubunt, quam Scipionem, cuius liberi a senatu in dotem aes grave acceperunt?* Et Martialis non uno loco. Lips. Ursino magis placet: *Et Caesar quamvis posthabitam decies sestertium*, etc. non, *sestertii*. Fallitur nam *dos decies sestertium* latinum non est, sed *dos decies sestertii*. Gron. Est summa census senatorii illis temporibus. Ern.

Statuit frumento pretium. De modo pretioque annonae, infra 15, 72. Lips. *Negotiatores* mox intellige

nummos se additurum negotiatoribus in singulos modios. » Neque tamen ob ea « parentis patriae, » delatum et antea, vocabulum adsumsit, acerbeque increpuit eos, qui « divinas occupationes, » ipsumque « dominum » dixerant: unde angusta et lubrica oratio sub principe, qui libertatem metuebat, adulationem oderat.

88. Reperio apud scriptores senatoresque eorundem temporum, Adgandestrii, principis Cattorum, lectas in senatu litteras, quibus « mortem Arminii » promittebat, « si patrandae neci venenum mitteretur: » responsum esse, « non fraude, neque occultis, sed palam et armatum populum romanum hostes suos ulcisci. » Qua gloria aequabat se Tiberius priscis imperatoribus, qui venenum in Pyrrhum regem vetuerant, prodiderantque. Ceterum Arminius, abscedentibus Romanis et pulso Maroboduo, regnum adfectans, libertatem popularium adversam habuit, petitusque armis, cum varia fortuna certaret, dolo propinquorum cecidit: liberator haud dubie Germaniae, et qui non primordia populi rom. sicut alii reges ducesque, sed florentissi-

frumentarios, ut in Sueton. Aug. 42. ubi male Casaubonus quosvis negotiatores intelligebat. Ern.

Acerbeque increpuit eos, qui etc. Suet. Tib. 27. *Alium dicentem sacras eius occupationes; et rursum alium, auctore eo senatum se adisse: verba mutare, et pro auctore suasorem, pro sacris laboriosas dicere coëgit.* Ern.

Ipsum dominum. Rectissime. Facta tantum suppetisseut dictis. Nam domini vox proprie non nisi in servos, aut etiam coniunctos, de quo Exc. *P.* Lips.

Scriptores senatoresque. Non displiceat *senioresque.* Primum, quia saepe advocat noster testes eius aevi, qui fuissent in re praesenti, ut 3, 16, *Memini audire me ex senioribus, visum inter manus Pisonis libellum*, et 11, 28., *Verum audita scriptaque senioribus tradam.* Deinde, quia peccatum et alias in ea voce, ut 13, 50., *Sed impetum eius, multum prius laudata magnitudine animi, attinuere senatores, dissolutionem imperii docendo*, etc. ubi certe scribo, *seniores*, ut dicam in loco. Possit tamen aliquis defendere hic *senatores*: quia res quasi arcano acta in senatu. Sed viderit lector: a priori sententia Ianus Douza est. Lips. Vulgatum defendunt Gruterus, Acidalius, Freinsh. quod mihi quoque magis probabile. Ern.

mum imperium lacessierit: proeliis ambiguus, bello non victus: septem et triginta annos vitae, duodecim potentiae explevit: caniturque adhuc barbaras apud gentes; Graecorum annalibus ignotus, qui sua tantum mirantur: Romanis haud perinde celebris, dum vetera extollimus, recentium incuriosi.

Perinde celebris. Hanc terminationem pro masculino genere reperi etiam ap. auctorem ad Herenn. 2, 4. in libris, quos vidi. Alias optimi scriptores masculinum genus exprimunt *celeber*, ut in aliis prope omnibus huius formae adiectivis: in quibus soli fortasse aut maxime poëtae interdum etiam terminationem in *is* genere masculino usurpant, quod studiosi elegantiae in scribendo non imitabuntur. Itaque aliquando pronus fui in hanc sententiam, ut Tacitum scripsisse putarem *celebratus*. Liv. 29, 26., *partim factis fortibus, partim suapte fortuna quadam ad ingentis incrementa gloriae celebratus*. Nam MS. codicem horum librorum saepe contractione vitiosa verborum peccare, iam aliquoties notavimus. Vide ad c. 63, ubi *reditus* pro *rediturus* etc. et 3, 17. Frustra saepe in lexicis et indicibus laudatur hic nominativus, ut *locus celebris* in indice Quintiliani, et in thesauro latinae linguae; *celebris Deus* ex Tibullo etc. cum in locis iis, qui laudantur, casus obliqui sint. Sic Liv. 27, 1., *equestris tumultus*, sed edd. quaedam vett. *equestree*, quod factum videtur ex *equester*. Similiter 27, 42, *equestris terror*. MSS. Put. Cantabr. *aques*, quod Salmasius et I. Gron. recte putant factum ex *equester*, idque restituit Drakenb. *Celebris* tamen in omnibus edd. est etiam 13, 47. 14, 19., unde et h. l. nihil mutare ausus sum. Ern.

C. CORNELII TACITI

ANNALIVM

LIBER TERTIVS.

BREVIARIVM LIBRI.

Cap. 1. *Agrippina, cum urna ferali, magno planctu passim excipitur.* 2. *Funerum solennia. Primores urbis obvii.* 3. *Tiberius, Augusta et Antonia publico abstinent.* 4. *Moeror publicus.* 5. *Tiberius, parcus visus in honorando funere,* 6. *excusat se et populum erigit.* 7. *Iustitium omissam. Drusus ad illyricos exercitus abit;* 8. *Piso ad Drusum,* 9. *inde Romam alacri animo.* 10. *Mox accusatur. Princeps caussam ad senatum remittit.* 11. *Patroni reo quaesiti.* 12. *Tiberii oratio ad patres.* 13. *Accusatorum criminationem* 14. *reus male diluit. In eum iudices haud proni; populus offensissimus.* 15. *Plancina caussam suam dissociat. Pisonis mors,* 16. *dubium an iussu, et ad Tiberium codicilli.* 17. *Piso filius absolvitur. Plancina Augustae precibus condonatur. Sententias in Pisonem* 18. *princeps mitigat. Adulatio imprudens.* 19. *Drusus ovat. Vipsania moritur.* 20. *Tacfarinas bellum in Africa renovat.* 21. *Id Apronii severitate opprimitur.* 22. *Lepida, suppositi partus, adulterii, veneficii accusata,* 23. *Tiberio perplexe agente, damnatur.* 24. *Silanus exilii veniam impetrat.* 25. *Lex Papia Poppaea. Delatores.* 26. *Excursus de legibus, quae initio paucae et simplices, paullatim primo,* 27. *dein immensum auctae.* 28. *Earum correctio tentata.* 29. *Nero Germanici, ad honores promotus; Iuliam ducit, Drusi*

filiam. 30. *Volusii et Sallustii mors et elogium. Aulae potentia infida.*

31. *Tiberius et Drusus coss. Irreverentia iuventutis notata. Viarum cura.* 32. *Tacfarinas turbat iterum. Lepidus Asiae proconsul.* 33. *Uxores a provinciis arcet Caecina;* 34. *ei repugnat Val. Messalinus, adstipulante Druso.* 35. *Blaesus proconsul Africae.* 36. *Abusus imaginum principalium* 37. *repressus a Druso.* 38. *Accusati repetundarum, maiestatis. Thraciae motum* 39. *Velleius comprimit.* 40. *Gallia ducibus Floro et Sacroviro rebellat.* 41. *Andecavos coërcet Aviola; Turonios opprimit.* 42. *Florus sua manu cadit. Finis Treverici tumultus.* 43. *Aeduos turbat Sacrovir;* 44. *Romam percellit, non Tiberium.* 45. *Silius* 46. *Gallos fundit, crupellarios caedit. Sacrovir sibi manum infert.* 47. *Tiberius simulat iter in Gallias.* 48. *Quirini mors honestata.* 49. *Lutorius accusatus* 50. *defenditur a Lepido,* 51. *necatur in carcere. SC. de differenda poena.*

52. *Aediles de luxu coërcendo agunt. Senatus rem remittit ad principem.* 53, 54. *Hic medicinam a tempore sperandam pronuntiat.* 55. *Paullatim sponte mutati mores.* 56. *Tribunitia potestas petita Druso et* 57. *impetrata cum adulatione patrum.* 58. *Flamen dialis ambit provinciam.* 59. *Alii obsistunt. Drusus superbia notatur.* 60–63. *Imago libertatis. Asyla graecarum civitatum senatus examinat, et modum praescribit.* 64. *Augustae morbus. Tiberii in matrem non sincerus amor.* 65. *Tempora foeda adulatione infecta.* 66. *C. Silanus, repetundarum et maiestatis postulatus* 67. *a multis urgetur et a principe ipso, et* 68. *damnatur. Dolabellae adulationem* 69. *reprimit Tiberius, et sententias mitigat.* 70. *Cordus, Ennius, Capito rei.* 71. *Equestris Fortuna. Ius flaminium.* 72. *Basilica Paulli. Pompeii theatrum.* 73. *Tacfarinatis petitio impudens.* 74. *Blaesus eum adgreditur, fratrem eius capit; nec bellum conficit.* 75. *Mors Salonini, Capitonis,* 76. *Iuniae, cuius solenne funus. Haec triennio gesta,*

M. VALERIO ET C. AURELIO COSS.
TIBERIO IMP. IV. ET DRUSO NERONE II. COSS.
C. SULPICIO ET D. HATERIO COSS.

1. Nihil intermissa navigatione hiberni maris, Agrippina Corcyram insulam advehitur, litora Calabriae contra sitam. Illic paucos dies componendo animo insumit, violenta luctu, et nescia tolerandi. Interim, adventu eius audito, intimus quisque amicorum, et plerique militares, ut quique sub Germanico stipendia fecerant, multique etiam ignoti vicinis e municipiis, pars officium in principem rati, plures illos secuti, ruere ad oppidum Brundisium; quod naviganti celerrimum fidissimumque adpulsu erat. Atque, ubi primum ex alto visa classis, complentur non modo portus et proxima maris, sed moenia ac tecta, quaque longissime prospectari poterat, moerentium turba et rogitantium inter se, « silentione, an voce aliqua egredientem exciperent? » neque satis constabat, quid pro tempore foret: cum classis paullatim successit, non

COMMENTARIVS.

Ut quique. Sic cum I. Gronovio restitui, quod praeter citatos ipsi libros habet etiam ed. Rhenani, Gryphii. Alii, I. F. Gron. Ryckius *quisque.* ERN.

Fidissimumque. Sic praeter libros I. Gronovio laudatos, Rhenanus. Male irrepserat *fidelissimum*, quod verbum illi etiam alibi a librariis et operis typographicis substitutum est. ERN. Celerum apta vox. Virg. Aen. 2, 23., *Statio malefida carinis.* ib. 400., *litora cursu Fida.*

Proxima maris. Legendum *mari* censent Muretus, Freinshemius, Ryckius. Sane *proxima maris* proprie sunt pars maris proxima, non loca mari vicina. ERN. Nil mutandum, nam eo sensu adiectiva vicinitatem notantia etiam cum genitivo struuntur. Sic H. 5, 16., *propiora fluminis*, et 3, 42., *per proxima litorum.* Sallust. Iug. c. 48., *Media planities deserta, praeter fluminis propinqua loca.* ubi plura. WOPK.

Successit etc. Portum ingressa est. *Succedere tectis* et similia frequenter apud Virgilium in primis, et alios. Sic etiam *subire* idem Virgilius Aen. 5, 281. ubi Burmannus e Plinio Ep. 9, 26. laudat *subire portum.*

alacri, ut adsolet, remigio, sed cunctis ad tristitiam compositis. Postquam duobus cum liberis, feralem urnam tenens, egressa navi, defixit oculos, idem omnium gemitus: neque discerneres, proximos, alienos, virorum feminarumve planctus: nisi quod comitatum Agrippinae, longo moerore fessum, obvii et recentes in dolore anteibant.

2. Miserat duas praetorias cohortes Caesar, addito, « ut magistratus Calabriae Apulique et Campani suprema erga memoriam filii sui munera fungerentur. » Igitur tribunorum, centurionumque humeris cineres portabantur: praecedebant incompta signa, versi fa-

Ceterum locus virgilianus maxime illustrat nostrum. Sergesti navis amiserat remurum unum ordinem. Hinc tarde muvebatur. Sed ut, de more, alacriter portum ingrederetur, *Vela facit tamen et plenis subit ostia velis:* velificatione usus pro remigatione. Illustrant etiam, quae viri docti de formula *inhibere remis*, quod faciunt ingressuri portum, dixere. Gronov. Obs. 4, 26. et alii ad Cic. Att. 13, 21. Ern.

Duobus cum liberis. Iulia, in Lesbo anno superiuri nata. Vid. 2, 54, et filio nescio quo. Ern.

Feralem urnam. Respice adnotata ad 2, 75.

Defixit oculos. In terram de more tristium, e Virgil. Aen. 6, 469. Ern. Immu et in urnam. Frustra Muretus et alii: ubi omnium oculos in se convertit.

Et recentes in dolore. Bongarsius deleri volebat *in*, ut 1, 41., *recens dolore et ira;* aut ut referretur ad *anteibant.* Ern. Alias praep. *a* poni solet. Sic Virg. Aen. 6, 450. *Recens a vulnere Dido.* Auctor tamen ad Herenn 2, 7., *Recentior in dolore.* — Forsan ut recentes. Wopk.

Magistratus Calabriae. Municipales duumviros, quinqueviros, et similes interpretatur Muretus. Recte. Ern.

Incompta signa. De ornatu signorum dixi ad 1, 24. De versis fascibus res sic habet. In dolore, quia omnia fieri praeter morem amant, etiam lictores fasces praeferebant inversos. Pedo in Eleg. ad Liviam 142. *Quos primum vidi fasces, in funere vidi: Et vidi versos, indiciumque mali.* Statius Theb. 6. 214.... *versis ducunt insignibus ipsi Graiugenae reges.* Nec fasces solum suos lictores, sed milites invertebant etiam scuta et arma. Virg. Aen. 11, 93.... *et versis Arcades armis.* maneutque in militia nostra hodie vestigia eius ritus. Adde, quod non indignum

sces: atque, ubi colonias transgrederentur, atrata plebes, trabeati equites, pro opibus loci, vestem, odores, aliaque funerum solennia, cremabant. Etiam

monitu, versionem hanc armorum, non luctus solum natam fuisse, sed etiam transfugii et defectionis. Ammianus 26, 9. Sed quare hic, aut unde fasces? neque enim populi romani magistratus adfuisse video. Respondeo, signa quidem praetorianorum fuisse: at fasces ipsius Germanici defuncti, qoi cineribus praeferebantur, insignia nuper potestatis. Addo, quod designatores lictores suos habere soliti, qui funeris ordinem et solennia curabant. Lips.

Trabeati equites. Trabea quid ad luctum? nihil. Immo contra utebantur ea in diebus solennibus laetisque, ut in equitum transvectione: qood Dionysius notat Ant. 6, 13. Sed et Domitiano decretum per honorem, ut quotiens consulatum gereret, *equites romani, quibus fors obtigisset, trabeati et cum hastis militaribus praecederent eum, inter lictores apparitoresque.* Sic Suet. 14. Denique nusquam trabea in luctu? Equitesque Romae toga pullá usi in funere, ut reliqui cives. Credo igitur, vestem hanc trabibus porpurae intextis (id enim trabea) sumptam hic, non doloris indicium sed ordinis: ad discriminandom, inquam, in coloniis eqoitem a plebe, et splendorem funeri conciliandum. Trabeae enim propriae aquitum: (nam grammaticorum inventa hic non moror, qui faciunt etiam regum, ducum, augurum) et ideo *trabeata agmina*, ipsi equites Statio, in Epulo Domitiani Silv. 4, 2, 32. *Hic cum Romuleos proceres, trabeataque Caesar Agmina mille simul iussit discumbere mensis.* et 5, 2, 15. ad Crispinum: quam locum fusius adscribam, quia mei eget.... *non te series inhonora parentum, Obscurum proavis, et priscae lucis egentem Plebeia de stirpe tulit: non sanguine cretus Turmali trabeque ac remis, et paupere clavo Augustam sedem et Latii penetrale senatus Advena pulsasti: sed praecedente tuorum Agmine.* Vere enim emendo, *non sanguine cretus turmali; trabeaque Remi, nec paupere clavo.* Id est, non tu ex plebe satus, immo nec ex ordine equestri: qoem deinde describit tribus notis, luxuria non indecora ingenii, ut solet in illo poëta. *Turmalem sanguinem* vocat; quia propriae equitum turmae: *trabeam Remi*, quia ii trabeati, exemplo regum: *pauperem clavum*, id est, angustum et artum, qui ordinis equestris. Lips. Quae de trabea hic disputantur, partim confirmantur, partim emendantur a Rubenio de Lato Clavo 1, 5. De usu trabeae in funere Germanici Lipsio consentit Ferrar. de Re Vestiar. P. 1. l. 2, 6. Ern.

Funerum solennia. Observa hunc ritum, quod alibi defunctis, et usto iam cadavere, nihilominus non aras tantum statuebant, sed struebant et accendebant rogos, quasi verum ibi funus et cadaver esset. Ostendit hic locus, et Senecae ad Marciam c. 3., de Druso, huius patre, qui in Germania obierat, et reliquiae item relatae: *Mater longo itinere reliquias Drusi sui prosecuta, tot per*

quorum diversa oppida, tamen obvii, et victimas atque aras diis manibus statuentes, lacrimis et conclamationibus dolorem testabantur. Drusus Tarracinam progressus est cum Claudio fratre liberisque Germanici, qui in urbe fuerant. Consules, M. Valerius et C. Aurelius (iam enim magistratum occoeperant) et senatus ac magna pars populi viam complevere, disiecti, et, ut cuique libitum, flentes. Aberat quippe adulatio, gnaris omnibus laetam Tiberio Germanici mortem male dissimulari.

3. Tiberius atque Augusta publico abstinuere, inferius maiestate sua rati, si palam lamentarentur, an ne, omnium oculis vultum eorum scrutantibus, falsi intelligerentur. Matrem Antoniam non apud au-

omnem Italiam ardentibus rogis, quasi toties illum amitteret. Ait, *per omnem Italiam*, in coloniis nempe et municipiis, qua transibant: ut hic. Lips.

Diversa oppida. Vide dicta ad 2, 60. Ern.

C. Aurelius. Sic cod. Flor. edd. Beroaldi, Alciati, Rhenani, Aldi, Gryphii. *M.* est ex emendatione, ducta e catalogo coss. in Dionis libris, et Cassiodoro, quorum, ut recte iudicat Iac. Gron. non est ea auctoritas, ut propterea aliquid in Tacito contra cod. scriptum debeat moveri. Ern. De consulibus ipsis vid. notata Ryckii ad h. l.

Magistratum occoeperant. Ergo Ianuario haec mense gesta. Lips.

Disiecti. Satis hoc mirum, ubi coss. et senatus; qui solent ordine et composite incedere sive stare. Sed hic apparet aliter factum, sparsosque fuisse: an quia sponte venerant? an id quoque testando dolori? cui confusio videtur adhaerere, nec decori cura. Lips. Possis etiam ad solum populum referre. Ern.

Aberat quippe adulatio. Reddit rationem, quare incompositi, sine arte, sine ambitione, atque ut natura dabat, doluerint: nempe quia et vere lugebant, sibi lugebant, non principi, suo dolori dabant, non alieno commodabant et vendidabant lacrimas: dolendo non adulabantur Tiberium, quippe quem nemo ignorabat gaudere morte Germanici, utcumque tristitiam fingeret. Gron.

Matrem Antoniam. Haec illa est Antonia Drusi, quam Plinius 7, 18., ait, nunquam spuisse: illa, quam Valerius 4, 3, 3. mire laudat a continentia et amore in coniugem. Lips.

Apud auctores rerum. Sic hoc ipso libro c. 30. *C. Sallustius rerum romanarum florentissimus auctor.* Ern.

ctores rerum, non diurna actorum scriptura, reperio, ullo insigni officio functam; cum, super Agrippinam et Drusum et Claudium, ceteri quoque consanguinei nominatim perscripti sint: seu valetudine praepediebatur, seu victus luctu animus magnitudinem mali perferre visu non toleraverit: facilius crediderim, Tiberio et Augusta, qui domo non excedebant, cohibitam, ut par moeror, et matris exemplo avia quoque et patruus attineri viderentur.

4. Dies, quo reliquiae tumulo Augusti inferebantur, modo per silentium vastus, modo ploratibus inquies:

Diurna actorum scriptura. De actis diurnis abunde dictum a nobis ad Suet. Excursu 1. Dixit autem inverse pro *diurnorum actorum scriptura*, cuius formae multa exempla apud prosaicos huius aetatis. Vid. dicta ad eundem Sueton. Excursu 9 Add. ad 4, 32. Ern.

Perferre visu non toleravit. Visu est ablativus absolutus, pro *si videret*, ut c. 14. Sed qui modus loquendi: *perferre toleravit? Perferre* et *tolerare* idem est. Nisi *toleravit* idem est, quod *ausa est*, quod non puto. Τὸ *perferre* pro insititio habendum videtur, quo in margine quis τὸ *toleravit* explicavit. Sed tamen et sic duriusculum est, *magnitudinem non toleravit*, pro, non putavit se tolerare posse. Au fieri possit, *non speravit*? Ern. Pleonasmus iste non infrequens est. Sic *ferre et perpeti*, *perferre et pati* ap. Cic. Phil. 3, 11. Horat. Ep. 1, 15, 17. (* et Liv. 10, 11.) Hillero τὸ *tolerare* idem videtur ac τολμᾶν, audere, ut ap. Budaeum in Comm. Gr. L. p. 467. (999) ἀνέχειν et ὑπομένειν iungi docentur. Sane salva est lectio recepta.

Par moeror et m. e. Heinsius l. c. concinnius fore putat: *pari moerore et m. e.* Non puto. In *par moeror* intell. *videretur*. Ern. — Malim *esset*. Ita verbum substantivum frequens subauditur, ut 1, 7. H. 1, 5. 3, 31. 4, 18. Vita Agric. 35. Wopk.

Per silentium vastus. Pichena malebat *vastum*. At mihi falli vir optimus videtur. Nam, si *vastum silentium* accipimus, tam dies inquies fuit silentio quam ploratibus. At quid est *per silentium inquies*? Apud Ovidium in regia Somni Met. 11, 602. *Muta quies habitat.* Apud Statium *pressisque silentia pennis Muta sedent.* Si ἀντὶ τοῦ *inquies* apud Tacitum esset *varius*, tolerarem. At Tacitus utrique proprium assignat verbum. *Dies magna* dicitur, quo magna res gesta est: *dies faustus*, quo quid feliciter evenit. Sic *dies vastus per silentium* est pars diei silentium habens, quasi in vasta solitudine. Interdum prae nimio dolore stupentes conticuerant et in tanta multitudine erat silentium loci vasti et deserti: interdum ploratus quietem turbabat. Sic c. 9. *die frequenti*,

plena urbis itinera, collucentes per campum Martis faces. Illic miles cum armis, sine insignibus magistratus, populus per tribus, « concidisse rempubl. nihil spei reliquum, » clamitabant; promptius apertiusque, quam ut meminisse imperitantium crederes. Nihil tamen Tiberium magis penetravit, quam studia hominum accensa in Agrippinam; cum « decus patriae, solum Augusti sanguinem, unicum antiquitatis specimen » appellarent, versique ad coelum ac deos « integram illi subolem, ac superstitem iniquorum » precarentur.

5. Fuere, qui « publici funeris pompam » require-

est parte diei, qua hominum frequentia in publico versatur. Gron. Idem tropus apud Ennium in Iphig. notatur a Servio ad Aen. 1, 56., ubi *vasta virgo* pro desolata.

Collucentes per campum. Dixit ad morem priscum: quo ii, qui funus prosequebantur, cereos manibus gestabant, candelas, funalia, faces. Donatus id obtinuisse eo censet, quia noctu olim cadavera solita efferri. Super hoc more Excurs. in *A.* Lips.

Miles cum armis. Sic 1, 8. *Die funeris milites velut praesidio stetere.* Gron. Sic etiam Muretus. Non credo. Etiam funeri Drusi milites cum armis adfuere, sed non praesidii caussa, verum ut cum populo exequias celebrarent. Albinovanus ad Liviam v. 217. *Armataeque rogum celebrant de more cohortes: Et pedes exequias reddit equesque duci.* Ern.

Sine insignibus magistratus. Id est, sine toga praetexta, sine anulis, sine lato clavo. Quae omnia accurate mihi dicta in scripto de funeribus singulari. Lips.

Populus per tribus. An in tribus divisus et digestus, ut unaquaeque tribus suum proprium locum haberet? Non puto. Videtur intelligi simpliciter populus universus, et modus loquendi adhibitus iste, ut prioribus membris aptius responderet ultimum. Ern.

Solum Augusti sanguinem. Non vere: plures erant, ut Lepidi et Silani, ex Iulia nepte; sed reliquos velut degeneres, credo, arguunt, hanc solam Augusto dignam. Lips.

Unicum antiquitatis specimen. Perfectissimum exemplar antiquae virtutis femineae apud Romanos: formam loquendi copiose illustrat, more suo, Broukhusius ad Propertium 4, 11, 93. Ern.

Superstitem iniquorum. Forsitan *inimicorum*, Rhenanus. Hodie notissimum est, *iniquos* etiam inimicos dici. *Dii iniqui* sunt inimici, adversi, irati, ut exemplis non sit opus. Ern. — * Cf. Cic. fam. ep. 11, 27. in Verr. 5, 69. pro Sylla 19 et 23.

Publici funeris pompam. Id est talem, qualis esse deberet in funere publico, qualis in funere Drusi fuis-

rent, compararentque, « quae in Drusum, patrem Germanici, honora et magnifica Augustus fecisset. Ipsum quippe asperrima hiemis Ticinum usque progressum, neque abscedentem a corpore simul urbem intravisse: circumfusas lecto Claudiorum Liviorumque imagines: defletum in foro, laudatum pro rostris: cuncta a maioribus reperta, aut quae posteri invenerint, cumulata. At Germanico ne solitos quidem, et cuicumque nobili debitos, honores contigisse. Sane corpus, ob longinquitatem itinerum, externis terris quoquo modo crematum: sed tanto plura decora mox tribui par fuisse, quanto prima fors negavisset.

set, ut facile patet e sequentibus. Sic recte Freinsh. et alii. Non posuissem haec, nisi Vertran. ad h. l. nota doceret, posse alicui haec obscura videri et male intelligi. De funere publico alio loco dicetur. Ern.

Ticinum usque. Vide quaedam non vulgata apud Valerium Max. 5, 5. Lips.

Claudiorum Iuliorumque imagines. Drusus hic in Iuliam familiam ne adoptione quidem venit: unde ergo in pompa funebri imagines illi gentis Iuliae? nisi forte, quia mater deducta in domum Augusti. Haec et talia de summo pectore dici possunt; at mihi nondum eviluit coniectura mea, *Liviorum.* Caussa duplici: primum, non praeposuisset Claudios Iuliis Tacitus. Id nefas. Deinde cum a patre latae imagines, cur omissae a matre, quae praesertim antiquae, et multae? Lips. Add. Epist. Quaest. 4, 3. Sic et Muretus, Freinsh. et alii. *Iulii* et *Livii* saepe in libris scriptis permutantur, ut (et *Livius* et *Laelius*) ap. Liv. 22, 35. Est haec emendatio, mea opinione, ita certa, ut eam in textum receperim, etsi e nota Ryckii intellexi, tamen alicui vulgatum rectum videri posse. Quamquam eius ratio admodum levis. Nec quisquam poterit docere, vitricorum imagines, omissis maternis, in funeribus praelatas; estque id credere perabsurdum. Ceterum, qui *Iuliorum* defendere et nos reprehendere volet, id debebit docere. Frustra obloquitur etiam Mattius Opinion. 1, 19., qui conatur ostendere, adoptatum in Iuliam familiam Drusum. Ea omnia falsissima sunt. Nec magis valet Broterii ratio, qui ob Augusti benevolentiam dicit Iuliorum imagines praelatas. Sit ita. Sed, an propterea Liviorum imagines remotae: saltem et hae debebant commemorari. Ern.

Sane corpus. Ferendum esse, quod corpus sine solita magnificentia crematum; quia procul Roma id factum sit. 11, 23., *fruerentur sane vocabulo civitatis.* Ern.

Quanto prima. Legendum, *quando*; putabat Muretus: male. Dixit more suo, pro: quanto magis ab initio,

Non fratrem, nisi unius diei via, non patruum, saltem porta tenus, obvium. Ubi illa veterum instituta? propositam toro effigiem, meditata ad memoriam virtutis carmina et laudationes et lacrimas, vel doloris imitamenta? »

statim post mortem, sors negavisset debitos honores sepulturae. Vid. ad 1, 57. Ern. — Similis structura 1, 68. 4, 48. 6, 45. Work.

Non fratrem. Scribe, *fratres*, nisi sui et historiae oblitus Tacitus. Duo enim Germanico superstites fratres, Claudius natura, adoptione Drusus, semperque eo nomine etiam hunc noster insignit. Scripsit autem supra, Drusum et Claudium Tarracinam usque progressos. Lips. Mirifici sunt homines eruditi in defendenda vulgata: Claudium non pro homine habitum; qui tamen supra memoratur: per invidiam unum commemoratum; quasi hoc esset invidiam facere, si aperte mentiaris. Supra 2, 71. etiam commemoratur *frater*: sed ibi alia ratio est, ut ibi dixi. Una ratio vulgatae defendendae est, si dicas intelligi *ullum*, *aliquem*. Sed Lipsium verum vidisse puto. Ern. Recte *fratres*: nec obstat, quod dicendum foret obvios. Ad proximum substantivum refertur *obvium*, ut saepe solet.

Veterum instituta. Bene instituta dixit, quis idoneis de caussis, et virtutis studii iniiciendi caussa mores isti recepti, ut praeclare demonstrat Polybius 6, 51. quem locum velim legi in primis a tironibus. Ern.

Toro effigiem. Ritum fuisse arbitror, ut, si cadaver adhuc vegetum et coloratum, ipsum in toro sive lecto ostenderetur: sin autem (ut in peregre functis, aut diu functis) aut non esset cadaver, aut decore proponi non posset, tum effigies cerea eius loco in lecto ostenderetur. Colligo ex hoc loco, tum Dionis de Augusto, qui Nolae obierat, 56, 34., *lectus erat*, inquit, *ex auro et ebore, purpureis auratisque stragulis: in cuius ima parte cadaver arcae inclusum latebat; effigies autem eius cerea triumphali habitu supra apparebat.* Idem in Pertinacis funere, quod ei Severus solenniter duxit, adnotavit idem scriptor, 74, 4. et in ipsius Severi Herodianus 4, 3. Lips. Ceterum Muretus, Grotius, Ryckius scribi volunt *propositam*: quod est verbum proprium in hac re: Graeci dicunt similiter *προτιθέναι*, ut Herodianus l. c. Verum puto. Sic noster Hist. 1, 78. *fuere qui imagines Neronis proponerent*, ubi v. Gronov. et in Diatr. in Stat. c. 6. Praepositiones *pro* et *prae* in compositis centies permutantur in libris. Saltem longe melius hoc, quam Iac. Gronovii *repositam* e Virgil. Aen. 6, 220., *membra toro defleta reponunt.* *Propositam* etiam probat. Heins. in Obs. Misc. l. c. p. 388, quem etiam vide ad Petron. c. 40, ubi, si quis vellet scribi *toralia reposuerunt toris*, facilius probarem quam in h. l. Ern. *Propositam* in textum recepi. Sic et Suet. Galba 10.

Vel doloris imitamenta. Simile in Claudii funere, 13, 4. *Ceterum peractis tristitiae imitamentis* Lips. *Vel* non disiunctive capio cum Freinshemio, sed pro *saltem*. Sensus est, ut, si non vero dolore moverentur, saltem imitarentur simularentque dolorem. Nam istis ipsis rebus, quae comme-

6. Gnarum id Tiberio fuit; utque premeret vulgi sermones, monuit edicto: « Multos inlustrium Romanorum ob rempubl. obiisse; neminem tam flagranti desiderio celebratum. Idque et sibi et cunctis egregium, si modus adiiceretur: non enim eadem decora

moratae sunt, imitari dolorem solent, eaedemque l. c. imitamenta doloris dicuntur. Ern.

Gnarum id Tiberio fuit. Delendum putat Moretus verbum *fuit.* Sic 1, 5., *gnarum id Caesari.* Item 2, 20., *nihil ex iis incognitum Caesari.* Sed nulli tali legi se adstrinxit Tacitus, omittens interdum hoc verbum, interdum addens. Non bene viri docti, quod semel aut aliquoties dixit Tacitus, id eum ubique ac semper cogunt dicere. Nemo ita in dicendo ac scribendo constans, ac semper sibi similis est. Ern.

Monuit edicto. Ita moris aetate illa, ut princeps populum peccantem aut exorbitantem alloqueretur per libellum, coërceretque. Eo respicit metaphora scita Senecae epist. 94. *Praecepta sapientiae, quae affectus nostros velut edicto coërcent et obligant:* et cave quidquam ibi mutes. Lips.

Idque et sibi et cunctis. An non magis, *et functis?* in vulgata mihi frigus. Lips. Mihi multo maius frigus in τῷ *functis.* Quid enim? an *functis* vel mortuis egregium erat, quod nemo eorum tam flagranti desiderio celebratus esset? Immo et sibi, inquit, honestum decensque esse, et omnibus, qui sic Germanicum desiderarent. Maluit autem dicere *cunctis*, quam *populo romano*, quia mox voce *populi* usurus erat. Nam gravi luctu et sibi honorem habitum significat, cui proximus erat Germanicus, et ipsos lugentes laudem mereri, quod sic testarentur, quanti virtutes eius facerent. Gron. Recte. Sed *idque* esse vitiosum suspicor, pro eoque legendum *itaque.* Clarum enim videtur, e consuetudine maiorum colligi, quid deceat. Ern. Bene Crollius et Wopkeus. commentum hoc reiiciunt. Recte se habet *idque.* Perperam quoque suspectum est Ernestio τὸ *adiicere.* Ulpianus l. 1, de Offic. procons.: *Non in totum xeniis abstinere debebit proconsul, sed modum adiicere.*

Non enim eadem decora. Sententia commoda; non eadem decere principes viros primoresque in republica, et ipsum imperatorem; eadem, inquam, quae populum. Huic luctum permitti, at non illis. Plane hoc ipsis Tiberii verbis quasi expressum voluit Pedo v. 347. *Non eadem vulgusque decent, et culmina rerum.* Ennius poëta, apud D. Hieronymum in Epit. Nepotiani: *Plebs hocce regi antistat; in loco licet Lacrimare plebi, regi honeste non licet.* Similia Euripides in Iphigenia v. 446. At vero in Taciti verbis, legebam olim: *Non enim decora eadem principibus viris et imperatori populo. Modicis domibus*, etc. Populus imperator et princeps, Romani sunt: ideoque contra, de *modicis civitatibus* mox sequitur. Probat Pichena; sed hoc amplius vellet: *populo, quae mod. d. a. civitatibus. Convenisse*, etc. Lips. Olim erat: et *imperatori populoque modicis d. a. civitatibus convenisse* etc. quod nunc est in

principibus viris et imperatori populo, quae modicis domibus aut civitatibus. Convenisse recenti dolori luctum, et ex moerore solatia: sed referendum iam animum ad firmitudinem, ut quondam D. Iulius, amissa unica filia, ut D. Augustus, ereptis nepotibus, abstruserint tristitiam. Nil opus vetustioribus exemplis; quotiens populus romanus clades exercituum, interitum ducum, funditus amissas nobiles familias constanter tulerit. Principes mortales, remp. aeternam esse: proin repeterent solennia: et, » quia ludorum Megalesium spectaculum suberat, « etiam voluptates resumerent. »

textu e MS. unico restitutum a Pichena. ERN. Cum Pichena faciunt Muretus et Acidalius.

Recenti dolori. Sic MS. Beroaldus, Alciatus, Rhenanus, Aldus, quod cur mutaretur, nulla necessitas fuit. Itaque restituimus, pro *dolore.* ERN.

Ex moerore solatia. Satis acute Ioh. Chifletius in ep. ad Lipsium in Burm. Syll. t. 1, p. 727. substituere tentat *silentia.* Verum id non necesse. Quippe *expletur lacrimis egeriturque dolor.* Ovid. Trist. 4, 3, 38.

D. Iulius. V. Sen. Cons. ad Marc. c. 14.

D. Aug. Respice ad 1, 3.

Abstruserint. Acidalius coniiciebat: *absterserint:* frustra, ut opinor. vulgatum exquisitius est. ERN. Sic et 15, 5. *metu abstruso.* Cf. et Arnzenius ad Plin. paneg. c. 45, ubi *bonos otio aut situ abstrusos et quasi sepultos.*

Funditus amissas nobiles. Respicit Fabiam familiam, et vulgarem traditionem sequitur, de qua Perizon. Animadv. Hist. c. 5, p. 193. f. ERN.

Megalensium spectaculum suberat. Vides ergo multum temporis intercessisse a die mortis Germanici. Nam mortuus ipse extremo novembri: quod facile colligo ex Suetonii verbis scribentis in Calig. 6. *Et, ut fato functum palam factum est, non solatiis ullis, non edictis inhiberi luctus publicus potuit, duravitque etiam per festos decembris mensis dies*, id est, per Saturnalia, quae medio decembri. At Megalensium spectaculum, de quo nunc, incidit in nonas apriles, per quas, LVDI. MATRI. MAG. ut in kalendario notatum. LIPS. In cod. MS. est *Megalesium*, et in edd. veteribus: itaque restitui. Sic et in aliis auctoribus boni libri scripti et editi habent. Vid. copiose de hac scriptura dicentem Dukerum ad Liv. 34, 54. Ceterum miror, Ryckio τὸ *suberat* suspectum esse, et pro eo velle rescribi *subierat*, quod *subesse*, pro instare, non reperiatur. Si *subire* est prope accedere, adpropinquare, cur non *subesse* prope esse, adesse: et sic Plancus ad Cic. 10, 21. *subesse propinquis locis.* ERN. — Sic et Cic. pro Mil. 46.

7. Tum, exuto iustitio, reditum ad munia; et Drusus Illyricos ad exercitus profectus est, erectis omnium animis spe petendae e Pisone ultionis, et crebro questu, « quod, vagus interim per amoena Asiae atque Achaiae, adroganti et subdola mora scelerum probationes subverteret » Nam vulgatum erat, « missam, » ut dixi, « a Cn. Sentio famosam veneficiis Martinam, subita morte Brundisii exstinctam, venenumque nodo crinium eius occultatum, nec ulla in corpore signa sumpti exitii reperta. »

8. At Piso, praemisso in urbem filio, datisque mandatis, per quae principem molliret, ad Drusum pergit: quem haud fratris interitu trucem, quam remoto aemulo aequiorem sibi sperabat. Tiberius, quo integrum iudicium ostentaret, exceptum comiter iuvenem, sueta erga filiosfamiliarum nobiles liberalitate auget.

Hegesipp. 1, 8. Ovid. Met. 11, 234. Wopk.

Petendae e Pisone ultionis. Freinsh. coniicit, *sed petendae* etc. Heinsius *ultioni*: sed deinde corrigit se, et vulgatam defendit aliis Taciti locis c. 9, 27. 41. quibus alia addi facile possent. Ita intelligendum *caussa*. Sed an dicimus: *erecti sunt animi propter petendam ultionem?* Immo, *in ultionem, ad petendam ultionem.* Liv. 21, 20., *erecti in expectationem belli.* Cic. Phil. 4, 5., *erecti ad libertatem recuperandam.* Sed pro eo dices tu quidem *libertati recuperandae*, stylo Taciti, non *propter libertatem recuperandam.* Ceterum Freinshemii coniecturam veram puto. Literae *spe* semel in antiquis libris scriptae his legendae erant: cuius negligentia aut inscitia et alia loca corrupta. Sperabant Drusum ultionem sumturum a Pisone; ecce ille abit ad exercitum. Ern. Loca ab Heinsio allata nil probant. Ibi *caussa* subauditur, quod hic non valet. Excidisse puto *spe*; restitui.

Vagus interim. Heinsius coniicit *itinerum.* Frustra. Ern.

Ut dixi. Cf. 2, 74.

Quem haud fr. int. t. quam. Pro, *non tam* ellipseos τοῦ *tam* in hac constructione etiam alia exempla notata Mureto ad h. l. Vid. Cortius ad Sall. Iug. c. 100, et Drakenb. saepe ad Livium. Similiter noster loquitur infra c. 17. Et 13, 23., *tam* ante *quam* aberat a cod. Budensi. Ern.

Sueta erga fil. Mos igitur fuit, principem donare aliquid filiis praesidum, qui e provinciis redirent, atque ipsum adirent. Exempla velim notari. Lips.

Erga filios familiarum. Filiosfamiliarum, una voce legendum mo-

Drusus Pisoni, « si vera forent, quae iacerentur, praecipuum in dolore suum locum, » respondit; « sed malle falsa et inania, nec cuiquam mortem Germanici exitiosam. » Haec palam, et vitato omni secreto: neque dubitabantur praescripta ei a Tiberio, cum incallidus alioqui et facilis iuventa, senilibus tum artibus uteretur.

9. Piso, Dalmatico mari tramisso, relictisque apud Anconam navibus, per Picenum, ac mox Flaminiam viam, adsequitur legionem, quae e Pannonia in urbem, dein praesidio Africae, ducebatur: eaque res agitata rumoribus, « ut in agmine atque itinere crebro se militibus ostentavisset. » Ab Narnia, vitandae suspicionis, an, quia pavidis consilia in incerto sunt, Nare ac mox Tiberi devectus, auxit vulgi iras, quia navem tumulo Caesarum adpulerat; dieque et ripa frequenti, magno clientium agmine ipse, feminarum comitatu Plancina, et vultu alacres incessere. Fuit inter irritamenta invidiae domus foro imminens, festa ornatu, conviviumque et epulae, et celebritate loci nihil occultum.

nuil Mercerus, et recepit Pichena. In cod. Flor. sic esse testatur Iac. Gron. Velt. edd. habent *filios familiarium*. Ern.

Praescripta et a Tiberio. Melius, *praescripta ei.* Lips.

Se militibus ostentav. Quod alias dicitur *venditare*, *iactare*, h. l. *ostentare* dixit: Verbis factisque legionis gratiam captasset. Ern.

Vitandae suspicionis. Pichena mavult *suspicioni.* Sed utrumque Tacito in usu. V. cap. 7.

Die frequenti. Idest casu aliquo, ut ap. Sueton. Calig. c. 15, ubi v. dicta. Ern.

Vultu alacres incessere. Ut ille ap. Livium 2, 61. Appius, et alii contemnentes accusationem. V. Sueton. Tiber. c. 2. Ern.

Festo ornatu. Ob laetitiam domini redeuntis. Ornatum festum intelligit laurum et lucernas. Iuvenalis 6, 79., *Ornentur postes et grandi ianua lauro.* De lucernis vide quae notavi in electis 1, 4. et adde egregium Arriani locum in Serm. Epicteti 1, 19., Ἠξίωται δημαρχίας· πάντες οἱ ἀπαντῶντες συνήδονται· ἄλλος τοὺς ὀφθαλμοὺς καταφιλεῖ, ἄλλος τὸν τράχηλον, οἱ δοῦλοι τὰς χεῖρας. Ἔρχεται εἰς οἶκον, εὑρίσκει λύχνους ἁπτομένους· ἀναβαίνει εἰς τὸ Καπιτώλιον, ἐπιθύει. Idem 2, 17. Τίανον, ἂν σωθῇς, ἅψω λύχνους,

10. Postera die Fulcinius Trio Pisonem apud consules postulavit. Contra Vitellius ac Veranius, ceterique, Germanicum comitati, tendebant, « nullas esse partes Trioni; neque se accusatores, sed rerum indices et testes, mandata Germanici perlaturos. » Ille dimissa eius caussae delatione, « ut priorem vitam accusaret, » obtinuit, petitumque est a principe, « cognitionem exciperet: » quod ne reus quidem abnuebat, studia populi et patrum metuens; contra, « Tiberium spernendis rumoribus validum, et conscientiae matris innexum esse: veraque aut in deterius credita, iudice ab uno facilius discerni: odium et invidiam apud multos valere. » Haud fallebat Tiberium moles cognitionis,

ταῦτ' ἐστὶ τὰ τοῦ φιλοστόργου. Μέγα δὲ ἀγαθὸν ἔσται συμβῆναι, τοιούτῳ καὶ λύχνον ἅπτειν ἄξιον. Nec lucernas solum in diebus eiusmodi festis, sed etiam funalia cereosque accendebant. Panegyristes Theodosii c. 37: *Quid portas virentibus sertis coronatas? quid aulaeis tardantes plateas, accensisque funalibus auctum diem referam?* ubi ex optimo libro lego, *aulaeis undantes plateas.* Lips. In MS. est *festa ornatu*, idque expressere Beroaldus, Alciatus, Rhenanus, Aldus: neque erat mutandum, cum sit exquisitius eo, cui cedere coactum est. Supra 2, 69., *Festa plebs* int. ornatu. Itaque nec Pichenae coniectura opus: *festa, ornata.* Paullo post *ac* additum ex antiquis edd. Ern.

Esse partes Trioni. Trionis malebat Muretus: quod est usitatius sane. Sed etiam dativum bene habere puto cum Heinsio: qui comparat e c. 40, *libertati resumendae tempus*; quod similiter tentat Pichena, coniiciens *libertatis.* Ern.

Cognitionem exciperet. Nodum in scirpo quaerunt, qui *acciperet* vel *reciperet* tentant. *Exciperet* est admitteret. Gron. Similiter *excipere desideria, preces*, Suet. dixit Aug. 73. Item *excipere* pro suscipere saepe occurrit. Ern. Cf. Burm. ad Suet. Iul. 73, ubi *simultates excipere.*

* *Spernendis r. valid.* Sic infra 4, 37. Tib. *spern. honoribus validus.*

Consc. matris. Respice ad 2, 77 et 82.

Iudice ab uno facilius discerni. Non Tacitus hoc dicit, sed Piso post pessimum ministerium vanissimae spei serviens. Verius sanctior regis praeceptor Pol. 3, 11., Διὰ τοῦτο καὶ κρίνει ἄμεινον ὄχλος πολλὰ, ἢ εἷς ὁστισοῦν· ἔτι μᾶλλον ἀδιάφθορον τὸ πολύ· καὶ καθάπερ ὕδωρ τὸ πλεῖον, οὕτω, καὶ τὸ πλῆθος τῶν ὀλίγων ἀδιαφθορώτερον· τοῦ δ' ἑνὸς ὑπ' ὀργῆς κρατηθέντος, ἢ τινὸς ἑτέρου πάθους τοιούτου, ἀναγκαῖον διεφθάρθαι τὴν κρίσιν· ἐκεῖ δ' ἔργον ἅμα πάντας ὀργισθῆναι καὶ ἁμαρτεῖν, etc. Gron. Adde, quae adolescentes regium imperium desiderantes dicunt ap. Liv. 2, 3. Ern.

quaque ipse fama distraheretur. Igitur, paucis familiarium adhibitis, minas accusantium, et hinc preces audit, integramque caussam ad senatum remittit.

11. Atque interim Drusus, rediens Illyrico, quamquam patres censuissent, « ob receptum Maroboduum, et res priore aestate gestas, ut ovans iniret, » prolato honore, urbem intravit. Post quae reo, « T. Arruntium, T. Vinicium, Asinium Gallum, Aeserninum Marcellum, Sex. Pompeium patronos » petenti, iisque

Distraheretur. Usitatius et frequentius est *differre* hoc sensu: quod etiam noster habet 1, 4. mox c. 12. Ern.

Post quae: Sic Pichena e cod. MS. emendavit; prius legebatur *postquam.*

T. Arruntium. Nic. Faber, vir quem probitas et eruditio iuxta amant (veris, nec ambitiosis laudibus utor) notis ad Senecam patrem legendum censet, *Lucium*, non *Titum.* Verissime: est illustris ille vir, senator et consularis, Augusti iudicio dignus principatu, Tacito nostro saepe nominatus. Lips. Idem placet Ryckio, qui eundem esse putat, de quo noster 1, 13. Ern. CS. a. U. 759. Eius *sanctissimae artes* praedicantur 6, 7. *Rarae frugalitatis virum* Seneca dicit ep. 114. Plura dat Brummer. ad Leg. Cinc. c. 7.

Fulcinium. Quid? Fulcinium Trionem patronum petit Piso? Atqui is accusationem eius petiit, obtinuitque: et mox etiam exsequitur. Ambigo de lectione, nisi alius aliquis Fulcinius ab isto. Lips. Muretus emendabat *T. Arellium Fuscum*, qui fuit nobilis orator, aliquoties memoratus Senecae in controversiis. Ryckius coniiciebat *T. Vinicium*: id consentire cum scriptura MS. in quo *Fulnicius*, testator I. Gronovius; quod est nomen *T. Vinicius*: idque cum Gronovio recepimus: etsi in praenomine adhuc dubium reliquum est, annon potius M. esse debeat. Nam *M. Vinicium* oratorem novi e 6, 15. *T. Vinicius* non occurrit. Sed *T.* magis consentit vestigiis scripturae *Fulcinius* in MS.; et sunt plures Vinicii oratores, quorum mentio apud veteres. Ern.

Marcellum. Eprium nomine: cuius celebre ingenium in foro. Lips. De quo in Dial. de Orat. c. 8. Sed bene Freinsh. vidit, *Aeserninum Marcellum* esse coniunctim legendum, ut edidere Gronovii, Ryckius. Fuit Aeserninus Marcellus Asinii Pollionis nepos. V. Suet. Aug. 43. Ern.

Sex. Pompeium. Est ille, qui supra cum Apuleio consul: quem Valerius Max. amicum patronumque suum nimis plena manu laudat 4, 7. Vocat clarissimum ac disertissimum virum. Et 2, 6. 8. adsignificat proconsulem eum Asiae fuisse, comite se: vocat ibi, *virum ut omnibus virtutibus, ita humanitatis quoque laudibus instructissimum*: additque *facundissimum sermonem ore eius, quasi e beato quodam eloquentiae*

diversa excusantibus, M. Lepidus et L. Piso et Livineius Regulus adfuere, arrecta omni civitate, « quanta fides amicis Germanici, quae fiducia reo: satin' cohiberet ac premeret sensus suos Tiberius. » Iis haud alias intentior populus, plus sibi in principem occultae vocis aut suspicacis silentii permisit.

fonte, manasse. Nec dissentit Ovidius, qui vitam illi suam fortunasque non uno loco refert acceptas. V. ex Ponto 1, 4, 5. L. 4. ut appareat, hunc Sextum amicum unice fuisse Musis studiisque: et ideo a nobis fugitivam memoriam eius non frustra retractam. LIPS.

M. Lepidus. Utrum est is, de quo 1, 13. et infra c. 35. an alter, de quo 4, 56. Prioris dignitas et gravitas non patitur credere, nisi forte propinquus Pisonis fuit. Alterius socordia, quae ei obiicitur, vix sinit credere, idoneum patrocinio suscipiendo fuisse. Sed potest etiam alius ab his esse. Fuere enim plures Pisones. ERN.

L. Piso. Orator, de quo 2, 34. Fratrem Cn. Pisonis putat Muretus ERN.

Livineius. Primam literam geminandam, ut sit: *L. Livineius*, ut in veteribus numis scribitur, monet Muretus. De scriptura ipsius nominis concedo: et sic est 14, 17. quamquam ibi editi olim *Lividuneius*: de praenomine dubito; cum etiam infra absit, et Tacitus in ponendis omittendisque praenominibus variet. ERN.

Quae fiducia reo. Imitatus est illud Virgilii, *quae sit fiducia capto*, Aen. 2, 75. ut iam monuit Muretus. ERN.

Satin'.... iis haud alias intentior populus. Τὰ *ac premeret* in unico libro posteriori (ubi nunc vulgo est *ac promeret*) locu meram esse delirationem librarii, Pichenae subscribo: neque aut inde faciendum *ac promeret*, aut tam puerilis atque ὀχληρώδης, ut Lucilius recte indicat, lusus lenocinio τὸ σεμνὸν suum condonasse Tacitum censeo. *Satin'* dixit, non *utrum*, ut alteram quoque dubitatiquis partem necesse fuerit adscribi. Quae praeterea hic moliuntur vel ipse Pichena, qui putat legendum: *is haud alias intentior: populus plus* etc. vel Gruterus, qui *ac premeret*, utroque loco delet, vel Acidalius, qui *iis* delet, ea me non afficiunt. Nam de Tiberio, quod significat toties, quid opus nunc repeti? Dein illa, *populus plus sibi permisit*, curta et manca oratio est, nisi populus idem *haud alias intentior* scripitur. Accedit, quod, cum tria posuerit, quae tum occupabant cogitationes hominum et suspensos habebant, parum commode, duobus transmissis, de tertio aliquid interiicitur, quod nemo ignorabat. Quin, si verum volumus, omnis haec periodus nihil aliud est, quam repetitio et explicatio τῶν *arrecta omni civitate*, quae praecidi oportuerat mentione facta rerum, quae cunctos etiam quietos sollicitarent. Quasi esset: His, inquam, arrecta omnis civitas, his intentus populus magis quam unquam alias, plus etiam sibi

12. Die senatus Caesar orationem habuit meditato temperamento: « Patris sui legatum atque amicum Pisonem fuisse, adiutoremque Germanico datum a se, auctore senatu, rebus apud Orientem administrandis: illic contumacia et certaminibus asperasset iuvenem, exituque eius laetatus esset, an scelere exstinxisset, integris animis diiudicandum. Nam, si legatus officii terminos, obsequium erga imperatorem exuit, eiusdemque morte et luctu meo laetatus est, odero, seponamque a domo mea, et privatas inimicitias non vi principis ulciscar: sin facinus, in cuiuscunque morta-

1 *Et privatas inimicitias, non principis ulciscar.* Novi *principis* scripti; alii *non vi principis*. Vel, *ut privata has inimicitias, non ut principis*. Vel *orbi principis*.

ris fecit aut in morem loquendi de principe aut in sermonibus repetita vel obstinate tacendi, atque exspectato sono ora solvendi. Est enim, ubi et silentium sit genus libertatis. Docent apud nostrum Paetus Thrasea Helvediusque priscus eius gener. Gron. Alterum *ac premeret* a *an promeret* confidenter delere iubet etiam Heinsius. Recte. Mox *is*, e Pichenae sententia, recepit Ryckius. Broterius coniicit: *iis intentior populus, haud alias plus sibi etc.* non male. Ern. Frustra Muretus ex similitudine verborum *premeret*, *promeret*, elegantiam quaesitam perhibet. Resecandum *an promeret*, quod iam Lipsius in edit. ultima omisit.

Patris sui legatum. In Hispania, ut apparet ex seq. Lips.

Adiutorem. Iustinus 13, 6. cum, quae Eumeni essent attributae provinciae, dixisset: *adiutores ei dantur cum exercitibus frater Perdiccae Alcetas* etc. Livius 6, 22. *Volscum bellum M. Furio extra ordinem decretum. Adiutor ex Tribunis sorte L. Furius datus, non tam e Republ. quam ut collegae materia ad omnem laudem esset.* Suetonius Tib. 63. *per legatos et adiutores suos.* Gron.

Non principis ulciscar. Ita emendavimus: tamen, cum vetus lectio sit, *novi principis*: aptius, ut nunc censeo, ex ea feceris, *non ut princeps*: sive mavis *non vi principis*. Non utar potestate, quam princeps habet: sed noxas mihi illatas, ut privatus, ulciscar. Lips. Primum etiam Faerno, Vertranio aliisque, alterum Ant. Augustino, Ursino, tertium Mureto, Mercero, Freinshemio placuit. In hoc dissensu mihi licere putavi sequi, quod scripturae MS. esset convenientissimum, *non vi*: etsi video, in hac lectione esse etiam corrigendum, ut in altera *non ut princeps*, *sed* pro *et*: quod non est in prima, quae vulgo hodie est in libris, *non principis*. Ern.

lium nece vindicandum, detegitur; vos vero et liberos Germanici, et nos parentes, iustis solatiis adficite. Simulque illud reputate, turbide et seditiose tractaverit exercitus Piso; quaesita sint per ambitionem studia militum; armis repetita provincia; an falsa haec in maius vulgaverint accusatores: quorum ego nimiis studiis iure succenseo. Nam quo pertinuit, nudare corpus, et contrectandum vulgi oculis permittere, differrique etiam per externos, tamquam veneno interceptus esset, si incerta adhuc ista, et scrutanda sunt? Defleo equidem filium meum, semperque deflebo: sed neque reum prohibeo, quo minus cuncta proferat, quibus innocentia eius sublevari, aut, si qua fuit iniquitas Germanici, coargui possit: vosque oro, ne, quia dolori meo caussa connexa est, obiecta crimina pro adprobatis accipiatis. Si quos propinquus sanguis, aut fides sua patronos dedit, quantum quisque eloquentia et cura valet, iuvate periclitantem: ad eundem laborem, eandem constantiam accusatores hortor. Id solum Germanico super leges praestiterimus, quod in curia potius, quam in foro, apud senatum, quam apud iudices, de morte eius anquiritur: cetera pari modestia tractentur. Nemo Drusi lacrimas, nemo moestitiam meam spectet, nec, si qua in nos adversa finguntur. »

Contrectandum oculis. Sic etiam Lactantius de Opif. D. c. 1. quem locum male tentat Clericus in Arte crit. p. 3, 1, 9. 6. V. Heumann. in Parergis crit. p. 147 et Inst. Lactantii l. c. Cicero etiam Tusc. 3, 18. dixit *mente contrectare*: quod dici non posset, nisi et diceretur *oculis contrectare*. Ern.

In curia. Scil. populi studia metuebat Tiberius.

Pari modestia. Ea aequitate, qua caussae privatorum apud iudices solent, aut debent tractari. Ern.

Adversa finguntur. Nihil me movet Acidalii, aliquid post haec verba excidisse, suspicio. Sed, quia Tacito fere *adversa* sunt, quae *secundis* opponuntur, hic eum scripsisse censeo, *diversa*. Ea enim et ipse et optimi quique saepe accipiunt pro istis, quae aliter *contraria* dicimus.

13. Exin « biduum criminibus obiiciendis » statuitur, « utque, sex dierum spatio interiecto, reus per triduum defenderetur. » Tum Fulcinius vetera et inania orditur: « ambitiose avareque habitam Hispaniam: » quod neque convictum noxae reo, si recentia purgaret, neque defensum absolutioni erat, si teneretur maioribus flagitiis. Post quem Servaeus et Veranius et Vitellius, consimili studio, sed multa eloquentia Vitellius, obiecere: « odio Germanici, et rerum novarum studio, Pisonem vulgus militum, per licentiam et sociorum iniurias, eo usque corrupisse, ut parens legionum a deterrimis adpellaretur: contra, in optimum quemque, maxime in comites et amicos Germanici, saevisse: postremo, ipsum devotionibus et veneno peremisse: sacra hinc et immolationes nefandas ipsius atque Plancinae: petitam armis remp. utque reus agi posset, acie victum. »

14. Defensio in ceteris trepidavit: nam neque ambitionem militarem, neque provinciam pessimo cuique obnoxiam, ne contumelias quidem adversum imperatorem infitiari poterat: solum veneni crimen visus est

Vide indicem. Iustinus 3, 4. *oraculi diversa sententia fuerat.* Suet. Iulio 1. *diversarum partium habebatur.* Nemo, inquit, Drusi lacrimas, meam moestitiam spectet, ne incitetur illis ad condemnandum innoxium: nemo, quae in contrarium de nobis falso sparguntur, ne sontem eo facilius absolvat. Gron. Si vulgatum verum est, pertinent verba ad rumores de morte Germanici a Tiberio laete accepta. Ern.

Ambitiose avareque. Illud refer ad exercitus, hoc ad socios, sive provinciales: mox *licentia et iniuriae sociorum* commemorantur. Add. initium c. seq. Ern.

Servaeus. De hoc ipso Tacitus 6, 7. *Quintus Servaeus post haec et Minutius Thermus inducti. Servaeus praetura functus et quondam Germanici comes.* Lips. Vide et 2, 56.

Sacra immolationes nefandas. De quibus 2, 75. *nefandae* dicuntur, quia impie in Caesarum domum. Sic etiam Freinsh. et Ryckius capiunt. Ern.

Petitam armis remp. Nempe bello provinciae inferendo, ut mox. Ern.

Acie victum. Respice ad 2, 80.

diluisse. Quod ne accusatores quidem satis firmabant, « in convivio Germanici, cum super eum Piso discumberet, infectos manibus eius cibos, » arguentes. Quippe absurdum videbatur, inter aliena servitia, et tot adstantium visu, ipso Germanico coram, id ausum. Offerebatque familiam reus, et ministros in tormenta flagitabat. Sed iudices per diversa implacabiles erant: Caesar, ob bellum provinciae illatum; senatus, nunquam satis credito, sine fraude Germanicum interiisse. *scripsissent expostulantes: quod haud minus Tiberius quam Piso abnuere. Simul populi ante curiam voces audiebantur: « non temperaturos manibus, si patrum sententias evasisset: » effigiesque Pisonis traxerant in

1. *Scripsissent expostulantes.* Mutila haec haud dubie.

Cum super eum Piso. Interior ergo discubuit Germanicus, ut dignissimus. De quo ordine sedendi non omnia mihi dicta in Convivio: dicam alibi plene et apertis tibiis. Lips.

Tot adstantium visu. Legendum videtur Pichenae et Heinsio l. c. *visus.* Sed tamen utcunque ferri potest, *visu*, id est, in oculis tot adstantium. Immo a Tacito est. Sic supra c. 3: *magnitudinem mali perferre visu non toleravit*, ubi vide not. Sensus: si tot adstantes viderent; si tot adstarent, qui videre possent. Tacitum porro constructiones libenter variare, id quoque iam aliquoties vidimus. Ern.

Ministros in tormenta. Servos Germanici, qui tum ministeria mensae obiissent. Ern.

Nunquam satis credito. Ita Livius 4, 51. 29, 37. 39, 56. Wopk.

Scripsissent expostulantes. Alieno loco haec inserta. Mihi sententia praeclare reddi videtur, si iis emotis legas: *Senatus, nunquam satis credito, sine fraude Germanicum interiisse: simul populi ante curiam voces audiebantur.* Quo tamen illa quae superant remittenda sint, mihi non liquet. Lips. Verba: *quod haud m T. q. P. a.* Muretus supra poni volebat, post *arguentes*: quod nescio, an cuiquam probabile videri possit. Multo frigidior est ratio Schefferi in Obs. Misc. t. 8. 290. Frustra coniecturae super hoc loco exercentur. Ern. Hillerus Racem. 26 putat, ex cap. 16 lacunam posse compleri, legendumque, *quae Tiberius et Piso scripsissent, expostulantes*, i. e. obnixe vel acriter petentes, quo sensu occurrit hoc verbum 12, 46. compositum pro simplici. Alii malunt, *quae Piso et Plancina scripsissent*, ex 2, 78. Broterius supplet *et quae*, quod mihi satis arridet.

Effigiesque Pisonis. Id solet in

Gemonias, ac devellebant, ni iussu principis protectae repositaeque forent. Igitur inditus lecticae, et a tribuno praetoriae cohortis deductus est: vario rumore, custos salutis, an mortis exactor sequeretur.

15. Eadem Plancinae invidia, maior gratia: eoque ambiguum habebatur, quantum Caesari in eam liceret. Atque ipsa, donec mediae Pisoni spes, « sociam se cuiuscumque fortunae, et, si ita ferret, comitem exi-

damnatis. Iuvenalis 10, 58..... *descendunt statuae restemque sequuntur.* Lips.

Devellebant. Sic rescripsimus pro vulgato *divellebant*, quod est ab h. l. alienum. *Devellebant* est revellebant sc. a basibus. Sic reposuimus ap. Sueton. Domit. 22, ubi omnes libri ante habebant *divellebant*, secutusque est exemplum nostrum Oudendorpius. Codex MS. saepissime in hac syllaba vitiosus est, ut iam aliquoties vidimus. Ad *devell.* refer mox *protectae*. Ceterum restat aliquid difficultatis in diversitate temporum, *traxerant .... devellebant*, foretque pronum corrigere *devellerant*. Sed non arbitror id necessarium. Partim iam devellerant et trahebant ad Gemonias, partim adhuc moliebantur, et devellere tentabant. Ern. Forsan enallage adest, *traxerant* pro *traxissent*, in eo erant, ut traherent. Sic saepe poëtae. *T. divellebant* sanum perhibet Hiller. Racem. 27, iam traxisse scil. populum istas effigies in Gemonias, et discerpturum fuisse, quum princeps inhiberet. Sic fere iam reddidit Perrotus. — *Traxerant* Khunius quoque explicat per trahere volebant, ut apud Sueton. Caes. c. 29. *Pepigit* pro *pacisci voluit*. Cf. Passerat. in Propertium, p. 159.

Mortis exactor sequeretur. Exactor, qui praepositus ad exigendum perficiendumque, et quasi custos. Livius 2, 5. de Bruto filios plectente: *Ei qui spectator erat amovendus, eum ipsum fortuna exactorem supplicii dedit.* Plinius ep. 9, 37. *Ac deinde ex meis aliquos operis exactores, custodes fructibus ponam.* Romae marmor epitaphium (ap. Grut. 594, 2.), M. AVRELIVS. AVGG. NN. LIB. EPAPHRODITVS. EXSACTOR. OPERVM. DOM. NN. Tacitus in suppliciis fere usurpat, ut 11, 37. *Denuntiat centurionibus, qui aderant, exsequi caedem .... custos et exactor e libertis Euodus datus.* Ambrosius lib. de Tobia cap. 9. *Dum vadis cum adversario tuo ad magistratum, da operam liberari ab illo, ne forte producat te ad iudicem, et iudex tradat te exactori, et exactor mittat te in carcerem.* Sed et ἀπλῶς reperio, quasi muneris nomen, exactor; ut in Museo Carpensi (ap. Grut. l. c. n. 3), SEX. POMPEIVS. FAVSTVS. SEX. POMPEII. EXACTOR. Lips.

Comitem exilii. Proclive est coniicere *exilii*: *comes exilii, fugae*, saepe occurrit; quod et Huetio placuit. Cicero ad Div. 13, 71. *itinerum, navigationum, laborum et periculorum meorum omnium socius et comes.* Adde infra 4, 13. Sed

tii » promittebat. Ut secretis Augustae precibus veniam obtinuit, paullatim segregari a marito, dividere defensionem coepit: quod reus postquam sibi exitiabile intelligit, an adhuc experiretur dubitans, hortantibus filiis, durat mentem, senatumque rursum ingreditur: redintegratamque accusationem, infensas patrum voces, adversa et saeva cuncta perpessus, nullo magis exterritus est, quam quod Tiberium sine miseratione, sine ira, obstinatum clausumque vidit, ne quo adfectu perrumperetur. Relatus domum, tamquam defensionem in posterum meditaretur, pauca conscribit obsignatque, et liberto tradit. Tum solita curando corpori exsequitur, dein, multam post noctem, egressa cubiculo uxore, « operiri fores » iussit: et coepta luce, perfosso iugulo, iacente humi gladio, repertus est.

16. Audire me memini ex senioribus, visum saepius inter manus Pisonis libellum, quem ipse non vulgaverit; sed amicos eius dictitavisse, « litteras Tiberii et mandata in Germanicum continere: ac destinatum promere apud patres, principemque arguere, ni elusus a Seiano per vana promissa foret: nec illum sponte exstinctum, verum immisso percussore. » Quorum

vulgatum verum puto, propter verba, *si ita ferret*, sc. res, fortuna: quae, de ultimo malo sermonem esse, arguunt. Ern. Aute Huetium iam Paschalius in margine: magis placet *exilii*.

Redintegratamque accusationem. Valde inclino ad *redintegrataque accusatione*, quod certe elegantius foret: sed et vulgatum ferri potest; quod et in audiendis criminibus molestia est. Ern. Omnino rectius: *redintegrataque adcusatione*.

Adversa et saeva. Sic Catilinae post primam Ciceronis orationem in senatu habitam eo nomine cum maledicta in consulem congereret: *Obstrepere omnes: hostem atque parricidam vocare.* Gron.

Ac destinatum promere. Eiusdem sententiae fuit, quod Suetonius scripsit, in Tib. 52. *Quem* (Pisonem) *mox huius criminis reum putant quidam mandata prolaturum, nisi ea secreta obstarent*; loco hodie non corrupto solum, sed defecto. Conatur tamen ingeniose Torrentius *ni Seianus secreto obstaret.* Lips.

neutrum adseveraverim: neque tamen occulere debui narratum ab iis, qui nostram ad iuventam duraverunt. Caesar, flexo in moestitiam ore, « suam invidiam tali morte quaesitam » apud senatum, * crebrisque interrogationibus exquirit, « qualem Piso diem supremum noctemque exegisset. » Atque illo pleraque sapienter, quaedam inconsultius respondente, recitat codicillos, a Pisone in hunc ferme modum compositos: « Conspiratione inimicorum, et invidia falsi criminis oppressus, quatenus veritati et innocentiae meae nusquam locus

Nostram ad iuventam. Latissimo sensu, ad a. 43 valet. V. Ryckius.

*Apud senatum * crebrisque.* Putant vulgo post *senatum* aliquid, velut *queritur*, excidisse, ideoque asteriscum ponunt indicandae lacunae: quod negat Ryckius ita esse, sed intelligi tale verbum posse. Non negem, id latere posse in verbis *flexo in moestitiam ore*, sed ita copula *que* locum non haberet: quae indicat verbum praecessisse, quod ipsa cum *exquirit* coniungeret. Ern. Excidisse *queritur*, non verisimile, quia praecedit *quaesitam*. Malim, *refert*. Hiller. Racem. 27, subaudit *ait*, *dicit*. Cum Ryckio facit Lallemand.

Atque illo pleraque. Non fugiet corruptio loci attentum lectorem. Quis enim erit, ad quem haec referantur, *Atque illo?* nullum certe nomen praeivit. Puto mutila esse. Nisi sint; scribe, *Atque filio*. Est enim εὔλογον, filium Pisonis attulisse parentis codicillos, et ab eo quaesisse Tiberium singulatim de morte. Lips. *Filio* placet etiam Ryckio. Alii *illo* ad libertum referunt: sed ita vox liberi post *crebrisque* exciderit necesse est. Verum non mihi fit credibile, libertinum in senatum admissum, et tamdiu praesentem fuisse, ut crebro interrogari a Tiberio posset: qui ne signatores quidem testamenti paterni in senatum admiserat ad signa sua agnoscenda, qui non senatorii ordinis essent, auctore Suetonio in Tib. c. 23. Nam quod Broterius, in hoc ipso Suetonii loco libertum Caesaris, dicit, recitantem in senatu Augusti testamentum commemorari, id non satis est ad refellendum. Nam in tali brevi ministerio potuit adhiberi, non praesens esse; cum res agerentur. Pro *atque* Heinsius l. c. malebat: *ad quae*. Ern. Hiller. l. c. *illo* refert ad senatum in quo diversimode, sapienter, inconsulte, responsum. Sed ex senatu non potuit Tiberius exquirere, qualem Piso diem supremum noctemque exegisset.

Quatenus veritati. Melius, *quatinus*: id est quoniam. Lips. Nempe a distinctione grammaticorum vulgari: quod placet etiam Mureto. Sed ei distinctioni usus contrarius est. V. Ducker. ad Flor. 1, 6. et quos laudat Drakenb. ad Liv. 2, 55. Ern.

est, deos immortales testor, vixisse me, Caesar, cum fide adversum te, neque alia in matrem tuam pietate: vosque oro, liberis meis consulatis: ex quibus Cn. Piso qualicumque fortunae meae non est adiunctus, cum omne hoc tempus in urbe egerit: M. Piso repetere Syriam dehortatus est: atque utinam ego potius filio iuveni, quam ille patri seni cessisset! eo impensius precor, ne meae pravitatis poenas innoxius luat. Per quinque et quadraginta annorum obsequium, per collegium consulatus quondam D. Augusto, parenti tuo, probatus, et tibi amicus, nec quidquam post haec rogaturus, salutem infelicis filii rogo. »

17. De Plancina nihil addidit. Post quae Tiberius adolescentem crimine civilis belli purgavit: « patris quippe iussa nec potuisse filium detrectare: » simul « nobilitatem domus, etiam ipsius, quoquo modo meriti, gravem casum » miseratus. Pro Plancina cum pudore et flagitio disseruit, « matris preces » obtendens: in quam optimi cuiusque secreti questus magis ardescebant: « Id ergo fas aviae, interfectricem nepotis adspicere, adloqui, eripere senatui? quod pro omnibus civibus leges obtineant, uni Germanico non contigisse! Vitellii et Veranii voce defletum Caesarem: ab imperatore et Augusta defensam Plancinam! perinde

Per collegium. Quia Augusto collega, an quia Tiberio ipsi? Utrumque enim verum; et consul cum Augusto fuit a. U. 731; consul iterum cum Tiberio a. 747. Lips. Non video, quare neget Freinsh. Augusti collegam in consulatu fuisse Pisonem, cum ei consulatus in fastis adsignetur cum Augusto, sive ordinarius ille fuit, sive suffectus, ut Capitol. fastorum auctoritatem sequentibus placet. Ern.

Perinde. Haec est scriptura MS. quam expressere Beroaldus et Alciatus. Utrum data opera, an culpa operarum mutatum sit in *proinde*, nescio. Nam aeque hae proclives in hanc confusionem ac librarii, de quibus centies hoc observatum est a doctis viris. Iam in Rhenani ed. et Aldi *proinde* reperitur. Atque habet aliquid commodi *proinde*. Videntur enim ratiocinari: quia in Germanico impune fuit, idem ex-

venena, at artes tam feliciter expertas, verteret in Agrippinam, in liberos eius, egregiamque aviam, ac patruum sanguine miserrimae domus exsatiaret.» Biduum super haec, imagine cognitionis, absumptum; urgente Tiberio liberos Pisonis, «matrem uti tuerentur.» Et, cum accusatores ac testes certatim perorarent, respondente nullo, miseratio, quam invidia, augebatur. Primus sententiam rogatus Aurelius Cotta, consul (nam, referente Caesare, magistratus eo etiam munere fungebantur) «nomen Pisonis radendum fastis,» censuit; «partem bonorum publicandam: pars, ut Cn. Pisoni, filio, concederetur, isque praenomen

periri licebit in Agrippina etc. Tum *perinde* quod significare potest, iam inest in verbo *verteret*. Sed tamen non ausus sum ab antiqua lectione discedere, non satis gravi, ut opinor, necessitate urgente. Ern.

Biduum super haec etc. Ryckius putat, necessario legendum *super hac imagine*: nam *super* cum accusativo his locum non habere: idque [illegible]it Broterius. Sane nondum [illegible] locum occurrere memini, in quo esset *super haec* pro *in his*, sive *his*. Sed tamen etiam durum *super imagine cognitionis absumere*. An Tacitus dedit: *biduum per haec, imagine cognitionis absumptum?* quod rei, et Taciti consuetudini aptissimum. Ern. Tralatitia metathesis, pro *super biduum*, plus quam biduum, *hac imagine* etc.; ut H. 3, 19., *Utque cumulos super-incessere*. c. 26, *quae super cuncta*. 4, 40., *tali super re*. Sic et Ann. 4, 5., *Misenum apud* etc. Wopk. Crollius *super haec* reddit per *post haec*; Hillerus Rac. per *praeter haec*, ut ap. Liv. 2, 17. et 3, 1. et ap. nostrum 13, 18. et passim. Mihi videtur esse *in his*. Sic Curt. 8. 4. extr. *super vinum et epulas*. Stat. Theb. 1, 676., *Non super hos divum tibi sum quaerendus honores*, i. e. inter sacra.

Miseratio quam invidia augebatur. *Magis* post *miseratio* intelligendum; cuius formae multa exempla a doctis saepe notata sunt: quod obiter monendum fuit, ne tirones aliquid excidisse putarent. Vid. quos laudat Cortius ad Sall. Catil. c. 8. init. Ern. Graecismum in his notat recte Vechnerus in Hellenol. 1, 5. Hom. Il. 1, 117., Βούλομ' ἐγὼ λαὸν σόον ἔμμεναι, ἢ ἀπολέσθαι.

Magistratus etiam. Non vane id notat: prisco enim more, magistratus a iudicandi onere immunes. Cicero in Verrem 1, 10. et alii. Lips. Referente principe consules sententiam rogabantur.

Isque praenomen mutaret. Quod at factum: nisi Dio mihi imponit; qui 59, 20. Lucium (non Cnaeum) Pisonem, Cn. Pisonis et Plancinae

mutaret. M. Piso exuta dignitate, et accepto quinquagies sestertio, in decem annos relegaretur, concessa Plancinae incolumitate, ob preces Augustae. »

18. Multa ex ea sententia mitigata sunt a principe: « ne nomen Pisonis fastis eximeretur, quando M. Antonii, qui bellum patriae fecisset, Iulii Antonii, qui domum Augusti violasset, manerent: » et M. Pisonem ignominiae, exemit, concessitque ei paterna bona; satis firmus, ut saepe memoravi, adversum pecuniam, et tum pudore absolutae Plancinae placabilior. Atque idem, cum Valerius Messallinus, « signum aureum in aede Martis ultoris, » Caecina Severus, « aram Ultioni statuendam » censuissent, prohibuit: « ob externas ea victorias sacrari, » dictitans; « domestica mala tristitia operienda. » Addiderat Messallinus, « Tiberio et Augustae et Antoniae et Agrippinae Drusoque ob vindictam Germanici grates agendas, » omiseratque Claudii mentionem. Et Messallinum quidem L. Asprenas, senatu coram, percunctatus est, « an prudens praeterisset? »

filium praefuisse Africae sub Claudio tradidit. Lips.

Exuta dignitate. Senatoria videlicet. Ita inferius scriptum, *exuere ordinem.* Lips.

Quinquagies sestertio. Sunt nobis *centum vigintiquinque millia Philippicum.* Videsis opes eius aevi, etiam ab hoc exemplo, et quomodo vel exsuli provisum. Vere ergo Seneca Cons. ad Helv. 12. *Eo temporum luxuria prolapsa est, ut maius viaticum exsulum sit, quam olim patrimonium principum fuit.* Lips. Frustra laborant Muretus et Ursinus: ille delens *sestertio*, hic *sestertium* legens. Gron. Monatae gallicae decies centena millia librarum.

Relegaretur. In cod. scr. et edd. antiquis est *relegatur.* Lipsius correxit. Nam supra dixit, *concederetur.* Recte. Fallitur I. Gron. defendens *relegatur*, quasi non penderet a *censuit*: quod secus est. Quid sententiae dictionem secutum sit, post demum memoratur. Vid. ad 2, 63. 14, 15. 22. Ern. *Relegaretur* quoque legi vult Paschalius.

Signum aureum. Martis intelligit Freinshemius. Recte: ut facile e seq. colligas. Ern.

Ob externas ea victorias. Victoria edidit Beroaldus, apposita stellula, velut loco desperato. Victorius ad Cic. ep. 19. corrigit *victorias* duplicata litera sequente. Sed sic iam correxerat Rhen. quem alii secuti sunt. Ern.

ac tum demum nomen Claudii adscriptum est. Mihi, quanto plura recentium seu veterum revolvo, tanto magis ludibria rerum mortalium cunctis in negotiis obversantur. Quippe fama, spe, veneratione, potius omnes destinabantur imperio, quam, quem futurum principem fortuna in occulto tenebat.

19. Paucis post diebus Caesar auctor senatui fuit, « Vitellio atque Veranio et Servaeo sacerdotia tribuendi. » Fulcinio « suffragium ad honores » pollicitus, monuit, « ne facundiam violentia praecipitaret. » Is finis fuit ulciscenda Germanici morte, non modo apud illos homines, qui tum agebant, etiam secutis temporibus vario rumore iactata: adeo maxima quaeque ambigua sunt, dum alii quoquo modo audita pro compertis ha-

Is finis fuit ulciscenda Germ. morte. Videtur in mente habuisse Livianum illud, 1, 44., *is finis censendo factus est*: quamquam haec forma saepe occurrit ap. eundem 2, 30., *Is finis populationibus fuit.* Sed in istis locis dativo iunctum putatur, e consuetudine Livii, cuius exempla bene multa ibi congessit Drakenb. In priori quidem nihil impedit etiam ablativum putari *censendo.* Etenim et in aliis formulis antique ponitur pro dativo, ut in his: *Triumviri auro argento aere f. f. Comitia conss. creandis.* Sic mox ablativi sunt in isto: *Drusus urbe egressus repetendis auspiciis.* V. 14., 4. Ern. Rectius *ulciscendae mortis*, ut c. 43. et vulgo. Neque huc recte refertur 14, 4. Wopk.

Non modo apud illos homines.... etiam secutis temporibus. Coniunctionis *sed* post negationem *non*, et *non modo* omissae frequentia exempla sunt apud Livium et Sallustium. v. Gronov. et Drak. ad Liv. 28, 39. Cortium ad Sall. Catil. 18, quos noster libenter imitatur. Ern. Coniectura haec frequens anxie quaesita imitationis Livii, Sallustii, aliorum, quam maxime mihi displicet. Locutus est Tacitus pro more sui temporis, neque istis egebat scribendi exemplis.

Adeo maxima quaeque. Similis querela Thucydidis 1, 20. Οἱ γὰρ ἄνθρωποι τὰς ἀκοὰς τῶν προγεγενημένων, καὶ ἢν ἐπιχώρια σφίσιν ᾖ, ὁμοίως ἀβασανίστως παρ' ἀλλήλων δέχονται. Et statim: Οὕτως ἀταλαίπωρος τοῖς πολλοῖς ἡ ζήτησις τῆς ἀληθείας, καὶ ἐπὶ τὰ ἑτοῖμα μᾶλλον τρέπονται. Nec dubium, quin ad haec loca respexerit noster. Lips.

Audita pro compertis h. In cod. scr. est *audire*, in ed. item Beroaldi, Alciati, Rhenani, Aldi: defenditurque a Iac. Gron., ut substantive dictum. Sed *comperta* sane desiderant *audita*, recteque sic correctum textum puto. Deberet enim esse:

bent; alii vera in contrarium vertunt: et gliscit utrumque posteritate. At Drusus, urbe egressus repetendis auspiciis, mox ovans introiit: paucosque post dies Vipsania, mater eius, excessit, una omnium Agrippae liberorum miti obitu: nam ceteros, manifestum, ferro, vel creditum est, veneno aut fame exstinctos.

quoquo modo audire pro comperire habent, uon pra *compertis*. Vid. Vechneri Hellenol. 1, 10. Ceterum *audita* primum reperi in ed. Gryphiana mea. Ern.

Gliscit utrumque p. Cf. Caes. B. C. 1, 13. Cic. Tusc. quaest. 1, 15.

At Drusus urbe egressus. Quaeras, quo haec egressia et reditio? Ad morem priscum, quo obtinuit, ut, qui e provinciis cum imperio redirent, illud ipsum amitterent, simul intrassent urbem. Ideo Livius 26, 9. *Quinto Fulvio ne minueretur imperium, si in urbem venisset, decernit senatus.* Et magis ad lucem Taciti, quod Dio 53, 32. tradit, Augusto decretum perpetuum proconsulare imperium, ita ut nec, si intra urbem venisset, minueretur, neve necessum esset ἀνανεοῦσθαι τὴν ἀρχὴν, id est, renovare sive repetere auspicia. Nam auspicii nomine etiam imperium hic cape. Sed cui rei Druso opus fuit repetito imperio? ad ovationem. Nam qui triomphans ovansque urbem ingreditur, cum imperio id facit in illum diem: Drusus autem imperium amiserat, ingressus urbem ob fratris sui mortem. Debuit ergo repetere, ut ovaret. Eius sententiae sunt, quae apud Ciceronem legis, spem triumphi abiicientem ad Att. 7, 7. *Utar ea porta, quam primam videro.* et apud Coelium ad Cic. ep. 6. *Neque enim stulte Appius, qui, simul atque Dolabella accessit ad tribunal, introierat in urbem, triumphique postulationem abiecerat.* Apud Ulpianum l. ult. De off. proconsul. *Proconsul portam Romae ingressus deponit imperium.* Iterum apud Cic. ad Att. 7, 1. *Mihi valde placet de triumpho nos moliri aliquid; extra urbem esse cum iustissima caussa.* Lips. Quid libera repnbl. fuerit *repetere auspicia*, vide docentem H. Valesium ad Liv. 3, 30, apud quem pluribus locis *repetita auspicia* a magistratibus commemorantur. Ern.

Miti obitu. Miti obitu, id est, citra vim, et ex fato. Sed videamus: M. Agrippae tres uxores fuerunt; Prima, Pomponia Attici filia, conciliante eas nuptias M. Antonio triumviro. Ex ea genuit Vipsaniam, de qua hic, Drusi matrem. Altera, Marcella, Octaviae filia. Ex ea quoque liberi, si Suetonio fides, diserte id in Augusto tradenti: etsi nihil de iis postea reperias, et videatur ea proles non fuisse vitalis. Tertia uxor, Iulia: ex ea nati Caius et Lucius, Caesares, Postumus Agrippa, Agrippina et Iulia. In his plerisque vera Taciti nota. Caius enim et Lucius veneno crediti periisse; Agrippina fame; Postumus, ferro. Iuliam excipio: cuius mortem 4, 71. ita narrat ipse Tacitus, ut ex natura videatur, ferri aut veneni nulla mentione. Lips.

20. Eodem anno Tacfarinas, quem priore aestate pulsum a Camillo memoravi, bellum in Africa renovat, vagis primum populationibus, et ob pernicitatem inultis: dein vicos exscindere, trahere graves praedas: postremo, haud procul Pagida flumine, cohortem romanam circumsedit. Praeerat castello Decrius, impiger manu, exercitus militia, et illam obsidionem flagitii ratus. Is cohortatus milites, « ut copiam pugnae in aperto facerent, » aciem pro castris instruit. Primoque impetu pulsa cohorte, promptus inter tela occursat fugientibus, increpat signiferos, « quod inconditis, aut desertoribus miles romanus terga daret: » simul excepta vulnera, et, quamquam transfosso oculo, adver-

Pagida flumine. Quem alio nomine Belum dici Plinius 5, 17. ait. LIPS. Mentionem Plinii h. l. alienam esse, quod Pliniauus ille fluvius Pagida in Phoenice est, non in Africa, recte monuit Ryckius. ERN. Forsan hodie flumen est. *Abeadh.*

Inconditis. Disciplinae militari nulli, nedum romanae, adsuctis. Sic *inconditum agmen* dixit Curtius 4, 14. et alii. ERN.

Simul excepta vulnera. Varietas interpungendi huius loci indicare videtur, eum non eodem modo intellectum ab editoribus. Nam veteres edd. punctum habent ante et post haec verba: quam interpunctionem servant Lipsianae, quas vidi. Gronovianae contra iungunt praecedentibus et sequentibus, commatibus tantum positis. Ryckius puncto seiungit ab antecedentibus, sed coniungit sequentibus. Sed nemo aliquid animadversionis huic loco addidit. Enimvero quaeri potest, ad quod verbum vel expressum, vel intelligendum, haec verba referantur. Id hoc modo indagabimus. *Excepta vulnera* sunt haud dubie Decrii, non, primo impetu fugatorum militum. Igitur non ad antecedens referri verbum possunt. Nec excepta sunt post illa dicta: nondum enim in hostem rursus irruerat. Itaque non intelligi potest *sunt*, quod videntur voluisse, qui haec verba a ceteris separarunt punctis. Nihil aliud igitur restat, nisi, ut putemus, Decrium signiferis et militibus ostendisse vulnera, quae ipse exceperit, fortiter pugnando, iisque ostendendis et exprobrare ignaviam et fortitudinem incendere voluisse, ut alii simili tempore fecere. Unde fit, ut aut verbum huic rei exprimendae positum, velut *ostendit*, vel *ostentat*, *nudat*, exciderit, aut e sequentibus *os in hostem intendit*, intelligendum sit: quod tamen durius esse, omnes, ut opinor, videbunt. *Ostendit* potuit excidere, quod sequens membrum verbo simili finiretur. Neque indecorum Tacito duo iuncta membra verbis ὁμοιοτελεύτοις ponere: cum etiam Livius verbum *ostendere* ipsum bis

sum os in hostem intendit; neque proelium omisit, donec, desertus suis, caderet.

21. Quae postquam L. Apronio, nam Camillo successerat, comperta; magis dedecore suorum, quam gloria hostis anxius, raro ea tempestate et e vetere memoria facinore, decumum quemque ignominiosae cohortis sorte ductos, fusti necat. Tantumque severitate profectum, ut vexillum veteranorum, non amplius quingenti numero, easdem Tacfarinatis copias, praesidium, cui Thala nomen, adgressas, fuderint. Quo proelio Rufus Helvius, gregarius miles, servati civis decus retulit; donatusque est ab Apronio torquibus et hasta. Caesar addidit civicam coronam, « quod non eam quoque Apronius, iure proconsulis, tribuisset, » questus magis, quam offensus. Sed Tacfarinas,

aliqoo loco sic ponat. Ceterum similia loca plura memini me apud auctores reperire. Virgilius Aen. 5, 357. quamquam alia in caossa: *Et simul his dictis faciem ostentabat*, ubi multi libri *ostendebat*. Ern. Paschalius mutilum locum putabat. Supplet Ernesti; cuius ratio, si cui non arridet, intelligere poterit, *simul excepta (sunt ab eo) vulnera:* adposito colo. — * Sic Wopkeus.

* *Desertus suis.* Pro *a suis*, ut notavit Heins. sic Iust. 22. 4.

Sorte ductos etc. Totidem Sallustiana verba Servius citat ad Aen. 2, 201. *Sorte ductos fuste necat*; qood ad Crassum referendum videri in decimatione cohortis unius, vere observavit noster Douza. Lips. E MS. *fusti* restituit Pichena, cum ante vulgo legeretur *fuste*, similiter ap. Vellei 2, 78. extr. ubi edd. *fuste percussit*, MS. *fusti*, quod late adserit, etiam Taciti loco allato, Heinsius ad illum locum. *Fusti* etiam infra, 14, 8, meliores libri. item ibid. c. 44. De supplicio autem hoc tirones legant Polyb. 6, 36. Lipsium Milit. 5, 18. Ern. — * Sall. verba a Serv. cit. refer potius ad antiquiorem Crasso Appium Cos. de quo Liv. 259.

Thala. Positio urbis incerta. Oppidum magnom et opulentum Sall. vocat Iug. 75. Shaw travels in Barbary t. 1, p. 2, ch. 5. in Byzacio coniicit esse *Ferre-anah*, olim et *Telepte*, quae sedes episcopalis medio aevo.

Torquibus. Cf. Caperi ep. ad Sperling. 52.

Apronius, iure proconsulis. Huc refer illud Suetonii 32. *Corripuit consulares exercitibus praepositos, quod de tribuendis quibusdam militaribus donis ad se referrent: quasi non omnium tribuendorum ipsi ius*

perculsis Numidis et obsidia adspernantibus, spargit bellum; ubi instaretur, cedens, ac rursum in terga remeans: et, dum ea ratio barbaro fuit, irritum fessumque Romanum impune ludificabatur: postquam deflexit ad maritimos locos, illigatus praeda, stativis castris adhaerebat: missu patris Apronius Caesianus cum equite et cohortibus auxiliariis, quis velocissimos legionum addiderat, prosperam adversum Numidas pugnam facit, pellitque in deserta.

22. At Romae Lepida, cui, super Aemiliorum decus, L. Sulla ac Cn. Pompeius proavi erant, defertur, « simulavisse partum ex P. Quirino, divite atque or-

§ *Inligatus praeda.* An *inlectatus.* Sed *lento veneno inligare*, Ann. 6, 32. et simili..

haberent. Lips. Proconsul is in numo Drusi Caes. memoratur ap. Vaillaut in NN. Coll.

Obsidia adspernantibus. Id est, cum nollent obsidere aut oppugnare ultra praesidia romana, male bis terque accepti. Lips.

Spargit bellum. Non est lata extendit, ut Freinsh. in Indice interpretatur: sed diversis locis vel diviso exercitu vel vagando gerere. Hoc quidem loco, ut seqoentia clare arguuot, significat, cum copiis vagari incertis locis, et ubique circumferre bellum, ut Livius luqui solet. Cum diviso exercitu locis diversis bellum geritur, dicitur etiam *distrahi* bellum. Formulam *spargere bellum* posteriori hoc sensu illustrat Burmann. ad Val. Fl. 5, 488. Lucan. 3, 64. Ern.

Adhaerebat: missu patris. Hic locus in editis interpnoctione laborat, eaque caussa videtur fuisse, quare editores, inde ab Rhenano et Aldo, *missuque* dederint, cum e cod. MS. Beroaldus *missu* edidisset, quod a Pichena restitutum est. Fraudi fuit omissio copulae ante *inligatus*, quae est sane hoc loco durior, sed tamen a Taciti oratione non aliena. Antecedens est: *postquam deflexit ad maritimos locos*, (et) *inligatus praeda, stativis castris adhaerebat:* iam deinde consequens, de rebus Tacfarinatis conversis: *missu patris Apronius Caesianus.... prosperam pugnam facit etc.* Igitur post *adhaerebat* colon posuimus. *Adhaerebat* MS. non *haerebat*, ut editi. *Haerere* sane usitatius et elegantius dixisset; hincque correctio nata. Pro *inligatus* frostra Heinsius coniiciebat *inlectatus*. *Illigatus* est, qui Livio saepe *impeditus praeda.* Ern.

L. Sulla — proavi. Hoc late demonstrat et probabiliter, fatente ipso Iac. Gronovio, Norisius ad Cenot. Pis. p. 257. Ern.

bo.» Adiiciebantur « adulteria, venena; quaesitumque per Chaldaeos in domum Caesaris: » defendente ream Manio Lepido, fratre. Quirinus, post dictum repudium adhuc infensus, quamvis infami ac nocenti miserationem addiderat. Haud facile quis dispexerit illa in cognitione mentem principis: adeo vertit ac miscuit irae et clementiae signa: deprecatus primo senatum, « ne maiestatis crimina tractarentur: » mox M. Servilium, e consularibus, aliosque testes illexit ad proferenda, quae velut reticere voluerat. Idemque servos Lepidae, cum militari custodia haberentur, transtulit ad consules; neque per tormenta interrogari passus est de his, quae ad domum suam pertinerent. Exemit etiam Drusum, consulem designatum, dicendae primo loco sen-

Quaesitumque per Chaldaeos. Quod semper capitale. *Cui autem opus est perscrutari super Caesaris salute, nisi a quo aliquid adversus illum cogitatur, vel optatur? aut post illam speratur et sustinetur? Non enim ea mente de caris consulitur, qua de dominis*, ait apposite ad hanc rem Tertull. Apol. 35. Lips. Formam loquendi I. Gron. illustrat e Propertii 1, 7. *Atque aliquid duram quaerimus in dominam.* Quod tamen ibi aliter dicitur. Ern.

Manio Lepido. Is Q. filius eo praenomine consul cum T. Statilio Tauro a. U. 763., occurrit in tab. Narbon. ap. Grut. p. 229.

Post dictum repudium. Non ita capies, quasi alibi dixerit de eo repudio: sed *dicere* repudium usurpat, quod *mittere* vulgo: id est, postquam repudiasset eam Quirinus. Repudiarat autem ante annos 20. Sueton. Tib. 49. Lips.

Vertit. Quidnam? an *signa irae et cl.* non putem. Intelligam *se*, mutavit saepe orationem, modum agendi. Ern. — Commode *vertit* ad adcusativum refertur, nec opus absolute sumi. Wopk.

Ad proferenda. Vid. ad 2, 53. Ern.

Reticere. Acidalius volebat legi *reticeri.* Sensus est, quae, ante simulaverat, se reticeri velle. Verba duriora sunt et vix sana. Negat Broterius: utinam docuisset, *velut voluerat*, sic dici. Ern.

Militari custodia. Militarem custodiam, uti se habuit, paullo uberius explicavi: non tibi veterane, sed tibi tiro, in Excurs. nostris in *B.* Lips. De custodia apud magistratus idem agit ad 6, 3. Ern.

Consulem designatum. Appianus Civil. 2, 5. *Σιλανὸς μὲν δὴ πρῶτος ἔλεγεν, ὃς ἐς τὸ μέλλον ᾕρητο ὑπατεύειν· ὧδε γὰρ Ῥωμαίοις ὁ μέλλων ὑπατεύειν πρῶτος ἐσφέρει γνώμην, ὡς αὐτὸς, οἶμαι, πολλὰ τῶν κυρουμένων ἐργασόμενος, καὶ ἐκ τοῦδε εὐβουλότερόν τι καὶ εὐλαβέστερον ἐνθυμησόμενος περὶ ἑκάστου.* Lips. Adde Sall. Cat. 50. Ern.

tentiae: quod alii civile rebantur, « ne ceteris adsentiendi necessitas fieret: » quidam ad saevitiam trahebant: « neque enim cessurum, nisi damnandi officio.

23. Lepida, ludorum diebus qui cognitionem intervenerant, theatrum cum claris feminis ingressa, lamentatione flebili « maiores suos » ciens, « ipsumque Pompeium, » cuius ea monumenta et adstantes imagines visebantur, tantum misericordiae permovit, ut, effusi in lacrimas, « saeva et detestanda Quirino » clamitarent, « cuius senectae atque orbitati, et obscurissimae domui, destinata quondam uxor L. Caesari, ac D. Augusto nurus, dederetur. » Dein tormentis

Neque enim cessurum nisi damnandi officio. Boxhornius putat, ex his liquere, primo cedentem loco, ultimo sententiam Drusum dixisse, et quidem *damnandi officio*, id est, ut sic auctis damnantium suffragiis Lepida damnaretur. Scilicet adeo inops erat Tiberius paratorum ad damnandum, quos vellet perdere, ut, quae vinceret absolventes, unam Drusi sententiam in postremum differendam haberet. Unde autem constat, Drusum ultimo loco sententiam dixisse? Neque enim, quod censuerunt aliqui priores mitius, prior etiam Rubellius Blandus, cui Drusus accessit, inde sequitur hunc post omnes demum rogatum. Varia illa iudicia fiebant in senatu, simulatque Drusum Tiberius sententiae primo loco dicendae, ut consulem designatum, necessitate solvisset. Qui peiorem in partem hoc interpretarentur, coniiciebant, eum velle Lepidam condemnari: nam, si absolvi vellet, utique non erat passurus, ut gratiam, quam initurus erat primus auctor clementiae, alius occuparet. Quod eventus comprobavit. *Neque enim cessurum, nisi damnandi officio*, est, non enim daturum aliis priorem locum, nisi ad invidiosam caussam damnandi. Ut recte et alii omnes acceperant. Gron. Ferrar. in Elect. 1, 10., coniicit *adsensurum*, frustra. Quid est *adsentiri damnandi officio?* si esset *damnantibus*, alia res esset. Nunc quaeritur, quare primo loco in censendo cedat. Altera coniectura est, ne quod ipse censuisset, ceteris necessario censendum videretur, tanquam volente Tiberio, qui filio subiecisset, quid censeret. Altera, quia damnari vellet Lepidam Tiberius: cuius sententiae primum auctorem nollet esse filium. Vid. etiam I. Gronov. Ern.

Ea monumenta. De ipso theatro accipienda esse, quod Pompeius exstruxerat, quodque Pompeii theatrum saepe vocatur, recte monuit Freinsh. *Monumenta* sunt aedificia publica, alicuius cura sumptuve exstructa. Vid. Clavis Ciceron. in h. v. Ern. De theatro Pompeii vide 14, 20.

Et obscurissimae domui. Abunde infra hoc ipso libro. Lips.

Destinata uxor L. Caesari, ac D. Augusto nurus. Non alibi quam in

servorum patefacta sunt flagitia, itumque in sententiam Rubellii Blandi, a quo aqua atque igni arcebatur. Huic Drusus adsensit, quamquam alii mitius censuissent. Mox Scauro, qui filiam ex ea genuerat, datum, ne bona publicarentur. Tum demum aperuit Tiberius: « compertum sibi etiam ex P. Quirini servis, veneno eum a Lepida petitum. »

24. Inlustrium domuum adversa (etenim haud multum distanti tempore Calpurnii Pisonem, Aemilii Lepidam amiserant) solatio adfecit D. Silanus, Iuniae familiae redditus: casum eius paucis repetam. Ut valida D. Augusto in remp. fortuna; ita domi improspera fuit, ob impudicitiam filiae ac neptis, quas urbe depulit, adulterosque earum morte aut fuga punivit. Nam culpam, inter viros ac feminas vulgatam, gravi nomine « laesarum religionum ac violatae maiestatis » adpel-

lapide repperi hanc historiam, qui Bergomi visitur, PVDENS. M. LEPIDI. L. GRAMMATICVS. PROCVRATOR. ERAM. LEPIDAE. MORESQVE. REGEBAM. DVM. VIXI. MANSIT. CAESARIS. ILLA. NVRVS. ATTEIVS. PHILOLOGVS. DISCIPVLVS. Post damnationem demum positus lapis videtur: et Pudenti adscripta gloria, tanquam illo vivo Lepida casta, bona. LIPS. Hanc inscriptionem exhibent Gruterus p. 653, et alii. Ea suspecta est Ryckio ad h. l. primo, quia *nurus Caesaris* dicitur, cum tantum destinata fuerit: deinde, quia pater eius M. dicitur, cum Q. praenomen habuerit: tertio, quia contra rationem temporis Atteius Pudentis discipulus vocatur. Primae duae rationes dubitandi evanescent, si hanc inscriptionem non de hac Lepida, sed de alia, quae Drusi coniux fuit, cuius pater M. Lepidus, quae post patris mortem damnata est, (vid. 4, 20. 6, 40.) accipiamus; ad quam video eam relatam esse a Peschvicio in Comm. de Familia Caesarum August. §. 92. Egit de hac inscriptione etiam Norisius l. c. ERN. Peschvicius sibi parum constat. Nam §. 10. eum titulum ad hanc nostram refert, quae hic destinata D. Augusti nurus, rectius pronurus, dicitur.

In remp. Malim *in republica*; opponitur enim *domi*, et exprimit, quod alias opponitur τῷ *domi*, *foris*, *publice*. Sic et Huetio placuisse, testatur Broterius: negat ipse necessarium esse: sed non docet, *fortunam in remp.* dici latine. ERN. — Sic variare orationem amat noster, nec quid mutandum. WOPK.

* *Fuga punivit.* Hoc est exilio. Sic graece quoque φυγάδες, exules.

lando, clementiam maiorum, suasque ipse leges egrediebatur. Sed aliorum exitus, simul cetera illius aetatis, memorabo, si effectis in quae tetendi, plures ad curas vitam produxero. D. Silanus, in nepti Augusti adulter, quamquam non ultra foret saevitum, quam ut amicitia Caesaris prohiberetur, exsilium sibi demonstrari intellexit: nec, nisi Tiberio imperitante, deprecari senatum ac principem ausus est, M. Silani fratris potentia, qui per insignem nobilitatem et eloquentiam praecellebat. Sed Tiberius grates agenti Silano, patribus coram, respondit, « se quoque laetari, quod frater eius e peregrinatione longinqua revertisset; idque iure licitum, quia non senatus consulto, non

Effectis in quae tendi, Heinsius, l. c. p. 389, coniiciebat: *in quae intendi*, ut alibi *intendi ad curas* H. 2, 67.; sed etiam *tendere* rectum est. *Tendere in aliquid* est conari aliquid, suscipere: quo sensu saepe dici *tendere* etiam lexica docent, intellectu pronominis *se*, sive etiam *animum*. Ut dicimus *intendere iter*, *cursum*, et *tendere* apud Livium 23, 34. Add. Drakenb. ad Silium 10, 73. Sic etiam dici potest *tendere animum* et *intendere*. Sed pro *tendi* legendum *tetendi*. Nam prima syllaba in talibus perfectis saepissime excidit. Vid. exempla bene multa ap. Drakenb. ad Liv. 37, 53. quo in loco pariter codex non unus *tendisse* pro *tetendisse*, quod recte illi praetulit Drakenb. Ceterum non ignoro locum Senecae Herc. fur. 538, *rates carbasa tenderant*. Nam in altero Propertii 3, 6, 37. qui laudari solet, Broukhusius recte dedit et defendit *nexisse*. Groslotius volebat *tendo*. Ern. — Rectius *quae intendi* ut apud Sallust. Iug. c. 104. Wolf.

Plures ad curas. Vid. ad 4, 11. Ern.

Qui per insignem nobilitatem et eloq. Elegans coniectura Acidalii: *qui super insignem nobilitatem et eloquentia praecellebat. Et* pro etiam. Ern. — Recte. Sed per *nobilitatem* intellige dignitatis splendorem, ut 6, 29. et confer 14, 19. Wolf.

Licitum, quia non SC. non lege. Observa. triplex ratio, sive via, a patria abeundi. Primum, iussu decretoque senatus, quasi reip. interesset. Quae ratio validissima, nec facile veniam aut indulgentiam inveniebat. Ideo Augustus in Agrippa Postumo, *multa de moribus adolescentis questus, ut exsilium eius SC. sanciretur, perfecerat.* Ann. 1, 6. Altera ratio, per iudices et sententiam ex lege. Haec quoque firma, et olim usurpata: at tertia novitia, cum princeps in exsilium mittebat, quae verius relegatio tantum erat, et velut a parente publico, nam et patribus domi ac privatim hoc ius, tacta. Ovidius omnes tangit Trist.

lege pulsus foret. Sibi tamen adversus eum integras parentis sui offensiones: neque reditu Silani dissoluta, quae Augustus voluisset. » Fuit posthac in urbe, neque honores adeptus est.

25. Relatum deinde de moderanda Papia Poppaea, quam senior Augustus, post Iulias rogationes, incitandis caelibum poenis et augendo aerario sanxerat:

4. *Incitandis caelibum poenis.* Pro *intendendis.* Sed hoc longius abit, nisi ex *intendendis* corrupto fecere librarii *incitandis.* Possis et *intentandis*, ut infra c. 28, *terror omnibus intentabatur.* Forte *iterandis.* Sic *iterare tumulum* pro *restituere*, Ann. 2, 7: *vulnus*, 6, 35: *et testudo iterata*, Hist. 3, 28. Forte, etiam *invitandis.* Sequentia de delatoribus confirmant Huc refer Ann. 4, 30., *Delatores, genus hominum publico exitio repertum .... per praemia eliciebantur*, id est, *invitabantur.* Apud Nasonem Epist. 17, 185., *invitant omnia culpam. Invitata improbitas parvulo successu.* Plin. Hist. Nat 2, 23 (21) Petron. 41, Fragm. Trag. *Libertatem sine tyranno nacti, coepimus invitare convivarum sermones.* Vel forte, *invitandis*, quod verius. Sic Ann. 13, 1., *Iunius Silanus exitium suum ingenii violentia irritavit.* Hist. 2, 17., *Irritabat Batavos Padus ipse* C. 53, *Expositum ad invidiam Marcelli nomen irritaverat Caecinam*: ubi Acidalius, *invitaverat.* 3, 4, *T. Ampius suspiciones militum irritabat.* C. 70, *irritare hominum oculos.* 4, 32., *Epistolae Antonii suspiciones militum irritavere.* 2, 24., *irritato proelio sponte refugi milites.* Apud Senec. de Benef. 3, 14., *non est irritandus animus ad avaritiam*, ubi alii *invitandus.* Vide illic Iuretum. *Excitare invidiam in bonos*, noster Ann. 5, 36.

2, 135. *Nec mea decreto damnasti facta senatus; Nec mea selecto iudice iussa fuga est. Tristibus invectus verbis (ita principe dignum) Ultus es offensas, ut decet, ipse tuas. Adde, quod edictum, quamvis immite minaxque, Attamen in poenae nomine lene fuit. Quippe relegatus, non exsul, dicor in illo.* Gradatim ibi vides tres has species: et levissimam ac lenissimam tertiam, quae auctoritate magis, quam iure constat. Cum tamen edicta principum vim legis haberent: verbo *legis*, et hanc speciem Tacitus est complexus: et, cum nulla harum intervenisset, aperta quidem, Tiberius redeundi merito gratiam fecit. Lips.

De moderanda Papia Poppaea. Lex apud veteres in multa fama, et usu: de qua ubertim disseruimus in Excurs. et multa ad Taciti aliorumque lucem, in *C.* Lips.

Incitandis caelibum poenis. Id est, augendis atque intendendis. Lips. Pichena putat etiam *incitatas poenas* dici fortasse, quia iacebant, nec erant in usu. Locum haberet haec interpretatio, si legeretur *excitandis.* Vid. Obs. 2, 16. Gron. Ceterum, si poenae caelibatus auctae sunt, ante legem Papiam Poppaeam tales poenae fuerint necesse est. Cum autem nulla talis lex ante fuerit, ut docuit Lipsius in Exc. poenae intelligendae sunt de notis censorum: de quibus idem Lipsius. Heinsii coniecturae argutiores sunt, quam ut probare possim. Ern. *Incitare*

nec ideo coniugia et educationes liberum frequentabantur, praevalida orbitate. Ceterum multitudo periclitantium gliscebat, cum omnis domus delatorum interpretationibus subverteretur: utque antehac flagitiis, ita tunc legibus laborabatur. Ea res admonet, ut de principiis iuris, et quibus modis ad hanc multitudinem infinitam ac varietatem legum perventum sit, altius disseram.

26. Vetustissimi mortalium, nulla adhuc mala libidine, sine probro, scelere, eoque sine poena aut coërcitionibus agebant: neque praemiis opus erat, cum honesta suopte ingenio peterentur; et, ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur. At,

5. *Cum omnis domus delatorum interpretationibus subverterentur.* *Subverteretur* e scripto Pichena. Mihi vulgatum longe elegantius, de quo ad Nasonem Fast. 3, 189.

poenas est angere poenas. Sic et *incitare celeritatem.* Cic. de Orat. 1, 20., *proceritatem* Colum. 4, 33. Groslotius in Syll. Burm. t. 1, coniiciebat *incitandum caelibum p. et augendi aerarii* scil. caussa. Paschalius verba *inc. c. p. et a. ae.* pro glossemate habet et uncis includit; aut, si sint Taciti, pro *incitandis* iubet legi *intendendis.*

Praevalida orbitate. Quia id genus omnes captabant, colebant. Seneca Cons. ad Marc. 19., *In civitate nostra plus gratiae orbitas confert, quam eripit: adeoque senectutem solitudo ad potentiam ducit, ut quidam odia filiorum simulent, et liberos eiurent, et orbitatem manu faciant.* Lips. Paschalium si audias, magna transpositione hic opus est. Post verba laudata inserenda existimat ex c. 28, *acriora ex eo vincla* etc., usque ad *levamentum fuere*: tum verba c. 28, *lege Papia Poppaea* abundare putat.

Domus subverteretur. Sic a MS. restituit Pichena, quem secutus est Iac. Gron. Sic habent etiam edd. Beroaldi, Alciati, Rhenani et Aldi, Gryphii. Recentiores *subverterentur.* Ern.

Suopte ingenio peterentur. *Suopte ingenio* refertur ad *honesta*, non ad *vetustissimi.* Sic Liv. 2, 30. *Sed curae fuit consulibus et senioribus patrum, ut imperium, suo vehemens, mansueto permitteretur ingenio.* Gron. Acidalius autem et Ursinus referebant ad *vetustissimi*, malebantque *peterent*, cum etiam sequatur *cuperent:* quod non adeo displicet: neque tamen contra libros aliquid mutem, et, ut saepe dixi, Tacitus variat libenter modos loquendi. *Suopte ingenio* autem non referam ad *honesta*: non quaeritur iam de rebus per se honestis, sed ad *peterentur.* *Suopte ingenio pet.* est *sponte*, quod opponitur *praemiis.* Sine praemiorum spe petebantur honesta, insito amore honesti, etc. Ern.

postquam exui aequalitas, et pro modestia ac pudore ambitio et vis incedebat; provenere dominationes: multosque apud populos aeternum mansere. Quidam statim, aut postquam regum pertaesum, leges maluerunt. Hae primo, rudibus hominum animis, simplices erant: maximeque fama celebravit Cretensium, quas Minos; Spartanorum, quas Lycurgus; ac mox Atheniensibus quaesitiores iam et plures Solon perscripsit. Nobis Romulus, ut libitum, imperitaverat: dein Numa religionibus et divino iure populum devinxit: repertaque quaedam a Tullo et Anco: sed praecipuus Servius Tullius sanctor legum fuit, quis etiam reges obtemperarent.

27. Pulso Tarquinio, adversum patrum factiones multa populus paravit tuendae libertatis, et firmandae concordiae: creatique decemviri, et accitis, quae usquam egregia, compositae duodecim tabulae, finis aequi iuris: nam secutae leges, etsi aliquando in ma-

Incedebat. Oriebator, ut 15, 37. *postquam tenebrae incedebant.* Liv. 29, 24. *timorque in exercitu incederet*, ut I. F. Gron. rescripsit: aut invaserat animos, grassabatur, ut multis locis apud Livium. Vid. Gronov. ad l. c. Adde 4, 46. Ern.

Cretensium. De Cretensium rep. et legibus lege Polybium 6, 43. ubi negat primo Spartanae similem, deinde laudandam fuisse: quod Xenophontem, Platonem, Ephorum, et Callisthenem tradidisse dicit: quibus adde Aristotelem de Rep. 2, 9. Ern.

Ac mox Ath. quaesitiores iam et. Malim *ac mox Atheniensibus* vel potius *Atheniensium quas* etc. Wopk. Facile pronoman a sequente voce absorberi potuit; ni ex more suo variare orationem voluerit noster.

Solon. Cod. MS. *Solo:* quae terminatio et ipsa proba est, ut saepe docuere viri docti in talibus nominibus. Vide, quem hic laudat Iac. Gronovius, I. F. Gronovium, ad Senec. Agam. 514. Nominatim ap. Valer. M. 8, 9. in MSS. est *amantissimus patriae Solo*, ut l. c. tradit Gron. Ern.

Nobis Romulus. Viri docti iam laudarunt locum Pomponii in l. 2. de Origine Iuris. *Initio civitatis nostrae populus sine certa lege, sine iure certo, primum agere instituit: omniaque manu a regibus gubernabantur.* Ern.

Finis aequi iuris. Non de extremo tempore capiam cum Freinsh. sed de absolutione et perfectione iuris. Tabulis XII. perfectis absolutum quoddam iuris aequi corpus extitit,

leficos ex delicto, saepius tamen dissensione ordinum et apiscendi illicitos honores, aut pellendi claros viros, aliaque ob prava, per vim latae sunt. Hinc Gracchi et Saturnini, turbatores plebis; nec minor largitor, nomine senatus, Drusus; corrupti spe, aut illusi per intercessionem socii. Ac ne bello quidem Italico, mox civili, omissum, quin multa et diversa sciscerentur: donec L. Sulla dictator, abolitis vel conversis prioribus, cum plura addidisset, otium ei rei haud in longum paravit; statim turbidis Lepidi rogationibus, neque multo post tribunis reddita licentia, quoquo vellent, populum agitandi. Iamque non modo in commune, sed in singulos homines latae questiones: et corruptissima republ. plurimae leges.

28. Tum Cn. Pompeius tertium consul, corrigendis moribus delectus, et gravior remediis, quam delicta erant, suarumque legum auctor idem ac subversor,

quam ei laudem Cicero et alii tribuunt: neque ei quicquam accessit magnopere novis legibus. Sic Ciceroni Planc. 25, *consulatus* dicitur *finis honorum populi.* Eodemque modo Tuscul. 2, 1., *finis sperandi* est summum, quod quis sperare potest. Ceterum ea, quae sequuntur, ex historiis illustrare, nihil attinere putavi, cum ex omnibus historiis s. compendiis, Floro, Velleio etc., cognoscere de iis liceat. ERN. Hillerus Racem. 27, cum Freinsh. sentit, quia postea quoque *multa et diversa sint scita*, in quibus per vim latis aequitas desiderata sit. Ast Ernestinae interpretationi favent Cic. de Orat. 1, 44. ubi *leges XII tabb. bibliothecas omnium philosophorum et auctoritatis pondere et utilitatis ubertate superare* dicit; et Liv. qui 3, 34., eas *fontem omnis publici privatique iuris* vocat.

Lepidi rogationibus. De quibus Florus 3, 23. et quaedam Sallust. in Fragm. l. 1. LIPS.

Licentia. Per legem tribunitiam, quam Cicero vocat, sive Pompeiam, latam a Pompeio in primo consulatu, qua tribunis plebis ius pristinum restituit. Vid. Clav. Cic. ERN.

In singulos homines. Per privilegia, ut Ciceroni accidit, quae per leges sacratas et XII tabularum irrogare nefas erat. ERN.

Auctor idem ac subversor. Nam leges de ambitu et iudiciis tulit: et in suis amicis non servavit, immo perrupit. Ex Dione, Asconio, aliis. LIPS. Adde legem de iure magistratuum et de petitione Caesaris absentis. Sueton. Caes. c. 28. De tribuni-

quae armis tuebatur, armis amisit. Exin continua per viginti annos discordia: non mos, non ius. Deterrima quaeque impune, ac multa honesta exitio fuere. Sexto demum consulatu Caesar Augustus, potentiae securus, quae triumviratu iusserat, abolevit: deditque iura, quis pace et principe uteremur. Acriora ex eo vincla, inditi custodes, et lege Papia Poppaea praemiis inducti,

6. *Deditque iura, quis pace et principe uteremur.* Locus mendosus omnium consensu: opinor, quis *pacem se principe tueremur.* Optimum enim pacis stabiliendae fundamentum leges. Hist. 4, 74., *Nos, quamquam totiens lacessiti, iure victoriae id solum vobis addidimus, quo pacem tueremur*

tia potest. quam sustulisse videtur, tribunis, qui intercesserant pro Caesare, armis persequendis, vide Caes. B. C. 1, 5. 7. Ern.

Per viginti annos discordia. Rotundus numerus, non verus. Nam a Pompeii II consulatu ad Augusti VI intersunt anni 24. Lips.

Abolevit. Uno edicto. Vid. Dio 53, 2. Ern.

Quis pace et principe. Quibus uteremur, est, quod cum Pomponio dicas, *aleremur*; regeremur, viveremus. *Pace*, id est, per pacem terra marique ab ipso restitutam, nullo iam civilium armorum metu, eoque non talia, qualia triumviratu iussa, quae saepe temporum erant, non iustitiae: praesentis et paucorum, non perpetuae publicaeque utilitatis. *Pace* igitur iam reducta, sed et *principe*, nempe instituto, introducto, exorto, summae rei praeposito, velut eorum vindice ac defensore. Per pacem sub principe, quia pacis interfuit omnium potestatem ad unum conferri; cui scilicet ea non posset eripi, iamdudum parata, confirmata, succincta armis inter victos aut inermes atque imbelles. Gron.

Acriora ex eo vincla. Assentior Pichenae, *artiora.* Lips. Nisi forte magis ad vim verbi *vincula*, quam ad verbum ipsum respexit. *Custodias* quidem *acres* supra habuimus 1, 5. Sed ibi *custodiis* aptius verbum est, quam h. l. vinculis. Ern.

Inditi custodes, et lege P. P. praemiis inducti. Haec verba quam varie tentata sint, non dicam. Muretus *inditi* et copulam et deleri volebat. Sed verbum *inditus* frequens est Tacito, nec eiusmodi, ut a librariis ortum videatur. *Inditi custodes* haud dubie bene dicuntur, pro impositis. Haec enim duo verba in multis modis loquendi permutari possunt, ut *indere et imponere nomen*, *castellum rupi*, 4, 46. etc. ut etiam monuit Gronovius in nota proxima. Sed *inditi* sive *impositi legum custodes* non possunt intelligi, nisi de magistratibus, hac de caussa constitutis, ut videant, ne qui contra leges peccent: nam accusatores, qui et ipsi custodes legum dicuntur 4, 30. *alliciuntur*, non *imponuntur*. Tales ab Augusto nulli constituti sunt. Itaque mihi in mentem venit, sic esse legendum: *acriora ex eo vincula indita, custodes ex lege P. P. praemiis inducti. Vincula indita* non raro occurrunt: etiam Tacitus

ut, si a privilegiis parentum cessaretur, velut parens omnium populus vacantia teneret. Sed altius penetra-

noster sic dixit 11, 1. Durius porro est *custodes lege P. P. praemiis inducti*: nec est frustra illud *et*, quod in codice est, et curruptum reliquae corruptioni locum dedit. *Legis praemia* et *ex lege* promiscue dici nulla dubitatio est. Sic infra c. 55, *obsequium inde in principem et aemulandi amor, validior quam poena ex legibus et metus*: quamquam, si quis malit *ei et* delere, nulla alia voce reposita, nnu valde repugnem: etenim et sic dici potuit. Heinsius quoque vidit aliquid ex hac emendatione: sic enim vult rescribi: *artiora ex eo vincula indi, ac custodes l. P. P. praemiis induci*. Nostrum lenius esse, omnes, ut opinor, videbunt. Pro *inducti* possis etiam coniicere *inlecti*: ut infra 4, 30. dicuntur *elici*: sed non necessarium puto. ERN.

Lege Papia Poppaea praemiis inducti. Delatores scilicet accusatoresque. Sueton. Nerone 10, *Praemia delatorum Papiae legis ad quartas redegit*: ut appareat praemia magna fuisse, et forsan tertiam aut semissem. LIPS.

Visi a privilegiis etc. Legendum *ut si*. LIPS. Accipio, *ut si*: de reliquo bonam spem habeo. Ab eo tempore, inquit, quod legibus, pace et principe, usi sumus; quod pax reducta et novo imperii nomine, nova potestate, principe, iuncta locum iuri et iudiciis dedit; acrius stringebant, et impediebant leges, severiusque (si non et saevius interdum) animadversum, et exercita vindicta in illos, qui tenerentur: nec tanta impunitas et suffugia, quanta in libertate, aut per motus civicos, vel grassantes, vel impendentes. Neque enim, ut prius, exspectatum, donec alicui forte liberet diserto inimicitias exsequi nomine deferundo, aut magistratus mulctam diceret, de qua ad populum certaretur: sed *inditi custodes et praemiis inducti*: hoc est, capita legibus addita, quibus praemia definiebantur accusatoribus, delatoribus, quadruplatoribus, sycophantis, tanquam bonis viris et custodibus legum et cognitoribus populi ac defensoribus. Vel Papia Poppaea quam insigniter illos invitat! sed minore invidia, cum populus in partem praedae vocaretur, et magna specie aequitatis, ut, quum tanta privilegia maritatis et patribus essent proposita, si tamen ab illis per matrimonia et susceptos liberos appetendis caelibes cessarent, eorum in relicta et legata iuri populus omnium parens succederet, atque iis ut caducis frueretur. *Inditi*, impositi, ut 4, 46. *castella rupibus indita*, et 11, 1. *vinclis inditis*. *Custodes*, ut 4, 30. Cicero Div. in Caecil. de repetundis 5, *cuius legis non modo a populo rom. sed etiam ab ultimis nationibus severi custodes requiruntur*. Adde in eadem c. 20 et 21. Ut et pro Roscio Amerino c. 20. Illud, *ut si non utilitate publica* etc. neque invenio in Tacito, nec requiro, aut eo locum quasi mancum suppleri existimo. Potuit hoc Augusto in mente aut praetextum tantae acerbitati fuisse: Tacitus, si hominem novi, sentiebat, non opus esse praemiis; delatores qui non castigat, et esse patitur, satis invitare. Pergit: ceterum non intro aequa stetit delatorum impotentia.

bant; urbemque et Italiam et quod usquam civium corripuerant: multorumque excisi status: et terror omnibus intentabatur; ni Tiberius statuendo remedio, quinque consularium, quinque e praetoriis, totidem e cetero senatu sorte duxisset, apud quos exsoluti plerique legis nexus modicum in praesens levamentum fuere.

29. Per idem tempus Neronem, e liberis Germanici, iam ingressum iuventam, commendavit patribus, utque « munere capessendi vigintiviratus solveretur, et

Neque enim satis habebant ea criminari, quae palam erat lege obligari: sed velut altius introspicientes et penitius scrutati vim et sententiam legis casus et criminum genera infinita commenti erant, ut propemodum nemo insons esset: et pari vehementia per omnes imperii romani partes, quicquid ubique civium asset, nihil saepe minus exspectantes, in ius raptabant. Non enim capio, *sed haec altius*. Tacitus, cum effert *penetrabant* et *corripuerant*, intellectum voluit *custodes* istius custodiendi, sive accusatores. Gron. *Altius penetrabant*, dixit, ut 2, 36. plus sibi arrogabant, quam lex et consilium legislatoris volebat. Ceterum cum Gronovio et Ryckio credo, nihil deesse: ideoque et asteriscum, qui hic erat post *ut si*, removi. *Ut si* retinui, quod iam Gronov. receperat. Ern.

Multorumque excisi status. Hoc est quod antea dixit: *omnisque domus delatorum interpretationibus subvertebantur.* Et calumniae multae in hac lege circa ingenuitatis iura, et similia: ut periclitaretur non dubie multorum status. Plinius Paneg. 34, de hisdem: *Vidimus delatorum indicum quasi grassatorum, quasi latronum. Non solitudinem illi noviter, sed templum, sed forum insederant: nulla iam testamenta secura, nullus status certus, non orbitas, non liberi proderant. Auxerat hoc malum principum avaritia. Advertisti oculos*, etc. Quibus in verbis emendo, *Non solitudinem illi, non iter*: quod perperam coaleverat, *noviter*. Itinera sane insident obsidentque grassatores. Lips.

Per idem tempus. Vide Sueton. Tib. 54.

Capessendi vigintiviratus solveretur. Non ergo aditus ad maiores honores, nisi illo adepto? Apparet ex his verbis, itemque e Dione de Claudio 60, 5., Τοὺς γαμβροὺς τότε ἐν τοῖς εἴκοσιν ἀνδράσιν ἄρξαι, καὶ μετὰ τοῦτο πολιαρχῆσαι ἐν ταῖς ἀνοχαῖς, ἐκέλευσε, καὶ ὀψέ ποτε πέντε ἔτεσι θᾶσσον τὰς ἄλλας ἀρχὰς αἰτῆσαι σφίσιν ἐπέτρεψε. Vigintiviros aperuit nobis solus Dio 54, 26. Triumviros monetales, triumviros capitales, quattuorviros viales, decemviros stlitibus. Instituti sunt hoc numero ab Augusto (antea ad viginti sex erant) a. 741. Dionem adi, atque etiam Festum in voce praefecturae; cuius locum Cuiacius emendavit Observ. 11, 24. Lips.

quinquennio maturius, quam per leges, quaesturam peteret, » non sine irrisu audientium postulavit. Praetendebat, « sibi atque fratri decreta eadem, petente Augusto. » Sed neque tum fuisse dubitaverim, qui eiusmodi preces occulti illuderent. Ac tamen initia fastigii Caesaribus erant: magisque in oculis vetus mos, et privignis cum vitrico levior necessitudo, quam avo adversum nepotem. Additur pontificatus, et, quo

7. *At tamen initia fastigii Caesaribus erant* Scribo, *iacta*, vel *iacti*, *tamen initia fastigii*, ut *iacere fundamenta*, *iacere semina caedibus*. Ann. 6, 47., infra hoc libro, C. 54, recte a Lipsio castigatum opinor, *simultates iaciunt*, *ac mihi relinquunt*, quasi simultatum fundamenta dicat. C. 66, *Mamercus antiqua exempla iaciens* Cicero de Leg. Agrar. 2, 15., *Hunc quasi gradum quemdam atque aditum ad cetera iactum intelligetis*. Vid. infra 4, 22.

Quinquennio maturius. Vides ergo, quam aberret vir doctus et Italiae suae suada, qui negat, legitimam ullam aetatem quaesturae fuisse. Fuit. Praeter hunc locum, Spartianus in Iulianu c. 1. *Quaestor, ante annum, quam legitima aetas sinebat, designatus est.* Sueton. Calig. 1. *Quaesturam quinquennio ante quam per leges liceret, et post eam consulatum, gessit.* Sed quaenam illa? Vide in Excurs. *D.* Lips.

Praetendebat sibi. Vide Dionem de Tiberio 53, 28. in actis a. 730. de Druso, 54, 10. in actis a. 735. Lips.

Qui ei. pr. occulti ill. Heinsius *occulte*. Sed videsis 4, 12. 40, 67. 14, 32. Sallust. Iug. e. 61. Frontinum Strat. 2, 5, 8. Vopiscum in Aurel. c. 24. Wopk.

Ac tamen initia. Frustra Muretus: *haec tamen*. *Ac tamen* exprimit Graecorum *καὶ τοι*, quo in argumentando utuntur. Enim vero tum facilius ferri tales preces poterant, quod in recenti imperio mollius tractandi hominum animi, et occultanda dominatio, memoresque adhuc erant homines veteris reipublicae, qua peterentur talia a senatu. Ern. Sic et *ac tamen*, 6, 30.

Magisque in oculis. Quasi dicat: tamen alii non illudebant, et attendebant, haec initia et gradus ad principatum esse. Quaesturam, inquam, extra ordinem aut aetatem datam, et solutionem a vigintiviratu; itemque attendebant vetus et ab Augusto institutum, non recens a Tiberio; quod si ille fecisset, qui vitricus tantum istorum erat, Tiberii et Drusi, cur non Tiberius in nepotibus usurparet, magis iunctis? nepotibus tamen, adoptione: cum sanguine propatruus eorum esset. Lips.

Additur pontificatus. De Nerone agit Germanici F. quem tamen ego pontificem in lapidibus, qui data opera honori eius et memoriae positi, non lego. Exstat urna (a Caligula, ut e Suetonio colligas, dicata) Romae: (ap. Grut. p. 237.) OSSA. NERONIS.

primum die forum ingressus est, congiarium plebi, admodum laetae, quod Germanici stirpem iam puberem adspiciebat. Auctum dehinc gaudium, nuptiis Neronis et Iuliae, Drusi filiae. Utque haec « secundo rumore, » ita adversis animis acceptum, quod filio Claudii socer Seianus destinaretur. Polluisse nobilita-

8. *Adspiciebat. Adspiciebant* rectius.

CAESARIS. GERMANICI. CAESARIS. F. DIVI. AVG. PRON. FLAMIN. AVGVSTALIS. QVAESTORIS. Et in Hispania marmor, quod amicus noster Carolus Clusius descripsit: (ib. p. ead.) NERONI. CAESARI. GERMANICI. F. TI. AVGVSTI. N. DIVI. AVG. PRON. FLAMINI. AVGVSTALI. SODALI. AVGVSTALI. Ubi cum Flamen utrobique insculpatur, non pontifex: subvereri in mentem venit, ne in cognato honore Tacitus si forte aberrarit. LIPS. Tacitum cum lapidibus sic conciliat Ryckius, ut dicat, decretum esse primum inter pontifices locum, qui vacaret postea: id cum longius videretur, datum interea Flaminium. Ceterum his inscriptionibus addenda alia ex Thes. Mur. t. 1, p. 188. NERONI. CAESARI. GERMANICI. CAESARIS. F. TI. CAESARIS. AVGVSTI. N. FLAMINI. AVGVSTALI. SODALI. TITIO. FRATRI. ARVALI. FETIALI. QVAESTORI. EX. S. C. ERN.

Quo primum die. Id est tirocinii die sive togae virilis: quo, auspicii caussa, tirones a patre proximisque solenni officio in forum deduci, et inde in Capitolium solent. Notat Plutarchus in Bruto et Valerius Max. 5, 4. *M. Cotta eo ipso die, quo togam sumsit virilem, protenus, ut e Capitolio descendit, C. Carbonem, a quo pater eius damnatus fuerat, postulavit.* Suet. in Aug. 26. *Duodecim et rursus tertium decimum biennio post consulatum magno, id est 17 annorum, intervallo, ultro petiit, ut Caium et Lucium filios amplissimo praeditus magistratu, suo quemque tirocinio deduceret in forum.* In Tiberio 15. *Romam reversus, deducto in forum filio Druso.* Munera etiam sportulasque dari tirocinio solere, observabis hic ex Tacito, et Suetonii Ner. 7. *Deductus in forum tiro, populo congiarium, militi donativum proposuit.* et Calig. 10. Nec in principum modo liberis, sed vulgo id servatum, disco ex Plinio Ep. 10, 117., *Qui virilem togam sumunt, vel nuptias faciunt, vel ineunt magistratum, solent totam Bulen atque etiam e plebe non exiguum numerum vocare, binosque denarios vel singulos dare.* LIPS.

Nuptiis Neronis. Quod igitur supra est 2, 42., *Silani filiam Neroni vetustissimo liberorum Germanici pactam*, pactam desponsamque fuisse credimus, nuptam deductamque non fuisse. Aut, si fuit, fatum abstulit, et locum huic fecit. LIPS.

Secundo rumore. Sensus planus est h. l. vel ex antitheto. Sed non male legentur, quae Heinsius probavit ad nobilem locum Virgil. Aen. 8, 90., ubi navigantes dicuntur *iter celerare rumore secundo.* ERN.

Quod filio Claudii. Explicat Sueton. Claud. 27. *Drusum Pompeiis impuberem amisit, piro per lusum in sublime iacto, et hiatu oris ex-*

tem familiae videbatur, suspectumque iam nimiae spei Seianum ultra extulisse.

30. Fine anni concessere vita insignes viri, L. Volusius et Sallustius Crispus. Volusio vetus familia, neque tamen praeturam egressa: ipse consulatum intulit, censoria etiam potestate legendis equitum decuriis functus, opumque, quis domus illa immensum viguit, primus adcumulator. Crispum, equestri ortum loco, C. Sallustius, rerum romanarum florentissimus auctor, sororis nepotem in nomen adscivit. Atque ille, quamquam prompto ad capessendos honores aditu, Maecenatem aemulatus, sine dignitate senatoria, multos triumphalium consulariumque potentia anteiit: diversus a veterum instituto, per cultum et munditias; copiaque et adfluentia luxu propior: suberat tamen vigor animi, ingentibus negotiis par, eo acrior, quo somnum

cepto, strangulatum: cui et ante paucos dies Seiani filiam despondisset: ita enim eum locum in antiquis 2, 6. olim restituimus. Vide initium lib. 4. Lips.

Videbantur. Immo *videbatur*: nempe Tiberius. Nam quod Freinsh. intelligit, *ii, quibus auctoribus id gestum erat*, non videtur hic locum habere. Gron.

Ultra. Sic MS. Beroaldus. Vitio operarum et negligentia correctorum, ut opinor, irrepsit *ultro* (quod iam Alciati, Rhenani, et Aldi ed. habet) ut saepe alias in scriptis et editis libris. *ultra extulisse* Seianum videbatur, *quam satis esset, quam oporteret*, quae interdum adduntur ab auctoribus, interdum omittuntur. *Ultro* latinitati et sententiae melius convenire pronunciat Broterius, sed non docet. Ern.

Consulatum intulit. In fastis nondum notatus L. Volusii consulatus. Suffectum cons. fuisse, apertum est, recteque monet Broterius. Ern.

Censoria etiam potestate. Munusne illud intelligit, quod Augustus instituit, triumviratum recognoscendi equites? de quo Suet. 37. an potius lectas ab eo decurias iudicum vult, (quod censorium olim munus) honore a principe dato. Lips. Mihi prius verum videtur, propterea, quod munus legendorum iudicum nunquam mandatum privato reperitur, ut dixi in Excursu 14 ad Suetonium: nec censoriae potestatis pars, indices legere: sed praetoriae, libera republica, Caesarum sub principatu. Ern.

Luxu. Pro luxui, antique. Vid. Voss. de analog. 2, 18. Cf. infra c. 33, 34.

et inertiam magis ostentabat. Igitur, incolumi Maecenate, proximus; mox praecipuus, cui secreta imperatorum inniterentur, et interficiendi Postumi Agrippae conscius, aetate provecta, speciem magis in amicitia principis, quam vim tenuit, idque et Maecenati acciderat; fato potentiae, raro sempiternae, an satias capit, aut illos, cum omnia tribuerunt, aut hos, cum iam nihil reliquum est, quod cupiant.

31. Sequitur Tiberii quartus, Drusi secundus consulatus, patris atque filii collegio insignis. Nam biennio ante Germanici cum Tiberio idem honor, neque patruo laetus, neque natura tam connexus fuerat. Eius anni principio Tiberius, quasi firmandae valetudini, in Campaniam concessit, longam et continuam absentiam paullatim meditans: sive, ut, amoto patre, Drusus munia consulatus solus impleret. Ac forte parva res, magnum ad certamen progressa, praebuit iuveni materiem apiscendi favoris. Domitius Corbulo, praetura functus, de L. Sulla nobili iuvene, questus est apud senatum, « quod sibi inter spectacula gladiatorum loco

Speciem m. q. vim. Hoc sensu Vell. 2, 30. *imaginem sine vi* dicit ex emendatione Heinsii. Vide Ruhnken. ad h. l. Cf. et noster c. 60. item 6, 43. 15, 14.

Tam connexus. Suspicor Tacitum scripsisse *connexis*. GRON.

Sive ut amoto. Non desideratur alia portio alternativa orationis, ut Ferreto visum: etiamsi non apparet priori parti τὸ *sive* praepositum, quod ei fraudi fuit. Sic 2, 24. *visa, sive ex metu credita.* Hoc facile alii assecuti. Sed vim τοῦ *meditans* haud scio, an satis perceperint. Id enim non est cogitans, sed in antecessum experiens, praestans, praegustans, et ei quasi proludens. Ut *meditari* dicimur, in quo nos exercemus ad discendum: et morbi genus in difficultate respirandi *meditationem mortis* vocat Seneca ep. 54. ubi notavimus. Pro eo *discere* ponit in Hercule Furente v. 1076. Somnum alloquens: *genus humanum cogis longam discere mortem.* id est, meditari. GRON.

Materiem. Sic Ms. et edd. vet. GRON. Sic et 1, 76.

Quod sibi inter spectacula. In theatro olim discreta loca: nondum, ut vides, in circo aut amphitheatro. Alios, caussa non fuisset huic que-

non decessisset.» Pro Corbulone aetas, patrius mos, studia seniorum erant: contra Mamercus Scaurus et L. Arruntius aliique Sullae propinqui nitebantur. Certabant orationibus, et memorabantur « exempla maiorum, qui iuventutis irreverentiam gravibus decretis notavissent: » donec Drusus apta temperandis animis disseruit; et satisfactum Corbuloni per Mamercum, qui patruus simul ac vitricus Sullae, et oratorum ea aetate uberrimus erat. Idem Corbulo, « plurima per Italiam itinera, fraude mancipum et incuria magistratuum, interrupta et impervia, » clamitando, exsecutionem eius negotii libens suscepit: quod haud perinde publice usui habitum, quam exitiosum multis, quorum in pecuniam atque famam damnationibus et hasta saeviebat.

telae. Discrevit primos Claudius imp. et *in circo*, (Suetonii verba sunt c. 21.) *propria senatoribus constituit loca, promiscue spectare solitis.* Tamen Augusti temporibus decretum patrum fuit, *ut quoties quid spectaculi usquam publice ederetur, primus subselliorum ordo vacaret senatoribus*, ait idem Suet. Aug. 44. Sed id extra urbem duntaxat fuit firmum. LIPS.

Memorabantur exempla maiorum. Si animus est, consule Electa mea 1, 23. et adde, quod in Plutarchi Gracchis p. 856. scribitur, C. Veturio mortem illatam, quia tribuno in forum venienti non decessisset. LIPS.

Oratorum ea aetate. Dico 6, 29. LIPS. *Ea* recte adiecit Ferretus.

Fraude mancipum. Mancipes hic, qui vias publicas reficiendas quaestus sui caussa redimebant. Hyginus: *Viae publicae et curatores accipiunt, et per redemptores muniuntur.* Lapis Romae in hortis Carpensibus (ap. Grut. p. 622, 2.) CN. CORNELIO. CN. F. SAB. MANCIPI. VIAE. APPIAE. Sed qui *magistratus?* credo, intelligit minores, id est, curatores viarum, qui ab Augusto. Vide Excurs. in *E.* LIPS.

Exsecutionem eius negotii. Non nunc tantum, sed et postea iterum sub Caio: et vir, cetera magnus, haesit in his calumniae sordibus, bonis omnibus invitis. Vide Dionem 59, 15. LIPS.

Quorum in pecuniam. In possessorum videlicet, qui agros haberent viae vicinos. Quasdam enim vias collaticia pecunia tueri finitimi debebant: ut vulgo hodie. Hyginus MS. *Viae publicae auctorum nomina obtinent, et curatores accipiunt, et per redemptores muniuntur. Nam et quarundam tutelae a possessoribus, per tempora, certa summa exigitur.* LIPS.

32. Neque multo post, missis ad senatum literis, Tiberius, « motam rursum Africam incursu Tacfarinatis, » docuit; « iudicioque patrum deligendum proconsule gnarum militiae, corpore validum et bello suffecturum. » Quod initium Sex. Pompeius agitandi adversus M. Lepidum odii nactus, « ut socordem, inopem, et maioribus suis dedecorum, eoque etiam Asiae sorte depellendum, » incusavit, adverso senatu, qui « Lepidum mitem magis, quam ignavum, paternas ei angustias, et nobilitatem sine probro actam,

Pro consule. Sic cod. MS. et Baroaldi editio at Alciati, idqua post I. Gron. restituimus. V. ad 2, 52. Ern.

M. Aemilium Lepidum. Est Q. filius, consulis a. 732. ipse consul a. 763. Ryckios edidit *Manius.* Recte, si est is, de quo c. 22, quod tamen videtur adhuc dubitari posse. Ern.

Asiae sorte depellendum. Disputant, utrum iam sortitus fuerit, an adhuc debuerit sortiri. Ego vero non sortitum, nec sortiendum habuisse censeo. Sortiri solebant Asiam et Africam. Sed, quia extra ordinem deligebatur, cui mandaretur Africa, restabat Asia sola. Quid igitur sorte opus? Porro de his sortiebantur duo consularium omnium vetustissimi. Horum priorem fuisse Mau. Aemilium Lepidum accipimus: ita ad hunc iam Asia sine sortitione pertinebat. Hactenus etiam obtinuisse potest dici, nempe spe ac destinatione, et sua, et omnium, qui non essent ei malevoli, et ea si careret, veniente anno, inde depellebatur. Quid ergo est? impedivit virum doctissimum vocabulum *sors*, quod putavit locum non habere, nisi utique urna intercessisset. At *sors* nihil aliud hic Tacito, quam provincia, sive sorte, sive sine sorte haberetur, ideo, quia rite ac solenniter non nisi per sortem habebatur: ut saepe apud Livium. Sic 42, 31. *Illud quoque praecipuum datum sorti Macedoniae, ut centuriones militesque veteres scriberet, quos vellet, consul usque ad quinquaginta annos.* Sic cum Cicero *coniunctionem sortis, necessitudinem sortis*, dicit, nihil aliud dicit quam communia provinciae coniunctionem et necessitudinem. Ep. 2, 19. *ad eam necessitudinem, quam nobis sors tribuisset, consuetudinem quoque accedere:* hoc est, provincia coniuncta. Invitis omnibus scriptis ita tenendum; nec magis Victoria ad edendum *fors*, quam Gebhardo ad probandum *accidere*, fuit intima caussa. Sed et frustra captatur *ei depellere.* Neque enim id aliter dicitur quam *deiicere honore* Livio 4, 44. 39, 41. et *detrudere* Suetonio in Iulio 24. *detrudendi Domitii caussa:* non sane quem iam habebant, in cuius possessione erant, sed quem petebant, spe tantum et votis sibi despondebant. Gron.

honori quam ignominiae habendam » ducebat. Igitur missus in Asiam. Et « de Africa » decretum, « ut Caesar legeret, cui mandanda foret.

33. Inter quae Severus Caecina censuit, « ne quem magistratum, cui provincia obvenisset, uxor comitaretur; » multum ante repetito, « concordem sibi coniugem, et sex partus enixam: seque, quae in publicum statueret, domi servavisse, cohibita intra Italiam, quamquam ipse pluris per provincias quadraginta stipendia explevisset. Haud enim frustra placitum olim, ne feminae in socios aut gentes externas traherentur: inesse mulierum comitatui, quae pacem luxu, bellum formidine morentur, et romanum agmen ad similitudinem barbari incessus convertant. Non imbecillum tantum et imparem laboribus sexum, sed, si licentia adsit, saevum, ambitiosum, potestatis avidum: incedere inter milites, habere ad manum centuriones: praesedisse nuper feminam exercitio cohortium,

Honori quam. Respice ad c. 17.

Uxor comitaretur. Olim id insolens. Declamatores apud Senecam patrem Controv. 25. de Flaminino. *Hic est Flamininus, qui, exiturus in provinciam, uxorem a porta dimisit.* Et alius: *In hoc tecum uxorem non misimus? ut salva provincia sit, optemus meretrici bonam mentem.* Ita lego locum eum et distinguo. Nec in crebro usu etiam temporibus Augusti: ut ex Suetonii verbis apparet c. 24. *Disciplinam severissime rexit: ne legatorum quidem cuiquam, nisi gravate, hibernisque demum mensibus, permisit uxorem intervisere.* Sed irrepsit: et Germanico Agrippina in provinciis comes, ipsi Augusto Livia. Lips. Vid. et Ulpian. l. 4, §. 2. D. de off. Pro CS.

Quadraginta stipendia. Est ergo idem ille Caecina, de quo 1, 64., *Quadragesimum id stipendium Caecina parendi aut imperitandi habebat.* Lips.

Praesedisse nuper feminam. Tangit Plancinam. Supra 2, 55., *Nec Plancina se intra decora feminis tenebat, sed exercitio equitum, decursibus cohortium interesse.* Lips. Quod in isto loco dixerat *interesse*, h. l. invidiose augens rem, vocat *praesidere*: nisi capias lenius, pro praesentem esse, et loco ac sede insigni spectare: quod *praesidere* subinde significat. V. ad Sueton. Tib. 6. Porro, ut ibi legionum nulla

decursu legionum. Cogitarent ipsi, quotiens repetundarum aliqui arguerentur, plura uxoribus obiectari: his statim adhaerescere deterrimum quemque provincialium: ab his negotia suscipi, transigi: duorum egressus coli, duo esse praetoria: pervicacibus magis et impotentibus mulierum iussis; quae Oppiis quondam aliisque legibus constrictae, nunc vinclis exsolutis domos, fora, iam et exercitus regerent. »

34. Paucorum haec adsensu audita, plures obturbabant, « neque relatum de negotio, neque Caecinam dignum tantae rei censorem. » Mox Valerius Messallinus, cui parens Messalla, ineratque imago paternae facundiae, respondit: « Multa duritie veterum in me-

mentio, ita hic equitum. Legiones ibi cohortium nomine intelligi possunt. Nec tamen necessarium puto pro *cohortium* scribere *equitum*. Ern.

Decursu. Ut mox *luxu* c. 30.

Duorum egressus coli, duo esse praetoria. *Egressus coluntur* prosequendo, deducendo: qui honos habebatur in provincia magistratui. *Duo praetoria*, si de castris sermo esset, caperem de duobus tentoriis, quorum altero dux, altero uxor tenderet, ut plura praetoria memorantur, ubi plures in exercitu duces. Sic Livius 25, 22. *tria praetoria* in obsidione Capuae memorat, quod duo proconsules et unus propraetor obsidioni praeerant. Sed non est sermo de bello et castris, ut contextus facile docet. Nec credibile, duobus diversis palatiis in provincia habitasse praesidem et uxorem. Igitur pronus sum in hanc partem, ut credam, per *praetorium* h. l. intelligi turbam hominum, quae versari ante praetorium solet, ut praesto sit, si quid velit, appareat, deducat, comitetur: quo sensu praetorium dici, dudum demonstravit Perizonius de Praetorio p. 120. Idque contextui consentaneum: nisi quis malit per κυρεῖν dici, et significari, duo prope praetoria esse. Ern.

Oppiis .... legibus. De lege Oppia v. Liv. 34, 1. Ern.

Vinclis exsolutis. Acidalius conicit *exsolutae.* Plautus enim Trucul. 4, 3, 10. *At si verum mihi eritis fassae, vinclis exsolvemini.* Sed tamen noster supra 28. *exsoluti plerique legis nexus*; infra 39. *ad exsolvendum obsidium.* Unde apparet, *exsolvere* interdum prorsus idem quod solvere. Statius Silv. 1, 6, 4. *Saturnus mihi compede exsoluta.* Denique Tacitus H. 3, 12. *vincitur: sed exsoluta statim vincula.* Inserere autem *non modo*, ut idem vult, incivile est. Gron. Legebatur prius *non vinclis exs.* unde Rhen. bene fecit *nunc v. exs.*

Val. Mess. Cf. Brouckh. ad Tibull. 2, 5.

Multa duritie veterum. Cod. scr.

lius et laetius mutata: neque enim, ut olim, obsideri urbem bellis, aut provincias hostilis esse: et pauca feminarum necessitatibus concedi, quae ne coniugum quidem penates, adeo socios non onerent; cetera promiscua cum marito, nec ullum in eo pacis impedimentum. Bella plane accinctis obeunda: sed revertentibus post laborem, quod honestius, quam uxorium levamentum? At quasdam in ambitionem aut avaritiam prolapsas. Quid? ipsorum magistratuum nonne plerosque variis libidinibus obnoxios? non tamen ideo neminem in provinciam mitti. Corruptos saepe pravitatibus uxorum maritos: num ergo omnes caelibes integros? placuisse quondam Oppias leges, sic temporibus reipubl. postulantibus: remissum aliquid postea et mitigatum, quia expedierit. Frustra nostram ignaviam alia ad vocabula transferri: nam viri in eo culpam, si femina modum excedat. Porro ob unius aut alterius imbecillum animum male eripi maritis consortia rerum

et edd. vett. *duritie*. Dubium videri potest, utrum *duritiae*, vel *duritiei* (saepe enim in libris scriptis permutantur, v. g. *spe et spei*, *die et diei*. V. Drakenb. ad Liv. 9. 37.) an a vel *a duritie* dederit Tacitus. Sed genitivus sane Taciti consuetudini convenientior, unde recepisse videntur recentiores editores. An *duritie* dictum pro *duritiei*, ut ap. Virgilium *die* pro *diei* in illo G. 1, 208. *libra dia noctisque p. u. f. h.* ut mox et c. 30 dicit *luxu* pro *luxui* et similia? V. Cortium ad Sall. Iug. c. 52. Si Livium non decet *pernicie* pro *perniciei* 5, 13. cur Tacitum dedeceat? In hac ambiguitate, optimum duxi, veterem lectionem servare. Heinsius volebat: *duritiae veteris*. Ern. — Vel *duritie* est pro *duritiei*, vel exponendum *multa ex duritie*. Wopk. Cf. A. Gell. 9, 14.

Melius et laetius. Consensu dicunt viri docti (in iis Heins. l. c. p. 391) legendum *in melius et laetius*: idque non dubitavi recipere: adeo certa et evidens res est. Τὸ *in* a finali *m* praecedentis vocis saepe interceptum, ob ervarunt viri docti: item ab initiali sequentis: innumeris prope locis ad Liv. Drakenb. Ern. Potiss. ad 37, 1. Probat Wopkens.

Adeo non. Pro *nedum* 6, 15. dixit, cum aliis huius aetatis scriptoribus. Vide et H. 4, 80. Ern. Adde ib. 3, 39.

Post laborem. Insititium et a glossa ortum putabat Bongarsius. Sane, si abesset, nemo desideraret; sed nec idonea est delendi caussa, cum saepe similia occurrunt. Ern.

secundarum adversarumque. Simul sexum natura invalidum deseri, et exponi suo luxu, cupidinibus alienis. Vix praesenti custodia manere illaesa coniugia: quid fore, si per plures annos, in modum discidii, oblitterentur? Sic obviam irent iis, quae alibi peccarentur, ut flagitiorum urbis meminissent.» Addidit pauca Drusus de matrimonio suo; «nam principibus adeunda saepius longinqua imperii. Quotiens D. Augustum in Occidentem atque Orientem meavisse, comite Livia? se quoque in Illyricum profectum; et, si ita conducat, alias ad gentes iturum, haud semper aequo animo, si uxore carissima, et tot communium liberorum parente, divelleretur.» Sic Caecinae sententia elusa.

35. Et proximi senatus die, Tiberius, per literas castigatis oblique patribus, «quod cuncta curarum ad principem reiicerent,» M. Lepidum et Iunium Blaesum nominavit, ex quis proconsul Africae legeretur. Tum audita amborum verba, intentius excusante se

In modum dissidii obliterentur. Scribe *discidii*, hoc est divortii. Quasi divortium cum eis factum esset. Ut 2, 86. *Agrippa discidio domum imminuerat.* Gron. Atqui sic habent edd. veteres Beroaldi, Alciati, Rhenani. Adde ad 2, 86. Primus *dissidii* dedit Aldus, vitio, ut opinor, operarum: nam alias fere sequitur Rhenani editionem. Ern.

Tot communium liberorum parente. Non plus trium. infra c. 56. *Esse illi coniugem, et tres liberos.* Lips.

Proximi senatus die. Usitatius dixisset *proximo senatus die.* Sed etiam alterum rectum est. Sueton. Caes. 79. *proximo senatu L. Cottam sententiam dicturum.* Ern.

M. Lepidum. Duone ergo Lepidi eo tempore praenominibus iisdem? Nam alius certe ab istu, qui proconsul Asiae c. 32. Non censeo: Manium censeu praenomen fuisse huic, non Marcum, facili scriptorum in nota ea lapsu. Et hercle Manium Lepidum supra reperies clare, Lepidae, quae damnata, fratrem. Diversa etiam ingenia istorum. Marcus, ignavus, socors: Manius, prudens, gravis, saevis aliorum adulationibus adversus: quem Tacitus ex professo laudat 4, 20. Repono ergo ubique Manium, in eo Lepido qui in senatu et in urbe. Lips. Sed v. ad 1, 13. Hic quoque Gronovius debebat restituere M. pro Lipsiano *Manius*; ut fecit Ryckius. *Manius Lepidus* est Proc. Asiae, de quo ante c. 32. ubi tamen v. quae dixi. Ern.

Lepido, cum « valetudinem corporis, aetatem liberum, nubilem filiam » obtenderet: intelligereturque etiam, quod silebat, avunculum esse Seiani Blaesum, atque eo praevalidum. Respondit Blaesus, specie recusantis, sed neque eadem adseveratione, et consensu adulantium haud iutus est.

Sed neque eadem adseveratione, et consensu adulantium. Quid velit Tacitus, satis video; sed hoc ita sit expressum, ut ille voluit, nec ne, parum mihi liquet. Contrarium enim verba menti sonare videntur. Si *auditus est consensu adulantium*, videtur ei contigisse, quod desiderare se fingebat, et valuisse excusatio. Valde itaque mallem; *et consensu adulantium adiutus est.* Intellige, visa est frangi et expugnari eius modestia, ut honestius remitteret, ac delatum honorem susciperet. Non ita intente serioque sese excusavit: et, ut maiori cum specie desisteret, subvenerunt pudori eius, et iuverunt eum, quasi cuneis facti obturbantes per adulationem et cogentes scilicet iudicio Caesaris et senatus cedere. Ut 1, 8. *Remisit Caesar adroganti moderatione.* 12, 41. *Et Caesar adulationibus senatus libens cessit, ut vicesimo aetatis anno consulatum Nero iniret.* Hi nun *auditi* sunt: quippe orationi eorum repugnabantur: sed *adiuti* in eis, quae specie recusantium flagrantissime cupiebant. Verbum sic habes 11, 38. *Iuvitque eius oblivionem senatus.* 12, 3. *Praevaluere haec adiuta Agrippinae illecebris.* Et eodem 61, *Claudius facilitate solita, quod uni concesserat, nullis extrinsecus adiumentis velavit.* Suet. Vitellio 4. *Neroni acceptior peculiari merito, quod, praesidens certamini neroneo cupientem inter citharaedos contendere, nec quamvis flagitantibus cunctis promittere audentem, ideoque egressum theatro, revocaverat quasi perseverantis populi legatione suscepta, exorandumque praebuerat.* Hic quoque adiutus, non auditus. Noster quoque 14, 10. *Atque cum auctore Burrho prima centurionum tribunorumque adulatio firmavit.* Et hoc adiuvandi genus. Gron. Enimvero *consensu adulantium adiuvari*, idem est, quod alterum. Consensus adulantium adiuvare simulatorem non aliter potest, nisi, ut credatur id, quod credi vult. Itaque legerem *nec consensu adul.* vel *auditus* vel *adiutus* est, si in cod. scripto esset illud *auditus*. Nunc Iac. Gronovii indicio constat, *auditus* esse coniecturam Beroaldi, quam pro lectione codicis secuti sint posteri editores: cum in codice sit *haud iustus*: ex quo ille fecit *haud iutus*: quod nos quoque secuti sumus, ut melius conveniens scripturae codicis et sententiae, quam vulgatum *auditus*. Participium *iutus*, ne cui insolens videatur, est etiam 14, 4. Delectatur noster simplicibus, non admodum usitatis: sic *paratus* pro apparatus infra c. 52. 55. *Vincire* pro *devincire* 4, 10. *firmare* pro *affirmare*, 6, 6, 50. *noscere* pro *cognoscere*, ibid. 9. *premere* pro *opprimere*, Hist. 4, 2. Ern.

36. Exin promptum, quod multorum intimis questibus tegebatur. Incedebat enim deterrimo cuique licentia, impune probra et invidiam in bonos excitandi, adrepta imagine Caesaris; libertique etiam ac servi, patrono vel domino cum voces, cum manus intentarent, ultro metuebantur. Igitur C. Cestius, senator, disseruit: « principes quidem instar deorum esse: sed neque a diis, nisi iustas, supplicum preces audiri, neque quemquam in Capitolium aliave urbis templa perfugere, ut eo subsidio ad flagitia utatur. Abolitas leges et funditus versas, ubi in foro, in limine curiae, ab Annia Rufilla, quam fraudis sub iudice damnavisset, probra sibi et minae intendantur, neque ipse audeat ius experiri, ob effigiem imperatoris oppositam. » Haud

9. *Invidiam in bonos excitandi.* Volebam aliquando *exertandi.* Nunc refero ad illa supra c. 25, *incitandis caelibum poenis.*

Incedebat deterrimo cuique etc. V. ad c. 26. idem c. 60. sic expressit *crebrescebat graecas per urbes licentia asyla statuendi.* Ern.

Arrepta imagine Caesaris. Graeci moris fuit, ad vim iniuriamque arcendam, confugere ad templa, statuas, aras. Eo genere tutelae frequentes supplices utebantur, frequentissime servi. Vide nostra in Excurs. *F.* Lips.

C. Cestius senator. Nescio, an moris Tacito inter titulos addere, *senator.* Et quid hic opus; aut quis nesciat, in senatu non nisi senatorem disseruisse? Ambigo (non enim affirmo) an non *senior* substituendum: ad discrimen: quia reperio illo aevo duos Cestios fuisse, patrem et filium. 6, 7. *Admonuit Cestium patrem.* An magis placet, *senatu?* quod esset in senatu: ellipsi Tacito percrebra. Lips. Sed etiam 1, 75. est *Pius Aurelius, senator*, ubi non aospectum Lipsio. Discriminis caussa ab aliis eiusdem nominis additum non dicam: non enim tollitur Lipsii dubitatio: sed ut distinguatur a consularibus, praetoriis. Solet enim et alibi tale quid addere, ut c. 31. *Domitius Corbulo, praetura functus.* Adde 2, 33. Plura exempla congessit Ryckius ex ipso Tacito, ubi senatoris nomen additur, ut 2, 27. 6, 38. 12, 42. Ern. Adde 1, 75. et Suet. Aug. 53. C. Cestii pyramidem, quae Romae exstat, ad hunc non pertinere, docet Ryckius ad 6, 31.

Fraudis sub iudice damnavisset. Id est perfecisset, ut ea ab iudice damnaretur fraudis. V. dicta ad Sueton. Tib. 8. Ern.

Audeat ius experiri. Glossa videtur, *Ius. Experiri* enim, pro iure agere, frequentissimum priscis.

dissimilia alii, et quidam atrociora circumstrepebant; precabanturque Drusum, « daret ultionis exemplum, » donec accitam convictamque attineri publica custodia iussit.

37. Et Considius Aequus, et Coelius Cursor, equites rom. quod fictis maiestatis criminibus Magium Caecilianum, praetorem, petivissent, auctore principe, ac decreto senatus puniti. Utrumque in laudem Drusi trahebatur: « ab eo in urbe, inter coetus et sermones hominum, obversante, secreta patris mitigari. » Neque luxus in iuvene adeo displicebat. « Huc potius intenderet, diem editionibus, noctem conviviis traheret,

Lips. Olim tuebamur hunc locum Observ. 2, 11. Gron. Nempe *ius experiri* h. l. est, uti potestate per leges data, abducendi convictum fraudis, donec iudicatum solvat. Mox pro *et quidam* Heinsius *et quidem*. Ern.

Convictamque. Non fraudis, quod frustra tentassent, sed probrorum et minarum, quas intendisset Cestio. Ern.

Publica custodia iussit. Publicam custodiam, puto carcerem: discretamque a militari. Lips.

Huc potius intenderet. Seneca de Benef. 7, 20., *Si marmora et vestes desideraverit, nihil oberit cuiquam id, quo luxuria eius instruitur: militem et arma non suggeram. Si pro magno petet munere artifices scenae et scorta et quae feritatem eius emolliant, libens offeram. Cui triremes et aeratas non mitterem, lusorias et cubiculatas et alia ludibria regum in mari lascivientium mittam.* Iuven. Sat. 4, 150. *Atque utinam his potius nugis tota illa dedisset Tempora saevitiae: claras quibus abstulit urbi Illustresque animas impune, et vindice nullo.* Gron.

Diem aedificationibus. Verane haec lectio? si est, interpretor in Druso notari studium aedificandi, et crebras insanasque substructiones ex sententia scriptoris graeci apud Suidam: Οἰκοδομήματα Ἀσσύρια καὶ δαπανηρὰς λειτουργίας χαίρειν ἐάσαντας, χρὴ τοὺς ἄρχοντας ἄρχειν. Ὕπατος γὰρ ὁ ἄρχων ὁ χαίρων οἰκοδομήμασιν εὑρίσκεται. Nam hoc tolerabile, praequam illud Ferretti. *Aedificationibus*, ait, *pro eo quod est emendandis rebus: nisi in verbo mendum sit*. Sed est profecto, me quoque iudice, mendum. Quis enim apud Romanos viro principi aedificationes vitio dedit? laudi potius: ut M. Agrippae, Augusto, aliisque. Et, ut vitium sint, quis scriptor id prodidit de Druso? cuius monumentum ullum aedificiumve suspicione non tango. Lego: *editionibus* convenienter sane ad Drusi mores. Nam editiones, propria spectacula muneraque. Editores,

quam solus, et nullis voluptatibus avocatus, moestam vigilantiam et malas curas exerceret. »

38. Non enim Tiberius, non accusatores fatiscebant. Et Ancharius Priscus Caesium Cordum, proconsulem Cretae, postulaverat repetundis; addito maiestatis crimine, quod tum omnium accusationum complementum erat. Caesar Antistium Veterem, e primoribus Macedoniae, absolutum adulterii, increpitis iudicibus, ad dicendam maiestatis caussam retraxit, ut turbidum et Rhescuporidis consiliis permixtum, qua tempestate, Cotye interfecto, bellum adversus nos volverat. Igitur « aqua et igni interdictum reo, adpositumque, ut te-

qui ea praebent, uti in Saturnalibus dixi. Diem ergo trahebat Drusus editionibus sive spectaculis: noctem, conviviis epulisque. Notaut utrumque id vitium in eo scriptores. Noster 1, 76, *Edendis gladiatoribus Drusus praesedit, quamquam vili sanguine nimis gaudens, quod in vulgus formidolosum, et pater arguisse dicebatur.* Ubi vides describi studium eius in gladiatores, non sine saevitiae nota. Nec in gladiatores modo, sed et histriones scenicosque. Dio 57, 14. Τοῖς τε ὀρχησταῖς οὕτω προσέκειτο, ὥστε καὶ στασιάζειν αὐτούς, καὶ μηδ᾽ ὑπὸ τῶν νόμων, οὓς ὁ Τιβέριος ἐπ᾽ αὐτοῖς ἐσενηνόχει, καθίστασθαι. Iterum c. 13. Τῷ δὲ Δρούσῳ τῷ υἱεῖ, καὶ ἀσελγεστάτῳ καὶ ὠμοτάτῳ, ὥστε καὶ τὰ ὀξύτατα τῶν ξιφῶν Δρουσιανὰ ἀπ᾽ αὐτοῦ κληθῆναι, ὄντι, καὶ ἤχθετο, καὶ ἐπετίμα καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ πολλάκις. Crudelis ergo Drusus, et ideo cruentis illis spectaculis gaudens: quae sibi non in publico solum, ut opinor: sed saepe domi repraesentabat et in hortis. De ebrietate eius, vide eundem c. 14. Haec Taciti mens, haec lectio: me quidem iudice. Sed qui gladii illi Drusiani; quos Dio nominat? Vide, si lubet, in Excurs. G. LIPS. *Editionibus* quoque legit Muretus. Paschalius volebat *ambulationibus*, donec vera lectio ex incorrupto aliquo exemplari promatur.

Complementum erat. Plinii verbis, *unicum crimen eorum, qui crimine vacabant.* LIPS.

E primoribus Macedoniae. Muretus coniiciebat scriptum fuisse e *pr. Maced.* hoc est *e provincia Macedoniae.* Quasi non Suet. in Octavio 79. *Ut quidam e primoribus Galliarum confessus sit inter suos* etc. Idem Tiber. 49. *Praeterea Galliarum et Hispaniarum, Syriaeque et Graeciae principes confiscatos.* GRON. Sed hoc non tollit dubitationem Mureti, quam sine dubio movit nomen romanum, et res ipsa. Nempe inter primores provinciarum plures tum cives romani. Sed tamen nec hoc sufficit. Homo Romae iudicatus est, quod provinciali non satis convenit. ERN.

Cotye fratre. Minime hercle fra-

neretur insula, neque Macedoniae neque Thraciae opportuna.» Nam Thracia, diviso imperio in Rhoemetalcen et liberos Cotyis, quis ob infantiam tutor erat Trebellienus Rufus, insolentia nostri discors agebat; neque minus Rhoemetalcen, quam Trebellienum, incusans, popularium iniurias inultas sinere. Coeletae Odrusaeque et Dii, validae nationes, arma cepere, ducibus diversis, et paribus inter se per ignobilitatem: quae caussa fuit, ne in bellum atrox coalescerent. Pars

tre, sed (Tacito ipsi si fides) *fratris filio.* Ita enim 2, 64. scriptum: *Omnem eam nationem Rhoemetalces tenuerat, quo defuncto Augustus partem Thracum Rhescuporidi fratri eius, partem filio Cotyi permisit.* Et Velleius 2, 129. *Qua ille prudentia Rascupolim, interemtorem fratris sui filii, Cotyis, evocavit.* Quin humani ergo aliquid Tacitus hic passus sit, nemo negaverit. LIPS. Mihi non fit credibile, lapsum Tacitum in re ea, quam non obiter tractaret, (in quo genere etiam aliis tale quid accidit) quam alio loco recte tradidisset. Itaque pronior sum in Mureti coniecturam, e compendiaria scriptura FR. F. vulgatam lectionem ortam, cum librarii eam non adsequerentur, aut τὸ F. temere omisissent. Neque dubitarem sic rescribere, ut fecit Broterius, nisi altera loci emendandi ratio superesset, ut e margine in textum venisse hoc verbum diceremus: sive adscriptum a non satis perito, sive depravatum casu, aut vitio librarii aliquo. Quorsum enim addat rem paullo ante traditam? Iac. Gronovii correctionem *et fratre*, probare non sinunt verba *qua tempestate*, nec ordo verborum. ERN. Acute Heinsius ad Velleium 2, 129., *fraude interfecto.* WOPK. Expungo *fratre*; e margine irrepserat. Paschalius quoque exulare iubet.

Coelaletae Odrusaeque et alii. A Plinio 4, 18., *Celoetae* dicuntur: a Dione 54, 34. Σιαλέται, sed corrupte. Qui autem *Alii?* Populi nomen, sed perversum. Placuit in Epistol. 5, 24, *Astii* reponi: et caussam vide. At nunc verum censeo, *Dii*, quae vox abiit in *alii* linea tantum diducta. Similis error notatus mihi infra, in Agricolae vita 31. Dii autem, montani Thraces. Locuples auctor Thucydides 2, 96. Παρεκάλει δὲ καὶ τῶν ὀρεινῶν Θρᾳκῶν πολλοὺς, οἳ Δῖοι καλοῦνται τὴν Ῥοδόπην οἱ πλεῖστοι οἰκοῦντες. LIPS. Pro *Coelaletas* scribendum *Coeletas* e Ptolemaeo, Plinio, Livio, putat Ryckius. Vere, ut opinor, et sic edidi. Locus Livii tamen 38, 40. incertus, cum ibi e mera coniectura sic legatur. Pro *Odrusae* alii *Odrussae*, quae nil differunt; denique pro *et alii*, rescripsi *et Dii*, ut Lipsius voluit. Dixisset *et aliae v. n.* Recepit et Broterius. ERN. Ptolem. 3, 11. Κοιλητικὴ στρατηγία. Lectio *Dii* dubia esse nequit.

turbant praesentia, alii montem Haemum transgrediuntur, ut remotos populos concirent: plurimi ac maxime compositi, regem urbemque Philippopolim, a Macedone Philippo sitam, circumsidunt.

39. Quae ubi cognita P. Velleio, (is proximum exercitum praesidebat) alarios equites ac leves cohortium mittit in eos, qui praedabundi, aut adsumendis auxiliis, vagabantur. Ipse robur peditum ad exsolvendum obsidium ducit. Simulque cuncta prospere acta: caesis

11. *Alarios equites ac leves cohortium.* Putabam aliquando *velites.* Nunc nil muto. Sic *leves cohortes* Ann. 2, 52., et *levem copiam* ibidem.

Turbant praesentia. Paschalius coniectat: *tentant praesidia.* Ingeniose magis quam vere.

Philippopolim. Describit eam Strabo l. 7, p. 320. in Astorum regione: Ὑπέρκειται δὲ τοῦ Βυζαντίου τὸ τῶν Ἀστῶν ἔθνος, (ex Livio, Ἀστίων leg. esset) ἐν ᾧ πόλις Καλύβη, Φιλίππου τοῦ Ἀμύντου, τοὺς πονηροτάτους ἐνταῦθα ἱδρύσαντος. Dicta eadem est Trimontium, Poneropolis, Δουλόπολις, caussis claris e Strabone. Lips.

A Mac. Philippo sitam. Ne quis *positam* legendum putet, cavet ipse Tacitus aliis locis similibus. V. ad 2, 7. nec opus cum Freinsh. emendare *Macedoni Philippo.* Nulla necessitas est credendi Tacitum semper graecismo usum, ut iam aliquoties monui. Ern.

P. Velleio. Sunt, qui illum velint esse, cuius Breviarium historiae in manu, serium, doctum quantumvis opus, sed plenum adulationis foedissimae, cuius me pudet. Nec abnuerim, quin ille sit. Meruit servitio tam proiecto evehi ad res magnas. Quamquam modicus originis, ut ipse fateri videtur, et diu tantum trib. militum: postea praefectus Ti. Caesaris per novem annos aut legatus, ait ipse l. 2. Praenomen tamen illi in vulgatis libris est, Caius: nec id moveor. Nam Priscianus l. 6. eundem Marcum appellat: noster hic Publium. Quam confundi illa soleant, doctus scio. Lips. In cod. MS. est *P. Vellaeo,* unde Beroaldus fecit *Velleius*: quo occasionem huic notae datam ait Iac. Gron. Sed, an *Vellaeus* aliud nomen est quam *Velleius?* Sic *Cneius* et *Cneus* scribitur, et alia similiter. Ceterum vix credam h. l. intelligendum historicum: cum ipse nihil de hac expeditione dicat in historia sua, quae ultra hoc tempus porrigitur: non praetermissurus utique, ut putat Ryckius ad h. l. Ern.

Exercitum praesidebat. Saepe hac forma utitur noster, ut 4, 5. 72. 12, 29. intellectu τοῦ *ad* vel *apud.* Ern.

populatoribus, et dissensione orta apud obsidentes, regisque opportuna eruptione, et adventu legionis. Neque aciem aut proelium dici decuerit, in quo semermes ac palantes trucidati sunt, sine nostro sanguine.

40. Eodem anno Galliarum civitates ob magnitudinem aeris alieni rebellionem coeptavere: cuius exstimulator acerrimus, inter Treveros Iulius Florus, apud Aeduos Iulius Sacrovir. Nobilitas ambobus et maiorum bona facta, eoque romana civitas olim data, cum id rarum, nec nisi virtuti pretium esset. Ii secretis colloquiis, ferocissimo quoque adsumpto, aut quibus ob egestatem ac metum ex flagitiis maxima peccandi necessitudo, componunt, Florus Belgas, Sacrovir propiores Gallos concire. Igitur per conciliabula et coetus seditiosa disserebant, « de continuatione tributorum,

Et maiorum bona facta. Rhen. coniiciebat *bene facta.* Male; ut *bene dicta* et *bona dicta*, quamquam hoc ἀρχαϊκῶς: sic *bona facta* et *bene facta.* Infra c. 65. *prava dicta factaque*: qui locos iam laudatus Gronovio fil. Ern.

Componunt. Consilium capiunt, inter se conveniunt. Infrequens constructio verbi cum infinitivo.

Per conciliabula et coetus. Scio quidem, nunc vulgo ita loqui doctos etiam homines, ut *conciliabula* dicant per contemptum quantumvis magna et frequentia concilia: sed, ubi quis veterum ita locutus sit, aliamnum quaero. Romanis vicorum aut oppidulorum, quae ius nundinarum haberent numero erant, ut cum *fora et conciliabula* iungunt. Extra haec *conciliabulum* haud dubie concilium minus aut minus frequens est. Nec *conciliabula et coetus* aliter dicuntur, quam *concilia et coetus.* Cicero in Somn. Scip. 3. *concilia coetusque hominum iure sociati.* Item de Sen. 23. *in illud divinum animorum concilium coetumque proficiscar.* De fin. 2, 24. *opiniones, quae apud populum, quae in omni coetu concilioque proferendae sunt.* Idem pro Domo 28. *quoniam plebi quoque urbanae maiores nostri conventicula et quasi concilia quaedam esse voluerunt.* Non magis apud Tacitum *conciliabula* vel per contemptum vel tantummodo de clandestinis his dicuntur, quam Ciceroni *conventicula.* Sed nec *concilii* tam honesta appellatio est, ut non et interdum de clandestinis coetibus usurpetur. In Tacito igitur ut non excludo congressus quoque secretos: ita expressum censeo id ipsum, quod

gravitate fenoris, saevitia ac superbia praesidentium: » et « discordare militem, audito Germanici exitio: egregium resumendae libertati tempus, si ipsi florentes, quam inops Italia, quam imbellis urbana plebes, nihil validum in exercitibus, nisi quod externum, cogitarent. »

41. Haud ferme ulla civitas intacta seminibus eius motus fuit: sed erupere primi Andecavi ac Turonii. Quorum Andecavos Acilius Aviola, legatus, excita cohorte, quae Lugduni praesidium agitabat, coërcuit. Turonii legionario milite, quem Visellius Varro, inferioris Germaniae legatus, miserat, oppressi, eodem Aviola duce, et quibusdam Galliarum primoribus; qui

Florus ait de Vercingentorige 3, 10. *ille festis diebus et comitialibus, quum frequentissimos in lucis haberet: ferocibus dictis ad ius pristinum libertatis erexit.* Sed tempus Florus: loca Tacitus designat. Per minora et maiora populorum concilia, per vicos et oppida mercatuum aut sacrorum tempore, per loca, et tempora ubi quibusque magno aut aliquo numero coire ipsis inter se licebat. Gron.

Gravitate fenoris. Ita hoc habet. Provinciales et oppida, cum tributis gravibus premerentur, aliisque extra ordinem oneribus, pecuniam mutuam capiebant a divitibus illis romanis, idque grandi fenore. Unde haec querela, et in Cicerone exempla iam tunc sunt: et Dio scribit 62, 2. *Senecam caussam rebellioni britannicae sub Nerone dedisse, quod quadringenties* HS. *grandi fenore creditum, subitò universum repetiisset.* Lips. V. Cicer. ad Att. l. 6. passim. Ern.

Libertati. Pichena malebat *libertatis.*

Civitas intacta seminibus eius motus. Durior est modus loquendi, *intacta seminibus m.* nec placet nobis: quippe *seminibus* non convenit *intactus.* Ern.

Acilius Aviola. Hic ille ipse, quem Plinius 7, 53. insigni exemplo, elatum in rogo revixisse tradidit: et, quia subveniri non potuit, vivum exustum. Nam quod Onufrius in Comm. in fastos aliique ad illum Acilium referunt, qui consul extremus Claudio, desinant licet erroris, manifestus ἀναχρονισμὸς est. Nam ecce Valerius (quem scripsisse omnes scimus Tiberio imperante) 1, 8, 12. eamdem historiam recensuit. Quomodo autem ille operi suo inseruerit, quod post Claudium gestum? Lips.

Visellius Varro. Nominatur in lapide Romae (ap. Grut. p. 197, 3.) L. VISELLIVS C. F. VARRO CVRATOR. RIPARVM. ET ALVEI. TIBERIS. Hicne, an alius? Lips.

tulere auxilium, quo dissimularent defectionem, magisque in tempore efferrent. Spectatus et Sacrovir, intecto capite, pugnam pro Romanis ciens, « ostentandae, » ut ferebat, « virtutis: » sed captivi, « ne incesseretur telis, adgnoscendum se praebuisse, » arguebant. Consultus super eo Tiberius, adspernatus est indicium, aluitque dubitatione bellum.

42. Interim Florus insistere destinatis, pellicere alam equitum, quae, conscripta Treveris, militia disciplinaque nostra habebatur, ut, caesis negotiatoribus romanis, bellum inciperet: paucique equitum corrupti; plures in officio mansere. Aliud vulgus obaeratorum aut clientium arma cepit: petebantque saltus, quibus nomen Arduenna, cum legiones utroque ab exercitu, quas Visellius et C. Silius adversis itineribus obiecerant, arcuerunt. Praemissusque cum delecta manu Iulius Indus, e civitate eadem, discors Floro, et ob id navandae operae avidior, inconditam multitudinem adhuc disiecit. Florus incertis latebris victores frustratus, postremo, visis militibus, qui effugia insederant, sua manu cecidit. Isque treverici tumultus finis.

43. Apud Aeduos maior moles exorta, quanto civitas opulentior, et comprimendi procul praesidium.

Dubitatione. Heinsius: *dilatione*: male. *Dubitatio* est cunctatio: cum deliberamus quid agendum sit, et in neutram partem decernimus. Vid. ad 4, 42. Ern.

Caesis negotiatoribus rom. Nam hi erant, qui fenore gravi premebant provinciales, ut e Cic. l. c. patet. Adde diatriben nostram de negotiatoribus rom. Ern.

Vulgus obaeratorum. More Galliae. Vide Caesarem commentar. 1, 4. Lips.

Aut clientium. Quorum summa fides in patronos. Caesar B. G. 7, 40. Ern.

Visis militibus. Heinsius: *obvius militibus.* Est durum adsuetis latinitati meliori, *visis mil.* Sed a Tacito esse, non dubitari potest. Nam eodem modo et alibi dixit, ut H. 3, 62. Ern. — Forsan *visus mil.* Wopk.

Augustodunum, caput gentis, armatis cohortibus Sacrovir occupaverat, et nobilissimam Galliarum subolem, liberalibus studiis ibi operatam, ut eo pignore parentes propinquosque eorum adiungeret. Simul arma, occulte fabricata, iuventuti dispertit. Quadraginta millia fuere, quinta sui parte legionariis armis; ceteri cum venabulis et cultris, quaeque alia venantibus tela sunt. Adduntur e servitiis gladiaturae destinati, quibus more gentico, continuum ferri tegimen, cruppellarios vocant, inferendis ictibus inhabiles, accipiendis impe-

Nobilissimam. MS. lectio est *nobilissimarum*, pro quo recte repositum *nobilissimam*. Ceterum, utrum *et nob.* an *nobilissimamque*, vel *ob nobiliss.* legendum, quorum istud Lipsio, illud Pichenae, hoc Acidalio placet, difficile est dicere. Heinsius etiam putabat: *nobilissima G. subole l. st. i. operata.* Ern. Recte Boxh. adsentit Lipsio. Τὸ *et* ab ultima syllaba vocis praecedentis est absumtum.

Liberalibus studiis ibi operatam. Digna res nota, quod iam tunc ea urbs hospitium Mosarum. Nam Rhenano quae laeva mens fuit, cum gloriam eam transferre voluit ad Augustoclivienses? Scilicet indigni hac gloria nos Galli. Tueor et retineo in Excurs. *H.* Lips. De studiis Gallorum v. et Strabo 4. p. 195. Cato quoque Cens. Orig. 2. ap. Charis. l. 2. *Pleraque Gallia res duas industriosissime persequitur, rem militarem et argute loqui.*

Ibi. Sic Rhen. prius male *sibi*.

Operatam. Boxhornius vult *operantem*. Quasi *operati studiis* dici nequeant, qui cum maxime studiis attendunt. Livius 4, 60., *rem familiarem saltem acquiescere eo tempore, quo corpus addictum atque operatum reipubl. esset.* Plinius 26, 2. *sedere in scholis operatos.* Gron.

Gladiaturae destinati. E Gallia genus gladiatorum, qui Mirmillones: quorum arma hic descripta. V. Saturn. nostra, Lips.

Quibus more gentico. Tertull. de anima 39. *pro gentica, pro avita, pro publica aut privata devotione.* Habet etiam Avienus Festus in Ora Maritima. Gron. Sic et noster 6, 33.

Cruppellarios vocant. Non alibi ea vox mihi lecta. Haesi, ne *clibanarios* scribendum esset. Nazarius in Laud. Constantini 22. *Quae enim illa fuisse dicitur species: quam atrox visu? quam formidolosa? operimento ferri equi atque homines pariter obsepti. Clibanariis in exercitu nomen est: superne omnibus tectis, equorum pectoribus demissa lorica et crurum tenus pendens, sine impedimento gressus a noxa vulneris vindicabat.* Ammianus 16, 10. *Sparsique cataphracti equites, quos clibanarios dictitant.* Iterumque c. 12, *Norant enim, licet prudentem ex equo bellatorem, cum clibanario nostro congressum, tegminibus ferreis abscon-*

netrabiles: augebantur hae copiae vicinarum civitatum, ut nondum aperta consensione, ita viritim promptis studiis, et certamine ducum romanorum, quos inter ambigebatur; utroque bellum sibi poscente. Mox Varro, invalidus senecta, vigenti Silio concessit.

44. At Romae, « non Treveros modo et Aeduos, sed quatuor et sexaginta Galliarum civitates descivisse: adsumptos in societatem Germanos: dubias Hispa-

dito bellatori nocere non posse. Vocem peregrinam et persicam essa, suadeor Lampridii verbis in Severo 56. *Centum millia equitum eorum fudimus cataphractarios, quos illi clibanarios vocant.* Alioqui non incommode a graeco κλίβανος deduxeris, quod σκεῦός τι σιδηροῦν, ἐφ' ᾧ τοὺς ἄρτους ὀπτοῦσι, definit Moschopulus. Et clibanus apud Leonem imp. passim, pro thorsce quo pectus tegitur. At hic tamen nihil mutem: et fortasse cruppellarii pedites fuerunt, non equitea. Sane ex Taciti narratione non colliges pugnasse eos ex equis. LIPS. *Crupellearius* habet MS. edd. Beroaldi, Alciati, Rhenani, Aldi, quam scripturam etiam secutus est Cangius in Gloss. ERN. Rhen. et Aldus duplici *p.* efferunt; Cangius simplici, ut Lipsius et alii, quod improbat Iac. Gron. Boxh. ab Hebr. *cirbel*, amicivit, texit, unde a *cirbelah*, tegumentum, dictos hariolatur. Alii ex eo, quod ferrese vestis mole impediti, ictibus inferendis inhabiles, torperent membris quasi capti. Sic Broterius refert ad Celt. *cropet*, torpere, de qua voce v. Lapelletier in dict. de la L. Bret. Hillerus ad Germ. *krüppel*, Angl. *cripple*, G. inf. *kroepel*, Wallis *crupl*, paralyticus. Ipse in Gloss. Scherz. contuli Hesychii γρυκάλιον, senecio, Lipsius in marg. notavit *cruppes*, παχύς. Idem forsan cum Mureto verum vidit, vocem e *clibanarios* corruptam.

Viritim pr. studiis. Sensus est, et si nondum ita operte favebant, ut publice mitterentur copiae, tamen nemo impediebatur, quo minus ad id bellum iret voluntarius: in eoque prompta hominum studia fuere, multis eam militiam adpetentibus. ERN.

Quatuor et sexaginta. In certas gentes videntur Galliam divisisse. Strabo 4. p. 192. Lugduni aram Augusto exstructam ait, a communi Galliae, cum inscriptione LX. gentium. Quod in numis etiam M. Antonii legimus, LVGDVNI. A. XL. libentius ad gentium numerum retulerim, quam, ut alii, ad annorum coloniae conditae (add. Quaest. Epist. 2, 21.) Appianus in Celtico 4, 2. ampliore numero ἔθνη τετρακόσια, in Galliis ponit, πόλεις ὑπὲρ ὀκτακοσίας. LIPS. Omnea Galliae civitatea indicari putat Freinsh. usus locis similibus, ubi numerus rerum ponitur pro universitate, ut Liv. 4, 23. Cic. N. D. 2, 37. Sed numerus civitatum gallicarum incertus est. Petr. de Marca de Primatu Lugd. p. 278. vult legi *quatuor et septuaginta.* Loqui ait Tacitum de populis Galliae; quippe et Turonios et Andegavos in civitati-

nias: » cuncta, ut mos famae, in maius credita. Optimus quisque, reipubl. curâ, moerebat: multi odio praesentium, et cupidine mutationis, suis quoque periculis laetabantur: increpabantque Tiberium, « quod, in tanto rerum motu, libellis accusatorum insumeret operam. An Iulium Sacrovirum maiestatis crimine reum in senatu fore? exstitisse tandem viros, qui cruentas epistolas armis cohiberent: miseram pacem vel bello bene mutari. » Tanto impensius in securitatem compositus, neque loco, neque vultu mutato, sed, ut solitum, per illos dies egit: altitudine animi, an compererat, modica esse et vulgatis leviora.

45. Interim Silius, cum legionibus duabus incedens, praemissa auxiliari manu, vastat Sequanorum pagos, qui finium extremi, et Aeduis contermini sociique, in armis erant. Mox Augustodunum petit propero agmine, certantibus inter se signiferis, fremente etiam gregario milite: « ne suetam requiem, ne spatia noctium opperiretur; viderent modo adversos et adspicerentur:

bus ponat, et de universo corpore Galliarum, quod LXXIV. populis constiterit, additis ad LX. populos trium Galliarum, XIV. Narbonensis provinciae, quas ei tribuit Ptolemaeus. Ern.

Altitudine animi. Non est ea, quae vulgo dicitur, eadem cum magnitudine animi, sed quam Sallustius B. Iug. 95. vocat *ingenii altitudinem*, quam recte Cortius dicit esse in iis, qui consilia sua ita celant, et abditos tenent sensus suos, ut assequi non liceat: qui etiam laudat Turneb. Adv. 3, 15. Casaubon. ad Cic. Epist. ad Att. 4, 6. Polybius vocat βάθος in Excerpt. p. m. 1441. (27, 10.) ad quem locum videndus Valesius: Cicero βαθύτητα ad Att. l. c. et 5, 10. 6, 1. Tunstallus in Epist. ad Midletonum p. 114. interpretatur *prudentiam*, ex 1, 8. non male: est enim illa altitudo pars prudentiae: sed illud accuratius. Atque sic etiam ceperim apud Ciceron. Off. 1, 25. quem locum non bene tentant Pearcius et Chapmannus, ut alio loco ostendam. Sic Ovidius Am. 2, 4., 16. *ex alto dissimulare*: ubi vide Burm. qui recte de profundo silentio capit. Similiter *altitudinem animi* et in loco nostro, et apud Cic. Off. 1, 25. capere video Drakenb. ad Livium 4, 6. Ern.

id satis ad victoriam.» Duodecimum apud lapidem Sacrovir copiaeque patentibus locis adparuere. In fronte statuerat ferratos, in cornibus cohortes, a tergo semermos. Ipse inter primores equo insigni adire, memorare « veteres Gallorum glorias, quaeque Romanis adversa intulissent: quam decora victoribus libertas: quanto intolerantior servitus iterum victis. »

46. Non diu haec, nec apud laetos: etenim propinquabat legionum acies; inconditique ac militiae nescii oppidani neque oculis neque auribus satis competebant. Contra Silius, etsi praesumpta spes hortandi caussas exemerat, clamitabat tamen: « Pudendum ipsis, quod Germaniarum victores adversum Gallos tanquam in hostem, ducerentur. Una nuper cohors rebellem Turonium, una ala Treverum, paucae huius ipsius exercitus turmae profligavere Sequanos. Quanto pecunia dites et voluptatibus opulentos, tanto magis imbelles Aeduos evincite, et fugientibus consulite. » Ingens ad ea clamor: et circumfudit eques, frontemque

Glorias. Cic. Planc. 24. *gloriae dispares.* Gell. 2, 27., *compendio gloriarum.*

Quanto intolerantior iterum servitus victis. Gellius 19, 7. inter ea quae notat ex Livio: *item*, *curis intolerantibus*, *pro intolerandis.* Et hinc *intolerantia morum Tiberii*, qui scilicet ferri nequirent, Suet. 51. GRON. Non ergo necessarium cum Grotio corrigere *intoleratior* ex 12, 11. ubi *toleratior* occurrit: quamquam et ibi MS. Reg. habet *tolerantior.* ERN.

Neque oculis neque. Sallustianum est apud Nonium 4, 110., *Formidine attonitus*, *neque animo*, *neque auribus*, *aut lingua competere.* Etiam tale hoc Livii 5, 42., *Romani ne auribus quidem atque oculis satis constare poterant.* LIPS. Adde Cortium ad Sallust. fr. 953. et quos ibi laudat. ERN. Nonius reddit *competere*, rei meminisse aut constanter valere.

Rebellem Turonium. Itane *Turonium* an verius *Andecavum?* Ipse quidem c. 41. narravit: *Andecavos Acilius Aviola, excita cohorte, quae Lugduni praesidium agitabat, coercuit: Turonii, legionario milite, quem Visellius Varro miserat, oppressi.* LIPS.

Et fugientibus consilite. Video Freinsh. interpretari: *ite, vincite, aut potius sponte iam fugientes cursu sequimini.* Sed, quem auctorem

pedites invasere: nec cunctatum apud latera. Paullum morae adtulere ferrati, restantibus laminis adversum pila et gladios: sed miles, correptis securibus et dolabris, ut si murum perrumperet, caedere tegmina et corpora: quidam trudibus aut furcis inertem molem prosternere; iacentesque, nullo ad resurgendum nisu, quasi exanimes linquebantur. Sacrovir primo Augustodunum, dein metu deditionis in villam propinquam cum fidissimis pergit. Illic sua manu, reliqui mutuis ictibus occidere. Incensa super villa, omnes cremavit.

47. Tum demum Tiberius, ortum patratumque bellum, senatui scripsit: neque dempsit aut addidit vero: sed « fide ac virtute legatos, se consiliis superfuisse. »

apud alium invenire est *consilire* pro cursu sequi? aut quem apud omnino *consilire?* nam et, quod Muretus addit ex Livio, fucatum. Est enim 24, 28. ubi nihil melius, quam omnium codicum *consulere:* et quod ex nostro *Ursinus 6, 36. non stat bono talo; legendum enim, *occultos consilii*, ut Acidalius et Freinsh. viderunt. Quid, si legamus: *et fugientibus consulite*, id est, trepidos et tantum non iam fugientes exuite, detractisque armis et insignibus militaribus, leviores et fugae paratiores reddite. Gron. *Consulite* placet etiam Heinsio, (* l. c. Misc. Obs. vol. 9, p. 392.) sed alio sensu, nempe, ut dictum sit pro *parcite.* Idem placebat Ryckio: nec dubito verum esse. Idem volebat Graev. in ep. ad Heinsium t. 4. Collect. Burm. p. 497. qui et alibi in cod. Med. esse *consilere* monet pro *consulere*, interpretaturque *parcite.* Itaque non dubitavi recipere. Ern. Ex ingenio dederant *consulite* i. tr. Gron. et Heinsius. Id Iac. Gron. in cod. antiquo legi docet; sed male explicat, occidite, ne cogantur fatigari fuga. Heinsius pro sua interpretatione adfert Lucani 7, 318. *ne caedere quisquam Hostis terga velit; civis, qui fugerit, esto* Et ex nostro 13, 40. *refugos non sequerentur.* — Crusius in Observat. misc. novis legit *consistite.* Rectius Heinsii *consulite*, pro parcite. Sic 13, 40. 14, 38. 15, 18. collato c. 61. et H. 3, 82. Curt. 4, 1. Wopk. — Ironice hoc dictum putat Dureau de Lamalle, redditque: *je vous recommande les fuyards.*

Incensa super villa. Cod. MS. et Beroaldus et Alciatus *ingressa:* pro quo in Rhenani, Aldi edd. *incensa:* recte, ut opinor: Iac. Gronovius tamen malebat *ingesta:* bene, si sequeretur: *omnes obruit, oppressit*, aut simile quid. Nunc *omnes cremavit* desiderat mentionem incendii. Ern.

Superfuisse. Adfuisse, opem tulisse. Vid. intt. ad Gellium 1, 22. quem locum hic iam laudavit Mu-

Simul caussas, cur non ipse, non Drusus profecti ad id bellum forent, adiunxit, « magnitudinem imperii » extollens; « neque decorum principibus, si una alterave civitas turbet, omissa urbe, unde in omnia regimen. Nunc, quia non metu ducatur, iturum, ut praesentia spectaret componeretque. » Decrevere patres vota pro reditu eius supplicationesque, et alia decora. Solus Dolabella Cornelius, dum anteire ceteros parat, absurdam in adulationem progressus, censuit, « ut ovans e Campania urbem introiret. » Igitur secutae Caesaris literae, quibus « se non tam vacuum gloria praedicabat, ut, post ferocissimas gentes perdomitas, tot, receptos in iuventa aut spretos triumphos, iam senior peregrinationis suburbanae inane praemium peteret. »

48. Sub idem tempus, « ut mors Sulpicii Quirini publicis exsequiis frequentaretur, » petivit a senatu. Nihil ad veterem et patriciam Sulpiciorum familiam Quirinus pertinuit, ortus apud municipium Lanuvium:

relus. Ern. Potius vicisse, superasse, reddendum Hillerus Racem. 28. censet ex Gellii l. c. ut in isto Cic. ap. Gell. *doctrina superfuit.*

Neque decorum principibus. Nam in minoribus bellis, principi, ut Claudianus ait de bello Gild. 384. *Vindictam mandasse sat est.* Et ipsa Roma huic rei apud eundem vatem de 6. Cos. Hon. 411.... *medium non deserit unquam Caeli Phoebus iter; radiis tamen omnia lustrat.* Lips.

Omissa urbe. Pichens et Iac. Gron. putant, intelligi ex antecedentibus *proficisci ad id bellum:* sed Freinsh. legendum censet *omissa urbem.* Sane illa repetitio h. l. durior est, ut et Ryckiana, qui e seq. intelligi volebat *duci.* Corruptela potuit nasci e compendiaria scriptura *omiss.* Sed etiam Heinsii remedium satis lene: *omissam urbem.* Ern. Hillerus l. c. supplendum putat *ire*, omissum ob sequens *iturum.* Pro Heinsio facit, quod saepe librarii lineolas finalibus vocalibus loco literae *m* imponere neglexerint. — *Freinshemii emend. probat Wopkens.

* *Metu ducatur.* Acidalius mavult *motu;* sed metus ex motu intelligitur. Nil mutandum.

* *Publicis exsequiis.* De quibus v. Gutherium de Iur. Man. 2, 1. Ern.

sed impiger militiae, et acribus ministeriis, consulatum sub D. Augusto, mox, expugnatis per Ciliciam Homonadensium castellis, insignia triumphi adeptus; datusque rector C. Caesari, Armeniam obtinenti, Tiberium quoque, Rhodi agentem, coluerat. Quod tunc patefecit in senatu: laudatis in se officiis, et incusato M. Lollio, quem, « auctorem C. Caesari pravitatis et discordiarum, » arguebat. Sed ceteris haud laeta memoria Quirini erat, ob intenta, ut memoravi, Lepidae pericula, sordidamque et praepotentem senectam.

49. Fine anni, C. Lutorium Priscum, equitem ro-

Consulatum sub. Consul fuit a. U. 742. cum M. Valerio Messala. *Quirinius* a Dione, Iosepho, Tacito constanter appellatur: ut mirer, cur maluerit Onufrius, *Quirinus*. LIPS. Sed vide ad 2, 30. extr. ERN.

Mox expugnatis per Ciliciam. Tangit historiam solus, quod sciam, Strabo 12. p. 569. Τοὺς δὲ Ὁμοναδέας Κυρίνιος ἐξεπόρθησε λιμῷ, καὶ τετρακισχιλίους ἄνδρας ἐζώγρησε καὶ συνῴκισεν εἰς τὰς ἐγγὺς πόλεις. Τὴν δὲ χώραν ἀπέλιπεν ἔρημον τῶν ἐν ἀκμῇ. At idem is etiam in Africa gessit, si Floro accredam, aut certe veteribus eius libris. Nam 4, 12, 41. ubi legitur: *Marmaridas atque Garamantas Furnio subigendos dedit*, alter meus scriptus codex, *Curinio*, alter *Quirinio* refert. Et puto recte. LIPS. Vid. ibi viros doctos et in pr. Duker. ERN.

Datusque rector. Diu etiam post in Syriam missus, ad census describendos. De qua re multa Iosephus 18, 1. 2. et seq. Et mentio eius apud Lucam in Historia sacra. LIPS.

Coluerat. Prudentior Archelao, qui *Rhodi agentem nullis officiis coluerat*, 2, 42. ERN.

Incusato M. Lollio. Ita emendavi olim, cum vulgo esset *M. Folio*. Hausi emendationem facile ex historia, quae apud Suet. 12. *Namque privignum Caium Orienti praepositum, cum visendi gratia traiecisset Samum, alieniorem sibi sensit ex criminationibus M. Lollii, comitis et rectoris eius.* Item Plinium 9, 58. et Velleium 2, 102. Fuit enim hic Lollius C. Caesari rector, qui more principibus iuvenibus etiam nunc dantur: et post illum P. Sulpicius Quirinus, Tiberio amicus. Caussa errori, quod in priscis libris sine geminatione fere: *Lolio*. LIPS.

Pravitatis et discordiarum. Sic Livius 4, 26. *pravitas consulum discordiaque inter ipsos*; ubi vide nostra. GRON.

Ut memoravi. Scilicet c. 22.

C. Lutorium Priscum. Vulgo, *Clutorium*. Sed Dio auctor sic emendandi, apud quem 57, 20. est, Γάϊος Λουτώριος. Error ex adhaesu notarum,

manum, post celebre carmen, quo Germanici suprema defleverat, pecunia donatum a Caesare, corripuit delator, obiectans, « aegro Druso composuisse, quod, si exstinctus foret, maiore praemio vulgaretur. » Id C. Lutorius in domo P. Petronii, socru eius Vitellia coram, multisque illustribus feminis, per vaniloquentiam legerat. Ut delator exstitit, ceteris ad dicendum testimonium exterritis, sola Vitellia, « nihil se audivisse, » adseveravit. Sed arguentibus ad perniciem plus fidei fuit: sententiaque Haterii Agrippae, consulis designati, indictum reo ultimum supplicium.

5o. Contra M. Lepidus in hunc modum exorsus est. « Si, P. C. unum id spectamus, quam nefaria voce C. Lutorius Priscus mentem suam et aures hominum polluerit, neque carcer, neque laqueus, ne serviles quidem cruciatus, in eum suffecerint. Sin flagitia et facinora sine modo sunt, suppliciis ac remediis principis moderatio, maiorumque et vestra exempla temperant: et vana a scelestis, dicta a maleficiis differunt, est locus sententiae, per quam neque huic delictum impune sit, et nos clementiae simul ac severitatis non poeniteat. Saepe audivi principem nostrum conquerentem, si quis, sumpta morte, misericordiam eius praevenisset. Vita Lutorii in integro est; qui neque servatus in peri-

ut infra *Panteius*, qui est P. Anteius. Meotio huius aut alterius Lutorii apud Plinium 7, 40. ubi tamen male, *Sutorio Prisco*. Lips.

Corripuit delator. Curtius 10, 1. Gron.

Ad dicendum testimonium exterritis. Ita territis metu periculi, ut dicerent testimonium contra C. Lutorium: formam loquendi supra iam illustravimus 2, 62. Sic etiam Livius 7, 42. *multitudinem ad arma consternatam esse*. Ern.

Ne serviles quidem. Id est, patibula crucesque. Lips.

Vita Lutorii in integro est. Sententia mihi mallet, esto. Lips. Non necessarium puto cum Pichena. Vult dicere: atqui Lutorius adhuc vivit, non sibi vim attulit: sinamus locum fieri principis misericordiae: praesertim cum nec servatus pe-

culum reipubl. neque interfectus in exemplum ibit. Studia illi, ut plena vecordiae, ita inania et fluxa sunt: nec quidquam grave ac serium ex eo metuas, qui suorum ipse flagitiorum proditor, non virorum animis, sed muliercularum adrepit. Cedat tamen urbe et, bonis amissis, aqua et igni arceatur. Quod perinde censeo, ac si lege maiestatis teneretur. »

51. Solus Lepido Rubellius Blandus e consularibus adsensit: ceteri sententiam Agrippae secuti: ductusque in carcerem Priscus, ac statim exanimatus. Id Tiberius solitis sibi ambagibus apud senatum incusavit, cum extolleret « pietatem, quamvis modicas principis iniurias acriter ulciscentium; » deprecaretur « tam praecipitis verborum poenas: » laudaret Lepidum, neque Agrippam argueret. Igitur factum SC. « ne decreta patrum ante diem decimum

riculum reipubl. allaturus sit etc. Ern.

Studia illi etc. Vecordiam intelligit, quam supra *vaniloquentiam* dixerat, dementiam: *inania* et *fluxa* vocat, quippe nihil cuiquam nocitura studia. Ern.

Rubellius Blandus. Forsan is, notante Ursino, qui in numo aeneo IIIVIR. A. A. A. F. F. cuius etiam mentio 3, 23.; 6, 27, 45.

Pietatem quamvis modicas. Sic vocabatur tum temporis; quae veriore vocabulo est *saeva adulatio* 4, 20. Sueton. August. 66. *laudavit quidem pietatem tantopere pro se indignantium.* Domitiano 11. *Permittite, P. C. a pietate vestra impetrari.* Ovidius Metam. 1, 204., *Nec tibi grata minus pietas, Auguste, tuorum, Quam fuit illa Iovi.* Non melior *pietas* Vitellianorum H. 2, 69. Gron.

Verborum poenas. Recte, quia verba, non facta Lutorii poena adfecta sunt. Nec male tamen, *reorum poenas*, argumento decreti, quod secutum. Lips.

Ante diem decimum. Interciderat nota numeri, quam nos certis auctoribus restituimus. Suetonio Tiber. 75. *Nam cum SC. cautum esset, ut poena damnatorum in decimum semper diem differretur.* Dione 57. 20., Καὶ δόγμα τι παραδοθῆναι ἐκέλευσε, μήτ' ἀποθνήσκειν ἐντὸς δέκα ἡμερῶν τὸν καταψηφισθέντα ὑπ' αὐτῶν, μήτε τὸ γράμμα τὸ ἐπ' αὐτῷ γινόμενον, ἐς τὸ δημόσιον ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ χρόνου ἀποτίθεσθαι. Qui et idem repetit, fine libri 58. Nec aliud Seneca sensit de Tranquill. 1, 14., *Credisne illum decem medios usque ad supplicium dies sine ulla solicitudine exegisse?* Mansisse videtur id decretum, donec

ad aerarium deferrentur, idque vitae spatium damnatis prorogaretur.» Sed non senatui libertas ad poenitendum erat; neque Tiberius interiectu temporis mitigabatur.

52. C. Sulpicius, D. Haterius coss. sequuntur: inturbidus externis rebus annus, domi suspecta severitate adversum luxum, qui immensum proruperat ad cuncta, quis pecunia prodigitur. Sed alia sumptuum, quamvis graviora, dissimulatis plerumque pretiis, oc-

Theodosius imp. clementissime convicto et dsmosto reo dies iudulsit triginta vitae: in l. Si vindicari C. De poenis. Sidonius ergo non abest quin falsus sit, l. 1. epist. 7, qui id tribuit SC. Tiberiano. *Ex vetere*, inquit, *SC. Tiberiano triginta dierum vitam post sententiam trahit.* Haec satis certa videbantur; at turbaut me declamatores: inter quos Qoinctil. Themate declam. 313., *Damnatorum*, inquit, *supplicia in diem tricesimum differantur.* Et in ipsa declam. *Et mihi videtur ideo constituta esse lex, quae damnatum post tricesimum diem puniri voluit, quoniam videbat legum lator posse fieri, ut deciperetur accusator.* Item Calpurnius Flaccus (Pithoeo nostro anctores hos debemus). Declamat 25., *Poena raptoris in diem trigesimum differatur.* Nam vixisse istos ante Theodosii longe aevum, satis claret. An igitur exolescentem retulit dumtaxat, ratamque Tiberianam legem habuit Theodosius, et in Tacito, Dione, Seneca, suspicamur de mendo? An potius declamatores illi in transcribendo vitiati a posteris sunt, et ad posteriorem illam legem aptati? Mehercle haereo, eo magis, quod Quinctilianum illum Augusti aevo vixisse volunt: quod ex hoc loco non potest. Lips. Iac. Sirmondus haec sic conciliat, ut novo aliquo SCto postea, incertum quo tempore, viginti dies adiecti sint, et tamen iste numerus dierum tributus sit primo illi SCto, quod de spatio temporis inter condemnationem et supplicium primum sub Tiberio factum sit: quale quid saepe in aliis legibus factum. Vide quae diximus ad Suet. Excursu 24. Eam rationem probat Rychius ad h. l. merito. Ern.

Ad aerarium deferrentur. In aerario tabulae publicae et acta senatus Livius 39, 4., *Verum, cum sint notissimae sibi cum consule inimicitiae, quid ab eo posse quemquam aequi expectare, qui per infrequentiam furtim factum SC. ad aerarium detulerit?* Nec ante rata, donec delata. Interea auctoritas dicebatur, non SC. ut ex Cic. ep. ad Div. 8, 8. et Dione 55, 3. iam alii notarunt. Vide similem in Tacito locum 13, 28. de multis Aedilium. Lips.

COSS. sequuntur: inturbidus etc. Consules h. l. pro anno dicuntur, sensusque hic: sequitur annus quo C. S. D. H. consules fuere. Igitur sequentia per appositionem capienda: eique rei interpunctionem accommodavi 6, 40. *Q. Plautius, S. Papinius coss. sequuntur. eo anno etc.* Ern.

cultabantur; ventris et ganeae paratus, adsiduis sermonibus vulgati, fecerant curam, ne princeps antiquae parcimoniae durius adverteret. Nam, incipiente C. Bibulo, ceteri quoque aediles disseruerant, « sperni sumptuariam legem, vetitaque utensilium pretia augeri in dies: nec mediocribus remediis sisti posse. » Et

12. *Fecerant curam.* Sic infra c. 54, *simultates faciunt* ubi tamen forsan rectius Lipsius, *faciunt*, et Hist. 3, 10. *formidinem facere.* Vid. apud Nasonem Am. 1, 8, 82., *saepe simultates ira morata facit.* Sed et alibi *metum, terrorem, pericula facere.* Hic tamen fortasse rectius legamus *iniecerant*, vel *acuerant curam.*

Sperni sumptuariam legem. Augusti sumptuariam intelligit, de qua Gellius 2, 24. *Postremo lex Iulia ad populum pervenit, Caesare Augusto imperante, qua profestis quidem diebus ducenti finiuntur; Kalendis, Idibus, Nonis, et aliis quibusdam festis, trecenti: nuptiis autem et repotiis HS. millies esse. Etiam dicit Capito Ateius edictum D. Augusti an Tiberii Caesaris*, etc. Quo loco claram mendam per occasionem tollo, legoque: *nuptiis autem et repotiis sestertii mille. Esse etium dicit Capito*, etc. Sestertium millies ad nuptias ut definiat ulla lex? non potest: nimis immane est. At sestertii mille conveniunt, et *ευμμετρίαν* habent cum numero priore, ducentorum trecentorumque. Ceterum hanc Tiberii curam iutellexit Plinius 33, 8. hoc diversus, quod C. Sulpicium Galbam aedilem nominat, non C. Bibulum, reiicitque in annum sequentem, quo consules Vetus et Pollio. *Tiberii demum*, inqoit, *principatus nono anno, in unitatem venit equester ordo; anulorumque auctoritati forma constituta est, C. Asinio Pollione, C. Antistio Vetere Coss.* a. U. c. 775. *quod miremur, futili paene de causa; cum C. Sulpicius Galba, dum iuvenalem famam apud principem popinarum poenis aucupatur, questus esset in senatu, vulgo institores eius culpae defendi anulis.* Fieri tamen potest, nt iterata tunc ea inquisitio. Lips. Emendationem Lipsii in Gellio omnes post editores recte recepere. Ern.

Vetita utensilium pretia augeri. Freinsh. *supellectilium prohibitam taxationem non modo retineri, verum etiam in dies augescere.* Mirum omnibus partibus. Tu accipe; et in cibaria et convivia plus plusque in dies, quam concessum sit, impendi. De ganeae namque paratibus agunt: et *utensilia* quae sint, diximus ad 1, 70. Gron. Adde Suet. Tib. 34. in quo loco, planum est, ad ea, quae hoc anno in senatu acta sunt, respici maxime, neque solum ad 2, 33. nt videbatur ibi Burmanno, binc vocem *multos* ap. Suetonium tentanti, quod ibi (2, 33.) macelli nulla mentio. Vide dicta in Excursu ad locum Suetonii. Ern.

Nec mediocribus remediis sisti

consulti patres integrum id negotium ad principem distulerant. Sed Tiberius, saepe apud se pensitato, an coërceri tam profusae cupidines possent? num coërcitio plus damni in remp. ferret? quam indecorum adtrectare, quod non obtineret: vel retentum ignominiam et infamiam virorum illustrium posceret: postremo literas ad senatum composuit, quarum sententia in hunc modum fuit.

53. « Ceteris forsitan in rebus, P. C. magis expediat, me coram interrogari et dicere, quid e republ. censeam: in hac relatione, subtrahi oculos meos, melius fuit, ne, denotantibus vobis ora ac metum singulorum, qui pudendi luxus arguerentur, ipse etiam viderem eos, ac velut deprenderem. Quod si mecum ante

posse. Sic rectissime restituit Pichena, cum ante legeretur *remediis resisti*, de coniectura edentium: nam in cod. MS. est *remedii isti*: recte adeo receptum Gronovio et seq. Gronovius adscripserat, videndas notas suas ad Livium 4, 12. Ern. — * Probat Heinsius l. c. Cf. et not. ad Iust. 11, 1.

Negotium ad principem distulerant. Pro usitatiori *reiecerant*: quia illud ipsum *reiicere* habet dilationem iudicii, sententiae: eaque de caussa haec verba permutantur. Livius 41, 8. *legati, qui ad novos magistratus* (i. e. in proxime futurum annum) *dilati erant.* Cic. ad Att. 1, 4. *in mensem quintilem reiecti sumus.* Ern. — *Distulerant*, id est differentes remiserant. Sic et Livius 26, 51. Wopk.

Plus damni. E numero scilicet periclitantium, et malitia delatorum. Itemque ex infamia, ut addit, tot illustrium. Lips.

Obtineret. Exhibui lectionem MS. et edd. Beroaldi et Frob. pr. quem restituit I. Gronovius. Rhenani ed. habet *obtineretur*; quod secutae sunt editiones post se factae: estque convenientius contextui. Sed quia et *obtineret* intelligi potest, et Tacitus, ut saepe iam diximus, amans est variandae constructionis, non pro certo audeam dicere, *obtineretur* esse Taciti manum. Ern.

Ne, denotantibus vobis ora etc. Non videtur esse, quod vulgo hoc verbum significat, *designare*: quo sensu simplex et compositum promiscue dicuntur: nam quod Cicero in Catil. 1, 1. dixit, *notat et designat oculis ad caedem unumquemque nostrum*, id pro Lege Manil. 3. dixit, *una literarum significatione cives romanos trucidandos denotavit*: sed *observare*: pro quo cum *notare* dicatur, ut ap. Virgil. Ecl. 3, 68. *notavi Ipse locum aëriae quo congessere palumbes*, etiam *denotare* dici potuit. Ern.

Deprenderem. Hic quoque secutus

viri strenui, aediles, consilium habuissent, nescio, an suasurus fuerim, omittere potius praevalida et adulta vitia, quam hoc adsequi, ut palam fieret, quibus flagitiis impares essemus. Sed illi quidem officio functi sunt, ut ceteros quoque magistratus sua munia implere velim: mihi autem neque honestum silere neque proloqui expeditum, quia non aedilis, aut praetoris, aut consulis partes sustineo: maius aliquid et excelsius a principe postulatur: et, cum recte factorum sibi quisque gratiam trahant, unius invidia ab omnibus peccatur. Quid enim primum prohibere, et priscum ad morem recidere adgrediar? villarumne infinita spatia, familiarum numerum

I. Gronovium exhibui scripturam codicis; non quo concinnior sit, ut ille ait, aut pro certo audeam affirmare, Tacitum sic scripsisse, sed quia scripturam codicis exhibendam putavi, ubi ambiguum esset, utrum Tacitus dedisset. Unius codicis auctoritas non satis est, ut credam, Tacitum sic dedisse. Codices Liviani bene multi multis locis exhibent *prendere*, *prensus*. Vid. Drakenb. ad 2, 29. nec tamen ille recepit. Etiam in Sueton. Calig. 39. cod. Med. tert. habet *comprensis*, sed alii *comprehensis*, ut editur. Itaque non magnopere peccasse in Tacitum puto viros doctos, cum h. l. *deprehenderem* ediderunt: eorumque exemplum secutus essem, nisi scirem, Tacitum poëtarum rationem et aliis in rebus secutum esse, contra consuetudinem elegantiorum scriptorum. Sed tamen mihi *deprehenderem* verius videtur. *Deprehendere* editur in Agricola 7. nescio, an e MSS. sed permultis aliis locis in omnibus scriptis et edd. reperitur. Ern.

Viri strenui. Insanam epithetorum, quibus vulgo utimur, luxuriam reprehendi, facile fero. Sed principium eius a Cicerone, vel Tiberio, vel Tacito petere cum Freinshemio, est iocari. Non dubito, quin *viri strenui* sint, acres, vigilantes, industrii, suique muneris et officii memores, quod in hoc ipso demonstrarint negotio. Prorsus sic Fabius apud Livium 28, 40. *quemadmodum iam certa provincia Africa consulis, viri fortis ac strenui, sit.* Et Parmenio apud Curtium 7, 2. *rex expeditionem parat in Arachosios: strenuum hominem et nunquam cessantem!* Quae nequaquam addidissent illi, nisi res praesens eo duceret. Gron.

Villarumne infinita spatia. Muretus male de amplitudine fundorum capit, quae nihil ad leges sumtuarias pertinet. De aedificiis villarum, urbium magnitudinem habentium, intelligendum. Seneca de Benef. 7, 10. Ern.

Familiarum numerum. Numerum servorum Romanis eum reperio, qui

et nationes? argenti et auri pondus? aeris, tabularumque miracula? promiscuas viris et feminis vestes? atque illa feminarum propria, quis, lapidum caussa, pecuniae nostrae ad externas aut hostilis gentes transferuntur?»

non facile fidem invenist morihns nostris. Tacitus 14, 43. Pedsnio Costae (Secundo) tribuit quadringsntos: Plinius 33, 47. Caecilio cuidam Isidoro quinqnies mille. Et nihil dicunt prae Athenaeo 6, 20. Πρὸς ταῦτα ἀπαντήσας ὁ Λαρήνσιος ἔφη· ἀλλὰ Ῥωμαίων ἕκαστος, εἰδὼς δ' ἀκριβῶς ταῦτα, ὦ καλὲ Μασσούριε, πλείστους ὅσους κεκτημένος οἰκέτας. Καὶ γὰρ μυρίους καὶ δισμυρίους, καὶ ἔτι πλείους δὲ πάμπολλοι κέκτηνται· οὐκ ἐπὶ προσόδοις δέ, ὥσπερ ὁ τῶν Ἑλλήνων ζάπλουτος Νικίας· ἀλλ' οἱ πλείους τῶν Ῥωμαίων συμπροϊόντας ἔχουσι τοὺς πλείστους. Senecs de Tranq. an. 8. *Felicioremne tu Demetrium Pompeianum vocas, quem non puduit locupletiorem esse Pompeio? numerus illi quotidie servorum, velut imperatori exercitus, referebatur: cui iamdudum divitiae esse debuerant duo vicarii et cella laxior.* Tot servi, si Deo placet, uni servo! Ut non iniuris queratur et culpet Plinius 33, 6. *mancipiorum legiones, et in domo turbam externam, ac servorum quoque caussa nomenclatorem adhibendum.* Nec Romae solum haec copia; etiam Athenis. Thucydidem auctorem habeo, ex ea urbe, bello peloponnesiaco, idque uno tempore, transfugisse ad hostem, super viginti millia servorum: et quidem servorum, qui manuariss operas exercerent. Quantam vim in urbe suspicari debemus fuisse reliquam? Verba eius haec 7, 27. Τῆς τε γὰρ χώρας ἁπάσης (οἱ Ἀθηναῖοι) ἐστέρηντο, καὶ ἀνδραπόδων πλέον ἢ δύο μυριάδες ηὐτομολήκεσαν. Καὶ τούτων πολὺ μέρος χειροτέχναι. Lips.

Adde Senec. de Benef. 7, 10. Ern.

Familiarum numerum et nationes. Possis nationes de multitudine capere. Seneca l. c. *familia bellicosis nationibus maior.* Sed multitudo indicatur verbo *numeri.* Igitur potius de servis e variis nationibus intelligendum a 14, 44. Et aliis locis veterum constat, in hoc quoque magnificentiam quaesitam. Ern.

Aeris. De vasis corinthiis intelligendum, quorum in hac caussa mentio ap. Sueton. Tib. 34. sed praeterea etiam de aliis ornamentis supellectilis ex aere: de quibus v. Meursium de luxu. Ern.

Promiscuas viris et feminis vestes. Sericas intelligit Coasque, quibus abstinebant nec viri. Carpit non semel gravissimus auctor Seneca ut Ep. 123. (122.) *Non videntur tibi contra naturam vivere, qui commutant cum feminis vestem? non vivunt contra naturam, qui exspectant* (corrigo expetunt) *ut pueritia splendeat tempore alieno?* et 114. *Quod vides istos sequi, qui aut vellunt barbam aut intervellunt; qui labra pressius tondent et abradunt, servata et submissa cetera parte: qui lacernas coloris improbi sumunt, qui perlucentem togam.* Et Plinius 11, 27. *Nec puduit has vestes* (de Cois loquitur) *usurpare etiam viros, levitatem propter aestivam. In tantum a lorica gerenda discessere mores: ut oneri sit etiam vestis.* Plura pete a Clem. Alexandr. Paedag. 3, 3. cuius index, πρὸς τοὺς καλλωπιζομένους τῶν ἀνδρῶν. Lips.

Lapidum caussa, pecuniae. Gem-

54. «Nec ignoro, in conviviis et circulis incusari ista, et modum posci: sed, si quis legem sanciat, poenas indicat, iidem illi, civitatem verti, splendidissimo cuique exitium parari, neminem criminis expertem, clamitabunt. Atqui, ne corporis quidem morbos veteres, et diu auctos, nisi per dura et aspera coërceas: corruptus simul et corruptor, aeger et flagrans animus, haud levioribus remediis restinguendus est, quam libidinibus ardescit. Tot a maioribus repertae leges, tot, quas D. Augustus tulit: illae oblivione, hae, quod flagitiosius est, contemptu abolitae, securiorem luxum fecere. Nam, si velis, quod nondum vetitum est, timeas, ne vetere: at, si prohibita impune transcenderis, neque metus ultra, neque pudor est. Cur ergo olim parcimonia pollebat? quia sibi quisque moderabatur: quia unius urbis cives eramus: ne irritamenta quidem eadem, intra Italiam dominantibus. Externis victoriis aliena, civilibus etiam nostra consumere didicimus. Quantulum istud est, de quo aediles admonent! Quam, si cetera respicias, in levi habendum! At, hercule, nemo refert, quod Italia externae opis indiget, quod vita populi romani per incerta maris et tempestatum

mas intelligit, et in primis uniones: quorum feminis ad inaures creber usus. Vide Excurs. 1. Lips. Plinius 12, 41. *Arabiae etiamnum felicius mare est; ex illo namque margaritas mittit: minimaque computatione millies centena millia sestertium annis omnibus India et Seres peninsulaque illa imperio nostro adimunt.* Gron.

Unius urbis cives. Quasi dicat, at nunc ex omni orbe mixtio sumus. Undique gentes civitate et honoribus donatae, itemque non donatae, confluximus. Quae vera sunt de illo aevo: vel Senecam ad Helviam vide c. 6. Lips. Adde ad 2, 55. et Dionys. Halic. 4, 23. sq. Ern.

Ne irritamenta. Paschalius in margine: hic deest *ut nunc*, aut aliquid tale. Credo, id referebat potius ad *externis victoriis.* Sed ibi sufficit intelligi.

Vita populi rom. per incerta. Quia e Sicilia, ex Africa, ex Aegypto, frumentum advehebatur, ut notum est, et iam ad h. l. monuere alii. Similiter loquitur infra 12, 43. Ern.

quotidie volvitur, ac, nisi provinciarum copiae et dominis et servitiis et agris subvenerint, nostra nos scilicet nemora nostraeque villae tuebuntur? Hanc, P. C. curam sustinet princeps: haec omissa funditus remp. trahet. Reliquis intra animum medendum est: nos pudor; pauperes necessitas; divites satias in melius mutet. Aut, si quis ex magistratibus tantam industriam ac severitatem pollicetur, ut ire obviam queat; hunc et laudo, et exonerari laborum meorum partem fateor: sin accusare vitia volunt, dein, cum gloriam eius rei adepti sunt, simultates faciunt, ac mihi relinquunt,

Ac nisi etc. *Ac* non videtur huic loco convenire. Suspicor, Tacitum scripsisse *nam*: ut ratio redderetur praecedentium verborum. Mox toti contextui et formae argumentationis esset convenientius *quod si*, quam *aut si*. Sed hoc quoque utcunque defendi posse video. Paullo post Heinsius l. c. corrigit *parte*, pro *partem*, intellecto *me*. Ern. — Equidem malim *parte me* expressis verbis (ex quo facile potuit oriri *partem*). Sed et vulgatum probum censeo. Sic H. 4, 37. *ad liberandum obsidium.* Wolf. Nil mutandum: non enim ratio redditur, sed continuantur res ad senatum referendae. Sic recte Hillerus Racem. 29. qui et bene *τὸ aut si* tuetur.

Simultates faciunt. Ios. Mercerus, *fugiunt*; at ego *iaciunt*, verum puto. Semina simultatum illi spargunt, me volunt colligere acerbos fructus. Mox etiam, *remissam curam* interpretantur *permissam*. Nam ita Suet. Tib. 34. *Annonam macelli senatus arbitrio quotannis temperandam censuit, dato aedilibus negotio popinas ganeasque usque eo inhibendi, ut ne opera quidem pistoria venalia proponi sinerent.* Sed hoc sane ad publicum luxum, et divitum istorum, non spectat: magis ad pretia rerum (prior quidem pars:) et reliqua ad plebeculae disciplinam. Nihil quidem nunc actum, Tacitus ita clare dicit, et post orationem etiam ostendit, ut calumnia sit aliter interpretari. Et age, dissentiet a Suetonio: en rarum est? Lips. Mercerus et Grotius legendum putant: *faciundas mihi relinquunt*: quod probat etiam Ryckius. Heinsio lipsiana ratio placebat. Sed *faciundas* melius puto. Quod ad *remissam curam* attinet, Lipsium sequitur Freinsh. Pichena contra pugnat pro *permissa*, *relicta*, usus loco Taciti 3, 10. *remittere caussam integram ad senatum*, item 1, 8. *remisit Caesar arrog. moder.* Sed uterque locus est alienus. Nam in illo construitur cum *ad*, neque tamen significat proprie permittere: in hoc, *remittere* non esse permittere, patet ex iis, quae ibi a Lipsio et Gronovio dicta. Nec Broterius ullum exemplum idoneum attulit pro hac significatione, defunctus magnifica ra-

credite, P. C. me quoque non esse offensionum avidum: quas cum graves, et plerumque iniquas, pro rep. suscipiam, inanes et irritas, neque mihi aut vobis usui futuras, iure deprecor.»

55. Auditis Caesaris literis, remissa aedilibus talis cura; luxusque mensae, a fine actiaci belli ad ea arma, quis Ser. Galba rerum adeptus est, per annos centum profusis sumptibus exerciti, paullatim exolevere. Caussas eius mutationis quaerere libet. Dites olim familiae nobilium, aut claritudine insignes, studio magnificentiae prolabebantur. Nam etiam tum plebem, socios, regna colere, et coli licitum: ut quisque opibus, domo, paratu speciosus, per nomen et clientelas illustrior habebatur. Postquam caedibus saevitum, et magnitudo famae exitio erat, ceteri ad sapientiora convertere, simul novi homines e municipiis et coloniis atque etiam provinciis, in senatum crebro adsumpti, domesticam parcimoniam intulerunt: et quamquam for-

tione, quod res ita sit comperta, ut exemplis supersedere potuerit. Lipsianae interpretationi, quam Freinsh. sequitur, obstare videtur, quod aediles illam curam non petierant, sed ad senatum detulerant principemque, ab iisque emendari rem voluerant. Sed tamen et latinitas et sequentia non aliter patiuntur intelligi. Ern. *Simultates facere* habet quoque Ovid. Am. 1, 8, 82.

Plerumque iniquas. A pravis caussis animisque ortas, non ex merito meo. Lips. *Neque mihi aut vobis.* Vid. ad 1, 32. Ern.

Rerum adeptus est. Faciebam olim, *rem romanam adeptus:* nunc non muto. Est archaismus, et sic dictum, ut *rerum potiri.* Nam ita 6, 45., *Nihil abnuentem, dum dominationis apisceretur.* Lips.

Per nomen et clientelas ill. hab. Ut superiora: *ut quisque opibus d. p. speciosior* respondent verbis: *plebem, socios, regna colere:* sic haec verbo: *et coli:* int. *a plebe, sociis, regibus.* Atqui socii et regna sunt *clientelae.* De sociis notissimum: Cappadociam clientelam Catonis vocat Cicero ep. 15, 4. ubi etiam Cyprum insulam, quae fuit sociorum, sic appellat. Unde fit, ut alterum verbum videatur debere respondere *plebi*, veniatque in mentem *per urbem.* Sed potest *per nomen et clientelas illustrior* accipi pro *nomine et clientelis*, et *habebatur*, pro *erat*;

tuna, vel industria, plerique pecuniosam ad senectam pervenirent, mansit tamen prior animus. Sed praecipuus adstricti moris auctor Vespasianus fuit, antiquo ipse cultu victuque. Obsequium inde in principem et aemulandi amor validior, quam poena ex legibus et metus. Nisi forte rebus cunctis inest quidam velut orbis, ut, quemadmodum temporum vices, ita morum vertantur: nec omnia apud priores meliora, sed nostra quoque aetas multa laudis et artium, imitanda posteris, tulit. Verum haec nobis * maiores certamina ex honesto maneant.

neque necessariom est, omnia sibi accurate respondere. Ern.

Pervenirent. Pervenissent temporum ratio requirit: et sic a Tacito scriptum puto. Possis etiam conii-cere *pervenerant*; quod esset sane rectius ex antiquiori et meliori latinitate: sed Tacitus saepe τῷ *quamquam* coniunctivum iungit, ubi contextus non desiderat, ut h. l. Ern.

Obsequium inde in principem. Simillimum, quod Panegyristes ad Theodosium 14. *Tuae imperator, epulae mensis communibus parciores.... hinc certatim in omnes luxuriae pudor, parcimoniae cultus inolevit: et, quiescentibus legum minis, subiit quemque* (ita lego) *privatim poenitentia.* Lips.

* *Validior.* Alii *validiora.* Sic passim citat Lips. Kh.

Verum haec nobis. In funesto hoc loco olim conclamavi. Forte, *nobis in maiores.* Id est, adversum maiores: medicina, quae huic mortuo non faciet vitam. Lips. Sic etiam Vertranius, probatque Ryckius. Et saepe τὸ *in* absorberi ab litera *m* vel praecedente, vel sequente, alibi notatum. Eodem redit *erga* Rhanani, *adversus* Faërni. Salinerius locum sanum putat, orationemque hic converti ad maiores, i. e. veteres Romanos: idemque placet Heinsio l. c. p. 393. Id mihi durius videtor, et oratori, quam annalium scriptori, aptius. Ceterum comparem locum huic ex 15, 21. *Maneat provincialibus, potentiam suam tali modo ostentandi.* Broterio placet Boxhornii ratio: *Verum haec nobis maiores*, sc. exempla reliquere. *Certamina ex honesto maneant.* Ern. Boxhornii coniecturam in textu iam occuparat Paschalius. Lipsii emendatio sic satis arridet. Sic *in* pro *erga* vel *adversus* frequens. *Certore* tamen *in quem* vix invenias. Salinerii apostrophe iam placebat Lampugnano in Collat. cod. Mirand. Acidalius volebat: *quorum, scil. posterorum h. n. in m. c.* etc. Crollius coniectabat: *v. h. n. meliora*, i. e. profutura magis c. etc. Hillerus mavult *maiora*, Racem. 2. quippe de virtute instituenda. —* Kh. ad h. l. nihil offenderem. Optat nos certare cum maioribus honestate. Sic et Germ. c. 33. *Maneat* etc. V. D. de Lamalle.

56. Tiberius, fama moderationis parta, quod ingruentis accusatores represserat, mittit literas ad senatum, quis « potestatem tribuniciam » Druso petebat. Id summi fastigii vocabulum Augustus reperit, ne regis, aut dictatoris nomen adsumeret, ac tamen adpellatione aliqua cetera imperia praemineret. M. deinde Agrippam socium eius potestatis; quo defuncto, Tiberium Neronem delegit, ne successor in incerto foret. Sic cohiberi pravas aliorum spes rebatur: simul modestiae Neronis et suae magnitudini fidebat. Quo tunc exemplo Tiberius Drusum summae rei admovet: cum, incolumi Germanico, integrum inter duos iudicium tenuisset. Sed principio literarum veneratus deos, « ut consilia sua reip. prosperarent, » modica de moribus adolescentis, neque in falsum aucta, retulit: « esse illi coniugem et tres liberos, eamque aetatem, qua ipse quondam a D. Augusto ad capessendum hoc munus vocatus sit. Neque nunc propere,

Pot. trib. Druso pet. Huc Vaillant in NN. Col. sub Tib. refert. nummum, quo Tarraconenses Iuliae recuperatam valetudinem et Druso tribuniciam pot. gratulari videntur.

Augustus reperit. Ita cum Tacito plerique scriptores tradiderunt, quos refellit Dio 42, 20. ubi diserte scriptum, *Caesarem admisisse, ut dictator in integrum annum diceretur, et tribuniciam potestatem per omne aevum haberet.* Non ergo vocis auctor Augustus. Sed hoc tamen verum, Caesarem eo titulo publice non usum; usus est primus Augustus, et dedit ei splendorem; ideoque origo eius non immerito relata ad ipsum. Lips. V. ad 1. 2.

Praemineret. Gutherius de Off. domus Aug. 1, 39. legi vult *praemuniret*, quod nulla fuerit in trib. pot. eminentia, sed summa securitas et optimum munimentum contra coniurationes. Verum Augustus in eo honore, qui civile quiddam et populare habebat, eminentiam quaesisse videtur. Quod addit Gutherius, vix a probatis auctoribus receptum *praeminendi* vel *praeeminendi* verbum, in eo fallitur; hoc saeculo teri coepit. Noster sic 12, 12. Seneca Controv. 4.

Eamque aetatem qua. Egit ergo Drusus tunc trigesimum sextum annum. Nam Tiberius natus est L. Munatio Planco, M. Lepido iterum coss. a. U. 712. A quo die anni medii triginta sex ad tribuniciam eius potestatem; quae delata a. U. 748. Lips.

sed per octo annos capto experimento, compressis seditionibus, compositis bellis, triumphalem et bis consulem, noti laboris participem sumi. »

57. Praeceperant animis orationem patres; quo quaesitior adulatio fuit. Nec tamen repertum, nisi, « ut effigies principum, aras deum, templa et arcus » aliaque solita censerent: nisi quod M. Silanus ex contumelia consulatus honorem principibus petivit: dixitque pro sententia, « ut publicis privatisve monimentis, ad memoriam temporum, non consulum nomina praescriberentur, sed eorum, qui tribuniciam potestatem gererent. » At Q. Haterius cum, « eius diei senatus consulta aureis literis figenda in curia, » censuisset, deridiculo fuit senex foedisimae adulationis, tantum infamia usurus.

58. Inter quae, provincia Africa Iunio Blaeso prorogata, Servius Maluginensis, flamen Dialis,

15. *Foedissimae adulationis tantum infamia usurus.* Mendosa sunt ista, scribo, *tantum infamia ausurus.* Non enim senatui tantum deridiculo fuit, sed ipsi quoque Tiberio, uti mox apparebit. Sic *audere aciem, bellum, proelium, flagitium, facinus* etc. Dubito tamen: nam et *uti morte*, Ann. 6, 48; ib. 51, *ingenio suo.*

Publicis privatisve monimentis. Mureto, Picheuae, aliisque legendum videtur, *privatisque.* Quod nou opus esse putat Ryckius, si aute *publicis* intelligatur *vel.* Sed illud leuius. *Ve* et *que* nou raro in libris permutantur. V. Drakenb. ad Liv. 24, 10. et quos ibi laudat. Ern.

Atque Haterius. Non dubie scribendum, *At Q. Haterius*, idque illi praenomen. Simile in Suetonii Vitellio mendum cap. 1. *Exstatque elogii ad Q. Vitellium libellus.* Scribo, *exstat Q. Longini*, vel, ut Muretum video velle, *Q. Clodii.* Lips.

Tantum infamia' usurus. Haec corrupta esse si largiar Heinsio, tamen remedium: *tantum infamia ausurus*, vereor, ut idoneum sit. Ceterum sic interpungendum, *deridiculo fuit senex foedissimae adulationis, tantum infamia usurus*, id est nullum alium fructum ex hac sententia nisi adulatoris infamiam relaturus. Si quis malit interpungi post *senex*: ut *f. a.* ad *infamia* referatur: non repugnem. Ern.

Servius Malug. Reinesius in margine adscripserat, forte *Sergius Mal.* item infra c. 71. putabatque esse

ut Asiam sorte haberet, postulavit « frustra vulgatum, » dictitans, « non licere Dialibus egredi Italia; neque aliud ius suum, quam Martialium, Quirinaliumque

Sergium Cornel. Lentulum Malug. qui a. U. 763. consul suffectus cum C. Iunio Blaeso fuit. De consulatu verum est. Sed de praenomine fallitur vir magnus. *Servius* est praenomen, non *Sergius*. V. viros doctos ad Sueton. Galb. 1. et *Servius* usitatum Maluginensibus praenomen, ut e Livio notum est, apud quem plures hoc praenomine occurrunt. Ern.

Ut Asiam sorte haberet. Non difficilis hic nodus, si memineris, quae ad caput 32. monuimus. Asia et Africa in sortem mittebantur: et de illis sortiebantur duo consularium vetustissimi. Sed Africa tum temporis sine sorte prorogabatur Iunio Blaeso. Ergo et citra sortem vetustissimo consularium cedebat Asia. Is erat Ser. Cornelius Maluginensis: eoque postulabat *ut sortem Asiae haberet.* Ita enim scripsisse Tacitum mihi pro explorato est. Intelligo Asiam provinciam. Quod miror non animadvertisse virum singularem Iosiam Mercerum, qui solus hic sapuit, potius quam decurreret ad rem absurdam, etiam qui sine sorte haberet, *sorte obtinere* dictum. Nusquam hoc, sed *sortem*, hoc est provinciam, quae, nisi extra ordinem aliquid incidisset, sorte deferebatur. *Ut Asiae sortem haberet*, id est, ut Asiam alteram provinciarum, quas sortirentur consulares, quando altera earum Africa Iunio Blaeso prorogata esset, et sic neutra in sortem mitteretur, ipse ut istam ante omnes alios consulatu functus citra sortem haberet. Quam etiam nactus esset, nisi Diale flaminium obstitisset. Ideo sequenti c. 71. *Ita sors Asiae in eum, qui consularium Maluginensi proximus erat, collata.* Provincia nimirum Asiae sine sortitu. Neque his adversantur illa: *porro si hi duxissent provincias*: quae primus recte cepit Mercerus. Loquitur enim, ut moro atque ex instituto fiebat, nisi necessario aliquid praeter morem statuendum esset. Et ex antecedente intelligitur consequens; nam, si Dialibus flaminibus sortiri concessum, sequebatur, ut, quoties sine sorte transibat alterutra harum provinciarum ad primum consularium, si flamen is Dialis esset, non posset excludi. Gron. Emendationem Gronovii probat Ryckius, recte, ut opinor. Ern.

Dialibus egredi Italia. Adeo non egredi, ut nec urbe abesse iis liceret una nocte: quod lege in Camilli oratione apud Livium 5, 52. *Flamini Diali*, inquit, *noctem unam manere extra urbem nefas est.* Lips.

Neque aliud ius suum. Ed. pr. *iussum*; pro quo *ius suum* legendum vidit Victorius ad Ciceron. Brutum p. 544. Sed sic iam correxerat et ediderat B. Rhenanus, quem merito secuti sunt ceteri. Ern.

Martialium, Quirinaliumque. Atqui nec his quidem antiquitus egredi Italia concessum. Valerius 1, 1, 2. *Metellus vero pont. max. Postumium consulem, eumdemque flaminem Martialem, ad bellum gerendum Africam petentem, ne a sacris discederet, multa indicta: urbem*

flaminum: porro, si hi duxissent provincias, cur Dialibus id vetitum? nulla de eo populi scita, non in libris caerimoniarum reperiri. Saepe pontifices Dialia sacra fecisse, si flamen valetudine aut munere publico impediretur: duobus et septuaginta annis post Cornelii Merulae caedem neminem suffectum; neque tamen cessavisse religiones. Quod si per tot annos possit non creari, nullo sacrorum damno, quanto facilius abfu-

14 *Duobus et septuaginta annis.* Ger. Vossius ad Vellei. Paterc. 2, 43., legit *VI et LXX annis.*

egredi passus non est; religionique summum imperium cessit. Cf. et Epitoma Livii 19. Et de Quirinali Livius 37, 51. *Priusquam in provincias praetores irent, certamen inter P. Licinium pont. max. fuit et Q. Fabium Pictorem flaminem Quirinalem, qui de patrum memoria inter L. Metellum et Post. Albinum fuerat. Religio ad postremum vicit, ut dicto audiens esset flamen pontifici.* Eadem caerimonia pontificem max. tenuisse videtur ex liviana epitome 59. *Adversus eum P. Licinius Crassus consul, cum idem pont. max. esset, quod nunquam antea factum erat, extra Italiam profectus, proelio victus et interemptus est.* Sed scire licet, quaedam ex his cum aevo mutasse. Alias aperte falsis exemplis se iuvet hic flamen. Lips. Cicero Phil. 11, 8. *Crassus pontifex M. Flacco collegae flamini Martiali multam dixit, si a sacris discessisset: quam multam populus remisit: pontifici tamen flaminem parere iussit.* Ern.

Porro si hi duxissent. Offendo in hac phrasi. Forte, *si hi duo rexissent.* Duo, Martialis et Quirinalis. vel, *si hi direxissent.* Aliquis tamen fortasse ad sortem haud male traxerit: et *duxerint*, id est, sorte extraxerint. Lips. Vide notam Gronovii proxime praecedentem. Rutgersius autem Lect. Venus. c. 25. putat, *duxissent* pro *rexissent*, expressum esse e Thucydidis ἡγεῖσθαι et ἐξηγεῖσθαι τὴν πόλιν, τὴν Πελοπόννησον. Ern. Ex cod. Mirand. Lampugnanus tuetur τὸ *duxissent.* Recte, ut puto. *Sorti* convenit *duci.* Cic. Div. 1, 18. *oracula, quae aequatis sortibus ducuntur.* Acidalius quoque reddit, *sortiti essent.*

Duobus et septuaginta annis. Constat ratio. Nam Merula interfectus a. U. 668. Suffectus flamen novus ab Augusto, a. U. 744. Notat Dio 54, 36. Κἀν τῷ αὐτῷ τούτῳ χρόνῳ, ait: ὅ, τε ἱερεὺς τοῦ Διὸς πρῶτον μετὰ τὸν Μερούλαν ἀπεδείχθη. Non turbat, quod Iulius Caesar flamen Dialis destinatus fuerit, teste Suetonio 1. quia tantum destinatus, et a Sulla eodem sacerdotio mox multatus est. Facit huc Suetonii illud Aug. 31. *Nonnulla ex antiquissimis caerimoniis paulatim abolita restituit, ut Salutis augurium, Diale flaminium.* Lips. Vossius tamen ad Vellei. 2, 43. vult legi *sex et sept.* qui nume-

turum ad unius anni proconsulare imperium? Privatis olim simultatibus effectum, ut a pontificibus maximis ire in provincias prohiberentur: nunc, deum munere, summum pontificum etiam summum hominum esse, non aemulationi, non odio, aut privatis adfectionibus obnoxium. »

59. Adversus quae cum augur Lentulus aliique varie dissererent, eo decursum est, « ut pontificis max. sententiam opperirentur. » Tiberius, dilata notione de iure flaminis, decretas ob tribuniciam Drusi potestatem caerimonias temperavit; nominatim arguens « insolentiam sententiae, aureasque literas contra patrium morem. » Recitatae et Drusi epistolae, quamquam ad modestiam flexae, pro superbissimis accipiuntur: « Huc decidisse cuncta, ut ne iuvenis quidem, tanto honore accepto, adiret urbis deos, ingrederetur senatum, auspicia saltem gentile apud solum inciperet? Bellum scilicet,

rue efficitur etiam Lipsii calculo. De Caesarie flaminio cum Lipsio sentit Burm. ad Vell. l. c. Wesseling. Obs. 2, 18. Ern. — * V. sup. Heins.

Non aemulationi. Est e Mureti emendatione: libri omnes, *aemulatione.* Acidalius praeterea volebat deleri *aut* post *odio.* Ern.

Dilata notione. *Notionem* pro *cognitione* posuit. Cic. pro Dom. 13. *quae omnis notio pontificum esse debuit.* ad Att. 11, 20. *notionem differre.* Adde infra 6, 12. extr. Gron. adde Liv. 27, 25.

Huc decidisse. Sic MS. edd. praeter laudatas I. Gronovio, Beroaldi et Aldi, etiam Alciati, Rhenani, Gryphii. At lipsianae, quis ego utor, habent *recidisse*, item Berneceeri. Sed tamen credo Tacitum scripsisse *recidisse*; quocum in libris saepe permutatur *decidere.* V. Burm. ad Suet. Caes. 17. et nos ad Claud. 9. aut *cecidisse* ut H. 3, 13. Sensus enim est: eo rem iam rediisse, huc redacta esse omnia. Ern.

Auspicia saltem. Lucem dat Livii locus 22, 1: de C. Flaminio, qui ante initum consulatum profectus ab urbe. *Quod enim illi iustum imperium, quod auspicium, esse? Magistratus id a domo, publicis privatisque penatibus, latinis feriis actis, sacrificio in monte perfecto, votis rite in Capitolio nuncupatis, secum ferre: nec privatum auspicia sequi; nec, sine auspiciis profectum, in externo ea solo nova atque integra concipere posse.* Vide etiam, quae de auspiciis infra scribo 4, 36. Lips.

Bellum scilicet. Non male etiam,

aut diverso terrarum distineri, litora et lacus Campaniae cum maxime peragrantem: sic imbui rectorem generis humani: id primum e paternis consiliis discere. Sane gravaretur adspectum civium senex imperator, fessamque aetatem, et actos labores praetenderet: Druso quod, nisi ex adrogantia, impedimentum?»

60. Sed Tiberius, vim principatus sibi firmans, imaginem antiquitatis senatui praebebat, postulata provinciarum ad disquisitionem patrum mittendo. Crebrescebat enim graecas per urbes licentia atque impunitas asyla statuendi: complebantur templa pessimis servitiorum: eodem subsidio obaerati adversum creditores, suspectique capitalium criminum recepta-

15. *Aut diverso terrarum distineri.* Lego, *aut diversa terrarum distinere.* Vide nos ad 1, 40.

bello: sive, *bello eum.* Sed distinctione adhibita commode servaveris illud prius. LIPS. Immo: quia liber unicus *bellum*, male et non recte subiicies *bello*, etsi oratio reliqua id facile ferat. *Bellum scilicet*, id est, bellum esse scilicet, quod moretur Drusum. Quo genere loquendi cur offendare, nulla ratio est. Sic Silius 7, 42. *Ad portas bellum*: quod Obs. 1, 17. vindicavimus. GRON. Mox Heinsius legi volebat: *aut diversa terrarum distinere.* ERN. Dura ellipsis, cui vel Lipsii vel Heinsii emendatio bene medetur. Lallemand *bello* mavult.

Tum maxime peragrantem. Cum maxime, Rhen. et Muretus voluere. Et sic est in MS, unde restitutum a Pichena. ERN.

Sed Tiberius. Ante haec verba aliquid desiderari Paschalius putat. Perperam, si quid video.

Asyla. Ad totum hunc locum de asylis et iure asylorum in graecis civitatibus non poenitebit contulisse Spanhemium de Usu et Praest. Num. Diss. 9, 5. ERN. Adde Eckhelii doctr. NN. vet. vol. 4. p. 306.

Complebantur templa. Tribus ergo generibus hominum perfugium in asylis, servis, obaeratis, maleficis. De maleficis servisque Plutarchus περὶ Δεισιδαιμονίας p. 166. Ἔστι δούλῳ φεύξιμος βωμός, ἔστι καὶ λῃσταῖς ἀβέβηλα πολλὰ τῶν ἱερῶν, καὶ πολεμίους φεύγοντες, ἂν ἀγάλματος λάβωνται ἢ ναοῦ, θαῤῥοῦσιν. De obaeratis idem de vitandis usuris p. 828. Ἡ μὲν γὰρ Ἄρτεμις ἡ ἐν Ἐφέσῳ τοῖς χρεώσταις, ὅταν καταφύγωσιν εἰς τὸ ἱερὸν αὐτῆς, ἀσυλίαν παρέχει καὶ ἄδειαν ἀπὸ τῶν δανείων. Et Sallustius eleganter de Pompeio, Ep. ad Caesarem 1, 2. *Eoque per omne tempus belli, quasi sacro atque inspoliato fano, debitores usi.* Adde, quae de asylis Pollux c. 1. Εἰ δὲ καὶ ἄσυλόν τι εἴη, τοῦτο

bantur. Nec ullum satis validum imperium erat coërcendis seditionibus populi, flagitia hominum, ut caerimonias deum, protegentis. Igitur placitum, ut mitterent civitates iura atque legatos. Et quaedam, quod falso usurpaverant, sponte omisere: multae vetustis superstitionibus aut meritis in populum romanum fidebant. Magnaque eius diei species fuit, quo senatus maiorum beneficia, sociorum pacta, regum etiam, qui ante vim romanam valuerant, decreta, ipsorumque numinum religiones introspexit, libero, ut quondam, quid firmaret, mutaretve.

61. Primi omnium Ephesii adiere, memorantes,

καὶ πρεσβύτερον λέγε, καὶ φύξιμον, καὶ ἱεροὺς ὅρους, ἐφ' ὅσον τοῖς οἰκέταις ἀσφάλεια. Lips. Cf. et supra c. 36.

Iura. Id est tabulas, literas, monumenta, quibus iura niterentur, inspicienda senatui, ut iudicaret, utrum ios asyli esset, nec ne. Ern.

Primi omnium Ephesii. Quibus Diana culta celebri illo templo. Statuam eius describit Minucius Felix c. 21. *Diana interim est alte succincta venatrix: et Ephesia mammis multis et verubus exstructa.* Ubi repono. *uberibus exstructa.* De toto hoc Asylo eleganter Strabo 14. p. 641. Ἄσυλον δὲ μένει τὸ ἱερὸν καὶ νῦν καὶ πρότερον· τῆς δὲ ἀσυλίας τοὺς ὅρους ἀλλαγῆναι συνέβη πολλάκις. Ἀλεξάνδρου μὲν ἐπὶ στάδιον ἐκτείναντος, Μιθριδάτου δὲ τόξευμα ἀφέντος ἀπὸ τῆς γωνίας τοῦ κεράμου, καὶ δόξαντα ὑπερβαλέσθαι μικρὰ τὸ στάδιον. Ἀντωνίου δὲ πλησιάσαντος τούτῳ, καὶ συμπεριλαβόντος τῇ ἀσυλίᾳ μέρος τι τῆς πόλεως. Ἐφάνη δὲ τοῦτο βλαβερὸν, καὶ ἐπὶ τοῖς κακούργοις ποιοῦν τὴν πόλιν· ὥστ' ἠκύρωσεν ὁ Σεβαστὸς Καῖσαρ. Coi descriptioni, caussa non est, ut aliunde quippiam addam. Lips. In loco Minucii Felicis perperam haerent viri docti, cum Lipsio pro *verubus* legentes *uberibus*, vel cum aliis *tuberibus.* Frustra quoque Wowerus transponi verba iubet, quasi *verubus exstructa* non ad Ephesiam pertineat. Vindicias loci egit, et Minucium ab inepta tautologia liberavit Holstenius in Ep. ad Card. Barberinum de fulcris s. verubus Dianae Ephesiae. fol. Rom. 1688. ubi ex numis potiss. ostendit, ferreis fulcimentis statuam deae sustentari solitam. Simile quid de Dioscurorum signis refert Prudentius contra Symm. 1, 319. ubi intrusere quoque scioli *solo* pro *veru.* Numus Otaciliae ap. Vaillant praefert epigraphen: ARTEMIC. EΦECIA ACYΛOC. Strabonis δὲ πλησιάσαντος nihil esse, Xylander bene vidit: quid, si legas: Ἀντωνίου διπλασιάσαντος τοῦτο. Istam Antonii indulgentiam Ephesius celebrat numos, iugatis triumvirorum capitibus insignis, quem ex Vaillantio exhibet Chisbull. p. 150.

« non, ut vulgus crederet, Dianam atque Apollinem Delo genitos: esse apud se Cenchrium amnem, lucum Ortygiam, ubi Latonam, partu gravidam, et oleae, quae tum etiam maneat, adnisam, edidisse ea numina: deorumque monitu sacratum nemus. Atque ipsum illic Apollinem, post interfectos Cyclopas, Iovis iram vitavisse. Mox Liberum patrem, bello victorem, supplicibus Amazonum, quae aram insederant, ignovisse. Auctam hinc, concessu Herculis, cum Lydia potiretur, caerimoniam templo: neque Persarum ditione deminutum ius. Post Macedonas, dein nos servavisse. »

Dianam atq. Apoll. etc. Mirifice haec illustrant numi ephesini, in quibus Apollo et Diana, item Cenchrius fluvius, Amazones duae Ephesia et Smyrnaea iungentes dexteras, porro templa quatuor, Dianae, Apollinis, Liberi, Herculis. V. Eckhel. vol. 2. p. 512. sq.

Locum Ortygiam. Scribendum, *Lucum.* Strabo l. c. p. 639. Ἐν δὲ τῇ αὐτῇ παραλίᾳ μικρὸν ὑπὲρ τῆς θαλάττης ἐστὶ καὶ ἡ Ὀρτυγία, διαπρεπὲς ἄλσος παντοδαπῆς ὕλης, κυπαρίττου δὲ τῆς πλείστης. Διαῤῥεῖ δὲ ὁ Κέγχριος ποταμός, οὗ φασι νίψασθαι τὴν Λητὼ μετὰ τὰς ὠδῖνας. Ἐνταῦθα γὰρ μυθεύουσι τὴν λοχείαν καὶ τὴν τροφὸν τὴν Ὀρτυγίαν, καὶ τὸ ἄδυτον, ἐν ᾧ ἡ λοχεία, καὶ τὴν πλησίον ἐλαίαν, ᾗ πρῶτον ἐπαναπαύσασθαί φασι τὴν θεὸν ἀπολυθεῖσαν τῶν ὠδίνων. Quae sola satis illustrant hunc totum graecanicae fabulae locum. Vide tamen, si lubet, Epigramm. graecum l. 4. εἰς ναούς, ubi Ephesum vocat Dianae τὰν τροφόν. Lips. *Lucum* recepit Pichena, idque nos cum Gronoviis et Ryckio secuti sumus. Probat et Torrentius ad Sueton. Tib. 1. *Locus* et *lucus* etiam in aliis libris confunduntur. Ap. Livium 1, 8. pro: *inter duos lucos*, cod. Lips. habet *inter duos locos* etc. Pichena insuper volebat addi *et*, item mox *ibi* pro *ubi*: quod non necessarium puto. Ern. *Lucum* primus dederat Victorius in Var. Lect. 34, 9. Sic et Paschalius in margine.

Oleae quae tum. Paullo aliter Strabo, ut vidisti: qui vult post partum demum innisam oleae quietis caussa. Lips. Callim. H. in Del. 209. palmam pro olea laudat. Ceterum parturientem ei acclinatam tradit. V. ibi Spanhemius. De *tum etiam* supra dictum. Ern.

Adnisam. Est, se reclinantem, quod illustrat Heinsius ad Virgil. Aen. 4, 690: non parientem, ut capit Vossius de Analog. 3, 31. notatus ab Heinsio l. c. Ern.

Supplicibus Amazonum. Aliquid ea de re Pausanias 4, 31. ubi de templo Dianae Ephesiae. Lips. Verbum porro *insidere* proprium de hac re. Gr. καθίζεσθαι ἐπὶ τῆς ἑστίας ap. Palaephatum 41. sive καθίζεσθαι simpliciter Demosth. de Coron 31. Thucyd. 3, 28. ἐπὶ τοὺς βωμοὺς καθίζουσι. Ern.

62. Proximi Magnetes L. Scipionis et L. Sullae constitutis nitebantur: quorum ille Antiocho, hic Mithridate pulsis, fidem atque virtutem Magnetum decoravere, uti « Dianae Leucophrynae perfugium in-

16. *Proximo Magnetes.* Scribunt, *proximi*, ut respexerit noster ad superiora ille, *primi omnium Ephesii.* Ceterum castigandum *e proximo.* Absorpserat eam literam ultima vocabuli proxime praecedentis Hist. 2, 64., *Et Triariae licentiam molestum e proximo exemplum onerabat.* Seneca Epist. 121, *quia tutela certissima ex proximo est, sibi quisque commissus est.* *Vicinus e proximo* Plautus. Hoc autem vult, cum Ephesii prae vetustate fabulosa ac dubia crepurent omnia, Magnetas certiore et e proximo, hoc est, quae avorum memoria sibi contigissent, protulisse in medium: contra paullo post, *Altius Hierocaesarienses exposuere.* C. 63, *Ceteros obscuris ob vetustatem initiis niti* etc. *Propiora Sardianos, Alexandri victoris id donum.* Possis et *e proximo* capere, pro proximis. Lib 6, 35., *e propiori* restituimus. Contra e *longinquo* Frontinus 2, 2., *ut sagittas, quibus ex longinquo usus est, eluderet.*

Proximo Magnetes etc. Freinsh. aliique volunt *proximi*. Sic mox: *Aphrodisienses posthac*: ut saue videatur verbum ordinis hic desiderari. cf. 2, 47. Sed Heinsius malebat, e *proximo*: h. e. repetitis iuribus non e longinquo, ut Ephesii fecerant, sed e proximo. Sic c. 63. *propiora Sardianos* etc. cui contrarium, quod mox est: *altius Hierocaesarienses exposuere.* Lector eligat. Ern. Non dubitavi reponere *proximi.*

Decoravere. Freinsh. malebat: *decoraverint*, vel *decoravissent*. Frustra. Sic paullo ante c. 61, *Liberum patrem supplicibus Amazonum, quae aram insederant, ignovisse*; et sic centies noster, ut iam alibi notavimus. Interdum tamen illo modo legitimo utitur; ut c. 63. *nam Smyrnaeos etc.* itaque libri audiendi. Ern.

Dianae Leucophryenae. Scribe, *Leucophrynae.* Eius Deae templum in Magnetibus descripsit Strabo l. 14. p. 647. Caussam cognominis ad feminam aliquam, quae ibi condita, referre ex Arnobio possis l. 6. *In Didymaeo Milesio Cleochum dicit habuisse suprema Leandrus: funeris Leucophrynae monumentum in fano apud Magnesiam Dianae esse Myndius profitetur ac memorat Zeno.* Et Clemente in Protrept. c. 3. p. 29. Ἐνταῦθα τῆς Λευκοφρύνης τὸ μνημεῖον, οὐκ ἄξιον παρελθεῖν, ἑπομένους Ζήνωνι τῷ Μυνδίῳ, ἣ ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Μαγνησίᾳ κεκήδευται. Vel ad Tenedon insulam, quae olim appellata Leucophrys, ubi Dianae sanctissimum templum. Xenophon Rerum Graecarum 3, 14. Τὸ δ' Ἑλληνικὸν στράτευμα ἐς Λεύκοφρυν ἀπῆλθε, ἔνθα ἦν Ἀρτέμιδος ἱερὸν μάλα ἅγιον, καὶ λίμνη, eiusque exemplo et cognomine fortasse aedificatum in Magnetibus istud: Pausan. 1, 26. *Magnetes, quibus ex regis liberalitate imperavit Themistocles, Leucophrynen Dianam colunt.* At Appianus Ἐμφυλ. 5, 9. Etiam alterum eius Deae fanum locat Mileti, cognomento pari. Τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς Ἀρσινόην, inquit, ἱκετεύουσαν ἐν Μιλήτῳ τῆς Λευκοφρύνης Ἀρτέμιδος, πέμψας ὁ Ἀντώνιος ἀνεῖλε. Et

violabile foret.» Aphrodisienses posthac et Stratonicenses dictatoris Caesaris, ob vetusta in parteis merita, et recens D. Augusti decretum adtulere. Laudati, «quod Parthorum irruptionem, nihil mutata in populum romanum constantia, pertulissent.» Sed Aphrodisiensium

Pausaniae eram Athenis, cui e Themistoclis filiis dicata statue. Lips. *Leucophryene* quoque vitiose legebetur ap. Strabonem. Numus autonomus extat ΜΑΓΝΗΤΩΝ. ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ. ΛΕΥΚΟΦΡ . . . et Hadriani ΛΕΥΚΟΦΡΥΣ ΜΑΓΝΗΤΩΝ. exhibet Dianam πολύμαστον stantem, adminiculis fultam, victoriis hinc et inde circa caput volitantibus. V. Eckhel. l. c. p. 525. sq.

Post hac. Acidalios *post hos*, Heinsius *post haec*, vel *post has*, sc. civitates. Noster 6, 7. *Q. Servaeus posthac et Minucius Thermus inducti*; ubi pariter Acidalius tentat *post haec*, et Lipsius 12, 62. Permulta ad hanc rationem loca tentare liceret, ut ap. Sueton. Domit. 13. etc. Ern.

Recens D. Augusti decretum. Caesaris decretum non extat: sed hoc ipso saeculo ex oriente allatum est decretum senatus rom. quo confirmantur concessa Aphrodisiensibus a Caesare dictatore et triumviris, quod hoc ipsum esse videtur Chishullo, de quo hic sermo. Id edidit ille in Antiquit. Asiat. t. 1. p. 152: cum epistola Antonii triumviri, eodem pertinente. Idem p. 155, edidit antiquissimum Stratonicensium decretum, pertinens ad cultum Iovis et Hecates, in quo mentio iuris asyli e decreto Romanorum, his verbis: Τὴν πόλιν ἄνωθεν τῇ τῶν προεστώτων αὐτῆς μεγίστων Θεῶν (προνοίᾳ Χρυσαορέως Διὸς καὶ Ἑκά)της, ἐκ πολλῶν καὶ μεγάλων καὶ συνεχῶν κινδύνων σεσῶσθαι, ὧν καὶ τὰ ἱερὰ ἄσυλα, καὶ ἱκέται, καὶ ἱερὰ σύγκλητος, δόγματι Σε(βαστοῦ Καίσαρος καὶ) τῆς τῶν κυρίων Ῥωμαίων αἰωνίου ἀρχῆς, ἐποιήσαντο προφανεῖς ἐναργείας. Quae uncis inclusa sunt, supplevit de coniectura Chishullus. Ern.

Laudati quod Parthorum. Parthorum irruptionem intelligit: quae duce Labieno; de qua et de hac ipsa Stratonicea Dio 48, 26. Ὁ δὲ δὴ Λαβιῆνος ἐν τούτῳ τήν τε Κιλικίαν κατέσχε, καὶ τῆς Ἀσίας τὰς ἠπειρώτιδας πόλεις προσεποιήσατο, πλὴν Στρατονικείας· τὰ μὲν πλεῖστα ἄνευ πολέμου, Μύλασα δὲ καὶ Ἀλάβανδα διὰ κινδύνων ἑλών. Lips. Recte Acidalios, immo Lipsius *laudantis*. Gron. Sc. Augusti. Sed in hac emendatione comma esse debet post *adtulere*, ut Acidalius voluit. Ern.

Sed Aphrodisiensium civitas. Muretus *sed* delet. Acidalius: *pertulissent: seque Aphr. c. Veneris; St. Io. et Triviae religione tuebantur.* Perperam. *Tuebantur religionem*, ut supra, *flagitia hominum ut caerimonias Deum protegentis.* Gron. Urbs Cariae intelligitur. Veneris cultum ipsum urbis nomen prodit. Conspirant numi. V. Eckhel. p. 576. — *Religione nitebantur*, ut c. 63. et 4, 55. coni. Wopkens.

civitas Veneris, Stratonicensium Iovis et Triviae religionem tuebantur. Altius Hierocaesarienses exposuere, « Persicam apud se Dianam, delubrum, rege Cyro, dicatum: » et memorabantur « Perpernae, Isaurici, » multaque alia imperatorum nomina, qui non modo templo, sed duobus millibus passuum eandem sanctitatem tribuerant. Exin Cyprii tribus delubris, quorum vetustissimum Paphiae Veneri auctor Aerias, post filius

17. *Et Triviae religionem tuebantur* Si quid video, *religione se tuebantur*. Vidit ex parte Acidalius. Tum paullo ante opinor *post haec*, non *hac*, vel *post has*, ut civitates subintelligas. Ann. 1, 39., *Illic aquilam amplexus religione sese tutabatur*. Notum illud Lucani 1, 127., *Magno se iudice quisque tuetur*.

Stratonicensium. Stratonicea Cariae urbs est, et templa duo in suburbano agro habet, *Iovis Chrysaoris*, et *Hecates* sive *Triviae in Lagiuis*. Strabonem vide 14. p. 660. Notat et Pausanias 5, 21. *quod olim ea urbs et regio Chrysaoris dicta fuerit*, nimirum ab hoc templo. Lips. Iovis Chrysaoris cultum onmus Pellerini in Mel. 1, p. 9. prae se fert. Triviae honorem in aliis ara ignita inter duas taedas ardentes indicat. V. Eckhel p. 590. Ab Hecates cultu Stratoniceam Hecatesiam quoque vocatam, Stephanus testatur.

Hierocaesarienses. Oppidum est in Lydia. Lips.

Persicam Dianam. Atque ipsi Lydi illi *Persici* cognomen habent, velut inde oriundi. Pausanias notat 5, 27. *Sunt*, inquit, *Lydis*, *qui Persici cognominantur*, *templa in Hierocaesarea oppido*, *et Hypaepis*. *In utroque templo aedicula sive cella est cum aris*: *super his cinis*; *eoque ingressus sacerdos sive magus* (ad magicam enim Pausanias hoc miraculum refert) *tiara caput velatus*, *foco arida ligna imponit*: *et deum nescio quem barbarico sermone* (Persico, opinor) *invocans*, *ubi desiit*, *statim e lignis sponte purissima flamma emicat et adsurgit*. Id se vidisse Pausanias testatur: et non dubie hinc templo religio, et ius mox asyli. Lips. Succurrit et hic nummus, in quo hinc caput Dianae, adscripto ΠΕΡCΙΚΗ, illinc ara ignita, miraculi index. V. Eckhel doctr. NN. vet. vol. 3. p. 103. et Spanh. ad Callim. in Dianam v. 37.

Rege Cyro dicatum. Freinsh. corrigit: *regi Cyro*, quod probat Ryckius. Sed potuit indicare voluisse, structum antiquissimis temporibus, regnante Cyro, qui Lydos vicit, et colonos eo misit. Parum interest. Ern. — *A rege Cyro* vel *rege Cyro*, i. e. tempore et cura regis Cyri. Wopk.

Paphiae Veneri. Templum eius in numo Drusi a Cypriis cuso, ap. Vaill. in NN. Col. Plura v. ad H. 2, 3.

eius, Amathus, Veneri Amathusiae, et Iovi Salaminio Teucer, Telamonis patris ira profugus, posuissent.

63. Auditae aliarum quoque civitatum legationes. Quorum copia fessi patres, et quia studiis certabatur, consulibus permisere, « ut perspecto iure, et si qua iniquitas involveretur, rem integram rursum ad senatum referrent. » Consules super eas civitates, quas memoravi, « apud Pergamum Aesculapii compertum asylum, » retulerunt; « ceteros obscuris ob vetustatem initiis niti. Nam Smyrnaeos oraculum Apollinis, cuius imperio Stratonicidi Veneri templum dicaverint; Tenios eiusdem carmen referre, quo sacrare Neptuni effigiem aedemque iussi sint. Propiora Sardianos: Alexandri victoris id donum: neque minus Milesios Dario rege niti. Sed cultus Numinum utrisque, Dianam aut Apollinem

Veneri Amathusiae. De ea v. Holstenium ad Steph. de Urb. p. 29. Ern.

Iovi Salaminio. Cur in nummis Cypriorum Salaminium Iovem agnoscere dubitet Eckhel l. c. vol. 3, p. 88. non video. Locus hic noster rei favet.

Quorum. Int. negotiorum, vel legatorum. Alioqui foret pronum corrigere *quarum*. Ern.

Aesculapii comp. as. De templo Aesculapii Pergameno v. Eckhel vol. 2, p. 68.

Nam Smyrnaeos. V. ad 4, 56. Ern.

Stratonicidi Veneri. In decreto Smyrnaeorum in Marmor. Oxon. p. 6. Seleucus Callinicus dicitur declarasse τὸ ἱερὸν τῆς Στρατονικίδος Ἀφροδίτης ἄσυλον εἶναι. Quem locum huic Taciti illustrando prodesse bene monet Spanhem. Diss. 9. 5. V. et Wesseling. Probab. 333. Ern. Eandem cum Urania Venere putat esse Stratonicidem Patinus in Comm. in Mon. Ulpiae Marcellinae ap. Polen. in Thes. t. 2, p. 1124. Ita dictam in honorem Stratonicea, aviae Seleuci II Callin. qui id asylum sanciverit, Broterius coniectat.

Tenios eiusdem carmen. Insulae Teni, quae inter Cycladas, cultores. De hac re, Strabo l. 10. p. 487. *Tenus insula oppidum habet non magnum, sed extra illud in luco Neptuni templum, dignum sane, quod spectetur*: et de magno ibi conventu addit. Lips. *Carmen* est oraculum, ut saepe apud alios. Ern. In NN. quoque Teniorum Neptunus vel eius attributa.

Dario rege uti. Scribo, *niti.* Lips. Recepit Pichena cum sequentibus editoribus. Ern.

Dianam aut Apollinem. Sardiani Dianam cognomento Coloenen, cuius templum μεγίστην ἁγιστείαν ἔχει, ait Strabo l. 13. p. 626. Milesii Apol-

venerandi. Petere et Cretenses simulacro D. Augusti.» Factaque senatus consulta, quis, multo cum honore, modus tamen praescribebatur, iussique «ipsis in templis figere aera, sacrandam ad memoriam, neu specie religionis in ambitionem delaberentur.»

64. Sub idem tempus Iuliae Augustae valetudo atrox necessitudinem principi fecit festinati in urbem reditus: sincera adhuc inter matrem filiumque concordia, sive occultis odiis. Neque enim multo ante, cum, haud procul theatro Marcelli, effigiem D. Augusto Iulia dicaret, Tiberii nomen suo postscripserat; idque ille

linem venerabantur, cognomento Didymaeum. De quo idem Strabo l. 14. p. 634. et Suet. Calig. cap. 21. Lips. Ceterum et hic *venerandi* pro infinitivo: utrisque esse cultus numinum hos, ut D. et A. maxime venerarentur ac colerent. Ern. ΔΙΔΥΜΕΥΣ ΜΙΛΗΣΙΩΝ in NN. Caligulae et Claudii spectatur. V. Eckhel. vol. 2, p. 531. Coloene Diana non occurrit.

Petere. Sic Bernegg. recte. In Lipsianis legebatur *petiere.* Paschalius *petere* in textu habet.

Modus tamen praescribebatur. Non satis considerate ergo elapsum hoc Tranquillo Tib. 37. *Abolevit et ius moremque asylorum, quae usquam erant.* Dumtaxat moderatos est et temperavit. Lips. At vide, quae ad illum locum diximus in Excursu, probata nuper Oudendorpio ad Suet. Ern.

Facere aras. Curtius Pichena in scripto esse ait, *ficre aera*: atque ita *figere*, pulcherrime emendat. Voluit nempe senatus in aere sculpi et proponi haec decreta, et has suas modificationes. Lips.

Marcelli effigiem D. Augusto. Nota morem, haud etiam notum, statuas effigiesque dedicandi certis diis: cuius vestigium in hoc lapide vetusto (ap. Grut. p. 227, 3.) P. VEIDIVS. P. F. POLLIO. CAESAREVM. IMP. CAESARI. AVG. ET. COLONIAI. BENEVENTANAI. Pollio enim ibi non aliud quam effigiem Caesaris imp. dedicat consecratque Augusto et coloniae suae. Et clarius in Strabone 14. p. 657. Ἦν δὲ καὶ ἡ Ἀναδυομένη Ἀφροδίτη, ἣ νῦν ἀνάκειται τῷ Θεῷ Καίσαρι ἐν Ῥώμῃ τοῦ Σεβαστοῦ ἀναθέντος τῷ πατρὶ τὴν ἀρχηγέτιν τοῦ γένους αὐτοῦ. Etiam Dionysius Antiq. 2, 54. scribit, *Romulum ex manubiis Vulcano dedicasse quadrigas aureas, simulque suam effigiem.* Hunc morem in Graecia quoque fuisse, Diogenes mihi praeit in vita Platonis 3, 20. ubi ait, Mithridatem quondam Platonis statuam in Academia dedicasse, cum inscriptione ista: Μιθριδάτης ὁ Ῥοδοβάτου Πέρσης Μούσαις εἰκόνα ἀνέθετο Πλάτωνος, ἣν Σιλανίων ἐποίησε. Lips. Sed bene vidit Freinsh. post *Marcelli* interpungendum esse. Ern.

credebatur, ut inferius maiestate principis, gravi et dissimulata offensione abdidisse. Sed tum « supplicia diis, ludique magni » ab senatu decernuntur, « quos pontifices et augures et quindecimviri, septemviris simul et sodalibus augustalibus, ederent. » Censuerat L. Apronius, « ut feciales quoque iis ludis praesiderent. » Contradixit Caesar, distincto sacerdotiorum iure, et repetitis exemplis: « neque enim unquam fecialibus hoc maiestatis fuisse. Ideo augustales adiectos, quia proprium eius domus sacerdotium essset, pro qua vota persolverentur. »

Gravi.... abdidisse. Quoties ad h. l. venio, sollicitor ad credendum, Tacitum scripsisse: *accepisse*. Nam, praeterquam quod contextus et forma orationis hoc verbum desiderat: id ipsum, quod exprimitur verbo *abdidisse*, iam est in *dissimulata*: ne quis eredat vim orationis imminui. Ern. Cave, mutes. *Τὸ abdidisse* vim habet non modo occultandi, sed alta mente reponendi.

Supplicia. Sallustianum verbum pro supplicationibus, Catil. 9. et alibi. Ern. Sed sic iam Plautus, Livius, alii.

Ludique magni. Ludi magni, iidem cum Romanis. Quia autem ludi plerique sacri diis, et instituti ad eos placandos, visum est, ut cura eorum editioque sacerdotibus esset. Non omnibus tamen: sed collegiis sacerdotum quatuor, quae ista: Pontifices, Augures, Septemviri epulones, Quindecimviri. Dio 53, 1. de ludis actiacis Agrippae: *Καὶ αὕτη μὲν* (scilicet ἡ πανήγυρις ἡ ἐπὶ τῇ νίκῃ τῇ πρὸς τῷ Ἀκτίῳ) *διὰ πέντε ἀεὶ ἐτῶν, μέχρι οὗ ἐγίγνετο, ταῖς τέσσαρσιν ἱερωσύναις ἐκ περιτροπῆς μέλουσα· λέγω δὲ τοὺς ποντίφικας, καὶ τοὺς οἰωνιστάς, τούς τε ἑπτὰ καὶ τοὺς πεντεκαίδεκα ἄνδρας καλουμένους.* Idem 58, 12. de iis, quae decreta post mortem Seiani. *Ἐψηφίσαντο δὲ ἑορτὴν διά τε τῶν ἀρχόντων καὶ διὰ τῶν ἱερέων ἁπάντων (ὃ μὴ πώποτε ἐγεγόνει) ἀχθῆναι, καὶ τὴν ἡμέραν, ἐν ᾗ ἐτελεύτησε, καὶ ἵππων ἀγῶσι καὶ θηρίων σφαγαῖς ἐτησίοις, διά τε τῶν ἐς τὰς τέσσαρας ἱερωσύνας τελούντων καὶ διὰ τῶν τοῦ Αὐγούστου θιασωτῶν ἀγάλλεσθαι (ἀγάλλεσθαι) ὃ οὐδέποτε ἐπεποίητο.* Quibus verbis interpretis errorem esse scio: qui vertit, *per quatuor collegia pontificum*; imperite, cum debuisset *sacerdotum*. Pontificum sane collegium unum est. Quod dicit autem Dio, non antea pronuntiatos ludos curatosque per quatuor collegia et Augustales: id si sensit, errat, et refellit hominem clare hic, qui in manu, Taciti locus. Ceterum ad curationem sacerdotalem pertinet Cornelii et illa locus 11, 11. *Iisque ludis intentius adfui, sacerdotio quindecimvirali praeditus, ac tum praetor; quod non iactantia refero, sed quia collegio Quindecimvirum antiquitus ea cura.* Lips.

65. Exsequi sententias haud institui, nisi insignes, per honestum, aut notabili dedecore: quod praecipuum munus annalium reor, ne virtutes sileantur, utque pravis dictis factisque ex posteritate et infamia metus sit. Ceterum tempora illa adeo infecta, et adulatione sordida fuere, ut non modo primores civitatis, quibus claritudo sua obsequiis protegenda erat, sed omnes consulares, magna pars eorum, qui praetura functi, multique etiam pedarii senatores certatim exsurgerent, foedaque et nimia censerent. Memoriae proditur, Tiberium, quotiens curia egrederetur, graecis verbis in hunc modum eloqui solitum, « o homines ad servitutem paratos! » scilicet, etiam illum, qui libertatem publicam nollet, tam proiectae servientium patientiae taedebat.

66. Paullatim dehinc, ab indecoris ad infesta transgrediebantur. C. Silanum, proconsulem Asiae, repetundarum a sociis postulatum, Mamercus Scaurus e consularibus, Iunius Otho praetor, Brutidius Niger aedilis, simul corripiunt, objectantque « violatum Augusti numen, spretam Tiberii maiestatem: » Mamercus, antiqua exempla iaciens, « L. Cottam a Scipione

Pravis dictis factisque. Vide supra ad c. 40. Ern.

Ex posteritate et infamia. Id est infamia apud posteros. *Posteritas* pro memoria. H. 2, 53. Wopk.

Claritudo s. o. protegenda. Qui metu periculi e claritudine sua imminentis (etenim clarissimos quosque Tiberius, quia metuebat, oderat, ut pluribus locis tradit noster) cogebantur se demittere, et humiliter obsequendo vitare periculum. Ern.

C. Silanum. Ryckius non dubitat esse eum, qui cons. a. 763. cum P. Dolabella fuit; quod secus videbatur Ruperto, qui consulem fuisse dubitabat ex eo, quod. c. 69. tantum senatorii ordinis mentio. Id argumentum si valet, nec praetorium fuisse dicemus. Loquitur ibi in senatu: vult misericordiam commovere ex eo, quod sui ordinis fuerit. In quo parum referebat, utrum consularis, an praetorius, pedariusve esset. Ern.

Iaciens. Int. instituti sui, accusationis susceptae defendendae caussa. Ern.

L. Cottam. Cicero Div. in Ver-

Africano, Ser. Galbam a Catone censorio, P. Rutilium a M. Scauro accusatos. » Videlicet Scipio et Cato talia ulciscebantur, aut ille Scaurus, quem proavum suum, opprobrium maiorum Mamercus infami opera dehonestabat. Iunio Othoni, literarium ludum exercere, vetus ars fuit: mox Seiani potentia senator, obscura initia impudentibus ausis propellebat. Brutidium ar-

18. *Obscura initia impudentibus ausis propellebat.* Magnus coniecturarum acervus huic loco datur ab hominibus eruditis: non inconcinne illi qui *propolabat* legunt, sed eo verbo Tacitus alibi non est usus, et Tornebus in Advers. non satis latinum censet. Casaubonus invenit in MSS. ad Suetonium. (Vide et Burm. ad Calig. 31.) Contra *velare dedecus natalium*, Ann. 11, 21; et Sueton. Aug. 43, *clarae stirpis originem sic innotescere.* Nic. Faber ad 3, p. 110 controv. Senecae legit, *propolluebat*, vel potius *perpolluebat.* Omnino scribendum *praepollebat*, quod alibi *praecellere* dixit. Ita opinor Ann. 2, 43., *Agrippina Germanici coniux fecunditate ac fama Liviam uxorem Drusi praecellebat.* Hoc vult, plus auctoritatis in senatu consecutum ausis impudentibus, quam obscuris eius natalibus debebatur. Ann 4, 21., *Cassius Severus, sordidae originis, maleficae vitae, sed orandi validus.* 6, 2., *Togonius Gallus, dum ignobilitatem suam magnis nominibus inserit, per deridiculum auditus.* Accusativum casum saepe Tacitus similibus verbis dat: ut *praeminere malos* 15, 34 ubi vide omnino Pichenam. 12, 12., *ea tempestate Cassius ceteros praeminebat peritia legum*, quem locum temere Lipsius immutavit. Et c. 33, ut *ceteros imperatores praeminerat.* *Praesidere* cum quarto casu noster nonnunquam. Vide Pichen. ad 12, 14. *Praefestinans Thermaeum sinum.* 5, 10. *Campaniam praelegebat.* 6, 1. pro legebat oram Campaniae. *Praestare* passim historici. *Campo, qui castra praeiacet*, 12, 36. Ex MSS. *praepollere* absolute, 2, 43., *quibus additis praepollebat.*

rem 21. ibique Asconius: et Valerius 8, 1. Lips.

Ser. Galbam. De Galba ibidem Cicero c. 20. et Valerius: de Rutilio Livius Epit. 70. Cicero in Bruto 30. et Oratore, 2, 69. Orosius 5, 17. Lips.

Opprobrium maiorum. Sallustianum est. Lips.

Iunio Othoni. Declamator fuit eo aevo notus. Seneca pater et ipsum et genus eius dicendi describit, non sine nota Controv. 9. Ait, illum usum tecto genere dicendi ac suspicioso, ubi minime opus, et cum aperte liceret agere. *Bene*, inquit, *de hoc vitio illius Scaurus aiebat, illum acta in aurem tegere.* Acumen ioci reddo, scriboque *legere.* Acta publica sunt, nec aliud tam vulgo promptum notumque; adeo ut proverbii loco Seneca filius alibi dixerit, *Beneficia in acta non mitto*, id est, non publico, non divulgo. Quid autem magis ridiculum, quam acta publica alicui recitare in aurem? Subtilis ergo in id vitium hominis iocus: quem belle aemulatus est Martialis 1, 90. *Garris in aurem semper omnibus Cinna, Garris et illud, teste quod licet turba.... Adeone penitus sedit hic tibi morbus, Ut saepe in aurem Cinna Caesarem laudes?* Nec enim dubito, quin oculos habuerit ad breve illud Scauri acutumque dictum. Lips. Scripsit Colorum libros, Seneca auctore l. c. Quid sit *color* v. Quintil. 4, 2, 88. Adde Iuvenal. 6, 280.

Propolluebat. Nic. Faber *perpol-*

tibus honestis copiosum, et, si rectum iter pergeret, ad clarissima quaeque iturum, festinatio exstimulabat, dum aequalis, dein superiores, postremo suasmet ipse spes anteire parat: quod multos, etiam bonos, pessum dedit, qui, spretis; quae tarda cum securitate, praematura, vel cum exitio, properant.

67. Auxere numerum accusatorum Gellius Poplicola et M. Paconius: ille quaestor Silani, hic legatus. Nec dubium habebatur, saevitiae captarumque pecuniarum teneri reum: sed multa adgerebantur etiam insontibus periculosa; cum, super tot senatores adversos, facundissimis totius Asiae, eoque ad accusandum delectis, responderet solus, et orandi nescius, proprio in metu, qui exercitam quoque eloquentiam debilitat: non temperante Tiberio, quin premeret voce, vultu, eo quod

luebat. Groslotius noster *propollebat*: bono pariter et prompto sensu. Lips. Pichena *Praetor polluebat*, idque tanquam certissimum recepit in textum. Acidalius *protollebat*: alii *propalabat*: vel *porro polluebat*, quod in paraphrasi sequitur Freinsh. Heinsius *praepollebat*, quod non patiuntur obscura initia. Iac. Gronovius *provolvebat*. I. F. Gronovius recepit *propellebat*, servavitque Ryckius. Idque ceteris certe coniecturis melius puto. Probat etiam Burm. ad Suet. Calig. 30. Vulgatum defendi posset e 6, 25. ubi *provixisse* pro *porro vixisse*. Ern. Hiller. Recens. 6. coniicit *protegebat*, ex gemello Velleii loco 2, 100. *Singularem nequitiam supercilio truci protegens*. Obstat, quod vox nimium a vulgata lectione aberrat. Eo sensu *obtegere* habet Cic. in Vatin. 5. —* Cf. et Vell. 2, 76.

Brutidium artibus honestis. Vera laus. Non solum enim inter oratores rhetoresque locum habuit, recensente Seneca non semel: sed etiam historiam scripsit, ut ex fragmentis apparet, cum laude. Pete ea a Seneca patre, in Suasoria de morte Ciceronis. Puto eumdem esse, quem signavit Iuvenalis 10, 82.... *pallidulus mi Brutidius meus ad Martis fuit obvius aram.* Lips.

Iter pergeret. Sic et 15, 27. H. 3, 69. Cf. Burm. ad Val. Flaccum 4, 690.

Anteire parat. Ita scite emendavit Rhenanus ad 13, 30. prius legebatur *antereparat*.

M. Paconius. Quem postille reum maiestatis Tiberius interfecit, admonitu scurrae cuiusdam. Suet. Tib. 61. Lips.

Voce, vultu, eo quod. Lipsius *et quod.* Acidalius *premeret voce, vultu:*

ipse creberrime interrogabat: neque refellere, aut eludere dabatur: ac saepe etiam confitendum erat, ne frustra quaesivisset. Servos quoque Silani, ut tormentis interrogarentur, actor publicus mancipio acceperat: et, ne quis necessariorum iuvaret periclitantem, maiestatis crimina subdebantur, vinclum et necessitas silendi. Igitur, petito paucorum dierum interiectu, defensionem sui deseruit, ausis ad Caesarem codicillis, quibus invidiam et preces miscuerat.

68. Tiberius, quae in Silanum parabat, quo excusatius sub exemplo acciperentur, libellos D. Augusti de Voleso Messalla, eiusdem Asiae proconsule, factumque in eum senatus consultum recitari iubet. Tum L. Pisonem sententiam rogat. Ille, multum de «clemen-

eoque quod ipse creberrime interrogabat. Non arbitror necessariam copulam: nam explicat *voce premere.* Ern.

Neque..... dabatur. Timore, ut opinor, ne refellendo et eludendo augeret iram. Ern.

Interrogarentur. Sic emendavit Paschalius.

Ausis. Faërnus *missis*, nempe quia *ausus* passive nuspiam dicitur. Lenius Ryckius *ausus codicillos. missis* quare in *ausis* mutarent librarii, nulla ratio esse potuit. Idem videbatur Heinsio l. c. et Groslotio (quamquam idem etiam *missis*, *ausis*) idque verum puto. Ern. *Missis* friget. Groslotius non *ausis* sed *orsis* coniectabat. At et verbum ipsum *audere* et eius participia passive sumta occurrunt. Liv. 39, 8. *pleraque per vim audebantur.* ib. c. 55. *ad talia audenda.* Cf. et Nepos 1, 4. Velleius 2, 56. et 80. Ovid. Met. 2, 328. *magnis excidit ausis.* 11, 242. *potiri auso.* Noster 13, 47. *nullius ausi capax.* Quidni ergo potuit hoc participio et adiective uti? Mecum sentit Hillerus. — *Audere codicillos* sensu praegnante est audere mittere, ut plenius 6, 30. Wopk.

Invidiam. Virulentam odii publici concitationem. Sic et 1, 21. 2, 37.

Voleso Messalla. Cuius saevitiae clarum exemplum in Seneca de ira 2, 5, ubi item vocat eum Asiae procónsulem sub Augusto. *Volesus nuper sub D. Augusto proconsul Asiae, cum trecentos una die securi percussisset, incedens inter cadavera vultu superbo, quasi magnificum quiddam conspiciendumque fecisset, graece proclamavit, O rem regiam! Quis haec rex fecisset? non fuit haec ira, sed maius malum et insanabile.* Nec plura super eo mihi comperta. Lips. Lapides vulgo *Volesus*; in fragm. Capitol. *Volusus.*

tia principis» praefatus, «aqua atque igni Silano interdicendum,» censuit, «ipsumque in insulam Gyarum relegandum.» Eadem ceteri, nisi quod Cn. Lentulus, «separanda Silani materna bona (quippe alia parente geniti) reddendaque filio» dixit, adnuente Tiberio. At Cornelius Dolabella, dum adulationem longius sequi-

Materna bona.... alia parente geniti. Certe haec implexa. Pichena ioterpretatur, Silano fuisse matrem et novercam. Materna autem bona intelligi, verae matris, quae separaoda a novercae, ac filin danda, ut aviae paternae. Egn caussae nihil video, cur bona matris non fuerint Silani hic rei: et simul igitur cum paternis, pari iure, confiscanda. Mihi semper aliquid occulti vulneris in hac scriptura visum, et seutentiam affirmare paene audeam, etsi vix scriptoram. Sed haec quoque fortasse fuerit: *quippe tali parente geniti*: vel, *quippe illa parente*, per admirationem. Euimvero Lentulus separari materna bona per honnrem voluit, et respectu illius parentis: quae ex Augusti sanguine scilicet esset. Hoc in Silanis verum est: et Tacitus noster 13, 1. *Silanum abnepotem D. Augusti* facit. et Plinios 7, 11. *D. Augustus neptis suae nepotem genitum vidit, quo excessit anno.* Stemma tamen seriatim hoc texere difficile sit. Quod si io lectione nihil mutas, tum ego interpretari capiar, duas matres Silano huic reo fuisse, veram et novercam. Noverca autem bona maxima ex parte Silano reliquerat, in gratiam mariti; vel obsequiis, ut fit, privigni capta. Nuoc censet Lentulus separanda ea bona, quippe cum *non ea parente genitus esset*: sed adventicia illa, et ex indulgentia data, filio item indulgenda. Haec dixerim, nec mihi firma aot proba, ut praemisi. Scripsit ad me ex Hispaoia vir doctos, in veteri libro se legisse: *quippe alta parente.* quod ad nostrum illum sensum faciat, sed mallem aliud verbi. LIPS. Lipsianae emendationi similis est freinshemiana, *quippe Iulia parente geniti.* Sed illa melior; quod in hac vox *parente* friget: praeterquam, quod merito dubitatur de Iulia, an Silani parens fuerit. 4, 44. *Antonia Octavia genita*, et sic ceoties. Sed tamen 13, 12. *Senecio, liberto Caesaris patre genitus.* et c. 45. *Ollio patre genita.* Duriores nec aeque probabiles sententiae, primum Grotii, qui *Manlia* sive *Mallia*, dein Reinesii Epist. 5n. qui *Cornelia* volebat. Nam et idem vitium est, quod in freinshemiana, et si matris cuiuscumque, si modo nobilis, ista vis est, cur non et in aliis illa ratione utuntur seoatores. Idemque dicendum de Heinsii coniectura: *Aelia*, vel Iulia, ot Seiano hoc daretur. ERN. Ingeniose Hillerus Racem. 4. *Diu* legit, unde in *alia* pronus lapsus. Simile quid v. ad 39. Supponit autem cum Freinsh. Iuliam ipsi matrem fuisse, quae in deus relata.

Cornelius Dolabella. Praeter ceteros adulator: qui supra censuit, ut Tiberios ovans urbem iniret. Cuius mentio in prisco lapide coniunctim

tur, increpitis C. Silani moribus, addidit, «ne quis vita probrosus et opertus infamia, provinciam sortiretur: idque princeps diiudicaret. Nam a legibus delicta puniri: quanto fore mitius in ipsos, melius in socios, provideri, ne peccaretur?»

69. Adversum quae disseruit Caesar: «non quidem sibi ignara, quae de Silano vulgabantur: sed non ex rumore statuendum, multos in provinciis, contra quam spes aut metus de illis fuerit, egisse. Excitari quosdam ad meliora magnitudine rerum; hebescere alios: neque posse principem sua scientia cuncta complecti: neque expedire, ut ambitione aliena trahatur. Ideo leges in facta constitui, quia futura in incerto sint. Sic a maioribus institutum, ut, si anteissent delicta, poenae sequerentur. Ne verterent sapienter reperta et semper placita. Satis onerum principibus, satis etiam potentiae. Minui iura, quotiens gliscat potestas: nec utendum imperio, ubi legibus agi possit.» Quanto rarior apud Tiberium popularitas, tanto laetioribus animis accepta. Atque ille prudens moderandi, si propria ira non impelleretur, addidit, «insulam Gyarum immitem et sine cultu hominum esse: darent Iuniae familiae, et viro quondam ordinis eiusdem, ut Citheram potius concederet. Id sororem quo-

cum hoc C. Silano (ap. Gruter. p. 176.) P. CORNELIVS. P. F. DOLABELLA. C. IVNIVS. C. F. SILANVS. FLAMEN. MARTIAL. COSS. EX. S. C. FACIVNDVM. CVRAVERVNT. IDEM. QVE. PROBAVERVNT. LIPS.

Vulgabantur. Valde inclino eo, ut *vulgarentur* scribendum putem. Sed scio talia etiam aliis locis reperiri. Itaque non ausus sum mutare. Sic 4, 10. his indicativus pro coniunctivo in tali oratione: *inierat; struxerat.* ERN.

Minutura quoties. Ne deliberare quidem quemquam puto, quin coniectura nostra vera sit, *Minui iura, quoties glis. pot.* praeclara et ex usu rerum gnome. LIPS.

Ut Cyth. Ut ex MS. adiecit Pichena.

Cytheram potius. In MS. *Cythonum* (immo Cythenum, Gronovio

que Silani, Torquatam, priscae sanctimoniae virginem, expetere.» In hanc sententiam facta discessio.

70. Post auditi Cyrenenses, et, accusante Anchario Prisco, Caesius Cordus repetundarum damnatur. L. Ennium, equitem romanum, maiestatis postulatum, «quod effigiem principis promiscuum ad usum argenti vertisset,» recipi Caesar inter reos vetuit; palam adspernante Ateio Capitone, quasi per libertatem. «Non enim debere eripi patribus vim statuendi: neque tantum maleficium impune habendum: sane lentus in suo dolore esset; reip. iniurias ne largiretur.» Intellexit haec

auctore). Putes *Cythnum* fuisse, quae insula est iuxta Atticam, sub Euboea, nostro alibi, Ptolemaeo item et Plinio, nominata. LIPS.

Torquatam. Cuius memoriam servat marmor Romae (ap. Grut. p. 310.) IVNIAE. C. SILANI. F. TORQVATAE. VIR. VEST. MAXIMAE. IVVENIO. L. Itemque alterum in hortis Vaticani mihi lectum (ib. p. 25.) IVNONI. IVNIAE. C. SILANI. F. TORQVATAE. SACERDOTI. VESTALI. ANNIS. LXIIII. CAELESTI. PATRONAE. ACTIVS. L. LIPS. Adde Sponii Miscell. er. ant. p. 150. ERN. De Torquata disputantes v. Rupertum et Reioesium Ep. 48 et 50.

In hanc sententiam facta discessio. Quomodo discessio facta? Immo videntur omnes hoc probasse, nec dignum Caesare, per discessionem experiri, Caesaris an alius sententia sequenda. Nempe in unam Caesaris sententiam discessio facta: eam cum consul repetiisset et pronuntiasset, iussit discedere in partes, ut appareret, hanc sententiam probare senatores. Atque ita omnes ad Caesaris partes, subsellium, accessere. Nam, auctore Varrone, per discessionem fit SC. cum consentitur, ap. Gellium 14, 7. ERN.

Post auditi Cyrenenses. Fluctuavi in hoc loco; supra enim scriptum eadem de re c. 38. *Ancharius Priscus Caesium Cordum proconsulem Cretae postulaverat repetundis.* Mirum videbatur, agere Cyrenenses in illum, qui alienae provinciae rector: et inclinabam ut substituerem, *Cretenses.* Dispulit hanc caliginem Strabo, apud quem libro ultimo in divisione provinciarum lego, Cretam cum Cyrenaica eiusdem proconsulis fuisse. Ab hac mente Suet. Vespas. 2., *Quaestor Cretam et Cyrenas provinciam sorte cepit.* Ubi male quidam libri, *provincias.* LIPS.

Lentus in dolore. Patiens, non ulciscendi cupidus. Cicero Or. 2, 45. *lente ferre,* opponi τῷ irasci. Liv. 22, 14. *tendentem ad moenia Hannibalem lenti spectamus.* Ubi v. Drakenb. item late de hac voce eiusque variis et contrariis significationibus agentem Vossium ad Catull. p. 213. ERN.

Reip. iniurias ne largiretur. Ne condonaret iniurias reip. illatas.

Tiberius, ut erant magis, quam ut dicebantur: perstititque intercedere. Capito insignitior infamia fuit, quod, humani divinique iuris sciens, egregium publicum et bonas domi artes dehonestavisset.

71. Incessit dein religio, quonam in templo locandum foret donum, quod pro valetudine Augustae equites romani voverant « equestri Fortunae. » Nam etsi

Alias ista forma significat condonare alicui iniurias reip. caussa: quod ab h. l. alienum est. Ern.

Capito insignitior infamia fuit. Sic ex MS. restituit Pichena. Ante erat *insignior*. Heinsius insuper vult vel *Capitoni* vel *infamiae*, ubique scilicet inferciens illum genitivum: quod non convenire, iam aliquoties diximus. Ern.

Egregium publicum. Ita dictum, ut vulgo bonum publicum, et Livio 2, 1. *pessimum publicum*. Rhenanum risi scribentem: *Obscurus locus est* (censeo, Delphos mittamus ad consulendum) *aut certe mendosus: qui forsan sic legi debeat, se, remp. et bonas domi artes.* Lips. Paschalius emendare parabat: *ingenium publice.* Non opus est.

Equestri Fortunae. Valde me permulcet illa *Fortuna sequestris*: sed et inventor (Gruterus) et approbator (Pichena) tam belli cognominis, explicando eius taedium faciunt. *Sequester* meo iudicio non a *sequor*, quod Gellio creditum, sed a *secus* quasi *secuster*, ut a *magis magister*, a *minus minister*, dictus, quoniam intervenit dissidentibus ipse neutrarum partium, semotus ab utroque, et liber a caussis eorum, aliusque atque certantes. Duas autem personas significat: vel arbitri, medii, interpretis, quam notionem illi duriter captant; vel custodis, penes quem res controversa deponitur, l. 110. D. de V. S. Plautus Mercat. 4, 3, 36. *Immo sic sequestro mihi data est.* Rudente 4, 3, 78. *nisi pars datur, Aut ad arbitrum reditur, aut sequestro p onitur.* Cato apud Gellium 20, 11. *Per deos immortales, nolite vos sequestro ponere:* hoc est, nolite custodiam vestri committere cuiquam praeter vosmetipsos: nolite vos, cum liberi sitis, fiduciarios reddere, et cuiquam in potestatem dare. Paullus l. 6. D. Depositi: *Proprie autem in sequestre est depositum, quod a pluribus in solidum certa conditione custodiendum reddendumque traditur.* Unde observant, *sequestre* genus esse depositi. At ego Paulli verba corrupta esse censeo, neque unquam Latinis dictum aliquid *esse sequestre* aut *in sequestre*. Scribe: *Proprie autem sequestro est positum, quod a pluribus* etc. Idem spectavit Tertull. de Resurr. 51. *Hic sequester Dei atque hominum appellatus ex utriusque partis deposito commisso sibi.* Et c. 63. *In deposito* (caro) *est apud Deum per fidelissimum sequestrem Dei et hominum, Iesum Christum.* Et de patientia 15. *Adeo satis idoneus patientiae sequester est Deus: si iniuriam deposueris penes eum, ultor est.* Hanc quoque

delubra eius deae multa in urbe, nullum tamen tali cognomento erat. Repertum est, aedem esse apud Antium, quae sic nuncuparetur, « cunctasque caerimonias italicis in oppidis, templaque et numinum effigies, iuris atque imperii romani esse. » Ita donum apud Antium statuitur. Et, quando de religionibus tractabatur, dilatum nuper responsum adversus Servium Maluginensem, flaminem Dialem, prompsit Caesar, recitavitque decretum pontificum: « quotiens valetudo adversa flaminem Dialem incessisset, ut, pontificis maximi arbitrio,

vim huius vocabuli considerarunt, qui *Fortunae sequestri* pro Augustae valetudine donum voverunt, nempe, ut eius salutem apud Fortunam deponerent, et huic illam custodiendam mandarent. Quod etiam votum, postquam eam dea sartam tectam habuisse visa, solverunt. Ut Domitianus in Capitolii oppugnatione ex incendio *Iovi custodi* servatus. GRON. De hac voce videre etiam Heinsium ad Ovid. Fast. 1, 287. iubet Iac. Gronovius. De re adde not. seq. ERN.

Nullum tali cognomento erat. Mirum vero. Nam et Livius 40, 40. et Valerius 1, 1, 20. auctores sunt, Q. Fulvium Romae dedicasse aedem Fortunae equestri. Nominat et Iulius Obsequens 113. *C. Claudio*, inquit, *M. Perpenna Coss. bubo, in aede Fortunae equestris comprehensus, inter manus exspiravit.* Incendio consumptam suspicemur: nisi obstaret P. Victor, qui eam collocat *in* regione IX urbis suo etiam aevo: fatebor ingenue; aliud, quod pro Tacito dicam, non habeo. LIPS. Huic dubitationi obviam ire voluere, qui *Sequestri Fortunae* legi voluere. Quod ut argutius, ita lipsianum simplicius ac mollius: idemque placet Nardino de Vet. U. R. 6, 3. Freinshemio, Phil. a Turre in mon. vet. Antii c. 1. Equestrem ordinem Fortunae equestri vota fecisse pro Livia, nihil mirum, et studio assentandi mirifice convenit, quod minus apparet in Fortuna sequestri. Illud etiam contra dici potest (quod alias viri docti libenter usurpant, velut Gronovius in dea Modestia, quam sibi videntur quidam 4, 7. reperisse, in Obs. 3, 10.) *Fortunae sequestris* nullam ap. veteres mentionem esse. Neque vero quaeritur, quo nomine appellari potuerit, sed quo appellata fuerit, aut appellari in tali re ab tali ordine sueverit. Inscriptio, in qua *Fortuna equestris*, est apud Grut. p. 75, n. 4. Alia ap. Murat. t. 1., p. 81, n. 5. ERN. Gruteri *sequestrem* praeferunt Ryckius, Lallemand etc. Verum sic nova fingere pro lubitu non licet. Videtur Broterio templum Fortunae equestris, quod in reg. 9. fuerat; postea in reg. 7. esse structum. Habet quippe P. Victor in hac regione *templum novum Fortunae.*

plusquam binoctium abesset: dum ne diebus publici sacrificii, neu saepius quam bis eundem in annum. » Quae, principe Augusto constituta, satis ostendebant, annuam absentiam, et provinciarum administrationem Dialibus non concedi: memorabaturque L. Metelli, pontificis maximi, exemplum, qui Aulum Postumium, flaminem, adtinuisset. Ita sors Asiae in eum, qui consularium Maluginensi proximus erat, collata.

72. Iisdem diebus Lepidus ab senatu petivit, « ut basilicam Pauli, Aemilia monimenta, propria pecunia firmaret ornaretque. » Erat etiam tum in more publica munificentia: nec Augustus arcuerat Taurum, Philip-

Plusquam binoctium. Ita in MS. Medicaeo, ablegatis aliis vocibus, placelque. Licere flamini abesse, sed consulto et consciscente pontifice, etiam plusquam binoctium: sed dumtaxat in adversa valetodine, et com exceptionibus quae sequuntur. Vulgata tamen lectio erat, *dum ne plusquam*: sed novitia cum sit, quis moretur? Lips. In mendo cubare vulgatam suboluerat at Paschalio.

L. Metelli Pontif. Auctorum loca adduxi ad c. 58. Lips.

Aemilia monimenta. Bene Aemilia monomenta. Non enim unius Aemilii opus. Aemilius Paollus, qui postea cum C. Marcello consul, duas basilicas, veterem refecit, novam locavit. Auctor Cicero ad Att. 4, 16. Novam interventu bellorum civilium non perfecit ipse (ut alluciuari video virum inter antiquarios primum), perfecit sub Augusto Paullos Aemilius, qui consul a 720. et postea censor. Dio 49, 41. Καὶ τὴν στοὰν τὴν Παύλου καλουμένην Αἰμίλιος Λέπιδος Παῦλος ἰδίοις τέλεσιν ἐξῳκοδόμησε, κἀν τῇ ὑπατείᾳ καθιέρωσεν. Eam incendio consumptam refecit 20 annis post alius Aemilius, ut narrat idem Dio 54, 25. Ἡ μὲν οὖν στοὰ μετὰ τοῦτο, ὀνόματι μὲν ὑπ' Αἰμιλίου, ἐς ὃν τὸ τοῦ ποιήσαντος ποτὲ αὐτὴν γένος ἐληλύθει, τῷ δὲ ἔργῳ ὑπ' Αὐγούστου καὶ ὑπὸ τῶν τοῦ Παύλου φίλων ᾠκοδομήθη. Et nunc, post annos 35. iterum collapsam, firmavit ornavitque Manios Lepidus, is de quo dixi supra. Lips. Sine caussa urget vir summus pluralem, qui in hoc verbo etiam de unius tali opere dicitur. Sic ap. Cicer. pro Milone 7. Clodius dicitur interfectus *in maiorum suorum monimentis*, i. e. in via Appia, ab Appio Caeco munita. Et noster 4, 7. *monimenta Pompeii* vocat theatrum Pompeii Cf. 3, 23. De basilicis dixi ad Sueton. Excursu 5. Ern. Cf. Plin. 36, 24.

Erat etiam t. i. m. p. mun. Paschalius haec uncis inclusit, addito: hoc totum non adduci possum, quin sit tralatilium.

Argucrat Taurum. Scribendum *arcuerat*, id est vetuerat, probibue-

pum, Balbum, hostiles exuvias, aut exundantis opes, ornatum ad urbis et posterum gloriam conferre. Quo tum exemplo Lepidus, quamquam pecuniae modicus, avitum decus recoluit. At « Pompeii theatrum » igne fortuito haustum, Caesar « exstructurum » pollicitus est, « quod nemo e familia restaurando sufficeret; manente tamen nomine Pompeii. » Simul laudibus Seianum extulit, « tanquam labore vigilantiaque eius tanta vis unum intra damnum stetisset. » Et censuere patres, effigiem Seiano, quae apud theatrum Pompeii locaretur. » Neque multo post Caesar, cum Iunium Blaesum, proconsulem Africae, triumphi insignibus adtolleret,

19. *Tanta vis.* Muretus addit *ignium.* Male. Nos plura ad Senec. Herc. OEt. 563; et Val. Flac. 7, 353. Ann. 4, 62., *necdum comperto, quos illa vis perculisset*, de ruina theatri apud Fidenas.

rat. Tauri amphitheatrum intelligit in campo Martio: Marcii Philippi aedem Herculis Musarum: Balbi theatrum. Vide Sueton. Aug. 29. Dionem 51, 23. et 54, 25. Lips. Recte Lipsius. Alterum vix latinum. *Arcuerat conferre*, ut Senecae defendimus in Hippolyto v. 805. *tu licet asperos Pugnacesque deos viribus arceas, Et vasti spatio vincere corporis.* Et solenne librorum vitium est. Ovidio diu fuit Met. 15, 72., *Primusque Animalia mensis Arguit imponi*, pro *Arcuit.* Statio diu Theb. 2, 629. *cur inficiatus honora Arguerim fama*, (et male defendit Gebhardus) pro *Arcuerim.* Val. Flac. 4, 317. *haec Amycum tandem manus arguit ausis*, pro *arcuit.* Gron. Nec latinitas nec res patitur *arguerat* legi; non latinitas, tum propter ea, quae Gron. dixit, tum propter constructionem: deberet enim sequi *contulisse*, aut, *quod contulissent.* Non res: nam Augustus etiam impulerat, auctore Suet. 26. *non arcuerat est hortatus erat.* Itaque non dubitavi recipere *arcuerat.* Librarii medii aevi in multis verbis *g* pro *c* scripsere, ut *vagare* pro *vacare.* Vid. H. 1, 44. Ern. Bene habet vulg. *arguerat*, ut 4, 12, et 37. 5, 8. Livius 38, 28. 40, 12. Sulp. Sev., 412. Wopk.

Recoluit. Repetiit, ut dicimus *recolere morem.* Ern.

Tanta vis unum intra damnum. Iut. ignium, incendii, quale quid frustra addi volebat Muretus. Et solet *vis* absolute poni pro ea re, cuius vis exseritur, sentitur, ut 4, 62. pro ruina: *quos illa vis perculisset.* Ern.

Apud theatrum Pompeii. De ea Seneca ad Marciam 22. *Decernebatur Seiano statua, in Pompeii theatro ponenda, quod exustum Caesar reficiebat: exclamavit Cordus: tunc vere theatrum perire.* Lips.

« dare id se, » dixit, « honori Seiani, » cuius ille avunculus erat.

73. Ac tamen res Blaesi dignae decore tali fuere. Nam Tacfarinas, quamquam saepius depulsus, reparatis per intima Africae auxiliis, huc adrogantiae venerat, ut legatos ad Tiberium mitteret, « sedemque » ultro « sibi atque exercitui suo » postularet, aut « bellum inexplicabile » minitaretur. Non alias magis sua populique rom. contumelia indoluisse Caesarem ferunt, quam, « quod desertor et praedo hostium more ageret. Ne Spartaco quidem, post tot consularium exercituum clades inultam Italiam urenti, quamquam Sertorii atque Mithridatis ingentibus bellis labaret respublica,

Depulsus. Victus, superatus. V. ad 2, 1. Ern.

Bellum inexplicabile. Id est perpetuum, finem non habiturum. Sic ap. Liv. 39, 51. *inexplicabile odium* habent multi codd. et edd. ante Ascensianam, post quam *inexpiabile* receptum est, quod etiam Drakenb. servavit, ut apud eundem 4, 35, *inexpiabile bellum* dicitur: quod alicui et hic posset in mentem venire pro correctione. Idem Liv. 37, 52., *inexplicabilem facultatem* vocat, cuius exitus nullus est: adde dicta in Clave Cic. in h. v. Ern.

Sua populique rom. contumelia. Verba haec transposita, suadente Lipsio, in hunc ordinem se reposuisse ait Pichena. Parerem, si, iubente unico codice, dixisset. Quod quando non ausus, illam iuncturae vulgaris horum verborum immutationem, *sua populique contumelia romani*, haudquaquam auribus accidere meis ingratam, quin et aliquid magnificum praeferre mihi videri, fateor. Gron. Atqui sic est in cod. MS. teste Iac. Gronovio, sic in ed. Beroaldi. Prima Alciati editio, casu haud dubie, dedit *populique cont. ro.* unde in ed. Rhenani, Aldinam aliasque deinceps venit. Talia multis in locis acciderunt veterum scriptorum, quae etiam ambitiose defenduntur, in quibus acumina, magnificentiam et nescio quid, saepe doctissimi homines quaerunt. Ern.

Hostium more ageret. Sc. bellum vocans, quod latrocinium est; postulata edens, qualia hostis in iusto bello solet. Ern.

Ingentibus bellis labaret. Acidalius, etsi non damnat *labaret*, tamen putat fore, cui verbum id grave nimis videatur, magisque probet, *laboraret*. Et confunduntur sane hae voces subinde a librariis: sed magis, ut *labare* in *laborare* mutent, quam contra. v. Drakenb. ad Liv. 22, 61. 32, 30. Illud favet coniecturae, quod MS. pluribus locis tali contractione peccat. V. ad 2, 53. Ern.

datum, ut pacto in fidem acciperetur: nedum, pulcherrimo populi romani fastigio, latro Tacfarinas pace et concessione agrorum redimeretur. » Dat negotium Blaeso, « ceteros quidem ad spem proliceret arma sine noxa ponendi; ipsius autem ducis quoquo modo poti-retur. »

74. Et recepti ea venia plerique: mox adversum artes Tacfarinatis haud dissimili modo belligeratum. Nam quia ille, robore exercitus impar, furandi melior, plures per globos incursaret eluderetque, et insidias simul tentaret, tres incessus, totidem agmina parantur: ex quis Cornelius Scipio legatus praefuit, qua praedatio in Leptinos et suffugia Garamantum: alio latere, ne Cirtensium pagi impune traherentur, propriam manum Blaesus filius duxit: medio, cum delectis, castella et muniones idoneis locis imponens, dux ipse arta et infensa hostibus cuncta fecerat; quia, quoquo inclinarent, pars aliqua militis romani in ore, in latere, et saepe a tergo erat: multique eo modo caesi, aut circumventi. Tunc tripartitum exercitum plures in manus dispergit, praeponitque centuriones virtutis

Mox.... belligeratum. Quanto brevius ille copiosus et verbosus, ut putatur ab imperitis, Livius dixisset idem, quod brevitatis laude florens Tacitus: *Mox Tacfarinas suis artibus petitus*, e l. 22, 16. qui videtur esse fundus sententiae cornelianee. Ern.

Eluderetque. Id est impetu facto et assultu resiliret subito, nec copiam sui pugnaeque faceret, 4, 25. *infensus miles memoria laborum, et adversum eludentes optatae toties pugnae.* Ern.

In Leptinos. Intelligi putant, qui Leptim Africae urbem colunt: qui *Leptitani* vocantur, (v. H. 4, 50.) nusquam *Leptini*; unde *Leptitanos* rescribi volebant Freinsh. et Ryckius. Esse autem debent, qui Leptim parvam tenebant. Sed scire velim, quomodo e finibus Leptitanorum suffugium esset in Garamantas, cum Leptis sit ad mare, Garamantes in interiori Africa. Ern.

Impune traherentur. Diriperentur, vexarentur, perderentur. Supra c. 54. *haec cura omissa remp. funditus trahet*, id est perdet, evertet. Ern. — Sallust. fragm. 4, 7. *quin socios, amicos.... trahant, excidant.* Wopk.

expertae: nec, ut mos fuerat, acta aestate retrahit copias, aut in hibernaculis veteris provinciae componit: sed ut in limine belli, dispositis castellis, per expeditos et solitudinum gnaros, mutantem mapalia Tacfarinatem proturbat: donec, fratre eius capto, regressus est, properantius tamen, quam ex utilitate sociorum; relictis, per quos resurgeret bellum. Sed Tiberius pro confecto interpretatus, id quoque Blaeso tribuit, ut Imperator a legionibus salutaretur; prisco erga duces honore, qui bene gesta rep. gaudio et impetu victoris exercitus conclamabantur: erantque plures simul imperatores, nec super ceterorum aequalitatem. Concessit quibusdam et Augustus id vocabulum; ac tunc Tiberius Blaeso postremum.

Mutantem Mapalia. Id est castra, quae mapalia pro tentoriis habebant. Add. 4, 25. *positis mapalibus consedisse* etc. *Mapalia* illa qualia fuerint, discas e Livio 30, 3. qui etiam c. 5. *casas* vocat. adde Cort. ad Sall. Iug. c. 18. Ern. Hodie *beet el schar*, domus pellium. Shaw travels in Barb. t. 1, p. 220. E.

Conclamabantur. Appellabantur; quo verbo Cicero de hac re utitur ad Div. 2, 10. sed clamore exercitus: unde *conclamari* noster dixit. Simile est illud Ciceronis Phil. 6, 1. *cum vos universi.... a me conservatum esse rempublicam conclamastis.* Poterat dicere *me conservatorem reip. conclamastis.* Ern.

Tiberius Blaeso. Distinguo locum, *Blaeso postremum. Obiere eo anno*, non levi ad historiam momento. Olim et libera rep. multi impp. dicti, ut quisque rem suis auspiciis bene gessisset. Displicuit Augusto; et, ut reliquos honores in se, sic et hoc nomen traxit: quod communicatum postea cum paucis, et fere non nisi ex gente Augusta. Tiberius tamen hic Blaesum imperatoris nomine insignit: eumque e privatis postremum; id est, ut post inde soli principes eo titulo sint usi, nemini ultra concesso subditorum. Velleius 2, 125. *Iunius Blaesus, proconsul in Africa, ornamenta triumphalia, cum appellatione imperatoria meruit.* Neque etiam indignum nota, quod observamus in numis et inscriptionibus, imperatoris titulum cum principis est, praeponi; cum victoris, subiungi hoc modo. *Imp. Caesar Augustus*, etc. contra *Iunius Blaesus imp. M. Tullius Cicero imp.* Quod etiam e Suetonii Iulio 76. colligas, cuius id inventum. Lips. Haec distinctio est in MS. teste Pichena. Ceterum videtur aptius esse *at tunc*, quam *ac tunc*, quae inter se confundi solere supra dictum. Ern. De Tib. Blaeso v. Epp. Sperlingii et Cuperi op. Poleu. t. 4, p. 146 et 155.

75. Obiere eo anno viri illustres, Asinius Saloninus, M. Agrippa et Pollione Asinio avis, fratre Druso, insignis, Caesarique progener destinatus. Et Capito Ateius, de quo memoravi, principem in civitate locum studiis civilibus adsecutus; sed avo centurione sullano, patre praetorio. Consulatum ei adceleraverat Augustus, ut Labeonem Antistium, iisdem artibus praecellentem, dignatione eius magistratus anteiret. Namque illa aetas duo pacis decora simul tulit. Sed Labeo incorrupta libertate, et ob id fama, celebratior; Ca-

Asinius Saloninus. Asinio Pollioni oratori et historico filius natus Asinius Gallus, quem, captis Salonis Dalmatica urbe, agnomento dixit Saloninum. Servius auctor in Virg. ecl. 4, 1. Etsi id cognomen Tacitus et Dio illi nusquam tribuunt, contenti dixisse Asinium Gallum. Is Saloninus duxit Vipsaniam, Agrippae filiam; dimissam paullo ante a Tiberio, qui ex ea sustulerat Drusum. Hoc est quod Tacitus 1, 12. scripsit: *Nec Gallus ideo iram eius lenivit, pridem invisus, tanquam ducta in matrimonium Vipsania, M. Agrippae filia, quae quondam Tiberii uxor fuerat, plusquam civilia agitaret.* Habuit ex ea liberos complures; virilis sexus istos, C. Asinium Saloninum, de quo hic: Asinium Gallum, de quo Suetonius Claud. 13, et Dio 55, 5. Asinium Pollionem, qui consul a. U. 776. de quo Plinius 33, 8. Tacitus 1, 12. Dio in Syll. coss. et Fasti: Asinium Agrippam, de quo 4, 34. Asinium Celerem, quem consularem Plinius nominat 9, 31, et ponit sub principe Caio. Nec vanum est, quod tribuo tam multos. Iubet hoc Tacitus 6, 23. ubi de morte Asinii Galli patris: *Scilicet medio triennio defuerat tempus subeundi iudicium consulari seni, tot consularium parenti.* Cui loco abunde lucem fecerint ista. Superest, ut virum doctum (Vertranium) eripiam e luto, qui haeret, quomodo hic Asinius Saloninus Drusi frater mortuus dicatur, quem Suetonius et Dio vivum ponunt Claudii aevo? Nam Suetonius ecce l. c. *Conspiraverant ad res novas Gallus Asinius et Statilius Corvinus Pollionis ac Messallae oratorum nepotes.* et Dio 60, 27. Ἀσίνιος δὲ δὴ Γάλλος, ὁ τοῦ Δρούσου πρὸς μητρὸς ἀδελφὸς, ἐπεβούλευσε μὲν τῷ Κλαυδίῳ, etc. Itaque quasi in pugna clara concludit; *Quid verum sit, deus aliquis viderit.* Immo ego homo. Frater enim hic Salonini, non ipse: ne ultra turbes, et in simpulo, quod dicitur, excites fluctus. LIPS.

Caesarique progener. Uti aliquam duceret e liberis Germanici. LIPS.

De quo memor. Scil. 1, 76.

Consulatum. Quem cepit inter suffectos a. U. 759. Lapis priscus Romae: C. ATEIO. CAPITONE. C. VIBIO. POSTVMO. COS. LIPS.

Labeo incorrupta libertate. Patrem aemulatus, virum praeclarum

pitonis obsequium dominantibus magis probabatur. Illi, quod praeturam intra stetit, commendatio ex iniuria: huic, quod consulatum adeptus est, odium ex invidia oriebatur.

76. Et Iunia sexagesimo quarto post Philippensem aciem anno, supremum diem explevit, Catone avunculo genita, C. Cassii uxor, M. Bruti soror. Testamentum eius multo apud vulgum rumore fuit; quia, in magnis opibus, cum ferme cunctos proceres cum honore nominavisset, Caesarem omisit. Quod civiliter acceptum: neque prohibuit, quo minus laudatione pro rostris ceterisque solennibus funus cohonestaretur. Viginti clarissimarum familiarum imagines antelatae sunt, Manlii, Quinctii, aliaque eiusdem nobilitatis nomina: sed praefulgebant Cassius atque Brutus, eo ipso, quod effigies eorum non visebantur.

et prudentem, qui bello Philippensi pro libertate fortiter occubuit. Appianus 4, 135. Λαβιὼν δὲ, ἐπὶ σοφίᾳ γνώριμος, ὁ πατὴρ Λαβεῶνος τοῦ κατ' ἐμπειρίαν νόμων ἔτι νῦν ἀοιδίμου, ... τοῦ κρατιστάτου τῶν οἰκετῶν τῆς δεξιᾶς λαβόμενος, καὶ περιστρέψας αὐτὸν, ὡς ἔθος ἐστὶ Ῥωμαίοις ἐλευθεροῦν, ἐπιστρεφομένῳ ξίφος ἔδωκε, καὶ τὴν σφαγὴν ὑπέσχε. Lips. Exemplum libertatis vide ap. Suetou. Aug. 54. Ern.

Iunia, ... Catone avunculo. D. Iunius Silanus, qui, consul cum L. Licinio Murena, uxorem habuit Serviliam sororem M. Catonis. Ex iis nata haec Iunia, soror M. Bruti per matrem (nam Bruti pater fuit M. Iunius Brutus) Tertia vel Tertulla cognomento: de qua notus Ciceronis iocus ap. Suet. Iul. 50. *Tertia deducta est.* Diversa igitur ab hac Iunia, de qua Velleius 2, 68. *M. Lepidus iuvenis, Lepidi eius qui III VIR fuerat R. C. filius, Iunia Bruti sorore natus.* Nam haec uxor Lepidi fuit: nisi fuerit ante Cassii, quod non opinor. Lips.

Manlii, Quinctii. Quare Manlii? quia Iunii Silani, innexi Manliae genti. T. Manlius Torquatus filium in adoptionem dedit D. Silano, de quo Cic. 1, 7. de Fin. Valerius 5, 8, 3. De Quinctiis nihil dum reperi. Lips.

Praefulgebant. Negatus enim honor gloriam intendit. 4, 26.

C. CORNELII TACITI
ANNALIVM

LIBER QVARTVS.

BREVIARIVM LIBRI.

Cap. 1. *Tiberius saevit. Caussa penes Ael. Seianum, cuius ingenium et mores.* 2. *Is ad dominationem adspirat, quo ut perveniat, Romae in castra praetoria militem conducit.* 3. *Druso, Tiberii filio, insidiatur per uxorem eius, stupro pollutam.* 4. *Drusus Germanici togam virilem sumit. Status publicus, numerus legionum,* 5. *earum et cohortium et classium loca exponuntur.* 6. *Civilis administratio qualis hactenus.* 7. *Seianus potentiam auget,* 8. *sublato per venenum Druso. Tiberius animum obfirmat, senatum erigit, eique filios Germanici duo commendat, ut imperii heredes.* 9. *Funus Druso illustre.* 10, 11. *Falsa de Drusi ab incauto patre necati fama.* 12. *Populi favor filiis Germanici noxius. Iis et Agrippinae Seianus insidias struit.*

13. *Tiberius legationes et accusationes civitatum et provinciarum audit.* 14. *De asylis actum; histriones Italia pulsi.* 15. *Alter ex Drusi liberis obit. Item Lucilius Longus, principis amicus. Capito damnatus.* 16. *Lex lata de flamine Diali. Vestalibus habitus honos.*

17. *Solennia vota pro principe. Iis inserti Nero et Drusus: hinc odium Tiberii, quem Seianus stimulat.* 18. *Hic Germanici amicos adgreditur.* 19. *Silius damnatur.* 20. *Uxor eius Sosia in exilium pellitur. M. Lepidi moderatio.* 21. *Piso*

accusatus obit. Cassius Severus in saxum Seriphium relegatur. 22. *Plautius Silvanus perit.*

23. *Tacfarinatem, bella rursus moventem,* 24. *Dolabella opprimit,* 25. *et caedit.* 26. *Triumphalia non impetrat. Ptolemaeus munera accipit.* 27. *Servilis motus semina per Italiam oppressa.*

28. *Q. Vib. Serenus, a filio accusatus.* 29, 30. *Amorgum reportatur. Praemia delatoribus statuta.* 31. *P. Suilius deportatur. Firmius senatu movetur.* 32, 33. *Iudicium de his Annalibus.*

34. *Cremutius Cordus, historiae scriptor, ob Bruti et Cassii laudes accusatus, libere se defendit et* 35. *vitam abstinentia finit. Libri eius cremati.* 36. *Cyzicenis adempta libertas.* 37, 38. *Templi honorem, ab Hispanis oblatum, Tiberius spernit.* 39. *Seianus, nimia fortuna socors, Liviam sibi uxorem a principe petit, qui* 40. *modeste negat, et Seiani rationes refellit.* 41. *Hic, augendae potentiae, Tiberio secessum ab urbe suadet,* 42. *auditis in caussa Votieni Montani contumeliis, persuadet.*

43. *Romae legationes Graecorum auditae de iure asylorum.* 44. *Mors Lentuli, Domitii, Antonii.* 45. *L. Piso praetor a quodam agreste interficitur.* 46. *Thraces montani rebellantes* 47 — 51. *a Sabino pelluntur, caeduntur, obsidentur, frustra eruptione facta, se dedunt.*

52. *Claudia Pulchra, Romae adulterii accusata, damnatur.* 53. *Agrippina maritum petit, nec impetrat. Ei* 54. *Seianus insidias struit.* 55. *Undecim urbes Asiae de templo Tiberio struendo certant.* 56. *Praelati Smyrnaei.* 57, 58. *Tiberius dubia de caussa in Campaniam abscedit, arcto comitatu.* 59. *In spelunca repentino lapidum lapsu periclitatus a Seiano servatur. Hinc maior huius fides. Neronem Germanici adgreditur et* 60. *calumniis subvertit.* 61. *Mors Asinii et Q. Haterii.*

62, 63. *Amphitheatri casu Fidenis multa hominum millia debilitata vel obruta.* 64, 65. *Romae incendium deurit Coelium montem.* 66. *Varus accusatur.* 67. *Princeps Capreas in in-*

sulam se abdit. 68. – 70. *Titius Sabinus turpi fraude circumventus damnatur ipsis anni kalendis.* 71. *Tiberius mentem suam recludi indignatur. Iulia neptis Augusti obit.* 72. *Frisios, quod avare habiti, rebellantes,* 73. *L. Apronius repressum it, parum feliciter.* 74. *turpis adulatio senatus. Seiani arrogantia.* 75. *Cn. Domitius Agrippinam, Germanici filiam, accipit uxorem. Haec sexennio fere gesta,*

C. ASINIO, C. ANTISTIO COSS.
CORNELIO CETHEGO, VISELLIO VARRONE.
COSSO LENTULO, ASINIO AGRIPPA.
CN. LENTULO GAETUL. C. CALVISIO.
M. LICINIO CRASSO, L. CALPURNIO PISONE.
AP. IUNIO SILANO, P. SILIO NERVA.

1. C. Asinio, C. Antistio coss. nonus Tiberio annus erat compositae reip. florentis domus: (nam Germanici mortem inter prospera ducebat) cum repente turbare fortuna coepit: saevire ipse, aut saevientibus vires praebere. Initium et caussa penes Aelium Seia-

COMMENTARIUS.

Compositae reip. flor. d. Copula intell. sed melius foret, *composita rep. florentis domus.* Ern.

Aelium Seianum. Funestum hoc Romanis caput patrem habuit Seiom Strabonem: sed, in adoptionem datus alicui ex Aeliis, dictus mutato inflexoque, ut solet, patris nomine, L. Aelius Seianus. Id enim praenomen illi Dio dat 57, 19. At in nummo aereo legi, adfirmat mihi quidam, Tiberium Seianum, cuius haec inscriptio: TI. CAESAR. DIVI AVGVSTI. F. AVGVSTVS. AVGVSTA. BILBILIS. parte altera, corona e quercu. TI. AELIO. SEIANO. Non vidi ego. Lips. In numo est L. non TI. uti exhibetur a Valente in Numis Famil. Rom. Non accurate vel inspexit, vel exscripsit, qui cum Lipsio communicavit. In antica parte est: TI. CAESAR DIVI AVG. F. AVG. F. AVGVSTVS. In aversa: AVGVSTA BIL-

num, cohortibus praetoriis praefectum, cuius de potentia supra memoravi: nunc originem, mores, et quo facinore dominationem raptum ierit, expediam. Genitus Vulsiniis, patre Seio Strabone, equite romano, et prima iuventa C. Caesarem, D. Augusti nepotem, sectatus, non sine rumore, Apicio, diviti et prodigo,

1. *Quo facinore dominationem raptum ierit.* Scribe *abruperit.* Abrupit dominationem Seianus, sublatis e medio Tiberii liberis et heredibus dominationi proximis. Ann. 13, 1. de Iunio Silano, *segnis et dominationibus aliis fastiditus*: hoc est regnantibus ante Neronem. Infra c. 11. *atrociore fama semper erga dominantium exitus.* Ergo Drusus inter dominantes numeratus: ut et Livia infra c. 57. Ann. 6, 48. *vi convellere et mutare dominationem.* Tum *abrumpere* saepe sic est, ut 4, 50. 12, 50. Sic et *pacem*, *vitam*, *sermonem*, *abrumpere* noster.

BILIS. TI. CAESARE. V. L. AELIO SEIANO. Estqne cusus Tiberio quintum cunsule cum Seiano: quod exprimitur in corona querna, non laurea, ut dicit Ryckius, qui alias et ipse iam de numo monuit. ERN. Immo vero et in laurea. Sic ap. Val. in NN. Col. t. 1. p. 66. ubi quoque Seiani praenomen L. in eo Bilbilis municipium.

Supra mem. 1, 24. 3, 72.

Quo facinore. Nece Drusi, quem veneno sustulit. LIPS.

Dominationem captaverit. Probum videbatur: et captavit certe, non cepit. Tamen cum in Mediceo sit, *raptum perit*, placet quod Pichena efformat, *raptum ierit.* LIPS. Paschalius coniectabat *coeptaverit.* Raptum ire occurrit et H. 2, 6.

Genitus Vulsiniis. Quia ergo Vulsiniensis Seianus, ideo acute et non sine morsu Iuvenalis 10, 74... *Idem populus, si Nurtia Thusco Favisset, si oppressa foret secura senectus Principis, hac ipsa Seianum diceret hora Augustum.* Nam Nortia, vel potius, ut libri meliores, Nurscia, Volsiniensium peculiaris Dea. Livius 7, 3. *Volsiniis quoque clavos indices numeri annorum fixos in templa Nursciae Etruscae Deae comparere, diligens talium monumenturum (auctor) Cincius adfirmat.* Ubi velim deleri minutum illud glossema, quod circumscripsi. Tertull. Apol. 24. *Asculanorum Ancaria Dea, Vulsiniensium Nurscia, Ocriculanorum Valentia Sutrinorum Nortia.* LIPS. Ap. Livium *Nortia* legunt critici; in Tertull. malunt *Aescul. Ancharia D. V. Nortia O. V. S. Hostia.*

Patre Seio Strabone. Qui et ipse praetoriis cohortibus praefuit: sed, in Aegypti administrationem misso, solus deinde filius. Ob haec officia attollit magnifico elogio Velleius 2, 127. *Seianus Aelius, principe equestris ordinis patre natus, materno vero genere clarissimas, veteresque et honoribus insignes, complexus familias.* Quod autem maternum genus? Iunium, ut opinor: hoc argumento, quod *Iunius Blaesus proconsul Africae, avunculus*, ei fuit: Tacitus 3, 72. LIPS.

Apicio diviti. Quod idem Dio

stuprum veno dedisse: mox Tiberium variis artibus devinxit adeo, ut obscurum adversum alios, sibi uni incautum intectumque efficeret: non tam sollertia, (quippe iisdem artibus victus est) quam deum ira in rem romanam, cuius pari exilio viguit ceciditque. Corpus illi laborum tolerans, animus audax: sui obtegens, in alios criminator: iuxta adulatio et superbia: palam compositus pudor, intus summa apiscendi libido, eiusque caussa modo largitio et luxus, saepius industria ac vigilantia, haud minus noxiae, quotiens parando regno finguntur.

2. Vim praefecturae, modicam antea, intendit, dispersas per urbem cohortes una in castra conducendo; ut simul imperia acciperent, numeroque et robore et

adfirmat 57, 19. qui M. Gavinm Apiciom nominat. Sed Apicios eiusdem notae et luxus tres reperio. Primum qui Athenaeo nominatus 4, 19. qui veteri rep. vixit, quemque a Posidonio celebratum ait, et auctorem fuisse, ut Rutilius in exsilium mitteretur. Alterum; qui Augusti et Tiberii aevo, de quo noster hic, et Seneca Cons. ad Elbiam 10. *Apicius nostra memoria vixit, qui in ea urbe, ex qua aliquando philosophi ut corruptores iuventutis abire iussi sunt, scientiam popinae professus, disciplina sua saeculum infecit.* Qui idem Plinio 10, 68. dictus *nepotum omnium altissimus gurges:* et de cuius deliciis volumen Appioni grammatico scriptum lego in Athenaei 7, 12. At tertium, qui in imperio Traiani, cuius mentio apud Suidam in Ὄστρεια. *Τραιανῷ ἐν Πάρθοις ὄντι καὶ τῆς θαλάσσης ἀπέχοντι ἡμερῶν πολλῶν ὁδὸν Ἀπίκιος ὁ ὀψοφάγος ὄστρεια νωπὰ διεπέμψατο, ὑπὸ σοφίας τεθησαυρισμένα.* Si tamen Traiani ibi vox incorrupta. Lips. Quaedam contra monet Coutarenus Var. Lect. c. 27. Ern.

Prodigo stuprum veno dedisse. Ita e MS. iam edidere Pichena et I. Gron. pro vulgato *venum.* Eodem modo loquitur noster 13, 51. 14, 15. Sic volebat enim Perizon. ad Sanctii Minervam 3, 3, 139. Ern.

Corpus illi etc. Hic locus non bene interpungitur in vulgatis libris, divulsis subinde, quae iungenda erant, iunctis, quae divellenda. Ludit, ut solent scriptores in exprimendis moribus, per antitheta. Ern.

Dispersas per urbem. Non per urbem modo, sed per oppida vicina dispersae fuerunt praetoriae cohortes, ex Suetonii Aug. 49. *Neque unquam plures quam tres cohortes in urbe esse passus est, easque sine castris: reliquas in hiberna et aestiva circa finitima oppida dimittere assuerat.* Lips.

visu inter se fiducia ipsis, in ceteros metus crederetur. Praetendebat, «lascivire militem diductum: si quid subitum ingruat, maiore auxilio pariter subveniri: et severius acturos, si vallum statuatur procul urbis illecebris.» Ut perfecta sunt castra, irrepere paullatim militares animos, adeundo, adpellando: simul centu-

2. *Fiducia ipsis, in ceteros metus crederetur.* Alii alia, quae non satisfaciunt. Reor, *in ceteros metus re adderetur.* *Addere metum* pro augere. Sic *addere alacritatem, animos, dignationem* alibi apud nostrum. *E re* dictum ad Ann. 11, 1. 12, 68.

Metus crederetur. Monuit me Iosias Mercerus, legendum videri, *dederetur*, vel *dideretur*, quod verbum sane ubique in Tacito velut fataliter corruptum. In eod. aiunt esse *crederetur:* si quis aliud forte eruet. Lips. Sic interpretor: ut multitudinem suam noscendo, robur aestimando, vultus omnium singuli familiariores habendo certi fierent de fiducia inter sese deque metu sui apud ceteros; se, quicqoid esset audendum, confidere inter se, aliis metum facere posse. Vide 3. Observ. 10. Gron. Mercerus post suam sententiam ipse retractavit; probavitque Savilii coniecturam *crearetur:* quam verissimam esse puto: ei proximam specie Faernianam *oriretur*, sive potius *oreretur*, quod in libris scriptis esse potuit, ut ap. Sueton. Tib. 37. ubi etiam in textum recepit Burmannus, quem vide et ad Caes. c. 64. Paullo magis a scriptura vulgata abit Grotiana: *cresceret.* Quicquid sit, *crederetur* certe alienum et corruptum. Non enim hoc credi volebat, ne a militibus quidem, se in hoc condoctos in unum locum, ut metui essent aliis. Ut sibi plus fiderent, id sua sponte existebat. Quorsum enim ista, quae sequuntur, praetendisset? Accedit aliquid momenti etiam e Diona, qui de hac re tradens 57, 19. Sic dicit: ὥστε τὰ παραγγέλματα καὶ ἀθρόους καὶ διὰ ταχέων λαμβάνειν, καὶ φοβεροὺς πᾶσιν, ἅτε καὶ ἐν ἑνὶ τείχει ὄντας, εἶναι. Adde c. 24. Atqui Dio e Tacito hoc, ut multa alia, sumsit. *Crearetur* placet etiam Freinshemio et Ryckio. Ern. item Broterio. Contra, *cresceret* Ursinus et Muretus legebant. Ast Crollius coniicit *inderetur*, quod commode admitti posset. V. *indere* in Indice, —* Bene Savilius *crearetur.* Cf. et c. 59, et 6, 50. 11, 8. H. 1, 20. Wopk.

Procul urbis illecebris. Quomodo hoc verum? nam castra ista ad ipsam urbem fuerunt, iuxta portam Viminalem: et hoc antiquarii nostri hodie docuerunt: vel Onufrium in urbe Roma vide. Adde haec scholiastis prisci in Iuvenalem 10, 95. *Iuxta aggerem primus posuit castra Seianus, id est super Diocletianas: quae dicta sint Castra praetoria.* Sunt ipsa, quae dixi: nam agger Tarquinii est ad Viminalem, et infra, Diocletianae. Sed quod quaerebam, quomodo igitur *procul urbis illecebris?* Non nimis hercle: nisi quod non in mediis ipsis, et

riones ac tribunos ipse deligere: neque senatorio ambitu abstinebat, clientes suos honoribus aut provinciis ornandi, facili Tiberio atque ita prono, ut «socium laborum» non modo in sermonibus, sed apud patres et populum celebraret, colique per theatra et fora effigies eius, interque principia legionum sineret.

3. Ceterum plena Caesarum domus, iuvenis filius, nepotes adulti, moram cupidis adferebant: et, quia vi tot simul corripere intutum, dolus intervalla scelerum poscebat. Placuit tamen occultior via, et a Druso incipere, in quem recenti ira ferebatur. Nam Drusus,

quod amoti a consuetudine vulgi. Item, quod vallo clausi, et licentia cohibita: quo adspectum. Lips.

Neque senatorio ambitu. Id est; neque nolebat a senatu ambiri, coli; cum et eos promoveret, ac posse ibi doceret. Lips. *Senatorius* utique formatur a *senator*, non a *senatus*, ut vult Freinsh., neque tamen propterea significat tantum, quod est unius senatoris, aut singulorum in senatu: sed etiam potest significare, quod est senatorum, et sic senatus vel totius corporis. *Ambitus senatorius* est ambitio in senatu. Neque hoc faciebat, ut extolleret clientes suos: id enim ei largiebatur Tiberius, non aliqua factio in senatu: sed hoc extollere erat via ad potentiam in senatu. Itaque facile admitto *ambitu ornandi*, quod ex MS. notat Pichena. Non cessabat etiam in senatu se venditare, ac gratiosum et potentem reddere. Qua ratione? nempe non patiendo ad honores et imperia pervenire, nisi quibus ipse apud Tiberium suffragatus esset. Quo animadverso., quis dubitaret hunc patronum adoptare? Gron. Sic *municipalis ambitio* c. 62. de studio gratiae municipium captandae. Ern. *Ornandi*, quod est in codice, bene habet; restitui.

Coli. Sacrificiis et adoratione. Dio 58, 2, 4, 11.

Interque principia legionum sineret. Inter militaria signa, ait Suet. Tib. 48. de quo ritu abunde in libris Histor. et Milit. Rom. Lips. Adde ad 1, 61. Ern.

Et quia vi etc. Harlaeus putabat legendum *eripere* et mox delendum *tamen:* dicturum fuisse *simul aggredi.* Atqui aggredi et de medio tollere *corripere* est, non *eripere.* Iustinus 3, 1. *Exuentem se ac nudatum gladio traiicit; tum et filios eius corripi iubet.* Nec deleverim τὸ *tamen*: id enim tacite demonstrat ambitionis tautae et Seiani indolem: datque intelligendum: quamquam aegre ferret ambitio incitata hanc moram; et properaret ad vota Seianus *placuit* ei *tamen occultior via.* Posses alioqui et *tandem* legere. Gron. Arbitror, Gronovium verum vidisse. Sed ante *et* media distinctio esse debet, qua facilior fit illa sensus, et *tamen* aptius. Itaque sic interpunxi. Ern.

impatiens aemuli et animo commotior, orto forte iurgio, intenderat Seiano manus, et contra tendentis os verberaverat. Igitur cuncta tentanti promptissimum visum, ad uxorem eius Liviam convertere: quae soror Germanici, formae initio aetatis indecorae, mox pulchritudine praecellebat. Hanc, ut amore incensus, adulterio pellexit: et, postquam primi flagitii potitus est, (neque femina, amissa pudicitia, alia abnuerit). ad coniugii spem, consortium regni, et necem mariti impulit. Atque illa, cui avunculus Augustus, socer

3. *Formae initio aetatis indecorae.* Concinnius *forma indecora.* Tum mox c. 4. *non aversus habebatur.*

Intenderat Seiano manus. Intendere manus, principium et caussa iurgii semper apud vulgus esse consuevit; 1, 27. *Postremo deserunt tribunal, ut quis praetorianorum militum amicorumve Caesaris occurreret; manus intentantes, caussam discordiae et initium armorum.* 13, 14. *Simul intendere manus, aggerere probra.* Seneca de Clem. 1, 25. *Conclamatio civitatis et fuga est, et diis ipsis manus intenduntur.* At quod sequitur Seiani os palma percussum a Druso, aliter apud Dionem 10, 2. et Zonaram 57, 22. legas; qui Drusum percussum volunt a Seiano. Itaque eorum fide rescribit hic Vertranius, *Et hic contra tendentis os verberaverat.* Neutri mihi persuadent; non illi sententiam, non hic lectionem. Seianum non tam prorupta audacia fuisse crediderim, ut ultro verberarit principis romani filium tribunicia potestate, et imperii consortem: et convenit magis in mores Drusi, cui adeo promptae ad verbera manus, ut hac de caussa Castor sit cognominatus, teste Dione ipso 57, 14. Lips.

Ad uxorem eius Liviam. Suetonius Livillam semper vocat: ut Claudillam, quam noster Claudiam. Nec te moverit: ὑποκόρισμα est, ut Secundilla, Tertulla, Quartilla in feminarum nominibus per blanditias frequens. Sic in Museo Carpensi lapis de hac ipsa Livia (ap. Grut. 312, 4.) SECVNDA. LIVILLAES. MEDICA. TI. CLAVDIVS CAESARIS. L. CELER. AEDITVVS. A VESTA. Lips.

Adulterio pellexit. Pro *in* vel *ad adulterium* more poëtarum, 6, 45. *amore iuvenem inlicere.* Sic enim ibi capiendum puto. Ern. In dativo accipe *adulterio.* Unde minus recte adfertur locus 6, 45. Wopk.

Neque femina amissa pudicitia, alia abnuerit. Freinsh. Tacitum scripsisse suspicatur *abnueret:* non ego: et miror nodum in scirpo quaeri. Gron. Recte etiam Gruterus Faerni coniecturam *abnuit* reiicit. Ern.

Avunculus Augustus. Id est, maior avunculus. Nam Antoniae filia

Tiberius, ex Druso liberi, seque ac maiores et posteros municipali adultero foedabat; ut, pro honestis et praesentibus, flagitiosa et incerta exspectaret. Sumitur in conscientiam Eudemus, amicus ac medicus Liviae, specie artis frequens secretis. Pellit domo Seianus uxorem Apicatam, ex qua tres liberos genuerat, ne pellici suspectaretur. Sed magnitudo facinoris metum, prolationes, diversa interdum consilia adferebat.

4. Interim anni principio Drusus, ex Germanici liberis, togam virilem sumpsit; quaeque fratri eius Neroni decreverat senatus, repetita. Addidit orationem Caesar, multa cum laude filii sui, « quod patria benevolentia in fratris liberos foret. » Nam Drusus (quamquam arduum sit, eodem loci potentiam et concordiam esse) aequus adolescentibus, aut certe non adversus habebatur. Exin vetus et saepe simulatum proficiscendi in provincias consilium refertur. « Multitudinem veteranorum » praetexebat imperator, et « delectibus supplendos exercitus: nam voluntarium

Livilla, Antoniae mater Octavia. Ern.

Municipali adultero. Quasi diceret, ne Romano quidem. Nam municipales tunc minus honorati, haud pares urbanis censebantur. Ita Iuvenalis 8, 238. per contemptum: *Municipalis eques.* Florus 3, 18. *Municipalia prodigia.* Erat autem Seianus Vulsiniis natus. Lips. Cic. Phil. 3, 6. *Videte, quam despiciamur omnes, qui sumus e municipiis.*

Eudemus. In criminatione medicorum non omisit eum Plinius 29, 1. (8.) *Iam vero et adulteria etiam in principum domibus, ut Eudemi in Livia Drusi Caesaris.* Lips.

Fratri eius Neroni. Biennio ante. Cf. 3, 29.

Filii sui. Addidit *sui*, quia ante liberi Germanici, vel filius Germanici. Ern.

Drusus.... aeq. adol. Ad concordiam Drusi et Germanici, adoptione fratrum, refertur numus Illicitanus ap. Vaillant in NN. coll. t. 1, p. 78. in quo ad aram adoptionis stantes manus iungunt. Itemque Sardianus a C. Asinio Pollione ProSC. percussus, qui eos sedentes, lituumque et simpulum tenentes exhibet cum epigr. ΔΡΟΥΣΟΣ. ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ ΚΑΙΣΑΡΕΣ. ΝΕΟΙ. ΘΕΟ. ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΙ. Cf. Eckhel D. NN. vet. vol. 6, p. 211.

Multit. veteran. Scil. qui missionem peterent, ut Paschalius monet.

militem deesse; ac, si suppeditet, non eadem virtute ac modestia agere: quia plerumque inopes ac vagi sponte militiam sumant:» percensuitque cursim numerum legionum, et quas provincias tutarentur. Quod mihi quoque exsequendum reor, quae tum romana copia in armis, qui socii reges, quanto sit angustius imperitatum.

5. Italiam utroque mari duae classes, Misenum apud et Ravennam, proximumque Galliae litus rostratae naves praesidebant, quas actiaca victoria captas Augustus in oppidum Foroiuliense miserat, valido cum remige. Sed praecipuum robur Rhenum iuxta, commune in Germanos Gallosque subsidium, octo legiones erant. Hispaniae, recens perdomitae, tribus habebantur. Mauros Iuba rex acceperat donum populi romani. Cetera Africae per duas legiones; parique numero

Quod.... quae tum romana etc. I. e. ut in *his*, *quae tum.* Sic et apud Cicer. Nat. D. 2, 9. et in Verre. 1, 46. Vide ad Divin. 2, 41. in Lect. Tullianis. Wopk.

Quanto sit angustius. Recte et dictum in Traiani laudem, qui fines imperii promovit. Dixi supra. Lips.

Duae classes. Haec et sequentia explico ubertim in Admirandis 1, 5. Lips. Vid. Sueton. Aug. 49. Ern.

In opp. Foroiul. Eo referunt coniectura numum Augusti Vaillant in NN. Col. t. 1, p. 5. et Spanh. de Praest. NN. t. 1, p. 687.

Octo legiones. Divisae per varia castra et castella. Florus de Druso 4, 12. *Per Rheni quidem ripam quinquaginta amplius castella dixerit.* Quae non dubia origo nobilium in eo tractu oppidorum. Lips.

Hispaniae recens perdomitae. Ab Augusto, Livius 28, 12. De Hispania: *Ita ergo prima Romanis initia provinciarum, quae quidem continentis sint, postrema omnium nostra demum aetate ductu auspicioque Augusti Caesaris perdomita est.* Propter Cantabros scilicet et Astures, quos ipse devicit. Lips. Sueton. Aug. 21, 81. Ern.

Iuba rex. Filius Iubae eius, qui a Caesare victus est, paterque Ptolemaei a Caligula interfecti. Sueton. Cal. 26. 35. Ern.

Cetera Africae, per duas. Ain' In duas? Atqui una legio adtributa Africae ab Augusto Tiberioque, te ipso teste non uno loco. H. 4, 48. scribis. *Legio in Africa auxiliaque tutandis imperii finibus, sub D. Augusto Tiberioque principibus, proconsuli parebant.* Et Ann. 2, 52., *Furius Camillus proconsul Africae,*

Aegyptus. Dehinc initio ab Syria usque ad flumen Euphraten, quantum ingenti terrarum sinu ambitur, quatuor legionibus coërcita: accolis Ibero Albanoque et aliis regibus, qui magnitudine nostra proteguntur adversum externa imperia. Et Thraciam Rhoemetalces ac liberi Cotyis; ripamque Danubii legionum duae in Pannonia, duae in Moesia adtinebant: totidem apud Dalmatiam locatis, quae, positu regionis a tergo illis, ac, si repentinum auxilium Italia posceret, haud procul accirentur: quamquam insideret urbem proprius miles, tres urbanae, novem praetoriae cohortes,

legionem, et quod sub signis sociorum, ad hostem duxit. H. 2, 97., *In Africa legio cohortesque, delectae a Clodio Macro.* Vidimus huoc nexum, et solvemus. Unam legionem ordinariam Africae fuisse, verissimum est. Unde hic ergo duae? Per bellum Tacfarinatis abducta a Pannonia legio, et in Africam missa. Supra 3, 9., *Piso adsequitur legionem, quae e Pannonia in urbem, dein praesidio Africae ducebatur.* Ea ibi mansit biennium paullo amplius, iterumque in Pannoniam remissa. Hoc ipso libro 23, *Caesar post res a Blaeso gestas, quasi nullis iam in Africa hostibus, reportari nonam legionem iusserat: nec proconsul eius anni P. Dolabella retinere ausus fuerat, iussa principis magis quam incerta belli metuens.* At enim, quia, quo loco quaeque legio hoc ipso anno fuerit, decretum scribere Tacito, et nondum ea abducta: ideo duas ecce in Africa collocavit, in Pannonia duas. Atqui tres in ista debuerat: quod clarum vel ex iis, quae in seditione trium pannonicarum legionum dicta supra. Ubi etiam recensita haec nona. Lips.

Dehinc initio ab Syria usque ad flumen. Muretus adhaesit ad hunc locum, voluitque legi *initio ab Syriae*, dictum per transpositionem pro *ab Syriae initio*, probavitque Acidalius. Sed quorsum dixerit: *ab initio Syriae*? Ego τὸ *initio* insititium puto: *hinc, ab Syria usque ad Euphraten flumen quantum ingenti terrarum sinu ambitur, quatuor legionibus coërcita:* aut ex, *inde natum. Coercita* a MS. dedit Picheon pro vulgato *coërcitum.* Talia saepe apud Tacitum attentus lector observet. Ern. Crollius legit *Dehinc interior Syria* etc. quod Syria laxiori senso ab Aegypto ad Euphraten usque protendi dicitur Melae 1, 11. Straboni 16, p. 749. Adde Plin. 5, 13.

Totidem apud Dalmatiam. Dalmatia Augusto tradita, perpetuumque praesidium in ea decretum a. U. 743. Antea inermis fuit. Adi Dionem 54, 34. Lips.

Tres urbanae novem praetoriae cohortes. Vigilum autem cur omittit? quae numeru et robore supra urbanas. Septem enim cohortes erant, institutae iam inde ab Augusto. Caussa haec, quia id aevi,

Etruria ferme Umbriaque delectae, aut vetere Latio, et coloniis antiquitus romanis. At apud idonea provinciarum sociae triremes alaeque et auxilia cohortium: neque multo secus in iis virium; sed persequi incertum fuerit, cum, ex usu temporis, huc illuc mearent, gliscerent numero, et aliquanto minuerentur.

6. Congruens crediderim, recensere ceteras quoque reipubl. partes, quibus modis ad eam diem habitae sint: quando Tiberio mutati in deterius principatus initium ille annus attulit. Iam primum, publica negotia, et privatorum maxima, apud patres tractabantur: dabaturque primoribus disserere: et in adulationem lapsos cohibebat ipse: mandabatque honores nobilitatem ma-

inter legitimos iustosque milites vigiles non censebantur. Itaque in omnibus bellis civilibus Galbae, Othonis, Vitellii, rara eorum mentio, nullus usus. E libertinis lecti erant, vile genus, et Vulcani potius ministri, quam Martis. Itaque nec praefecti vigilum inter illustres dignitates mentio Tacito usquam: cuius auctoritas tamen adolevit, sicut et militum ipsorum, uti ex Pandectis aliisque scriptoribus clarum. Dicam de hoc omni urbano milite, cum cura, ad libros Historiarum. Lips. Mercerus inclinat corrigere *decem praetoriae*, quia sic tradit Dio 55, 24. et inscriptio antiqua ap. Gruter. p. 258, 8. Vulgatum numerum defendit Lipsius de Magnitud. R. 1, 4. erroris arguens Dionem. Fabrettus autem mavult utrumque pro suo aevo intelligere, quod res variavit cum in praetoriis, tum in urbanis cohortibus: quem vide in Inscr. p. 127. f. Ern.

Et colonis. Potius *coloniis*. Lips.

Sociae triremes. Ut classis in Danubio; classis in Rheno, in Ponto. Lips.

Neque multo secus. Dicit clare, non minus virium roborisque in auxiliis fuisse, quam in legionibus: ex quo magnitudinem opesque videas imperii romani. Lips. Ut ibi *secus* pro *minus*, ita alias *secius*. Terent. Andr. 3, 2, 27. Wopk. Utrumque hoc sensu rarum.

Sed persequi incertum fuit. Lipsius restituit *fuerit*, pro *fuit*. Ern.

Huc illuc mearent. Attendant tirones, observentque aliam auxiliorum et legionum rationem fuisse. Legiones certas stationes habuisse, etsi non plane immutabiles, ut exempla apud nostrum docent, contra quam nonnulli putarunt: auxiliis autem nullum certum locum attributum fuisse. Ern.

Recensere ceteras etc. Pro: *recensere, quibus modis ceterae quoque r. p. ad eam d. h. s.* quae ratio elegans in primis Graecis habetur, ut animadversum Kustero ad Aristophanem et aliis. Ern.

iorum, claritudinem militiae, illustres domi artes spectando: ut satis constaret, non alios potiores fuisse. Sua consulibus, sua praetoribus species: minorum quoque magistratuum exercita potestas; legesque, si maiestatis quaestio eximeretur, bono in usu. At frumenta et pecuniae vectigales, cetera publicorum fructuum, societatibus equitum romanorum agitabantur. Res suas Caesar spectatissimo cuique, quibusdam ignotis ex fama mandabat; semelque adsumpti tenebantur, prorsus sine modo, cum plerique iisdem negotiis insenescerent. Plebes acri quidem annona fatigabantur: sed nulla in eo culpa ex principe: quin infecunditati terrarum, aut asperis maris obviam iit, quantum impendio diligentiaque poterat. Et, ne provinciae novis oneribus turbarentur, utque vetera sine avaritia aut crudelitate magistratuum tolerarent, providebat. Corporum verbera, ademptiones bonorum aberant.

7. Rari per Italiam Caesaris agri: modesta servitia:

Illustres domi artes. Eloquentiam, iuris scientiam etc. quae *civilia studia* vocat 3, 75. *pacis artes* saepe Cicero, ut pro Murena 14. Ern.

Species. Ornamenta eadem, dignitas, quae vetere republica. *Speciem* de console dixit etiam Cicero in Pison. c. 11. Adde ad Suet. Caes. 77. Ern.

Frumenta etc. Decumae ex agris publicis et vectigalibus, ut in Sicilia. Per *pecunias vectigales* non modo scriptura et portorium, sed cetera etiam, quae ab Augusto instituta sunt, vectigalia intelligenda. *Cetera publicorum fructuum* sunt tributa provincialibus imposita. Ern.

Agitabantur. Seneca epist. 119., *Iam ego paraveram fiscos: circumspiciebam, in quod me mare negotiaturus immitterem, quod publicum agitarem.* Suet. Vespas. 1. *publicum quadragesimae in Asia egit.* Gron.

Res suas. Fiscum primum, eiusque curam, deinde etiam, ut opinor, provincias suas. De posterioribus colligo e Sueton. Tib. 41, quamquam ille socordiae tribuit. Ern.

Rari per Italiam. Non latifundia, ut postea, ex bonorum publicatione, et reorum damnationibus parta. Lips.

Modesta servitia. Non de paucitate servorum, sed modestia recte Freinsh. accipit. Non attingebant rempublicam: non potentes nimis, insolentes erant, ut postea. Ern.

intra paucos libertos domus: ac, si quando cum privatis disceptaret, forum et ius. Quae cuncta, non quidem comi via, sed horridus ac plerumque formidatus, retinebat tamen, donec morte Drusi verterentur: nam, dum superfuit, mansere; quia Seianus, incipiente adhuc potentia, bonis consiliis notescere volebat, et ultor metuebatur, non occultus odii et crebro querens, «incolumi filio, adiutorem imperii alium vocari: et quantum superesse, ut collega dicatur? Primas dominandi spes in arduo: ubi sis ingressus, adesse studia et ministros: exstructa iam, sponte praefecti, castra: datos in manum milites: cerni effigiem eius in monimentis Cn. Pompeii: communes illi cum familia Drusorum

Non quidem comi via. Acidalius haud dubitat legendum *cum vi*. Si hoc voluisset, dixisset, opinor, simpliciter *vi*, aut *per vim*. Putavit vir doctus, haec verba referenda esse ad *retinebat*, quod non est. Tiberius ista non mutarat, etsi alias horridus et formidolosus erat, non facilis, comis. Si quid mutandum esset, mallem *comi vita*, i. e. moribus. Sed non est necessarium. *Comi via* intell. *morum*. Supra 1, 54. *Tiberio alia morum via*: at *non quidem* est pro *etsi non*. *Comis* bene opponitur *horrido* non uno sensu. Ern. Plane sic Plin. 35, 10. *Ti. C. minime comis imperator*.

Ultor. Drusus scilicet.

Cerni effigiem eius. Statuam aeneam in theatro Pompeii. Dio 57, 21. Lips. *In monim. Cn. P.* apud theatrum eius 3, 72. Ern.

Communes illi. Consideremus, quaeso. Suetonius Claudii filio Druso desponsam Seiani filiam scribit c. 37. in Claudio: nec alius sententiae est, quod noster 3, 29. dixit, Claudii filio Seianum socerum destinatum. Haec certa, clara; sed quomodo hic Drusus queritur, communes illi fore cum Drusorum gente nepotes? Locum non habet ea querela, vana est, Si vere idem Suetonius scribit, Drusum exstinctum post paucos dies, quam ei Seiani filia esset desponsa. Desponsa autem ante biennium, ut ex Taciti supra verbis clarum: ante biennium ergo exstinctus, et simul connubii nepotumque spes. An aliud aliquid est, quo noster hic respexit? nemo dicet. In Zonara 11, 2. lego, *Iuliam* Drusi filiam desponsam Seiano: corrupte. Quia scribendum *Liviam*; intelligitque Germanici sororem, de qua infra dicemus, Drusi maioris prolem. Quid nugamur? cum omnia scrinia excusserimus, non inficiabimur, quin Tacitus guttam attigerit e flumine Lethes. Lips. Videtur Freinshemio Tacitus hic loci cumulare voluisse Seiani facinora, neque eas querelas praecise ad hoc tempus restringendas.

fore nepotes: precandam post haec modestiam, ut contentus esset.» Neque raro, neque apud paucos talia iaciebat: et secreta quoque eius, corrupta uxore prodebantur.

4. *Precandam posthaec modestiam, ut contentus esset.* *Precandam post, hac modestia ut contentus esset.* Vide tamen Lipsium et Gronov. Obs. 3, 10.

Precandam post haec modestiam. Mirum genus loquendi, quasi modestia inter deas. Et cave tamen immotes. Simila illud e 15, 17. *Sic quoque optimam Fortunam orandam, ut pedes confectis itinerum spatiis equitem assequeretur.* Lips. Haec ita accipiunt viri docti, quasi *modestia* inter deas censeretur. Eo sensu mihi nihil videtur frigidius. Poëtarum est, fingere numina, quae non sont; non historicorum. Precanda modestis est, quae iubari non potest, sed rogari debet. Post haec atque talis eo ait evectum Seianum, uti non imperari ei amplius modestia possit, sed rogare necesse habeat eum, qui velit continere et efficere, ut contentus sit, intraque illum modum consistat. Ita de Pompeio Cicero de Fin. 2, 18. *Sed finge non solum callidum eum, qui aliquid improbe faciat, verum etiam praepotentem: ut M. Crassus fuit, qui tamen solebat uti suo bono; ut hodie est noster Pompeius, cui recte facienti gratia est habenda; esse enim, quam vellet, iniquus, iustus, poterat impune.* Pompeius et Seianus hactenus pares: precanda eorum modestia erat, ut contenti essent: et recte facientibus gratia erat habenda. Vel potius, precandam post haec a diis, quos veros putabant, illi modestiam: rogandos deos, ut hanc illi darent: abiit enim id e potestate nostra. Tale est apud M. Senecam Contr. 25. *ut salva provincia sit, optemus meretrici bonam mentem.* Tale Medeae apud Ovid. Met. 7, 37. *quamquam non ista precanda, Sed facienda mihi.* Hic addit, quod Tacitus vult intelligi: precandam, quia manu facere nemo queat. Cicero epist. 1, 8. *Commutata tota est ratio senatus, iudiciorum, rei totius publicae: otium nobis exoptandum est.* Significat nimirum, se et alios, qui debebant, id praestare non posse. Plato 6. de Legibus p. 757. *διὸ τῷ τοῦ κλήρου ἴσως ἀνάγκη προσχρήσασθαι, δυσκολίας τῶν πολλῶν ἕνεκα, Θεὸν καὶ ἀγαθὴν τύχην καὶ τότε ἐν εὐχαῖς ἐπικαλουμένους, ἀπορθοῦν αὐτοὺς τὸν κλῆρον πρὸς τὸ δικαιότατον.* Precari autem tam dicimus *rem a diis alicui*, quam *deos aliquid* aut *pro aliquo.* Infra c. 39. *Neque fulgorem honorum unquam precatum.* Lib. 12, 65. *amplecti Britannicum, robur aetatis quam maturrimum precari.* Hoc loco a Tacito dictam tamen Freinsh. defendit deam Modestiam, at haec subtiliora quam veriora putat. In quo illud festivum, si recipiatur sensus, quem Tacito attribuimus, tamen fore, ut constet sensus, quo ille delectatur, nempe exorandum esse Modestiae numen. Tanquam cum dicitur *precandam modestiam*, non possit intelligi, vel *Seiani* vel *Seiano a diis*, qui eo creverat, ut coërceri, atque adeo modestia ei imperari non posse videretur. Tanquam verbo *precandam* necessario statuatur singularis dea Modestia, a qua modestiam peti oporteret. Male igitur Horatius lib.

8. Igitur Seianus, maturandum ratus, deligit venenum, quo paullatim irrepente, fortuitus morbus adsimularetur: id Druso datum per Lygdum spadonem, ut octo post annos cognitum est. Ceterum Tiberius, per omnes valetudinis eius dies, nullo metu, an ut firmitudinem animi ostentaret, etiam defuncto, necdum sepulto, curiam ingressus est. Consulesque, sede vulgari

1, Sat. 4, 17. *Dii bene fecerunt, inopis me quodque pusilli Finxerunt animi.* Debuisset dicere: *Modestiae numen bene fecit, quod me modestum finxit.* Non venit enim scilicet illa modestia virtus et animal, nisi a peculiari numine Modestia: quemadmodum nemini potest optari, nisi ab eo unico numine, quod eam conferre possit. Ego tamen deam nullam, sed quae sanis facile modestiam ingeneraret, Adrastiam, Rhamnusiam, Nemesiu novi. Nam Plautus risum captat. Quid multa? quod illi mire elegans, id mihi κακόζηλον et gravitati cum Taciti, tum materiae indignum videtur. Gron. Verissima sunt quae Gronovius disputat. Itaque veteres edd. secutus: *modestiam*, litera initiali minuta rescripsi, ut fecit iam Ryckius. Ern. Pro Modestia dea pugnat Crollius, ea potissimum ratione, quod, modestiam in Seiano nullam fuisse, probe Drusus nosset. Cultas quoque Romae virtutes *Clementiam*, *Moderationem*, ex numis Tiberii patet. Cf. Eckhel t. 6, p. 187. Valet hoc, si reddas, *precandam eius modestiam*, non item si, *precandam ei a diis modestiam.* Duriuscula tamen pronominis omissio. Quem Planti locum signet Gronon video.

Adsimularetur. Videretur: ut tabes a veneno imitaretur fortuitum morbum, similitudinem fortuiti morbi haberet. *Adsimulare* est: imitari: de quo verbo vid. Gron. Diatr. in Stat. c. 6. Ern.

Ut octo post annos. Recte eo ipso videlicet anno: quo interfectus Seianus, cum Apicata, eius uxor, haec scelera prodidit: Vide Dionem 58, 11. Lips.

Consules sede vulgari. Id est, in sedibus praetorum aut tribunorum, ut Dio interpretari videtur in morte Augusti 56, 31. *Ἐκαθίζοντο δὲ οἱ μὲν πολλοὶ, ὥς που ἑκάστοις εἰώθει, οἱ δ' ὕπατοι κάτω ἐν τοῖς βάθροις, ὁ μὲν τῷ τῶν στρατηγῶν, ὁ δὲ τῷ τῶν δημάρχων.* Nec dissimile est, quod Suetonius scribit c. 23. Claudium *de maiore negotio acturum, medium inter consulum sellas tribunicio subsellio sedisse.* Humiles autem senatorum omnium sedes, altae consulum et excelsae. Lucanus 5, 15. *Ut primum moestum tenuere silentia coetum, Lentulus e celsa sublimis sede profatur.* Lentulus enim ibi consul. Et alius poëta quispiam (Ovid. ex Ponto 4, 5, 18.) *Conspicuum signis cum premet altus ebur.* Intelligit consulis sellam curulem: in qua, ornatus caussa, signa. Idem ib. 4, 9, 28. *Signa quoque in sella nossem formata curuli, Et totum Numidae sculptile dentis opus.* Lips. Immo in subselliis senatorum communibus, quo loco senatori cuique sedere licebat. Nam subsellia praetorum et tribunorum non possunt profecto

per speciem moestitiae sedentes, honoris locique admonuit; et effusum in lacrimas senatum, victo gemitu, simul oratione continua erexit. Non quidem sibi ignarum, posse argui, quod tam recenti dolore subierit oculos senatus: vix propinquorum alloquia tolerari, vix diem adspici a plerisque lugentium: neque illos imbecillitatis damnandos: se tamen fortiora solatia e complexu reipubl. petivisse.» Miseratusque Augustae extremam senectam, rudem adhuc nepotum et vergentem aetatem suam, «ut Germanici liberi, unica praesentium malorum levamenta, inducerentur,» petivit. Egressi consules, firmatos alloquio adolescentulos deductosque ante Caesarem statuunt. Quibus adprehensis, «patres conscripti, hos, inquit, orbatos parente, tradidi patruo ipsorum, precatusque sum, quamquam esset illi propria soboles, ne secus, quam

sedes vulgoris appellari. Non, quia Augustu mortuo in subselliis tribunitiis ac praetoriis sedere consules luctus caossa, propterea et nunc idem fecare, ut recte monet Ryckius. Etenim ista non more aliqua et instituto certo fiebant, sed sponte, at ut cuique suggerebat ingenium: in quo genere nihil certi est. Ern.

Victo gemitu. Int. suo. Vix dignum admonitione, nisi doctos viros dubitasse viderem. Ern.

Propinquorum alloquin. Alloquia, proprie in consolatione. Notatum aliis. Lips.

Vix diem adspici. Ita enim moris, ut limine et domo se contiuerent in luctu. Plinius 9, 13. *Mitto ad Arrioni, rogo ut veniat; quoniam me recens odhuc luctus limine contineret.* Lips.

E complexu reip. Complexum pro cura reip. negotiis capit Freinsh. Infra 13. *negotia pro solatus accipiens.* Et dicitur *complecti* pro curare aliquem: sed *complexum* pro cura dici, non credo. Sensus est: se maluisse in complexum reipublicae ruere, velut matris, atque ibi levamentum doloris quaerere, hinc solatia satis fortia petere. Cic. ad Div. 4, 6. *habebam, quo confugerem, ubi conquiescerem, in cuius sermone et suavitate omnes curas doloresque deponerem.* Et mox: *non nunc domo moerens od remp. confugere possum, ut in eius bonis acquiescam.* Ern.

Rudem adhuc nepotum, et verg. etc. R. a. nepotum ad Tiberium pertinet, non ad matrem Tiberii; itaque distinctionem sustuli. *Rudis nepotum* est oondum expertus suavitatem e nepotibus, qui soleut prope cariores et dulciores esse filiis. Ern.

Adprehensis. Cod. *adprensis*: quod non ausos sum recipere, ob ea, quae dixi ad 3, 53. quae multo magis in hoc verbom conveniunt. Nec ipse Iac. Gronovius recepit. Ern.

suum sanguinem, foveret ac tolleret, sibique et posteris conformaret: erepto Druso, preces ad vos converto, diisque et patria coram obtestor, Augusti pronepotes, clarissimis maioribus genitos, suscipite, regite: vestram meamque vicem explete. Hi vobis, Nero et Druse, parentum loco. Ita nati estis, ut bona malaque vestra ad rempubl. pertineant.»

9. Magno ea fletu, et mox precationibus faustis, audita: ac, si modum orationi posuisset, misericordia sui gloriaque animos audientium impleverat: ad vana, et totiens irrisa revolutus, «de reddenda republ. utque consules, seu quis alius, regimen susciperent,» vero quoque et honesto fidem dempsit. Memoriae Drusi eadem, quae in Germanicum, decernuntur, plerisque additis, ut ferme amat posterior adulatio. Funus imaginum pompa maxime illustre fuit, cum origo Iuliae gentis, Aeneas, omnesque Albanorum reges, et conditor urbis Romulus, post Sabina nobilitas, Attus Clausus, ce-

Conformaret. Sic MS. edd. Beroaldi, Alciati, Rhenani, Aldi, post irrepsit vitio operarum *confirmaret*, quod est in Lipsienis, quas vidi, solenni confusione illorum verborum, de qua vide dicta in Clave Cic. Pichene restituit *conformaret*. idque Gronovius et Ryckius secuti sunt. *Conformaret sibi et posteris*, i. e. monendo, fovendo redderet dignos se patruo, et honestos posteris atque utiles. Si *confirmaret* magis placeat, sensus est, fovendo, provehendo efficeret, ut in iis et ipse et posteritas subsidia haberet. Ern. Heinsius explicat *confirmaret*, educaret, aleret. Sed rectius omnino *conformaret*. — Malim *confirmaret*, i. e. fidos amicosque redderet. Sic 1, 71. H. 5, 4. Sallust. Iug. 45. *Exercitum brevi confirmavit*. Wopk.

Plerisque additis. Multis, pluribus, de consuetudine huius aetatis. Sic Suet. Caes. 52. et multis aliis locis. Noster infra c. 20. *pleraque in melius flexit*, ubi recte Muretus interpretatur *multa*. Ita 6, 22. 11, 8 H. 4, 61. Immo sic iam Nepos Timoth. 4. Cic. de Iuvent. 1, 36. De Off. 1, 14. et pro Sextio c. 35. Wopk. Sic et Sall. ubi plura.

Posterior adulatio. Opponitur adulationi recenti, et eius initiis, quae sunt modestiae retinentiora. Ern.

Appius Clausus. Lego *Atta Clausus*, vel *Attus*. Adi lib. 12. Annal. Lips. *Attus* est in MS. ut etiam 12, 26. MS. habent. Itaque Pichena, et qui post ediderunt, receperunt. Recte, ut enim Gronovius iudicat,

teraeque Claudiorum effigies, longo ordine spectarentur.

10. In tradenda morte Drusi, quae plurimis maximeque fidis auctoribus memorata sunt, retuli: sed non omiserim eorumdem temporum rumorem, validum adeo, ut nondum exolescat. « Corrupta ad scelus Livia, Seianum Lygdi quoque spadonis animum stupro vinxisse: quod is aetate atque forma carus domino, interque primores ministros erat, deinde, inter conscios ubi locus veneficii tempusque composita sint, eo audaciae provectum, ut verteret, et, occulto indicio Drusum veneni in patrem arguens, moneret Tiberium, vitandam potionem, quae prima ei, apud filium epulanti, offerretur: ea fraude tum senem,

5. *Eo audacius provectum, ut verteret et occulto indicio. Forte eo audaciae provectum veteratorem, ut occulto:* vel, *ut veterator.* Possis et *eo audaciae provectum veteratoriae. Veteratorie* vocabulum Ciceroni familiare. — 6. *Ea fraude tum senem.* Τὸ *de in fraude*

qui se consuli vult ad Liv. 2, 16. adde viros doctos ad Suet. Tib. 1. Ante erat in edd. *Appius.* Ern. Cf. et 11, 24.

Corrupta ad scelus. Ad interitum marito struendum. Corruperat eam Seianus adulter, ut eius opera ad tollendum Drusum uteratur. Qui de adulterio accipiunt, non cogitant, id iam esse in voce *corrupta*, et *flagitium* potius dicturum Tacitum fuisse, si hoc voluisset. Ern. — *Scelus* pro caede scelesta. Sic 6, 33. 12, 47. 16, 23. H. 1, 22. Agric. 45. Wopk.

Vinxisse. Usitatius est in hac re compositum *devincire.* Cic. Planc. 15, 18. *largitione devincire tribus.* Cluent. 64. *ut eum nuptiis alligatum simul, et testamenti spe devinctum possit habere in potestate.* Sed Tacitus simplicia compositis in multis praefert. Vid. ad 3, 55. et 6, 45. *pacto matrimonio vincire*: quamquam et devincire dixit, v. c. 12, 64. Ern.

Lygdus. Haud dubie spurium est, et a glossa ortum. Ern. Expunxi igitur post *is.*

Ubi locus tempusque. Sic non modo MS. ut Pichena notavit, et edd. Beroaldi et Aldi, ut I. Gronovius, sed etiam Alciati, Rhenani. Casu in Lipsianis excidit copula, ut opinor, quod alii temere imitati. Sed pro *sint*, vel *sunt*, ut nonnullae edd. habent, legendum *fuerint*, vel *fuerant*, temporum ratione postulante. Sic mox *postquam convivium inierat.* Mox *verteret*, int. se, consilium. Ern. — Haud necesse est legas *fuerint* vel *fuerant*: haec enallage temporis occurrit 14, 11. et passim Wopk. In Lipsiana Antwerp. 1627. iam restituta est copula.

Ea fraude tum senem..... tradidisse. Valde vereor, ne pro *tum* le-

postquam convivium inierat, exceptum poculum Druso tradidisse; atque illo ignaro, et iuveniliter hauriente, auctam suspicionem, tanquam metu et pudore sibimet irrogaret mortem, quam patri struxerat.»

11. Haec vulgo iactata, super id, quod nullo auctore certo firmantur, prompte refutaveris. Quis enim mediocri prudentia, nedum Tiberius, tantis rebus exercitus, inaudito filio exitium offerret, idque sua manu, et nullo ad poenitendum regressu? Quin potius ministrum veneni excruciaret, auctorem exquireret, insita denique, etiam in extraneos, cunctatione et mora, adversum unicum, et nullius ante flagitii compertum, uteretur. Sed, quia Seianus facinorum omnium re-

cum iterandum esset, supinus librarius, omisit, et subsequentem syllabam *cap.* Scribendum quippe, *ea fraude deceptum senem.* Possis et, *ea fraude illectum senem.*

gendum sit *captum, inductum*, aut simile quid: sed *captum* optimum. Potuit etiam Tacitus scripsisse *ea captum fraude*: ubi facilior corruptela fuit. Non nego, *ea fraude* simpliciter dici potuisse, et sic intelligi posse, etsi durius foret: sed illud *tum* ab h. l. alienum et frigidissimum. Possis etiam *exceptum* ad fraudem referre: nam id verbum in insidiis dicitur: sed esset alieno loco, et melius ad *poculum* refertur. Ern. Muretus notat, alibi legitur *captum.* Heinsius vult *deceptum.* Non opus. Sana lectio vulgata. *Exceptum* nullo modo ad *fraudem* referri potest. Sic et Wopkens.

Iuveniliter hauriente. I. e. avide, strenue, celeriterque, ut ille apud Virgilium, qui *impiger hausit*, Aen. 1, 742. Dixit imitatione Graecorum, qui νεανικῶς pro *strenue*, acriter, νεανικὸς pro *strenuus*, *impiger* dicunt. Ern.

Haec vulgo iectata. Et credita Orosio, qui 7, 3. tradit, Drusum a Tiberio veneno exstinctum. At me non valde movent eiusmodi scriptores, legitimae historiae (dicam iratis quorumdam auribus) dehonestamenta. Lips.

Exitium offerret. Sic Cic. pro S. Roscio c. 13. *mortem obtulerit.* Cf. et c. 34. et pro Sextio c. 21. Work. Vid. et Ter. 5, 1, 14.

Nullo ad poenitendum regressu. Exquisite dictum pro *ad mutandum*, *si poeniteret.* Ita *non muto*, *non poenitet*, promiscue dicuntur. Vid. Bentleius ad Terent. 1, 1, 13. Livius 24, 26. simili fere sententia; *quod adeo festinatum ad supplicium, neque locus poenitendi, aut regressus ab ira relictus esset.* quem locum, qui est de liberis Hieronis, iussu populi interfectis, haud dubie in animo habuit Tacitus, aut alterum 42, 13. *unde receptum ad poenitendum non haberent.* Ern.

Facinorum omnium repertor. Sum-

pertor habebatur, ex nimia caritate in eum Caesaris, et ceterorum in utrumque odio, quamvis fabulosa et immania, credebantur: « atrociore semper fama erga dominantium exitus. » Ordo alioqui sceleris, per Apicatam Seiani proditus, tormentis Eudemi ac Lygdi patefactus est. Neque quisquam scriptor tam infensus exstitit, ut Tiberio obiectaret, cum omnia alia conquirerent intenderentque. Mihi tradendi arguendique rumoris caussa fuit, ut, claro sub exemplo, falsas auditiones depellerem, peteremque ab iis, quorum in manus cura nostra venerit, ne divulgata atque incredibilia, avide accepta, veris, neque in miraculum corruptis, antehabeant.

12. Ceterum, laudante filium pro rostris Tiberio,

tum e Virgilio Aen. 2. 164. *scelerumque inventor Ulysses*, ut iam monuit Muretus: ubi cod. Graev. habet *repertor*. Vid. ibi Burm. Ern.

Et immania credebantur. Alios libros *inania* habere, ait Muretus: nescio quos. Sed vulgatum verum esse, sequentia docent. Ern.

Atrociore semper fama. Id valet, spargi plurimum et credi atrocia aut tragica, de morte dominantium. Lips.

Per Apicatam Seiani proditus. Sic dictum, ut ab eodem Virgilio *Hectoris Andromache*, Muretus notavit. Ern.

Claro sub exemplo. Sic Plin. Ep. 2, 6. 3, 18. Wopk.

Falsas auditiones. De rumoribus dixit etiam Cicero Planc. 23. *fictas auditiones. Depellerem* est repudiandas, reiiciendas docerem, monerem. Ern.

Quorum in manus cura nostra venerit. Haud scio, qui sint illi antiqui in quibus Muretus esse dicit *scripta*. Sed *cura* sic ut 3, 24. *si effectis, in quae tendi, plures ad curas vitam produxero.* Ovidius de Ponto 4, 16, 38. *quorum quod inedita cura est*, ex felicissima restitutione Heinsii. Idem 2, 4, 16. *Hoc pretium curae dulce recentis erat.* Martialis 10. ep. 2. *Festinata prior decimi mihi cura libelli.* Gron.

Laudante filium. Velo quidem interposito, ne pontificis maximi oculi adspectu cadaveris funestarentur. Seneca Consol. ad Marciam 15. *Tiberius Caesar, et quem genuerat, et quem adoptaverat, amisit. Ipse tamen pro rostris laudavit filium, stetitque, in conspectu posito corpore, interiecto tantummodo velamento, quod pontificis oculos a funere arceret.* Recenset eumdem ritum Dio 54, 28. in funere Agrippae, sed caussam eius ignorare fatetur, et quam Seneca dedit, refellit. Verba sunt: Τόν τε λόγον τὸν ἐπ' αὐτοῦ εἶπε, παραπέτασμά τι πρὸ τοῦ νεκροῦ παρατείνας· ὅπερ ἐγὼ μὲν οὐκ οἶδα διὰ τί

senatus populusque habitum ac voces dolentum, simulatione magis, quam libens, induebat, domumque Germanici revirescere, occulti laetabantur. Quod principium favoris et mater Agrippina, spem male tegens, perniciem adceleravere. Nam Seianus, ubi videt, mortem Drusi inultam interfectoribus, sine moerore publico esse, ferox scelerum, et quia prima provenerant, volutare secum, quonam modo Germanici liberos perverteret, quorum non dubia successio. Neque spargi venenum in tres poterat, egregia custodum fide, et pudicitia Agrippinae impenetrabili. Igitur contumaciam eius insectari, vetus Augustae odium, recentem Liviae conscientiam exagitare, « ut superbam fecunditate, subnixam popularibus studiis inhiare domina-

7. Ut superbiam fecunditate subnixam. Superba iam fecunditate subnixam.

ἐποίησεν· εἴρηται δὲ ὅμως τοῖς μὲν, ὅτι ἀρχιερεὺς ἦν, τοῖς δὲ, ὅτι τὰ τῶν τιμητῶν ἔπραττεν. Οὐκ ὀρθῶς φρονοῦσιν· οὔτε γὰρ τῷ ἀρχιερέῳ ἀπείρηται νεκρὸν ὁρᾷν, οὔτε τῷ τιμητῇ, πλὴν ἄν τε τέλος τοῖς ἀπογραφαῖς μέλλῃ ἐπάξειν. Haec Dio; sed ego existimo, de pontifice Senecam vera dicere; sacer enim; ideoque non ipsum solum arceri espectu funesto, sed et statuas deorum voluerunt. Quae si in loco positae, ubi supplicia at caedes, veteri eas mos fuit, aut transferri. Notet ipse Dio 60, 13. *Claudius*, inquit, *delectabatur gladiatoribus, et praesertim meridianis. Ideo plerosque servos, qui dominos sub Caio aut Tiberio calumniati erant, hoc modo perdebat. Eorumque tantus fuit numerus, ut Augusti statuam eo loci positam iusserit transferri; ne aut semper adspiceret caedes, aut et semper velata esset.* Ceterum de pontifice, in Iudaeorum ritu, simile Philo notat, de Monarchia 2. p. 827. *a cadavere arceri.* Lips.

Revirescere. Sic MS. sic vett. edd. Beroeldi, Alciati, Rhenani, Aldi. In Lipsianam editionem vitio operarum, aut correctoris, irrepsit *reviviscere*; non etiam tacitus recepisset at contra libros Lipsius: unde in sequentes edd. venit: donec vetus restituit I. Gronov. Adde H. 3, 7. Ern.

Spargi venenum. Verbum proprium in ea re, quo usus etiam Cicero Catil. 2, 10. *qui spargere venena didicerunt.* Ern.

Exagitare. Irritare, instigere. Sic *plebem exagitare* dixit Sallust. Catil. 38. Ceterum sensus est; et Augustam odio vetere, et Liviam recentis sceleris conscientia instigavit: usus est callide odio Augustae et conscientia Liviae, ut eas incitaret in Agrippinam, permoveretque, ut eam arguerent etc. Ern.

Ut superbiam, fecunditate. Muretus emendabat *superbam* sic: *su-*

tioni., » apud Caesarem arguerent. Adque haec callidis criminatoribus, (inter quos delegerat Iulium Postumum, per adulterium Mutiliae Priscae inter intimos aviae, et consiliis suis peridoneum, quia Prisca in animo Augustae valida) anum, suapte natura potentiae anxiam, insociabilem nurui efficiebat. Agrippinae quoque proximi illiciebantur, pravis sermonibus tumidos spiritus perstimulare.

8. *Atque haec callidis criminationibus.* Forte *lacta* vel *iactaque haec.* Vide notas supra ad 3, 29.

perbam fecunditate, subnixam popularibus studiis inhiare dominationi; quod etiam placebat Grutero, mihique verissimum videtur. *Subnixa* melius et magis e consuetudine Latinorum refertur ad *popular. studiis* quam ad *fecunditate. Subnixus opibus* dixit, ni fallor, Livius. Quintil. 6, 3. *fultus ope.* Noster 11, 1. *propinquitatibus validis subnixus:* et sic alibi quoque. Ern. Placet et mihi Mureti lectio; tuendae tamen priori, vide 13, 14. 3, 24. H. 1, 17. Worr.

Atque haec callidis criminatoribus. Acidalius *Adque haec*, vel *Ac super haec*, vel *Adhaec.* Rectissime. Nam aliter constructio et sensus non constant. Novum artificium narrare incipit. *Atque* et *adque* in libris permutari notum est. Itaque non dubitavi rescribere: *adque.* Broterius hanc correctionem non probabilem dicit; sed nulla caussa commemorata: nec seria orationis vulgatae demonstrata, quam nos nullam videmus. Ern. Crollius pristinae lectioni *atque* adhaeret, *haec* a *callidis* regi autumat eo modo ac sensu, quo *artes edoctos, rem gnaros* dicimus. Sic verbum *efficiebat* ad Seianum referendum, quo et ex Acidalii mente respicit. Alia ratione vulgatum tuetur Barthius in versione Germanica; haec ipsi Livia est, non improbabili coniectura. — * Sic *atque.* c. 34. et 6, 9 et 29. Worr.

Iulium Postumum. Estne ille, qui praefectus Aegypto postea? de quo Romae lapis (ap. Grut. 113, 1.) PRO. SALVTE. TI. CLAVDI. CAESARIS. AVG. GERMANICI. PONT. MAX. TRIB. POT. VII. COS. IIII. IMP. XV. P. P. CENSORIS . . . . LIBERORVMQVE . . . . EX. VOTO. SVSCEPTO. C. IVLIVS. SEX. F. COR. POSTVMVS. PRAEF. AEGYPTI. Vix puto. Claudii enim aevo ille floruit, non hoc Tiberiano. Lips.

Mutiliae Priscae. Freinshemius putat eamdem esse, quae vitiose apud Dionem 58, 4. Πουπλία Πρίσκα, facili ob similitudinem literarum lapsu, pro Μουτιλία; C. Geminii Rufi uxor. Ern. Falli Freinshemium Ryckius inde probat, quod Prisca Taciti, adultera; Dionis, mariti amantissima fuit.

Pravis sermonibus t. s. perstimulare. Sic apud Livium, quamquam de alius ingenii homine, Demetrio, 40, 23. *missus hic comes, cum simplicitatem iuvenis incauti, et suis haud immerito succensentis, assentando, indignandoque et ipse vicem eius, captaret.* Ern.

13. At Tiberius, nihil intermissa rerum cura, negotia pro solatiis accipiens, ius civium, preces sociorum tractabat: factaque, auctore eo senatusconsulta, « ut civitati Cibyraticae apud Asiam, Aegiensi apud Achaiam, motu terrae labefactis, subveniretur remissione tributi in triennium. » Et Vibius Serenus, proconsul ulterioris Hispaniae, de vi publica damnatus ob atrocitatem morum, in insulam Amorgum deportatur. Carsidius Sacerdos, reus, tanquam frumento

9 *Carsius sacerdos. An Carlsius?*

Aegiensi. In MS. est *Aegiensi*; unde Beroaldus dedit *Aeginensi.* Sed Rhenanus, Aldus, et secuti dedere *Aegirenses.* Utrum vitium sit typographicum in ed. Rhenani pro *Aeginensi*, an data opera sic correctum sic, quia *Aegina*, nulla in Achaia, sed *Aegira*, non pro certo dicam: quamquam magis in hoc inclino. Sed Tacitus etiam potuit dedisse *Aegiensi* ab *Aegio*, Achaiae urbe, nobilitata quondam concilio Achaeorum Liv. 38, 30. idque praefert I. Gron. Itaque et recepi, quippe magis consentaneum lectioni codicis, quam est altera illa correctio. Ern. Rhen. data opera posuit *Aegirensi*; nam et in margine addidit *Aegira.* Ceterum parum refert, *Aegirensi* an *Aegiensi* legas.

Proconsul ulterioris Hispaniae. Id est Baeticae, quae populo relicta, et ideo in ea proconsul. Plura distinctius de Hispaniae divisione infra ad H. 1, 13. Lips. Cod. *procons.* Unde Beroaldus expressit *proconsule*: quod secutus est Iac. Gronovius: at vide quae dixi ad 2, 52. Certe ex huius loci scriptura nihil definiri potest. Ern.

Ob atrocitatem temporum. Placet olim emendatio, *atrocitatem morum.* Quam velim distinctione iuvari hoc modo: *de vi publica damnatus ob atrocitatem morum, in insulam.* Facilis exscribentium lapsus repetitione syllabae, *tem morum.* Etsi non sum ignarus, a Suetonio *temporum atrocitatem* dictum, Calig. 6. sed hic, ut censeo, parum opportune. Puto autem pertinuisse ad Serenum caput hoc legis Iuliae: *Iulia de vi publica tenetur, qui, cum imperium potestatemve haberet, civem R. adversus provocationem necaverit, verberaverit, iusseritve quid fieri, aut quid in collum iniecerit ut torqueatur.* Lips.

Cursius Sac. Sic MS. et edd. Reinesius in margine scripsit: *an Corsidius?* ex inscr. ap. Grut. p. 767, n. 10. ubi haec ipsa coniectura Reinesii adscripta in ed. sec. adiuvatur non parum observatione ad 2, 63. sed multo certiori argumento intelligitur, *Carsidius* esse legendum ex 6, 48. ubi *Corsidius sacerdos*: sic enim ibi scribendum, non *Grasidius.* Itaque non dubitavi recipere in textum. Ern.

hostem Tacfarinatem iuvisset, absolvitur; eiusdemque criminis C. Gracchus. Hunc comitem exsilii, admodum infantem, pater Sempronius in insulam Cercinam tulerat. Illic adultus, inter extorres et liberalium artium nescios, mox per Africam ac Siciliam mutando sordidas merces sustentabatur: neque tamen effugit magnae fortunae pericula. Ac, ni Aelius Lamia, et L. Apronius, qui Africam obtinuerant, insontem protexissent, claritudine infausti generis, et paternis adversis foret abstractus.

14. Is quoque annus legationes graecarum civitatum habuit: Samiis « Iunonis, » Cois « Aesculapii delubro, vetustum asyli ius ut firmaretur, » petentibus. Samii decreto Amphictyonum nitebantur, quis praecipuum fuit rerum omnium iudicium, qua tempestate Graeci, conditis per Asiam urbibus, ora maris potiebantur. Neque dispar apud Coos antiquitas; et accedebat meritum ex loco. Nam cives romanos templo Aesculapii induxerant, cum, iussu regis Mithridatis, apud cunctas Asiae insulas et urbes, trucidarentur. Variis dehinc et saepius irritis praetorum questibus, postremo Caesar « de immodestia histrionum » retulit: « multa ab iis in publicum seditiose, foeda per domos tentari: Oscum quondam ludicrum, levissimae apud vulgum

Pater Sempronius. Qui adulter in Iulia, supra 1, 53. LIPS.

Sordidas merces. Id est quarum mutatio sordida homini, nobili genere nato. Vivebat e questu sordido, i. e. indigno nobilitate sua. Non tam ad merces, aut certum mercium genus respicitur, sed ad mercaturam universam, quae sordida putabatur et indecora nobili homini. Sic mox c. 14. *levissima oblectatio*, est hominum levium, indigna gravi viro. ERN.

Neque tamen. Sic Gron. ex codice.

Decreto Amphictyonum. De hoc concilio Graeciae, quod his quotannis, vere et autumno, celebratum, missis civitatum legatis, cognoscere licet e Demosthenis Or. de Corona, c. 49, 50, 51. Copiosa de Amphictyonibus collectanea dedit Van Dalen in Diss. ad antiq. et marmora Diss. 6. ERN.

Oscum ludicrum. Quod celebra-

oblectationis, eo flagitiorum et virium venisse, ut auctoritate patrum coërcendum sit.» Pulsi tum histriones Italia.

15. Idem annus alio quoque luctu Caesarem adficit, alterum ex geminis Drusi liberis exstinguendo: neque minus morte amici. Is fuit Lucilius Longus, omnium illi tristium laetorumque socius, unusque e senatoribus Rhodii secessus comes. Ita, quamquam novo homini, censorium funus, effigiem apud forum Augusti, pu-

tum Romae, non romana lingua. Strabo 5. p. 233. ἴδιον δέ τι τοῖς Ὄσκοις καὶ τῷ τῶν Αὐσονίων ἔθνει συμβέβηκε. Τῶν μὲν γὰρ Ὄσκων ἐκλελοιπότων, ἡ διάλεκτος μένει παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις· ὥστε καὶ ποιήματα σκηνοβατεῖσθαι κατά τινα ἀγῶνα πάτριον, καὶ μιμολογεῖσθαι. Censent idem cum Atellanis ludis: nec errant. Nam Atella, Oscorum urbs. Sermo autem oscus, diversus a latino. Titinnius ap. Festum in v. Oscum: *qui osce et volsce fabulantur, nam latine nesciunt.* Quo et Campani usi videntur, et, ut Livius alibi me docet, Samnites. Lips. Adde Liv. 7, 2. Ceterum de pantomimorum saltatione sermo est, de qua dictum ad 1, 54. cf. ad 14, 21. Ern. Oscae linguae specimen docte exponit I. B. Passerius. fol. Rom. 1774.

Lucilius. Sic Gron. ex cod. prius erat *Lucillius.*

Censorium funus. Quaeri video, quid sit censorium funus. Vertranius censuit, id esse, in cuius nimiam pompam, ut in opus censurium, animadvertere censoribus licuisset, nisi iussus praetoris adfuisset. Nimis velim, ad manum mihi laurus sit, quam mordeam. ita praecordia mihi saliunt ad risum. Alii idem putant funus publicum, funus censorium, funus indictivum. Non audiu; arbitror ego, funus publicum et indictivum eadem: nec aliud esse, quam cum denuntiatur et indicitur publicitus per praeconem. Censorium, partem eius esse; id est, ut omne censorium funus publicum sit, (qui enim aliter honoratum esse potest?) at non omne publicum, censorium. Ut inter magistratus honoratissimi censores, isque cumulus quasi reliquarum dignitatum; sic inter funera illud primo loco. Itaque Capitolinus de Pertinace, 15: *Funus imaginarium ei et censorium ductum est, et ab ipso Severo funebri laudatione honoratus est.* Tacitus de Sabino fratre imperatoris H. 4, 47. *Funusque censorium Flavio Sabino ductum.* Et 13, 2. *Decretum Claudio censorium funus et mox consecratio.* Qua ergo nota eximium hoc funus? Credo ista, ut omnia in eo purpurea essent, vestes stragulaque: in aliis, tantum purpura praetexta. Non obscure annuere mihi videtur Polybius 6, 53. Postrema eius loci graece sic habent: Ἐὰν μὲν ὕπατος ἢ στρατηγὸς ᾖ γεγονώς, περιπορφύρους (intellige ἐσθῆτας λαμβάνουσι) ἐὰν δὲ τιμητής, πορφυρᾶς, ἐὰν δὲ καὶ τεθριαμβευκώς, διαχρύσους. Publico autem funeri opponitur tacitum, id est, sine pompa,

blica pecunia patres decrevere: apud quos etiam tum cuncta tractabantur, adeo ut procurator Asiae, Lucilius Capito, accusante provincia, caussam dixerit, magna cum adseveratione principis, « non se ius, nisi in servitia et pecunias familiares, dedisse: quod si vim praetoris usurpasset, manibusque militum usus foret, spreta in eo mandata sua: audirent socios. » Ita reus, cognito negotio, damnatur. Ob quam ultionem, et

sine designatore, sine ludis, praecone, indictione, silens et quietum. Seneca de Tranquill. 1, 1. *Quid opus est saeculis duratura componere? Vis tu nunc id agere, ne te posteri taceant? Morti natus es, minus molestiarum habet funus tacitum.*

ADD. E Polybii verbis suspicere, distinctum censorium funus a triumphali fuisse, et hoc dignius. Mihi ita non videtur. Primum, quia nemo Latinorum triumphale nominat. Deinde, quia censorium reperio principibus ipsis ductum, ut Claudio, ut Pertinaci, quos constat honestissimo affectos. Tertio, quia illa ipsa ornamenta, quae triumphali tribuit Polybius, reperire est in isto. Vide Xiphil. in Severo 74, 4. Currum huic intervenisse, ritu triumphantium, non opinor. Nam quod in Propertio legis 4, 11, 102. *Cuius honoratis ossa vehantur equis:* verius est, *aquis.* Et ille ipse poëta superiori eius libri elegia, in amne infero distinxit duplices sedes et navigationes. Quod in Dione etiam 56, 34. scriptum, funere Augusti imaginem eius unam (tres enim fuerunt) vectam ἐφ' ἅρματος πομπικοῦ, id est, *curru triumphali*, ut interpretes volunt; ego mallem, *curru pompali*, at carpentum intellegam, quo per pompam circensium dii transvecti. Hoc enim novi honoris genus apposite tributum novo divo. LIPS. Idem sentit Casaubonus ad Capitolin. Pert. c. 15. Idemque deinde *funus regium*, *imperatorium* dictum. Nempe etiam *censorium* omnino dictum est de eo, quod esset honoratissimum, pulcherrimum, ut docet Salmasius ad Capitolin. Anton. Phil. c. 22. Ryckius tamen sequitur Gotherium, qui de i. man. 2, 2. publicum et censorium nil differre putat. Eorum sententia adiuvatur duabus rationibus: prima, quod Dio 58. 19. L. Pisoni praef. urbis tribuit δημοσίαν ταφήν, noster Aelio Lamiae praef. urbis *censorium funus* 6, 27. altera, quod ib. 11. praefectus urbi effertur *publico funere*, ib. c. 27. alius praefectus *censorio*. An dicemus, Dionem genus pro specie posuisse? non eodem funere sepultos Pisonem et Lamiam? Non credo. Clarum autem erit comparanti, Dionem ibi exscripsisse Tacitum. ERN. Vide porro Cic. Phil. 9. 7. Spartian. in Sev. 7.

Apud forum Augusti. Ubi in utraque portico ab ipso Augusto locatae statuae omnium veterum ducum. Suet. 31. LIPS.

Procurator Asiae. Eadem omnia a Tacito Dio 57, 23. LIPS.

Damnatur. Exilio. Dio 57.

quia priore anno in C. Silanum vindicatum erat, decrevere Asiae urbes « templum Tiberio matrique eius ac senatui. » Et permissum statuere: egitque Nero grates ea caussa patribus atque avo; laetas inter audientium adfectiones, qui, recenti memoria Germanici, illum adspici, illum audiri rebantur: aderantque iuveni modestia ac forma, principe viro digna, notis in eum Seiani odiis, ob periculum gratiora.

16. Sub idem tempus, « de flamine Diali, in locum Servii Maluginensis defuncti legendo, simul roganda nova lege » disseruit Caesar. « Nam patricios, confarreatis parentibus genitos, tres simul nominari, ex

Templum T. m. q. e. ac s. Huc facit nummus Smyrnensis, in quo hinc Tiberius: illinc Livia et senatus. V. Spanh. de Praest. NN. t. 1, p. 139.

Et permissum statuere. Int. templum, quod decreverant. Nam non licuit tales honores, ut templa, dies festos, in honorem Caesarum instituere et usurpare, nisi praesciis et consentientibus ipsis. Atque interdum etiam res negata est. V. infra c. 37. Ern.

Egitque N. grates .... gratiora. Paschal. in margine: *aut desunt hic multa, aut haec supra reponenda sunt post illa* (c. 9.) *fidem dempsit.* Negari nequit, commode illuc referri posse, neque, ubi leguntur, bene necti cum praecedentibus, sed vix credibile, a librariis transpositionem factam tanto intervallo.

Nam patricios confarreatis parentibus. Non alibi tam expressi ritus in legendo Diali. Ait, *patricios.* Quia, cum quindecim flamines essent, ex iis tres primi, instituti a Numa, non nisi ex patribus legebantur: iique maiores dicti: alii etiam e plebe, appellatique flamines minores. Addit, *confarreatis parentibus*, quia, ut Plinius ait 18, 3. *in sacris nihil religiosius confarreationis vinculo erat.* Triplex enim matrimonii contrahendi mos, usu, farre, coëmptione. Antiquissimum genus, farre videtur, quod Dionysius 2, 25. adpellat γάμον κατὰ τοὺς ἱεροὺς νόμους: eratque necesse, non solum flaminem nasci confarreatis parentibus, sed et ipsum cum flaminica farre iungi. Servius Danielis in excerptis a Pithoeo ad Georg. 1, 31., *Tribus modis apud veteres nuptiae fiebant; usu, si, verbi gratia, mulier anno uno cum viro, licet sine legibus, fuisset; farre, cum per pontificem max. et Dialem flaminem per fruges et molam salsam coniungebantur: unde confarreatio appellatur, ex quibus nuptiis patrimi et matrimi nascebantur; coëmptione vero atque in manum conventione, cum illa in filiae locum, maritus in patris veniebat, ut, si quis prior fuisset defunctus, locum hereditatis iustum alteri faceret.* Iterum

quis unus legeretur, vetusto more; neque adesse, ut olim, eam copiam, omissa confarreandi adsuetudine, aut inter paucos retenta. Pluresque eius rei caussas adferebat: potissimam penes incuriam virorum feminarumque: accedere ipsius caerimoniae difficultates, quae consulto vitarentur: et quando exiret e iure patrio, qui id flaminium apisceretur, quaeque in manum flaminis conveniret. Ita medendum senatus decreto, aut lege, sicut Augustus quaedam ex horrida illa antiquitate ad praesentem usum flexisset.» Igitur tractatis religionibus, placitum, «instituto flaminum nihil demutari.» Sed lata lex, qua «flaminica Dialis, sacrorum caussa,

ad Aen. 4, 104. *Quid enim est aliud dextrae, quam in manum convenire; quae conventio eo ritu perficitur, ut aqua et igni adhibitis, duobus maximis elementis, natura coniuncta habeatur: quae res ad farreatas nuptias pertinet, quibus flaminem et flaminicam iure pontificio in matrimonium necesse est convenire.* Et ib. ad v. 374. *Mos fuit flamini ac flaminicae, ut per farreationem in nuptias convenirent, sellas duas iugatas, ovili pelle superiniecta poni eius ovis, quae hostia fuisset: et ibi nubentes velatis capitibus in confarreatione flamen ac flaminica residerent. Confarreationes autem tonitru dirimit.* Pulchrae reliquiae. Adde Festum in *Diffarreatio*, et Arnobium lib. 4. *Uxores enim dii habent, atque in coniugalia foedera conditionibus veniunt ante quaesitis. Usu, farre, coëmptione, genialis lectuli sacramenta conducunt.* LIPS.

Et, quando exiret. Defectum locum censeo, et deesse quae ad caeremoniarum difficultatem pertinent. Qui cautus caeremoniaeque flaminio adiunctae, habes apud A. Gellium 10, 15. LIPS. Aliter sentio cum Vertranio, Mercero, aliis, qui locum integrum putant. *Quando* est *quia*, ut saepe apud nostrum, quod et notavit Muretus. Tres caussas commemorat Tacitus: in quibus tradendis variat, more suo, formam loquendi. Iac. Gronovius testatur in codice esse *accederet*, unde colligit, Tacitum scripsisse *accedere et ipsius c.... et quando.* ERN.

Flaminica Dialis. Flaminia, appellari mulier ipsa videtur, ex lapide prisco MARCELLA. FLAMINIA. AVGVSTAE. LIPS. Flaminiam alii distingui volunt e Festo, qui flaminiam facit sacerdotulam, quae flaminicae praeministret. Sed monimenta antiqua non consentiunt. In Inscr. ant. ap. Reines. Cl. 5. n. 48. memoratur *flamen Martialis et Aemilia Flaminia uxor.* et insc. 49. *Flavia Flamina Flavial.* ubi v. Reinesium. ERN. In lapide ap. Smetium Ins. ant. f. 77, 12. legitur male *Flamina*, sed in indice emendatum: *Flaminica*, ad quod non attendit Grut. p. 459, 9.

in potestate viri, cetera promiscuo feminarum iure ageret.» Et filius Maluginensis patri suffectus. Utque glisceret dignàtio sacerdotum, atque ipsis promptior animus foret ad capessendas caerimonias, decretum «Corneliae virgini,» quae in locum Scantiae capiebatur, «HS. XX. et quotiens Augusta theatrum introisset, ut sedes inter vestalium consideret.»

17. Cornelio Cethego, Visellio Varrone coss. pontifices, eorumque exemplo ceteri sacerdotes, cum «pro incolumitate principis» vota susciperent, *Neronem* quoque et *Drusum* iisdem diis commendavere; non tam caritate iuvenum, quam *adulatione:* quae «moribus corruptis perinde anceps, si nulla, et ubi nimia est.» Nam Tiberius, haud unquam domui Germanici mitis, tum vero «aequari adolescentes senectae suae,» impatienter indoluit: accitosque pontifices percunctatus est; «num id precibus Agrippinae, aut minis, tribuissent.» Et illi quidem, quamquam abnuerent, modice perstricti. (etenim pars magna e propinquis ipsius, aut primores civitatis erant). Ceterum in senatu oratione monuit in posterum, «nè quis mobiles adolescentium animos praematuris honoribus ad superbiam extolleret.» Instabat quippe Seianus, incusabatque

Maluginensis. Cf. 3, 58, 71.

HS. XX. Lege: *sestertium vicies.* Nam plus esse debet, quam antea datum, quia dignationem augere, et cupiditatem capessendi sacerdotii iniicere voluit. Atqui antea 2, 86. iam dederat *decies sestertium*: ergo iam duplum. Ern.

Sedes inter vestalium. Quibus locus e regione praetoris. Suet. Aug. 44. *Solis virginibus vestalibus locum in theatro separatum, et contra praetoris tribunal dedit.* Lips.

Vota susciperent. De quibus dicam 16, 22. Exc. B. Ceterum notat Dio 57, 24. hoc anno prima decennalia Tiberii Caesaris celebrata: quorum originem pete ab eodem scriptore 53, 16. Lips.

Mobiles adolescentium animos. Qui adhuc inclinare se in partem deteriorem possent, neque ita cogniti essent, ut de eorum constantia certi esse possent. Suet. Tib. 54. de eadem re: *non debere talia praemia tribui, nisi expertis et aetate*

«diductam civitatem, ut civili bello: esse, qui se partium Agrippinae vocent: ac, ni resistatur, fore pluris: neque aliud gliscentis discordiae remedium, quam si unus alterve maxime prompti subverterentur.»

18. Qua caussa C. Silium, et Titium Sabinum adgreditur: amicitia Germanici perniciosa utrique; Silio et, quod ingentis exercitus septem per annos moderator, partisque apud Germaniam triumphalibus Sacroviriani belli victor, quanto maiore mole procideret, plus formidinis in alios dispergebatur. Credebant plerique, auctam offensionem ipsius intemperantia, immodice iactantis, «suum militem in obsequio duravisse, cum alii ad seditiones prolaberentur: neque mansurum Tiberio imperium, si iis quoque legionibus cupido novandi fuisset.» Destrui per haec fortunam suam Caesar, imparemque tanto merito rebatur. Nam «beneficia eo usque laeta sunt, dum videntur exsolvi

provectis. Adde quae ipse de se dixit apud Sueton. 67. quare, patris patriae appellationem sibi dari nollet. Haec non dixissem, nisi viderem, Acidalium hic haesisse. Ern. Acidal. putabat legendum *nobiles.* — * Improbat Wopkens, qui citat Liv. 6, 34. *parvis mobili rebus animo.*

Maxime prompti. Cicero 2. ad Famil. ep. 18. *tres fratres; summo loco natos, promptos, non indisertos, te nolo habere iratos.* Iustinus 22, 2. *ex plebe quoque locupletissimos et promptissimos interficit.* Noster in Agricola 3. *multi fortuitis casibus, promptissimus quisque saevitia principis interciderunt.* Gron. Ceterum temporum ratio desiderat *subvertantur.* Ern. — Sed enallage sueta. Wopk.

C. Silium et Titium Sabinum. *Titurium Sabinum* Muretus legendum putat; quo nomine fuit quidam D. Iulii Caesaris legatus. Ern. Vide B. G. 5, 24. Noti quoque sunt NN. Titurii Sabini in NN. fam.

Silio et, quod. Sic interpungendum, ut iam monuit Acidalius: Silio etiam haec caussa perniciei, hoc perniciosum fuit. etc. Ern. De Silio v. 1, 32. 2, 6. 3, 43.

Quanto maiore mole procideret. Quanto maioris dignitatis, et gloriae esset, quantoque altiore adeo e fastigio rueret. Notum illud Claud. in Ruf. 1, 22. *tolluntur in altum, Ut lapsu graviore ruant.* Ern. *Procideret* Muretus dedit; legebatur *procederet.*

Dispergebatur. Ita Pichena e cod. prius erat *dispergatur.*

posse: » ubi multum antevenere, pro gratia odium redditur.

19. Erat uxor Silio Sosia Galla, caritate Agrippinae invisa principi. Hos corripi, dilato ad tempus Sabino, placitum: immissusque Varro consul, qui, « paternas inimicitias » obtendens, odiis Seiani per dedecus suum gratificabatur. Precante reo « brevem moram, dum accusator consulatu abiret, » adversatus est Caesar: « solitum quippe magistratibus, diem privatis dicere: nec infringendum consulis ius, cuius vigiliis niteretur, ne quod respubl. detrimentum caperet. » Proprium id Tiberio fuit, scelera nuper reperta priscis verbis obtegere. Igitur multa adseveratione, quasi aut legibus cum Silio ageretur, aut Varro consul, aut illud respubl. esset, coguntur patres; silente reo, vel, si defensionem coeptaret, non occultante, cuius ira premeretur. « Conscientia belli Sacrovir diu dissimulatus, victoria per avaritiam foedata, et uxor Sosia, » arguebantur: nec dubie repetundarum criminibus haerebant: sed cuncta quaestione maiestatis exercita, et

Pro gratia odium redditur. Seneca epist. 19. *Quidam quo plus debent, magis oderunt. Leve aes alienum debitorem facit: grave, inimicum.* Lips.

Multa adseveratione. Cum magna severitatis et gravitatis specie, nove dictum. Cf. c. 42. et 6, 2. Ern. Item 13, 18.

Aut Varro consul. Harlaeus corrigit *per Varr. consulem.* At tu cave tam infeliciter corrigenti auscultes. Cicero 7. Fam. 30. *sella Q. Maximi, quem illi consulem esse dicebant*, ib. 9. epist. 14. *quem quidem, post te consulem, solum possumus vere consulem dicere.* Et 4. Epist. 1. *te frustra in senatum, sive potius in conventum senatorum esse venturum.* Gron. Similiter Cicero in Philippicis saepe negat consulem esse Antonium. Sed tamen inde sensus commodus non fit. Non enim quaeritur, an dignus consulis nomine Varro, sed an, qui consulis potestatem habeat, accusator esse possit, salva aequitate; quod ea prematur reus. Ern.

Uxor Sosia. Iis nominibus, de quibus Caecina queritur, 3, 33. Ceterum Iac. Gronovius sic vult distingui. *Coguntur patres. Silente reo.... premeretur: conscientia belli.... arguebantur.* Ern.

Silius imminentem damnationem voluntario fine praevertit.

20. Saevitum tamen in bona, non, ut stipendiariis pecuniae redderentur, quorum nemo repetebat: sed et liberalitas Augusti avulsa, computatis singillatim, quae fisco petebantur. Ea prima Tiberio erga pecuniam alienam diligentia fuit. Sosia in exsilium pellitur

10. *Sed liberalitas Augusti avulsa.* Perplexum. Forte, *liberalitate Augusti palam elusa.* Augustus liberalis. Vide Senecam de Benef. 2, 25. 27. Ann. 5, 5., *Caesar questus apud patres, quod fraude unius senatoris imperatoria maiestas elusa publice foret* 6, 46., *solitus eludere medicorum artes.* Sic *illudere viribus principis* Ann. 15, 42 et alia, in indice notata. Non alia de caussa fisco addicta Silii bona a Tiberio, quam quod, quae Silius habebat, Augusti liberalitati magnam partem debebantur: parcus enim Tiberius. *Principem antiquae parsimoniae* vocat noster 3, 52. Vide et supra c. 7. Sic *palam* omissum erat 6, 8 Ita *palam* infra c. 30 et 36

Non ut stipendiariis. Id est, Gallis provincialibus, quos exhauserat. Lips. Alibi *provinciales*, aut *socios* vocat, ut supra c. 13, 15. Sed in omnibus fere provinciis erant civitates tributariae, sive stipendiariae. Itaque ab his hoc loco provinciales dicti. Vide, quae dixi in Clave Cic. in h. v. Ern.

Sed liberalitas Augusti avulsa. Alii aliter, in loco, ut solet, obscuro, et fera intellegunt, avulsis separatisque iis, quae Augustus dono ei dederat, reliqua petita in fiscum. Ego putarem, illa vel maxime obnoxia fuisse, et ut ab ingrato repetenda. Sed meo iudicio, nihil hic de primo Augusto, de Tiberio ipso sermo est: et hic denique avaritiam eius se revelasse, antea occultam. Legerem pro hoc sensu, *Augusti convulsa.* Supra 3, 18. Tacitus dixit, *Tiberium adversus pecuniam satis firmum fuisse* et alibi sic ostendit. Lips. Recte negat Freinshemius, Tiberium hic intelligi, qui nuspiam a Tacito Augustus vocatur. Obscuritatem loco attulit Taciti consuetudo, perpetua, non probata illa meliori aetati, variandae constructionis in singulis membris. Sensus est: non tam de repetundis accusatus est, cuius criminis convinci poterat; quam maiestatis. Et tamen in bona impetus factus: non quo sociis redderentur, quibus eripuisset: etenim illi non repetebant, nec de repetundis reus fuerat: sed ut Augusti dona, ab homine ingrati et maiestatis convicti bonis avellerentur. Itaque summa facta est omnium, quae Augustus dedisset, eaque in fiscum petita. Haec inter se optime cohaerent: et ita accepit etiam Freinsh. Computatio facta est nominum, ut in caussa repetundarum fieri solebat: de qua constat a Cic. Verrinis. Adde supra 1, 74. Locus similis est mox 23., *Erat illi praedarum receptor ac socius populandi rex Garamantum: non ut cum exercitu incederet, sed missis levibus copiis, quae ex longinquo in maius audiebantur.* Ern. Sic et Brut. Danesius, teste Ursino, ex cod. vet. post *sed* addit *et*, probante Extero. Videtur omnino requiri; adieci.

Diligentia. Est avaritia, studium

Asinii Galli sententia, qui « partem bonorum publicandam, pars ut liberis relinqueretur, » censuerat. Contra M. Lepidus « quartam accusatoribus, secundum necessitudinem legis, cetera liberis » concessit. Hunc ego Lepidum, temporibus illis, gravem et sapientem virum fuisse comperio. Nam pleraque ab saevis adulationibus aliorum in melius flexit: neque

pecuniae augendae, cupiditas pecuniae. Sic optimis scriptoribus, saepe tamen etiam in bonam partem *diligentia* dicitur, ut eum *paterfamilias diligens vocatur.* Cicero Verr. 1, 48, *qui in ea re adventitia et hereditaria tam diligens et attentus esset.* Ern.

M. Lepidus. Sic Ryckius recte. Cf. dicta ad 1, 13. 3, 35.

Secundum necessitudinem legis. Legis, ut censeo, Iuliae de maiestate. Nam, quod alii de Papia suspicantur refuto. Dicit a me Tacitus, qui cuncta in hac quaestione exercita scribit lege maiestatis. Quarta autem praemium, non in hac solum, sed etiam de repetundis lege. De qua ipsa nihil abnuo, quin hic accipiamus. Asconius in Verrem non uno loco ostendit, quadruplatores dictos a praemio quartae, quam consequebantur. Innuit ipse Cicero lege et more id receptum. *Non enim*, inquit, *spolia C. Verris, sed existimationem populi rom. concupivi.* Fortasse et in criminibus aliis praemium idem. Ideo vulgare praemium id interpreter in Paullo l. 13. De iure fisci: *Heredem*, ait, *eius ultra vulgare praemium nihil consecuturum.* De lege maiestatis auctor mihi adfirmandi Iosephus 19, 2. ubi de servis, quos Caius in dominos emittebat: ῥᾷστον γὰρ, inquit, ψευσαμένοις τε κατὰ τῶν κυρίων κατεστῆσθαι, καὶ τὰ χρήματα ἐνδείξασιν αὐτῶν, ἅμα ἐλευθέροις τε εἶναι καὶ πλουσίοις, μισθῷ τῶν κατηγοριῶν, διὰ τὸ ἆθλα αὐτοῖς προκεῖσθαι τὰς ὀγδόας τῶν οὐσιῶν. Si octava servo, bene colligo, libero quartam. Nec in servili accusatione aliud capere persuadeor, quam crimen maiestatis. Illud moneo, principum aevo, non tam ex lege quam arbitrio senatus praemia decreta. L. 6, 47. *Qua damnata, cum praemium accusatori decerneretur, Iunius Otho trib. pl. intercessit.* Sic 16, 12. *Liberto et accusatori praemium operae* (non pecunia ulla, sed) *locus in theatro inter tribunicios viatores datur.* Interdum certa pecunia attributa, ut Eprio Marcello quinquagies HS. Thrasea damnato: Regulo septuagies HS. et sacerdotium, damnato Crasso, Tacitus A. 16, 33. H. 4, 42. Nec praetereandus hic Dionis locus, qui de praemiis eorum qui Caesaris percussores accusabant 46, 49. χρήματα, inquit, ἐκ τῆς τοῦ ἁλόντος οὐσίας, καὶ τὴν τιμὴν ἢ τὴν ἀρχὴν τὴν ἐκείνου, εἴ τινα ἄρα ἔχων ἦν, τό, τε μηκέτι μετ᾽ αὐτόν, τούς τε υἱεῖς, τούς τε ἐγγόνους αὐτοῦ στρατεύεσθαι, ἐλάμβανον. Ut videantur legis eius Pediae exemplo instituta praemia accusatorum. Lips.

Pleraque pro *plerumque*, per graecismum. Wopk.

tamen temperamenti egebat, cum aequabili auctoritate et gratia apud Tiberium viguerit. Unde dubitare cogor, fato et sorte nascendi, ut cetera, ita principum inclinatio in hos, offensio in illos: an sit aliquid in nostris consiliis, liceatque, inter abruptam contumaciam, et deforme obsequium, pergere iter, ambitione ac periculis vacuum. At Messallinus Cotta, haud minus claris maioribus, sed animo diversus, censuit, « cavendum senatusconsulto, ut quamquam insontes magistratus, et culpae alienae nescii, provincialibus uxorum criminibus, perinde quam suis, plecterentur. »

21. Actum dehinc de Calpurnio Pisone, nobili ac feroci viro. Is namque, ut retuli, « cessurum se urbe ob factiones accusatorum, in senatu clamitaverat, et spreta potentia Augustae, trahere in ius Urgulaniam, domoque principis excire ausus erat. Quae in praesens Tiberius civiliter habuit: sed in animo, revolvente iras, etiam si impetus offensionis languerat, memoria valebat. Pisonem Q. Granius secreti sermonis incusavit,

Mess. Cotta. Cf. 5, 3. 6, 5.

Cavendum SC. Et cautum non dubie hoc anno. Si enim ante; quorsus haec sententia? Tamen Ulpianus de officio proconsulis l. 4, 2. decretum id refert ad Cottam et Messallam coss. id est, ad quartum ante annum. Ait: *Proficisci quidem proconsulem melius est sine uxore; sed et cum uxore potest, dummodo sciat senatum Cotta et Messalla coss. censuisse futurum, ut, si quid uxores eorum, qui ad officia proficiscuntur, deliquerint, ab ipsis ratio et vindicta exigatur.* Vir doctissimus (Cuiac. Obs. 6, 30.) conatur legere, *senatum Cotta Messalino consulente censuisse.* Acute: sed, me iudice, non exsolvet ullum ocumen Domitium hac culpa. Lips. Muretus etiam coniicit *censente.* Ern.

Feroci viro. Ex iis, quae mox et pluribus 1, 12. tradita sunt, apparet, *ferociam* h. l. in bonam partem dici, de homine forti, qui non timeat offensiones potentum, libere dicat, quae indignitate sua movent animum. Ern.

Ut retuli. Vide 2, 34.

Pisonemque gravius. Mendum arguunt multa. Primum, quod accusator nemo expressus, ut solet: quod Tiberius ipse incusasse eum dicitur, insolens imperatori: quod pars accusationis spreta dicitur, ut atrocior vero quod non evenisset principe

adversum maiestatem habiti: adiecitque, « in domo eius venenum esse, eumque gladio accinctum introire curiam. » Quod, ut atrocius vero, tramissum: ceterorum, quae multa cumulabantur, receptus est reus; neque peractus, ob mortem opportunam. Relatum et de Cassio Severo exsule, qui sordidae originis, malefícae vitae, sed orandi validus, per immodicas inimicitias, ut iudicio iurati senatus Cretam amoveretur, effecerat:

accusante. Ne quis dicat, non legitimam accusationem fuisse, tantum principis mandatum: ecce addit, *ceterorum receptus est reus, neque peractus ob mortem opportunam.* At reus recipi sine accusatore non potuit. Lego igitur, *Pisonem Q. Granius.* Granii Romae non ignoti iam inde a Lucilii aevo, apud quem Granius praeco: et infra 6, 38. Granius Martianus; supra 1, 74. Granius Marcellus. Lips.

Venenum esse. Quo fine? an ut Caesari praeberet, an potius ipse in necessitate uteretur? atque ita liberius scilicet, proviso exitu, ferociusque agitaret. Et apparet ita mox factum, ac mortem sumpsisse. Lips.

Reus, neque peractus. H. e. sed accusatio, reo mortuo, non potuit ad exitum perduci, ut reus condemnaretur. Hoc enim sensu haec aetas dixit *reum peragere* et secuta. V. Budaeus ad Pand. p. m. 300. Sed Plinius ep. 3. 9. ter dixit pro *reum facere: Salvius Liberalis legatos graviter increpuit, tanquam non omnes, quos mandasset provincia, reos peregissent.* Atque sic antiquiores dixere. Ovid. Trist. 1, 1, 24. *Et peragar populi publicus ore reus:* ubi male Ciofanus priori sensu capit: nam sequitur; *neu, cave, defendas.* et sic est etiam Pont. 4 ep. 6, 30. Valer. M. 6, 2, 4. ubi itidem male Vorstius. Livius 4, 42 etc. Non igitur simpliciter verum, quod Budaeus tradit. Ern.

Cassio Severo. Qui primus flexisse dicitur ab illa recta et vetere dicendi via: quem et historiam scripsisse comperio ex Tertulliani Apolog. 10. et Suet. Vitellio 2. Eius laudes vide apud Senecam patrem l. 3. Exc. Contr. initio. Lips. Cf. et Quintil. 10, 1.

Per immodicas inimicitias. Suspectum. Lips. Oblatrando, accusando, violento ingenio inimicos sibi sine modo suscitaverat.

Ut iudicio iurati senatus. Quod sub Augusto ei accidit, scriptis etiam librisque abolitis. Sueton. Calig. 16. noster 1, 72. Ait *iudicio iurati senatus.* Quod erat, cum senatus deum testem advocabat, se censiturum, quod e fide sua reque publica videretur. Livius 42, 21. *Ut iuratus senatus decerneret, qui eam rem quaereret decerneretque.* 30, 40. *Patres igitur iurati (ita convenerat) ita censuerunt, uti consules provincias inter se compararent.* Appianus B. C. 2, 127. Τοῦτο μόνον ἠξίωσαν τὸ λεχθὲν οἱ ἔνορκοι, ἕτερον ἔστι ψῆφον ἀναδοθῆναι περὶ τοῦ Καίσαρος ἐπὶ ὅρκῳ. Tacitus infra c. 31. *P. Suillium amovendum in insulam censuit tanta contentione animi,*

atque illic eadem actitando, recentia veteraque odia advertit; bonisque exutus, interdicto igni atque aqua, saxo Seriphio consenuit.

22. Per idem tempus Plautius Silvanus, praetor, incertis caussis, Aproniam coniugem in praeceps iecit: tractusque ad Caesarem ab L. Apronio socero, turbata mente respondit, tanquam «ipse somno gravis atque eo ignarus, et uxor sponte mortem sumpsisset.» Non cunctanter Tiberius pergit in domum, visit cubiculum; in quo reluctantis et impulsae vestigia cernebantur. Refert ad senatum, datisque iudicibus, Urgulania,

ut et iureiurando obstringeret e rep. id esse. Morem eum postea obtinuisse in omni senatu, idque lege quadam Traiani, colligas ex Plinii verbis. Epist. 5, 14. *Quinetiam Dextrum, qui primus diversum censuerat, perlata lege de senatu habendo, iurare coëgit, e republica esse quod censuisset.* Graeci id vocabant *ἱερὰν συμβουλήν*: et formula eius eleganter expressa apud Xenoph. *περὶ ἀναβ.* Κύρου 5, 6. in oratione Hecatonymi. Εἰ *μὲν συμβουλεύοιμι ἃ βέλτιστά μοι δοκεῖ εἶναι, πολλά μοι κἀγαθὰ γένοιτο· εἰ δὲ μή, τἀναντία· αὕτη γὰρ ἡ ἱερὰ συμβουλὴ λεγομένη εἶναι δοκεῖ μοι παρεῖναι.* Sed is mos quando primum coepit? haud temere dixerim. Puto tamen Coriolani aevo, in cuius caussa tribuni plebis volunt et impetrant, ut *senatus iuratus sententiam dicat, uti solet in consessu iudicum*, Dionysius ait 7, 39. Lips.

Saxo Seriphio. Vere, *saxo.* Vide Strab. 10. p. 487. Lips.

Consenuit. Bene, *consenuit.* Nam annis 25. in exsilio haesit. Eusebius Chron. *Cassius Severus orator egregius 25. exsilii sui anno, summa inopia, moritur: vix panno verenda contectus.* Lips.

Plautius Silvanus. Similis at non eadem res narrata Quinctil. 7, 2. *Id autem genus, de quo novissime dixi, non solum in scholis saepe tractatur, sed etiam in foro. Nam id est in caussa Naevii Apruniani* (lego *Nonii Aproniani*) *solum quaesitum, praecipitatane esset ab eo uxor, an se ipsa sua sponte iecisset. Quam actionem equidem solam in hoc tempus emiseram: quod ipsum fecisse seductum iuvenili cupiditate gloriae fateor.* De hoc ipso autem Plautio lapis, (ap. Grut. p. 453.) TI. PLAVTIO. M. F. A. N. SILVANO. AELIANO PONTIF. SODAL. AVG. III. VIR. A. A. A. F. F. Q. TI. CAESARIS. LEGAT. LEG. V. IN. GERMANIA. Lips. Male lapidem ad hunc Silvanum referri, iam monuit Mercerus. Nam ille Vespasiani ad tempora vixisse dicitur. Non vidit Lipsius integrum titulum. Ern. Cf. Ep. 27. Reimesii ad Rupertum.

Tanquam ipse somno gravis etc. Sat horrida ellipsis Corneliana cui similes 1, 65. 2, 15. 3, 3. 6, 43. H. 1, 88. 2, 19. Germ. 39. Wopk.

Urgulania. Urgulanii in gente

Silvani avia, pugionem nepoti misit. Quod perinde creditum, quasi principis monitu, ob amicitiam Augustae cum Urgulania. Reus, frustra tentato ferro, venas praebuit exsolvendas. Mox Numantina, prior uxor eius, accusata, « iniecisse carminibus et veneficiis vecordiam marito, » insons iudicatur.

23. Is demum annus populum romanum longo adversum Numidam Tacfarinatem bello absolvit. Nam priores duces, ubi impetrando triumphalium insigni sufficere res suas crediderant, hostem omittebant: iamque tres laureatae in urbe statuae, et adhuc raptabat Africam Tacfarinas, auctus Maurorum auxiliis, qui, Ptolemaeo, Iubae filio, iuventa incurioso, libertos regios, et servilia imperia bello mutaverant. Erat illi praedarum receptor ac socius populandi rex Garamantum; non ut cum exercitu incederet, sed missis

Plautia sunt. Lapis (ap. Grut. p. 452.) M. PLAVTIVS M. F. VRGVLANIVS. et Suetonii Claudio 26. Plautia Urgulanilla, non Herculanilla, eius uxor: quod recte monuit ex veteri libro Torrentius. LIPS.

Sibi impetrando. Corrigo, *ubi impetrando.* LIPS. Cod. MS. *sub*: quod quomodo ortum sit, facile intelligi potest. ERN.

Tres laureatae. Furii Camilli, L. Apronii, Iunii Blaesi. De statuis triumphalibus Plinius 33, 46. et Tacitus in Agricola 40. *Igitur triumphalia ornamenta, et illustris statuae honorem, et quidquid pro triumpho datur, multo verborum honore cumulata, decerni in senatu iubet.* LIPS. Cf. 2, 52. 3, 21, 72.

Raptabat Africam. Non, *reptabat*, ut vulgo. Alibi: *Igitur raptare inter se, immittere latronum globos.* LIPS. V. Fabri Sem. 2, 16.

Ptolemaeo Iubae filio. Quem Caius postea interfecit. Sueton. c. 26. *Ptolemaeum regis Iubae filium consobrinum suum (erat enim et is M. Antonii ex Selena filia nepos) interfecit.* Seneca de Tranq. 11. *Ptolemaeum regem Africae, Mithridatem Armeniae, inter Caianas custodias vidimus. Alter in exsilium missus est: alter, ut meliore fide mitteretur, optabat.* Ex verbis Senecae apparet, dimissum Ptolemaeum, sed per viam, iussu Caii, interfectum. LIPS.

Bello mutaverant. Maluerant bellum gerere, belli pericula subire, quam servili libertorum imperio subesse. Nam *servilia imperia* sunt libertorum, quibus nimium potestatis permiserat Ptolemaeus, et per contemptum servi vocantur, ut alibi apud nostrum videbimus fieri. ERN.

Cum exercitu incederet. Verbum

levibus copiis, quae ex longinquo in maius audiebantur: ipsaque e provincia, ut quis fortunae inops, moribus turbidus, promptius ruebant, quia Caesar, post res a Blaeso gestas, quasi nullis iam in Africa hostibus, reportari nonam legionem iusserat: nec proconsul eius anni, P. Dolabella, retinere ausus erat, iussa principis magis, quam incerta belli, metuens.

24. Igitur Tacfarinas, disperso rumore, « rem romanam aliis quoque ab nationibus lacerari, eoque paullatim Africa decedere, ac posse reliquos circumveniri, si cuncti, quibus libertas servitio potior, incubuissent, » auget vires, positisque castris, Thubuscum oppidum circumsidet. At Dolabella, contracto, quod erat militum, terrore nominis romani, et, quia Numidae peditum aciem ferre nequeunt, primo sui in-

incedendi habet aliquam gravitatis significationem, ut saepe monuerunt viri docti. itaque eleganter dicitur de exercitus iusti, et gravis armaturae, itinere. Similiter mox *incessus* dicitur, item 3, 74. Ern.

E provincia. Africae, Romanis subiectae.

Nonam. Cf. 3, 9.

Proconsul eius anni P. Dolabella. Cuius memoriam in Illyrico servat lapis (ap. Grut. p. 396.) P. CORNELIO DOLABELLAE. COS. VII. VIRO. EPVLON. SODALI. TITIENSI. LEG. PROPR. DIVI. AVGVSTI. ET. TI. CAESARIS. AVGVSTI. CIVITATES. SVPERIORIS. PROVINCIAE. HILLYRICI. Lips. Adde numum Tiberii, in cuius aversa Livia sedens velata cum epigraphe: PERMISSV. P. DOLABELLAE PROCOS. ap. Vaillant NN. Col. tom. 1, p. 91.

Proconsul eius anni. Cod. MS. et Beroaldus, Alciatus, *proconsule eius anni*, quod recepit Gronovius, sed vereor, ne ultima litera orta sit ex initiali sequentis, et Tacitus dederit *proconsul:* quod sensisse videntur, qui a Beroaldo discesserunt. Adde ad 2, 52. Et mirum, hic servasse Beroaldum scripturam codicis, cum 2, 52. non servarit. Ern.

Thubuscum oppidum. Mauritaniae Caesariensis: alias Tubusuptus et Succubae dictum. Lips.

Primo sui incessu. *Sui*, ut otiosum plane et nulli usui, Acidalius volebat mutare in *statim*. Mallem et ipse, si codex scr. faveret, aut necessitas aliqua urgeret. Ern. Hiller. Recem. 30. coniicit legendum *sub incessu*. Sic Caes. B. G. 8, 49. *sub discessum suum*. Id. B. C. 1, 27. *sub profectione.* Flor. 2, 11. *sub adventu hostis.* Verum Heinsius, cui id pridem placuerat, monet, noslrum quoque dicere *sui servitutem*, *cultum*, *metum*, *famam*.

cessu solvit obsidium, locorumque opportuna permunivit: simul principes Musulanorum, defectionem coeptantes, securi percutit. Dein, quia pluribus adversum, Tacfarinatem expeditionibus cognitum, non gravi, nec uno incursu consectandum hostem vagum; excito cum popularibus rege Ptolemaeo, quatuor agmina parat, quae legatis aut tribunis data: et praedatorias manus delecti Maurorum duxere: ipse consultor aderat omnibus.

25. Nec multo post adfertur, « Numidas apud castellum semirutum, ab ipsis quondam incensum, cui nomen Auzea, positis mapalibus consedisse; fisos loco, quia vastis circum saltibus claudebatur. » Tum expeditae cohortes alaeque, quam in partem ducerentur ignarae, cito agmine rapiuntur. Simulque coeptus dies, et concentu tubarum ac truci clamore aderant semisomnos in barbaros: praepeditis Numidarum equis, aut diversos pastus pererrantibus. Ab Romanis confertus pedes, dispositae turmae, cuncta proelio provisa: hostibus contra, omnium nesciis, non arma,

(Ann. 2, 58. 14, 43.) Boxh. male tuetur pristinam lectionem *sibi*.

Consultor ad. o. Sic Sall. Iug. 85, 47. 103, 7. Wopk.

Legatis aut tribb. Sic codex scr. pro quo Beroaldus dedit *ac* sine necessitate: non tot habebat legatos Dolabella, ut omnibus legatum praeponere posset. Itaque partim legatis, partim tribunis dedit. Ern.

Positis mapalibus. V. ad 3, 74.

Fisos loco, quia vastis. Forte Tacitus scripsit, *qui vastis*. Gron. Crederem, si Cicero auctor esset, aut Livius. In Tacito et alia eiusmodi loca reperias, ubi τὸ *quia* durius dicatur 6, 4. *Haterius invidiosior fuit, quia .... meditabatur*, et sic sexcenties. Ern.

Praepeditis equis. Recte Freinsh. dictum indicat pro compeditis. Πεποδισμένους appellat Xenophon loco per omnia huic simili. κυρ. 3, 3. de Assyriis: πεποδισμένους γὰρ ἔχουσι τοὺς ἵππους ἐπὶ ταῖς φάτναις, καὶ, εἴτις ἐπ' αὐτοὺς ἴοι, ἔργον μὲν νυκτὸς λῦσαι ἵππους, ἔργον δὲ χαλινῶσαι, ἔργον δὲ ἐπισάξαι. Atque eadem de Persis ἀνάβ 3, 21. δεῖ γὰρ ἵππους αὐτοῖς δεδέσθαι, καὶ ὡς ἐπιτοπολὺ πεποδισμένοι εἰσὶ τοῦ μὴ φεύγειν ἕνεκα, εἰ λυθείησαν. Ab his igitur Persis, progenitoribus suis (Sallust. Iug. c. 18. vide) fortassis hunc morem retinuerunt Numidae. *Pedicam*

non ordo, non consilium; sed pecorum modo trahi, occidi, capi. Infensus miles memoria laborum, et adversum eludentes optatae toties pugnae, se quisque ultione et sanguine explebant. Differtur per manipulos, « Tacfarinatem omnes, notum tot proeliis, consectentur: non, nisi duce interfecto, requiem belli fore. » At ille, deiectis circum stipatoribus, vinctoque iam filio, et effusis undique Romanis, ruendo in tela, captivitatem haud inulta morte effugit. Isque finis armis impositus.

26. Dolabellae petenti abnuit triumphalia Tiberius, Seiano tribuens, ne Blaesi, avunculi eius, laus obsolesceret. Sed neque Blaesus ideo illustrior, et huic negatus honor gloriam intendit. Quippe minore exercitu, insignis captivos, caedem ducis, bellique confecti famam deportarat. Sequebantur et Garamantum legati, raro in urbe visi, quos, Tacfarinate caeso, perculsa gens, et culpae nescia, ad satisfaciendum populo

appellere videtur respectu ad hanc rem Livius 21, 36. Ern.

Differtur per manipulos. Sive imperium ducum, sive cohortatio mutua militum. Imperium ducum voce diditur per exercitum. Dicitur et *dare tesseram* apud Sueton. Galb. 6. item *signum dare* apud eundem Cal. 56, 58. Ern.

Dilectis circum. Mercerus *disiectis.* Ego etiam statim, *offusis undique*, malim. Lips. Quin potius forsan *deiectis*, id est, prostratis. Sic Phaedrus fab. 2, 1., *Super iuvencum stabat deiectum leo.* Martialis 1. ep. 61. *Non nisi deiecta pascitur ille fera*, ex felici, ut puto, coniectura C. Barthii, ubi vulgo etiam *delecta.* Neque abest longe nostri 11, 29. *uxore deiecta plus potentiae ostentando.* Gron. Hoc exprimendum curavi pro *deletis*, quod nunc, a Pichenae coniectura, editos obtinet. Lectionem cod. *delectis* vitiosam esse convenit. Pro eo haud dubie et elegantius est *deiectis*, quam *deletis*, etiamsi hoc quoque recte dicitur, ut infra c. 51. et scripturae cod. convenientius. Sic 2, 60. vidimus *delectus* in eodem codice esse pro *deiectus.* Nec displicet mox cum Lipsio legi *offusis.* Vid. tamen ad H. 2. 70. de verbo *erumpere.* Ern. — * Heinsius volebat *affusis.*

Seiano tribuens. Int. *hoc*: ne quis erret, non, *triumphalia.* Seiano, vel petenti, vel sponte in hoc gratificari volebat. Ern.

Et culpae nescia. Immo, *culpae conscia*; atque ita scribo. Nam supra

rom. miserat. Cognitis dehinc Ptolemaei per id bellum studiis, repetitus ex vetusto mos, missusque e senatoribus, qui scipionem eburnum, togam pictam, antiqua patrum munera, daret, « regemque et socium atque amicum » adpellaret.

27. Eadem aestate mota per Italiam servilis belli semina fors oppressit. Auctor tumultus T. Curtisius, quondam praetoriae cohortis miles, primo coetibus clandestinis, apud Brundisium et circumiecta oppida; mox positis propalam libellis, ad libertatem vocabat agrestia per longinquos saltus et ferocia servitia: cum, velut munere deûm, tres biremes adpulere ad usus commeantium illo mari. Et erat iisdem regionibus Curtius Lupus quaestor, cui provincia, vetere ex more, Cales evenerat. Is, disposita classiariorum co-

11. *Cui provincia vetere ex more Cales evenerat.* *Cales obvenerant* puto. Ut 3, 33., *cui provincia obvenisset.* Infra c. 56, *cui ea provincia obvenerat.* Vid. Torrent. in Suet. p. 493; sed nil muta: utrumque enim dicitur. 15, 15. *evenerat ea sors Neroni.*

23, ait, *praedarum receptorem et socium praedandi fuisse Garamantum regem, missis levibus copiis.* Non ergo extra culpam. Lips. Iac. Gronovius putat excidisse *non*: lenior Ryckii medela *nec culpae nescia.* Ern. Vide et 3, 74.

Antiqua patrum munera. Et valde quidem antiqua. Siquidem Porsenae regi ea missa lego apud Dionysium 5, 35. Ἡ δὲ τῶν Ῥωμαίων βουλὴ, μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν Τυῤῥηνῶν συνελθοῦσα, ἐψηφίσατο Πορσίνᾳ μὲν πέμψαι θρόνον ἐλεφάντινον καὶ σκῆπτρον, καὶ στέφανον χρύσεον, καὶ θριαμβικὴν ἐσθῆτα, ὑφ' ἧς οἱ βασιλεῖς ἐκοσμοῦντο. Nec prius vestigium, opinor, eius ritus. Lips. Adde Liv. 30, 15. ubi v. Drackenb. Ern.

T. Curtisius. Reinesius malebat *Curtilius*: quod nomen est apud Cicer. ad Att. 14, 6. 10. nostrum 13, 56. et alibi. Itaque non displicet ea coniectura. Vide tamen supra ad c. 13. Ern.

Cales evenerat. Utrum *Calles* hic legimus an *Cales?* Si *Calles*, interpretor ex Suetonii loco in Iulio 19. *Opera ab optimatibus data est, ut provinciae futuris consulibus minimi negotii, id est, silvae callesque decernerentur.* Ut antiquitus quidem calles, (eo nomine intelligimus curam publicorum saltuum calliumque, in quibus pecora pascebantur, aere aliquo constituto,) provincia quaestorum fuerit: interdum et consulum, si bella nusquam aut hostis. Sed nec *Cales* mihi displiceat: ut in eo oppido quaestoris fuerit sedes. Sic enim in Livio lego, Pisas consulibus decretas, et Tarentum prae-

pia, coeptantem cum maxime coniurationem disiecit. Missusque a Caesare propere Staius, tribunus, cum

toribus: et lib. 25, 3. *Nero praetor Suessulam sortitur*, quibus oppidorum nominibus loca scio intelligi vicina. Veteri autem. rep. ante Sullam, cum octo quaestores essent, exque iis duo militares, duo urbani, satis constat, quatuor reliquos provincias in Italia, aut certe Sicilia habuisse: externis provinciis imperio nondum adiunctis. Eas puto sic constituendas, (quid enim nisi arbitrium interponam in re caeca et obscura?) aquariem (vide Antiquas meas 1, 12.) sive frumentariam, Ostiee: cuius mentio Cic. pro Cn. Plancio, pro Muraena 8. et interrogatione in Vatinium testem 5. cui quaestori ora tota maris inferi, subvectio frumenti, res nautica, aliaque talia curae; secundam Gallicam, Arimini. Meminit Suetonius in Claudio 24. *Detracta quaestoribus Ostiensi et Gallica provincia, curam aerarii Saturni reddidit.* Video ibi virum doctum velle, *callium provincia*: erudite fateor et acute. Et tamen sustinet assensionem meam Plutarchi locus Sertorio p. 569. quem quaestorem designatum ait Galliae circumpadanae. Ταμίας, inquit, ἀποδείκνυται τῆς περὶ Πάδον Γαλατίας; tertiam Calibus, ad Vulturnum flumen, qui quaestor tractui Campano Sidicinoque praefuit Brundisium usque. Eam non alio tibicine fulcire possum, quam hoc loco. Quartam adhuc quaero, nisi si fuerit in Sicilia Lilybaei; argumento, quod ea prima provinciarum facta: et quod etiam inferiori aevo, cum missus illuc praetor, semper in Sicilia duo quaestores Syracusanus et Lilybaetanus. Lips.

Calles est scriptura codicis MS. quam expressere Beroaldus, Rhenanus, Aldus, etc. restituit Ryckius, I. Gronovius, sequitur Burmannus de Vectig. P. R. p. 107. Lipsienae edd. habent *Cales*, unde in alias venit, sicque laudat Pighius Ann. t. 1, p. 468. non probans eos, qui *Calles* emendent, quod *Cales* esset in edd. antiquis, quas non inspexerat. Ceterum non dubitandum, quin Tacitus scripserit *Cales*. Primo, non potest doceri, *silvas callesque* fuisse ordinariam quaestoriam provinciam; quod esse debet, si Curtio quaestori sorte evenerunt calles *e vetere more*. Extraordinaria autem illa provincie fuit decreta, cum res et necessitas postularet: unde Caesari et Bibulo decreta. Neque tum extra ordinem data erat Curtio: quippe bello illo servili exorto, cum iam illam provinciam obtineret, nec quaestori bellum servile mandatum fuisset: multo minus sine militibus, quos nullos eum habuisse planum est. Aliud est, calles provinciam habere, ut latronibus, paucis cum militibus, obviam eat; aliud bellum cum servis gerere, quod cum exercitu factum omni tempore: idque non videtur cogitasse Ryckius. Iam porro rem maritimam mandatam fuisse Curtio, patet e sequentibus. Nam, qua ope opprimit servos? nempe per classiarios, quos sub manu habebat. Ergo maritimam rem curavit et maritimam provinciam habuit: quae nulla alia esse potuit, quam Calena, quam appellari a Dione maritimam provinciam, observevit iam Pighius, etsi non indicato loco. Denique non raro li-

valida manu, ducem ipsum, et proximos audaciae, in urbem traxit, iam trepidam, ob multitudinem familiarum, quae gliscebat immensum, minore in dies plebe ingenua.

28. Iisdem consulibus, miseriarum ac saevitiae exemplum atrox, reus pater, accusator filius, nomen utrique Vibius Serenus, in senatum inducti sunt. Ab

brarii pro *Cales* scripserunt *Calles*: veluti ap. Liviom 8, 16. 29, 15. ubi bene monet Drakenb. etiam alibi scribas sic errasse. In nostro etiam in aliis verbis haec litera duplicatur temere, ut in *Sillanus* pro *Silanus*, *molliri* pro *moliri*, in Goelf. in *callones*, *colloni* et sexcentis aliis. Editor nuperos, Broterius, defendit *calles*, sed non esplicat: repudiatque provinciam *Caleticam*; quam sane nemo fando audivit, ut ipse dicit. sed *Calenam* nemo debet ignorare, quaeqoe a nobis hic satis demonstrata est. Ern. Cic. pro Plancio male citator, locus extat in Vatin. 5. — * V. Turnab. adv. 2, 9.

Coeptantem cum maxime. Sic est in cod. MS. et sic Rhenanos, et Muretus legendum putabant, cum in editis esset *tum maxime.* Ern.

Staius tribunus. Dubitant, num *Statius* legendum sit; nempe ob insolentiam nominis *Staius:* quae etiam ap. Livium 10, 20. fecit, ut librarii e *Staio* facerent *Statium.* Sed hoc nomen idoneis exemplis ibi vindicavit I. Fr. Gronovius. Reinesios putat esse *M. Staium Flaccum*, qui a. U. 784. duomvir Nolae fuit, ut tradit fragmentum fastor. municipal. Nolae repertum, apud Gruterum p. 1087, 1. Ern.

Nomen viri, Q. Vibius. Puto legendum totum locum, *reus pater*, *accusator filius* (*nomen utrique Vibius Serenus*) *in senatum inducti sunt.* quod postea firmatum a veteri lectione dulici, quae est, *virique.* (sive potius *utrique*, si Pichenae fides.) Nec mala etiam coiverit hiulca alias oratio, traiectis verbis: *reus pater, accusator filius in senatum inducti sunt. Nomen viri Q. Vibius Serenus, ab exsilio retractus.* Lips. Malebam: *reus pater, accusator filius* (*nomen utrique Quintis Vibiis Serenis*) *inducti sunt.* Gron. Elegans, sed non necessaria correctio, vide ad 5, 1. Sed in eo aliquid vidisse puto Pichenam, cum *vi sunt* suspectum habuit, idque hic, ut opinor, frigere sentient, si qui, Taciti stylo adsueti, attendent. Quod vero id mutari vult in *senex*, non id quidem absonum, sed tamen non sufficit loco constituendo. Clarum est, Tacitum primum loqui de utroque simul: deinde utriusque habitum describere: denique utriosque dicta contraria memorare. Iam in altera parte desideratur verbum; non enim possunt haec pendere ab *inducti sunt*, propter verba *perorante filio.* Nec commode haec particula incipit a verbis: *ab exsilio retractus.* Igitur credo, inserendum esse *stabant*, quod latere puto in *sunt.* *Stant* quidem et *sunt* confondi multis exemplis constat. Si porro cum Iac. Gronovio legas *pater*, *orante filio*, de quo mox, et *prae-*

exsilio retractus, illuvieque ac squalore obsitus et tum catena vinctus pater, orante filio. Praeparatus adolescens multis munditiis, alacri vultu: «structas principi insidias, missos in Galliam concitores belli,» index idem et testis dicebat; adnectebatque, «Caecilium Cornutum, praetorium, ministravisse pecuniam:» qui taedio curarum, et, quia periculum pro exitio habebatur, mortem in se festinavit. At contra reus, nihil infracto animo, obversus in filium, quatere vincula, vocare «ultores deos, ut sibi quidem redderent

12. Et tum catena vinctus, perorante filio. Praeparatur adolescens. Lege, tum et catena vinctus, perorante filio in reum, pater. At adolescens.

paratus, optime conformata prodibit oratio: *stabant, ab exsilio retractus, illuvieque ac squalore obsitus et tum catena vinctus pater, orante filio: praeparatus adolescens multis munditiis, alacri vultu.* Verbum *stare* valde usitatum in tali narratione apud nostrum etiam. 1, 25. *stabat Drusus silentium manu poscens. Stabat* inseri volebat etiam Acidalius, sed servato τῷ *sunt.* Ern. Lipsii verba male interpolavit Ernesti. Pichena non in MS. legi *utrique* refert, sed ex *virique* sic emendandum coniicit. Muretus quoque legit: *nomen utrique Vibius Serenus.* — * Heinsius id exemplis confirmat Ann. 2, 80. 4, 72.

Perorante filio. Praeparatur adolescens multis munditiis. Audio virum magnum et meritis in literas clarum Err. Memmium legere: *Perorante filio pater. Paratur adolescens.* Et rei et hominis caussa quis non comprobet? Lips. Magis placet Iac. Gronovii sententia legentis *pater, orante filio.* Etenim nondum perorabat filius, sed orabat caussam: et deinde *praeparatus.* Ern. Suum cuique. Illa Iac. Gronovii emendatio Lampugnani est, sive M. Freheri, ut putant, qui Mirandulano codici acceptum refert, et bene monet, id *perorante filio* factum ex *pr* pro *p ter.* Est autem scita lectio; minus commoda Heinsii, quam vide. Si quis malit pro *sunt* legere *senex* cum Pichena, non mutandum *perorante*, pro accusante, ut monent Bipontini. Ast eorum coniectura legentium: *peroranti filio praeparatur*, ingeniosa est; verum non unquam credo dictum, *reum accusatori praeparari.* Respice c. 13. *Praeparatus* legendum monebat Venturius, teste Pichena.

Caec. Cornutum. Amisenum nummum, qui in aversa Romam deam, exhibet, adscripta: ΕΠΙ ΓΑΙΟΥ ΚΑΙΚΙΛΙΟΥ ΚΟΡΝΟΥΤΟΥ, Vaillant in NN. Caeciliae gentis ad hunc nostrum refert. Contra Eckhel. in D. NN. vet. vol. 2. p. 347, coll. p. 396. ad septimum Romae saeculum reiicit, quod si sit, is Cornutus ex primis fuerit, necesse est, qui Pontum, Mithridate devicto, rexere. Lepidus est more suo Harduinus, qui in Hist.

exsilium, ubi procul tali more ageret, filium autem quandoque supplicia sequerentur.» Adseverabatque, «innocentem Cornutum et falsa exterritum: idque facile intellectu, si proderentur alii: non enim se caedem principis et res novas uno socio cogitasse.»

29. Tum accusator «Cn. Lentulum et Seium Tuberonem» nominat; magno pudore Caesaris, cum primores civitatis, intimi ipsius amici, Lentulus senectutis extremae, Tubero, defecto corpore, tumultus hostilis et turbandae reip. arcesserentur. Sed hi quidem statim exempti. In patrem ex servis quaesitum: et quaestio adversa accusatori fuit: qui scelere vecors, simul vulgi rumore territus, «robur et saxum, aut

13. *Uno socio cogitasse.* *Agitasse*, malim. Paullo ante *Cornutum falsa exterritum*, nil muta. Vide nos supra 2, 15.

Aug. ex NN. restit. Othonis tempori tribuit numum, erroris insimulans Tacitum, quod Cornulum sub Tiberio posueril.

Falsa exterritum. Malim cum Mureto *falso*, ul H. 2, 8. WOPK. Paschal. subaudiebat *accusatione*. Graecismum egnoscil Pichena pro *falso*. Crollius negat esse opus, quia sic quoque dicatur *contremiscere iniurias, horrere arma* etc.

Robur et saxum. *Robur*, alt Festus, *in carcere is locus, quo praecipitatur maleficorum genus, quod ante arcis robusteis includebatur.* Livius 38, 59. *Ut in carcere instar furis et latronis vir clarissimus includatur, et in robore ac tenebris exspiret, deinde ante carcerem nudus proiiciatur.* Plautus Poenulo 5, 3, 33., *Quos ego iam detrudam ad molas, inde porro ad puteum atque ad robustum codicem.* Et allusit per iocum idem Capteiveis 5, 2, 9., *At ego faciam ut pudeat, nam in ruborem te totum dabo.* ubi malim scribi, *in robur.* Nec tamen omiserim, hic in Tacito *robur* videri potius supplicii locum, quam custodiae. Valerius ita accepit, 6, 3, 1., *Quinetiam familiares Gracchorum, nequis reip. inimicis amicus esse vellet, de robore praecipitati sunt.* El Lucanus 2, 25., *Saeva tribunicio maduerunt robora tabo.* Itemque Calpurnius Declam. 4., *Video carcerem publicum, saxis ingentibus structum, angustis foraminibus tenuem lucis umbram recipientem. In hunc coniecti robur Tullianum prospiciunt: et quoties iacentes ferrati postis stridor excitat, exanimantur et alienum supplicium aspectando* (ita inibi lego) *suum discunt.* Ex quo, clare discas, robur hoc in Tulliano fuisse, id est carceris inferiore loco. Livius 34, 44. *Pleminius in inferiorem de-*

parricidarum poenas » minitantium, cessit urbe: ac, retractus Ravenna, exsequi accusationem adigitur; non occultante Tiberio vetus odium adversus exsulem Serenum. Nam post damnatum Libonem, missis ad Caesarem literis, exprobraverat, «suum tantum studium sine fructu fuisse,» addideratque quaedam contumacius, quam tutum apud aures superbas et offensioni proniores. Ea Caesar octo post annos retulit, medium tempus varie arguens; etiam si tormenta pervicacia servorum contra evenissent.

30. Dictis dein sententiis, «ut Serenus more maiorum puniretur,» quo molliret invidiam, intercessit. Gallus Asinius, «Gyaro aut Donusa claudendum,» cum censeret, id quoque adspernatus est, «egenam aquae utramque insulam» referens, «dandosque vitae usus, cui vita concederetur.» Ita Serenus Amorgum reportatur. Et, quia Cornutus sua manu ceciderat, actum «de praemiis accusatorum abolendis, si quis

missus carcerem est necatusque. Lips. Immo *Tullianum* est *robur* ipsum, ut clare patet ex illo Calpurnii loco: quamquam ibi Pithoeus e vet. cod. *robur Tullianumque*, ut etiam est in ed. Burmanni. Sed etiam sine hoc loco intelligi potest. *Robur* enim dictum *Tullianum*, quia roboreis parietibus, olim saltem, cinctum fuit. Vide loci descriptionem apud Sallust. Catil. 55. et ibi Cortium. Per *saxum* intelligitur mons Tarpeius, unde praecipitati facinorosi. Ern.

Post damnatum Libonem. At in damnatione Libonis nulla mentio huius Sereni, nullae partes. Lips. At vide 2, 30. Ern. Latere ibi sub nomine *C. Livii* (rectius *Vibii*) suspicatur bene Gruterus. De eo respice et c. 13.

More maiorum. Cf. dicta ad 2, 32.

Intercessit Gallus Asinius. Vulgo vitiosa distinctio. Scribe totum locum, *intercessit. Gallus Asinius G. a. D. claudendum censere.* Id est, censebat. Intercedendi aspernandique verba ad Caesarem ipsum referenda sunt, qui iure tribuniciae potestatis intercessit decreto, invidiae minuendae. Lips. Ut nunc editur, habet cod. MS. auctore Pichena. Sed sic aliquid deest, valet *cum*, quod videbatur Mureto et Ryckio. An *censuerat* fuit? Illud autem plane non necessarium, cum Freinshemio coniicere mox pro *aut*, *Cotta*. Ern. Mihi haud dubium, excidisse *cum*; restitui.

maiestatis postulatus, ante perfectum iudicium, se ipse vita privavisset: ibaturque in eam sententiam, ni durius, contraque morem suum, palam pro accusatoribus, Caesar, «irritas leges, remp. in praecipiti,» conquestus esset: «subverterent potius iura, quam custodes eorum amoverent.» Sic delatores, genus hominum publico exitio repertum et poenis quidem nunquam satis coërcitum, per praemia eliciebantur.

31. His tam adsiduis, tamque maestis, modica laetitia interiicitur, quod C. Cominium, equitem romanum, probrosi in se carminis convictum, Caesar precibus fratris, qui senator erat, concessit. Quo magis mirum habebatur, gnarum meliorum, et quae fama clementiam sequeretur, tristiora malle. Neque enim socordia peccabat; neque occultum est, quando ex veritate, quando adumbrata laetitia, facta imperatorum celebrentur: quin ipse, compositus alias, et velut eluctantium verborum, solutius promptiusque eloquebatur, quotiens subveniret. At P. Suilium, quaestorem quondam Germanici, cum Italia arceretur, «convictus,» pecuniam ob rem iudicandam cepisse, «amo-

14. *Et poenis quidem nunquam satis coërcitum.* *Et poenis idem.* — 15. *Nec occultum est,* *Nec occultum ei, si quando ex veritate, quando adumbrata laetitia facta imperatorum celebrarentur,*

Conquestus esset. Id *esset* expungit Gruterus, retinet Wopkens.

Socordia peccabat. Socordia nostro fere est stultitia, inscitia, etiam stupor, dementia. Adde mox c. 35. extr. 39. init. Ern.

Compositus et velut eluctantium verborum. Alias ita loquebatur, ut difficultas quaedam dicendi appareret, ut viderentur verba cohiberi, nec libere prodire posse. Ern. — Hinc emendandus Statius Theb. 4, 790, *Et teneris meditans verba illuctantia labris*, lege *eluctantia*. Wopk. — * Cf. Suet. Domit. c. 20.

P. Suilium, quaestorem. Gloriatur ipse in oratione contra Senecam 13, 42., *Se quaestorem Germanici; illum domus eius adulterum fuisse.* Lips.

Ob rem iudicandam. Sic MS. Beroaldus, Alciatus, Rhenanus, Aldus, Seb. Gryphius, Lipsius (in iis exem-

vendum in insulam» censuit, tanta contentione animi, ut et iurando obstringeret, «e repub. id esse.» Quod aspere acceptum ad praesens, mox in laudem vertit, regresso Suilio: quem vidit sequens aetas praepotentem, venalem, et Claudii principis amicitia diu prospere, nunquam bene, usum. Eadem poena in Catum Firmium senatorem statuitur, «tanquam falsis maiestatis criminibus sororem petivisset.» Catus, ut retuli, Libonem illexerat insidiis, deinde indicio perculerat. Eius operae memor Tiberius, sed alia praetendens, exsilium deprecatus est: quo minus senatu pelleretur, non obstitit.

32. Pleraque eorum, quae retuli quaeque referam, parva forsitan et levia memoratu videri, non nescius sum: sed nemo Annales nostros cum scriptura eorum contenderit, qui veteres populi romani res composuere. Ingentia illi bella, expugnationes urbium, fusos captosque reges, aut, si quando ad interna praeverterent, discordias consulum adversum tribunos, agrarias frumentariasque leges, plebis et optimatium

plis, quae inspexi). Id mutatum, operarum vitio, ut opinor, seu correctoris, cui nolius *ob rem iudicatam*, maleque defensum a Ryckio. Restituit recte Iac. Gronov. Ern. — Sic Cic. in Verr. 2, 32. Cf. et c. 48. Wopk.

— * *Insidiis*. Id est insidiose. ut Caes. Bell. Gall. 8, 12. Wopk.

Iudicio perculerat. Vertranius malebat *indicio*, probabili coniectura; nam Cato *indicium* tribuitur diserte 2, 27. Quis, etiam inter accusatores fuit c. 30. et, quia occasionem dedit iudicio in Libonem habendo, potest sane *iudicio perculisse*, utcunque defendi. Sed *indicio* tamen melius, et sic laudat haec verba Gronovius ad c. 59. Itaque etiam praetuli. Ern.

Veteres pop. r. res. Freinshemius ex 1, 1. malebat *veteris*, probante Ryckio. Sic 6, 42. *veterum regum honores*. At contra 3, 3. *diurna actorum scriptura*, pro *diurnorum a. s.* ubi vide. Utrumque recte dici potest. Ern.

Ad interna praeverterent. Vel, redirent, tanquam a peregrinatione: nam multis locis verbum hoc sic capere licet, unde etiam ap. Plin. 5. ep. 15. codex *revertor*: vel interna potius tractarent. Horat. Sat. 1, 3, 38, *illuc praevertamur*. V. Gronov. ad Plin. 28, 8. Cort. ad Plin. 5, 15. Ern.

certamina, libero egressu memorabant. Nobis in arto et inglorius labor. Immota quippe, aut modice lacessita pax, maestae urbis res, et princeps proferendi imperii incuriosus erat. Non tamen sine usu fuerit, introspicere illa, primo adspectu levia, ex quis magnarum saepe rerum motus oriuntur.

33. Nam cunctas nationes et urbes populus, aut primores, aut singuli regunt: delecta ex his et con-

16. *Incuriosus erat.* Tollo *erat* cum Acidalio.

Nobis in arto. E Virgil. Georg. 4, 6., *In tenui labor, at tenuis non gloria*, ductum Muretus notavit. Ern.

Rerum motus oriuntur. Lego *monitus oriuntur*. Non enim ullos motus ex accusatione aliisque talibus oriri vult: sed rerum salubrium exempla monitionesque. Qui revera pulcherrimus historiae fructus. Lips. Probat Freinsh. Sane sequentia docent, hoc aut simile quid requiri. Planius enim haec mox explicantur, vid. ad 2, 53. Ern.

Delecta ex his etc. Sensum esse arbitror eum, quem Freinsh. putavit: civitatem, quae sit ex his tribus mixta et temperata, ut omnium commoda complectatur, incommoda vitet, facilius laudari et optari, quam inveniri, et, si uspiam sit, diuturnam esse non posse. Neque dubito, Tacitum in animo habuisse cum alios politicos, tum Polybium, qui 6, 9. sqq. romanam remp. laudat hoc nomine, quod omnium illarum trium formarum commoda complexa sit, vitatis singularum vitiis, eamque solam rempublicam perfectam esse dicit, quae sit e tribus istis temperata. Talem autem formam vocat primo *delectam ex illis tribus*, nempe qua partes suas: quae fiat, ut Longinus, quamquam in alia re, dicit sect. 10. ἐκλογῇ τῶν λημμάτων καὶ συνθέσει. In altero verbo dubitatio est. Codex habet *consciata*, unde Beroaldus fecit *constituta*, quod secuti sunt omnes editores. Iac. Gronovius autem putabat, Tacitum dedisse *concinnata*; ita edere non ausus. Ego autem non dubitavi edere *consociata*, unde *consciata* ortum esse, clarum est. Sic e *sociorum* saepe in libris factum est *suorum*, non alia de caussa, quam quod scriptum esset *sciorum*. Vid. Drakenb. ad Livium 23, 16. Contra a *consciorum* in MS. Guelf. 15, 59. factum est *consociorum*. *Consociare* est *coniungere*, quocum verbo saepe iungit Cicero. Ita fit respublica, quae constat e trium formarum bonis delectis et in unum consociatis et coniunctis. Apud Cic. ad Div. 3, 3. *consociatissima* voluntate bene adidit Victorius: alii inde fecere *constantissima*. Liv. 24, 24. rem *consociatam* .... incaute aperit, pro compositam et constitutam de coniuratione, consilio plurium. Recepere hanc lectionem editores Francici. Ern. Gebauerus in Diss. de regio ap. Germ. nom. legi vult *exasciata*, pro numeris

sociata reipubl. forma, laudari facilius, quam evenire, vel, si evenit, haud diuturna esse potest. Igitur, ut olim, plebe valida, vel, cum patres pollerent, noscenda vulgi natura, et, quibus modis temperanter haberetur, senatusque ut optimatium ingenia qui maxime perdidicerant, callidi temporum et sapientes credebantur: sic, converso statu, neque alia re romana, quam si unus imperitet, haec conquiri tradique in rem fuerit: quia pauci prudentia, honesta ab deterioribus, utilia ab noxiis, discernunt; plures aliorum eventis docentur. Ceterum ut profutura, ita minimum oblectationis adferunt. Nam situs gentium, varietates proeliorum, clari ducum exitus retinent ac redintegrant legentium animum: nos saeva iussa, continuas accusationes, fallaces amicitias, perniciem innocentium, et easdem exitu caussas coniungimus: obvia rerum si-

17. *Neque alia rerum, quam si unus imperitet.* Haec turbata sunt. Sic *converso, neque alio statu reip. rom.* quomodo fere et alii.

voce sic utitur Plautus Asin. 2, 2, 92.

Temperanter haberetur. Ita tractaretur, ut neque irritaretur saevitia, insolentia, acerbitate, neque assentando corrumperetur. Ern.

Neque alia rerum. Emendavi, *neque alia re rom.* Rem romanam hoc sensu non semel dixit. Lips. Probant hanc emendationem Acidalius, Freinshemius, qui tamen etiam vulgatum explicari posse putat. Rychius malebat *neque alio rerum*, ut referretur ad *statu*. Sed hunc modum loquendi, sive hanc structuram verborum durissimam esse, quivis sentiat. Ego Lipsium sequor. Scriptum fuit *alia re rom.* inde natum vitium. Sensus est: etsi non in regno vivimus, nec regem habemus, sed civitatem et rempublicam: tamen forma reip. administrandae, quae nunc est, nil differt a regno, nisi nomine. Ern.

Ceterum ut profutura. Dixit idem Thucyd. 1, 22. *Καὶ ἐς μὲν ἀκρόασιν ἴσως τὸ μὴ μυθῶδες αὐτῶν ἀτερπέστερον φανεῖται.* Lips.

Retinent etc. Videtur in animo habuisse locum e nobili Ciceronis ep. ad Luccei 5, 12. *Varietas in scribendo, plena cuiusdam voluptatis, quae vehementer animos hominum in legendo retinere possit.* Ern.

Et easdem exitu caussas. Id est, pares exitus a paribus caussis. Passim damnati, ob suspiciones, delationes: innocentes, aut illustres. Vidi qui legeret, *easdem exitii.* Lips. Is est Pichena. Sed sequentia reclamant. Ern.

Obvia rerum similitudine. In qui-

militudine et satietate. Tum, quod antiquis scriptoribus rarus obtrectator, neque refert cuiusquam, punicas romanasve acies laetius extuleris; at multorum, qui, Tiberio regente, poenam vel infamiam subiere, posteri manent; utque familiae ipsae iam exstinctae sint, reperies, qui, ob similitudinem morum, aliena malefacta sibi obiectari putent. Etiam gloria ac virtus infensos habet, ut nimis ex propinquo diversa arguens. Sed ad incoepta redeo.

34. Cornelio Cosso, Asinio Agrippa coss., Cremutius Cordus postulatur, novo ac tunc primum audito crimine, « quod, editis annalibus, laudatoque M. Bruto, C. Cassium *Romanorum ultimum* dixisset. » Accusa-

18. *Ut animus ex propinquo diversa arguens* Alii *nimis*. Puto, *ut nimia, et ex propinquo*. 6. 7. *quae ipsis nimia et moesta fuerant*.

bus rebus similitudo perpetua celeriter satietatem affert legentibus Ern.

Poenam vel infamiam. Cod. scr. Beroaldus, Alciatus, Rhenanus, Aldos etc. habent *infamias*: idque restituit Iac. Gron. Lipsianae *infamiam*: data opera, an casu, et lapsu operarum, nescio. Ceterum verum puto: eaque de caussa relinui. Scriptum foit *infamia*: adhaesit litera *s* ex initio sequentis verbi. Non me moverel alias pluralis, etsi nullum aliud exemplum in hoc verbo occurril, quo alias argumento uli solent libenter viri docti. Sed Tacitus dixisset opinor etiam *poenas*. Ern.

Ut animus ex propinquo. Legam *ut nimis ex prop*. Si laudes nuperam virtutem, offendis: at de antiquis ferre possumus, ut aevo dissitis, et oggerere, *Aliud saeculum fuisse*. At, si propinqua laudes, arguis et uris qui dissimiles. Si voles etiam, *ut animos ex propinquo*, non refutem. Lips. Sic etiam Mureto placebat: recepit Pichena. Ern. Eo lubentius, quod in cod. repererat *animis*. Dein *ex propinquo*, ut H. 2, 64. *e proximo*. — * Kh. *ex prop*. Non videtor ad propinquum aevum pertinere, sed ad collationem, sc. contraria iuxta se posita, i. e. propinqua, etsi tempore multum dissita, magis elucescont.

Ad incoepta. Sic reperi in edd. omnibus. Cod. scr. habet *ancepto*, quod Iac. Gronovius putat factum ex *ad coepta*. Ern.

C. Cassium Romanorum ultimum. Hoc quidem Bruti ipsius elogium fuit de Cassio iam mortuo: publiceque dixit Ἔσχατον ἄνδρα Ῥωμαίων τὸν Κάσσιον Plutarchos, in Bruto p. 1005. Inde ergo magnificam eam vocem Cremutius sumpsit. Neque aliter *Romanus quispiam, Philopoemenem laudans, ultimum Graecorum dixit*: quod in eodem Plutarcho le-

bant Satrius Secundus et Pinarius Natta, Seiani clientes: id perniciabile reo, et Caesar truci vultu defensionem accipiens; quam Cremutius, relinquendae vitae certus, in hunc modum exorsus est: « Verba mea, P. C., arguuntur: adeo factorum innocens sum. Sed neque haec in principem, aut principis parentem, quos lex maiestatis amplectitur: Brutum et Cassium laudavisse dicor: quorum res gestas cum plurimi composuerint, nemo sine honore memoravit. Titus Livius, eloquentiae ac fidei praeclarus in primis, Cn. Pompeium tantis laudibus tulit, ut *Pompeianum* eum Augustus adpellaret: neque id amicitiae eorum offecit. Scipionem, Afranium, hunc ipsum Cassium, hunc Brutum, nusquam *latrones* et *parricidas*, quae nunc vocabula imponuntur, saepe ut insignis viros nominat. Asinii Pollionis scripta egregiam eorundem memoriam tradunt. Messalla Corvinus, imperatorem suum Cassium praedicabat: et uterque opibusque atque honoribus perviguere. Marci Ciceronis libro, quo Catonem

ges p. 356. At in similem sententiam de Bruto, et ad Brutum, Lucanus canit 7, 588. *O decus imperii spes o suprema senatus, Extremum tanti generis per saecula nomen.* Lips. Suet. Tib. 61. Brutum et Cassium ab eo *ultimos Romanorum* vocatos dicit. Ern.

Satrius Secundus et Pinarius Natta. Alterius mentio Senecae in Cons. ad Marciam, huius Cremutii filiam, c. 22. *Propone*, inquit, *illud acerbissimum tibi tempus, quo Seianus patrem tuum clienti suo Satrio Secundo congiarium dedit. Irascebatur illi ob unum aut alterum liberius dictum: quod tacitus ferre non potuerat, Seianum in cervices nostras non imponi quidem, sed descendere.* Scribo, *escendere*, id est, pedetentim et per gradus imperatorem fieri. Lips.

Latrones et parricidas. Adspexit ad has servilis adulationis voces idem Lucanus, de Pompeii caede 8, 609.... *scelus hoc quo nomine dicent, Qui Bruti dixere nefas?* Qui poëta ubique tam liberi, immo licentis styli, in principes est, ut mirer ea scripta sub principe, et quidem tali. Lips.

Asinii Pollionis scripta. Qui 17 libros Historiarum scripsit, auctore Suida. Citat Suetonius, et alii. Lips.

Opibusque, Acidalius τὸ *que* deleri vult, ne tribus verbis ter concurrat ingratius. Potuit etiam Tacito tale quid excidere, cum aliis exciderit; haud paullo studiosioribus suavitatis, Ciceroni et Livio. Cic. pro Quint. c. 11, *qui quia, quod nunquam debi-*

coelo aequavit, quid aliud dictator Caesar, quam rescripta oratione, velut apud iudices, respondit? Antonii epistolae, Bruti conciones, falsa quidem in Augustum probra, sed multa cum acerbitate habent: carmina Bibaculi et Catulli, referta contumeliis Caesarum, leguntur: sed ipse D. Iulius, ipse D. Augustus, et tulere ista et reliquere; haud facile dixerim, moderatione magis, an sapientia. Namque spreta exolescunt: si irascare, adgnita videntur.»

35. Non adtingo Graecos, quorum non modo libertas, etiam libido impunita: aut, si quis advertit, dictis dicta ultus est. Sed maxime solutum et sine obtrectatore fuit, prodere de iis, quos mors odio aut gratiae exemisset. Num cum armatis Cassio et Bruto, ac philippenses campos obtinentibus, belli civilis caussa, populum per conciones incendo? an illi quidem, septuagesimum ante annum perempti, quo modo ima-

19 *Sed maxime solutum et sine obtrectatione fuit.* Exciderat τὸ metu ob cognationem literarum. *Maxime solutum metu et sine obtrectatione:* tamen *solutiora dicta factaque* habes, 16, 18. Supra c. 31., *solutius promptiusque eloquebatur. Quo solutius urbem extra lasciviret.*, Ann. 13, 47 *solutus orator.*, Dial. de Orat. c. 18. Ergo nil muta. — 20. *An illi quidem.* Forte pridem.

tum est. Nat. D. 1, 26, *quod, quia, quem ad modum natura* etc. Vid. plura in diatribe nostra *de grata negligentia Orationis.* Mox in *quid aliud* intellige *fecit*, ellipsi Graecis et Latinis frequenti. Ern.

Rescr. oratione. Anticatone. Plut. in Caes. p. 733.

Sed multa cum acerb. Melius et. Worx.

Ipse D. Iulius etc. Suet. Iul. 73. Plut. in C.c. p. 886.

Namque spreta exolescunt. Muretus leg. *Nam quae spreta exolescunt.* Ern. Ursinus volebat: *namque quae spr. ex.* — * Cf. Cic. pro L. Man. Hier. ep. 2. ad Nep. t. 6

An illi quidem. Pichena, *at illi quidem*, interrogationis nota in verbo *retinent* deleta. Sic et Boxhornius. Male. Nam τὸ *num* supra ea vi est, qua *utrum:* itaque hoc alteram est duorum, quae interrogare instituit. Gron. Paschal. quoque in marg. habet *at.* Broterius accipit *an* pro *annon*, ut saepe alias. Sed id rarius. V: tamen Ovid. Her. 17, 247.

Septuagesimum ante annum. Rotundum numerum posuit, non verum, qui erat 66. Facilis supputatio. Nam bellum Philippense a. U. 711. at nunc 778. Lips.

ginibus suis noscuntur, quas ne victor quidem abolevit, sic partem memoriae apud scriptores retinent? suum cuique decus posteritas rependit: nec deerunt, si damnatio ingruit, qui non modo Cassii et Bruti, sed etiam mei meminerint.» Egressus dein senatu, vitam abstinentia finivit. Libros per aediles cremandos

Quas nec victor quidem abolevit. Genus mendi, quod passim insedit, et iam dudum nimis secure doctis hominibus transmittitur. Scribe: *quas ne victor quidem abolevit.* Gron. Ab hoc tempore plurimis in locis mendum hoc auctoritate codd. sublatum. Vid. copiosissimum exemplis Drakenb. ad Livium 1, 10. et quos ille laudat. Cf. infra H. 2, 76. 79. 82. etc. Hic et ubique in Tacito correximus, ubi nondum ab superioribus editoribus factum. Ern. In locis Taciti hic citatis istud *ne* in lipsianis et Ryckii editionibus deprehendo. De statua Bruti aenea Mediolani posita v. Plut. in Bruto p. 1011.

Vitam abstinentia finivit. Distincte totam historiam Seneca (l. c.): *Usus itaque balneo, et quo plus imponeret, in cubiculum se quasi gustaturus contulit; et dimissis pueris, quaedam per fenestram, ut videretur edisse, proiecit a coena. Deinde quasi* (corrupta interpunctio ab ignaris moris prisci, scribe, *proiecit. A coena deinde quasi.* Mos vulgo obtinebat, ut in balneo, aut statim post balneum, aliquid sumerent, quod vocabant gustare et gustum, et deinde nihilominus venirent ad legitimam coenam) *iam satis in cubiculo edisset, abstinuit: alteroque die et tertio idem fecit. Quarto ipsa infirmitate corporis faciebat iudicium.... Cognito consilio eius, publica voluptas erat, quod e faucibus avidissimorum luporum educeretur praeda. Accusatores, Seiano auctore, adeunt consulum tribunalia; queruntur mori Cordum, ut interpellarent quod coegerant. Adeo illis Cordus videbatur effugere. Magna res erat in quaestione, an mortis rei perderentur. Dum deliberatur, dum accusatores iterum adeunt, ille se absolverat.»* Quem locum eo libentius adscripsi, ut ab aliis depositum emendarem. Corruptum enim illud: *an mortis rei perderentur:* et ad Oedipum relegat nos Pintianus. In libro manuscripto legi, *proderentur.* Itaque cum adseveratione emendo, *an morte rei prohiberentur.* Probat ipse Seneca, statim: *Fles, quod quemquam tuorum mori necesse fuit? Paene non licuit.* Lips. Dio 57, 24. Crem. Cordum manum sibi inferre coactum scribit; sed id de quovis modo mortis voluntario dici ostendit Marc. Donatus ad h. l.

Libros per aediles. Alias id per triumviros factum. In vita Agricolae 2. *Delegato triumviris ministerio, ut monumenta clarissimorum ingeniorum in comitio ac foro urerentur.* Alias per praetorem. Valerius 1, 1, 12. *Graecos Numae libros L. Petillius praetor urbanus ex auctoritate senatus per victimarios igne facto in conspectu populi cremavit.* Primus Romanorum hanc

censuere patres; sed manserunt, occultati et editi. Quo magis socordiam eorum irridere libet, qui praesenti potentia credunt exstingui posse etiam sequentis aevi memoriam. Nam contra, punitis ingeniis, gliscit auctoritas: neque aliud externi reges, aut qui eadem saevitia usi sunt, nisi dedecus sibi, atque illis gloriam peperere.

36. Ceterum postulandis reis tam continuus annus fuit, ut feriarum latinarum diebus, praefectum urbis, Drusum, auspicandi gratia tribunal ingressum, adierit

ingenii sui poenam subiit Labienus. Vide pulchra apud Senecam patrem lib. 5. Controv. initio. Lips. Cf. 14, 50. Suet. Cal. 16.

Occultati et editi. Occultati a filia, et ab eadem postea editi: itaque nihil muto. Vertranio tamen placet, *et abditi.* Non moris Tacito, bina verba ponere eiusdem rei. Vide Senecae Consolat. ad Marciam 1. Scripserat hic Cremutius bella civilia et res Augusti: exstantque fragmenta, ex quibus genus dicendi colligas, in Suasoria Senecae de morte Ciceronis. Lips. Recte Vertranii coniecturam repudiat Lipsius. Sed vide, an potius legendum sit *redditi.* Seneca l. c. *Ingenium patris sui in usum hominum reduxisti, et a vera illum vindicasti morte, ac restituisti in publica monimenta libros, quos vir ille fortissimus sanguine suo scripserat.* Certe iamdudum editi fuerant, nunc restituti. Adiuvat coniecturam etiam alius nostri locus 16, 5. *dissimulatum ad praesens et mox redditum odium:* ubi tamen Groslotius malebat *editum.* Frustra. Broterius hanc correctionem meliorem indicat Vertraniana, sed acumina carere. Quod acumen intelligat, non dicit. Ern. Haud iure contendit Lipsius, non solere Tacitum bina verba ponere eiusdem rei. Contrarium patet ex 3, 11. 12, 3. 15, 15. Hist. 2, 77. Germ. 21. Ita et Cic. de Nat. D. 1, 18. de Off. 1, 35. etc. Wopk. Crollius praefert *editi*, scil. describendi iam copia facta. Cf. Ulpian. l. 1. D de edendo.

Praefectum urbis Drusum. Capio Drusum Germanici filium. Moris enim, ut latinarum diebus praeficeretur urbi adolescens aliquis ex prima nobilitate. Dico adolescens, quoniam, ut Mutius ait, *ex ea aetate praefectus fiat, quae non sit senatoria.* Apud A. Gell. 14, 8. Dio tamen indicare videtur ab Augusto id institutum 49, 42. Ἐν δὲ ταῖς ἀνοχαῖς αἱρετοὶ ὑπὸ τοῦ Καίσαρος πολίαρχοι παῖδες ἀνέβησαν ἐξ ἱππέων, ἀλλ' οὐκ ἐκ βουλευτῶν γεγονότες, ἦρξαν. Ita et Nero praef. urbi a Claudio Sueton. 7. Lips. *Urbis* est in cod. sor. et edd. vett. Ern. Apud Gell. pro *Mutius* lege *Iunius.*

Auspicandi gratia. Mutis, ut quicunque munus aut magistratum caperent, primo eius die leviter aliquid delibarent, auspicii saltem caussa. Asconius ad illud Cic. in Verrem: *Qui auspicato a Chelidone surrexis-*

Calpurnius Salvianus in Sex. Marium. Quod a Caesare palam increpitum, caussa exsilii Salviano fuit. Obiecta publice Cyzicenis « incuria caerimoniarum.

set. s. 40. *Auspicari dicuntur ineuntes magistratus: et quia chelidon, id est hirundo, urbem frequentat, facere urbanam provinciam Chelidonis auspicio meretricis dicit esse susceptam.* Itaque appellabant primum illum auspicalem diem. Panegyristes Maximiani c. 6. *Illum tamen primum consulatus tui auspicalem diem tacitus praeterire nullo modo possum: quo tu solus omnium consecutus es, ut quod tempus antea incipiendis tantummodo rebus aptum esse videbatur, tunc primum potuerit sufficere peragendis; unoque sol curriculo.... et officia te consulis inchoantem videret, et imperatoris implentem.* Non alia fax clarior ad hunc ritum; et bene ait, incipiendis rebus: quia tantum leves quaedam et tralaticiae caussae proponi solent, dicis gratia. Suet. Nerone 7. *Auspicatus est et iurisdictionem praefectus urbi* (ita lego, non, *praefecti urbis*) *sacro Latinarum, celeberrimis patronis non translaticias, ut assolet, et breves, sed maximas plurimasque postulationes certatim ingerentibus: quamquam interdictum a Claudio esset.* Nec magistratus solum, sed etiam privati homines vulgo kal. ianuariis artes suas, religionis omnisque caussa, auspicabantur. Ovidius Fast. 1, 167. *Tempora commisi nascentia rebus agendis, Totus ab auspicio ne foret annus iners. Quisque suas artes ob idem delibat agendo, Nec plus quam solitum testificantur opus.* Seneca ep. 84. (83). *Ille tantus psychrolutes, qui kal. ianuariis in Euripum saltabam: qui anno novo, quemadmodum legere, scribere, dicere aliquid, sic auspicabar in Virginem desilire.* Suetonium eodem trahe Ner. 46. *Kal. ianuariis auspicanti, Sporus anulum muneri obtulit, cuius gemmae sculptura erat Proserpinae raptus.* Illud proprium studiosis, ut auspicarentur lucubrationes suas nocturnas, ut opinor, Volcanalibus ipsis. Apparet ex Plinii verbis epist. 3, 5. ad Marcum de avunculi sui vita studiisque: *Lucubrare Vulcanalibus incipiebat, non auspicandi caussa, sed studendi.* Vulcanalia autem IX. kal. sept. Lips. Videtur *auspicandi* verbum aliter h. l. dictum, quam putat Lipsius: nempe non de eo, quod boni ominis caussa initio cuiusque magistratus faciebant, sed de initio iurisdictionis, et primo gradu honorum gerendorum et reip. capessendae. Solebant principum liberi et nepotes ab hac praefectura auspicari, h. e. initium facere honorum et reip. administrandae. Patet e loco Suetonii in Ner. c. 7. Ern.

Quod a Caesare palam increpitum. Iure, quia, ut dixi, non seriae caussae, sed leves quaedam tunc agi solitae: multo minus capitales, et ominis saevi ac scaevi. Lips.

Obiecta publice Cyzicenis. Publice referendum ad *Cyzicenis* non ad *obiecta*: exquisite pro *Cyzicenae civitati.* Vid. Suet. in nota proxima. Sic contrario sensu *privatim*: Cicero: *nulla me privatim iniuria pepulit.* Ern.

Incuria caerimoniarum D. Augusti. Quod factum honori eius coeptum non perfecissent, at quod cives

D. Augusti,» additis «violentiae criminibus adversum cives romanos.» Et amisere libertatem, quam bello Mithridatis meruerant circumsessi, nec minus sua constantia, quam praesidio Luculli, pulso rege. At Fonteius Capito, qui proconsul Asiam curaverat, absolvitur, comperto ficta in eum crimina per Vibium Serenum. Neque tamen id Sereno noxae fuit; quem odium publicum tutiorem faciebat; nam, ut quis districtior accusator, velut sacrosanctus erat: leves, ignobiles, poenis adficiebantur.

37. Per idem tempus Hispania ulterior, missis ad senatum legatis, oravit, «ut exemplo Asiae delubrum Tiberio matrique eius exstrueret.» Qua occasione Caesar, validus alioqui spernendis honoribus, et respondendum ratus iis, quorum rumore arguebatur, «in ambitionem flexisse,» huiuscemodi orationem coepit. «Scio, P. C., constantiam meam a plerisque desideratam, quod Asiae civitatibus, nuper idem istud petentibus, non sim adversatus. Ergo et prioris silentii defensionem, et quid in futurum statuerim, simul aperiam. Cum D. Augustus sibi atque urbi Romae tem-

quosdam rom. in vincla habuissent. Dio 54, 7. et Suet. 37. *Cyzicenis, in cives rom. violentius quaedam ausis, publice libertatem ademit, quam bello Mithridatico meruerant.* Ademerat sane Cyzicenis libertatem et Augustus, ob cives item rom. flagris caesos: sed mox restituit; uti apud Dionem reperies 54, 7. et 23. actis anni 734. et 740. Strabo 12. p. 576. Cyzicum liberam fuisse ait suo etiam aevo. Ex quo vides, magnum illum scriptorem desiisse vivere aut scribere, ante hunc Tiberii annum. Lips. Ex mente Rychii: quod Augusti benefactoris sui cultum intermiserint.

Nam ut quis districtior. Plane ex illo Sallustiano oraculo, sub Tyrannis Iug. 31. *Quam quisque pessume fecit, tum maxime tutus est.* Lips. *Districtus* est acerbus, saevus, gravis, ut recte Freinsh. Ern.

D. Augustus sibi. Exemplum huius adulationis a Persis, de quibus apud Q. Curtium postremus servorum Cleo 8, 6., *Persas non solum pie, sed etiam prudenter reges suos inter deos colere: maiestatem enim imperii salutis esse tutelam.* Eadem Augusto mens, sed ut leniret invidiam, non sibi soli permisit templa statui, sed coniunctim urbi Romae:

plum apud Pergamum sisti non prohibuisset; qui omnia facta dictaque eius vice legis observem, placitum iam exemplum promptius secutus sum, quia cultui meo veneratio senatus adiungebatur. Ceterum, ut semel recepisse veniam habuerit, ita per omnes provincias effigie numinum sacrari, ambitiosum, superbum: et vanescet Augusti honor, si promiscuis adulationibus vulgatur.»

38. «Ego me, P. C., mortalem esse, et hominum officia fungi, satisque habere, si locum principem impleam, et vos testor, et meminisse posteros volo, qui satis superque memoriae meae tribuent, ut maioribus meis dignum, rerum vestrarum providum, constantem in periculis, offensionum pro utilitate publica non pavidum, credant. Haec mihi in animis vestris templa, hae pulcherrimae effigies et mansurae: nam quae saxo struuntur, si iudicium posterorum in odium

quae iampridem scilicet inter deas. Suet. 52., *Templa quamvis sciret etiam proconsulibus decerni solere, in nulla tamen provincia nisi communi suo Romaeque nomine recepit.* Ita a communi Asiae Pergami statutum templum, de quo hic Tacitus, et denarii veteres: in quibus templi forma cum inscriptione: COM. ASIAE. ROM. ET. AVG. id est, commune Asiae Romae et Augusto; de quo satis multa Dio 51, 20. in actis anni 725. Facit, quod in lapidibus legimus, FLAMINI. ROM. ET. AVG. et apud Rufum templum Romae et Augusti in ipsa urbe. LIPS. De nummo cit. v. Spanh. t. 2, p. 650. Eckel. D. NN. vet. t. 2, p. 466. — * De templo mylesensi, v. Pococke in Desc. of the East. t. 2, part. 2. p. 61. De ara lugdunensi, Menetrier, et Comm. Gall. acad. insc. t. 12, p. 253, et NN. Aug.

Omnia facta dictaque. Quod de se hic Tiberius, tribuit illi etiam Strabo 6. extremo: *Tiberius, inquit, successit Augusto:* Κανόνα τῆς διοικήσεως καὶ τῶν προσταγμάτων ποιούμενος ἐκεῖνον. LIPS.

Vener. senatus. Cf. supra c. 15.

Ut maioribus meis. An *si* vel *ubi*, quod saepe a librariis in *ut* mutatur. V. Drakenb. ad Livium 24, 15. et quos ibi laudat. Broterius *ut* interpretatur *cum*: quod sic dici Latinis non docet, nec ipse scio. ERN. Nihil mutatione opus. V. not. ad 11, 15. WOPK. Recte Crollius: non ita ingrata erit posteritati mea memoria, ut non *me* credant *m. m. d.* Illud *me* excidisse putabat Bro-

vertit, pro sepulcris spernuntur. Proinde socios, cives, et deos ipsos precor: hos ut mihi ad finem usque vitae quietam et intelligentem humani divinique iuris mentem duint; illos, ut, quandoque concessero, cum laude et bonis recordationibus, facta atque famam nominis mei prosequantur.» Perstititque posthac secretis etiam sermonibus aspernari talem sui cultum: quod «alii modestiam,» multi, «quia diffideret,» quidam, ut «degeneris animi,» interpretabantur. «Optumos quippe mortalium altissima cupere. Sic Herculem et Liberum apud Graecos, Quirinum apud nos, deum numero additos. Melius Augustum, qui speraverit. Cetera prin-

21 *Et deos ipsos.* MS. Flor. *et deos et deos ipsos.* An, *et deos hos ipsos?* vel *deos adeo hos ipsos!* Erant enim in senatu statuae deorum, erat et ara Victoriae. Sic et altaria in senatu 16, 31. — 22. *Melius Augustum qui speraverit.* An *aspiraverit!*

terius. Addit tamen posse intelligi.

Pro sepulcris spernuntur. Id est non secus ac sepulcra. Atqui Cicero in sepulcris sanctitatem esse dicit Phil. 9 et statuis praefert c. 6. Nec acumen sententiae video, si templa mortuorum et eorum sepulcra sperni dicantur, etsi oppositio in templis et sepulcris clarior est. An Tacitus scripsit *pro sepultis?* non secus atque ipsi mortui et sepulti, quorum honori et memoriae talis tribuuntur. Nam eiusmodi quid, quod ad hominem pertineat, requirere videntur illa, *si iudicium posterorum in odium vertit.* De vi praepositionis in hac forma vid. Heins. ad Ovid. Heroid. 3, 98. Ern. Commode Hiller. Rac. 30. notat, non hic agi de sepulcris universe, verum de tumulis eorum, qui in odium posterorum inciderint.

Deos et deas ipsas. Optime: nec, ut alii, *deas* reiicias. Est solennis precatio, exemplo Graecorum. Demosth. de Cor. 1, Θεοῖς εὔχομαι πᾶσι καὶ πάσαις: et saepius. Est a fonte Homerico Il. ϑ, 5. Κέκλυτέ μοι, πάντες τε θεοί, πᾶσαί τε θέαιναι. Lips. In cod. MS. bis est *et deos*, inde veteres editores dedere *et deas*. Iac. Gron. autem emendabat *exteros*. Malim Pichenam sequi, qui illam inanem repetitionem librarii putabat. Nam etiam *socii* sunt *exteri*. Ern.

Quandocumque. Cod. scr. *quandoque*, ut 1, 6. editi omnes *quandocunque*.

Multi quia diffideret. Forsan rectius, *quasi diffideret*; sed alterum, licet durius, placuisse nostro puto, quia sic etiam Sallust. Iug. c. 82. Wopk. Cf. et 1, 76, 80.

Melius Augustum, qui speraverit. Fatetur ipse in literis ad dissimillimam sibi successorem: *Benignitas enim mea me ad coelestem gloriam efferet*, Sueton. 71. Livius 1, 7., *Haec tum sacra Romulus una ex omnibus peregrina suscipit: iam tum immortalitatis virtute partae, ad quam eum sua fata ducebant fautor.* Gron.

cipibus statim adesse: unum insatiabiliter parandum, prosperam sui memoriam: nam contemptu famae, contemni virtutes.»

39. At Seianus nimia fortuna socors, et muliebri insuper cupidine incensus, promissum matrimonium flagitante Livia, componit ad Caesarem codicillos. Moris quippe tum erat, quamquam praesentem, scripto adire. Eius talis forma fuit: «Benevolentia patris Augusti, et mox plurimis Tiberii iudiciis ita insuevisse, ut spes votaque sua non prius ad deos, quam ad principum aures conferret. Neque fulgorem honorum unquam precatum: excubias ac labores, ut unum e militibus, pro incolumitate imperatoris malle. Attamen, quod pulcherrimum, adeptum, ut coniunctione Caesaris dignus crederetur: hinc initium spei. Et, quoniam audiverit, Augustum, in collocanda filia, nonnihil etiam de equitibus romanis consultavisse; ita, si ma-

Principibus statim adesse. Legendum *affatim adesse*, Muretus putabat: quod sequentia videntur postulare. Ern. Crollius *statim* prima longa sumit pro perpetuo, aequaliter, ut apud Ter. Phorm. 5, 3, 7. ubi v. Donatus. Hillerus a vulgari significatione non recedit; *statim* quippe, cito, ab initio principatus cetera adsunt. Utroque sensu emendatione nil opus.

Prosperam memoriam. Chifletius tentat *posteram* in ep. ad Lips. t. I. Coll. Burm. p. 728. ut Horat. Carm. 3. ult. dixit *postera laude*. Vulgatum melius. De *prospera fama* vide ad cap. 52. Ern.

Nimia fortuna socors. Hoc loco intelligam vecors, demens. Vid. ad 31. Ern. Lipsius in margine emendabat *vecors*.

Flag. Livia. Cf. supra c. 3,

Moris quippe tum erat. Probus sapiensque mos, et quem ego sane laudem. Repertorem eius C. Caesarem fuisse, moneatur a me iuventus. Ita enim Plutarchum accipio in Caesare p. 716. *Λέγεται δὲ καὶ τὸ διὰ γραμμάτων τοῖς φίλοις ὁμιλεῖν, Καίσαρα πρῶτον μηχανήσασθαι, τὴν κατὰ πρόσωπον ἔντευξιν ὑπὲρ τῶν ἐπειγόντων, τοῦ καιροῦ, διά τε πλῆθος ἀσχολιῶν, καὶ τῆς πόλεως τὸ μέγεθος, μὴ περιμένοντας.* Quod referri non nisi ad amicos praesentes posse clarum est. Tenuit coluitque eumdem morem Augustus, qui *sermones cum singulis, atque etiam cum Livia sua, graviores, non nisi in scriptis et e libello habebat; ne plus minusve loqueretur.* Suet. 84. Lips.

Coniunctione Caesaris. Filia eius Claudii filio desponsa. Lips.

Etiam de equitibus romanis. Suet,

ritus Liviae quaereretur, haberet in animo amicum, sola necessitudinis gloria usurum. Non enim exuere imposita munia: satis aestimare, firmari domum adversum iniquas Agrippinae offensiones; idque liberorum caussa: nam sibi multum superque vitae fore, quod tali cum principe explevisset.»

40. Ad ea Tiberius, laudata pietate Seiani, suisque in eum beneficiis modice percursis, cum tempus, tanquam ad integram consultationem, petivisset, adiunxit: «Ceteris mortalibus in eo stare consilia, quid sibi conducere putent: principum diversam esse sortem; quibus

Aug. 63. *Agrippa defuncto, multis ac diu etiam ex equestri ordine circumspectis conditionibus, Tiberium privignum suum elegit.* Lips.

Non exuere imposita munia. Int. praefecturam praetorii, munus equestre: nolle altius ascendere, ad maiores honores provehi, ut ea de caussa hoc matrimonium expetat. Sic c. 60. *sua quisque munia servarent immoti*: maneret quisque in loco, faceretque mandata. Ern.

Liberorum caussa. Non hoc dicit, quod in fronte videtur: velle se matrimonium liberorum caussa, uti formula et lex erant: sed firmandae Drusi domus, quae desolata iam illo mortuo erat, contra Agrippinam. Firmandae, inquam, liberorum Drusi gratia: et ut illos (nepotes Tiberii) tueretur. Sequentia id adfirmant, alioqui longinqua: *nam sibi satis vitae*, etc. quasi dicat, de se non angi, aut sua posteritate: felice, si cum principe vivat, obeatque. Lips. Immo suorum liberorum caussa; ut bene interpretatur Freinshemius. Suam domum firmari volebat adversus Agrippinam, at quidem liberorum maxime nomine. Nam de se non magnopere laborare, quippe satis sibi diuturnam vitam fore, si modo ad Tiberii finem vivat, atque interea cum ipso vivat. Ern.

Ad integram consultationem. I. e. nullis dolis aut praeiudiciis corruptam. Ut Sallust. Iug. c. 108. *Consulta sese omnia cum illo integra habere.* Wopk.

Ceteris mortalibus. Vix abest, quin ad Sallustium respexerit, quem non legit solum sedulo, sed sublegit. Nam apud eum Caesar pari sententia disserit in Cat. 51. *Alia aliis licentia est, P. C., qui demissi in obscuro vitam agunt, si quid iracundia deliquere, pauci sciunt: fama atque fortuna eorum pares sunt. Qui magno imperio praediti, in excelso aetatem agunt, eorum facta cuncti mortales novere. Ita in maxima fortuna minima licentia est.* Lips. *In eo stare*, utilitatis finibus contineri, ad solam utilitatem referri. Mox: *Vis tu quidem intra istum locum sistere.* Ern.

* *In eo st. c. q.... putent.* Sic frequenter et alii. Wopk.

praecipua rerum ad famam dirigenda. Ideo se non illuo decurrere, quod promptum rescriptu: posse ipsam Liviam statuere, nubendum post Drusum, an in penatibus iisdem tolerandum haberet: esse illi matrem et aviam, propiora consilia: simplicius acturum: de inimicitiis primum Agrippinae; quas longe acrius arsuras, si matrimonium Liviae velut in partes domum Caesarum distraxisset: sic quoque erumpere aemulationem feminarum, eaque discordia nepotes suos convelli: quid si intendatur certamen tali coniugio? Falleris enim, Seiane, si te mansurum in eodem ordine putas, et Liviam, quae C. Caesari, mox Druso, nupta fuerit, ea mente acturam, ut cum equite romano senescat. Ego ut sinam, credisne passuros, qui fratrem eius, qui patrem maioresque nostros, in summis imperiis videre? Vis tu quidem istum intra locum sistere: sed illi magistratus et primores, qui, te invito, perrumpunt,

23. *Simplicius acturum etc. Simplicius cum iis acturum.* — 24. *Qui te invito perrumpunt. Te invitum forte, et excessisse iam pridem. Perrumpere aliquem*, ut 1, 51., *uno impetu perruptum hostem redigunt in aperta.* 3, 15., *ne quo affectu perrumperetur.* 4, 67., *ne quis quietem eius irrumperet.* 12, 43., *militum globo infestos perrupit.* Hist. 3, 2., *duae alae perrupere hostem* Seneca de Benef. 6, 16., *Medicus, qui nihil amplius, quam manum tangit, et me inter eos, quos perambulat, ponit.* Sic eidem Hannibal exsul *pererrasse reges* dicitur Praef. L. 3. Natur. Quaest. Noster 3, 4., *nihil Tiberium magis penetravit*, non dissimili locutione: hoc ipso rescripto Tiberius, *quibus necessitudinibus te mihi immiscere parem.* De salutantium ille consultantiumque invidiosa turba, ipse Seianus mox in sequentibus. *Invisum* cur malim, quam *invitum*, quae sequuntur, satis evincunt, *per invidiam tui me quoque incusant* Sed maneat τὸ *invitum.* 11, 17., *Non enim irrupisse ad invitos, sed accitum.*

Velut in partes. Int. factionum, mox *quid* int. fiet. *Convelli* autem est ad discordiam redigi, et odia, cum filii Drusus et Germanicus bene concordes fuerint, et certaminibus proximorum inconcussi. 2, 43. Ern.

Falleris enim, Seiane. Respondet illi parti. *Non enim exuere se imposita munia.* Lips.

C. Caesari. Augusti filio. Lips. Sc. per adoptionem. Ern.

Intra i. l. sistere. Haec est antiqua et vera lectio, cui male quidam supposuere *subsistere*, fato quodam verbi illius. Vid. Gronov. ad Livium 4, 10. *Sistere* est continere se, coërcere. Sic infra c. 48. *dum populatio lucem intra sisteretur.* Ern.

Qui, te invito perrumpunt. Id est,

omnibusque de rebus consulunt, excessisse iam pridem equestre fastigium, longeque antisse patris mei amicitias, non occulti ferunt, perque invidiam tui me quoque incusant. At enim Augustus filiam suam equiti romano tradere meditatus est. Mirum hercule, si, cum in omnis curas distraheretur, immensumque attolli provideret, quem coniunctione tali super alios extulisset, C. Proculeium, et quosdam in sermonibus habuit, in-

ut ego arbitror, fines istos, intra quos continere te vis, modestiam tuam: qui vim faciunt modestiae tuae: te, velut principem civitatis, salutant, omnibusque de rebus consulunt. Atque hanc interpretationem et contextus ipse desiderat, et sequentia c. 41. *tacita suspicionum deprecatur.* Nam non ita obtusus erat Seianus, ut non sentiret, hic per ambages sibi obiici a Tiberio istas primorum salutationes et obsequia. Itaque excogitavit deinde, quomodo, salva potentia, adeuntium coetus arceret, ne receptando materiam criminantibus inimicis, atque adeo suspicanti Tiberio, praeberet. Infra c. 67. *ne quis quietem eius irrumperet*, i. e. turbaret adeondo, appellando, petendo etc. Ern.

Omnibusque de rebus consulunt. Senatores igitur intelligere videtur, qui publice consulunt et de rep. censent. Neque de privatis ceperim, qui Tiberio consilium darent. Lips. Male. Vide not. praecedentem. Ern.

Excessisse iam pridem. Quare? aut quo in facto? Credo, quia praetoriis honoribus insignitos Seianus a Tiberio, atque ita velut exemtus equiti, et insertus in senatum. Sed et postea consulem eum fecit et senatorem palam. Suetonii igitur scriptio, adfirmantis (in Tito c. 6.) *praefecturam praetorii, nunquam ad id tempus, nisi ab equite rom. administratam*, nonne legenda caute? videtur: et cum exceptione huius, atque etiam alius (ut alibi dicam) exempli in Clemente Arretino lib. 4. hist. Lips.

Patris mei amicitias. Id est, amicos. Intelligit Augusti Agrippam aut Maecenatem. Lips.

Mirum hercule etc. Sensus est: non debemus mirari, si Augustus aliquando deliberavit, an equiti filiam collocaret. Etenim ille pro sua prudentia, qua rem quamque, in primisque tantam, ab omni parte considerabat, cogitabatque, quid publice privatimque nasci a coniugio tali posset, videbat, tali coniunctione tantum attolli homines, ut facile possent spiritus sumere, et sibimet ipsi molesti esse, si iam per se nobiles et honorati essent. Itaque cogitavit, an non melius et tutius foret, equitem generum deligere, qui, expers reipublicae, procul ab honoribus et negotiis publicis egisset. Nam tamen maiorem ceteris ista coniunctione fore, et nihil contra se moliturum. Ern.

C. Proculeium. Qui frater Varronis Murenae, illius, qui in Augustum conspiravit: cuius etiam soror Maecenati uxor. Dio 54, 3. Laudat eum Horatius Od. 2, 2, 5.

signi tranquillitate vitae, nullis reipubl. negotiis permixtos. Sed, si dubitatione Augusti movemur, quanto validius est, quod M. Agrippae, mox mihi collocavit? Atque ego haec, pro amicitia, non occultavi: ceterum neque tuis, neque Liviae destinatis adversabor. Ipse quid intra animum volutaverim, quibus adhuc necessitudinibus immiscere te mihi parem, omittam ad praesens referre: id tantum aperiam, nihil esse tam excelsum, quod non virtutes istae tuusque in me animus mereantur; datoque tempore, vel in senatu, vel in concione non reticebo. »

41. Rursum Seianus, non iam de matrimonio, sed altius metuens, « tacita suspicionum, vulgi rumorem, ingruentem invidiam » deprecatur. Ac, ne adsiduos in domum coetus arcendo infringeret potentiam, aut receptando facultatem criminantibus praeberet; huc flexit, ut Tiberium ad vitam procul Roma amoenis locis degendam impelleret. Multa quippe providebat: sua in manu aditus, literarumque magna ex parte se arbitrum fore, cum per milites commearent: mox Caesarem,

Vivet extento Proculeius aevo, Notus in fratres animi paterni. Lips.

Dubitatione. Hoc est, deliberatione, cui mox opponitur decisio. Neque haec est argumentatio: si consiliis Augusti movemur, moveamur eo, quod Agrippae mihique filiam suam collocavit; quasi diceret, nam et hoc inter eius consilia fuit. Verum longe fortius est, si movemur dubitatione Augusti; multo magis moveri debemus eius decisione: nam de equestribus conditionibus deliberavit quidem; at longe aliud probavit decrevitque, et ipso pacto exsecutus est. Lips. *Dubitare* etiam Cicero pro considerare, deliberare, dixit pro Rosc. Am. 31. de Offic. 1, 3. et noster infra c. 57. extr. Ern.

Non iam. Sic Muretus, Pichena, Ursinus. Prius legebatur *non tam*.

Altius metuens. Metuebat non tam, ne matrimonii istius spes irrita esset, sed ne maiora incommoda sequerentur. Mox *deprecatur*, intellige, vel coram, vel potius per epistolam alteram. Ern. Sic el 16, 29. Petr. Sat. c. 128. Wopk.

Per milites commearent. Observa literas per milites solere transmitti, et quidem per eos, qui speculatores dicti. Plutarchus in Galba p. 1056. Nymphidium praefectum praetorio

vergente iam senecta, secretoque loci mollitum, munia imperii facilius tramissurum: et minui sibi invidiam, adempta salutantum turba; sublatisque inanibus, vera potentia augere. Igitur paullatim negotia urbis, populi adcursus, multitudinem adfluentium increpat, extollens laudibus « quietem et solitudinem: quis abesse taedia et offensiones, ac praecipua rerum maxime agitari. »

42. Ac forte habita per illos dies de Votieno Montano, celebris ingenii viro, cognitio, cunctantem iam

valde offensum scribit, quod consules literas et diplomata: μὴ παρ' αὐτοῦ καὶ σφραγῖδα καὶ στρατιώτας λαβόντες ἀνέπεμψαν. Nec alius sententiae illud Taciti H. 2, 73. *Vix credibile memoratu est, quantum superbiae Vitellio accesserit, postquam speculatores e Syria Iudaeaque adactum in verba eius Orientem nuntiavere.* Haec clara, et firmandae Suetonii scripturae, quae in omnibus fere mss. Cal., 44. *Magnificae Romam literae misit, monitis speculatoribus, ut vehiculo ad forum usque et curiam pertenderent.* Depravarunt vulgo, *saepe latoribus.* Lips.

— *Vergente iam senecta.* Suspicor legendum *urgente*, ut Cicero de Sen. c. 1. Wopk.

Vera potentia augere. Accipiunt passive pro *augeri*, quomodo etiam alibi noster dixit imitatione Sallustii fr. hist. l. 1. p. 947. ed. Cortii, quem ibi vide. Adde Doker. ad Liv. 3, 6. Itaque non opus videtur, cum Rhenano et Marcilio emendare *augeri*, aut cum Moreto *veram potentiam.* Sed tamen credo, *augeri* legendum. Nam, ubi *augere* passive reperitur, semper ita est, ut possit intelligi *se*, aut aliud pronomen tale: velut in loco Sallustii: *ignoscendo populi r. magnitudinem auxisse.* Atque ita capiebat ibi recte Cortius, quem de aliis talibus verbis vid. Excurs. 6. ad Iug. c. 85. Sed id hic fieri non potest. Atque etiam concinnior fit oratio. Ceterum elegans est etiam, quod Ryckius vult: *vera potentiae*, ut alibi *inania famae* dixit: quamquam non semper illa exquisitiori forma utitur noster, sed subinde etiam tritiori. Ern. Heinsius iam volebat legi *vera potentiae*, ut c. 59. *vana rumoris.* c. 46. *edita montium* etc. Id placuerat et Paschalio. De passiva significatione τοῦ *augere* et similium v. Gell. 18, 12. — Wopkens. cum Rhen. mavult *agere* sc. se, ut Hist. 2, 58. 5, 1. 6, 27. Germ. 46. Vel cum Mureto *veram potentiam augere*, ut Hist. 3, 45.

Votieno Montano. Cuius inter celebres oratores mentio Senecae Contr. 28. et Praef. lib. 4. Etiam inter poëtas Ovidio ex Ponto 4, 16, 11. *Quique vel imparibus numeris, Montane, vel aequis sufficis, et gemino carmine nomen habes.* Lips.

Cunctantem. Nutantem Muretus et Acidalius volunt legi. Sed id verbum ab hoc loco alienius videtur. *Dubitantem* potius emendarem. Sed nihil correctione opus. *Cunctari* delibe-

Tiberium perpulit, ut vitandos crederet patrum coetus vocesque, quae plerumque verae et graves coram ingerebantur. Nam, postulato Votieno, «ob contumelias in Caesarem dictas,» testis Aemilius, e militaribus viris, dum studio probandi cuncta refert, et, quamquam inter obstrepentes, magna adseveratione nititur, audivit Tiberius probra, quis per occultum lacerabatur, adeoque perculsus est, ut «se vel statim, vel in cognitione purgaturum,» clamitaret; precibusque proximorum, adulatione omnium, aegre componeret animum. Et Votienus quidem maiestatis poenis adfectus est: Caesar obiectam sibi adversus reos inclementiam eo pervicacius amplexus, Aquiliam, adulterii delatam, cum Vario Ligure, quamquam Lentulus Gaetulicus, consul designatus, lege Iulia damnasset, exsilio punivit: Apidiumque Merulam, «quod in acta D. Augusti iuraverat,» albo senatorio erasit.

randi significationem habet, sed cum nondum decreveris. Sueton. Domit. 2. *diu cunctatus, an duplum donativum militi offerret*. Vid. Gronov. obs. 1, 18. Cort. ad Sall. Cat. 52. Ern. — * Sic et Wopkens. ad Val. Flacc. 1, 156.

Magna adseveratione. Vide ad c. 19. possis hoc loco etiam capere pro constantia. Ern.

Vel statim, vel in cognitione. H. e. ni fallor, vel statim ab edito testimonio Aemilii, vel post, ubi de istis rebus cognitio, disceptatio, futura esset. Freinshemius autem malebat corrigere in *concione*: quae duo verba etiam alibi confunduntur. V. Intt. ad Sueton. Tit. 6. et infra Hist. 2, 79. Ern. Paschal. in margine: forte *concione*.

Maiestatis poenis adfectus est. Quibus poenis, propius disce ex Eusebio in Chron. *Votienus Montanus Narbonensis orator in Balearibus insulis moritur, illuc a Tiberio relegatus*. Lips.

Lege Iulia damnasset. Adulterii poenae quae olim, non in promptu: reclusi, qua potui, et tenebris prisci aevi radium aliquem novae locis dedi, in A. Lips. Cf. 2, 50.

Albo senatorio. Album τὸ λεύκωμα, id est, tabulae albatae, in quibus nomina aliudve quid inscriptum. Sic legis album praetoris, album decurionum, album iudicum. Et in Tertull., adv. Marc. 5, 1. album Apostolorum. Senatorum autem album primus instituit Augustus a. U. 746. cum recenso senatu mulctas infrequentibus imposuisset, et simul definisset numerum, intra quem SC.

43. Auditae dehinc Lacedaemoniorum et Messeniorum legationes, de iure templi Dianae Limnatidis, quod « suis a maioribus, suaque in terra dicatum, » Lacedaemonii firmabant annalium memoria vatumque carminibus: « sed Macedonis Philippi, cum quo bellassent, armis ademptum, ac post C. Caesaris et M. Antonii sententia redditum. » Contra Messenii, « veterem inter Herculis posteros divisionem Peloponnesi » protulere, « suoque regi Dentheliatem agrum, in quo id delubrum,

non fieret. Eas ad res visum necessarium album: quod renovatum quotannis, et in Curia propositum. Dio 55, 3. Τά τε ὀνόματα συμπάντων τῶν βουλευόντων ἐς λεύκωμα ἀναγράψας ἐξέθηκε, καὶ ἐξ ἐκείνου καὶ νῦν κατ᾽ ἔτος οὕτω ποιεῖται. Lips. De albo v. Salmas. de mod. Usur. p. 678. Ern.

Dianae Limnatidis. Scripturam eam lovare aliquid Callimachi versus videntur in Dianae Hymno v. 38.... Καὶ μὲν ἀγυιαῖς ἔσσῃ καὶ λιμένεσσιν ἐπίσκοπος. Quasi eadem illa dea viis praesit portibusque. At tu nihil ambigens repone, *Limnatidis*. Ita historia hic postulat, et consensio scriptorum. Sive enim a Limnis vico (qui aliter Amyclae dictus) Messeniae: sive ἀπὸ τῆς λίμνης, a palude, agnominata ea dea, certe *Limnatis* scribendum sive *Limnetis*. Prioris sententiae Strabo esse videtur l. 8. p. 361. Τὸ δ᾽ ἐν Λίμναις τῆς Ἀρτέμιδος ἱερόν, Λιμναῖον, ἐφ᾽ ᾧ Μεσσήνιοι περὶ τὰς παρθένους ὑβρίσαι, δοκοῦσι τὰς ἀφιγμένας ἐπὶ τὴν θυσίαν, ἐν μεθορίοις ἐστὶ τῆς Λακωνικῆς καὶ τῆς Μεσσηνίας. Ὅπου κοινὴν συνετέλουν πανήγυριν καὶ θυσίαν ἀμφότεροι. Nec dissimilia l. 6. p. 257. At a lacu derivat clare Pausanias 4, 31. 7, 20. itemque Artemidorus 2, 35. qui Dianam in somniis visam boni ominis piscatoribus esse vult, quoniam et Λιμνᾶτις dicatur. Lips. Idem sentiunt Ferretus, Vertranius et Heinsius ad Ovid. Met. 5, 48. De Diana Limnatide, item Limenetide laudatur hic Meursius in Laconicis 1, 2. Cod. MS. habet *Limenatidis*. Ern. Meursius *Limenatidem* Dianam a *Limnatide* distinguit; istam a portu dictam in confinio Lacones et Messenios communi cultu veneratos, de cuius templi iura tum disceptatum sit; huius a lacu nominatae fanum, λιμναῖον, aliud in Laconia, aliud in Messenia fuisse. Prioris, *Limenetidis*, nomen quoque in Anthol. 6, 3. reperisse tradit. Ast ibi non Diana, sed mullus, τρίγλα λιμενῖτις, occurrit. Potius ad Callimachi locum a Lipsio cit. poterat provocare. Verum Strabonis et Pausaniae consensus de *Limnatide* dea et coniectura Meursii et codicis auctoritate merito praevalet. Legendum *Limnatidis*.

Veterem inter Herculis posteros. In tria regna Argivum, Lacedaemonium et Messenium. V. Isocratis Archidamum p. 282. et collecta Prideausio ad Marm. Oxon. Ep. 6. Ern.

Dentheliatem agrum. Lectionis et historiae obscurae locus. Placet, *Regi*

cessisse: monimentaque eius rei sculpta saxis et aere prisco manere. Quod si vatum, annalium ad testimonia

25. *Quod si vatum annalium ad testimonia vocentur.* Lege *quod si vatum, annalium testimonia aduocentur: advocare senatum sacramento*, restituimus Hist. 1, 55. Refer autem ad superiora, *Lacedaemonii firmabant annalium memoria vatumque carminibus.* Alii alia hic commenti sunt. T: et subintelligitur. 11, 24., *sed terrae, gentes, in nomen nostrum coalescerent.* Sic MS. Flor. et Agr.

Penthilo Eleatem agrum. Penthilus Arcadiae, et, nisi fallor, Messeniorum rex, filius Orestis. Strabo 13. p. 582. Ὀρέστου δὲ ἐν Ἀρκαδίᾳ τελευτήσαντος τὸν βίον, διαδέξασθαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ Πένθιλον λέγουσι, καὶ προελθεῖν μέχρι Θρᾴκης ἑξήκοντα ἔτεσι τῶν Τρωϊκῶν ὕστερον, ὑπ' αὐτὴν τὴν τῶν Ἡρακλειδῶν εἰς Πελοπόννησον κάθοδον. Velleius 1, 6. *Post Orestis interitum filii eius, Penthilus et Tisamenus, regnavere triennio. Tum, fere anno octogesimo* (Strabo numeravit annos dumtaxat sexaginta) *post Troiam captam, centesimo et vigesimo quam Hercules ad deos excesserat, Pelopis progenies, quae omni hoc tempore, pulsis Heraclidis Peloponnesi imperium obtinuerat, ab Herculis progenie expellitur.* Tempora et res satis conveniunt: disconvenit fortasse Tacitus, qui regem ipsum e posteris Herculis facere videtur. At, cum omnia Graecorum scrinia excussi, qui progeniem Herculis prodidere: interque alios Theophilum l. 2. adversum gentes: Penthilum nullum reperio. Turbat etiam, quod Pausanias 4, 1. ubi Messeniorum reges ordine enumerat, neminem recenset hoc nomine. Quid si legas ergo *Pentheo Eleatem agrum*? quid si, *Temeno*? qui certe inter Heraclidas est. Sed is Argis regnum habuit, ut Pausanias auctor 2, 18, 19. Quem eumdem in hac historia si sequimur 4, 3. Cresphonti nomen fuit Messeniorum regi: cui in divisione, per fraudem liquescentis sortis, terra ea obvenit. Scripserim ergo *suoque regi dein Eleatem agrum.* Eleatem sane retineo, quia Strabo mihi auctor 8. p. 345. totam regiunculam inter Dymau et Messenam Eleam vocatam fuisse. *Dentheleatem*, sive potius *Dentheletem* recipere non possum, quia Thracisa ii populi; apud quos qui potuit esse hoc templum? Dixi multa, si erro, da sodes coronam: quia taurum toties non ferire difficile est, ait ille.

ADD. Mercerus *Tegeatem*, aut *Thuriatem* mallet: et cum eo Pausanias profecto, quem vide 4, 31. Nec enim ἔργα facio, historiarum haec πάρεργα. LIPS. Mercerum sequitur etiam Freinsh. Meursius autem in Laconicis 1, 2. emendat *Deltheniatem* e Stephano, qui habet: Δελθάνιοι, πόλις μία τῶν περιμαχήτων Μεσσηνίων καὶ Λακεδαιμονίων. Verum ibi Holstenius e literarum ordine turbato colligit legendum Δενθάλιοι, quod probat Ryckius, negatque rationem esse, cur potius Tacitus e Stephano, quam hic ex illo corrigatur. Chiffletius ep. ad Lips. t. 1. Coll. Burm. p. 728. *suoque regi datum Heliatem agrum cessisse.* ERN. Mercerus non pro *Tegeate*, sed pro *Thuriate* agro pugnat. Ceterum nota, ut dicta intelligi queant, in cod. legi: *suoque resident Heliatem....* unde Rhen. coniectabat primus: *suoque regi Penthelo Eleatem.*

Vatum, annalium ad testimonia.

vocentur, plures sibi ac locupletiores esse. Neque Philippum potentia, sed ex vero statuisse. Idem regis Antigoni, idem imperatoris Mummii iudicium. Sic Milesios, permisso publice arbitrio, postremo Atidium Geminum, praetorem Achaiae, decrevisse.» Ita secundum Messenios datum. Et Segestani «aedem Veneris, montem apud Erycum, vetustate dilapsam,

26. *Montem apud Erycum.* *Erycinum vel Erycinum* certe. Sic et in Floro.

Vates sunt poëtae, quorum testimoniis veteres usos in dirimendis controversiis de finibus, satis notum est a Strabone et aliis, observatis Menagio ad Laërt. 1, 47. Meursio in Solone c. 7. laudatis Fabricio Bibl. Gr. vol. 1. p. 345. *Annales* sunt libri historicorum. Ceterum durior est copulae omissio, quae supra addita est. Ern. Mihi vix dubium est legendum: *quod si, vatum annaliumque testimonia advocentur. Ad*, omissum a librario, adiectum deinceps alieno loco.

Publice. Sive decreto civitatum litigantium, sive reipublicae Milesiorum, quod placet Freinshemio. Ern.

Montem apud Erycum. Immo *Erycem:* Eryx enim Siciliae ille mons dictus, descriptus Polybio 1, 55. cum ipso templo, et Straboni in 6. p. 272. De eo Virgilius Aen. 5, 759. *Tum vicina astris Erycino in vertice sedes Fundatur Veneri Idaliae.* Et ad eius instar etiam Romae templum erectum Veneris Erycinae ad portam Collinam. De quo Ovidius Rem. Am. 549. et Livius 22, 10. 23, 30. 40, 34. At illud mirum, quod noster hic Tiberio tribuit, id Suetonium Claudio adscripsisse c. 25. *Templum in Sicilia Veneris Erycinae, vetustate collapsum, ut ex aerario P. R. reficeretur, auctor fuit.* An Suetonius id scripsit ἀλογιστί? an vere instauratum iterum a Claudio fuit? Quod tamen haud facile creditu, tam pauco annorum intervallo. Lips. Male tentatur *Erycum*, ut ap. Cic. Verr. 2, 8. ab aliis, quo loco Ryckius defendi vulgatum posse putat. Adde Cicer. Verr. 2, 47. et quae diximus in Clave Cicer. in Ind. Geogr. In universum sunt plura nomina, quae duobus modis formantur, ut bene notat Iac. Gronovius, altero rariori. Sic vulgatum est *Arabs*, habetur tamen etiam *Arabus* ap. Virg. Aen. 7, 605. ubi v. Serv. Ovid. Her. 15, 76. ubi v. Heins. et Burm. Adde Bimard. Diss. 1. c. 5. p. 26. t. 1, Thes. Murat. Inscr. Ceterum pro *delapsam* edidi *dilapsam*, latinitate iubente. Cic. Marc. 8. *omnia quae dilapsa iam fluxerunt*, quidam libri male *delapsa.* v. Graev. Liv. 4, 20. *Aedem Feretrii Iovis, quam vetustate dilapsam refecit:* quem locum in animo habuit Tacitus. Ubi v. Drakenb. Ern. — Cf. hist. 4, 40. * De Eryce v. et Mela 2, 7. Curam susceptam Tiberios videtur commisisse C. Considiano Noniano, teste numo, in quo hinc caput Veneris cum epigraphe C. CONSIDI NONIANI. S. C. illinc templum in monte, adscripto ERVC. V. Ryckium ad h. l. In numis Segestae Havercamp. in Comm. ad Pa-

restaurari » postulavere; nota memorantes de origine eius, et laeta Tiberio. Suscepit curam libens, ut consanguineus. Tunc tractatae Massiliensium preces, probatumque P. Rutilii exemplum. Namque eum, legibus pulsum, civem sibi Smyrnaei addiderant. Quo iure Vulcatius Moschus, exsul, in Massilienses receptus, bona sua reipubl. eorum, ut patriae, reliquerat.

44. Obiere eo anno viri nobiles Cn. Lentulus, et L. Domitius. Lentulo, super consulatum et triumpha-

rutam p. 670 siglas ΞIB. legi iubet TIB. quasi Segestani se, Tiberio ob beneficia accepta obstrictos, Tiberienses vocarint. Id commentum iure respuit Gabriel L. Castellus Princeps Turris Mutiae, in eximio opere, quod ipsius munificentiae acceptum refero, quo veteris Siciliae numos exhibet, p. 64. ad tab. 63. et coniicit potius, numeralas siglas, ignotae Segestanorum epochae indices esse, in aliis quippe ΞIA. ΞIE. ΞII. occurrit. Simul hinc corruit coniectura P. Burmanni Sec. qui in Comm. ad numos Siciliae Dorvilii tab. 11. p. 393. exponebat TIBEPION KAIΣAPA TIMAI

Ut consanguineus. Quia Segestani pariter a Troianis orti. Panegyricus tamen scriptor (Eumenius c. 3.) ad solos in Sicilia Mamertinos eam gloriam transfert: *Imputavere se origine fabulosa*, inquit, *in Sicilia Mamertini, in Asia Ilienses.* LIPS. Segesta ab Aenea cóndita ferebatur. Dionys. Hal. A. R. 1, 52. Cic. Verr. 4, 33. Eryx, Vèneris filius, Aeneae frater Virg. Aen. 5, 24 et 412.

P. Rutilii exemplum. De quo Ovidius ex Ponto 1, 3, 63., *Et grave magnanimi robur mirare Rutili, Non usi reditus conditione dati. Smyrna virum tenuit, non Pontus et hostica tellus.* Velleius 2, 13. Cicero Font. 13. Seneca ep. 24. omnes scriptores. LIPS. Cf. Val. M. 6, 4, 4.

Lentulo super consulatum. Plures Lentuli sub hoc aevum, et vereor, ut confuderint quosdam viri docti. Lentulum Augurem eumdem fuisse cum hoc Gaetulico censent. Non consentio ego. Primum, quia ille semper Auguris cognomine, quasi ad discrimen adfectus: quod desiisset, facto loco agnomini meliori. Ubi, inquam, ille Augur nominatur, nusquam adiectum Gaetulici nomen. Iterum, quia huic Auguri liberi nulli. Colligo ex Suetonii Tiberio, qui 49. ait: *Cn. Lentulum Augurem, cui census maximus fuerit, angore et metu ad fastidium vitae a Tiberio actum: et ut ne quo nisi ipso herede moreretur.* Non tam impudens Tiberius, (praesertim hoc imperii sui aevo) qui id exprimeret ab homine, cui suus heres. At Lentulo Gaetulico filius, uti docebo, cognomine eodem. Denique notari Augurem, ut inertem, sine ingenio, sine lingua, a Seneca video: illum laudari a Tacito hic et 1, 27., *Maxime infensi Cn. Lentulo, quod is ante alios aetate et gloria belli firmare Drusum credebatur, et illa militiae flagitia primus aspernari.* Non movet me,

lia de Gaetulis, gloriae fuerat bene tolerata paupertas, dein magnae opes innocenter paratae et modeste habitae. Domitium decoravit pater, civili bello maris potens, donec Antonii partibus, mox Caesaris misceretur. Avus pharsalica acie, pro optimatibus ceciderat: ipse delectus, cui minor Antonia, Octavia genita, in matrimonium daretur. Post exercitu flumen Albim transcendit, longius penetrata Germania, quam quisquam priorum: easque ob res insignia triumphi adeptus est. Obiit et L. Antonius, multa claritudine generis,

quod opes magnas Gaetulico Tacitus tribuit, magnas item Auguri Seneca Suetoniusque. Disparitas enim elucet eo ipso. Gaetulico gloriae fuerunt opes innocenter partae et modeste habitae, ait noster: vitia Auguri, cuius sordes et sterilitatem notat Seneca his verbis de Benef. 2, 27. *Cn. Lentulus Augur divitiarum maximum exemplum, antequam illum libertini pauperem facerant (hic quater millies HS. suum vidit; proprie dixi: nihil enim amplius quam vidit), ingenii fuit tam sterilis, quam pusilli animi. Cum enim esset avarissimus, nummos citius emittebat, quam verba: tanta illi inopia erat sermonis.* Censeo ergo, diversum ab Augure Gaetulicum fuisse: censeo tamen, non pugno. Sed et Gaetulici duo, pater filiusque. Pater ecce, qui hoc anno mortuus: filius, qui sequenti consul. Nominant Fasti, Dio 59, 22. Tacitus ipse 46. Velleius clarissime 2, 116. *Sed Cossus etiam victoriae testimonium in cognomen filii contulit, adolescentis in omnium virtutum exempla geniti.* Filius est, cui locus inter doctos: cuius historias et poëmata laudantur a priscis. Historia a Suetonio Cal. 8. *Cn. Lentulus Gaetulicus Tiburi genitum scribit.* Poëmata a Martiale in ep. praem. l. 1. Sidonio ep. 2, 10. et carm. 9. 260. et Probo. Leguntur et hodie quaedam graeca 3. et 6. Anthologiae, ubi corrupte titulus, Γετουλίου pro Γαιτουλικοῦ. Supervixit iste ad Caii principatum, interfectus ab eo, cum Germaniae praefuisset decem annos. Dio l. c. LIPS.

Modeste habitae. H. e. sine insolentia a divitiis et profusione. *Paratae* est in MS. et sic vett. edd. et adhuc Rhen. et Aldus. In Lipsianas *partae* irrepsit vitio operarum. *Paratae* restituit Pichena. ERN. Rhen. 1519. *paratae*, sed 1544. *patae*, vitiose; unde ortum *partae*.

Domitium decoravit pater. Vide Suetonium in Nerone 1. Velleium 2, 72. LIPS.

Ipse delectus. Sic Pichena ex *dejectus* codicis; prius erat *deletus*.

Cui minor Antonia. Vertranius, Muretus volunt scribi *maior* e Suetonio, qui Ner. 5. maiorem Domitio, Cal. 1. minorem Germanico tribuit. Sed etiam infra 12, 64. *minor* dicitur, ubi v. Lipsium. Iac. Gronovius succurrere voluit legendo *cui minori*, h. e. cum adhuc aetate esset ea, qua nondum magistratum gessisset: quod mihi durum videtur. ERN.

sed improspera. Nam patre eius, Iulo Antonio, ob adulterium Iuliae morte punito, hunc, admodum adolescentulum, sororis nepotem, seposuit Augustus in civitatem Massiliensem, ubi specie studiorum nomen exsilii tegeretur. Habitus tamen supremis honor; ossaque tumulo Octaviorum illata per decretum senatus.

45. Iisdem consulibus, facinus atrox in citeriore Hispania admissum a quodam agresti nationis Termestinae. Is praetorem provinciae, L. Pisonem, pace incuriosum, ex improviso in itinere adortus, uno vulnere in mortem adfecit: ac pernicitate equi profugus, postquam saltuosos locos adtigerat, dimisso equo, per derupta et avia sequentis frustratus est, neque diu fefellit: nam, prehenso ductoque per proximos pagos equo, cuius foret cognitum: et repertus, cum tormentis edere conscios adigeretur, voce magna, sermone patrio, «frustra se interrogari,» clamitavit: «adsisterent socii ac spectarent: nullam vim tantam doloris fore, ut veritatem eliceret.» Idemque cum postero ad

Iulo Antonio. Cf. 3, 18.

Sororis nepotem. Natus enim ex Iulo Antonio et Marcella Octaviae F. Consule Augusti nostrum stemme. Lips.

Specie studiorum. Strabo 4. p. 181. et noster in Agric. 4.

Nationis Termestinae. Termisom oppidum clarum in Hispaniis agnoscit Appianus Hisp. 90. Τερμεσὸν δὲ μεγάλην πόλιν, ἀεὶ δυσπειθῆ Ῥωμαίοις γενομένην, ἐξ ἐρυμνοῦ κατήγαγεν ἐς τὸ πεδίον, καὶ ἐκέλευσεν οἰκεῖν ἀτειχίστους. Et credo me vere emendasse illud Sallustii fragm. l. 3. *Hi saltibus occupatis Termestinorum agros invasere*. Ubi vulgo, *tum externorum agros*. Oppidum ipsum Termes Plinio 3, 4. dictum: unde Termestini. Lips.

Uno v. in mortem adfecit. V. ad 2, 62. Groslotius teotat *adecit*, ἀρχαϊκῶς pro *adegit*. Sordes istae sunt. Ern. — Sic c. 62. Cf. et 14, 8. Vell. 2, 85. Obsequens de Prod. c. 129. Wopk.

Idemque cum postero. Vertranius notat, *deest hic nomen, die*. Immo indicium hic tibi. Solens priscis sine additione dicere, hesterno, cottidieno, anno, horno, postero, et fere adverbiorum in morem. Exempla, iuventutis caussa, sint ista. Tacitus 15, 57. *Postero, cum ad eosdem cruciatus retraheretur gestamine sellae*, etc. Plautus Capt. 3, 5, 67. *Nisi cottidiano sesquiopus confeceris*. Ubi perperam legas, *cottidianos*,

quaesitionem retraheretur, eo nisu proripuit se custodibus, saxoque caput adflixit, ut statim exanimaretur. Sed Piso Termestinorum dolo caesus habetur: qui pecunias, e publico interceptas, acrius, quam ut tolerarent barbari, cogebat.

46. Lentulo Gaetulico, C. Calvisio coss., decreta triumphi insignia Poppaeo Sabino, contusis Thracum gentibus, qui montium editis inculti, atque eo ferocius agitabant. Caussa motus, super hominum ingenium, quod pati delectus, et validissimum quemque militiae nostrae dare adspernabantur; ne regibus quidem parere, nisi ex libidine, soliti, aut, si mitterent auxilia, suos ductores praeficere, nec nisi adversum adcolas belligerare. Ac tum rumor incesserat, fore, ut disiecti, aliisque nationibus permixti, diversas in terras traherentur. Sed, antequam arma inciperent, misere legatos «amicitiam, obsequiumque» memoraturos; «et mansura haec, si nullo novo onere tentarentur: sin, ut

vulgo. Sic idem ille anno non semel dixit, ut alibi notavi et correxi. Sic Cicero lib. 4. ad Att. anniversario, item voluntario, commodo, et plura. Heslerno etiam eadem ratione mihi lectum. Lips.

Ad quaesitionem. Ἀρχαϊκῶς. Sic variis locis Plautus. Utrum Tacitus, aliis quoque locis antiquarius, an librarius talis dederit, pro certo non dicam. Ern. Ast ap. Plautum Capt. 2, 2, 3. Cist. 2, 3, 48. etc. legitur ubivis *quaestioni*, *quaestione*. In Cas. 3, 1, 16. *inquisitioni*.

Qui pecunias. Plinius 10 epist. 28. *Nunc reipubl. Prusensium impendia, reditus, debitores excutio; quod ex ipso tractatu magis ac magis necessarium intelligo. Multae enim pecuniae variis ex caussis a privatis detinentur: praeterea quaedam minime legitimis sumptibus erogantur.* Et ep. 34. *Erit enim pecunia, ex qua fiat, primum ea, quam revocare a privatis et exigere iam coepi.* Idem in panegyr. 70. *Praefuerat provinciae quaestor unus ex candidatis, inque ea civitatis amplissimae reditus egregia constitutione fundaverat.* Adde nostrum 13, 48. et quae ad 2, 54. notavimus. Gron.

Qui montium editis. Hi sunt, quos ὀρεινοὺς Θρᾷκας Thucydides appellat describitque 2, 96. Παρεκάλει δὲ καὶ τῶν ὀρεινῶν Θρᾳκῶν τοὺς πολλοὺς τῶν αὐτονόμων καὶ μαχαιροφόρων, οἳ Δῖοι καλοῦνται, τὴν Ῥοδόπην οἱ πλεῖστοι οἰκοῦντες. Quod ait eos αὐτονόμους: idem Tacitus voluit, cum hic scripsit, *ne regibus quidem nisi ex libidine parere solitos.* Lips.

victis, servitium indiceretur, esse sibi ferrum et iuventutem, et promptum libertati, aut ad mortem, animum. » Simul castella, rupibus indita, collatosque illuc parentes et coniuges ostentabant, « bellumque impeditum, arduum, cruentum, » minitabantur.

47. At Sabinus, donec exercitus in unum conduceret, datis mitibus responsis, dum Pomponius Labeo e Moesia cum legione, rex Rhoemetalces cum auxiliis popularium, qui fidem non mutaverant, veniret; addita praesenti copia, ad hostem pergit, compositum iam per angustias saltuum. Quidam audentius apertis in collibus visebantur: quos dux romanus, acie suggressus, haud aegre pepulit, sanguine barbarorum modico, ob propinqua suffugia. Mox castris in loco communitis valida manu montem occupat, angustum et aequali dorso continuum usque ad proximum castellum, quod magna vis armata, aut incondita, tuebatur:

Promptum libertati, aut ad mortem. Sic variare noster amat. Cf. c. 9. item 12, 55. 14, 38. et v. not. ad 2, 6. 13, 25. Wopk.

Donec exercitus in unum conduceret. Si bene attenderis, animadvertes, alterutrum horum, *donec exercitus in unum conduceret*, et *dum Pomponius Labeo cum legione* etc. *veniret*, prorsus esse supervacuum, et idem omnino garrulitate inepta dicere. Qua possumus liberare Tacitum, si scribamus: *At Sabinus, donec exercitus in unum conduceret, datis mitibus responsis, cum Pomponius Labeo e Moesia cum legione, rex Rhoemetalces cum auxiliis popularium, qui fidem non mutaverant, venissent, addita praesenti copia, ad hostem pergit.* Neque aliter ab auctore fuisse censeo. Gron. In cod. est *quam* non *dum*, et *venire* non *veniret:* unde Iac. Gron. sic locum concinnat: *mitibus responsis; postquam Pomp. . . . venere, addita etc.* Vulgatum non recte habere, quivis sentiet, et alterutro modo corrigendum esse. Ern. Bipontini legunt *quum . . . venere.* Broter. *donec . . . . responsis* uncis includit.

Rex Rhoemet. Cf. 2, 67. 3, 38.

Aut incondita. Recte. Rhenanus, *at incondita*, praeter Taciti mentem. Lips. Rhenani coniecturam Aldus expressit. Muretus etiam *armata* delebat, et vir doctus in ed. Gryphii, corrigens, *magna vis, sed incondita.* Lectio vulgata vera: infra 49 *multitudo bellatorum, imbellium.* Ern. Paschal. in marg. *at* vel *haud.* Hoc volebat et Heinsius. Vulgatum bene habet.

simul in ferocissimos, qui ante vallum, more gentis, cum carminibus et tripudiis persultabant, mittit delectos sagittariorum. Ii dum eminus grassabantur, crebra et inulta vulnera fecere; propius incedentes eruptione subita turbati sunt, receptique subsidio Sugambrae cohortis, quam Romanus promptam ad pericula, nec minus cantuum et armorum tumultu trucem, haud procul instruxerat.

48. Translata dehinc castra hostem propter, relictis apud priora munimenta Thracibus, quos nobis adfuisse memoravi: iisque permissum «vastare, urere, trahere praedas, dum populatio lucem intra sisteretur, noctemque in castris tutam et vigilem capesserent.» Id primo servatum: mox versi in luxum, et raptis opulenti, omittere stationes, lascivia epularum aut somno

27. *Propius incedentes.* Languidum hoc. Opinor *intendentes.* Vide notas ad 1, 35.
28. *Lascivia epularum aut somno et vino procumbere.* Quid si *lassi vi epularum? vi tormentorum victi* 14, 60. 12, 67., *vis violentiae.* Ut illic castigamus. Et *vi vini* de Mor. Germ c. 23. ex emendatione nostra. *Vi vulnerum* ex pulcherrima Mureti castigatione Hist. 1, 79. *vis victoriae*, *vis pluviae* alibi. *Vi metus* Ann 6, 19. si locus est sanus. *Vi amoris subactus*, 13, 13. *vi frigoris ambusti*, 13, 35.

More gentis. Notat barbaricum eum ritum eleganter Thucydides in orat. Brasidae 4, 126. Οὗτοι δὲ τὴν μέλλησιν μὲν ἔχουσι τοῖς ἀπείροις φοβεράν. Καὶ γὰρ ἀλήθει ὄψεως δεινοί, καὶ βοῆς μεγέθει ἀφόρητοι. Ἥ τε διακενῆς ἐπανάσεισις τῶν ὅπλων ἔχει τινὰ δήλωσιν ἀπειλῆς. Προσμῖξαι δὲ τοῖς ὑπομένουσιν αὐτὰ οὐχ ὅμοιοι. Ubi scribi velim, ἀλήξει ὄψεως. quod Tacitus transtulit ad Germanos, *corpus visu torvum.* De hoc ritu iu loco plura. Lips.

Crebra et inulta vulnera. Freinsh. *inulta* legendum vidit; et sic habent veteres edd. Beroaldi, Alcieti, Rhenani, Aldi, Gryphii. In Lipsienis irrepsit vitio typographorum *multa*, quod negligentia editorum in posteras edd. venit, correctum primum a Iac. Gronovio. Priores quidem Lipsii edd. velut a. 1574. et 1585. habent *inulta.* At ultima sive sexta *multa.* Ern.

Armorum tumultus. Est sonus, crepitus, e concussis telo scutis, de quo multa veterum sunt loca. *tumultum* hoc sensu etiem dixit Horatius. Ern.

Servatum. I. e. observatum. Wopk.

Raptis opulenti. Sic e MS. vere restituit Pichena: et sic video exhiberi in Lipsiana Antverpiensi 1648. (item 1627.) e Pichena, ut opinor. Quae ab ipso vivo curetae sunt, fere habent *rapti opulentia*, ut Ber. Alcieti, Rhenani, Aldi, Gryph. quod en data opera scriptum sit nec ne, nescio. In Lipsianis est etiam *capti*:

et vino procumbere. Igitur hostes, incuria eorum comperta, duo agmina parant; quorum altero populatores invaderentur, alii castra romana adpugnarent, non spe capiendi, sed ut clamore, telis, suo quisque periculo intentus, sonorem alterius proelii non acciperet: tenebrae insuper delectae augendam ad formidinem. Sed qui vallum legionum tentabant, facile pelluntur: Thracum auxilia, repentino incursu territa, cum pars munitionibus adiacerent, plures extra palarentur, tanto infensius caesi, quanto « perfugae et proditores, ferre arma ad suum patriaeque servitium, » incusabantur.

49. Postera die Sabinus exercitum aequo loco ostendit, si barbari, successu noctis alacres, proelium auderent. Et postquam castello aut coniunctis tumulis non degrediebantur, obsidium coepit per praesidia, quae opportune iam muniebat: dein fossam loricamque contexens, quatuor millia passuum ambitu amplexus

29. *Quae opportune iam muniebat.* Puto *quae opportune immunierat.* Vide nos ad 11, 19 tum mox *arcteque circumdare.*

quod male vulgatis omnibus tribuit Pichena, cum haud dubie operarum vitio pro *rapti* in Lipsianas venerit. Ern.

Incursu .... palarentur. Sic Pichena e cod. prius legebatur *concursu.... pabularentur.*

Tumulis non degrediebantur. Sic e MS. pro vulgato *digrediebantur* recte a Pichena repositum. Sall. Iug. 49. *monte degrediens*, ubi v. Cortium et quos laudat. Noster Hist. 1, 61. *Peninis iugis degredi.* * Adde viros doctos ad Hist. 2, 66. et ad Livium 40, 22. Ern. Vide notata ad c. 74. Worr.

Iam muniebat. Immuniebat, hoc est, in tumulis istis muniebat, sicut infra 11, 19. *ne iussa exuerent, praesidium immunivit*, Freinshemius coniiciebat. Possis etiam *communiebat.* Ern.

Loricamque contexens. Id est, exiguum vallum, et sepem e cratibus, aut sepis instar: ideoque hic, *contexens.* Vide Poliorcetica nostra 2. Dial. 2. Lips. Loricae interdum vimineae ex cratibus pluteisque, interdum ex lapide aut terra. Interdum etiam pro ipso vallo dicuntur, sive, quia pars valli, sive quia vallum loricae usum praestat iis, qui post vallum stant. v. Schelius ad Hygin. p. 126. Nihil sane impedit, quo minus et hic de vallo capiatur, cum fossae iungatur, neque alia valli mentio. Neque verbum *contexens*

est: tum paullatim, ut aquam pabulumque eriperet, contrahere claustra, artaque circumdare, et struebatur agger, unde saxa, hastae, ignes propinquum iam in hostem iacerentur. Sed nihil aeque, quam sitis, fatigabat, cum ingens multitudo bellatorum, imbellium, uno reliquo fonte uterentur. Simul equi, armenta, ut mos barbaris, iuxta clausa, egestate pabuli exanimari: adiacere corpora hominum, quos vulnera, quos sitis peremerat: pollui cuncta sanie, odore, contactu. Rebusque turbatis malum extremum discordia accessit; his deditionem, aliis mortem, et mutuos inter se ictus parantibus. Et erant, qui «non inultum exitium, sed eruptionem» suaderent, neque ignobiles, quamvis diversi sententiis.

50. Verum e ducibus, Dinis provectus senecta, et longo usu vim atque clementiam romanam edoctus, «ponenda arma, unum adflictis id remedium,» disserebat. Primusque se cum coniuge et liberis victori permisit: secuti aetate aut sexu imbecilli, et quibus maior vitae quam gloriae cupido. At iuventus Tarsam inter et Turesim distrahebatur: utrique destinatum, cum libertate occidere: sed Tarsa «properum finem,

impedit, ut opinor, cum *texere* pro struere, aedificare dicatur apud Cic. ad Att. 4, 15. et Suetonium. Ern.

Simul aeque armenta. Malim, *Simulque armenta.* Possit etiam, *Simul equi, armenta.* Sed hoc praefero. Lips. Probat Pichena. MS. eque. Iac. Gronovius: *uno reliquo fonte uterentur simul. Aeque armenta etc.* Quod mihi quidem non placet. Ern. *Ti equi* expungendum censet Grut. quod eorum rarior in montibus usus. Videtur ortum ex *Simulque.*

Malum extremum discordia. Neque nollem, *malorum extremum.* Ceterum ad vitam et usum notanda gnome: quam adfirmat item Polybius 5, 93. Διόπερ ἦν, inquit, ἀμφισβητήσεως, φιλοτιμίας, ὀργῆς τῆς ἐν ἀλλήλοις πάντα πλήρη. Τοῦτο γὰρ δὴ φιλεῖ γίνεσθαι, καὶ περὶ τὰ κοινὰ πράγματα καὶ περὶ τοὺς κατ' ἰδίαν βίους, ὅταν ἐλλίπωσιν αἱ χορηγίαι τὰς ἑκάστων ἐπιβολάς. Haec talia, quisquis vir es, observa et decerpe, serios historiarum fructus. Lips.

abrumpendas pariter spes ac metus, » clamitans, dedit exemplum, demisso in pectus ferro. Nec defuere, qui eodem modo oppeterent. Turesis sua cum manu noctem opperitur, haud nescio duce nostro. Igitur firmatae stationes densioribus globis. Et ingruebat nox, nimbo atrox, hostisque, clamore turbido, modo per vastum silentium, incertos obsessores effecerat: cum Sabinus circumire, hortari, «ne ad ambigua sonitus, aut simulationem quietis, casum insidiantibus aperirent, sed sua quisque munia servarent immoti, telisque non in falsum iactis. »

51. Interea barbari catervis decurrentes, nunc in vallum manualia saxa, praeustas sudes, decisa robora iacere: nunc virgultis et cratibus et corporibus exanimis complere fossas: quidam, pontes et scalas ante fabricati, inferre propugnaculis eaque prensare, detrahere et adversus resistentis cominus niti: miles contra deturbare telis, pellere umbonibus, muralia pila, congestas lapidum moles provolvere. His partae victoriae spes, et, si cedant, insignitius flagitium; illis extrema iam salus, et adsistentes plerisque matres et coniuges, earumque lamenta addunt animos. Nox aliis in audaciam, aliis ad formidinem opportuna: incerti ictus, vulnera improvisa: suorum atque hostium ignoratio: et montis anfractu repercussae, velut a tergo, voces, adeo cuncta miscuerant, ut quaedam munimenta Romani, quasi perrupta, omiserint. Neque tamen pervasere hostes, nisi admodum pauci: ceteros, deleto

* *Hortari, ne.* Sic Liv. 29, 4. Ter. Hec. 1, 2, 16.

Propugnaculis, eaque prensare. Dubitat, turres esse Freinshemius: recte. Intellige *loricam*, quam c. 49. textam dixit. Noster 1, 68. *proruunt fossas, iniiciunt crates, summa valli prensant.* Ut muri, sic valla propugnacula dicuntur, unde urbs, castra defendantur. Ern.

Muralia pila. Maiora iis, quae in acie iacerentur, quod facilius deiiciuntur et maiori cum vi. Caes. B. G. 7, 82. iam laudavit Freinshemius. Ern.

promptissimo quoque aut saucio, adpetente iam luce, trusere in summa castelli; ubi tandem coacta deditio, et proxima sponte incolarum recepta. Reliquis, quo minus vi aut obsidio subigerentur, praematura montis Haemi et saeva hiems subvenit.

52. At Romae, commota principis domo, ut series futuri in Agrippinam exitii inciperet, Claudia Pulchra, sobrina eius, postulatur, accusante Domitio Afro. Is recens praetura, modicus dignationis, et quoquo facinore properus clarescere, « crimen impudicitiae, adulterum Furnium, veneficia in principem et devotiones » obiectabat. Agrippina semper atrox, tum et periculo propinquae accensa, pergit ad Tiberium, ac forte sacrificantem patri reperit. Quo initio invidiae, « Non eiusdem, » ait, « mactare D. Augusto victimas, et posteros eius insectari. Non in effigies mutas divinum

In summa castelli. Sic cod. MS. editi *ad summa.* Ern.

Sponte incolarum. MS. *incorum.* ex quo primum editum *inimicorum*: quod alienum, animadvertente Beroaldo ipso in notis: deinde e correctione Mureti edidit Pichena, quod sequentes editores recte secuti sunt. Iac. Gronovius tamen suspicabatur *vicorum*. Ern. Crollius coniicit *istorum.*

Praematura m. H. et s. hiems. Forsan legendum *praeter naturam m. Haemi.* Sic *natura montis* Liv. 38, 20 et 26. Caesar. Bell. Gall. 1, 21. Sane singularis dictio *montis hiems.* Wopk.

Comm. p. domo. Per Drusi mortem, 4, 8.

Claudia Pulchra sobrina. Dionem edi, qui 59, 19. historiam hencce recensuit inter acta Caii, ubi de Domitio. Sobrina haec Claudie quomodo Agrippinae fuerit, nondum reperi: hoc tantum, filium eius Quinctilium Varum, desponsum filiae Germanici: quod ostendo infra. Lips.

Recens praetura. Heinsius volebat *praeturae.* Frustra, ut iam alibi notavimus. Ern.

Atrox. Id est ferox, impotens animi, iras occultare nescia, animosa. V. infra 60. Talis et *atrox Catonis animus* ap. Horat. 2, 1, 24. Ern.

Quo initio invidiae. Int. faciendae. Hinc initium et occasionem invidiae faciendae, dicendi ea, quae invidiam Tiberio facerent, sumsit. Sic mox c. 53. *invidiam et preces orditur.* 6, 29. *culpam invidia velavisse.* id est invidia ipsi facienda velare tentasse. 15, 19. *magna cum invidia senatum adeunt.* Ern.

spiritum tranfusum; sed imaginem veram, coelesti sanguine ortam, intelligere discrimen, suscipere sordes. Frustra Pulchram praescribi, cui sola exitii caussa sit, quod Agrippinam stulte prorsus ad cultum delegerit, oblita Sosiae, ob eadem adflictae.» Audita haec raram occulti pectoris vocem elicuere; correptamque graeco versu admonuit: «non ideo laedi, quia non regnaret.» Pulchra et Furnius damnantur. Afer primoribus oratorum additus: divulgato ingenio, et secuta adseveratione Caesaris, qua «suo iure disertum» eum adpellavit. Mox capessendis adcusationibus, aut reos tu-

30. *Sed imaginem veram coelesti sanguine ortam intelligere discrimen.* Scribo *se*, *imaginem veram coelesti sanguine ortam*, *impelli in discrimen*, *Se imaginem*, Muretus iam occupavit. 3, 34. de Messalino, *inerat imago paternae facundiae.* Hist. 4, 7., *Esse satis Marcello, quod Neronem in exitium tot innocentium impulerit.* *Ad voluntariam mortem perpelli* Ann. 11, 2. -- 31. *Raram occulti pectoris elicuere vocem.* Scribe, *rarum*, ut saepe noster. Quod rarum erat in Tiberio, ut mentis occulta proderet verbis. Vide notas Gronovii Ann. 15, 2.

Sed imaginem veram. Mallem etiam paullo rectius: *sed imaginem veram, coelesti sanguine ortos, intelligere discrimen.* GRON. Quidam etiam malunt *se imaginem v.* sed vulgati idem sensus. ERN.

Intelligere discrimen. Periculum scire, quod immineret, *sordes suscipere*, ut in reatu propinquorum. De se Agrippina sentit. LIPS.

Suscipere sordes. Hoc ad Agrippinam, quae ipsa in sordibus, ut videtur, ob reatum Pulchrae sobrinae. LIPS.

Frustra Pulchram praescribi. *Praescribere* est praetexere, obtendere. Frustra occultari consilium sui perdendi, Pulchra in discrimen vocanda, tanquam haec peteretur, non per latus eius ipsa. ERN.

Sosiae. Cf. c. 19.

Graeco versu admonuit. Sueton. c. 53. extulit, *Si non dominaris, filiola, iniuriam accipere existimas?* ex quo Canterus noster divinat. Εἰ μὴ κρατεῖς, τεκνίον, ὑβρίζεσθαι δοκεῖς. Sed non est dubium, quin ad Iasonis vocem aspexerit Tiberius, quam ille in Tragaedia quapiam emiserit: cuius mens haec et verba apud Aristotelem Polit. 3, 4. Καὶ διὰ τοῦτ' ἴσως Ἰάσων ἔφη πεινῆν, ὅτε μὴ τυραννοῖ, ὡς οὐκ ἐπιστάμενος ἰδιώτης εἶναι. LIPS. Pichena et I. Gronovius testantur in MS. esse *non:* quod cur speroatur, nulla caussa est. Sine interrogatione exprimit Tacitus, quod Suetonius cum interrogatione, quia praecedit *admonuit*, cui hoc aptius, ut facile quivis sentiet. Pichena, ut Suetonio similem Tacitum faceret, scripsit *num*, quod illud verbum non patitur: unde nemo imitatus est. ERN. Cum Pichena iterum facit Crollius, neque τὸ *correptam admonuit* repugnare putat interrogationi. Parum, puto, interest. Male Hillerus pristinam lectionem praefert, *ideo laedi.* Codicis lectio *num* aut *non* requirit.

tando, prosperiore eloquentiae quam morum forma fuit: nisi quod aetas extrema multum etiam eloquentiae dempsit, dum fessa mente retinet silentii impatientiam.

53. At Agrippina, pervicax irae, et morbo corporis implicata, cum viseret eam Caesar, profusis diu ac per silentium lacrimis, mox invidiam et preces orditur: « subveniret solitudini, daret maritum: habilem adhuc iuventam sibi; neque aliud probis, quam ex matrimonio, solatium: esse in civitate...... Germanici coniugem

53. *Esse in civitate .... Germanici coniugem ac liberos eius recipere dignarentur* Sic cod. Flor. Arbitror haec sic supplenda ac corrigenda, *Esse in civitate tanta, qui Germanici coniugem ac liberos eius respicere dignarentur. Respicere* proprium de adflictis verbum. *Respice res humiles* apud Papinium. *Eius liberos* refer ad Tiberium, a quo adoptatus Germanicus.

Suo iure disertum. Et sane magnificat eum ubique Quinctilianus, quem senem ab se adolescentulo cultum ait, 5, 7. LIPS. Freinsh. comparat locum Cic. pro Arch. 8. *Suo iure noster ille Ennius sanctos appellat poëtas*, ubi *suo iure* ad poëtas, non ad Ennium pertineat, propter sequentis, *quod quasi deorum aliquo dono atque munere commendati nobis esse videantur.* Sed haec est interpretatio Ciceronis. *Appellavit* est appellandum dixit. Simile est illud c. 26. *missus, qui regemque et socium atque amicum appellaret*, id est a senatu appellatum diceret, nunciaret. Cicer. Arch. 11. *praedicationem nobilitatemque despiciunt*, id est despiciendam dicunt, docent. ERN.

Morum forma. An Tacitus *fama* scripsit? quod epitheton desiderare res videtur. *Prosperam famam* dixit etiam Hist. 1, 14. *secundam* Cicero ad Q. fr. 1, 1. et alii. Eademque sententia alibi quoque utitur Tacitus. Mox enim *eloquentiae dempsit* de fama capiendum. Sic contra c. 61. *Haterius eloquentiae, quoad vixit, celebratae.* Supra c. 38. *prospera sui memoria*, quae statim explicatur per *famam.* 15, 59. contra pro *forma corporis* male MS. Bud. *fama.* Idem visum Cannegietero in Rescriptis Boxhornio de Catone c. 31. ERN. *Fama* quoque Heinsius, sublato operarum vitio.

Invid. et preces. Cf. 3, 67.

Esse in civitate Germanici. Non ego medicus huic loco: vidi (Groslotius) qui legeret: *esse in civitate, qui Germanici c.* Sed in manuscripto cum palam lacuna sit, *civitate ..... Germanici*, cur non defectum arbitremur? LIPS. Supplementum illud probant Vertranius, Muretus, Gruterus, Ryckius: Iac. Gronovius autem Agrippinae nomen excidisse putat: *esse in civitate, Agrippinam G. c. ac liberos qui recipere dignarentur.* Illud lenius puto: etsi nihil definio. Ceterum invidiose dictum facile pa-

ac liberos eius recipere dignarentur. » Sed Caesar, non ignarus, quantum ex republ. peteretur; ne tamen offensionis aut metus manifestus foret, sine responso, quamquam instantem, reliquit. Id ego, a scriptoribus annalium non traditum, reperi in commentariis Agrippinae, filiae: quae Neronis principis mater, vitam suam et casus suorum posteris memoravit.

54. Ceterum Seianus maerentem et improvidam altius perculit, immissis, qui, per speciem amicitiae, monerent, « paratum ei venenum, vitandas soceri epulas. » Atque illa, simulationum nescia, cum propter discumberet, non vultu aut sermone flecti, nullos adtingere cibos: donec advertit Tiberius, forte, an quia audiverat. Idque quo acrius experiretur, poma, ut erant adposita, laudans, nurui sua manu tradidit. Aucta ex eo suspicio Agrippinae, et intacta ore servis tramisit. Nec tamen Tiberii vox coram secuta, sed

tet. Aliter corrigit Rutgers. Lect. Venusin. c. ult. Interpungit post *esse*: at *civitate* putat factum ex *orvitate*, i. e. *orbitate*. *In orbitate* (sua) *Germ. c. ac l.* etc. *dignaretur*. Malherbius ap. Gevart. Elect. 3, 3. coniicit: *solatium in ea aetate*; *Germanici c. a. l.* etc. Ern. Paschalius etiam supplebat *qui*. Crollius recte monet, maiorem indicari lacunam a Pichena, quam quae sic expleatur; supplet ergo: *qui Augusti neptim*. Heinsius volebat: *esse in civitate tanta, qui*. Hillerus: *esse in civ. nobiles multos, qui*. *Dignarentur* ex cod. dedit Pichena, prius erat *dignaretur*, quod Acidalius pro superbia feminae passive accipiendum statuit, *qui* ab ipsa *dignaretur*.

Ex rep. peteretur. Cui, illo coniugio cum Augusti nepte, velut alterum caput dabatur. Ideo de *metu* sequitur, quem silentio dissimulavit. Lips.

Commentariis Agrippinae filiae. Quae mulier perita et industria praeter sexum. Citat eam Plinius indice libri 7. vocatque Agrippinam Claudii: scilicet uxorem. Et libro 7, 6. *Neronem paullo ante principem, pedibus genitum parens eius scribit Agrippina*. Non pertinent ad hanc, ut vir doctus nuper censuit, Augusti laudes apud Suet. 86. *Et quadam epistola Agrippinae neptis ingenium collaudans: sed opus est, inquit, dare te operam, ne moleste scribas aut loquare*. Manifestus est ἀναχρονισμός; pertinent ad matrem huius, quae Augusto neptis: ista proneptis. Nec dubium quin haec quidem vivo Augusto plane adhuc puera. Lips.

Servis tramisit. Quid ad fulcra lecti, ex more. Lips.

obversus ad matrem, « non mirum, » ait, « si quid severius in eam statuisset, a qua veneficii insimularetur. » Inde rumor, « parari exitium: neque id imperatorem palam audere, secretum ad perpetrandum quaeri. »

55. Sed Caesar, quo famam averteret, adesse frequens senatui, legatosque Asiae, ambigentes, « quanam in civitate templum statueretur, » pluris per dies audivit. Undecim urbes certabant, pari ambitione, viribus diversae. Neque multum distantia inter se memorabant, « de vetustate generis, studio in populum romanum, per bella Persi et Aristonici aliorumque regum. » Verum Hypaepeni, Trallianique, Laodiceni ac Magnetibus simul, tramissi, ut parum validi. Ne Ilienses quidem, cum « parentem urbis Romae Troiam » referrent, nisi antiquitatis gloria, pollebant: paullum addubitatum, quod Halicarnassii, « mille et ducentos per annos, nullo motu terrae mutavisse sedes suas,

Famam averteret. Ut populi sermones alibi occuparet. Eo enim fine ipse in senatu creber, et res illustriores actae; ne vacare ipse privatis videretur, neve populo de iis loqui esset. Lips. Suet. Calig. 48. *Confestimque urbem petiit, deflexa omni acerbitate in senatum, cui ad avertendos tantorum dedecorum rumores palam minabatur.* Nota fabula de cane Alcibiadis. Gron.

Templum statueretur. Illud, quod destinatum Tiberio et senatui a communi Asiae. Lips.

Neque multum dist. int. se. Sic cod.; prius *inter se dist.*

Per bella Persi. Haec forma genitivi in libris antiquis saepe obvia, saepe temere mutata: de qua v. Gron. et Drak. ad Liv. 42, 25. Usus etiam Sallustius H. 1. auctore Prisciano: *a primordio urbis ad bellum Persi Macedonicum*: quem imitatus Tacitus videtur. Ibi v. Cortius, p. 934. Ern.

Magnetibus. Patet tamen ex numo Gallieni, Magnetes per se solos duobus saeculis post potuisse ludos celebrare. Vid. Eckhel. vol. 3. p. 107.

Ut parum validi. Int. divitiis: quo etiam mox *pollebant* spectat: alias *validae urbes* a magnitudine, munimentis, copiis militaribus dicuntur potius. Ern.

Ilienses. Huc numi varii Iliensium in honorem Romae. Cf. Eckhel. vol. 2. p. 484.

Halicarnassii. Cod. *Alicarnassii*, quod defendit Iac. Gron. ad Herodoti titulum, non ego. Ern.

Mutavisse. Scite Paschal. in margine: forte *nutavisse.*

vivoque in saxo fundamenta templi adseveraverant.» Pergamenos (eo ipso nitebantur) aede Augusto ibi sita, satis adeptos creditum. Ephesii Milesiique, hi Apollinis, illi Dianae caerimonia occupavisse civitates visi. Ita Sardianos inter Smyrnaeosque deliberatum. Sardiani decretum Etruriae recitavere, ut consanguinei: nam «Tyrrhenum Lydumque, Atye rege genitos, ob multitudinem divisisse gentem: Lydum patriis in terris resedisse; Tyrrheno datum, novas ut conderet sedes: et ducum e nominibus indita vocabula; illis per Asiam, his in Italia: auctamque adhuc Lydorum opulentiam, missis in Graeciam populis, cui mox a Pelope nomen.» Simul «literas imperatorum, et icta nobiscum foedera bello Macedonum, ubertatemque fluminum suorum, temperiem coeli ac dites circum terras» memorabant.

56. At Smyrnaei, repetita vetustate «seu Tantalus, Iove ortus, illos, sive Theseus, divina et ipse stirpe,

Templi. Solide struendi scilicet.

Atye rege genitos. Atys, Herculis et Omphales filius, e duobus filiis, sorte iacta, alterum retinuit Lydum nomine, alterum in Italiam misit colonias deducendae, cui nomen Tyrrhenus, et ab eo Tyrrhenia terra. Ita fere Strabo 5. p. 219. convenienter ad Taciti verba: et Tertull. de spectaculis 5. *Lydos ex Asia transvenas in Etruria consedisse, Timaeus refert, duce Tyrrheno, qui fratri successerat, (lego, cesserat, sive, secesserat) regni contentione.* Paullo diversus tamen ab istis Dionysius 1, 27. Cf. et Velleius 1, 1. Lips. De Atye at eius progenie v. Dionys. l. c. Scalig. Canon Isag. l. 2. p. 159. l. 3. p. 327. qui primos reges Lydorum Atyadas facit, a quo discedit Rupertus ad Besold. p. 104. et 112. Ern.

Cui mox a Pelope nomen. Quem Pelopem, vulgo Phrygem, Pausanias 5, 1. et quidam Lydum faciunt Lips.

Seu Tantalus Iove ortus. Variantes has sententias super condita Smyrna notabis passim. De Theseo et Atheniensibus, scusit Epigrammatarius 4, 4. Εἰς εἰκόνα Πεισιστράτου, ubi Athenienses hoc argumento Homerum sibi vindicant: Ἡμέτερος γὰρ ἐκεῖνος ὁ χρύσεος ἦν πολιήτης, Εἴπερ Ἀθηναῖοι Σμύρναν ἀπῳκίσαμεν. De Amazone, quae nomen Smyrnae a se dederit, initio libri 14. Strabo. Ceteram lapides numique hoc oppidum Zmyrnam scribunt, non ut obtinuit per sigma. Lips. Et sic scribitur etiam in codice MS. h. l.

sive una Amazonum condidisset; » transcendere ad ea, quis maxime fidebant in populum romanum officiis, missa navali copia, non modo externa ad bella, sed quae in Italia tolerabantur: « seque primos templum urbis Romae statuisse, M. Porcio consule, magnis quidem iam populi romani rebus, nondum tamen ad summum elatis, stante adhuc Punica urbe, et validis per Asiam regibus. » Simul « L. Sullam testem » adferebant, « gravissimo in discrimine exercitus, ob asperitatem hiemis, et penuriam vestis, cum id Smyrnam in concionem nuntiatum foret, omnes, qui adstabant, detraxisse corpori tegmina, nostrisque legionibus misisse. » Ita rogati sententiam patres, Smyrnaeos praetulere.

55. *Templum urbis Romae statuisse.* *Urbi Romae* mallem ut et apud Livium 43, 6. *Alabandenses templum urbi Romae se fecisse commemoraverunt.*

et supra 3, 63. V. Iac. Gronov. ad h. l. Vide etiam de hac scriptura Pierium in Castig. ad Virg. Aen. 7. 648. Ern. De Z initiali vocis Smyrna v. querentem lit. Σ ap. Lucianum in Iud. vocalium.

Se primos templum urbis. Observabit philologus. Accidit hoc a. U. 558. Secuti exemplum sunt Alabandenses annis 24. circiter posterius: Gloriantur apud Livium 43, 6. *Alabandenses templum Urbis Romae se fecisse commemoraverunt, ludosque anniversarios ei divae instituisse.* Prudentius de hac dea in Symm. 1, 219.... *colitur nam sanguine et ipsa More deae, nomenque loci ceu numen habetur: Atque Urbis Venerisque pari se culmine tollunt Templa, simul geminis adolentur thura deabus.* Ubi vides, commune Romae templum in ipsa urbe cum Venere fuisse. Ad hanc quoque divam ille poëta (* Rutil. in itin. v. 47.): *Exaudi, Regina tui pulcherrima mundi, Inter sidereos, Roma, recepta polos.* Claudianus in monte Palatino collocat, ubi provincias facit Romae supplicantes in 1. Cos. Stilich, 2, 227. *Conveniunt ad tecta deae, quae candida lucent Monte Palatino.* Lips.

In concionem nunt. Sunt quibus legendum videatur *in concione*; sed, utroque modo dici, liquet ex notatis ad Iustinum 19, 2. et 34, 2. Lactantius de Mart. Persec. c. 46. *nuntiatur in castra.* Wopk. *In concionem*, recte, Pichena iudice. *Nuntiatum* idem quod perlatum.

Omnes, qui adstabant, detraxisse. Vera ratio latinitatis postulat *adstarent.* Ern.

Praetulere. Sic cod. Ad rem ipsam spectat numus Smyrnae, in quo signum Tiberii in medio templo. V. Spanh. de Praest. NN. t. 1. p. 139. Eckhel. v. 2. p. 547.

Censuitque Vibius Marsus, «ut M. Lepido, cui ea provincia obvenerat, super numerum legaretur, qui templi curam susciperet.» Et quia Lepidus ipse deligere, per modestiam, abnuebat, Valerius Naso, e praetoriis, sorte missus est.

57. Inter quae, diu meditato prolatoque saepius consilio, tandem Caesar in Campaniam, specie dedicandi templa, apud Capuam Iovi, apud Nolam Augusto, sed certus procul urbe degere. Caussam abscessus quamquam, secutus plurimos auctorum, ad Seiani artes retuli: quia tamen, caede eius patrata, sex postea

Super numerum. Eum, qui aut usitatus esset in quaque provincia, aut in SC. praefinitus, quo provincia decreta fuisset. Olim quidem SC. numerus definitus, quo provincia ornabatur. Ceterum, quia Lepido optio legati data, videtur tum moris fuisse, ut praesides in provinciis senatus et populi legatos legerent, ut olim libera rep. quamquam et tum variatum in ea re. V. dicta in Clave Cic. Ern.

Deligere. Sic e cod. Pichena; prius erat *deligi se.* Muretus dabat *deligi a se.*

Caesar in Campaniam. Vox abest sententiae explendae. Lego, *Caesar iit in Campaniam.* Lips. Pichena putabat *iit*, *profectus est*, intelligi posse, usus loco Cic. ad Att. 2, 8. *Cogito in Tusculanum*: qui huic non est similis. Vel excidit verbum, vel, ut Lipsius putat, latet in praepositione, vel ab ea absorptum est. Ern. Crollius *tandem* vertit in *tendit* vel *tendere.* Satis audacter. Hillero Racem. 31, 32. bene habere vulgatum videtur; *inter quae* respicere ad certamina urbium, *tandem* respondere τῷ *diu*, ellipsin verbi non esse ingratam, nec in motu ad locum insuetam. Heinsius volebat: *adit Campaniam.* — De ellipsi verborum *ire*, *proficisci* et similium, vid. Dukerum ad Florum 3, 6. Acute tamen hoc loco Lipsius, *iit in C.* Wopk.

Apud Nolam. Loco, ubi mortuus. Adi Dionem 56, 46. in extremo: Suet. 40. Lips. Ceterum e cod. MS. *templa* pro vulg. *templum* rescripsi. Templum Iovis Capuae *Capitolium* dictum ap. Sueton. l. c. Ern.

Ad Seiani artes retuli. Supra c. 41. Ern. Adde, quod imperator se magis tutum ibi crederet post ea, quae ex Votieno audierat. c. 42.

Sex postea annos. Abiit urbe Tiberius a. U. 779. nec rediit: abiit vita a. 790. Undecim ergo abfuit continuos annos. Errorem Plutarchi non dissimulo, aut potius exscriptoris, libello de exsilio p. 602. ubi legitur Tiberius septem annis Capreas inhabitasse. Verba sunt: Τιβέριος δὲ Καῖσαρ ἐν Καπρίαις ἑπτὰ ἔτη διῃτήθη μέχρι τῆς τελευτῆς. Falsum. Nec inverit eum, quod non statim Capreas secessit. Vix enim in Cam-

annos pari secreto coniunxit, plerumque permoveor, num ad ipsum referri verius sit, saevitiam ac libidinem, cum factis promeret, locis occultantem. Erant, qui crederent, in senectute corporis quoque habitum pudori fuisse: quippe illi praegracilis et incurva proceritas, nudus capillo vertex, ulcerosa facies ac plerumque

pania haesit dimidiatum annum, ut liquet ex Cornelio nostro. Damna ergo lectionem, nisi mavis Plutarchum, et scribe δέκα vel ἕνδεκα ἔτη. Etiam in Suetonii loco, ubi de hac absentia, adhaeresco c. 51. *Toto quidem triennio, quo vivente matre abfuit, semel omnino eam, nec omplius, quam uno die ac paucissimis vidit horis.* Et malim, *toto biennio.* Egressus enim Tiberius fine a. 779. obiit illa principio a. 782. ut ex Tacito clarum. Non ergo fuerunt inter toti tres anni. Lips. *Annos coniunxit;* hoc est, sex annos continuos, post illos quinque superiores annos, mansit in eodem secreto. Sic *consulatus coniungere* Suet. Cal. 17. dixit. Ern.

Plerumque permoveor. Est, saepe venit in mentem, dubito, an verius sit etc. *Plerumque* pro saepe iam supra vidimus. Et verbum *moveri, permoveri* e contextu intelligendum: diciturque etiam ingenium moveri. Ern.

Promeret. Sic 12, 59. *saevissima quaeque promere.* Cf. Graev. ad Lact. de M. Persec. 21.

Quippe illi praegracilis. Pugnat haec delineatio e diametro cum Suetonii verbis 68. *Corpore fuit amplo atque robusto: statura, quae iustam excederet. Latus ab humeris et pectore: ceteris quoque membris usque ad imos pedes aequalis et congruens.* De veritate, secundum neutrum pronuntio. Quod sequitur, *ulcerosa facies, ac plerumque medicaminibus interstincta:* explicat idem Suetonius: *facie honesta, in qua tamen crebri et subtiles tumores.* In cuius verbis vitium: quid enim est *subtilis tumor?* Libri aliquot Pulmanni nostri *subiti tumores.* Nihilo melius. At tu me duce scribe, *substilli tumores,* vel etiam *substilles.* Non potuit magis aptiore verbo exprimi liquor saniesque, quae in eiusmodi tumoribus minutatim stillat. Ita *substillum* Festo, *tempus ante postque pluviam, quod iam stillaret aut nondum desiisset.* Tertull. de Pall. 2. *Aut imbres ruunt, et si qua missilia cum imbribus, dehinc substillum, et denuo sudum.* Cato de Re rust. 156. in Stranguria usurpat: *Nunc de iis, quibus aegre lotium it, quibusque substillum est.* Lips. De loco Suetonii vide ibi dicta. Ceterum paullo ante vulgo *in senectute quoque c. h.* Ordinem verborum e MS. refinximus, qui est haud dubie elegantior. Ern. Lampugnanus e cod. suo Mirand. dat *praegravis,* quod in distinctione non improbat Lipsius, immo sibi vindicare videtur. Non opus est. Cum Hillero distinguo tempora. Suetonius de vegetis Tiberii annis, Tacitus de senecta eius decrepita et effoeta loquitur.

medicaminibus interstincta: et Rhodi secreto vitare coetus, recondere voluptates insuerat. Traditur etiam, matris impotentia extrusum, quam dominationis sociam adspernabatur: neque depellere poterat, cum dominationem ipsam donum eius accepisset. Nam dubitaverat Augustus, Germanicum, sororis nepotem, et cunctis laudatum, rei romanae imponere: sed, precibus uxoris evictus, Tiberio Germanicum, sibi Tiberium adscivit. Idque Augusta exprobrabat, reposcebat.

58. Profectio arto comitatu fuit: unus senator, consulatu functus, Cocceius Nerva, cui legum peritia: eques Romanus, praeter Seianum, ex illustribus, Curtius Atticus: ceteri liberalibus studiis praediti, ferme Graeci, quorum sermonibus levaretur. Ferebant periti coelestium, «iis motibus siderum excessisse Roma Tiberium, ut reditus illi negaretur,» unde exitii caussa

34. *Et Rhodi secreto* Rhodio praestiterit *Rhodium secessum* habuimus c. 15. — 35. *Idque Augusta exprobrabat, reposcebatque. Exprobrando* vel *exprobrans reposcebat*, vel *exprobrabat reposcendo*. Sic *exprobrare excusando* 1, 10. *vivendo exprobrare* 16, 10. *memorando exprobrare beneficia* 13, 21. *foeda acrius accendere exprobrando* 13, 13. — 36. *Unde exitii caussa multis fuit*. Tolle *fuit*.

Medicaminibus. Galenus de Compos. medicam. per gen. 5. 11. pastillos praescribit ad herpetas Tiberii.

Tiberio Germanicum. Memoria rei in numo Tiberii Tarraconensi in cuius postica *Drusus* et *Germanicus Caess.* Vaill. NN. Col. t. 1. p. 82.

Arto comitatu. De comitibus impp. abunde dictum ad Sueton. Exc. 15. Ern. Sic. Cic. in Verr. 4, 30. *Comitatu regio fuit*. Contra in Catil. 3, 2. *cum magno comitatu*. Wopk. Ubi tamen etiam in aliis *cum* abesse Ernestius notavit.

Cocc. Nerva. Cf. 6, 26.

Ex illustribus. Vid. ad 11, 4. Ern.

Curtius Atticus. Est ille, quem 6, 10. subversum artibus Seiani ait, et ad quem Ovidii Eleg. 2, 4 et 7. De Ponto. Lips.

Levaretur. Amicus Ryckii, Heinsius fortasse, *oblectaretur*: interpretatio haec est, non emendatio. Ern. Sic et Virgil. Aen. 8, 308. Sedul. 1, 318. Wopk. — * V. et Ovid. Tr. 4, 1, 19.

Iis motibus siderum. I. e. ut vulgo loquuntur ea constellatione, quam Graeci *θίμα, συνόρομιν* vocant, etc. In eoque et motus ratio habetur, per quem fiunt certi positus siderum. Gellius 14, 1. Chaldaeos profiteri, *de motu deque positu stellarum dicere posse, quae futura sint*. Noster infra H. 2, 78. *responsa vatum et siderum motus*. Ern.

multis fuit, properum finem vitae coniectantibus vulgantibusque: neque enim tam incredibilem casum providebant, ut undecim per annos libens patria careret. Mox patuit breve confinium artis et falsi; veraque quam obscuris tegerentur. Nam «in urbem non regressurum,» haud forte dictum: ceterorum nescii egere, cum propinquo rure aut litore, et saepe moenia urbis adsidens, extremam senectam compleverit.

59. Ac forte illis diebus oblatum Caesari anceps periculum auxit vana rumoris; praebuitque ipsi materiem, cur amicitiae constantiaeque Seiani magis fideret. Vescebantur in villa, cui vocabulum Speluncae,

Casum. Sic coniiciebat Freinshem. legendum pro *caussam*. Verum vidit. Sed non opus coniectura erat inspicienti vett. edd. Beroaldi, Aldi, Rhenani, Alciati, Gryph. in quibus est totidem literis *casum*, atque etiam in MS. Errore operarum primum irrepsit *caussam*, cui paullo ante praecedens verbum *caussam* locum fecit. Sequentes editores negligentia inspiciendarum vett. edd. vitium propagarunt. Ern. *Casum* habet Rhen. 1519. *Caussam* id. 1544. unde in sequentes.

Ut undecim per. Coniunctio *ut* pendet a verbo *casum*, in quo latet *futurum esse:* cuius generis exempla plura diligentes veterum scriptorum et graecorum et latinorum lectores observabunt. Neque enim rem tam incredibilem eventuram providebant, ut etc. Ern.

Haud forte dictum. Non temere, sine idonea caussa; unde veritas praedictionis. Ern.

Villa cui vocabulum Speluncae. Praetorium Suetonius appellat c. 39, more sui saeculi, quo omnes villae elegantiores et non rustici usus Praetoria dictae. Nomen illi a re, quia imposita vel adiuncta huic nativae speluncae. Id secutos in positura villae Romanos, docet Senecae locus de Villa Vatiae ep. 55. *Speluncae sunt duae*, inquit, *magni operis, laxo atrio, paries manufactus* (scribo, *pares manufactis*): *quarum altera solem non recipit, altera usque in Occidentem tenet.* Ceterum hoc ipso in facto recensendo non sine censione Suetonium dimitto: cuius vulgati libri: *In Praetorio, cui Speluncae nomen erat, incoenante eo complura et ingentia saxa fortuito superne delapsa sunt*, et aio rescribendum: *In coenantem eum.* Addo, hodieque nomen manere, et oppidulum esse: extremis montibus Fundanis, ad mare adiacens. Lips. Addo Strab. 2. p. 233. qui prope Terracinam dicit esse σπήλαια μεγάλας κατοικίας καὶ πολυτελεῖς διῃρημένα. Male ibi vertitur *aedes*. Immo *triclinia*, *diaetas* etc. Adde dicta ad Suet. l. c. ubi dixi, praetorii nomine posse etiam intelligi triclinium illud ipsum, in quo coenabat Tiberius, quod non placet Oudendorpio. Ego vero non

mare Amuclanum inter Fundanosque montes, nativo in specu: eius os, lapsis repente saxis, obruit quosdam ministros: hinc metus in omnes et fuga eorum, qui convivium celebrabant. Seianus genu, vultuque et manibus super Caesarem suspensus, opposuit sese incidentibus: atque habitu tali repertus est a militibus, qui subsidio venerant. Maior ex eo: et, quamquam exitiosa suaderet, ut non sui anxius, cum fide audiebatur. Adsimulabatque indicis partes adversus Ger-

57. *Adsimulabatque indicis partes.* Nil novandum. Subornabat Seianus delatores atque accusatores adversus Germanici stirpem, quibus a Tiberio auditis, ipse postea quasi iudicem agebat, tanquam vera essent, quorum illi insimularentur, atque hac arte Tiberium adversus illos paullatim instimulabat. Idem Phaedrus prol. 3. Seiano exprobrat. Ovidius passim usus hoc verbo

negavi, totam villam Speluncam dictam: sed dicta tamen sic est a triclinio in spelunca, atque ipsum etiam triclinium sic potuit vocari. Ern. Spelunca, hodie *Sperlonga*, unde et *mar di Sperlonga*. In loco Suetonii male Lipsius vult *in coenantem*: id si factum foret, qui evasisset?

Mare Amuclanum inter. Amyclae duplices. Alterae Laconum quae silentio perierunt, ut paroemia est: alterae Italorum, inter Caietam et Terracinam, quas a serpentibus deletas crediderunt Solinus 2, 32. 7, 8. Pliniusque 3, 9. Ab his Amyclis, mari illi nomen. Lips. De Amyclis laconicis silentio perditis v. Serv. ad Virg. 10, 564. Cf. Erasmi adagia 1, 9, 1.

Genu vultuque. Haec positio facile capitur, si cogitas iacentem in lecto Tiberium: ut solent vescentes. Ipse igitur tali habito super eum, ut tueratur. Lips.

Maior ex eo. I. e. potentior. Sic Latini *crescere* dicunt, ut Cicero Cluent. 28. etc. Add. Burm. ad Ovid. Her. 15, 117. Ern.

Adsimulabatque indicis partes. Freinsh. in ed. 1638. adsentiebat Mureto, *indicis* legenti, quod probe guarus fuerit Seianus, quantum invidiae apud omnes, apud Tiberium etiam ipsum suspicionum, movere potuisset. Idem postea (in paraphrasi) sic exposuit: *Quapropter occasione illa ad subvertendos Germanici liberos usus, tanquam iudicis officio contra eos fungebatur, exclamabatque, quantam illi animadversionem mererentur, qui adversus beneficia principis tam ingrati forent.* At ego subscribo Mureto, et malo *indicis*. Hoc enim ipso libro cap. 28. *index idem et testis dicebat.* cap. 31. *Catus Libonem inlexerat insidiis, deinde indicio perculerat.* 6, 9. *ni Celsus urbanae cohortis tribunus, tum inter indices, Appium et Calvisium discrimini exemisset.* Iustinus 32, 2. *Ad cuius rei probationem immittit indices, testes subornat.* Et mox *testes indicesque torquere.* Talem se gerebat apud Tiberium Seianus, tanquam invitus, fide ac devotione cogente, principi domus suae vo-

manici stirpem, subditis, qui adcusatorum nomina sustinerent, maximeque insectarentur Neronem, proximum successioni, et, quamquam modesta iuventa, plerumque tamen, quid in praesentiarum conduceret, oblitum, dum a libertis et clientibus, apiscendae potentiae properis, exstimulatur, «ut erectum et fidentem animi ostenderet: velle id populum romanum, cupere exercitus; neque ausurum contra Seianum, qui nunc patientiam senis et segnitiam iuvenis iuxta insultet.»

60. Haec atque talia audienti nihil quidem pravae cogitationis: sed interdum voces procedebant contumaces et inconsultae; quas adpositi custodes exceptas auctasque cum deferrent, neque Neroni defendere daretur, diversae insuper solicitudinem formae orie-

micas indicaret. Gron. Verissime. Nam hoc interpretatio ipsius Taciti desiderat: *subditis, qui accusatorum nomina sustinerent.* Faërnus insuper volebat: *adsumebatque*, non adsecutus vim verbi *adsimulabat*, de qua supra: nec videtur probabile, librarios notam vocem in exquisitiorem mutasse. Ern. Pichena et Grut. aliique et Crollius praeferunt *iudicis* ex eadem ratione, ex qua Muretus, Gronovius, Ernesti *indicis*, quia subornarit, qui accusatorum nomina sustinerent. Certe hoc ad utrumque valet. Potuit ipse *iudex* subdere accusatores; potuit et *index*. Mihi magis verosimile fit *indicem* hic, quam *iudicem*, egisse. Aliud est enim subornare indices, aliud accusatores. Ceterum in nota ex Gronovio heic transcripta utraque Ernestina editio in gravi mendo cubat, omissa priori opinione Freinshemii, ad quam istud *Idem postea...* refertur. Supplevi.

Ut erectum et fidentem animi ostenderet. Forte melius, *animum*, Pichena. Male. Vulgatum exquisitius est et stylo Taciti convenientius: iut. se. Ern.

Adpositi custodes. Argutatur Freinsh. cum *adpositi* ita dictum putet ut ap. Virgil. Aen. 6, 90. *Teucris addita Iuno*, i. e. affixa, ut non recederet, sed intentissime observaret. *Addita* ibi est infesta, inimica, ut Servius recte interpretatur. Adde ibi Burm. et Gronov. ad Senec. Herc. F. 1237. Iuno sponte inimica est, hic appositi sunt a Seiano. Ern.

Defendere daretur, diversae insuper. Acidalius putat, post vocem *daretur*, pauca quaedam deesse, quae illam periodum absolvant, et ab integro scribenda sequentia, quae cum superioribus necti in unam periodum nequeant: *diversae insuper solicitudinum formae oriebantur.* Sane *insuper* hic durius est, nec

bantur. Nam alius occursum eius vitare: quidam, salutatione reddita, statim averti: plerique inceptum sermonem abrumpere: insistentibus contra irridentibusque, qui Seiano fautores aderant. Enimvero Tiberius torvus, aut falsum renidens vultu: seu loqueretur, seu taceret iuvenis, crimen ex silentio, ex voce. Ne nox quidem secura; cum uxor vigilias, somnos, suspiria matri Liviae, atque illa Seiano, patefaceret; qui fratrem quoque Neronis, Drusum, traxit in partes, spe obiecta principis loci, si priorem etate et iam labefactum demovisset. Atrox Drusi ingenium, super cupidinem potentiae et solita fratribus odia, accendebatur invidia, quod mater Agrippina promptior Neroni erat. Neque tamen Seianus ita Drusum fovebat, ut non in eum quoque semina futuri exitii meditaretur; gnarus, praeferocem et insidiis magis opportunum.

commodum sensum habet. Ern. Crollio *insuper* est contineuter, quod vereor, ut probet. Mihi videtur significare *super his*, *exinde*, ob exceptas acolasque et in vulgus sparsas voces. — Wopkens. corrigit *his super*.

Occursum eius vitare. Pulchra et graphica descriptio eorum, qui amant, metnunt, volunt, nolunt inogi. Et simillime in Sidonio, de sese delato ob satyram ep. 1, 11., *Alii tamen mihi plus quam deceret ad genua provolvi; alii, ne salutarent, fugere post statuas, occuli post columnas; alii tristes vultuosique iunctis mihi lateribus incedere.* Lips.

Falsum renidens vultu. Distinguo sic: *renidens vultu; seu loqueretur, seu taceret iuvenis, crimen ex silentio, ex voce.* Turbant vulgo. Lips. Rectissime. Ern. Sic ap. Apuleium Met. 6. *renidens exitiabile, risu maligno.* Sil. Ital. 1, 398. *saevum arridens.* Cf. Pricaeus ad Apul. Apol. p. 12.

Cum uxor. Iulia Drusi F. quae Neroni nupta: quamque postea Claudius, Messallinae dolo, interfecit. Sueton. Claud. 29. et Dio 60, 18. Lips.

Promptior Neroni. Alii mallent, *pronior*, quod verum puto. Saepe sic Sueton. Ner. 40. Galb. 12. etc. Constructio cum dativo fraudi fuit, quam etiam Lipsius non concoquebat, adscribens loco Suetonii Ner. 40. *quis cum dativo?* Permutari in MSS. istas voces notatum Heinsio ad Ovid. Rem. Am. 522. et aliis alibi. *Studia promptiora in aliquem* sunt 13, 8. sed hoc aliud est. Contra H. 2, 74. *in Titum pronior.* Ceterum, si *promptior* verum est, significat, facilior ad gratificandum etc.

61. Fine anni excessere insignes viri, Asinius Agrippa, claris maioribus quam vetustis, vitaque non degener; et Q. Haterius, familia senatoria, eloquentiae, quoad vixit, celebratae: monimenta ingenii eius haud perinde retinentur. Scilicet impetu magis, quam cura vigebat: utque aliorum meditatio et labor in posterum valescit, sic Haterii canorum illud et profluens cum ipso simul exstinctum est.

62. M. Licinio, L. Calpurnio coss. ingentium bellorum cladem aequavit malum improvisum: eius initium simul et finis exstitit. Nam coepto apud Fidenam am-

38. *Vitaque non degener.* Rectius *vitaeque*, pro genio nostri. *Patrii non degener oris* apud Nasonem ex Ponto 3, 5, 7.

Ern. *Promptus* etiam sic 12, 1. — Pichenae displicet *pronior*, Wopkensio placet.

Asinius Agrippa. Censeo filium Asinii Galli: ideoque addit, clariores illi maiores, quam vetustiores. Nam Asinia gens in lucem protracta ab Augusto, qui non iniuria extulit avum huius Pollionem. Lips.

Claris.... quam. Omisso *magis.* V. 3, 17. Cf. A. Schotti Obs. hum, 5, 34.

Q. Haterius, eloquentiae celebratae. Inter declamatores recenset Seneca pater Contr. 6. inuritque eamdem notam quam hic Tacitus. *Q. Haterius*, inquit, *pulcherrimam imaginem movit. Coepit enim subito quo solebat cursu orationis scribere* (vellem *describere*,) *quasi exaudiret aliquem tumultum, vastari omnia ac rapi, comburi incendiis villas, fugas agrestium, et cum omnia implesset terrore, adiecit: Quid exhorruisti adolescens? socer tuus venit.* De eodem homine vitioque corrigendus Seneca filius epist. 40. *Namque Echeri cursum, suis temporibus oratoris celeberrimi, longe abesse ab homine sano volo.* Lege, *Nam Q. Hateri.* Elegans in hanc rem Augusti iocus ap. Sen. Exc. Contr. 4. in praef. *Haterius noster sufflaminandus est.* Quod a curribus tractum. Ad hunc hominem Eusebiana ista refer in Chronicis: *Q. Haterius* (male in eo *Atherius*) *promptus et popularis orator, usque ad 90. prope annum in summo honore consenescit.* Lips.

Vigebat. Placebat, probabatur, florebat. Vid. ad Sueton. Ner. c. 20. Ern.

Canorum et profluens. Suavitas vocis et volubilitas verborum, facilitas in dicendo. Cicero Or. 2, 28. 3, 7. Idem Tusc. 5, 18. *profluenter loqui.* Ern.

Nam coepto apud Fid. In hoc loco vereor, ne quid turbatum sit a librariis: idque animadversuros, qui haec cogitent. Si verba, *coepto a. F. theatro*, stant suo loco, amplu-

phiteatro, Atilius quidam, libertini generis, quo spectaculum gladiatorum celebraret, neque fundamenta per solidum subdidit, neque firmis nexibus ligneam compagem superstruxit: ut qui non abundautia pecuniae, nec municipali ambitione, sed in sordida mercede

theatrum non ab Atilio institutum est, sed ab alio: quod seqoentis et res ipsa non patiuntur. Amphitheatra lignea, quals hoc, temporaria erant, et ab editore muneris struebantur. Ergo Atilius amphitheatrom instituit et struxit. Igitur Tacitum sic dedisse putem: *Nam Atilius quidam, libertini generis, coepto* (i. e. instituto ut 11, 1. *horti coepti a Lucullo*) *apud Fidenam amphitheatro, quo spectaculum gladiatorum celebraret, neque fundamenta per solidum subdidit* etc. Ita omnia plaus, et optime cohacrentia. Verba, *quo sp. gl. celebraret*, aut sic accipienda: *in quo amphitheatro*, quae est facillima ratio; aut, si hoc sensu supervacoa ista verba videantur, quod ex ipso amphitheatri verbo intelligitur, quod in his verbis inest, sic: ut eo frequentiures homines ad apeclaculum gladiatorum concurrerent, frequentiores ludos efficeret; quod tali amphitheatro structo longe plures spectare possent. *Celebrare* pro frequens efficere exquisite dicitur: ut Sallust. Iug. 85. *seque remque publicam celebravere*, i. e. celebriores fecere. Cicero de Or. 1, 45. *celebrandae senectuti perfugium*, de re, quae efficit, ut senis domus celebretur, frequentetur. Atque id convenit etiam seqoentibus, ubi docetur, hominem istum in eo munere quaestum spectasse. Lectores eligant. Sensus igitur loci est: Atilius quidam, libertinus, munus editurus, aedificare instituit amphitheatrom; sed id neqoe solidis fundamentis imposuit, neque ipsum satis firmiter coagmentavit. Caussa erat, quod neque tantos sumtus sustinebat res hominis, neque gratiae et gloriae caussa id munus edebat, sed propter quaestum: unde quam levissima impensa defuogi volebat. Ern. Transpositionem Ernestinam probat et Broterius. Improbat vero Wopkeus. et idem Tacitum dicere voluisse existimat.

Apud Fidenam. Hist. 3, 79. *Fidenas*, et sic libri omnes apud Sueton. Tib. 40. item apud Livium 2, 19. Unde merito dubitandom cum Bormanno ad Suet. l. c. an lectio huius loci incorrupta sit, nec ne. Mihi posterius videtur. *Fidenam* tamen libri omnes ap. Virg. Aen. 5, 773. Ern.

Atilius quidam, libertini generis. Ergone permissum libertis edere ludos? Apparet. Suetonius tamen aliud indicare videtur Claudii cap. 28. De Harpocra magnae gratiae apud imp. liberto: *Cui*, ait, *lectica per urbem vehendi, spectaculaque publice edendi ius tribuit.* Sed credo vetitum Romae tantum, non in municipiis coloniisque. Lips. De libertino esse capiendum patet e 2, 85. Ern.

Nec municipali ambitione, sed etc. *Ambitio municipalis* est studium gratiae municipalium comparandae,

id negotium quaesivisset. Adfluxere avidi talium, imperitante Tiberio procul voluptatibus habiti, virile ac muliebre secus omnis aetas, ob propinquitatem loci effusius: unde gravior pestis fuit, conferta mole, dein convulsa, dum ruit intus, aut in exteriora effunditur: immensamque vim mortalium, spectaculo intentos, aut qui circum adstabant, praeceps trahit atque operit. Et illi quidem, quos principium stragis in mortem adflixerat, ut tali sorte, cruciatum effugere. Miserandi magis, quos, abrupta parte corporis, nondum vita deseruerat: qui per diem visu, per noctem ululatibus et

ut ad honores municipales, ut duumviratum, pervenias; quo sensu etiam *ambitionem urbanam*, ni fallor, legi, de iis qui Romae talia facerent: quamquam etiam talis ambitio esse potest in eo, qui iam honores consecutus est, et gratiam famamque talibus captat. Sed quod *sordidae mercedis* caussa munus illud editum dicit, id indicio est, hominem non gratuito admisisse spectatores, sed accepta pecunia sive mercede: unde intererat hominis, quam maximam spectatorum copiam adfluere. Eam mercedem quaestum Tacitus vocat sordidum, quia quaestus alioqui in talibus non solebat spectari, sed gratia et gloria. Ern.

In sordida mercede. Pichena putat legendum, *in sordidam mercedem.* Placet. Sensum ante declaravi. Ern. Subscribo Pichenae emendanti, quia sic et 11, 6. Germ. 24. et Livius 21, 43. Wopk.

Virile ac muliebre secus. Tacitus scripsit, *virile ac muliebre secus.* Vide ad Livium 26, 47. Gron. Recte. Et sic esse in MS. magna adseveratione testatur Iac. Gronovius: unde post eum recepimus, ut nuper fecimus in Suet. Aug. 44. et post nos Oudendorpius. Inscitia verbi viri docti non crediderunt oculis suis, in MS. *secus* esse, sed *sexus* legerunt; unde etiam Beroaldus genus conformavit, et edidit, *virilis ac muliebris sexus.* Ern. Elegantius et certioris latinitatis est *secus*, ut 7, 12. Wopk. de voce *secus* v. Charis. apud Putschium p. 61.

Praeceps trahit. Sic MS. non *in praeceps*, ut est in edd. quibusdam. Adde 6, 17. Ern.

Ut tali sorte etc. Brevitatis studium fecit, ut hic interpretes haererent. Etiam Freinsh. non satis assecutus est, explicans, effugisse cruciatum, quoad in tali casu potuerint. Plenum erat: *et illi quidem... adflixerat, ut tali sorte, felices, qui cruciatum effugissent*: hoc res et sequens *miserandi magis* desiderat. Sed illud *felices* intelligendum reliquit Tacitus. Ern. Sic Cic. Brut. 28. *ut temporibus illis.* — Haec ita distinguit et interpungit Wopkens. *Et illi quidem.... ut tali sorte cruciatum effugere*, (ita) *miserandi magis, quos etc.*

Qui per diem visu etc. Sive illi

gemitu, coniuges aut liberos noscebant. Iam ceteri exciti, hic fratrem, propinquum ille, alius parentes lamentari. Etiam quorum, diversa de caussa, amici aut necessarii aberant, pavere tamen: neque dum comperto, quos illa vis perculisset, latior ex incerto metus.

63. Ut coepere dimoveri obruta; concursus ad exanimos, complectentium, osculantium: et saepe certamen, si confusior facies, et par forma, aut aetas, errorem adgnoscentibus fecerat. Quinquaginta hominum millia eo casu debilitata vel obtrita sunt: cautumque in posterum senatusconsulto, « ne quis gladiatorium munus ederet, cui minor quadringentorum millium res; neve amphitheatrum imponeretur, nisi solo firmitatis spectatae, » Atilius in exsilium actus est. Ceterum, sub recentem cladem, patuere procerum domus, fomenta et medici passim praebiti: fuitque urbs per illos dies, quamquam maesta facie, veterum institutis similis, qui,

ipsi, de quibus ante, sive alii, expertes quamvis mali, qui interdiu videbant, noctu audiebant miserias suorum. Ern.

Quinquaginta hominum millia. Nihil mutemus. Suetonius et Orosius 7, 4. *supra* viginti hominum millia periisse eo casu aiunt; noster quinquaginta, sed latius sumens, debilitatos, non solum obtritos. Lips.

Quadringentorum millium. Lipsii computatio ad 10000. Philippeos argenteos redegit: sed imperialibus totidem numis maxime respondere eam summam putat Freinshemius. Haudquaquam. Immo, si materiae sinceritas et praestantia comparetur, ne Philippi quidem sufficient; tantum abest, ut imperiales. Quadringenta sunt centum millia denarium sive drachmarum. Drachmam autem vel denarium esse octavam partem imperialis numi concessit ad 1, 17, 6. Decem igitur millia imperialium non assurgunt ultra 80000 drachmarum, hoc est, 320000 nummum sestertium. At Philippus decem denariis aut drachmis respondet. Ergo 10000 Philippeum sunt 100000 denarium, quadringenta millia nummum sestertium. Gron. Ceterum hic modus pecuniae muneris ipsius facultatem dat, non amphitheatri struendi. Ern. Monetae Gallicae 80,000 librae. Is ante Augustum census fuerat equestris.

Veterum institutis similis. Livius 2, 47. *Neque immemor eius, quod initio consulatus imbiberat, conciliandi animos plebis, saucios milites curandos dividit patribus. Fabiis plurimi dati; nec alibi maiore cura*

magna post proelia, saucios largitione et cura sustentabant.

64. Nondum ea clades exoleverat, cum ignis violentia urbem ultra solitum adfecit, deusto monte Caelio: « feralemque annum » ferebant, « et ominibus adversis susceptum principi consilium absentiae, » qui mos vulgo, fortuita ad culpam trahentes; ni Caesar obviam isset, tribuendo pecunias ex modo detrimenti. Actaeque ei grates apud senatum ab illustribus famaque apud populum, quia sine ambitione, aut proximorum precibus, ignotos etiam et ultro accitos munificentia iuverat. Adduntur sententiae, ut mons Caelius in posterum Augustus adpellaretur: quando, cunctis circum flagrantibus, sola Tiberii effigies, sita in domo Iunii senatoris, inviolata mansisset. « Evenisse id olim Claudiae Quinctae, eiusque statuam, vim ignium

59. *Claudiae Quinctae.* Sic et Naso in Fastis 4, 305, *Claudia Quinta genus Clauso referebat ab alto.*

habiti. Iustinus 28, 4. de Spartanis post pugnam ad Sellasiam bello Cleomenico: *Patentibus omnes domibus saucios excipiebant, vulnera curabant, lapsos reficiebant.* Gron.

Ni Caesar. etc. Id est sed Caes. obviam ivit. Work.

Sine ambitione. Nihil gratiae tribuens, sed necessitati omnia. Sic Cicero *ambitiosas preces* opponit *necessariis.* Tirones videant Clav. Cic. in h. v. Ern. Non *preces* sed *rogationes ambitiosas* habet Cic. ad Div. 6. 12.

Augustus appellaretur. Vide Suetonium cap. 48. Lips.

Claudiae Quinctiae. Duo nomina gentilitia huic feminae? Non est romanum. Scribo, *Claudiae Quintae.* Tertia, Secunda, Quarta, Quinta, mulierum agnomina ab ordine nascendi. Ita Livio 40, 37, *Calpurnius Piso necatus a Quarta Hostilia uxore dicebatur.* In vetusto lapide QVARTA. LIVIA. et alibi QVINTA. NONIA. Eoque exemplo hic *Quinta Claudia.* Indicium meum firmat historia, quia Ap. Claudio huius patri quinque filiae fuerunt. Cic. Cat. 11., *Quatuor robustos filios et quinque filias Appius regebat, et senex et caecus.* Male ergo in scriptore de Viris illustribus Livia Claudia. Quod ad historiam hanc miraculúmque habes apud solum, nisi aberro, Valerium 1, 8, 11., *Possunt et illa miraculorum loco poni.... quod Q. Claudiae statua, in vestibulo templi Matris deum posita, bis ea aede incendio consumpta, prius P. Nasica Scipione, L. Bestia; item M. Servilio et L. Lamia coss. in sua basi flammis intacta stetit.* Lips. Sic e MS.

bis elapsam, maiores apud aedem Matris deum consecravisse: sanctos acceptosque numinibus Claudios: et augendam caerimoniam loco, in quo tantum in principem honorem dii ostenderint.»

65. Haud fuerit absurdum tradere, montem eum antiquitus Querquetulanum cognomento fuisse, quod talis silvae frequens fecundusque erat: mox Caelium adpellitatum a Caele Vibenna, qui dux gentis Etruscae, cum auxilium adpellatum ductavisset, sedem

40. *Cum auxilium appellatum ductavisset* MS. Flor. *tavisset*, non *ductavisset*. Deinde *appellitatum* proxime praecesserat, unde illud *appellatum* videtur prognatum. Forte, *cum auxilium popularium adductavisset*. Supra c. 47. *Rex Rhoemetalces cum auxiliis popularium*. 1, 57., *auxilium orantes adversus vim popularium*. Et est vocabulum id nostro in deliciis. 2, 1., *fidei popularium diffisus*. Cf. c. 10. 3, 38., *popularium iniurias inultas sinebat* Nec improbo tamen *ductavisset*.

restituit Pichena. ERN. Emendationem Lipsii Pichena firmat e cod. De Matre deum recepta a Claudia, v. Ovid. Fast. 4, 305.

Bis elapsum. A. U. 643 et 756.

Augendam caerimoniam loco. L. e. sanctitatem: nomine Augusti imponendo. Freinshemius ad consecrationem loci refert. Sed illud, opinor, suffecerit. ERN. Sic et *caerimonia legationis* ap. Cic. pro Rosc. Am. 39. *sepulcrorum*, Tusc. 1, 12.

Querquetulanum cognomento. Rarior loquendi ratio. Ammianus 15, 7., *Valvomeres cognomento*. WOPK.

A Caele Vibenna. Mutant annales, in nomine, in tempore, in re. Nomen illi Caelem noster et Varro faciunt 4, 8. Caelium Dionysius 2, 36. et Tabula Claudiana, quae Lugduni. Tempus adventus eius ad Romulum Varro et Dionysius retulere: ad Tarquinium, Tacitus et Claudius in tabula dicta. Festus, (ut fragmenta sunt) de Tarquinio item inseruit: sed dispescuit nomen; et Caelem ac Vibennam facit duos fratres. In re ipsa: Dionysios Romam migrasse eum, impulsum Romuli fama; Tacitus auxilii ferendi caussa; Claudius, exactum varia fortuna pulsumque, describunt. Tabulae illius Claudianae verba digna adscribi. LIPS. Leges potius infra in Exc. ad 11, 24. Ceterum Varro non *Caelem*, sed *Caelium Vibennam* vocat; Festus *Caelem*, et rem refert ad Romuli tempora; de *Vibenna* silet.

*Auxilium appellatum * tavisset.* Haec scriptura, aiunt, codicis Medicaei, (quam servavere Beroaldus et Alciatus). Varie restituunt. Putem, τὸ *appellatum* e priore linea repetitum frustra, delendumque. Ita legerim, *cum auxilium tulisset*. LIPS. Varie tentatus a viris doctis. Aldus edidit *appellitavisset*, ut Rhenanus coniecit. Non enim uno loco ita fecit Aldus. *Ductavisset* coniecere Ferretus, Vertranius. *At bella tum ductavisset* Pichena, Acidalius. Faërnus *appellatus tulisset*: quod probare videtur Ursinus. *Appellatus* probo. *Ductavisset* est verbum sallustianum Iug. 70. ubi v. Cortius:

eam acceperat a Tarquinio Prisco; seu quis alius regum dedit: nam scriptores in eo dissentiunt. Cetera non ambigua sunt; magnas eas copias per plana etiam ac foro propinqua habitasse, unde Tuscum vicum, e vocabulo advenarum, dictum.

66. Sed, ut studia procerum et largitio principis adversum casus solatium tulerant, ita adcusatorum maior in dies et infestior vis sine levamento grassabatur: corripueratque Varum Quinctilium, divitem et

47. *Adversum casum. Casus* malim, ut ad ruinam theatri etiam referatur: et sic Acidalius. Deinde mox *in id tempus* erat.

quo noster etiam utitur Hist. 2, 100. *Auxilium appellari* quoque est bona phrasis. Sic tribuni dicuntur appellari, sc. auxilium. Obstat, quod *ductore exercitum* est ducere exercitum; praeesse exercitui: cum hic desideretur potius *adducere*. Conieci aliquando: *cum auxilium ab illo*, sive *belli*, *tentavisset*, sc. rex romanus, vel *tentavissent* Romani, e Virgilii Aen. 3, 146. *unde laborum Tentare auxilium iubeat*, i. e. petere. Sed potius accipiendi verbum desideratur, quam petendi. Chifletius coniecit in ep. ad Lipsium t. 1. p. 728. Coll. Burm. *cum in auxilium appellatus itavisset*. Non placet. Ern. Obstat, quod Dionys. Hal. 2, 36. Caelium sponte, non adpellatum adventasse scribit. Neque, quum paullo ante legatur *adpellitatum*, Tacitus iterum posuerit *adpellatum*. Ryckius vult: *ad bella tum tulisset*. Crollius: *adportavisset*. Forsan legendum: *ad bella ductavisset*. *Tum* potuit facile ex *duo* oriri.

Unde Tuscum vicum. Aliter visum Livio, qui 2, 14. cognominatum vult a reliquis exercitus Persenae, qui e fuga receperant se Romam, victi ad Ariciam a Cumanis. *Pars*, inquit, *perexigua duce amisso, quia nullum propius perfugium erat, Romam inermes et fortuna et specie supplicum delati sunt.... His locus ad habitandum datus, quem deinde Tuscum vicum appellarunt*. Varro item leviter dissentit. *Hi post Caelis obitum*, inquit, *quod nimis munita loca tenerent, neque sine suspicione essent, deducti dicuntur in planum. Ab eis dictus Vicus Tuscus, et ideo ibi Vortumnum stare, quod is deus Etruriae*. De Vortumno quod ait, confirmat Propertius 4, 2, 3. *Tuscus ego Tuscis orior, nec poenitet inter Proelia Volscinos deseruisse focos*. Ubi perperam *Volscinos*, quia Volsci in Etruria non fuerunt. Libri manuss. *Volsanos*, quos sequor, aut certe, *Volsinios*. Lips.

Adversum casum solatium tulerant. Adversis casuum coniicit Muretus. Sic 3, 24. *illustrium domuum adversa solatio adjecit D. Silanus*. Ern. Heins. *adversum casus*. Bene.

Varum Quinctilium. Censeo filium esse infelicis patris, qui in Germania caesus. Sed, quomodo Caesari propinquus? Credo, quia Germanici filiam duxerat uxorem. Seneca 1. Controv. 1, 3. *Declamaverat apud*

Caesari propinquum, Domitius Afer, Claudiae Pulchrae, matris eius, condemnator: nullo mirante, quod diu egens, et parto nuper praemio male usus, plura ad flagitia adcingeretur. Publium Dolabellam socium delationis exstitisse, miraculo erat, quia, claris maioribus, et Varo connexus, suam ipse nobilitatem, suum sanguinem perditum ibat. Restitit tamen senatus et « opperiendum imperatorem » censuit: quod unum urgentium malorum suffugium in tempus erat.

67. At Caesar, dedicatis per Campaniam templis, quamquam edicto monuisset, « ne quis quietem eius irrumperet, » concursusque oppidanorum, disposito milite, prohiberentur: perosus tamen municipia et colonias, omniaque in continenti sita, Capreas se in insulam abdidit trium millium freto ab extremis surrentini promontorii diiunctam. Solitudinem eius placuisse maxime crediderim, quoniam importuosum circa mare, et vix modicis navigiis pauca subsidia: neque adpulerit quisquam, nisi gnaro custode. Caeli temperies hieme mitis, obiectu montis, quo saeva ventorum arcentur: aestas in Favonium obversa, et aperto circum pelago peramoena: prospectabatque pulcherrimum sinum, antequam Vesuvius mons ardescens faciem loci verteret. Graecos ea tenuisse,

illum hanc controversiam Varus Quinctilius, tunc Germanici gener et praetextatus. Itaque absocer illi Tiberius fuit. An etiam propinquus alia de caussa? Puto, quia Claudia Pulchra Vari mater, sobrina Agrippinae dicitur supra. Nec tamen ultra reperi. Lips.

Claudiae .... condemnator. Supra c. 52. Adde de v. *condemnare* supra dicta. Ern.

Capreas. Scholiastes Iuvenalis ad haec poetae 10, 93. *Angusta Caprearum in rupe sedentis; Sedentis,* inquit, *significat et divem turpiter vixisse Capreis Tiberium.* Corrige, *et diu et turpiter.* Lips.

Pauca subsidia. Id est, stationes et tutiora loca, in quibus naves subsidere et suffugium habere possent. Lips. Sic et Turneb. Adv. 3, 9. Ern. *Subsidium* in gen. locus tutus 2, 63.

Faciem loci. Sub Tito scil. Cf. Plin. ep. 6, 16 et 20.

Capreasque Telebois habitatas, fama tradit. Sed tum Tiberius duodecim villarum nominibus et molibus insederat; quanto intentus olim publicas ad curas, tanto occultos in luxus et malum otium resolutus. Manebat quippe suspicionum et credendi temeritas, quam Seianus, augere etiam in urbe suetus, acrius turbabat, non iam occultis adversum Agrippinam et Neronem insidiis: quis additus miles, nuntios, introitus, aperta,

42. *Et malum otium resolutus.* *Et male in otium* ni fallor: ut praefero coniecturam Gronovianam, *occultos in luxus.* Paullo ante pro *duodecim villarum nominibus et molibus insederat*, forte scribendum, *duodecim villarum ignominiosis molibus* vel *ignominiosae moli.* Vide ad 1, 59.

Telebois habitatas. Ideo Teleboae pro ipsis Capreis, Ausonio :.... *viridesque resultant Teleboae.* Virgilius caussam nominis tangit Aen. 7, 735.... *Teleboum Capreas dum regna teneret.* Emit, sive permutavit eas cum rep. Neapolitanorum imp. Augustus, traditis earum vice Pithecusis, sive, ut Suet. appellat, Aenaria, Aug. 92. Notat Dio 52, 43. et clare Strabo lib. 5, p. 248. Ab hac caussa ergo Capreae in censu Caesarum: quam Tiberius 12 villarum nominibus insedit, ait noster. Iis villis nomina fuisse censeo 12. deorum ex Suetonio, qui Capreis adsignat *villam, cui nomen Iovis*, cap. 65. Sed et pharus in ea insula, usui nautis. Idem c. 74. *Turris phari terrae motu Capreis concidit.* Quod ponit inter omina Tiberianae mortis. Exstructa iterum, ex his Statii versibus: *Teleboumque domos: trepidis ubi dulcia nautis Lumina noctivagae tollit Pharus aemula Lunae.* LIPS. Sine adspiratione hoc nomen scribendum recte monuit Ryckius. ERN.

Duodecim villarum. Neque corrigendum aliquid censeo, nec tamen satisfaciunt interpretationes, quas adhuc editas vidi. *Duodecim villarum nominibus et molibus* est, duodecim villis clarorum nominum ob veteres possessores, nec minus substructionum magnificentia conspiciendis. GRON. Recte Gronovius: nisi, quod non clara nomina ob veteres possessores intelligenda, sed quaecunque etiam deorum. Nam *villa Iovis* diserte apud Suet. commemoratur. ERN. Crollius legi vult: *d. v. montibus et molibus.* Hiller. Rac. 32. *culminibus et m.* Duodecim villarum loca detegere sategit ante viginti annos Accoccius, medicus. Indicat ea, et omnis generis monumenta, inde ab a. 1786. a se Capreis detecta, describit Norb. Hadrawa in epistolis italice editis et germanice versis. 4. Dresdae 1794. In iis templorum, aquaeductuum, tessellatorum pavimentorum, vasorum etc. frequens mentio.

Tanto occultior in luxus. Scribo, *occultos.* Quanto magis olim intentum, tanto magis nunc resolutum dicit in luxus occultos et malum otium. GRON. Verissime. ERN. Paschal. coniectat *oculatior.* frustra. — * Wopkens. ad 3, 29. ostendit Taciti stilo convenire *occultior.*

Quis additus miles. Honoris specie additos putat Pichena, revera

secreta, velut in annales referebat, ultroque struebantur, qui monerent perfugere ad Germaniae exercitus, vel celeberrimo fori effigiem D. Augusti amplecti, populumque ac senatum auxilio vocare. Eaque spreta ab illis, velut pararent, obiiciebantur.

68. Iunio Silano, et Silio Nerva coss. foedùm anni principium incessit, tracto in carcerem illustri equite romano, Titio Sabino, ob amicitiam Germanici. Neque enim omiserat, coniugem liberosque eius percolere, sectator domi, comes in publico, post tot clientes, unus; eoque apud bonos laudatus, et gravis iniquis. Hunc Latinius Latiaris, Porcius Cato, Petitius Rufus,

ad custodiam. Sed honoris species non convenit apertis Seiani insidiis. Ceterum hic potius est, ut dicamus *addendi* verbum exquisitius dici, cum significatione in deteriorem partem: de qua laudavi ad c. 60. Gron. ad Senecam. Plautus Aulul. 3, 6, 20. *Argus, quem quondam Iovi Iuno custodem addidit.* Sic capio Virgil. G. 1, 150. *Mox et frumentis labor additus:* i. e. mox frumenta a variis malis coeperunt infestari, ut sequentia docent, velut rubigine, carduo, lolio etc. Sed etiam 6, 14. *custodes additi* occurrunt, sine tali vi, ut opinor, at clare 13, 18. Ern.

Struebantur qui monerent. Notabilis verbi usus cum accusativo personae, ut 11, 12. sic et *moliri* 12, 22. Cf. et Val. Flaccus 1, 535. Wopk.

Celeberrimo fori. Non tam celeberrima fori parte, ut apud Suet. Aug. 1. *celeberrima parte oppidi:* etenim quorsum diceret effigiem Augusti celeberrima fori parte esse, quod quisque sciebat: quam *frequenti foro*, sive quo tempore forum plenissimum est hominibus, qui adcurrere, misereri, opem ferre possunt. Mox, haud scio, an melius *ab* deleatur: *eaque spreta illis ....ob iiciebantur.* Ern. Intelligo potius, *parte fori celeberrima*, alias dici oportuerat *celeberrimo foro.* Wopk.

Silio Nerva. Perizonius ep. ad Heinsium Coll. Burm. t. 4. p. 760. *Silianum* verum putat, cum patre Silio natus, ab A. Nerva adoptatus fuerit, et filius de quo 15, 48. a Phlegonte Mirab. 23. corrupte Σιλανιανός, in inscr. vet. diserte *Silianus* vocetur: et sic ibi legi vult Lipsius; ad quem locum plura. Vide tamen dicta ad Ann. 1. breviar. Ern.

Illustri equite r. Titio Sabino. Titum praenomen illi dat Plinius 8, 61. *Ap. Iunio*, ait, *P. Silio COS. cum animadverteretur ex caussa Neronis, Germanici F. in T. Sabinum et servitia eius.* Lips.

Et gravis iniquis. Est, ut opinor, invisus iis, qui odissent eos. Mox restitui veterem lectionem *Petitius R.* pro Lipsii *Petilius*, quod id nomen in inscriptionibus pluribus ap. Muratorium recitavi. Ern. In Lipsiane 1574 legitur *Petitius.* in ed. 1627. *Petitius* et in marg. *Petilius.* In lapidibus utrumque nomen frequens.

M. Opsius, praetura functi, adgrediuntur, cupidine consulatus: ad quem non nisi per Seianum aditus; neque Seiani voluntas nisi scelere quaerebatur. Compositum inter ipsos, ut Latiaris, qui modico usu Sabinum contingebat, strueret dolum, ceteri testes adessent: deinde adcusationem inciperent. Igitur Latiaris iacere fortuitos primum sermones: mox laudare constantiam, « quod non, ut ceteri, florentis domus amicus, adflictam deseruisset: » simul honora de Germanico, Agrippinam miserans, disserebat. Et, postquam Sabinus, ut sunt molles in calamitate mortalium animi, effudit lacrimas, iunxit questus; audentius iam onerat Seianum, saevitiam, superbiam, spes eius: ne in Tiberium quidem convicio abstinet. Iique sermones, tanquam vetita miscuissent, speciem arctae amicitiae facere. At iam ultro Sabinus quaerere Latiarem, ventitare domum, dolores suos, quasi ad fidissimum, deferre.

69. Consultant, quos memoravi, quonam modo ea plurium auditu acciperentur: nam loco, in quem coibatur, servanda solitudinis facies: et, si pone fores adsisterent, metui visus, sonitus, aut forte ortae suspicio-

43. *Metus visus, sonitus, aut forte ortae suspicionis erant. Metus ex improviso sonitus haud*

Quaerebatur. Eleganter, pro *parabatur, p rari poterat.* Virg. Aen. 4, 647. *non hos quaesitum munus in usus*, i. e. repertum, paratum. c. 74. *Seiani congressus per ambitum et societate consiliorum parabatur* 6, 4. *Sic Regulo salus, et Trioni dilatio exitii quaesita*, i. e. parata. Ern.

Iunxit questus. Arbitror legendum *iunxitque questus*: *que* absorbuit prima in *questus*. Ern.

Speciem arctae amicitiae facere. Muretus et Faernus legebant, *fecere*. Placet. *Tanquam vetita miscuissent* est, tanquam consilia prava agitassent, aut socii scelerum fuissent. Ern.

Ortae suspicionis erat. Haec est Rhenani coniectura. Cod. MS. lectio et vett. edd. est *ortae suspiciones erant*. Mihi *metus visus* aliquid duri habere videtur. Quid si Tacitus dedit: *metu visus, sonitus, aut forte*

nes erant. Tectum inter et laquearia tres senatores, haud minus turpi latebra, quam detestanda fraude, sese abstrudunt; foraminibus et rimis aurem admovent. Interea Latiaris repertum in publico Sabinum, velut recens cognita narraturus, domum et in cubiculum trahit; praeteritaque et instantia, quorum adfatim copia, ac novos terrores cumulat. Eadem ille et diutius, quanto maesta, ubi semel prorupere, difficilius reticentur. Properata inde adcusatio, missisque ad Caesarem literis, ordinem fraudis, suumque ipsi dedecus narravere. Non alias magis anxia et pavens civitas, egens adversum proximos: congressus, collo-

44. *Egens adversum proximos.* Alibi *tegens.* An *anxia magis et pavens sui civitas tegere se.*

ortae suspiciones erant, sive etiam *metui*, unde *metus* facile fieri potuit. Ern. Sequor cum Crollio coniecturam hanc, quae codici maxime congruit.

Tectum inter et laquearia. Di deneque auctores perdant tam scelestae fraudis, cuius tamen exemplum ab Ephoris esse, moneo iuventutem. Pausaniam Spartae regem, cum ad Ephoros detulisset Argilius quidam proditionis, et occultae cum rege societatis, eamque in rem literas eius ostendisset: ut tamen ipsi coram ea audirent cognoscerentque, commenti fraudem sunt, ut in templum perfugeret Argilius, quasi ad aram. Ubi Pausaniae in os haec exprobraret, apud conscium non negaturo: Ephori autem in occulto laterent, duplici quodam tabulato disclusi. Pete haec a Thucydide disertim narrante 1, 133. Nec dubitabis, quin perfidiae novum exemplum sit a facto illo. Lips. Cicero Topicis: *Multi etiam in res odiosas imprudentes inciderunt; ut Staterio nuper accidit, qui ea locutus est, bonus viris subauscultantibus pariete interposito, quibus patefactis in iudiciumque prolatis, rei capitalis iure damnatus est.* Gron. Aptius exemplum e Valer. M. 6, 7, 2. attulit Iac. Gronovius, ubi *inter cameram et tectum cubiculi abditi memorantur.* De camera, sive laqueari tectis subiuncto, vide dicta ad Sueton. Ner. 34. Ern.

Quanto. Sic cod. MS. Beroaldus, Alciatus. Ex eo in ed. Rhenani, operarum vitio factum *quando*: quod Aldus et sequentes tenuere: donec vetus restitutum a Pichena, Gronoviis. Ern. Rhen. prima 1519. habet *quanto*; in secundam mendum irrepsit.

Reticentur. Paschal. forsan *retinentur.* Si quidem reticeri non amplius possunt, quae semel prorupere.

Egens adversum proximos. Literula addita restituo: *tegens.* Dictio similis in Cicerone, pro Roscio Am. 40. *Tecti esse ad alienos possumus: socium vero cavere qui possu-*

quia, notae ignotaeque aures vitari: etiam muta atque inanima, tectum et parietes circumspectabantur.

70. Sed Caesar, solennia incipientis anni, kal. ia-

mus? Lips. Alii aliter tentant. Frustra omnes. Coniectura est, non vett. librorum lectio *egit*, *etiam*, ut vult Muretus: quod alioqui bonum sensum efficeret. Vulgatum defendit Iac. Gronovius, intelligens *fide*, qua destituta civitas merito *egens* dicatur: quod in aliis placeat, nescio. Ego intelligam potius *consilii*. Nesciebant homines, an etiam proximis satis crederent. Similis est, quod c. 74. dicit: *anxia erga Seianum*. Sed facile largiar, locum sanum non esse. Ern. Sanum putat Crollius, quia, qui suspiciosus et solus agit, egens videatur. Pichena volebat, *egerat*.

Tectum et parietes circumspectabantur, sed eodem sensu et alterum verbum usurpatur, ut H. 4, 8. Sallust. Iug. 72. Cic. in Pisonem. c. ult. Hegis. 1, 44. Wopk.

Solennia incipientis anni. Illudit nobis vir doctus (Vertranius) dum interpretatur, Tiberium ipso Kalendarum die a senatu populoque strenas per epistolam exegisse; et id multis verbis. Quanto proclivius et verius erat dicere, Tiberium initio epistolae *praefatum* (ita scripserim, quam *precatum*) de Kalendis novi anni, quae festae et sacrae vulgo? Nec, *praefatus*, damno sententiam istam: ut sacra auspiciaque eius diei prima epistola veneratus Caesar sit. Ita supra legi. *Sed principio literarum veneratus deos.* Sane dies ille, siquis alius, religiosus in vulgus. Plinius 28, 5. *Primum incipientis anni diem laetis precationibus invicem faustum ominamur.* Templa aperiebant, vota concipiebant pro sua quisque publicaque salute. Prudentius in Symm. 1, 237.... *Iano etiam celebri de mense litatur Auspiciis epulisque sacris: quas inveterato, Heu miseri! sub honore agitant, et gaudia ducunt Festa Kalendarum.* Vide et Ovid. Fast. 1, 175. Sed et ludi tum in palatio. Iulianus in Misopog. p. 339. Εἴργω τῶν θεάτρων ἐμαυτὸν ὑπ' ἀβελτηρίας, οὐδ' εἴσω τῆς αὐλῆς παραδέχομαι τὴν θυμέλην, ἔξω τῆς νουμηνίας τοῦ ἔτους. At de stipe strenisque quae est ratio? cum adeo aversatus eum morem Tiberius sit, (homo alias abhorrens omnes eiusmodi vitae amoenitates) ut plerumque extra urbem Kalendis ipsis egerit, ne admitteret strenas. Clare Dio 57, 8. Τούτου δ' οὖν ἕνεκα ἔξω που ταῖς νουμηνίαις διῆγε, καὶ ἵνα μηδένα τῶν ἀνθρώπων ἄσχολον περί τι τὰς νέας ἀρχὰς καὶ περὶ τὴν ἑορτὴν ἔχοντα ποιῇ, ἢ καὶ ἀργύριον παρ' αὐτῶν λαμβάνῃ. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τὸν Αὔγουστον ἐπὶ τούτῳ ἐπῄνει, διὰ τὸ πολλὰς δυσχερείας ἐν αὐτῷ, πολλὴν δὲ καὶ ἀνάλωσιν ἐκ τῆς ἀντιδόσεως γίγνεσθαι. Religionem et auspicia Kalendarum illustrabit etiam hic D. Maximi locus, viri docti, vetusti, (aevum illius ante mille annos:) e sermone, cui titulus, *De Kalendis Ianuariis increpatio.* In quo multa apposite in hanc vanitatem: at istud: *Novum annum Ianuarias appellant kalendas, cum vetusto semper errore et horrore sordescant. Auspicia etiam vanissimi colligere se dicunt: ac statum vitae suae in omnibus indiciis aestimantes per incerta avium*

nuariis, epistola precatus, vertit in Sabinum, « corruptos quosdam libertorum, et petitum se, » arguens, ultionemque haud obscure poscebat. Nec mora, quin decerneretur: et trahebatur damnatus, quantum, obducta veste et adstrictis faucibus, niti poterat, clamitans, « sic inchoari annum, has Seiano victimas cadere. » Quo intendisset oculos, quo verba acciderent, fuga, vastitas: deseri itinera, fora: et quidam regrediebantur, ostentabantque se rursum, id ipsum paventes, quod timuissent. « Quem enim diem vacuum poena, ubi inter sacra et vota, quo tempore verbis etiam profanis abstineri mos esset, vincla et laqueus inducantur? non prudentem Tiberium tantam invidiam

ferarumque signa, imminentis anni futura rimantur: cum utique apud Deum solum sit notitia futurorum. At de Epulis illo die vide omnino epist. 64. (22) D. Augustini ad Aurelianum. Lips. *Ianuarias* edidit Beroaldus, quem ceteri secuti sunt. In cod. MS. est *Ianuarius*, unde *Ianuariis* debebat edere, ut nos post I. Gron. fecimus. Ern. Freinsh. iam volebat *Ianuariis*.

Traheb. damnatus. De supplicio Sabini et fide canis eius v. Plin. 8, 61.

Ubi inter sacra et vota. Nihil enim triste publice privatimque primo illo die patrabant: nedum ut punirent. Plutarchus in Mario p. 482. Καὶ προσελθὼν (ὁ Μάριος) αὐταῖς καλάνδαις Ἰανουαρίαις, ἔτους ἀρχῇ, Σέξτον τινὰ Λικίννιον κατεκρήμνισεν, ὃ κἀκείνοις καὶ τῇ πόλει τῶν αὖθις ἔδοξε κακῶν γεγονέναι σημεῖον μέγιστον. Nec mirum, si Romani diem illum eximium habuerint a poena: quippe qui omnes dies festos. Seneca pater Exc. controv. 5, 4. *Accusatus est a fratre parricidii, et damnatus. Diebus festis intercedentibus, poena ex lege dilata est.* Suet. de Tiberii saevitia 61. *Nullus a poena hominum cessavit dies, ne religiosus quidem et sacer.* Philo Iudaeus contra Flaccum p. 976. Τοῖς ὀρθῶς πολιτευομένοις τῶν ἀρχόντων... ἔθος ἐστὶ μηδένα κολάζειν τῶν κατακρίτων, ἄχρις ἂν αἱ ἐπιφανεῖς γενέθλιοι καὶ πανηγύρεις αὗται τῶν ἐπιφανῶν σεβαστῶν διεξέλθωσιν. Similis Athenis lex, ut in morte Socratis Xenophon expressit Mem. 4, 8. Ἀνάγκη μὲν γὰρ ἐγένετο αὐτῷ μετὰ τὴν κρίσιν τριάκοντα ἡμέρας βιῶναι, διὰ τὸ Δήλια μὲν ἐκείνου τοῦ μηνὸς εἶναι, τὸν δὲ νόμον μηδένα ἐᾷν δημοσίᾳ ἀποθνήσκειν, ἕως ἂν ἡ θεωρία ἐκ Δήλου ἐπανέλθῃ. Sed et videntur Romani etiam in bello, per kalendas istas, abstinuisse ab armis. Subindicat Appianus B. C. 5, 34. Νουμηνίας δὲ ἔτους ἐς τὴν ἐπιοῦσαν ἡμέραν οὔσης, φυλάξας ὁ Λούκιος τὴν ἑορτήν, ὡς ἀμελείας τοῖς πολεμίοις αἰτίαν, ἐξέθορε νυκτὸς ἐπὶ τὰς πύλας αὐτῶν. Lips.

Non imprudentem. Scriptus codex *prudentem*: sed male. Obiicit libere

adiisse: quaesitum meditatumque, ne quid impedire credatur, quo minus novi magistratus, quo modo delubra et altaria, sic carcerem recludant. » Secutae insuper literae, grates agentis, « quod hominem infensum reipubl. punivissent: » adiecto, « trepidam sibi vitam, suspectas inimicorum insidias, » nullo nominatim compellato: neque tamen dubitabatur, in Neronem et Agrippinam intendi.

71. Ni mihi destinatum foret, suum quaeque in annum referre, avebat animus anteire, statimque memorare exitus, quos Latinius atque Opsius, ceterique flagitii eius repertores, habuere, non modo postquam C. Caesar rerum potitus est, sed incolumi Tiberio: qui scelerum ministros, ut perverti ab aliis nolebat, ita plerumque satiatus, et oblatis in eandem operam recentibus, veteres et praegraves adflixit: verum has atque alias sontium poenas, in tempore trademus. Tum censuit Asinius Gallus, cuius liberorum Agrippina matertera erat, « petendum a principe, ut metus suos

Sabinus, de industria et consulto Tiberium haec patrare, ut omnibus constaret, omni tempore omnia in reos licere. Ita nemo excuset, inquit, tanquam ignarus aut incogitans hunc diem polluisset. Lips. Non Sabinus ista dixit: sed homines vulgo cogitavere, ideoque timuere. Iac. Gronovius defendit *non prudentem*, et servat, sed ita, ut interrogative capiat. Quod probare non possum. Si Tacitus dixit *non prudentem invidiam adiisse?* inepte subiiciuntur ista: *quaesitum meditatumque.* Praeterquam quod interrogatio ab hoc contextu aliena est. Ern. Lectionem codicis recte defendit Crollius. Non sunt verba Sabini, sed vulgi; culpam quamvis simulate a Tiberio, Seiani artibus decepto, in hunc reiicientis. Id firmator verbis Sabini: *has Seiano victimas cadere*, ad cuius dolos referenda et sequentia: *quaesitum meditatumque* etc. Lipsii ratio contra placebat Freinshemio et Rychio. Paschalius admittit *non imprudentem*, et post *quaesitum* semicolon ponit, at in explicando sensu haud feliciter versatur.

Latinius atque Opsius. De Opsio in his libris nihil: de Latinio habes 6, 4. Lips.

Veteres et praegraves. Groslotius *ut praegraves.* Ern.

Agrippina matertera erat. Nimirum, quia Vipsania uxor Asinii,

senatui fateretur, amoverique sineret. » Nullam aeque Tiberius, ut rebatur, ex virtutibus suis, quam dissimulationem, diligebat: eo aegrius accepit, recludi, quae premeret. Sed mitigavit Seianus, non Galli amore, verum ut cunctationes principis opperiretur: gnarus, lentum in meditando, ubi prorupisset, tristibus dictis atrocia facta coniungere. Per idem tempus Iulia mortem obiit, quam neptem Augustus, convictam adulterii, damnaverat, proieceratque in insulam Trimerum, haud procul Apulis litoribus. Illic viginti

consanguinea Agrippinae soror: id est, eodem patre Vipsanio natae ambae, diversa matre. Vide nostrum stemma. Lips.

Ut rebatur. Ad sequentia refer. Putabat hanc virtutem esse, non erat. Lips.

Contationes principis. Contationes non apte aut recte *aperiri* mihi dicuntur, sive quia mallet, *operiri.* Ego, *cogitationes*, magis scribam. Tum explico: Seianum mitigasse Tiberium, quia non volebat frigus et lentitudinem illam excitari, ac cogitationes eius produci; ut denique voti sui compos fieret, duobus illis afflictis, quod praevidebat fore, ut Tiberius occultam adhuc iram promeret, et atroce facto ostenderet, cum non ultra lateret. Et sane ita evenit, statimque initio anni proximi duo illi (Agrippina et Nero) accusati et damnati. An quia etiam, *operirentur*, mallet? Tum esset, mitigasse ideo Seianum, quia nondum maturum videbatur sensus principis aperiri; excusavitque Asinium eius dicti: ut scilicet maius odium mora conciperet, et denique tristibus factis efferret. Lips. Quidquid occinant, verum censeo, *opperiretur*, quod Mureto placuit. Hoc est, ut subserviret ingenio principis et specie clementiam suadentis daret ei occasionem contandi differendique Gallum in maturius odium: sciens illum gaudere mora et quodam tractu consiliorum; postquam decresset, non poenitere, sed a verbis immitibus ad saeva supplicia procedere. Sustinebat igitur ad tempus, donec maior et accumulata offensio uno impetu Gallum prosterneret. Sed et supererat Iulia Augusta, cuius ambo ad exserendum omne odium in domum Germanici mortem avide exspectabant. Gron. Certe totum illud, quod sequitur, neque ad *coniungere* clarum est, si quis attendat, ad solum Asinium Gallum pertinere. Quod si est, neque *aperirentur*, neque *operirentur* locum habet. *Opperiretur* etiam Ryckio non displicet. Ern. Nec mihi. Sic enim 2, 69. H. 2, 7. Wopk. Item Acidalio et Pichenae; sed hunc ad vulgatum retraxit Salinerius.

Iulia. Iuliae filia, quae nupta Aemilio Paullo. Scholiastes Iuvenalis in Sat. 6, 158. *a barbaro relegatam* scribit: sed corrigendum *ab avo.* Lips.

Convictam adulterii. Cf. 3, 24.

In insulam Trimerum. Sic cod. MS. et vett. edd. habent, estque

annis exsilium toleravit, Augustae ope sustentata: quae, florentes privignos cum per occultum subvertisset, misericordiam erga adflictos palam ostentabat.

72. Eodem anno Frisii, transrhenanus populus, pacem exuere; nostra magis avaritia, quam obsequii impatientes. Tributum iis Drusus iusserat modicum, pro angustia rerum, « ut in usus militares, coria boum penderent: » non intenta cuiusquam cura, quae firmitudo, quae mensura; donec Olennius, e primipilaribus, regendis Frisiis impositus, « terga urorum » delegit, quorum ad formam acciperentur. Id aliis quoque nationibus arduum, apud Germanos difficilius tolerabatur, quis ingentium belluarum feraces saltus, modica domi armenta sunt. Ac primo boves ipsos, mox agros, postremo corpora coniugum aut liberorum, servitio tradebant. Hinc ira et questus: et, postquam non sub-

adhue in Lipsianis. Freinshem. recepit *Tremetum*, quia hodie est *Tremiti*, quod deinde in aliss propagatum est, donec vetus *Trimerum* restituit Iac. Gron. Ern.

Tributum iis iusserat. Pro *tributum imposuerat.* Neque vero hoc exemplo patet, *iubere* dativo iungi, de quo infra, cum praecipiendi vim habet. Sed dicitur hic, ut ap. Livium *imperium alicui iubere*, et similia, in quibus intelligitur *esse*, aut simile quid, 26, 41. ubi v. Dukerus. Ern. Locus Livii hic nihil efficit; ibi quippe est; *mihi imperium iuberent dari.* Contra ibi 42, 28. *cui iussum erat creare*, et ap. nostrum 13, 15. *Britannico iussit, exsurgeret.* et 40. *quibus iusserat, ut resisterent.* Sic et *aemulari quem* et *cui* dicitur.

In usus militares. Nempe ad scuta, ad tentoria militum, etiam ad machinarum paratum. Simile tributum in Bosporo, tempore graecanicorum imperatorum, pensum Cedrenus docet ad a. C. 527. et appellat τὰς συντελείας τῶν βοῶν. Addit autem (quam vere nescio) *Bosporo inde nomen esse.* Ἀπὸ τοῦ τελεῖν Ῥωμαίοις κατ' ἔτος ἀντὶ χρημάτων βόας. Lego et *equos datos a Dalmatis*, in tributo: idque medio et inferiore aevo. Lips. Adde de Mil. 5, 5. Ern.

E primipilaribus. Int. Centurionibus: quorum quanta dignitas fuerit, ex h. l. facile intelligitur, tum ex aliis Taciti et Suetonii etc. Vide Lipsium l. c. 2, 8. Ern.

Modica domi armenta. Aliter est nostro aevo, et eminent. Lips.

Et, postquam non subveniebat. Legendum, *subveniebatur*: aut, *nemo subveniebat.* Lips. Sic et Rhenanus, Muretus et alii. Receptum

veniebat, remedium ex bello: rapti, qui tributo aderant, milites et patibulo adfixi. Olennius infensos fuga praevenit, receptus castello, cui nomen *Flevum*: et haud spernenda illic civium sociorumque manus litora Oceani praesidebat.

73. Quod ubi L. Apronio inferioris Germaniae propraetori cognitum, vexilla legionum e superiore provincia, peditumque et equitum auxiliarium delectos, adcivit: ac simul utrumque exercitum Rheno devectum, Frisiis intulit; soluto iam castelli obsidio, et ad sua tutanda digressis rebellibus. Igitur proxima aestuaria aggeribus et pontibus, traducendo graviori agmini, firmat: atque interim, repertis vadis, alam Canninefatem, et quod peditum Germanorum inter nostros merebat, circumgredi terga hostium iubet: qui iam acie compositi pellunt turmas sociales equitesque legionum, subsidio missos. Tum tres leves cohortes,

deinde *subveniebatur* a Pichena et aliis. Servavi lectionem MS. Beroaldi, Alciati, Rhenani, Aldi etc. cum I. Gronovio, quia explicari potest, intellecto *Olennius*. Utrum Tacitus dederit *subveniebat* nec ne, pro certo non dixerim. Ern.

Qui tributo aderant. Int. exigendo: quorum opera, vi, tributum exercebatur. *Adesse* Livio et Sallustio exquisite dicitur in deteriorem partem, ut vim, odium, feroctam, saevitiam indicet, quod huic loco valde aptum. Sall. Iug. 50. *infensi adesse atque instare.* ubi v. Cortius. Si quis tamen malit simpliciter cupere pro *adiuvare*, ut 12, 1. *fautores aderant*, non valde repugnem. Sed illud melius. Livius saepe *adesse* iungit dativo rei, posteriori sensu. V. Drakenb. ad 6, 38. Ern.

Cui nomen Flevum. Scribo libris Histor. Lips. Heinsius *Flevo*, ex more nostri, ut 4, 28. 5, 1. 13, 12. 15, 37. Sed 11, 4. *quibus Petra cognomentum.*

Germaniae propraetori. MS. Beroaldus et Alciatus *propraetore.* Post *propraetori* editum ab Rhenano, Aldo. *Propraetore* reposuit I. Gron. sed v. ad 2, 52. Ern. Rhen. 1519. *propraetore.* 1544. *propraetori.*

Vexilla leg. V. ad 1, 38. Ern.

Alam Canninefatem. Cuius mentio Vulsinius in lapide (ap. Grut. p. 385, 1.) PRAEF. EQVITVM. ALAE. PRIMAE. CANNANEFATVM. Lips. Sic scribitur etiam 11, 18. io ed. pr. Ern.

Pellunt turmas sociales. Rhen. sic emendavit pro *pelluntur*, quod est in MS. idque Aldus ceterique secuti. Sed Iac. Gron. legendum

ac rursum duae; dein tempore interiecto alarius eques immissus: satis validi, si simul incubuissent: per intervallum adventantes, neque constantiam addiderant

potius censet: *pellunt vi.* Turmae sociales sunt, equites ex alis, quae sunt sociorum. Primo pars equitatus alarii impetum fecit, mox equitatus legionarius, tandem universus alarius eques. Ern. Rhen. 1519. *pelluntur.* 1544. *pellunt.* Ni mendum sit in edit. I. Gron. 1721, hic in codice legi *pellunt vi* testatur: unde mirum, Pichenam legere *pellunt*, nec indicare lectionem codicis.

Alarius eques immissus. Rectissime Freinsh. ita rescripsit, pro vulgato tum, *acrius*, idque servatum seq. editoribus. Sed in eo nescio, an assentiendum sit viro doctissimo, quod equites alarios et legionum sic distinguit, ut illos ex sociis, hos e Romanis sumptos dicat. Nam istis temporibus equitatus omnis e sociis videtur fuisse: sed dividebatur sic, ut pars adiungeretur legionibus, quarum olim quaeque equites trecentos habuerat alae nomine, post quingentos fere, pars cohortibus sociorum; qui equites alarii dicti. Olim aliter fortasse fuit. Nam Livius, qui 35, 5. et 40, 40. clare distinguit *legionarios equites* et *alarios*: in posteriori loco mox *legionarios equites* vocat *Romanos. Alarii equites, postquam romanorum equitum tam memorabile facinus videre* etc. Sed, licet fortasse *romanos equites* interpretari, qui cum Romanis erant: ut illi *alarii* etiam *equites sociorum* dicuntur, non, quia e sociis lecti (quamquam hoc quoque), sed quia cum ipsis pugnant. Sic et Victorius ad Cic. epist. 2, 17. iudicat. Neque tamen hic aliquid pro certo affirmem. Ceterum hoc loco refellitur Schelius, qui ad Hyginum p. 68. contra Salmasium disputans, legioni etiam sub imperatoribus equites trecentos attribuentem, negat Tacitum, aut alium aetatis eius, quae sub imperatoribus fuit, scriptorem uspiam *legionarii equitis* mentionem fecisse, contenditque nullos alios, nisi alarum, equites illis temporibus fuisse: cum hic diserte *legionum equites* et *alarii* distinguantur: qui locus virum summum fugit. Etiam Hist. 1, 57. *equites legionis* occurrunt. Equites legionum quidem fuere, idque concedere Salmasio debebat, sed non ex ordine equestri. Idem tamen Diss. de agmine Vespasiani p. 298. corrigit se, et, cum alas Pannonicas et Moesicas interpretatus esset equitatum legionum Pannonicae et Moesicae, (de quo vid. ad Hist. 3, 2.) addit: *Hae alae, quia ex civibus conscriptae et legionibus adiunctae, in inscriptionibus eius aetatis equites legionis etiam appellantur.* Quod ait de civibus romanis, dubium videtur, necdum idoneis locis inductus sum, ut credam. Nam legionibus etiam sociorum equites additos fuisse iam Caesaris et liberae reipublicae extremis temporibus, clarum est e loco Hirtii B. Alex. 34. ubi Cn. Domitius legioni XXXVI. equites centum a Deiotaro, totidemque ab Ariobarzane adiungit. Nempe Romani onerosissima militiae in socios transtulere, inque his equitum praestandorum munus. Ern.

turbatis, et pavore fugientium auferebantur. Cethego Labeoni, legato quintae legionis, quod reliquum auxiliorum tradit: atque ille, dubia suorum re, in anceps tractus, missis nuntiis, vim legionum implorabat. Prorumpunt quintani ante alios, et, acri pugna hoste pulso, recipiunt cohortis alasque, fessas vulneribus. Neque dux romanus ultum iit, aut corpora humavit; quamquam multi tribunorum praefectorumque, et insignes centuriones cecidissent. Mox compertum a transfugis, nongentos Romanorum, apud lucum, quem *Baduhennae* vocant, pugna in posterum extracta, confectos: et aliam quadringentorum manum, occupata Cruptoricis, quondam stipendiarii, villa, postquam proditio metuebatur, mutuis ictibus procubuisse.

74. Clarum inde inter Germanos Frisium nomen: dissimulante Tiberio damna, ne cui bellum permitteret. Neque senatus in eo cura, an imperii extrema dehonestarentur: pavor internus occupaverat animos, cui remedium adulatione quaerebatur. Ita, quamquam diversis super rebus consulerentur, «aram Clementiae, aram Amicitiae, effigiesque circum Caesaris ac Seiani censuere:» crebrisque precibus efflagitabant, «visendi sui copiam facerent.» Non illi tamen in urbem, aut propinqua urbi degressi sunt: satis visum, omittere insulam, et in proximo Campaniae adspici. Eo venire

Dux romanus. Pichena conficit *Romanos*,

Insignes centuriones. Sunt, quos alibi vocat *primorum ordinum*, primipilares, ERN. Cf. 2, 11.

Quem Baduhennae vocant. A nomine deae Padae: hodie *Holt Pade*: de quo accurate dicentem vide Mens. Altingium in Not. Batav. et Fris. ant. t. 1. p. 14. ERN.

Quond. stipendiarii. Qui stipendia olim in exercitu romano meruerat. Sic ap. Liv. 8, 8.

Diversis super rebus. Hoc est, aliis, quam de quibus relatio facta esset. ERN.

Aram Clem. Sic ara adoptionis 1, 14.

Digressi sunt. Legendum est *de-*

patres, eques, magna pars plebis, anxii erga Seianum, cuius durior congressus, atque eo per ambitum et societate consiliorum parabatur. Satis constabat, auctam ei adrogantiam, foedum illud in propatulo servitium spectanti. Quippe Romae sueti discursus; et magnitudine urbis incertum, quod quisque ad negotium pergat: ibi, campo aut litore iacentes nullo discrimine, noctem ac diem, iuxta gratiam aut fastus ianitorum

gressi sunt, non *digressi*. Aliter est ante c. 73. od *sua tutanda digressis rebellibus*. Nam ibi non modo castellum relinquitur, sed homines etiam diversi abeunt, quod hic secus est. Vid. supra ad c. 49. 6, 1: H. 2, 51, etc. Ern. — Verbum *digradi* mutare in *degredi*, nulla ratio erat. De pluribus enim una eundem in locum abeuntibus *digredi* quoque dici solet, itemque de uno abeunte, ut 2, 69. 6, 1. 13, 18. H. 3, 69. Idem valet, ubi de *digressu* vel abitu ex loco editiore fit mentio, ut supra c. 49. et 12, 30. H. 2, 100. Val. Flac. 6, 754. Wopk.

Societate consiliorum. Per ambitum et societate consiliorum est familiaris eius prensando et conscientia atque opera ad illa, quae identidem machinabatur. Nequa enim *consiliorum* vocabolo accipio tantum illam summam consiliorum omnium de invadendo imperio, sed quaevis vel directo vel per cuniculos eo ducentia coepta; immo et nonnulla hoc proprie non tendentia, et in quibus odio interdum solummodo aut libidini, ut solent potentiae impotentes, indulgebat. Sed Freinshemius, quomodo, inquit, societas consiliorum iniri potuit ante congressum?. Quasi scelerum ministris et pretiosis emptoribus desint proxenetae, pararii, sequestres, commendatores. Ne longius abeamus, Firmius Catus et Tiberius societatem coierunt perdendi Scribonii Libonis citra congressum 2, 28. Suetonius Othone 5, *Ac primo quinque speculatoribus commissa est res: deinde decem aliis, quos singuli binos produxerant*. Et plenae aulae, immo vita omnis, mirificis inter absentes, ignotos ante hac, aut etiam invisos, sociandorum consiliorum viis. Gron. Ryckius tamen Freinshemii interpretationem praefert, quasi plures societatem inter se iunxissent, ut, qui prius admissus esset, ceteris aditum pararet. Gronovius verum vidit. Idque patet ex eo, quod, qui ambitu et societate consiliorum parassent aditum, male alacres dicuntur Romam redisse, cum iis gravis infaustae amicitiae (quae societata consiliorum parta esset) exitus immineret. Ern.

Gratiam out fastus ianitorum perpetiebantur. Simile illud Ciceronis ad Div. 6, 14. *cum omnem illius conveniandi indignitatem pertulissem*. Ceterum est σύλληψις in his verbis, com *perpetiebantur* proprie tantum τῷ *fastus* conveniat: cuios generis exempla iam supra notavimus. Ern.

perpetiebantur: donec id quoque vetitum. Et revenere in urbem trepidi, quos non sermone, non visu dignatus erat: quidam male alacres; quibus infaustae amicitiae gravis exitus imminebat.

75. Ceterum Tiberius neptem Agrippinam, Germanico ortam, cum coram Cn. Domitio tradidisset, in urbe celebrari nuptias iussit. In Domitio, super vetustatem generis, propinquum Caesaribus sanguinem delegerat: nam is Aviam Octaviam et per eam Augustum avunculum praeferebat.

Donec idque vetitum. Alii τὸ que explicant *quoque*; alii *quoque* corrigunt; quod probo. Centies *quoque* in *que* mutatum et adiunctum voci praecedenti, ut *hodieque* pro *hodie quoque*. Vid. Burm. ad Suet. Claud. 19. Tit. 1. inprimisque Drakenb. ad Liv. 5, 26. Recepi nunc, quia vulgatum non est bene latinum, hoc cuilibet in mentem veniat, fuisse dicendum. Ern. Sic et Muretus, Heinsius etc.

Male alacres. Perperam, stulte, sine caussa, interpretatur Freinsh. Non male. Malim tamen, re sibi perniciosissima laeti: ut *male ingeniosus*, qui, ut Ovidius ait Trist. 2, 342. *in poenas suas ingeniosus est*: qui perit ingenio suo. Sic *mala gaudia* Virgil. Aen. 6, 278. quae perniciem afferunt. Atque hunc sensum sequentia desiderant. Ern.

Coram Cn. Domitio. Occurrit in numo a Panormitanis in hon. D. Augusti cuso ap. Vaill. NN. Col. t. 1. p. 39.

Aviam Octaviam. Quia filius L. Domitii ex Antonia maiore. Antonia autem ex Octavia et M. Antonio sata. Avunculus ergo maior illi Augustus. Est autem hic Domitius, qui pater principis Neronis. Lips.

VOLVMINIS PRIMI FINIS.

